68
9 B
8

68-9.13.8

ETHICORVM ARISTOTELIS PHILOSOPHI CLARIS-

ſimi libri decē ad Nicomachū, ex traductione diligentiſſimi ac eruditiſſimi viri Ioannis Argyropili Byzātij: familiariq; necnō admodū copioſo Iacobi Fabri Stapulēſis Commētario elucidati, & ſingulorum capitum argumentis prænotati, Adnotamētis quoq; marginalibus illuſtrati: nuprimeq; quàm hactenus fuerint, multò caſtigatiores redditi.

¶ Adiectus eſt Leonardi Aretini de moribus Dialogus ad Galeotū, Dialogo paruorū Moraliū Ariſtotelis ad Eudemiū ferè reſpōdens.

IN DOMINO CONFIDO. IACOBVS GIVNTA.

Impreſſum Lugduni M. D. XXXV.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

¶IACOBI FABRI STAPV-
lenſis carmen ad Paulum Æmylium.

Quid virtus? quod ſol medio clariſſim⁹ orbe.
Quid virtus? Phœbe tota nitidiſſima nocte.
Quid virt⁹? Roſeus qui ſydera ducit ad ortũ,
Lucifer. haud aliter lucens, ad lucida regna
Ipſa animos reuocat: vitæ dux, atq; magiſtra.
Quid facit ipſa leuis flamma? eleuat, albicat, vrit.
Ipſa aqua quid? purgat. quid flos? quid cinnama? odorant.
Sic leuat ipſa animã virt⁹: ſic flammat, & vrit,
Eluit, elutam proprio ipſa refundit odore.
Virtutes igitur, Sol, Phœbe, Lucifer, ignis:
Et flumen luſtrans, & flos, & cinnama odora.
¶Quid vitiũ? qđ nox, ſtygia de valle tenebrę,
Quod chaos horrẽdũ, & fœtũ ſerpẽtib⁹ atris:
Quos mulcent diræ, genitæ ſub nocte ſorores
Vltrices animę. lachrymęq;, dolorq; ſequũt,
Et furia, & ſtridor. vis nos concludere paucis?
Virt⁹ ad ſuperos: vitia ad nigra tartara mittũt.
¶Mortales igitur meliora capeſſite fata,
Et firmate animo, memoriq; reuoluite mente:
Virtutem cælum, vitium feralis abyſſus
Excipit: hęc tenebris, illud quoq; lumine gaudet.
Immortalem animum cognato reddite cælo
(Quod breue: præcipitur) morum præcepta ſequendo.

¶IACOBVS STAPVLENSIS, reuerendo patri Ioanni Rellico, Epiſcopo Andegauenſi, Confeſſori Regio.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

PLatonis in Protagora ſententia videtur eſſe, eas artes quæ ad victum pertinent humanum: prouidentiam humanam reperiſſe. que autem ad bene, beateque viuendum: ſummi dei munere mentibus mortalium infuſas eſſe. Et non eſt dubium, ſapientiſſime præſul, diuinam bonitatē mentibus humanis ſingulari quadam claritate illuxiſſe, vt diſciplinas emitterēt, quæ vitam noſtrā cū priuatā, tum publicā: diuinorū conformi quadā bonitate formarēt, quæ morales appellantur. Cogitaui itaque diutius: ſi commentarii luce redderentur clariores, & præſertim ex quas Ariſtoteles benefico munere reliquit, tam honeſtum laborem tibi non placere non poſſe. & mihi honeſtius viſum eſt in re tam honeſta ingenium periclitari: quam remiſſa, ignauaque mente, id non attentare. Quapropter præſul optime, paratos tuo nomini de moribus commentarios: ſerena fronte ſuſcipias, qui ſemper fuiſti virtutis veræ cuſtos, rigiduſq; ſatelles. In hac literaria expoſitione quantæ potui breuitati ſtudui: ꝙ Ariſtoteles ſimilis ſit peritiſſimo architecto, qui ita ſua ædificia parat, vt nihil deſit addendum, nihilque ſine vitio ſe offerat demendum. Quæſtionum, & argumentationum (niſi doctrinalium quæ in litera continentur) viam non tenui: ꝙ mores non longa verborum diſceptatione, ſed ſana intelligentia & recta educatione (vt vult Plato, pariter & Ariſtoteles) parentur: & ꝙ plerunque contra agendorum propoſitiones ac regulas, contētioſos excogitare nodos: plus obeſſe q̄ prodeſſe ſoleat auditoribus. Sunt enim hæ regulæ eorum, quæ ſemper aut plurimū fieri nata ſunt: & ſolū de talibus diſciplinarum pręcepta feruntur. contra autem, plerumque texuntur caſuum monſtra earum rerum, quæ nunq̄ contingunt, neque contingere nata ſunt; & falſo diſcipli-

næ calũniant.nullius em̃ diſciplinę officiũ eſt ad talia reſpõdere,vt neq; ad caſualia.verũ cũ taliũ nuſꝙ meminerint diſciplinę:ſuo ſane ſilẽtio ſatis talia damnãt.In vnaquaque virtute adhortationes adiunxi:ꝙ ad beate viuendum animos flectendi pondus aliquod habeãt,Socrates enim hortando,Lyſidem moralem feciſſe Laertius autor eſt.Ad quod faciendum:exempla ex Plutarcho,Plinio,Herodoto,Halicarnaſeo,Qu.Curtio,C.Tacito,Iuſtino:Laertioque deprompta ſunt.frequenter carmina ex Virgilio,Ouidio,Horatio,Iuuenale, Heſiodo, aliiſque poetis interſerui:& ſi quis cauſam requirat,Horatius interroganti reſpondeat.quoniam

Dictæ per carmina ſortes:

Et vitæ monſtrata via eſt,& gratia regum

Pieriis tẽtata modis.Obſcœnitatem verborum etiam in fulminandis vitiis deuitaui: ꝙ huic diſciplinæ maxime accommoda ſit verborum, ſententiarumque honeſtas. Eſt enim honeſtatis magiſtra.& proinde ſi pręſente Lucretia timeremus eius impudenti verbo offendere pudicitiam:tanto magis id nobis cauendum eſt cum ſermonem de temperantia agitamus, vt de ipſa virginitate atque pudicitia.quapropter de his diſputantes:turpes caſus effugiant,alioqui rem facient hac caſta philoſophia plurimum indignam.Tres literas,Argyropili,Leonardi & Antiquã conciliaui,& capitibus,& numeris:vt ſemp ad conſimiles numeros,conſimilis litera reſpondeat. & commentarium familiarem ad Argyropilum adiunxi. ꝙ in vertendo Ariſtotele magnę diligentię fuiſſe commẽdetur.in paucis tamen & raro diſſenſionis phãtaſia apparet:quæ facile legẽtibus ſe ingerit.& cõmentarium cõcluſionibus,diuiſionib⁹,diffinitionibus,corollariis,&conſimilibus diſtinxi:quo Pariſienſes ſuum philoſophandi modum recognoſcant.ad quorum vtilitatem hæc euigilata,non qualia dignum eſſet:ſed qualia potui dignitatis tuæ nomine tranſmiſſa ſunt ad ſtudioſos.faueant ergo virtutum amatores,meminerintque frequenter a Lyrico Poeta edocti,ꝙ morum ſtudium

Æque pauperibus prodeſt,locupletibus æque:

Æque neglectum pueris,ſenibuſq; nocebit. Vale.

¶OPVS ARISTOTELIS DE moribus ad Nicomachum: Ioanne Argyropylo Byzantio traductore, adiecto familiari Iacobi Stapulenſis cōmentario.

¶De vniuerſali boni appetitu, ac finium diuerſitate Capitulum primum.

1 OMnis ars, omniſq; doctrina, at-
q; actus, itidem & electio: bonū
quoddā appetere videtur. Qua-
propter bene veteres bonū ipſū
id eſſe dixerunt: quod omnia ap-
2 petunt. ¶Finium autem differentia quædam
eſſe videtur. Quidam enim ſunt operationes:
3 quidā præter has ipſas, opera quædā. ¶Atq;
in quib⁹ præter operationes alij quidam ſunt
fines: in iis ipſa opera ſunt operationib⁹ pręſta
4 biliora. ¶Cū vero cōplures ſint act⁹, & artes,
atq; ſciētię: fit vt multi ſint etiā fines. Medici-
næ nāq; finis: eſt ſanitas. artis extruendarū na-
uiū: nauis. facultatis rei militaris: victoria, & fa
5 miliaris rei gubernandæ: diuitię. ¶Quæ aūt ta
liū, ſub aliqua vna potentia ſunt, vt ars cōficiē
dorū frenorū: cętereq; oēs inſtrumētorū eque-
ſtriū effectrices: ſeſe habēt ad facultatē eq̄ſtrē,
& hæc cū illis, omniſq; actio bellica: ad milita-
rem facultatē, & ad alias aliæ ſimili modo: in
iis omnibus fines earū quæ rationem archite-

ctu re ſubeũt, magis ſunt expetibiles, q̃ omnes fines inferiorũ. & illi enim horum gratia expetũtur. Atq; nihil intereſt ſiue fines actuũ, ipſæ ſint operatiões, ſiue præter ipſas aliqd aliud: vt in dictis facultatibus intueri licet.

PRIMI CAPITIS NOTÆ.

I ¶ Primũ: argumẽtũ decẽ librorũ ſe offert cognoſcendũ. ¶ Primus diſcutit de bono: ꝙ ipſum oĩa appetãt. de diuerſitate finiũ. de fine agendorũ. ꝙ ciuilis ſit facultatis. de auditore morali. de ſummo bono. ꝙ bene educatũ eſſe oportet huius diſciplinæ auditorẽ. ꝙ felicitas nõ ſit voluptas. ꝙ non ſit honor. ꝙ non ſit virtus. ꝙ nõ ſit diuitię. ꝙ nõ ſit idea. de fine perfecto. de felicitate, & quid ſit. de præceptis que decet in omni diſciplina obſeruari. de cõcordia dictorũ antiquorũ cum vera felicitate. de triplici bono: extrario, corporis, & animi. de externis bonis ꝙ felicitati conducant. de modo quo acquiritur felicitas, ꝙ quis in vita dici queat felix. de fortuna. de ipſo felice. de proſperitatibus & aduerſitatibus amicorũ, & qualiter pertineant ad defunctos. ꝙ felicitas bonũ non ſit laudabile. de anima & de du

II plici parte animę. ¶ Secundus hęc. de virtute intellectiua, & morali. de exceſſu, & defectu. de voluptate, & dolore. de affectu, potentia, & habitu. de mediocritate. de virtute morali quid ſit. de mediocritatum diſpoſitione. de verecũdo, ſtupido, impudorato. de indignante, inuido, maleuolo. de oppoſitione tum extremorum inter ſe, tum ipſorũ ad medium. de præceptis quæ ad ipſum medium ducũt.

III ¶ Tertius hæc. de voluntario, & inuoluntario. de iis quæ fiunt maiorũ malorũ metu: an ſint voluntaria. de circunſtantiis & regulis prudentiæ. Quid voluntarium, & quid inuoluntarium. de electione: & quid ſit. de conſultatione. de voluntate, & voluntate affectabili. de iis quę in noſtra ſunt poteſtate. de fortitudine. de forti. de inſano. de audace. de timido. de quinq; modis fortitudinis non veræ. de tẽperantia. de cupiditate. de temperante. de intemperan

IIII te, & inſenſibili. ¶ Quartus hæc. de liberalitate, liberali & prodigo. de magnificẽtia, magnifico, circa decorum rudi

ac ſordido,& puſillo.de magnanimitate,magnanimo,lẽto,& puſillanimo.de modeſtia,modeſto,ãbitioſo,& honoris appetitione vacãte.de mãſuetudine,mãſueto,iracũdo: & ira vacuo.de affabilitate,de affabili,de placido,de adulatore,& contentioſo.de veritate.de verace.de arrogãte, diſſimulatore,delicato,& malicioſo.de comitate.de comi, de ſcurra,& ruſtico.de verecũdia.¶ Quintus hæc.de iuſticia.de iniuſticia.quid iuſticia.quid iniuſticia.de modis iniuſti.de proportionalitate.de iuſto diſtributiuo.de iuſto cõmutatiuo.de lucro.de repaſſione.de numo.de indigẽtia.de iniuria.de iuſto ciuili.de iuſto herili.de iuſto œconomico.de iuſto naturali.de iuſto legitimo.de triplici nocumẽto:quod aliis irrogaſ.de pati iniuriã.de æquitate & bonitate.de æquo & bono,& quid æquus & bonꝰ.& de eo quod eſt iniuriã facere.¶ Sextus hæc.de recta ratione. de duplici virtute.de partibꝰ animæ.de principiis agendi.de electione.de quincuplici habitu intellectꝰ.de ſciẽtia. de arte.de prudentia,& quid ſit.de intellectu.de ſapiẽtia. de partibꝰ prudẽtiæ.de bona conſultatione.de ſagacitate. de ſentẽtia.ad qd ſapiẽtia & prudẽtia ꝑtinẽt.de inſita virtute,de cõnexiõe virtutũ & prudẽtię.¶ Septimus hęc.de heroica virtute.de cõtinentia.de incõtinentia fera.de incõtinẽtia iræ.de differentiis voluptatũ.de vitio humano. de incõtinẽte.de continente.de molli.de cõſtante.de ſpecibꝰ incõtinentiæ.de pertinace.de voluptate.¶ Octauus hæc.de amicitia.de ſpeciebus amicitię.de amicitia in excellẽtia.de ſpeciebꝰ reipublicę.de amicitia regia.de paterna. de œconomica.de fraterna.de ſodalitia.de filiali.& dupli ci iuſto.de cõpẽſanda amicitia.de abdicatione.¶ Nonus hæc.quid amicis debetur.de ſoluenda amicitia.quo modo ſe ſit habẽdũ ad amicũ.de opibus amicitiæ.de prauis. de beneuolentia.de concordia.de benefitẽtia.de amatore ſui.de felicis amicis.de nũero,de fortunis.de ꝑcipuo munere amicorũ.& fugiẽda amicitia malorũ.¶ Decimꝰ hęc. de voluptate.de felicitate cõtẽplatiua.de felicitate actiua. ꝙ opatio præcipuũ ſit.de operis operatione.Sed hæc oĩa ex ſubiecta formula meliꝰ depręhẽdunſ.Et in adiecta formula pręcedẽtes numeri:libros deſignãt,ſequẽtes vero in vnoquoq; librorum moraliũ Ariſtotelis deſignatos nũeros

V VI VII VIII IX X

I ¶ Bonum 1
Finis 2
Ciuilis facultas 9
Auditor mora. 11
Summum bonum 13
Educatio 16
Voluptas 17
Honor 19
Virtus 20
Diuitiæ 21
Idea 22
Finis 25
Felicitas 29
Quid felicitas 36
Præcepta 37
Triplex bonum 39
Externa bona 41
Fortuna 50
Quid felix 51
Defuncti 52
Laudabile 53
Virtus 55
Anima 57
Pars animæ 58

II ¶ Virtus intel. 1
Virtus mora. 2
Exceſſus 6
Voluptas 8
Affectus 12
Potentiæ 13
Habitus 14
Medium 17
Quid vir. mo. 20
Mediocritas 21
Oppoſitio 25
Præcepta. 29

III ¶ Voluntarium 1
Circunſtantiæ. 10
Quid volunta. 12
Electio 14
Quid electio 17
Conſultatio 18
Voluntas 25
Voluntate affe. 26
In noſtra pot. 27
Fortitudo 34
Quid fortis. 37
Inſanus 41
Audax 41
Timidus 41
Forti. non vera 45
Temperantia 54
Cupiditas 61
Quid temperãs 65

IIII ¶ Liberalitas 1
Magnificentia 28
Magnanimus 45
Modeſtia 72
Manſuetudo 76
Affabilitas 83
Placidus 86
Adulator 86
Contẽtioſus 86
Veritas. 87
Arrogans 88
Diſſimulator 88
Comitas 97
Scurra 98
Ruſticus 98
Comis 98
Verecundia 104

V ¶ Iuſticia 1
Quid iuſticia 2
Quid iniuſticia 2
Medii iniuſti 6
Proportiona. 20
Diſtributiuum 20
Commutatiuũ 25
Lucrum. 29
Repaſſio. 31
Numus 32
Indigentia 33
Iniuria 40
Iuſtum ciuile 42
Herile 46
Oeconomicũ. 47
Naturale 48
Legitimum. 48
Nocumen. tri. 59
Pati iniuriam 65
Æquitas & bo. 78
Quis æqu' & bo. 83
Iniuriam face. 84

VI ¶ Recta ratio 1
Duplex virtus 2
Partes animę 2
Principia agen. 5
Electio 8
Quincuplex ha. 12
Scientia. 13
Ars 16
Prudentia. 22
Quid pruden. 26
Intellectus 32
Sapientia. 34
Partes pruden. 39
Bona conſul. 44
Sagacitas 54
Sententia 58
An proſunt 64
Inſita virtus. 68
Cõnexio virtu. 70

VII ¶ Heroica virt⁹ 1
Continentia 2
Incontinentia fe. 21
Incontinẽtia iræ 22
Differentia vo. 23
Vitium huma. 24
Quid incontinẽs 25
Quid continens 25
Quid mollis 25
Quid conſtans 25
Spẽs incontinẽ. 33
Pertinax 40
Voluptas 50

VIII Amicitia. 1
Amicitię ſpecies 7
Amicitia in excel. 31
Spẽs reipubli. 50
Amicitia regia 57
Amicitia pater. 59
Amicitia œco. 60
Amicitia frater 61
Amicitia ſodali. 64
Amicitia filialis 67
Duplex iuſtum 73
Cõpẽſatio ami. 74
Abdicatio 80

IX Quid aı̃cis debeẽ 1
Soluẽdę amicitiæ 9
Qũo ad amicũ 14
Opera amicitię 14
Nõ eẽ prauorũ 17
Beneuolentia 18
Concordia 22
Beneficentia 29
Amator ſui 32
Felicis amici 39
Quot amici 39
Amici infortũ. 44
Pręcipuũ mu. a. 49
Amicitia malo. 50

X ¶ Voluptas 1
Eudoxus 3
volũ. iſ̃a ope. ñ ẽ 20
Felicitas 25
Felicitas cõtẽpl. 29
Felicitas actiua 30
Opãri pręcipuũ 33
Operis p̃ratio. 35

¶ Ars, habitus recte faciendi. vt ars domificatoria: habitus eſt recte domos extruendi. & de arte in ſexto huius. ¶ Nomine doctrinæ: ſcientias, intellectus, ſapientiamque compræhendimus, ſcientia enim doctrina eſt recte ex demonſtratione cognoſcẽdi. Intellectus vero: doctrina recte principia intelligendi. & ſapientia: intellectus, & ſcientia eorũ quæ in natura ſunt maxime honorabilia, & de ſcientia & intellectu, & ſapientia amplius in ſexto huius. Voluit & Socrates moralem virtutem: doctrinam quandam eſſe, bene beateque viuendi. ſed de ea amplius in ſecundo huius. Et artis operatio: proprie effectio dicitur. virtutis moralis: actus, atque actio. ſcientiæ vero & intellectus & ſapientiæ, contemplatio. ¶ Electio: eſt voluntatis operatio, quæ ex conſilio prouenit. & de electione in tertio. ¶ Triplex eſt vita: vna effectiua, qua viuunt ii qui aliqua arte mechanica ſibi vitam comparant. Altera, actiua, qua viuunt ii qui prudentiæ, virtutibuſque moralibus inſiſtunt, vt fortitudini, temperantiæ, liberalitati, iuſtitiæ; Tertia, eſt contemplatiua, qua degunt qui ſcientiis & ſapientiæ incumbunt. Prima, eſt infima. Tertia, ſumma & actiua, media. Per primam imitamur deum

Triplex hõminis vita.

vt artificem vniuerſorumque actorem. per ſecundā:vt prouidentem:per tertium vt ſeparatum:atque in ſe in otio & tranquillitate manentem. Primæ vitæ operationes: effectiones,opificiaque nūcupantur:ſecundæ:actus, actiones atque electiones:& tertiæ:contemplationes,vt præcedentes continent annotatiunculæ. Et cum Ariſtoteles dicit ars:vitam tangit effectiuam.cum doctrina:vitam contemplatiuam.nam & ſcientia,& intellectus,& ſapientia:doctrinæ ſunt,cum vero dicit actus,itidē & electio,vitam tangit actiuam moralem atque amminiſtratiuam. Igitur omnis vita,& effectiua & actiua & cōtemplatiua:hominibus boni gratia indulta eſt.¶ Appetere bonum:eſt ſuapte natura in bonū ferri,inſtingui,inclinari, ordinariq;.¶ Omnia,oīa ordinata. Ordinatorū regula. Semper imperfectiora perfectiorum ſunt gratia. homo enim ſolus a ſuæ natui æ diuinitate, ſuiq; finis rectitudine deuians:plerūque ſuas operationes ad deterius inordinat,ac peruertit,hinc pendet omne malum,hinc luctus, hinc lachrymæ,hinc noſtrum exilium,hinc flagella experimur diuinæ clementiæ:nos oberrantes ad vitæ rectitudinem (ceu pius pater ſolet filios) reuocātis frequēter, hinc duriſſima fata. Et ad noſtras operationes ordinandas.& ad noſtræ dignioris vitæ rectitudinem conſequendam,hæc diſciplina toto conatu nos adiuuat:viam præbet,& præceptorum face illuminat.hanc ergo tuti.præceptorū virtutis terite orbitam:q boni,q recti,quique ordinati eſſe cupitis.& mementote frequenter huius Stoicorum ſententiolæ. Semita certe

Iuuenalis ſaty.14. Tranquillæ per virtutem patet vnica vitæ.

¶ Finis:eſt gratia cuius quicq̄ eſt,quicq̄ve ſuſcipitur agendum. ¶ Finium quidam eſt ſuapte natura:quidam vero noſtra indigentia. Finis ſuapte natura:ſemper natura melior eſt iis quæ in ipſum ordinantur. vt felicitas melior virtutibus. Finis autem noſtra indigentia:pro noſtro indigentiæ modo melior eſt iis quæ in ipſum ordinantur:vt ſanitas:pro indigentia noſtra.melior q̄ medicina.& grex pro indigentia noſtra melior q̄ paſtor.hinc fines artium facit indigentia noſtra a dignitate naturæ degenerare:prudēs autem in naturales fines dirigit.ſunt

enim factiui habitus ſuapte natura actiuorum,cõtempla tiuorumque gratia. Quo fit vt ſine prudentia artes de generent;& eas in ſuos fines non dirigamus. eſt enim pru dentia: omnium certa regula.¶ Opus: eſt quod ex opera
4 tione relinquitur. vt ex domificatione, domus.¶ Diuitiæ ſunt poſſeſſiones, vt agri, prædia, greges, pecuniæ, & ſimi lia: quæ diuina prouidentia boni vſus gratia mortalibus
5 impartitur.¶ Ars architectonica: ars principalis, ars præ cipua & quæ dominatur. ¶ Frena, ephippia, phaleræ: equorum ſunt ornamenta. quid frenum eſt: notum eſt. Ephippia, ſellæ quibus equis inſidetur. Phaleræ: vniuer ſæ equorum inſtructuræ, apparamentaque.¶ Sed dubiũ ſurgit, quo pacto ſequatur: omnis ars, omnis doctrina, o mnis actus, itidem & electio: bonum quiddam appetere videntur. appetunt igitur omnia: bonum. Cui paucis ſatiſ faciendum eſt. Eorum quæ in rerum vniuerſitate ordina ta ſunt: quædã ab ipſo bono proxime fluũt,& hec ordina tiſſima ſunt. quædam a natura,& hæc ſecundum ordina tionis tenent locum: & ſemper in ipſum bonum, boni que aſſimilationem toto conatu nituntur non impedita. quædam vero ab humana mente: vt artes, doctrinæ, actꝰ, & electiones. quæ quidem minus ordinata ſunt: quando quidem ab humana ratione,& arbitrio (quæ mutabilia ſunt,& quæ plerunque oberrant) proficiſcuntur, ſuam que ordinationem ſuſcipiũt. Fit itaque recte ſi omnis ars, omnis doctrina, omnis actus,& electio quæ minus ordi nata ſunt bonum appetant: vt tanto magis reliqua quæ multo magis ordinata ſunt, ipſum bonum appetant:& hæc argumentatio: omnis ars, omnis doctrina, omnis a ctus, itidem & electio: bonum quiddam appetere viden tur. igitur omnia, bonum appetunt: nõ a parte ad totum, ſed a minori ad maius intelligenda eſt. perinde ac ſi hoc pacto argumentetur. omnis ars, bona eſt: igitur tanto ma gis omnis virtus intellectualis. Ars, ars mechanica atque ſeruilis. Neque hic referat quicquam ſic enuntiare: bonũ eſt quod appetunt omnia, vel hoc pacto: quod appetunt omnia, bonum eſt. Nam indignum, nefaſq; putetur: vir tutum diſciplinam ſophiſmate violari, verum & quan cunque aliam ſeriam, grauemque doctrinam. Sed hæc lo

gicalia miſſa faciamus.¶ Et quia de expoſitione literæ, quapropter bene veteres bonum ipſum id eſſe dixerunt, quod omnia appetunt:inter Argyropylum & Leonardum controuerſia eſt. nam Leonardus propter articulum græcum quem Ariſtoteles ad bonum adiecit:altiorem intelligentiã manifeſte ſenſit.iccirco Leonardus hoc pacto literam interpretatus eſt,quapropter bene oſtenderunt ſummũ bonũ quod oĩa appetunt.& Argyropilus articulum exprimens:per pronomen,ipſum expreſſit,vt primo in loco poſitum eſt.quãuis & pronomẽ ipſe in ſacris literis nõnunq̃ diuina ſit particula:vt tu autem idem ipſe es,& in ſexto capite huius.quocirca licet hic aliquantulum illius diuinioris ſenſus gratia lõgius euagari.Moralis certe vita nihil aliud eſt,q̃ quędã in homĩbus diuinorum imitatio,& quantum nobis conceditur,ad diuina cõformatio.& contra:malum nihil aliud eſt:q̃ ab huiuſmodi diuinorũ imitatione abſceſſus,diſſimilatioq́ꝫ.& omnia quæcunq́ꝫ ordinata ſunt,ſummo bono,ſummeque appetibili quantum ſua natura fert:aſſimilari nituntur.vt homines per artes aſſimilantur quãtum ipſis conceditur:omnium rerum artifici.& per virtutes morales quibus res moderantur humanæ:aſſimilãtur ipſi bono rebus omnibus prouidenti.& per ſcientias:aſſimilantur ipſi omnia ſcienti,per intellectus:omnia intelligenti.& per ſapientiam:ipſi ſumme ſapienti.& hæc ſuæ ſummæ bonitatis veſtigia ipſi placere putant,ipſaque acceptare:haud aliter q̃ principi numiſmata , ſua quidem effigie inſignita placere ſolent . Et inter omnia quæ deus omnium rerum parẽs,ſummaque bonitas in hoc ſenſibilium mundo clauſit : nihil vſqueadeo in tot , & tantis natum eſt ipſum imitari,& in tam pulchris ſuæ bonitatis dotibus atque veſtigiis ipſi aſſimilari,atque ipſe homo:qui diuinitatis ſibi conceſſa ſorte non abutitur:quique finem ad quem ipſe natus eſt ſequitur.Iccirco ſolus ĩ hoc inferiori mũdo:felicitatis(quam paulo poſt Ariſtoteles inueſtigabit) capax eſt.Et re vera propter huiuſmodi ad ipſum bonum toto naturæ conatu aſſimilationem:ipſum bonum , ſummumque bonum omnia appetere dicuntur. Si enim omnia a ſole orta videres,& ea diutius contem-

platus:videres vnumquodque quantum poſſet,quantū que ſuæ vires valerent niti aſſimilari ipſi ſoli,& quanto quid ipſi ſoli ſimilius euaderet:tanto id melius eſſe cognoſceres atque felicius.quid tum in illo pulchro rerum certamine ad aſſimilandum ſoli exiſtimares,quid cogitares: niſi res omnes maxime ſolem deſyderare.cuius tanto ſiudio aſſimilationem quærunt,veſtigiaque requirunt?& ſi poſſent:nunquam quieſcerēt priuſq̄ ipſum ſolem eſſent aſſecutę.Sed de illo diuiniore ſenſu hacten⁹.In quo patet neque Leonardum neque Argyropylum in ſua tranſlatione eſſe calumniandum.nunc autem ad literæ declaratiotionem procedamus.

¶ PRIMI Capitis commentarius ad literam.

¶ Primum caput quinque concluſionibus partitum eſt.

1 ¶ Prima concluſio.Omnia bonum appetunt. Nam omnis ars,omnis doctrina,omnis actus,identidem & electio:bonum quiddam appetere videntur: appetunt igi-
2 tur omnia bonum.Quo fit vt veteres bene bonum ipſum diffinierint.idipſum eſſe quod omnia appetunt.¶ Secunda concluſio.Quædam inter ſe finium diuerſitas comperitur.Nam finium quidam eſt operatio: vt artis citharizandi finis:operatio eſt,fidium ſcilicet pulſatio.& quidā: opus ipſum vt domificationis finis,eſt ipſa domus:quæ quidē nō operatio ſed opus eſt.finium igitur inter ſe quæ-
3 dam diuerſitas,varietas:differentiaque eſt.¶ Tertia concluſio.Quorum opera ſunt fines:opera ipſa ipſis operationibus præſtant,præſtabiliora que ſunt.Nam quorum opera ſunt fines:operationes ipſæ,ipſorum operum gratia ſuſcipiuntur.ſunt igitur talia opera,ipſis operationibus præſtabiliora.finis enim iis quæ in ipſum ordinan-
4 tur:pręſtabilior eſt.¶ Quarta concluſio.Multarum ſciētiarū & artium:multi fines exiſtunt.Scientiarum quidē. nā arithmeticę finis:eſt numerus, numeriq; cognitio.geometriæ:magnitudo,& medicinæ finis:eſt ſanitas,& reliquarū ſcientiarū finis aliquis alius eſt. ¶ Artiū vero.nā artis nauifactiuæ finis : eſt ipſa nauis.& artis militaris: victoria.artis vero rei familiaris,domuſq; curādæ finis: eſt diuitiæ.notum igitur eſt,multarum ſcientiarū atque artium multos eſſe fines.& de actibus vt de ſcientiis &

artibus idem eſt iudicium. ¶ Quinta concluſio. Quando variæ artes ſub vna architectonica, præcipuaque arte cõtinentur: ipſius architectonicæ atque præcipuę artis finis, finibus aliarum artium principalior eſt. Vt artes quarũ hæc frenorum factiua eſt, hæc ephippiorum, hæc phalerarum: ſub arte continentur equeſtri. hæ autem, & ars equeſtris, omniſq; ſua opatio, ſub arte militari vt ſub architectonica, præcipuaq; cõtinentur: ideo artis equeſtris finis, principalior eſt finibus artium frenorũ factiuarũ, ephippiorum, atque phalerarũ. & artis militaris finis: principalior ac expetibilior finibus artis equeſtris, & artium frenorum factiuarum, reliquorũque apparatuũ equorum. Nam artium effectiuarum huiuſmodi apparamentorum gratia finis ipſius artis equeſtris exiſtunt. & rurſus earum artium, & artis equeſtris fines: ipſius artis militaris gratia, ſuiq; finis cõſimiliter exiſtũt. igitur finis equeſtris: finibus frenorum factiuæ, & reliquarum prædictarum artium expetibilior. & finis artis militaris: ipſius artis equeſtris fine, finibuſque inferiorũ artium itidem principalior, expetibiliorque & æque in omnibus promptum eſt cognoſcerę, cum variæ artes ſub vna achitectonica, præcipuaque continebuntur: ipſius architectonicæ ſine finẽ finibus ſub ſe contentarum artium principaliorem ac expetibiliorem eſſe. & in hoc ars ipſa imitatur naturam. ſiquidem in tali proceſſu minus principales artes, minuſq; perfectæ: perfectiorum ſunt gratia. id enim natura ipſa facit. Et nihil hic refert an finis architectonicæ artis: operatio ſit, an ſit opus. nam ſemper finibus inferiorũ, contentarũque artium, principalior expetibiliorque habebitur. Et id non modo in artibus verum eſt: ſed & in ſcientiis, & virtutibus idem quoque reperitur. vt ſi plures ſcientiæ vnius gratia ſuapte natura ſunt petitæ: earum fines illius fine minus præcipuę, minuſq; expetibiles ſunt. & ſi plures virtutes vni⁹ gratia expeti natæ ſunt: illarum quoq; fines illius principalis virtutis fine minus ſunt expetibiles, ſed de his hactenus,

⁑

¶Quod vnus agibilium finis qui ciui-
6 lis ſit facultatis. Cap.II.

SI igitur quiſpiam rerum agẽdarum
eſt finis, quem nos propter ſeipſum,
cætera autem propter hunc volumꝰ:
neque ſit vt omnia propter aliud ex
petamꝰ (eſſet enim hoc modo ſine vllo fine ſem
per abitio, atque hinc noſter appetitus inanis
vanuſque reſultaret) conſtat hunc talem finẽ:
7 ſummum bonum, ipſumque optimũ eſſe. ¶Et
ad humanam igitur vitam: magnam huiuſce
cognitio opem affert. Nam vt ſagittarij, ſignũ
habẽtes: magis id quod oportet attĩgere poſſu
8 mus. ¶Quod ſi ita ſit: enitẽdũ eſt hunc ipſum
figura quidnam ſit comprehendere, & cuius
ſit ſcientiæ vel facultatis percipere. ¶Videbi-
9 tur autẽ eius eſſe: quæ maxime dominatur, ma-
ximeque rationem ſubit architecturæ. Talem
autem ſeſe offert ipſa ciuilis facultas. hæc em̃
& quas ſcientias in ciuitatibus eſſe, & quales
quemque diſcere, & quouſque oportet: inſti-
tuere ſolet. ¶Eas præterea facultates, quæ ſum-
mis afficiũtur honoribus: vt rei militaris, rei-
ꝗ familiaris facultatẽ, ac oratoriam artem, huic
ſubeſſe facultati videmus. cum igitur cæteris a-
ctiuis ſcientijs hæc vtatur, & leges ferat, atque
inſtituat quid quiſque agere, & a quibus abſti
nere debeat: huius finis, cæterarum omnium fa
cultatum continet fines. Quo fit vt hic finis ſit

bonum ipſum humanum.¶ Quanquam enim vnius hominis idem & ciuitatis eſt bonū:ciuitatis tamen comparare conſeruareq; bonū: maius atq; perfectius eſſe videtur. Nā amabile eſt,etſi vni ſoli,maius autem atq; diuinius eſt ſi genti ciuitatibuſve ſit acquiſitū,partum que conſeruetur.hæc igitur appetit hęc doctrina:cum ſit facultas quædam ciuilis,

¶SECVNDI CAPITIS NOTÆ,

¶ Tres reipublicę grad⁹ in quib⁹ relucere debet ciuilis facultas.

¶ Virtútum operationes,& quæ ad ipſas perducūt:actio 6
nes nūcupamus.¶ Agenda & agibilia ſunt operationes ex virtute,aut ad parādam virtutem ſuſceptibiles:itē & ipſæ ex operationibus acquiſibiles virtutes.¶ Ciuilis fa 9
cultas:eſt quæ circa adminiſtrationē legum,iuſtitiæq; legitimæ tota deſudat,& cum tres ſint reipublicæ ſpecies: regia,optimatū,& cenſupotentum:hæc ciuilis facultas, vniuerſæ diſpenſatiua iuſtitiæ:cuncta in rebus mortalib⁹ in imagine primi diſponens,gubernās,cunctiſq; ſolicite prouidēs:maxime debet in rege lucere,poſt quē in optimatibus,& vltimo loco in cenſupotētibus,in cæteris autē particulariter:vt hanc prouidētiæ legem,tanq̄ diuinæ gubernationis ſimilitudinē reuerenter admittentibus,obſequētibus,omnē vitæ honeſtatē pſequētibus,& omne vitiū tanq̄ labē diuinæ aſſimilationis contrariā,Eumenidū q; afflatū fugiētibus. Lex em̄ & iuſtitia:eſt adminiſtratoriæ dei puidētiæ quoddā ſignaculū ac imago.& tāta lux de cælo nobis effulſit:&(vt inqt Euripides)etiā Heſpero Luciferoq; ſplēdidior.ſua vo oppoſita:e pfundis emerſere tenebris. Et hæc moralis diſciplina quę ethicen,politicē,& domeſticā cōplectitur diſciplinā:oīa continet quæ ſancta ciuilis facultas auguſta quadā maieſtate exequi curari debet. Quo fit vt hac morali diſciplina nulla ſit accōmodatior regibus,optimatibus,& omnino rerum gerendarū amminiſtratoribus:nulla item ſubditis vtilior.& de huiuſmodi iuſtitia,& iuſtitiæ amminiſtratiua facultate: quintus & octauus huius nonnulla different vberius. Fit

Euripides.

etiam recte,vt ciuilis facultatis nomine moralis philoſophia audiatur,intelligaturq́ꝫ:vt ab ipſis poſſideatur,qui rem publicã gerere,gubernareq́ꝫ habent.Nam hæc diſciplina,in illis gubernãdi,atq́ꝫ ad beatã vitã dirigendi habet authoritatẽ:in inferioribus autem,obſequendi legẽ. Quo fit iterũ,vt cũ omnib⁹,tum ſingulis proſit plurimũ hęc diſciplina,tum ſuperiorib⁹,tum inferioribus & ſubditis:præſertim tamẽ in ipſis rerum agendarũ amminiſtratoribus lucet,cõſequiturque principaliter ſuum finẽ: & nomẽ ſibi adſciſcit:vt in illis ciuilis appelletᷣ facultas.

¶ Vt concluditur agendoꝝ vnũ finem eſſe,qui agibiliũ ſummum bonũ eſt:ita quoq́ꝫ & cõtemplabilium vnum finem,eorum ſummum bonum concludere liceret.& id quidem ſapientiæ contemplatio eſt. Et ſenſibiliũ vnum finem,eorũq́ꝫ optimum:id autem homo eſt.Et cũ duplex ſit vita:hæc actiua,illa vero contemplatiua.actiuæ vitæ ſummũ bonũ:hoc in loco proponit Ariſtoteles,qui finis agibiliũ eſt.& in decimo hui⁹ moralis inſtitutionis,vitæ cõtemplatiuæ ſummũ bonum proſequitur.Et quoniam iam dixim⁹ moralem vitam nihil aliud eſſe q̃ꝑ diuinorũ quandã imitationem,aſſimilationẽq́ꝫ:pium eſt vnde hæ duæ vitę pendeant,intentionẽ philoſophorũ agnoſcere. Deus enim qui idem vniuerſorũ ſummũ bonum eſt,bifariam conſideratur.Vno modo vt in ſe manens diuinitate pleniſſimus,ſapientiſſimus,per ſe ſufficientiſſimus, feliciſſimus,& ſeipſm ſolus vt eſt cognoſcens.Alio vero modo quaſi ſeipſum extra propagans,& ſuæ bonitatis exuberantiã late diffundens,cuncta diſponẽs,gubernãs omnia,cunctiſq́ꝫ ꝓuidens ſufficientiſſime.Per vitã itaq́ꝫ cõtemplatiuã,nos huius vitæ boni ſummitatẽ (quãtum mortalibus cõceditur) adepti:ipſum imitamur in ſuã diuinitate manentẽ,ſeipſm vt eſt cõtẽplantẽ,ſapientiſſimũ, optimũq́ꝫ reꝝ omnium finem.Per vitam vero actiuam (ſi in ea recte viuam⁹) ipſum imitamur:vt reb⁹ omnib⁹ ſuam bonitatẽ communicantem,omnia ſuauiter diſponentem,ſapienter gubernãtẽ omnia,omnibusq́ꝫ ſolicite prouidẽtẽ,& vt optimũ atque feliciſſimũ rerum omniũ patrem atq́ꝫ regem.Et quẽadmodũ per hæc ſenſibilia ad inuiſibilia dei rite aſpiram⁹:ita quoq́ꝫ ex agibilium vita

Duplici ſummi entis confyderatione,duplicem dici vitam.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ad cōtēplatiuam recto ordine aſſurgendū eſt.eſt enim
actiua amminiſtratiuaque vita,vt terrena & ſenſibilis:
contemplatiua vero,vt diuina,atque inuiſibilis. Et cum
Ariſtotelicus philoſophandi mos ſit ſemper ex ſenſibi-
libus nos ad diuina traducere:nihil mirum hic videri de
bet,ſi primo de felicitate actiua proſequitur,& ſi primo
ſummi boni vitæ actiuæ nobis proponat exemplum:ad
quod vt ad ſignum totam actiuę mentis aciem intenda-
mus,& omnes noſtras dirigamus actiones.

¶ Secundi capitis commentarius ad literam.

¶ Secundum caput tribus cōcluſionibus & vno corolla 6
rio partitū eſt. ¶ Prima cōcluſio. Rerū agendarū vnus
eſt finis,qui agibiliū ſummū bonum eſt.Nam ſi vllus eſt
rerū agendarū finis,quē propter ſeipſum,& reliqua agi
bilia omnia,propter eundem velimus,neq; ipſe iterum
inter agibilia alterius gratia petēdus ſit:is ꝓfecto agibi-
liū ſummū bonū eſt:atqui rerū agendarꝫ talis vnus finis
eſt,qui propter ſeip̄m eſt,& propter quē reliqua omnia
expetimus agibilia,& qui rurſum inter agibilia nō alte-
rius expetitur gratia.alioqui ſi inter agibilia ſemper alte
rius expeteretur gratia:hic proceſſus euaderet infinitus,
& noſter naturalis appetitus irritus,vanuſq; haberetur.
id autem ita eſſe nō poteſt:nam nihil in natura fruſtra,
vanū,otioſumq; fit vnq̄.in rebus igitur agēdis vnus eſt
finis,qui agibiliū ſummū bonū eſt. ¶ Secunda cōcluſio. 7
Plurimū ad noſtrā vitam cōducit huius ſummi boni co
gnitio. Nā ad ip̄m cognitū omnes actiones,oꝑationeſq;
noſtras dirigemus,haud ſecus ac ſagittarij omnes ſagit-
tas dirigunt ad ſignū.atqui hoc facientes facilius noſtrū
finē adipiſcemur.cōducit igitur ad noſtrā vitam nō pa
rum huius ſummi boni cognitio. ¶ Corollariū. Quapro 8
pter quid huiuſmodi bonū ſit,& cuius facultatis,annitē-
dū eſt rudi minerua cōꝓhendere.Nam(vt dictum eſt)id
cognoſcere,ad noſtrā vitā conducit,momentūq; habet
plurimū. ¶ Tertia concluſio. Id ſummum agibilium bo 9
num optimuſq; finis,ciuilis facultatis eſſe videtur. Nec
ab re quidē. ¶ Primo,nam merito eius facultatis exiſtit:
quæ maxime dominat̄,præſidetq;,& quæ maxime oīm
vt architectonica,principaliſſimaq; eſt.talis aūt eſt ipſa

ciuilis facultas:vtpote quæ oĩa in ciuitatibus inſtituat, vt quæ diſciplinæ ſequendæ, quid diſcere oporteat,& quãtum,& quid fugere.igitur eius eſt ſummus agibiliũ finis.¶Secũdo.Huic facultati ſummum agẽdorum bonum iure tribuendũ eſt:quæ actiuas facultates honoratiſſimas ſub ſe cõtinet,& quæ illis vtitur:nam perfectio eius finis aliarũ fines facultatum merito cõtinebit.atqui ciuilis facultas talis eſſe videtur:continet enim ſub ſe facultates rei militaris & oratoriam,quæ honoratiſſimæ ſunt:& domeſticam,& reliquas omnes actiuas diſciplinas,illiſq; vtitur quoties earũ operam deſyderat,aut vt leges ferat,aut vt quid agendum ſit inſtituat,a quove ſit abhorrẽdum,abſtinendumq;.id igitur ſummum bonũ ciuili facultati tribuendum eſt. ¶Tertio. Huic facultati id ſummum bonũ aſciſcendum eſt,quę plurium bonum intendit,vt quæ magis ſit diuini boni,ſummæq; æmula prouidentiæ.quamuis enim ſimile ſit vnius bonum,& cõmunitatis bonum:maius tamẽ,perfectius,ac diuinius ipſi communitati bonum comparare,comparatumq; cõſeruare,q̃ vni ſoli.etſi amabile ſit hoc pacto vni⁹bonum: amabilius tamen gentis,ciuitatumque bonum.nã id pulchrius,amplius,diuiniuſq; habetur.at ciuilis facultas maxime omnium:plurium,atq; communius bonũ intẽdit. ac circa id ſua tota deſudat opera.igitur ſummum agibilium bonum,optimuſq; eorũ finis,ciuili facultati merito tribuendum eſt.Et de iuſtitia quæ huius facultatis robur exiſtit:quintus huius diligẽtius diſcutiet,eritq; eo in loco id notius quod iã hic rudi quaſi effigie prætactum eſt.

De modo procedendi,& auditore morali. Cap.III.

Dicetur autẽ ſatis,ſi declarabitur perinde atq; ſubiecta materia poſtulat. ipſum enim exactum nõ eſt in omnibus ſimili modo rationibus flagitãdũ:ſicut nec in iiſce quę per artem cõficiuntur. ¶Honeſta autem & iuſta,de quibus ciuilis cõ

ſyderat,tantā differētiam,erroremq; habent: vt lege tantum eſſe videantur,& non naturā. talem etiam quendam errorem habent & ipſa bona:quia compluribus,ex ipſis accidūt detri menta.iam enim quidam ob diuitias,quidam ob fortitudinē periere.amabile igitur eſt de talibus atq; ex talibus dicētes:groſſo modo,figu raque verū ipſum oſtendere,& de ijs quæ ſunt plerūq;,atq; ex talibus dicentes talia & conclu dere.eodem modo & vnumquēq; auditorem ea quæ dicuntur acceptare oportet.eſt enim eru diti exactū ipſum eatenus in vnoquoq; genere flagitare,quatenus fert ipſius rei natura. ¶ Simile nanq; videtur eſſe mathematicū ſuadentē probare:& ab oratore demonſtrationes exigere.¶ Atqui bene quiſq; iudicat ea quæ cogno- 11
ſcit,& ipſorū bonus eſt iudex:is ergo in vnaquaq; re bene iudicat qui in illa eſt eruditus. abſolute autem,qui eſt in omnibus eruditus. quapropter iuuenis,ciuilis diſciplinæ non eſt idoneus auditor. Eſt enim rudis actuum vitæ. Ex his autem,& de his ipſæ rationes efficiūtur. ¶ Præterea cū perturbationes ſequatur,vane, ſineq; vtilitate audiet:quippe cum finis nō cognitio ſit,ſed actio.Intereſt autem nihil iuuenis ſit ætate,an moribus iuuenis ſimilis.non enim defectio eſt ob tempus:ſed quia viuit & perſequitur ſingula cum pturbatione.talibus enim inutilis fit ipſa cognitio,perinde atq; incōtinē-

tibus ipſis. ¶ Ijs autem qui ſuas rationi ſubijciunt appetitiones, cum rationeque agunt, magnam afferre poteſt vtilitatem. De auditore igitur, & quonam modo rationes ſunt acceptandæ, quidque proponimus, tot exordij loco ſint dicta.

¶ TERTII CAPITIS NOTÆ.

¶ Dicũtur pleraq; & honeſta & iuſta errorẽ, diſcrepantiamq; habere: ꝙ vno tempore facta, & honeſta & iuſta ſunt: alio vero, inhoneſta atq; iniuſta. & vno loco facta, & pſonis quibuſdã, & honeſta & iuſta: alio vero loco, aliiſq; perſonis, inhoneſta atq; iniuſta. ¶ Ex his autẽ & de his. Ex his: dicitur ꝑpter principia que in ratiocinationib⁹ prudẽtis ſumũtur, quę de agendis actibusve humanis ſunt. Et de his: dicitur ꝑpter cõcluſiones quæ ex illis principiis colligũtur. quę quidẽ etiã ſunt de actibus humanis. ¶ Defectio, impedimentũ conſequẽdę vtilitatis ex auditione huius diſciplinę. ¶ Quod notat Ariſtoteles multos iam propter diuitias, & alia pleraq; ſimilia bona, periiſſe: clamat hoc & Satyricus. (Iuuenalis ſaty. 10.)

Nocitura toga, nocitura petuntur
Militia, & torrens dicendi copia multis
Et ſua mortifera eſt facundia. viribus ille
Confiſus periit, admirandiſq; lacertis.
Sed plures nimia congeſta pecunia cura
Strangulat: & cuncta exuperans patrimonia cenſus.

Ergo, ne in hęc fortunę bona ruatis præcipitiores, ne tot curis, tot vigiliis, totq; ſudoribus veſtra quærite detrimenta: ſed virtutẽ quærite magiſtrã, quę vos mediocritate contentos eſſe oportere docebit. ſi quidẽ rerũ mediocritas (vt ſapienti Soloni placet) non rerum copia felicem facit. (Solon.) ¶ Iuuenis non tantum ꝙ ętate iuuenis ſit hic intelligitur: quantum ꝗ iuueniles affectus, voluptateſq; ac perturbationes ſequitur, vt plerunq; ea in ętate iuuenes facere ſolent. quo fit. vt quis ſtatim deprehendatur iuuenis, qui ſtudiũ de morib⁹ non ſapit, & qui de voluptatũ blãditiis ſermones libẽter admittit, et ſi etiam ętate

ſit caneſcens.Qualis autem ſit ętate iuuenis,& q̄ perturbationibus obnoxius:nos docet Horatius.

Horatius in ar.poe.

Geſtit paribus colludere,& iram
Colligit,ac ponit temere,& mutatur in horas
Imberbis iuuenis,tandem cuſtode remoto
Gaudet equis,canibusꝗ,& aprici gramine campi:
Cereus in vitium flecti,monitoribus aſper,
Vtilium tardus prouiſor,prodigus æris.

Sed O iuuenes,pręſerti quos ſtudiorū detinet amor, ſi virtutum ſtudia non ſequimini:vitiū rete ſuum tetendit,in quod protin⁹ decidatis pręcipites ac miſeri.Duę enī viæ ſunt:hæc virtutis,illa vero vitiorū.& vt in via virtutis ambuletis,aut in ampliſſima vitiorū deuia oberretis,neceſſe eſt.Et proinde vos idē author ex Stoicorum præceptis ad virtutis ſtudia totis viribus,totisꝗ lacertis incumbere ammonet hunc in modum.

Idem epi. 2.lib.1.

Et ni
Poſces ante diem librum cum lumine,ſi non
Intendes animum ſtudiis,& rebus honeſtis:
Inuidia vel amore vigil torquebere.Nam cur
Quæ lædunt oculos feſtinas demere:ſi quod
Eſt animum,differs curandi tempus in annum?
Dimidium facti qui cœpit habet,ſapere aude,
Incipe.Viuendi qui recte,prorogat annum:
Ruſticus,expectat dum defluat annus:at ille
Labitur,& labetur in omne volubilis æuum.

¶Nomine ciuilis facultatis hic moralem philoſophiam ſubaudi.¶Perturbationes,affectiones: vt iræ,cupiditates,odia,inuidiæ,& ſimilia.¶Incontinentes; ſunt qui ſanum iudicium habent:ſed perturbationibus vincuntur.qualis apud poetas fingitur Medea.

¶TERTII capitis commentarius ad literam. 10

¶Tertium cap.tribus concluſionibus partitum eſt.

¶Pria cōcluſio.In hac tradēda diſciplina nō paſſim exacta,demōſtratiuaꝗ certitudo expetēda eſt.¶Prio.Nā vt in artificū operib⁹ nō oīno ſimilib⁹ rōnib⁹ certitudo quęrēda eſt:vt in cōſequēdis diſciplinis.ſed ī eis ipſis veritatē tātū indagare ſatis eſt,quātū earū natura poſtulat, materiaꝗ ipſa reqrit,igitur & in hac tradēda diſciplina

ſatis eſſe putãdũ eſt,ſi ꝑinde verũ ꝑquirẽ,atq; materia ipſa poſtulat,ac requirit.¶ Scd'o.Pleraq; honeſta & iuſta(de quib⁹ moralis cõſyderat)tãtã differẽtiã & diſcrepãtiã habẽt: vt lege tãtũ & nõ natura cõſtare videãtur. icidẽ & pleraq; bona circa quę verſatur,ob nõnulla detrimẽta quę frequẽter ab illis contingunt.iã eñ multi ob diuitias periere,multi itẽ ob fortitudinẽ.igitur in talium perquiſitiõe nõ exacta certitudo quęrenda eſt:ſed ſatis erit in talib⁹ rudi modo,& figura quadã verũ pueſtigare,& ex iis quæ vt plurimũ ſunt,ſimilia,& quę vt plurimũ cõtingunt,cõcludere.ſic & vnũquẽq; auditorẽ quę dicũtur oĩa:ſecundũ eorũ materiam recipere oportet.eſt enim eruditi eatenus exacte verũ in vnoquoq; docendi genere exigere:quaten⁹ ei⁹ natura rei admittit.¶ Tertio Ridiculũ eſt mathematicũ ꝓbare ſuadẽtem,& ab oratore demonſtrationem exigere.ſimile eñ id eſt.igitur & ridiculũ erit in hac diſciplina(verũ & in reliquis omnibus aliis)rationibus quidem adhibitis vt materia ipſa poſtulabit,nõ abire cõtentũ.¶ Secunda concluſio.Iuuenis nõ eſt huius diſciplinę cõſentane⁹,idoneusq; auditor.¶ Primo.Quia vnuſquiſq; bonus iudex eſt eorũ quę nouit:& ſingula recte iudicat,qui in ſingulis eſt eruditus.vt erudit⁹ grãmatic⁹:grãmatica,& erudit⁹ rhetor,rhetorica.& oĩno oĩa recte iudicat:qui in omnib⁹ eruditus eſt.at iuuenis,rudis eſt & ineruditus actuũ,operationũq; vitę:de q̃bus tamẽ in hac morali diſciplina,omnis ratio,ſermoq; habetur.nõ igiẽ iuuenis recte iudicabit.quapropter neq; erit hui⁹ diſciplinæ aptus,idoneusq; auditor. ¶ Scd'o. Haudquaq̃ putabiẽ hui⁹ diſciplinę cõueniens auditor: qui ex hac diſciplina nullã ſuſceptur⁹ eſt vtilitatẽ.atqui iuuenis ex huius diſciplinæ ſtudio vtilitatẽ nullam ſuſcipiet,nam perturbationũ ſequax eſt.& hui⁹ diſciplinæ finis,actio eſt,non cognitio.nõ erit igitur iuuenis,huius inſtitutionis cõueniẽs,idoneusque auditor.Et nihil hic refert an ętate iuuenis ſit,an incõpoſitis morib⁹ iuueni ſimilis,neque ob tempus iuuenẽ dicimus:ſed quia quis viuit vt iuuenis,ſingula cum animi perturbatione proſequẽs,& reuera quicunq; ſunt tales,iis inutilis erit huius diſciplinę cognitio;haud ſecus ac incõtinẽtibus ſana cõ

ſilia.nec aliter q̃ ægrotātib⁹ ſana medicorũ cõſilia audiē tibus,nihil quidē facientibus.¶ Tertia cõcluſio. Quiſuas 12
cupiditates rationi ſubiiciũt:apti fiũt huius diſciplinę auditores. Nam huius diſciplinę perceptio,multam illis accommoditatem affert,vt quæ eos ſecũdum rectam rationē,& absq; pturbatione in vnaquaq; virtute,ad operãdum in vita ipſa dirigat,quemadmodum ex ſequẽtibus eluceſcet ampli⁹. Sed circa qd hoc negotiũ,nã circa ſummũ noſtrarũ actionum bonũ,& quo pacto rationes huius diſciplinę ſint exquirẽdæ,qui ei⁹ idonei.& qui inidonei futuri ſint auditores,hactenus ſatis ſit dictum.

¶ De ſummo bono,& recta auditoris educatione. Cap.iiii.

NVnc autem repetẽtes dicamus,(cum 13
omnis cognitio atq; electio bonum quoddam affectet:)quidnam ſit id quod ciuilē appetere dicimus facultatem,& quid omnium rerum agendarum ſupremum ſit bonum.¶ Nomine igitur omnes fe 14
re de ipſo cõſentiunt. Nã & vulgus & elegãtes felicitatē ĩquiũt eſſe,atq; bñq; viuere,bñ agere,& felicem eſſe,eadem eſſe putant. De felicitate autem quænã ſit diſſentiunt:& non ſimiliter vulgus,ac ſapiẽtes eam aſſignãt.quidam enim vnum quid eorum quæ clara,manifeſtaq; ſunt ipſam eſſe putant:vt voluptatem,aut diuitias, aut honorem.quidam aliquid aliud. perſæpe etiam vnus idemq;,diuerſum. Nam cũ ægrotat,ſanitatem:cum pauper eſt,diuitias,ignorationis vero conſcij ſuæ,eos admirãtur qui magnum aliquid & vltra vires ipſorũ dicunt.qui dam autem præter hęc plura bona:aliud quod

dam p ſe eſſe putabant,quod quidē & his vni-
uerſis vt ſint bona,cenſuræ cauſam eſſe.omnes
igitur opiniones ſcrutari,ſuperuacaneū eſt for-
taſſe.Satis autē erit,ſi eas ſcrutabimur quæ ma
xime extant,aut rationem aliquā habere videā-
5 tur.¶ At enim ne lateat nos:eas inter ſeſe ratio-
nes differre quæ a principijs proficiſcūtur,&
quæ ad principia pergunt.Recte enim & Plato
dubitabat atq; quærebat:vtrū a principijs,an
ad principia ſit ipſa via:vt ī ſtadio,ad calcē ex
iſce qui præmia ponunt,an contra. Enimuero
ſemper eſt a notis incipiendū.hæc autē duobus
modis talia ſunt.alia nāq; ſunt nobis:alia ſim-
pliciter nota.nobis igitur forſitan ex ijs incipiē
16 dum eſt,quæ nobis nota.¶ Quocirca bene inſti
tutum moribus eū eſſe oportet:qui de honeſtis
& iuſtis,& omni ciuili ratione eſt ſufficiēter au
diturus.eſt enim principium ex ſe.atq; ſi hoc ſa
tis conſtet:nō opus erit ipſo cur eſt.talis autem
aut habet principia:aut accipere facile poteſt.
cui vero neutrum horum ineſt:is Heſiodi ſen-
tentiam audiat hiſce carminibus explicatam.

Optimus ille qdē eſt,ex ſeſe qui omnia nouit. Heſiodus.
Perceptis quæ poſt & ſemper ſunt meliora.
Is rurſus bonus eſt paret qui recta monenti.
At qui ex ſe neſcit,cuiq̄ nec porrigit aures
Vt bona percipiat,demens & inutilis ille eſt.

¶ Quarti capitis notæ.

¶ Sedecim de felicitate opiniones. Nulla,voluptas.diui-
tiæ.honor.ſanitas. ſcientia.idea. pulchritudo.robur. ge-

Pyrrho nus.virtus.prudentia. ſapientia.aggregatũ.bene agere.
Euryloch⁹ virtutis vſus. ¶ Prima:eſt felicitatẽ tollentium,vt Pyrro
Xenophanes. nis Heliẽſis,Eurylochi, Xenophanis,& ſimiliũ:nullũ bo
nũ aut malũ eſſe aſtruẽtiũ.ſed hęc dudũ ob omni,ſchola
Ariſtipp⁹. irriſa,atq; exploſa eſt. ¶ Secũda eſt ponentiũ voluptatẽ,
Epicurus vt Ariſtippi,& Epicuri,& Cyrenaicorũ,& cocorũ Epi⸗
Eudoxus curi,& Eudoxi Gnidii:ſed qui voluptates corporeas,q̃
Cyrenaici momẽtaneæ ſũt,tã ꝑdite ꝓſequunt̃,eos pariter irridet,
ammonetq; q̃ vanæ ſint cogitare poeta hunc in modum.

Iuuenalis ſat.9.
Anguſtæ,miſerę q; breuiſſima vitæ
Portio.dum bibimus,dum ſerta,vnguenta,puellas
Poſcimus,obrepit non intellecta ſenectus.

¶ Tertia eſt ponẽtium diuitias felicitatẽ eſſe,vt Lydius
Creſus Crœſus,Midas Phrygius,& ſimiles fecere,& auarus ille
Midas. qui iuſſit hæredes ſuos ſuo ſepulchro inſculpere:q̃tum
hæreditatis quiſq; accepiſſet,quo quãtũ felix ipſe fuiſſet,
agnoſceret poſteritas,de q̃ inquit Damaſippus Stoicus.

Damaſip. Horati⁹ li. 2.ſer.ſa.3.
Quoad vixit credidit ingens
Pauperiem vitium,& cauit nil acrius,vt ſi
Forte minus locuples vno quadrante periret:
Ipſe videretur ſibi nequior.

Ibidem. Hæ diuitum ſunt ſententiæ & ironię Satyricorum.

Omnis enim res
Virtus,fama,diuina,humana'q; pulchris
Diuitiis parent,quas qui conſtruxerit:ille
Clarus erit,fortis,iuſtus,ſapiens,etiam rex.
Horati⁹ lib, 1.epi,6. Et quicquid volet:hoc veluti virtute paratum
Sperauit magnæ laudi fore.
Scilicet vxorem cum dote,fidemq;,& amicos.
Et genus,& formam regina pecunia donat.
Ac bene nummatum decorat ſuadela,Venuſq;.

Et vniuerſaliter omnes auaros huius eſſe perditiſſi⸗
Iuuenalis ſaty,14. mæ ſectæ Satyricus hoc carmine taxat.

Qui mirantur opes,ij nulla exempla beati
Pauperis eſſe putant;iuuenes hortantur,vt illam
Periander. Ire viam pergant,& eidem incumbere ſectæ.

Lycophrõ. ¶ Quarta eſt eorũ qui ponũt felicitatem eſſe honorem.
vt Periander Corinthius.Lycophron:& ferme ambitio⸗
ſi quiq;.Sed q̃ honores defluxa ſint bona,declarauit for⸗

tanæ Valeriani Auguſti inſtabilitas:q doctrina & elo Valerian⁹.
quētia clarus,& cōſpicu⁹ honorib⁹,cōtra Perſas agens
incaute,ī poteſtatē regis Perſaꝝ incidit,&ignominioſa
ſeruitute apud eū cōſenuit.vt ipſe ſenex accliu⁹ humi:re
gē equū aſcenſurū,nō manu,ſed dorſo ſemp attolleret.
¶ Quinta eſt ponētiū eſſe ſanitatē,vtq aduerſa valetudi Herillus.
ne laborāt.¶ Sexta eſt ponentiū eſſe ſciētiam.vt Heril- Socrates.
lus Chalcidoni⁹opinat⁹ eſt & Socrates,Socraticiq; diſci Epichar.
puli,& ignorantiū q̄plurimi.¶ Septima eſt ponētiū feli Sphæreus.
citatē eſſe ideā.& hanc Epicharm⁹,Sphæreus,Plato,ſuiq; Plato.
ſequaces induxerūt.¶ Octaua eſt ponentiū eā eſſe pul- Orpheus
chritudinem.& hanc Orpheus ſub Narciſſi fabula ve- Narciſſus
lauit,huic ſuccūbūt opinioni molliculi quidā q ſe curio-
ſiuſcule more mulierū & comūt & ornāt.¶ Nona eſt co
rū qui eā corporis fortitudinē eſſe putant:vt Milo croto Milo.
niēſis & Atletarū pars plurima.¶ Decima coꝝ qui cre- Atletæ.
dūt eſſe nobilitatem,vt quidā qui ꝑpter gen⁹ tumēt:&
faſtidioſi quidā hoīes a quibus nullo reſpectu cæteri cō-
tēnūtur(vt Satyric⁹ inquit) Ceu viles pulli,nati infelici Iuuenalis.
bus ouis.At de veris nobilibus null⁹ hic ſermo eſt:in q zeno.
bus parētū hæreditaria virtus elucet,& q viciſſim ſuis Cleantes
virtutibus ac officiis niteſcūt,atq; micant.nam hi hoīm Poſſidoni⁹
generoſiſſimi,modeſtiſſimi,humaniſſimiq; ſunt,neq; ab Hecato
auita probitate quicq̄ degenerāt.¶ Vndecima eſt ponē Antiſthe-
tiū eſſe vitutē vt zenonis Cittiei,cleātis,Poſſidonii,Heca nes.
tonis,Diogenis Babylonici,& aliorum Stoicorum Æt Diogens
ſummū felicē ſapientem vocāt,quā Horatius ꝙ illi plus Horatius
æquo tribuūt,īmoderatiuſq; efferūt:hoc modo irridet. epiſt.I.li.I.

Ad ſummam,ſapiens vno minor eſt Ioue:diues,
Liber,honoratus,pulcher,rex deniq; regum,
Pręcipue ſanus,niſi cum pituita moleſta eſt.

¶ Duodecima eſt ponētiū eſſe prudentiā,vt Bionis Bo- Bion.
riſthenitis.¶ Decimatertia eſt ponentiū eſſe ſapientiā vt Bias.
Biātis Prienei.¶ Decimaquarta eſt ponētiū eſſe ex his Thales
aggregatū.vt Thaletis Mileſii.¶ Decimaquinta eſt po-
nentium idē eſſe,felicē eſſe,& bene agere.vt Pittaci My- Pittacus
tilenei.¶ Decimaſexta eſt ponentiū felicitatē eſſe virtu-
tis vſum,ac operationem immo optimę vitutis:vt Ari-
ſtoteles,Ariſtotelici q; oēs ponūt.Sed hęc longius pro- Ariſtoteles

Heſiodus ſequi nimium eſſet. ¶ Stadiũ eſt octaua pars miliaris, 15
Valenſis. centum vigintiq́ paſſus continens. ¶ Carmina Heſio- 16
di in commentario adiecta, ſunt Nicolai Vallēſis nobi-
lis Romani, qui adoleſcens Georgicon traduxit Heſiodi,
qui & in prima iuuenta fatis conceſſit.

¶ Quarti capitis commentarius ad literam.

Quartum cap. tribus concluſionibꝰ, & vno corrollario
partitũ eſt. ¶ Prima concluſio. Expedit cognoſcere quid 13
id ſupremũ bonum ſit, ad quod hęc moralis facultas nos
intendit perducere. Nam ſuperius dictum eſt, omnē do-
ctrinam, pariter & electionem bonum quoddam appete
re. hæc autem facultas doctrina quędã eſt: bonum igitur
quoddam affectat. & id ſummum rerum agendarum bo
num iam eſſe dictum eſt. expedit igitur quid ſit huiuſmo
di ſummum bonum cognoſcere. ¶ Secunda concluſio. 14
De ſummo bono veteres in aliquo conſenſerũt: diſſenſe
runtq́ in aliquo. Nam. ferme oēs in nomine cõſentiunt
q̃ ſummum humanum bonũ, vocetur felicitas, conſen-
tiunt, & bene viuere, bene agere, & felicem eſſe: vnũ idē-
q́ eſſe. At vero diſſentiunt quænam res, ea ſit felicitas.
nec vulgus eodē modo id aſſignat, atq́ ſapiētes, nõnulli
eñ eorũ in patētibꝰ, manifeſtiſq́ bonis ipſam felicitatem
collocant: hi in voluptatibus, hi in diuitiis. quidam vero
vno tempore vnum, & alio tēpore aliud. vt ægri, bonam
valetudinem, felicitatē putant. iidē facti ſani ſed paupe-
peres, diuitias tunc putãt felicitatē. diuites autē facti ſed
ignari ſententiã mutãt, felicitatēq́ iudicãt ſciētiã, ſum-
me admirantes eos qui magnũ aliquod & ſupra eorum
captũ ex ſcientia memorãtur, atq́ pñt. alii vero cõtēdũt
felicitatē eſſe bonũ quoddã p ſe atq́ ſeparatũ: vt ideã,
quod cauſa ſit omnibus prędictis vt bona exiſtãt. ſed o-
mnes recenſere opiniones, ferme ſuperuacancũ eſſet. & ſa
tis hoc in loco fuerit, ſi eæ quæ apparēt, & aliquã pſua-
ſionis præ ſe ferunt apparentiam, diſcutiantur. ¶ Tertia 15
concluſio. Rationes, quæ a principiis pficiſcuntur aliæ
ſunt ab iis quę pergunt ad principia. Nã propter hoc re
cte Plato dubitabat, quærebatq́, an in diſciplinis a prin-
cipiis, an ad principia via ſit. quēadmodum currentibus
in ſtadio cũ ad finē pmia ponuntur, aut contra cũ ponũ

tur ad principia:curſus eſt nunc a principio,& nunc ad
principiũ.Sed huic dubitationi Platonis ſatiſfacere prõ
ptum eſt:ſemper eſſe a notioribus incipiendum.& bifa-
riam notiora eſſe,& ſimpliciter:& quo ad nos:& cum no
bis principia nota non ſint:a notioribus nobis ad prin-
cipia ꝓcedimus,cum vero ea nota & reliqua ignota:ab
ipſis procedimus ad reliqua.Et ferme cum adhuc rudes
ad aliquã doctrinã& primum iter arripimus:a notio-
16 ribus nobis ad principia,prima via nobis eſt. ¶ Corolla
rium.Quo fit vt bene moribus educatum eſſe oporteat
eum,qui in hac diſciplina,de honeſtate,iuſtitia,omniq́ꝫ
moralis virtutis ratione ſufficienter eſt auditurus.Nam
principia ex ſe,& non per alia principia cognita eſſe de-
bent.& cui hoc ſufficienter cõſtiterit,certũq́ꝫ habebitur,
nõ quæret cur principia vera ſint.at q̃ bene morib⁹ edu
catus eſt,aut iã huius doctrinæ principia tenet,aut facile
a recte docẽte recipiet.qui autem neq́ꝫ principia ipſa ha-
bet,neq́ꝫ facile a docente recipiet:audiat Heſiodum.

Optimus hic ſeſe qui nouit cuncta magiſtro
Proſpiciens rerum fines:meliora ſequutus.
Dignum laude virum parentem recta monenti
Credimus.Ille tamen ſibi qui non conſuluit,& qui
Alterius præcepta fugit:vir inutilis ille eſt.

Heſiodus

Quod felicitas non ſit voluptas,ho- nor,virtus,aut diuitiæ. Cap.V.

17 SEd nos eo redeamus vnde digreſſi
ſumus.Summum enim bonum,feli-
citatemq́ꝫ,non ſine ratione ex viuen
di modo videntur exiſtimare:vul-
gus quidem & importuniſſimi, voluptatem.
Quapropter & deditam voluptatibus vitam
amant.Tres enim ſunt maxime quæ præcellũt:
ea quę nunc dicta eſt,& ciuilis,& contemplati-
18 ua tertia.Vulgus igitur mãcipij ſimile penitus
eſſe videtur:pecorum vitam diligendo,habet

autem rationem quod cõplures eorũ qui ſunt
in poteſtatibus cõſtituti:perinde atq; Sardana-
palus viuunt.¶Elegantes autem & ad agendũ 19
idonei,honorem. Honos enim,finis fere ciuilis
eſt vitæ. Videtur autẽ ab eo diſtare quod quæ-
rimus.nã in iјs potius qui afficiũt,q̃ in iјs qui
afficiuntur honoribus,eſſe videtur.ſummũ au-
tem bonum propriũ quid:taleq; eſſe vaticina-
mur vt auferri facile nequeat.¶Præterea hono
rem perſequi videntur : vt ſeipſos bonos eſſe
credant.itaq; a prudẽtibus,& apud eos q ipſos
cognoſcunt : & ob virtutem honoribus affici
quærunt.cõſtat igitur ſecundum hos ipſos,ho-
nore præſtabiliorẽ eſſe virtutẽ.¶Atq; forſitan 20
& finẽ quiſpiã ciuilis vitę magis hãc eſſe puta-
uerit,verũ & ipſa videtur imꝑfectior eſſe. Vi-
detur eñ poſſe virtutẽ habẽtẽ,& dormire,aut
nõ agere quicq̃ ꝑ vitã:& inſup in maximis ma
lis atq; aduerſitatibus fortunæ poſitũ eſſe.cum
vero qui ita ſe habet,nemo felicem dixerit,niſi
qui poſitionẽ obſeruat.Sed hæc hactenus.ſatis
eñ de his eſt & in cõuerſionibus dictũ.De con
tẽplatrice aũt vita,quã tertiã diximus,in ſequẽ
tibus conſyderationẽ faciemus.¶Ea vero quæ 21
pecuniјs incũbit violẽta quædã eſt vita.Ipſęq;
diuitię,nõ ſunt id quod quęrimus bonũ.vtiles
eñ ſunt & ob aliud.quapropter ea quæ prius
ſunt dicta,potius quiſpiã fines eſſe exiſtimaue-
rit:quippe cum propter ſe expetantur.at neq;

etiã illa videtur:quanq̃ ad ipſa cõplures iactæ
ſunt rationes. Hæc igitur miſſa faciamus.

QVINTI capitis notæ.

8 ¶ Mancipia,ſerui,equi, oues,& ſimilia:ꝙ empta, manu
caperentur. ¶ Qui pecoribus vitã ſimilẽ degunt,felices
ideo eſſe nequeunt:ꝙ vita felix,diuinorũ ſit æmula,non
autẽ infirmoꝝ,atq; naturæ viliſſimoꝝ. ¶ Sardanapalus Sardanapalus.
vltimꝰ rex Aſſyrioꝝ:qui omni deliciaꝝ mollicie deflu-
xit ꝑditiſſimuus. Ad quẽ(vt eũ videret)venit Arbactus Iuſtinus
vnꝰ ſuoꝝ ꝑfectoꝝ,q medis ꝑficiebat. vix autẽ admiſſus, Arbactus.
eum tandẽ inter pellicũ greges reperit,in habitu mulie-
bri· purpurã colo nẽtẽ,& pẽſa inter virgunculas diſpen
ſantẽ,oculoꝝ laſciuia anteeuntẽ oẽs. indignatꝰ aũt Ar-
bactꝰ hoc effœminatũ monſtrũ viris preeſſe: bellũ infert.
Sardanapalus vero primũ latibula quærẽs,mox vecors
ad bella trudit,ſuperat,in regia receptꝰ,accẽſam pyrã cũ
ſuis diuitiis cõſcẽdit,& molliciẽ vindicibꝰ flãmis exuit,
neq; enim indignũ fuit tantũ facinus(ne aliis cederet in
exẽplũ)iuſtis vltricibuſq; flammis expiari.& hoc impu-
ri eius animi indiciũ ex epitaphio eiuſdem circunfertur.
Cum te mortalem noris: præſentibus exple
Delitiis animum,poſt mortem nulla voluptas.
Cuius & hæc feruntur præcepta: Ede,bibe,lude. Sed ti-
meant,q vt Sardanapalus viuunt audire ex iuſta dei ſen
tentia: mortis præconem(quod & dicit Horatius)horri Horatiꝰ in
bili tuba ſonantem. fine. 2. epi.
Luſiſti ſatis,ediſti ſatis,atq; bibiſti,
Tempus abire tibi eſt. Timeãt item & vindices,æternaſ-
que flammas: mũdanarũ voluptatũ amatoribus debitas.
¶ Inter opiniões de felicitate cõtẽdẽtes: tres ſummopere
excellũt. Prima: in voluptatibꝰ felicitatẽ collocat. & hęc
vulgaris vita nũcupatur. Sc͞da in honoribꝰ:& dicit vi-
10 ta ciuilis. Tertia vero in idea. & hæc felicitas: ab ipſis con
templatiua vita nominatur. ¶ Coronę: conuentiones,cõ
greſſioneſq; gymnaſticæ literatorum,ſimul qualibet de
re differẽtium,diſciplinarunq; cõcertantium rationibꝰ.

Quinti capitis commentarius ad literam.

¶ Quintum caput quinq; concluſionibus partitum eſt.

¶Prima cōcluſio.Qui felicitatē in voluptate collocant 17
nō ſine rationis apparentia loquūtur.Na hi ex viuendi
modo id aſtruunt:in quo,nihil voluptate ſe reperire iu-
dicant præſtantius.& idcirco voluptatis vitā,maxime
diligunt.non igitur id abſq; rationis apparētia faciunt.
Et hi ſunt vulgus,atq; hominum procaciſſimi,impor-
tuniſſimiq;.Et tres maxime ex præcedentibus felicitatis
opinionibus præcellunt.Prima in voluptatibꝰ felicitatē
collocat:& vulgaris vita nūcupat᷑.Secūda in honoribꝰ:
& dicitur vita ciuilis.Tertia vero in idea:& hęc vita con
templatiua ab ipſis nominat᷑.¶Secūda concluſio.Huiuſ 18
modi voluptas minime felicitas putanda eſt.Nā hoc pa
cto viuentes,vitam maxime ſeruilem,& mancipiorū,&
pecorū vitæ ſimilem eligunt.nō igitur in ea conſiſtit feli
citas:attamen ſuæ vitæ magnum ſumunt argumentū,ꝙ
q̄plurimi præſtantiores,atq; in dignitate conſtituti:hāc
vitę molliciem ſequētes(vt Sardanapalus)viuūt.nā ma-
iores in agēdis,inferiorū duces ſunt ac exemplū.¶Ter- 19
tia concluſio.Honor(quem elegantiores viri,& mode-
randis rebus accōmodatiores,ciuilis vitæ finem præſti-
tuunt)minime felicitas eſt.¶Primo quidem.Nā honor
longe a felicitate quam quærimus diſtat.eſt eīm felicitas
bonum quoddam ꝓprium,internum,& quod facile au
ferri nequeat.honor autem contra exterius bonum eſt:
& quod perfacile valeat auferri.nam in honorantibus
magis q̄ in eo qui honoratur,honor ipſe conſiſtit.nō eſt
igitur ipſe honor aſtruendus felicitas.¶Secundo.Qui
hac honoris opinione tenētur:ipſimet honorari quærūt
vt boni videantur,hinc ſummopere a prudentibus &
iis qui eos cognoſcunt honoribus affici,maximi ducunt:
quo ſuæ virtutis opinionem inducant.igitur ita facien-
tes virtutem honore præſtantiorem efficiunt:vt pote cu-
ius gratia venerari quærunt.Sed hac forte ratione puta
bit aliquis virtutem eſſe felicitatem:atq; eam ipſam eſſe
vitæ ciuilis finem.¶Quarta concluſio.Virtus felicitas 20
non eſt.Nam virtus felicitate videtur inferior quando-
quidem virtutem habens:dormire valet,& nihil per vi-
tam agere:inſuper maximis,duriſſimiſq; calamitati-
bus premi.atqui tota vita ſic ocio torpentem,& extre-

mis

mis aduerſitatibus vallatum,atq; preſſum:nullus ponet eſſe felicem,niſi pertinacia quadam curioſus poſitionem ſuam tueatur & defendat.virtus igitur felicitas non eſt. Et de his hactenus.nam de his abunde in gymnaſticis congreſſionibus indies diſcutitur.&de contẽplatrice vi-
21 ta paulopoſt ſermo futur⁹eſt.¶Quinta concluſio.Summum rerum agendarum bonum haudquaquam in diuitiis collocandum eſt.Nam diuitiæ bonum vtile ſunt: ſed violẽtum,& propter alterum expetitę.voluptas autem & honor:etiã propter ſe expetunť.eſſet igitur voluptas aut honor potius felicitas,quã ipſæ diuitiæ.nõ autem voluptas aut honor(vt iam quoq; monſtratum eſt) felicitas exiſtit.tanto minus igitur felicitas in diuitiis collocanda eſt.ſummũ ergo rerũ agendarum bonum haud quaquam in diuitiis eſt collocandum.Et quamuis multis rationibus nunc voluptatem,nunc honorem,nũc diuitias ſummum bonũ eſſe cõtendant:illa tamẽ perparũ apparẽt.quapropter in tantum hæc miſſa faciamus.

Quod non ſit idea. VI.

22 PRæſtat autem fortaſſe de vniuerſali bono conſyderare,& quonam modo dicitur dubitare:quanquam hæc queſtio perardua nobis eſt,propterea quod amici ſunt qui formas ipſas introduxerunt.verum melius forſitan & oportere videbitur ſua quoq; præſertim philoſophos,pro veritatis ſalute refellere.nam cum ambo ſint amici:ſanctum eſt honore veritatem preferre.
23 ¶Qui igitur hanc attulerunt opinionem : in iiſce non faciebant ideas,in quibus prius & poſterius eſſe dicebant.Idcirco neq; numerorum ideam conficiebãt.at bonum &in ſubſtantia dicitur,& in quali,& in eo quod eſt ad aliquid. atque id quod eſt per ſe,ſubſtantia ve:prius eſt

eo natura quod eſt ad aliqd. Eſt enim hoc(propagini,& accidenti eius)quod eſt ſimile. qbus efficitur:vt nõ ſit in omnibus communis quædam idea. ¶Præterea cum bonum æque atq; id quod eſt dicatur(nam & in ſubſtãtia dicitur bonum:vt mẽs & deus,& in quali:virtus.& in quãto:mediocre.& in relatione,vtile.& in tempore:occaſio,& in loco:mora.& alia iſtiuſmodi)cõſtat nõ eſſe cõmune quicquam vniuerſale ad vnum.non enim in omnibus prædicamẽtis,ſed in vno tantummodo diceretur.¶Præterea cum eorum quæ vnã habent ideã,vna ſit & ſcientia,bonorum etiam omniũ,vna ſcientia quædã eſſet.nunc autẽ plures ſunt,& eorũ quę ſub eodem prædicamento ſunt collocata:vt tẽporis in bello quidẽ,militaris facultas.in ægritudine autem:ars medendi.& mediocris:in alimento quidem,medicina:in laboribus autem, ars . corporis exercendi. ¶Dubitauerit autem quiſpiam:quidnã & velint dicere ipſum quod que:ſi vna & eadem hominis eſt ratio,& in ipſo homine & in homine.nã quo vterq; eſt homo: hoc differentiam inter ſeſe nullã habebũt.quod ſi ita eſt:neq; quo vtrunq; eſt bonum. ¶At vero neq; quia ꝑpetuũ eſt ideo magis erit bonũ. ſiquidem neq; diuturnũ album:magis eſt albũ, quã vnius albũ diei. Probabilius autẽ de ipſo videntur dicere Pythagorici:ipſum vnũ in bonorum ſerie collocãtes,quos ſequutus videtur

& Pſeuſippus. Sed de his quidem alius erit ſermo. ¶ In ijs aũt quę dicta ſunt, cõtrouerſia quędam videtur, quod rationes nõ de omni bono ſunt dictæ. dicũtur aũt vna ſpecie bona: ea quę amantur per ſe. ea vero quæ hæc efficiunt, aut aliquo modo cõſeruant, aut cõtraria prohibẽt: propter hęc ipſa, modoq; alio, bona dicũtur. cõſtat igitur bona bifariã dici: alia p ſe, alia propter illa. Seiũctis igitur p ſe bonis, a bonis vtilibus: conſideremus ſi ea quæ ſunt p ſe, vna idea bona dicãtur. at quænam quiſpiã poſuerit per ſe bona? an ea quæ & ſine alijs pſequimur: quale eſt ſapere, & videre, & voluptates nõnullæ, atq; honores? hæc enim tametſi propter aliud quippiã perſequimur: tamen ex ijs, eſſe poſuerit quiſpiã quæ ſunt per ſe bona) an nihil aliud præter ideã ponendũ eſt? quare forma res quędam erit inanis. Quod ſi hæc quoq; per ſe ſunt bona: eandem in his oĩbus ipſius boni rationẽ ineſſe oportebit, perinde atq; albedinis ratio eadẽ eſt in niue atq; ceruſa. at honoris, & prudentiæ, & voluptatis hoc ipſo quo bona ſunt: diuerſæ ſunt rationes ac differẽtes. ipſum ergo bonũ nõ eſt quid cõmune vna idea. At quonã modo dicuntur? nõ enim ijſce ſimilia ſunt quæ nomine eodem fortuito nuncupantur. Dicũtur ne igitur, quia ſunt ab vno, aut ad vnũ omnia conferuntur: an comparatione potius rationũ? etenim vt eſt in corpore viſus: ſic eſt in anima

mẽs,& aliud item in alio. Sed hæc in præſenti forſitan omittẽda ſũt. nã exacte ipſa diſcutere, ad aliam magis ſpectat philoſophiam. ¶ Et de idea ſimiliter. Conſtat em̃ etſi eſt aliquod vnũ bonũ quod cõiter prædicatur, aut ſeparatũ quod ipſum p ſe: nõ tñ aut agi, aut acqri ab hoīe poſſe. nunc aũt tale quæritur. Fortaſſe aũt cuipiã melius eſſe videbitur cognoſcere ipſũ: ad ea bonorũ q̃ poſſideri ac agi poſſunt. nã velut exẽplar id habẽtes magis ea quæ nobis ſunt bona ſciemus. & ſi ſciuerimus, aſſeq̃
mur. ¶ Hæc igitur ratio habet quidẽ quãdam 24
probabilitatẽ: a ſcientijs autem diſcrepare videtur. vniuerſæ nanq; bonũ affectãtes quoddã, idq; quod deeſt perquirentes, huius prætermittunt cognitionem. tantam tamen opem vniuerſos artifices ignorare, & nõ pquirere: non eſt conſentaneum rationi. dubium autẽ eſt: & quidnam ad ſuam artem, aut textori cõfert, aut fabro, ſi ipſum ſcierit bonũ: aut quonam pacto vel medicus, vel dux euadet peritior, q ideã ipſam aſpexerit. neq; em̃ valitudinem hoc modo medicus ſed hoīs: immo vero huius fortaſſe cõſiderare videtur qppe cũ ſingulis hoībus medeatur. Sed de his hactenus.

Epicharm⁹ Sphæreus Socrates Plato Iamblicus Proculus Plotinus Porphyri⁹ Ammoni⁹ Hermias Numenius Syrianus.

¶ SEXTI capitis notæ.

¶ Epicharm⁹, Sphęreus, Socrates, Plato introduxerunt 22
ideas: poſt quos, idearum terminos, limitesq; adauxerũt Iamblichus Ægyptius, Proculus, Plotinus, Porphyrius, Ammonius, Hermias, Numenius, Syrianus & reliqua Platonicorum ſchola. ¶ In ideis prius & poſterius non 23

faciunt Platonici:quoniam ſi poſterioris eſſet idea,ipſa participaret prioris ideã,quare nõ eſſet idea ſed potius illa prioris quæ eſſet imparticipata.id ita volũt nõnulli. Sed id potius videtur velle Ariſtoteles:idearum introductores non ponere vnam ideam eorum quæ inter ſe prius habẽt & poſterius.Idcirco neq; numerorum vnã ponunt ideam.nam duo,priora ſunt tribus:& tria,quatuor.tametſi binariorũ,ternariorum & reliquorum ad decẽ vſq; ponerent ideas.vt ipſam duitatem,ipſam triadem,ipſamq; tetrada,id eſt trinitatẽ,& quaternitatem, & reliqua id genus.quare cum bona habeãt inter ſe huiuſmodi prioris & poſterioris ordinẽ:nõ erit cunctorũ bonorũ vt neq; numerorũ,vna idea boni quæ quidẽ ſit ipſum bonũ.Sed hic de idea plura diſſerẽdi loc⁹ nõ eſt. nam hęc tota conſideratio,Metaphyſice contẽplationi accõmodata eſt.¶ Ad aliquid aut accidens aut accidẽti ſimile dicitur:q; ea quæ ad aliquid dicuntur,accidentia ſint,aut rationẽ habeãt accidentariã.¶ Occaſio,temporanea opportunitas. ¶ In loco,mora:in loco naturali. quanquam Ariſtoteles non moram ſed diętam id eſt victus obſeruationẽ habet.¶ Sciẽtię nomen:ad ſcientiam, artem,atq; prudentiã extendit.¶ Ipſe homo apud Platonicos:homo communis,vniuerſalis,idealisq; eſt.& homo particularis homo,& ſimiliter ipſe equus,& equus, & ipſe leo & leo,& ita in ſimilibus.& conſimiliter nominibus abſtractis ideas deſignabant. Et hoc in loco, ipſe,diuinitatis eſt nota:vt ipſum vnũ,ipſum bonum.& ipſum vnũ:eſt vniuerſorũ optimũ,quod Platonici ponebãt ſupra ideã:ineffabile:atq; innominabile,at ipſum bonũ ponebãt ideã.Et libẽtius hoc in loco Pythagoricis aſſentit Ariſtoteles,diuinas rationes aſſerẽs in ipo vno: & ideas,eo quo Platonici ponũt modo,negãs,Sec hæc Metaphyſic⁹ dignoret.Et nõ modo Ariſtoteles Platonis ideas refutauit:ſed & multi auditorũ Platonicorum. Cũ eni ſemel Plato in academia doceret,& de ideis diſſerens,menſalitatem & cyathitatem nominaſſet:tunc Diogenes qui forte tũ illic aderat,equidẽ Plato(inquit)menſam & cyathos video:menſalitatẽ autẽ & cyathitatem nõ video.Et plane ideas,vt & plęraq; alia,iam ridebat

Ariſtoteles Δίαιταμ Plato.

Pythagorici.

Diogenes.

Diogenes.¶ Ceruſa ex æris aceto & ramẽtis laminarum plũbearũ fit, quæ arefacta moluntur & cribranẽ: iterũq; aceto mixto dirimuntur in cãdidos paſtillos, qui æſtate in ſole ſiccanẽ, & ad cãdorẽ fœminarũ adhibẽtur, q̃ fluxę formæ pl⁹ q̃ deceat inanẽ gratiã q̃rũt, ſtudẽtq; pl⁹ æquo placere. Et eiuſmodi mulierculas, ceruſatas vocauit antiquitas. ¶ Analogia, ꝓportio, ratio, rationũ comparatio.

Coordinatio bonorum		Coordinatio malorum
Impar		Par
Finitum		Infinitum
Dextrum		Siniſtrum
Maſculum		Fœmininum
Quietum		Motum
Rectum		Curuum
Quadratum		Altera parte longius
Intellectus		Opinio
Vnum		Multa
Lumen		Tenebræ

Secundum Pythagoricos,

¶ SEXTI capitis commentarius ad literam,

¶ Sextũ cap. trib⁹ cõcluſionib⁹ partitũ eſt. ¶ Prima con 22
cluſio. Quæſtio de felicitate cõtemplatiua quã in vniuerſali bono & idea collocãt, quæ ſupeſt abſoluenda: nobis perardua eſt, atq; difficilis. Tum ꝙ præſenti negotio nõ nimis ſit accõmodata, tũ ꝙ qui ideas introduxerunt, nobis perq̃ amici ſunt. verũ ſati⁹ fortaſſe eẽ videbiẽ, ꝓpria dicta, præſertim phõs, pro veritatis incolumitate reprobare ſi oportet. Nã tametſi Socrates & Plato ſint amici: ſanctũ eſt, atq; pium, illis veritatem in honore præferre.
¶ Scd'a cõcluſio. Felicitas, quæ rerũ agendarũ finis eſt, 23
haudquaq̃ in idea cõſtituẽda eſt. ¶ Primo, nã qui ideas introduxerũt, ipſasq; bonũ ipſum: nõ ponebãt eas in iis in quib⁹ prius & poſteri⁹ eſſe dicebãt. idcirco numerorũ vnã ideã nõ faciebãt. atq bonũ qd' hic exquiriẽ: ſecundũ prius & poſterius dicitur. nam in ſubſtãtia, & in quali, & in ad aliquid. ſubſtãtia autẽ accidẽte natura prior eſt: vt qualitate atq; ad aliqd. eſt enim ad aliquid aut accidens, aut accidẽti ſubſtantiæ perſimile. bonũ igiẽ qd' hic quæ

ritur,idea non eſt:immo vero neq; hac ratione omnibus bonis eadē cōis idea eſt.¶ Secundo.bonū tot modis dicitur,quot modis dicitur ens.nam in ſubſtātia mens & deus,bona ſunt:in quātitate,mediocre:quod neq; mai⁹ neq; minus q̄ deceat eſt,in qualitate virtutes,in ad aliquid,vtile;in tempore occaſio,& in loco naturali,mora, & ita in aliis prædicamētis,vt in actione & paſſiōe virtutū operatio.ſed in quo locabūt ſuū vniuerſale bonum? nō enim in omnib⁹ collocabunt,facientq; omnibus cōe, verū potius in vno tantum.ſed tum cætera bona eſſe negabūt.ſatius eſt igitur huiuſmodi cōmune bonum tollere.¶ Tertio.eorū quę vnā habent ideā:vnicā ſcientiā faciūt.omniū igitur bonorum vnica eſſet ſcientia.nam ſi id cōmune bonū eſſet:omniū vna eſſet idea,atqui bonorū iā plures ſciētias eſſe videm⁹,eorū etiā quæ eiuſdē generis exiſtunt.vt temporis in bello:ſcientia militaris eſt,tēporis in ægritudine:ſciētia medendi.ſimiliter mediocris in alimento:medicina eſt,& mediocris in labore,gymnaſtica,corporiſq; exercendi peritia quędā.nō igitur ſta tuendū eſt tale cōe bonum.¶ Quarto.Non iniuria dubitatur quidnā Platonici volūt dicere ipſum vnūquodq;: vt ipſe homo.& homo.nā ſi vna,eadēq; homīs ratio in ipſo hoię & hoīe:eodē iure eadē boni ratio in ipſo bono & bono.atqui eadē hominis ratio in ipſo homie & hoīe eſſe videt.non eī̄ qua vterq; homo eſt:in eo differentiā vllā habet.nō igitur præter particulares homines:eſſingēdus eſt eiuſmodi cōis homo,neq; præter particularia bona:eiuſmodi cōmune bonū ponendū eſt.¶ Quinto. Neq; ſufficiens eſt eorū effugiū ſi ipſum bonū,& bonū eadē ratione dicūtur:ipm tñ bonū ideo magis bonū eſſe quia perpetuū.Nam albū non idcirco ſi tēpore diuturnū atq; propenſius;magis albū eſt,q̄ vnius diei albū.igitur neq; idcirco diuturni⁹ bonum,magis erit bonum.Et de hac materia probabilius videntur dicere Pythagorici: ipſum vnū in bonorū ſerie reponentes,atq; ipſum bonū nihil aliud eſſe,q̄ ipſum vnū:quos videtur Pſeuſippus eſſe ſecutus.ſed hanc proſequendi materiā alius & alio in loco futur⁹ eſt ſermo.¶ Sexto.Nihil eſt q; de ſupradictis dubitant,atq; cauillum,controuerſiamq; inducunt:

dicentes ſe non de omni bono ideas intēdere. at ſuperius adductæ rationes de omni bono contendunt. modo bonorum quædam ſunt per ſe: quæ propter ſe & amantur & quæruntur. quędā ea efficiunt, quędā conſeruant, & quędā eorum cōtraria prohibent. & hæc, bonorum per ſe ſunt gratia. neque bona per ſe: ſed alio modo nūcupā tur. quo fit vt bifariā bona dicantur. quędā dicūtur per ſe, & quædam propter illa: quæ & vtilia dicuntur. Sed eſto nunc dicant bonorum per ſe vnā eſſe ideā (ſeorſum bonis vtilibus relictis) ſed quæ tunc ponūt per ſe bona? nōne quæ (licet ſola ſint) proſequimur? vt ſapere, videre, & voluptates nōnullæ, atque honores. etſi eīm hæc propter aliud ſequamur: nihilo ſecius tamen non ab re propter ſe bona putabuntur. ſed an nihil aliud propter ſe bonum præter ideam? id quidem ridiculum. erit igitur idea potius inanis, atque ſuperuacanea. alioqui ſi ſuperflua non eſt, ſed ab hac dicuntur hæc propter ſe bona, ergo in cunctis prædictorum erit eadem ratio boni: vt in niue & ceruſa: eadem albedinis ratio eſt. at ſapientiæ, voluptatis et honoris diuerſæ, ac differentes rationes ſunt quatenus ea bona ſunt. ſuperuacanea igitur eſſet huiuſmodi idea, nec ſtatuenda eſt hoc pacto ea ipſa eſſe vnum commune bonum. Sed quærent tum quonam modo ergo hæc bona dicuntur? nō enim ſimilia videtur iis quib⁹ temere & fortuna quadam idem nomen obtigit, & quæ æquiuoca nūcupatione cēſentur. an bona dicuntur quia ſunt ab vno, an quia in vnū tēdūt, an in analogia poti⁹? vt in analogia & proportiōe qđ eſt viſus in corpore: id eſt mēs in aīa, & aliud itē in alio. vt queadmodum caput in animali, radix in arbore. ſed hæc in pſentiarum pſtat miſſa facere, q̄ exactius ea diſcutere. nā ad alterā potius ſpectant diſciplinā. ¶ Septimo. Quia ſimiliter ideæ diſcuſſio ad alteram pertinet diſciplinā. nā tametſi aliquod tale eſſet cōmune bonū ſeparatum, & per ſe, quod de omnibus diceret bonis: manifeſtū tñ eſt ipſum tale non eſſe, quod ab hominibus agi, atq; in hac vita poſſideri poſſit, tale autē hoc in loco quæritur bonū. igitur huiuſmodi bonū ab hac diſciplina relictū eſt. Neq; id valeat ſi dixerint q̄uis id bonū agi & hic poſſideri non poſſit, id tñ

cognoſcere plurimũ conducere:illorum gratia quæ agi,
poſſideriq́ꝫ poſſunt.nã ſi hoc tanq̃ exemplar nobis ꝓpo
ſuerim⁹:magis intelligem⁹ quæ bona nobis agẽda ſunt,
24 intelligẽtes vero prõptius adipiſcemur.¶ Tertia cõclu-
ſio.Ideæ cognitio perparũ conducit:ad agẽdorum bona
cõſequẽda.Nã q̃uis id contẽdentiũ,ſuperior ratio ꝓba-
litatẽ quandã habeat:ab artibus tñ atq; ſcientiis diſcrepa
re videtur.vt quæ vniuerſæ bonũ quoddam affectent,&
quod deeſt,ipſiſq; neceſſarium eſt perquirant,& ideæ
cognitionem omittant.ac ſi eius eſſet neceſſaria cognitio:
abſurdum profecto eſſet vniuerſos artifices,tantum ſuæ
artis preſidium negligere,& nõ perquirere,diſſonũ ra-
tiõi.ſed quidnã idea ad ſuã artem textori cõducet? qd fa
bro & quid medico?quid bellorum duci?& quo pacto ſi
eã aſpexerit euadet medic⁹ peritior,aut belloꝝ dux?neq;
eñ medic⁹ hoc modo ipſam ꝑ ſe ſanitatẽ:ſed hoĩs ſanita
tẽ cõſiderare videt̃,imo vero fortaſſe & hui⁹ hoĩs ſanita
tẽ quippe q ſingulis medeat̃.neque igitur ideæ cognitio
conducit ad agendum,ipſumq́ꝫ adminiſtratiuæ vitæ
bonum poſſidendum:ſed de his hactenus.

De felicitatis ſubiecto,ſubſtãtia:& præce ptis in vnaquaq; ſciẽtia obſeruãdis. Ca.VII.

25 NVnc rurſus redeamus ad id quod
quęrimus bonum:& quid tandẽ ſit
ipſum inueſtigemus. Eſſe eñ aliud
in alia actione,arteq; videtur.aliud
eſt eñ in medicina,& in re militari,& in cæte-
ris ſimili modo.quid igitur vnicuiq; bonum
eſt?an non id gratia cuius cætera agũtur:hoc
autẽ in medicina quidem eſt ſanitas,in rei ve
ro militaris facultate victoria,& in extruen-
darũ ędiũ arte domus,& in alia aliud,ĩ actio-
ne etiam omni electioneve,id quod eſt finis.
26 huius enim gratia cætera omnes agũt. ¶ Qua-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

re ſi quis oĩm rerũ agẽdarũ ſit finis,is ipſum bonũ agendũ erit:ſin autẽ vero plures,hi ipſi Oratio igitur migrando ad idẽ acceſſit.enitẽ dũ autẽ eſt magis hoc declarare.¶Cũ itaq; plu 27
res eſſe videãtur fines:& horum quoſdam ob alios expetamus,vt diuitias,fiſtulas,inſtrumẽtaq;:omnino pſpicuũ eſt,nõ omnes fines eſſe pfectos.¶At finis optimus:pfectũ qddã 28
eſſe videtur,quare ſi tantũ vnus perfectus ſit finis:is hic erit qui quæritur.ſin plures:is q horũ eſt pfectiſſimus.¶Eum aũt qui per ſe eſt 29
expetibilis,pfectiorẽ eo dicimus eſſe:qui eſt propter aliũ expetẽdus,& eũ qui nũq̃ ob aliũ expetitur:ijs vniuerſis qui per ſe & propter illũ etiã expetũtur.Et cũ igitur pfectũ ſimpliciter:qui p ſe ſemp eſt & nunq̃ ob aliũ expetẽdus.talis autẽ finis,ipſa felicitas maxime eſſe videtur.hanc eñ propter ſeipſam ſemper:& nunq̃ ob aliud quicq̃ expetimus.honorẽ aũt, voluptatẽ,mentẽ,virtutẽ deniq; oẽm:& propter ſe expetimus(quippe cũ ipſorũ quodq; expeteremus:ſi nihil inde etiã proueniret)& felicitatis etiã gratia:per hæc ipſa felices fore nos arbitrãtes.ſed illorũ gratia felicitatẽ:aut ob aliud prorſus expetit nemo.¶Idem & ex ſufficiẽtia videtur accidere.Perfectũ nãq; bonũ,per ſe ſufficiens eſſe videtur.Sufficiẽs aũt dicimus:non ipſi ſoli qui vitã ſolitariã agit, ſed & parentibus,& natis,& vxori,& amicis

oīno,ac ciuibus,qn̄quidē homo natura ciui- lis eſt.atq; ſumēdus eſt ī hiſce terminus qdā. nam ſi ad parētes hoc ipſum,& natorū natos, & amicorū amicos extenderis:in infinitū fiet abitio.ſed de hoc conſyderandū eſt poſtea.Id autē ſufficiēs eſſe ponimus,quod ſolū a cæte- ris ſegregatū,expetibilē vitā facit,reiq; nul- lius indigentē:talē aūt felicitatē ipſam eſſe exi

30 ſtimamus.¶ Et inſup cū nō numeratur cū cæ- teris,maxime oīm expetibilē:cum numeratur magis expetibilē cum minimo bonorū eſſe pu tamus,exceſſus eñ bonorū fit id quod adiun gitur.id autē ſemp magis eſt expetibile quod maius eſt bonū perfectū igitur quoddā & ſuf ficiēs videtur eſſe felicitas:cū ſit rerū agenda- rū oīm finis.

31 ¶ Sed forſitan felicitatē quidem ſummū eſſe bonū.dicere,ab vniuerſis cōcedi tur.deſyderatur aūt vt dilucidius quidnam ſit ipſa dicatur. Hoc igitur fortaſſe fuerit:ſi opus hominis caperetur.vt eñ modulatoris, ſtatuarij,cęterorumq; artificum,& eorum oīm omnino quorum eſt opus aliquod,actiove, bonū,& id quod bene ſeſe habet,in ipſo ope videtur cōſiſtere:ſic & hominis bonū in ope- re ipſius eſſe videbitur,ſi ſit ipſius aliquod opus:fabri næ igitur & ſutoris opa ſunt,quæ- dam actiones ve:hominis aūt nullū eſt opus, ſed eſt otioſus?an vt oculi,manus,pedis,& cuiuſq; omnino partis aliquod opus eſſe vi-

detur:ſic & hominis præter hæc oĩa quiſpiam aliquod poſuerit opus?¶ Quid igitur id fue- 32
rit tandem?Viuere eñ homini cõmune vide-
tur eſſe cum plantis.opus autẽ propriũ quæri
tur.ſegreganda eſt ergo nutriendi,augendiq́
vita.¶ Hanc ſentiendi ſequitur vita.at ipſam 33
etiam homini cum equo,ac boue,omniq́ ani-
mali conſtat eſſe cõem.¶ Reſtat igitur actiua 34
quædã rationem habentis. Huius aũt aliud
eſt vt obediens rationi:aliud vt eam habens
atq́ intelligens. Sed quum hæc etiã bifariam
dicatur:ea ponẽda eſt quæ eſt actu.hæc eñ ma
gis proprie dici videtur.eſt igitur opus homi
nis:operatio animæ per rationẽ,aut non ſine
ratione.¶ At vero opus huius,ac ſtudioſi hu- 35
ius idẽ eſſe genere dicimus:vt citharœdi,ſtu-
dioſiq́ citharœdi,& hoc in omnibus abſolu-
te,exceſſu qui eſt a virtute ad ipſum opus ad-
iũcto.citharœdi nanq́ opus,eſt citharam pul
ſare:ſtudioſi vero bene pulſare. Eodẽ modo
cum hominis opus vitam quandam eſſe pona
mus,& hanc ipſam operationem animæ,atq́
actus cũ ratiõe:ſtudioſi profecto viri hęc ipſa
ſunt cum bene recteq́ fiunt.ſingula aũt bene
per propriã virtutem efficiuntur.¶ Quę cum 36
ita ſint,fit vt bonũ humanum,animæ ſit ope
ratio p virtutẽ.& ſi plures ſint virtutes:per
optimã nimirum & perfectiſſimã,& inſuper
in vita pfecta,Ver eñ,nec vna facit hirundo,

nec vnus dies.& beatum eodem modo,felicẽ ve:nec vnus dies,nec breue efficit tẽpus.ſummum igitur bonũ,hoc circunſcriptum ſit mo-
37 do.¶Primum nãq; forſitan vt figuram quandam deſcribere:poſtea depigere ipſum oportet.Videtur autem cuiuſlibet eſſe:ea quę bene ſunt circunſcripta,producere & explicare,atq; exponere.¶Tempuſq; taliũ inuentor eſſe atq; adiutor bonus.vñ & artiũ facta ſunt incrementa.eſt eñ cuiuſlibet,id quod deeſt ſupplere ac addere.¶Oportet autẽ & ea quæ ſupra diximus in memoria habere:& ipſum exactum non in oĩbus eodem modo,ſed in ſingulis vt patitur ſubiecta materies.¶Et eouſq; quouſq; ad doctrinã adtinet,flagitare.nã faber & geometra diuerſo modo angulum rectum inquirũt.alter enim quoad vtilis eſt ad opus.alter quidnã ſit,& quale quidẽ ipſum inquirit.contẽplator eñ eſt veritatis.idẽ modus & in cæteris eſt ſeruãdus:ne ijſce quę inſtituimus agere,plura fiãt ea quæ fines illorũ egrediũtur.¶Nec in oĩbus ſimili modo cauſa poſtulãda eſt:ſed ſat eſt in quibuſdam:ſi bene demonſtrata fuerint eſſe.quodquidẽ & in ipſis principijs fit.atq; hic modus primus eſt & principium.principiorum autẽ,alia inductione, alia ſenſu, alia aſſuetudine quadam,alia alio modo perſpiciuntur.enitendum eſt autem ſingula pertractare:vt ſuapte natura per-

cipi poſſunt.& adhibenda eſt diligentia: vt bene diffiniantur. nam magnam ad ea quæ ſequuntur, afferunt opem. Principium enim plus q̄ dimidium totius eſſe videtur: & eorum quæ quæruntur complura, per ipſum manifeſta fieri ſolent.

¶S E P T I N I Capitis notæ.

¶Architectura, ars ædium extruendarū. ¶Finis perfectus, eſt qui propter ſe expetibilis eſt. Imperfectus autē, qui non propter ſe, ſed propter aliud quiddā. ¶Finis ꝑfectus ſimpliciter, eſt qui per ſe ſemper & nunq̄ ob aliud eſt expetendus. vt agibiliū finis ſimpliciter perfectus: qui inter agibilia ſemper ꝓpter ſe, & nō ob agibilium quicq̄ expetendus eſt. Et contemplabiliū finis ſimpliciter perfectus: qui inter cōtemplabilia ſemper per ſe, & non alterius gratia expetendus eſt. ſed hic de perfecto fine rerū agendarꝫ intēditur: tametſi generaliter proponatur. ſunt enim paſſim ſingula ſecūdum ſubiectam materiam expetenda. Pars animæ rationalis, cui felicitas hoc in loco 25 26
34
conſyderata conuenit: eſt vis cōſultatiua, quæ & in ſexto huius, vis mētis cognoſcetur inferior. ¶Vita perfecta 36
intelligitur a tempore vſus cōpletæ ratiōis ad finē vſq;, compleměntūque vitæ. Et tēpus id præcedens per rectam educationem adoleſcētum animos debet ad mores & rationalē vitam paulatim præparare, & ſummopere cauere ne ab educatione, contrarii futuris virtutibus, deprauati combibantur mores. Nam citius nos

Iuuenalis ſaty. 14.

Corrumpunt vitiorum exempla domeſtica, magnis
Cum ſubeant animos authoribus.
Quoniam dociles imitandis
Turpibus, ac prauis omnes ſumus.
Nil dictu fœdum, viſuque hæc limina tangat
Intra quæ puer eſt. procul hinc, procul ite puellæ
Lenonum, & cantus pernoctantis paraſyti.
Maxima debetur puero reuerentia. ſi quid
Turpe paras: ne tu pueri contempſeris annos.
Sed peccaturo obſiſtat tibi filius infans.

Hæc Iuuenalis.nec iniuria. Nam iuuenilis ætas,tempus eſt ferendarum virtutũ aptiſſimum.quam ob rem Perſæ circa ſuos adoleſcentes curam adhibuerunt ꝗ diligentiſſimã,vt quibus ſeueriores viros in omnibus agendis ſuis etiã puerilibus ludis cenſorum mores adſciſcerent, ne quid turpe in geſtu,in verbo,aut facto vnquam admitterent.hæc enim ætas propter voluptates ad vitia propenſior eſt.& proinde cura merito debet eſſe maior & cautior. Et Alexander Macedo malæ educationis vitia(authore Diogene Babylonio) ad ſenectã vſque ſeruauit.contraxit enim in iuuenili ætate,negligẽtia Leonidæ pedagogi ſui,ebrietatis infamiã. QVINQVE præcepta in ſingulis propagãdis diſciplinis obſeruanda, PRIMVM. Primo,rudi intelligentia præparandi ſunt animi:deinde poliendi,excolendiꝗ diligẽtius. SECVNDVM. Expectãdum mature tempus eſt:quo vnumquodque,vt dignum eſt,ſuo in loco diſcutiatur. TERTIVM. Nõ omniũ certitudo æque efflagitãda eſt:ſed vt materia ipſa poſtulat. QVARTVM. Solum ea quæ diſciplinis propria ſunt,in ipſis ſunt diſquirenda,neque abundãdum ſuperfluis,neque deficiendum neceſſariis.& in omni re,præſertim literaria,id oraculum eſſe putãdum eſt:vt ne quid nimis,& ne quid minus vnquã fiat. QVINTVM. Non omnium cauſa quærenda eſt.ſed principia inductione,ſenſu,experiẽtia,analogia,aut qualicunque perſuaſione ſi ſubobſcuriora ſint, recipere oportet. EX PRIMO cognoſcimus quanta ſit vtilitas,diſciplinis legitimas introductiões ꝑmittere. EX SECVNDO,ꝗ ineptũ ſit,quæſtiones ante tẽpus & debitũ locum proponere,& conari illas exactius diluere.vnũ quodque enim ꝓprio in loco facile dinoſcitur:extra vero,languide admodũ atꝗ difficulter. EX TERTIO,nunꝗ vitio dabis geometrã demonſtrantẽ,& rhetorẽ ſuadentẽ,& prudẽtem ex contingentibus ratiocinantẽ. EX QVARTO notabis quo pacto ſi in ſingulis diſciplinis ſeruaretur æquus tradẽdi modus:non ſurgerent portentoſæ quędam librorũ ſtrues & pene vaſtæ,horrendæꝗ moles ſub quibus etiã Apulei Aſinus,& Bucephalus Alexan-

Perſæ.

Alexander

Diogenes.

37 Leonides

Quinꝗ precepta obſeruãda i quaque diſciplina.

Ex prædictis quinꝗ præceptis totidẽ commoditates.

dri:lumbos,iliaq́; ducerent.quæ nihil aliud continent,q̃
quandam craſſam ſupináq́; deductionẽ.ad quas in ſin-
gula quaq́; diſciplina vel in tranſcurſu velociter euoluẽ
das:hominis nõ ſufficit ætas.E X Q V I N T O no
tabis id in diſciplinis præcipuum,ſi id intelligerent do-
cumentũ:de principiis problemata,diſcordiaſque non
ſuſcitarẽt,& quæ ſuapte natura clara ſunt,non venirent
in medium veluti dubitata.vt ne qui a tenebris lucem
quærunt,in luce cæcutiãt,illis quidẽ perſimiles qui diu-
tius in tenebris clauſi,ob tenebrarum conſuetudinẽ ſub
dio conſtituti,lucem aſpectare non valent.caueãt ergo
qui ita faciũt,ne q̃s ſuſcipiũt erudiẽdos,deterius q̃ ipſos
acceperint,ab ſe dimittant affectos.

¶ S E P T I M I capitis commentarius ad literam.

¶ Septimũ cap.vna quæſtiõe,vno corollario,nouẽ cõ-
cluſionibus,vna diffinitiõe,& quinq; p̄ceptis partitũ eſt
25 ¶ Quæſtio.Cũ in vnaquaq; actiuarũ facultatum,& ar-
te:alius ſit finis,vt alius medicinæ,alius rei militaris,&
in cæteris ſimili modo.quid igitur in vnaquaq; earum
præcipuum bonũ eſt?nõne id cui⁹ gratia in earũ quali-
bet cætera fiunt?eſt autem hoc in medicina ſanitas,in fa-
cultate militari victoria,& in architectura domus,&
hoc pacto in alio aliud,& omnino ĩ omni amminiſtrati-
ua actione atque electione:id quod eſt finis.nã eius gra
26 tia in eis ipſis aguntur cætera.¶ Corrollarium.Quapro
pter ſi omnium agendorum aliquis vn⁹ finis eſt:is ipſo-
rum agendorum ipſum bonum eſt.ſin vero plures:illi
ipſi,atque plura bona.nam aut horum aut illius omnia
agerẽtur gratia.& ſuperior ſermo in idem remigrat ac
27 recidit.ſed peramplius declarare annitẽdũ eſt.¶ Prima
cõcluſio.Nõ omnes fines perfecti ſunt.Nã cum plures
ſint fines quoſdam aliorũ gratia ſolum expetimus:ceu
diuitias,fiſtulas,omniaque inſtrumenta.non igitur oẽs
fines perfecti.nam finis perfectus propter ſe expetibi-
28 lis eſt.¶ Secunda concluſio.Si tantum rerũ agẽdarum
vnus perfectus finis eſt:is eſt qui hocin loco quæritur.
ſin vero plures perfecti:is qui illorum perfectiſſimus eſt.
Nam finis optimus,perfectum quiddam eſt.ſi igitur tã-
tum agendorum vnus finis perfectus:eorum finis erit,
atque eorum

atq; eorū bonū,quod hoc in loco quærit.ſin vero plures pfecti:id bonū erit,eorū perfectiſſimus.nam id maius,
29 perfectiusque bonum eſt. ¶ Tertia concluſio. Felicitas perfectus ſimpliciter finis eſt.Primo.Nam eorum quæ expetuntur,quædam expetuntur propter aliud ſolum, quædam propter ſe ſolum,& quædam propter ſe & propter aliud.ſed finis qui propter ſe expetitur:perfectior eſt eo qui propter aliud ſolum.& is qui nunquam ob aliud expetitur:perfectior itidem vniuerſis qui propter ſe & propter eum expetuntur.& is perfectus ſimpliciter qui per ſe ſemper,& nunquam ob aliud eſt expetendus.atqui talis finis ipſa maxime omniū videtur eſſe felicitas:vt quam propter ſeipſam ſemper,neq; ob aliud quicq̄ expetimus.nam honorem,voluptatem,mentis intelligētiam,atq; omnē virtutem & propter ſeipſa(quandoquidem ea expeteremus etſi nihil aliud etiam nobis inde proueniret)& propter ipſam felicitatē expetimus: arbitrātes per hoc nos beatos fore,cōſecuturoſq; felicitatem.at vero felicitatē prædictorum gratia,aut ob aliud quicq̄ expetit nemo.eſt igitur felicitas non immerito finis ſimpliciter perfectus exiſtimanda.¶ Secundo.idē ex ſufficientia efficere valemus.nam quicquid bonum per ſe ſufficiens eſt:id ſimpliciter perfectum eſſe videtur.felicitas autē bonū per ſe ſufficiens eſt.igitur felicitas finis eſt ſimpliciter perfectus.& bonum ſufficiens id dicimus, non quod vni ſoli,& ſolitariā vitam degēti ſatis eſt,ſed quod ſufficit parētibus,natis,vxori,amicis omnibus,ac ciuibus:ꝗ quidem homo natura ciuilis atq; cōmunicatiuꝰ eſt.ſed in his alicuius termini modus ſtatuendꝰ eſt: ne ſi ad natos natorum,& amicos amicorum ſe ſemper extēdat,id in infinitū proruat.ſed & de hoc vlterius.poterimus & hic bonum per ſe ſufficiens ponere:quod ſolum,atq; a cæteris ſeiunctum:vitam optabilem præſtat, nulliuſq; rei indigam.quale bonū,felicitatem ipſam oēs
30 exiſtimant. ¶ Quarta concluſio.Felicitas ſolitarie conſiderata,neq; cum aliis annumerata bonis:maxime oīm expetibilis eſt,connumerata vero magis.Nam felicitas ſolitaria ſufficiens eſt,& illorū maxime perfecta:quæ ſi etiā cū minimo bonorum cōnumeratur,fit hic bonorū

quoddã crementũ & exceſſus in eo ipſo videlicet quod illi adiũgitur.igitur illorum bonorũ accummulatio magis eligenda.maius enim,excedensq; bonum,ſemper magis eligendum.igitur felicitas ſolitaria maxime ſingulorum bonorum expetibilis:cõnumerata vero magis.Eſt itaq; iam cognitũ felicitatẽ bonũ quoddã perfectũ eſſe, & per ſe ſufficiens,& rerum agendarum finẽ.¶ Quinta 31
cõcluſio.Felicitas eſt ꝓprium hominis opus.felicitatem eñ ſummũ eſſe bonũ confitentur omnes.ſed dilucidius q̃ dictũ ſit adhuc elucidari operęprętiũ eſt.quod forſitan commode fiet:ſi proprium hominis opus perueſtigetur. Nam tibicinis,& ſtatuarii,cęterorũq; artificum,& oĩno eorũ quorũ aliquod opus,aut actio eſt:bonum & quod bene ſeſe habet,in opere conſiſtit.igitur & homĩs bonũ in eius opere cõſiſtit:ſi ei⁹ aliquod propriũ opus ſit.ſed an fabri & ſutoris aliqua ſunt opera,aliquique actus:hominis autem non vllum erit opus,ſed inanis,otioſusque erit?an oculi,manus,pedis & reliquorũ mẽbrorũ aliqđ erit opus:hominis autẽ prę̨ter hęc nõ erit opus vllum? hoĩs igitur propriũ eſt opus in quo eius cõſiſtet bonum. eius autẽ bonũ felicitas,igitur ea hominis proprium eſt opus.¶ Sexta cõcluſio.In actu viuendi non conſiſtit hu- 32
mana felicitas.Nã viuere:cũ plantis homini commune eſt.at opus hominis ꝓpriũ quæritur:in quo locetur ei⁹ felicitas.ſequeſtrãda igiť eſt vegetatiua virtus atq; vita: quę auget atque nutrit:vt in cui⁹ opere minime felicitas collocanda ſit.¶ Septima cõcluſio.Eodem quoque iure 33
neque in vita ſenſitiua,quæ ꝓxime vegetatricẽ comitať. Nam hãc vitã & huius vitę operationẽ:conſtat hominĩ cum equo,& boue,cæteriſq; animantibus eſſe cõmunẽ. non itaque in ea eodẽ iure locabitur felicitas.¶ Octaua
concluſio.Supereſt nunc homĩs felicitatẽ in vita rõnali, 34
atque intellectiua cõſtituẽdã eſſe.Nã neq; ĩ vita vegetatrice neque ſenſitiua cõſiſtit.igiť in vita rõnali,ac intellectiua:altera enim vita nõ eſt.& hęc homini propria eſt. Attamẽ huius pars vna eſt vt obediens ratiõi.illa vero vt rationẽ habẽs,atque intelligens.& iterum vita rationalis bifariã dicitur.hæc vt potentia,cum prorſus nihil agit;hæc vero vt actu cum ſecundũ rationẽ agit.& vita

rationalis actu:eſt hominis opus,atque felicitas.nā ma-
35 gis propriehominis vita dicitur.¶ Nona concluſio.Fe-
licitas in vita rationali actu:ſed quę ex habitu,atq; vir-
tute operať,cōſiſtit.Nā q̄uis opus hui⁹,& ſtudioſi huius
vt opus citharœdi,& hui⁹ citharœdi genere idē ſint:hoc
tñ vltimū opus in oībus ſimpliciter,abſolutū,cōſumma
tūq; eſt,excellētia.ſ.virtutis ad opus ipſum adiuncta:vt
citharœdi opus eſt citharāpulſare:ſtudioſi vero citharœ
di opus,bene pulſare.ergo ſimiliter cū hoīs opus ſit ſecū-
dū rationē operari:ſtudioſi hoīs cōſummatū opus erit,
bene atq; recte ſecundū rationē operari.id aūt ab habitu
& virtute eſt.ſingula em̄ bene ſecundū ꝓpriā virtutē ꝑ-
ficiūtur.eſt ergo felicitas vitę rōnalis actu,quæ quidē vir
36 tute operať.¶ Diffinitio.Ex his felicitatis diffinitio col-
ligiť.Humana felicitas eſt hoīs ſecūdū virtutē operatio,
& in vita perfecta.& id intellige ſi plures ſint virtutes:fe
licitatē hoīs eſſe operationē ſecundum optimā,ꝑfectiſſi-
mamq;. Et adiectū eſt in vita ꝑfecta.nam,vt prouerbio
dici ſolet,Vna hirūdo non facit ver,ſed nec vna dies.ita
quoque nec vna dies,neque tēpus exiguū:felicē,beatun-
que efficiet.ſit igitur ſummū hominis bonum hoc pacto
37 deſcriptū.¶ Quinq; præcepta in quaq; diſciplina obſer
uanda.¶ Primum.Decet in diſciplinis tradendis primū
rudi quadam intelligētia animos præparare,deinde hoc
pacto tradita extendere,polire,atque explanare:ceu pi-
ctores facere ſolent,qui primum rudem effigiem protra
hunt,deinde poliunt,atque ſuperpingunt.¶ Secundum.
Non eſt feſtinandū ſed mature procedendum eſt,& tem
poris expectanda occaſio vt hæc fiant.eſt enim eorū quæ
ſupererunt aut addenda,aut declaranda:tempus,bonus
repertor,adiutorque bonus.ſic artium incrementa adie-
cta ſunt.eſt em̄ cuiuſq; quod deeſſe cognorit,adiunge-
re.¶ Tertium.Non in omnibus pari modo exacta diſ-
cuſſio quærēda,efflagitandaq; eſt.ſed in ſingulis vt ipſa
materia poſtulat,ac requirit.¶ Quartum.Tantum & eo
uſque in diſciplinis inquirendū eſt:quantum & quouſq;
ad ſingulam quamque diſciplin[am attinet,& quæ alie-
na ſunt,miſſa facere oportet:alioq plura excreſcunt alie-
na,q̄ ea quæ ad ſuſceptæ inſtitutionis fines attineant.ſed

vt vterque,faber ac geometra,rectũ angulũ conſiderat:
ſed alio,alioque modo.nam faber ipſum conſiderat vt
vtilis eſt ad opus.geometra vero vt ſuæ contẽplationi
ſubſeruit.quid ſit,& qualis ſit inquirens.contemplator
enim eſt geometra.& idem in omnibus ſcientiis & arti-
bus ſeruandus eſt traditionis modus.¶ Quintum.Non
omnium in diſciplinis cauſa requirenda eſt:ſed in qui-
buſdam ſatis eſt mõſtratum eſſe quoniam vera ſunt.Et
hic modus cognoſcẽdi primus eſt,atque initiũ.vt in prin
cipiis,quorũ quædã inductione cognoſcuntur,quædam
ſenſu,quædã conſuetudine atque experiẽtia,& alia alio
modo.& tentandũ eſt vnũquodq; eorũ tractare vt ſua-
pte natura percipi natum eſt:& magna id diligentię ſo-
lertia annitendũ eſt,vt ipſa recte determinẽtur.nam ma-
gnum ad ſequẽtia habent momẽtũ,magnũque pręſidiũ
afferunt.principium enim(vt dici ſolet)plus quam dimi
dium totius eſſe videtur.& eorum quæ quærũtur:com-
plura per ipſum fiunt perſpicua.

¶ De dictorum antiquorum cũ vera felicitate conſenſu,ac de triplici bono ad felicitatem neceſſario. Cap.VIII.

COnſiderandum eſt igitur de ipſo: 38
nõ ex cõcluſiõe ſolũ,& iis ex qui-
bus eſt ipſa ratio:ſed ex iis etiam
quę de ipſo dicuntur.Vero nãque
omnia quæ competunt,conſona ſunt:a falſo
aũt cito ipſum diſcrepat verũ.¶ Cũ igitur bo 39
na in tria ſint diuiſa,& alia externa,alia circa
animã,alia circa corpus bona dicãtur:ea quę
ſunt circa animam propriiſſime,maximeque
dicimus bona.at actus & operatiões animæ:
circa animã eſſe ponimus.quare hac opiniõe
cum antiqua,tũ a philioſophantibus cõceſ-
ſa:bene dicitur finẽ ipſum,actus quoſdam &

operationes eſſe. Sic em̃ fit vt ſit ex ipſis animæ bonis: & nõ ex bonis externis. ¶ Cõſonũ eſt etiã ipſi rationi & id quod dicitur: felicem in quã bene viuere, beneq́ agere. finis em̃ bona quędã vita, bonaque actio dictus eſt. cuncta præterea quæ circa felicitatẽ quæruntur ei quod dictũ eſt ineſſe videtur. Alijs nãq́ virtus, alijs prudẽtia, alijs ſapientia quædã, alijs hęc, aut horũ aliquod cũ voluptate, aut nõ ſine voluptate felicitas eſſe videtur. Sunt & q externã etiã affluentiã ſimul accipiũt. atq́ hęc partim multi & antiqui, partim pauci, viriq́ dicũt præclari: quorum neutros tota via aberrare, ſed aliqua ex parte, & in plurimis verũ attingere cõſentaneũ eſt ratiõi. eorum igitur ſententiæ qui vel omnem vel aliquã virtutẽ felicitatem aſſerũt eſſe: ipſa ratio conſona eſt. huius eſt em̃ ea operatio: quæ per ipſam efficitur. Intereſt autem fortaſſe nõ parũ in poſſeſſione, an in vſu ac in habitu, an in operatiõe: ſummũ cõſiſtere bonũ putare. fieri em̃ poteſt vt habitus qdẽ etſi ineſt: nullũ efficiat bonũ. vt in dormiente, vel etiã alio mõ quodã otioſo facto. vt opatio aũt nihil efficiat boni, fieri nequit. qui nãq́ operatur, aget vtiq́ neceſſario, & bene etiã aget. atq́ vt in olympia, nõ ij qui ſunt elegantiſſimi forma, præſtãtiſſimiq́ robore, ſed ij qui decertant, coronis afficiũtur (ipſorum enim aliqui vincũt) ſic & q bene

agũt:eorũ quæ ſunt in vita,pulchra,bonaqꝫ compotes fiunt.¶Eſt autem & vita ipſorũ ꝑ 40
ſe iucũda.Nã voluptate quidem affici:ex ijs eſt quæ ad animã pertinent.id autem eſt cuiqꝫ voluptati:cuius amator dicitur quiſque.vt equus equorũ amatori,& ſpectaculũ,ſpecta‑culorũ identidem amatori,eodem mõ & amatori iuſtorũ iuſta,& omnino virtutũ amatori: ea quæ ꝑ virtutem efficiũtur.quæ igitur voluptati ſunt vulgo:ea repugnãtia ſunt,propter ea ꝙ non natura talia ſunt.ſed amatoribus honeſtatis ea ſunt voluptati,quæ ſunt natura iucũda.tales aũt eæ ſunt actiones,quæ a virtute emanãt.quare & his ipſæ ſunt voluptati,atque ꝑ ſeipſas iucũdæ.ipſorũ igitur vita nõ indiget voluptate,tãq̃ aliqua foris adiũgenda: ſed habet in ſeipſa volutaptatem.¶Præter eñ ea quæ dicta ſunt:neqꝫ bonus is eſt qui bonis actiõibus nõ delectatur.Nam neqꝫ iuſtũ eum quiſq̃ dixerit,qui iuſtis nõ gaudet,neqꝫ liberalem eũ qui liberalibus actiõibus nõ delectatur:& ĩ cæteris eodẽ mõ.ꝙ ſi hæc ita ſint:actionum eæ quæ a virtute proficiſcũtur,ꝑ ſeipſas ſunt voluptati atqꝫ iucũdæ.¶At vero bonæ quoqꝫ ſũt,& etiã pulchrę atqꝫ horũ vnũquodqꝫ maxime ipſis cõpetit:ſi recte de his ipſe iudicat ſtudioſus.iudicat aũt vt eſt dictũ.Optimũ ergo,& pulcherrimũ,& iucundiſſimum eſt ipſa felicitas:& nõ ſeiũgũtur hæc perinde atqꝫ

in illo Deliaco carmine ſeparantur,Sũme eſt
pulchrũ,ex aſtrea quod gignitur alma.Opti⸗
ma ſi valeas res eſt:quod qlibet optat. Sũme
eſt iucũdũ:ſi re potiaris amata.Hæc em̃ opera
tiõibus oĩa cõpetũt.has aũt ipſas,aut vnã ip⸗
ſarũ quæ ſit optima,felicitatẽ ipſam dicimus
41 eſſe.¶ Videtur tñ & externis indigere bonis;
vt diximus.Fieri em̃ nõ põt aut nõ facile fit;
vt is res agat prçclaras,cui facultates deſunt.
multa nanque per amicos,per diuitias,ꝑ ciui⸗
lem potentiam:tanq̃ per inſtrumenta agũtur.
quibuſdam aũt carentes:vt nobilitate,bona
prole,pulchritudine,beatitudinẽ maculãt.nõ
em̃ ſatis ad felicitatẽ idoneus eſt,qui penitus
eſt deformis,aut ignobilis,aut ſolitarius ſine
prole,& minus etiã fortaſſe:ſi cui ꝓraui ſint
filij,vel amici,aut boni mortui ſint.vt igitur
diximus:videtur felicitas & talis ĩdigere pro
ſperitatis.Vnde quidam proſperitatẽ fortu⸗
næ:quidam virtutem felicitatem eſſe dicunt.

¶OCTAVI CAPITIS NOTAE.

38 ¶ Ex concluſione & rationibus, ex noſtra ſententia.

39 ¶ Cuncta quæ de felicitate quæruntur,deſcriptę felicita⸗
ti ideo ineſſe videntur:ꝙ ea ſcilicet in bonis animę exiſtit
quæ optima ſunt,vt & ponit pria opinio.& in beata vi⸗
ta,bonaque actione:quod ſecũdæ opinioni conſonũ eſt.
& nõ eſt ſine virtute,& in hoc aliquo pacto cũ tertia con
uenit.& quia bonũ ſufficientiſſimũ ſine prudẽtia,ſapiẽ⸗
tia, & virtutũ aſſociatione eſſe nequit,in hoc cũ quar⸗
ta,& quinta & ſexta aliquid conſentaneum habet.ſed
eam bonum eſſe delectabiliſſimum,& bonorum externo
rum affluentia iuuari;ſtatim diſſeretur,& in hoc cum ſe

ptima & octaua conſpirat opiniõibus. ¶ Prudentiã po nebant quandã ad res humanas gubernãdas peritiã. Et ſapientiã, eius extremã perfectionẽ, immo cuiuſlibet ferme artis aut virtutis ſummũ pfectiõis apicem: ſapientiã noĩabãt. Sed cõſulto omittit Ariſtoteles quo pacto, quarta, qnta & ſexta hic adductarũ opinionũ cũ poſita felicitate cõcordẽt oſtẽdere: ꝙ qd prudentia, & qd ſapiẽtia ſit nondũ cognitũ ſit, ſed ex ſexto huius primũ diſcutietur. ¶ Olympia vrbs olim erat iter mõtes Oſſam, & Olympũ: in qua qui in certamine ſuperarent, oleaſtro coronabantur. Et pluraliter Olympia ludi ipſi dicebantur: qui & erãt in honorẽ Iouis inſtaurati. In litera nomen vrbis poſitum eſt. In commẽtario vero ipſorum ludorum nomen: nam eadem intelligentia eſt. ¶ Iucunda, delectabi- 40
lia. ¶ Probitatis amatoribus iucunda: ſunt iucunda amatoribus virtutis, & ſuorum officiorum, quæ ſunt virtutum operationes. ¶ Deliacum, Pythiumque carmen: eſt carmen oraculi Apollinis: quod Argyropilus his verſibus expreſſit.

Summe eſt pulchrum ex aſtrea quod gignitur alma.
Optima ſi valeas res eſt: quod quilibet optat.
Summe eſt iucundum: ſi re potiaris amata.

Quod de ſanitate mentis intellectum, verum eſt. ¶ Ex- 41
terna bona ad actiuam, amminiſtratiuamque felicitatem adminiculatiua eſſe: qui non videt, in Peripatetica ſchola fere cæcus eſt. vt enim ſine debitis inſtrumentis non extruitur domus, neq; efficitur architectus: ita quoque ſi materia deſit, nõ paratur actiua virtus. Et huic ſen-

Thales. tentiæ accedit Thales Mileſius eum felicem eſſe autumans: qui corpore ſanus ſit, fortuna locuples, aĩoq; non ignauus. Et non modo Peripatetici & tales in hanc con-

Crantor ſentiunt ſententiã, ſed & Crantor Solenſis, qui etſi Academicis multa tribuat: in hoc tamẽ ab ipſis diſſentit. Ponit enim primas noſtræ vitæ partes virtuti deberi, ſecundas bonæ valetudini, tertias honeſtæ voluptati, & quartas diuitiis atque fortunæ bonis. Etſi magnanimitas in aduerſa fortuna, vt in qua ſuũ retineat officiũ plurimum lucet: ipſa tñ & pleræq; aliarum virtutum propter vſus ablationem in illa obſcurãtur, qđ exemplis cognoſcere

nõ eſt obſcurum. Plaut⁹ enim inſignis comicus propter annonę difficultatẽ ad molas manuarias piſtori operam ſuam locauit: vbi quoties ab opere vacaret, ſcribere fabellas, & vendere conſueuit. Et Caſſius Seuerus orator multos annos exilium paſſus, ob fortunæ tenuitatẽ vix panno verẽda cõtectus, in magna inopia fatis conceſſit. Et Valerius collega Bruti adeo pauper mortuus eſt: vt publico ſumptu ſepeliretur. Et (authore Amiano Marcellino) Perſei regis filius poſt aduerſæ fortunæ calamitatem, artem ferrariam ad quæritandũ victum exercuit, qui oẽs, ſi ſecunda flauiſſet fortuna: ad præclara virtutũ officia nati videbantur. Et eſt plane quod dicit Callimachus: virtutes ſine fortunę bonis, parũ admodum hoïem illuſtrare. Itaq; virtutes ſine facultatibus obſcuriores habentur, neq; ſuo debito ſplendore micãt. vt neque gẽma ſi luto obtegitur: natiua pulchritudine coruſcat.

Plautus. Caſſius. Valerius Brutus Amianus Perſeus Callimachus.

OCTAVI Capitis commentarius ad literam.

38 ¶ Octauum cap. tribus concluſionibus, & enumeratione octo opinionum de felicitate partitum eſt. ¶ Prima concluſio. Conſentaneum eſt non modo ex concluſione & rationibus: ſed & aliorum dicta adducendo de felicitate conſiderare. Nam vero, vera omnia conſonant: falſo autem cito diſſonat verum. quæ itaque vera dixere: ſuperioribus conſonabunt. quæ autem falſa: ea ſtatim apparebunt diſſona.
39 ¶ Octo antiquorũ opiniones. Prima opinio eſt dicentiũ triplicia eſſe bona, ſcilicet externa, corporis, & animi: & bona animi principaliſſime, maximeq; eſſe bona. & hæc opinio eſt antiqua, & a philoſophantibus recepta. quæ & ſuperioribus conſona videtur. nam actus & operationes animæ, bona animi exiſtunt. nihil igitur ab hac opinione fuerit alienũ, felicitatẽ ponere (vt ſuperius quoq; dictũ eſt) actus quoſdã, operationeſq; animæ. locabitur enim ſic maximũ bonum in ipſis animæ bonis, & nõ in ipſis externis, neque quidẽ in corporis bonis. ¶ Secũda eſt dicẽtiũ felicẽ eſſe, bene viuere, & bene agere idẽ eſſe. & hoc itẽ ſuperioribus cõſonũ. nã pene felicitas nihil aliud dicta eſt q̃ bona quædã vita, bonaque actio. & reuera cuncta quæ de felicitate quærunt, ei (quæ diffinita eſt) felicitati ineſſe vidẽtur. ¶ Tertia: eſt

dicẽtiũ felicitatẽ eſſe virtutẽ.¶ Quarta:eſſe prudẽtiam.
¶ Quinta:ſapientiã,¶ Sexta:felicitatẽ eſſe ex iis aggre-
gatam.¶ Septima:eã ipſam eſſe aut prudẽtiã,aut ſapiẽ-
tiam cum voluptate,aut non ſine voluptate,¶ Octaua:
felicitatẽ eſſe aĩæ bona cũ affluentia externorum bonorũ
coniuncta.& qui id dicunt ꝑtim ſunt multi & antiq;,par
tim vero pauci & præclari.& hi vtriq;,tam externorum
affluentiam non numerãtes,q̃ cõnumerãtes:pleraq; re-
cte dicũt,& multa rationi conſona,neq; in omnib⁹ ober
rant,Et primo qui felicitatẽ ponũt eſſe virtutẽ,aut vnã
aut plures,nõ penit⁹ deuiãt.nã virtutis operationẽ dixi-
mus eſſe felicitatẽ.ſed in hoc diſſentiũt ꝙ ſummũ bonũ
in poſſeſſione atq; habitu:nos autẽ in vſu & actu poni-
mus.neq; id quidẽ parũ refert.Primo.nã fieri poteſt vt
quãuis habitus inſit:nullũ tamẽ bonũ pariat.vt in dor-
miente aut alio quoq; torpente otio.at vero fieri nequit
vt virtutis operatio boni efficiat nihil.qui enim ſecundũ
virtutẽ agit:vt & agat,& etiam bene agat neceſſum eſt,
Secũdo:quemadmodũ in olympiis non optimi quique,
aut viribus pollentiſſimi,fortiſſimiq; coronant̃:ſed qui
certant,nã eorũ aliqui victores euadũt.ſic nõ qui virtu-
tem poſſidẽt,ſed qui ſecundum virtutem agũt in vita,&
pulchrorũ & honeſtorũ compotes fiunt,ꝓmiaq; ſumũt,
quo modo autẽ quarta,quinta,& ſexta opinio cũ felici-
tate ſuperius poſita conſentiant prætermittit̃,ꝙ nondum
notum ſit quid prudentia aut ſapientia eſſe poſſit.& ſe-
ptimã opinionem quæ felicitatẽ ſine voluptate eſſe nõ
poſſe aſtruit:ſuperioribus dictis aliquid conſonũ dicere,
declarandũ cõſequẽter eſt,¶ Scd'a cõcluſio.Vita ſecun- 40
dum virtutem operantiũ,voluptatẽ ſecũdum ſe cõtinet,
& iucunda delectabiliſq; eſt,¶ Primo,nã voluptatẽ ſu-
ſcipere animalium eſt:rationeq; animæ id conuenit.& id
vnicuiq; voluptati eſt:cuius ipſe fuerit amator,vt equus
voluptati eſt:amatori equorũ:& ſpectaculum delectabi-
le:amatori ſpectaculorũ.ergo & iuſta delectabilia ſunt
amatori iuſtorũ.& omnino virtus & virtutis oꝑatio:a-
matori taliũ.at quæ vulgo iucũda ſunt,repugnãt:ꝙ na-
tura,talia non ſunt.ſed probitatis amatoribus iucunda:
ſunt natura atq; ſecundũ ſe iucunda,illa autẽ ſunt virtu-

tis operationes.igitur ſecundū virtutē operanti:vita vo
luptatē ſecūdū ſe continet,& ſecūdū ſe iucunda,atq; de
lectabilis eſt.neq; eorū vita indiget voluptate quaſi fo-
ris adiungenda,ſed in ſeipſa cōtinet voluptatē.¶ Secun-
do,nullus bonus eſt qui bonis nō gaudeat operationibꝰ;
vt nullus eum dicet iuſtum,qui iuſtis nō gaudeat,neque
liberalem qui liberalibus non gaudeat operationibus,&
in cæteris virtutibus ſic eſſe comperitur.igitur operatio
nes quæ a virtute proficiſcuntur:ſecundū ſe delectabiles
exiſtunt,atq; iucundæ.eſt igitur vita ſecundū virtutem
operātium:ſecundū ſe iucunda,atque delectabilis.¶ Ter
tio.operationes ſecūdū virtutem bonæ ſunt & pulchræ:
immo maxime bonæ & pulchræ ſi ſtudioſus de ipſis re-
ctum affert iudicium,recteque iudicat:iudicat autem re-
cte vt dictum iam eſt.igitur felicitas quæ optima opera-
tio, atque pulcherrima eſt:eadem quoq; & iucundiſſi-
ma eſt.& hæc tria abinuicem non ſeparātur:vt neque in
Deliaco carmine,cuius hæc eſt ſentētia.Sanitas optimū
eſt,iuſtitia pulcherrimum,& re perfrui amata:iucundiſ-
ſimum.quæ tria circa operationes virtutis plane conſpi
ciuntur.quas quidem ipſas aut earum vnam,iam felici-
tatem eſſe diximus.ſed & octaua opinio cum felicitate po
41 ſita conſentit.¶ Tertia concluſio.Externa bona ad feli-
citatem conducunt.Nam impoſſibile eſt aut certe admo-
dum difficile,ab eo res præclaras agi:cui deſint externo-
rum bonorū facultates.multa enim per amicos,diuitias,
ciuilemq; potentiā quaſi per inſtrumenta fiunt.& quo-
rundam huiuſmodi externorū bonorū carentia:vt nobi
litatis,bonæ prolis,formæ,felicitatem obſcurant.nō em̄
ſatis ad felicitatem habilis eſt,qui omnino ſit deformis,
qui ignobilis,qui ſolus,& ſine prole ſit.& tanto minus
idoneus videbitur cui praui ſint filii,aut praui amici,aut
qui bonorum amicorum præſidio ſit orbatus.deſtitutuſ-
que.externa igitur huiuſmodi bona ad felicitatē,condu
cunt.Quapropter quidam proſperam fortunam,felici-
tatem eſſe dicunt,vt qui ad externa bona reſpiciunt.& q̄
dam eam dicunt virtutem:vt qui reſpiciunt ad interna.

De modo aſſequendæ felicitatis. Cap.IX.

VNde & dubitatur: vtrũ diſciplina, 42
an aſſuetudine,an alio quodam mo
do per exercitium acquiri poſſit,an
aliqua diuina ſorte,an &ob fortunã
proueniat.Si igitur & aliquid aliud deorum eſt
munus hominibus:conſentaneum eſt rationi &
felicitatem a diјs ipſis dari.& eo magis:quo cæ
teris humanis bonis eſt præſtabilius. Verũ hoc
ad aliam magis conſiderationem forſitan per-
tinet.¶ Videtur tamen & ſi non a diјs immor- 43
talibus mittitur,ſed virtute diſciplinaue qua-
dam vel exercitio comparatur: diuiniſſimum
eſſe. Præmium enim,finiſq; virtutis:optimum
& diuinum quiddam ac beatum eſſe videtur.
fuerit etiam & multum commune.fieri nanque
poteſt vt diſciplina quadã ac diligẽtia ab vni-
uerſis iјs comparetur:(qui nullo principio labe
factato,)idonei ſunt ad conſequendã virtutẽ.
quod ſi melius eſt hoc modo q̃ ob fortunã feli-
cem eſſe:rem ita ſeſe habere cõſentaneum eſt ra
tioni.¶ Siquidem ea quæ ſunt ſecundum natu-
ram:vt quam optime ſeſe habere poſſunt,ſic ſe
habent ſuapte natura,& ea ſimiliter quæ per ar
tem cõficiuntur,atq; a quacũq; proueniũt cau-
ſa,& ea maxime quæ a præſtabiliſſima profici-
ſcuntur.id autem quod maximũ atq; pulcher-
rimum eſt:fortunæ tribuere,valde erroneũ eſt.
¶ Patet etiam ex ipſa ratione quod quæritur.
Dicta eſt enim operatio animæ per virtutem.

44 ¶Cæterorum autem bonorum alia ineſſe neceſ
ſarium eſt:alia adiuuāt,ſuntq; vtilia,vt inſtru
mēta.hæc& iſs cōſona ſunt quæ in principio di
ximus.ipſum enim finem facultatis ciuilis opti
mum ponebamus.hæc autem magnam adhibet
diligentiam: vt ciues ipſos diſponat, bonoſ-
que faciat,& ad honeſtas res agendas idoneos
45 reddat.¶Merito igitur nec bouē,nec equum,
nec aliud quicquam animātium dicimus felix:
quippe cum fieri nequeat vt ipſorum quicquā
talis ſit particeps operationis.¶Hanc autē ob
cauſam neq; puer eſt felix.Nōdū enim eſt ido-
neus ad res tales agendas propter ætatem.qui
dicūtur felices:ob ſpem dicuntur.eſt em̄ opus
(vt diximus)& perfecta virtute,& p̄fecta etiā
46 vita.¶Multæ nanque mutationes in vita fiūt:
variæq; fortunę,atq; fieri poteſt:vt is qui maxi
me bonis abundat,in magnas incidat in ſene-
ctute calamitates:vt in heroicis de Priamo di-
citur.eum autē qui tali fortuna eſt vſus,& mi-
ſerabiliter obijt:nemo felicem dicet.

¶NONI capitis notæ.

43 ¶Principia ſana atque nō labefactata intelliguntur,cū
quis aut morbo,aut naturali impedimento deſipiens,de
liruſve nō ſit.Nullus ergo a ſummi boni poſſeſſione ex-
cluditur:qui mentis,rationiſq; compos exiſtat.
46 ¶Carmina heroica ſunt q̄ heroū,regū & principū fa-
cta reſq; geſtas continēt.vt Æneis Maroniana,& Rha- Virgilius
pſodia Homeri.¶Priam⁹ Aſiæ imperator,& quondā 2.Aenei.
Troianorum rex.Eius fatum ita habet Virgilius.Hunc Priamus
Pyrrhus Achilleides poſt funera viſa Polytis Pyrrhus
Traxit,& in multo lapſantem ſanguine nati Polytes

Implicuitq; comam leua,dextraq; coruſcum
Extulit:ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum,hic exitus illum
Sorte tulit: Troiam incenſam,& prolapſa videntem
Pergama,tot quondam populis,terriſq; ſuperbum
Regnatorem Aſiæ.iacet ingens littore truncus
Auulſumq; humeris caput,& ſine nomine corpus.

¶ N O N I capitis commentarius ad literam.

¶ Nonum cap.vna quæſtione,tribus concluſionibus,&
duobus corollariis partitum eſt.¶ Quæſtio. Vtrum feli 42
citas,diſciplina,conſuetudine,aut alio quopiam exercitio
acquiri poſſit.an diuinũ potius mun⁹ ſit,an fortunæ do-
num.& volũt videri felicitatẽ deoꝝ eſſe munus.nam ſi
quicq̃ aliud hominibus deorũ munus eſt:par eſt,atq; cõ-
ſentaneũ & felicitatẽ a diis ipſis p̃ſtari,& eo maxime quo
cæteris humanis bonis prẽſtabilior eſt.p̃ſtanť autẽ a diis
alia.igitur tãto magis & ipſa felicitas.ſed hæc inquiſitio
alterius cõſiderationis accõmodatior eſt.¶ Prima cõclu 43
ſio. Et ſi felicitas nõ cælitus hominibus immittiť,ſed diſci
plina,virtute,exercitatiõeque cõparatur:quoddã tamen
diuinũ eſt.Nã prẽmiũ,finiſq; virtutis optimũ quoddã &
diuinũ,beatũq; eſſe videtur.id autẽ felicitas eſt.Sed diſci-
plina,& exercitatione acquiri:patet primo.quia ſic felici-
tas bonũ erit multũ cõmune vt quod diſciplina quadã,
vigilãtiaq; ab omnibus acquiri valebit,quorũ principia
ſana erũt,ac hoc modo felicitatẽ acq̃ri meli⁹ eſt,q̃ temeri-
tate quadam,& fortuna eſſe felicẽ.rationabile igitur eſt
felicitatem quadam diſciplina & exercitatione acquiri. 44
¶ Secundo. Videmus enim ea quæ ſecundum naturam
ſunt:vt q̃optime ſe habere poſſunt,ita natura ſunt.& ſi-
militer quæ ſecundum artem,& omnem determinatam
cauſam:& maxime ita ſeſe habere quæ ſecundum opti-
mam cauſam prodeunt.maximum autem atque opti-
mum,fortunæ tribuere:magna abſurditas eſt,atque irra
tionabile plurimum.diſciplina igitur atq; exercitatione
potius vendicatur,acquiriturq; felicitas.¶ Tertio. Idem
ex diffinitione felicitatis conſpicuum eſt.nã dicta eſt ani-
mi operatio ſecundum virtutem.virtus autem diſciplina
& exercitatione paratur.igitur & felicitas hoc pacto ac-

quiritur.ſic itaq; ratum eſt felicitatem diſciplina,conſue tudine,atque exercitio acquiri,& quiddam eſſe diuinũ. ¶ Secunda concluſio. Reliqua bonorũ præſto adeſſe neceſſarium eſt. Nam alia bona felicitatem coadiuuãt,ſunt que vtilia:vt ſua quædam inſtrumenta.& id quidem cõſonum iis eſt quæ in principio iam dicta ſunt:ſummum ſcilicet bonũ ciuilis facultatis eſſe finem,quæ magnã adhibet curã vt ciues præparet,bonoſque efficiat,& ad præclaras res agendas reddat idoneos. quæ minime facere

45 poſſet:niſi ſibi alia præſto adeſſent bona. ¶ Primuũ corollarium. Quo fit vt neque bos,nec equus,nec aliud quicquam animantiũ felix eſſe queat. nam nullum tale operationis ſecundum virtutem particeps eſſe poteſt. ¶ Secundum. Fit etiam vt neque puer ſit felix. nam nondum ob ætatem ſecundum virtutem agere poteſt.& ſi dicuntur felices,improprie & propter ſpem dicuntur. nam,vt dictum eſt,vt felix ſit:virtute opus eſt atque vita perfe-

46 cta. ¶ Tertia concluſio. Felicitas impediri valet. nam multæ mutationes in vita fieri poſſunt,variæque fortunæ. & omnino fieri poteſt,vt eum qui nunc maximis abundat bonis:magnæ in ſenectute obruãt aduerſitatum procellæ,quemadmodum de Priamo in heroicis memorãtur. at virum tanta proſperitate vſum,ſed vſqueadeo miſerabili finientem exitu, nullus dixerit eſſe beatum. valet igitur felicitas impediri.

¶ Quod quis in hac vita dicẽdus ſit felix,& quid felix. Cap. X.

Eſt ne igitur nec vllus alius hominũ felix quandiu viuit dicendus:ſed Solonis ſententia finem ſpectare oportet? ¶ Quod ſi & ita ponendum eſt: tum ne felix eſt cum e vita diſceſſerit? an id abſurdum eſt penitus. nobis ipſis prẽſertim qui felicitatem operationem quandam dicimus eſſe? Quod ſi mortuum felicem non dicimus:neq;

Solon id vult:ſed tunc dici beatum hominem tuto poſſe,quia iam eſt extra omnia mala,calamitateſq;.¶ Habet quidē & hoc controuerſiam quandam.Mortuo nanq; bonum & malum videtur aliquid eſſe: ſiquidem & viuenti non autem ſentienti vt honores,infamiæ, & filiorum,poſterorumq; omnium proſperitates,atque aduerſitates.Dubitationem autem & hæc afferunt.ei nanque qui ad ſenectutē vſq; beate vixit:ſecundumq; rationem deceſſit:multas circa poſteros accidere mutationes cōtingit:& alios ipſorum eſſe bonos,vitamq; cōſecutos eſſe pro dignitate:alios contra.conſtat autē & diſtantijs ad parētes:multis.varijſq; modis ipſos ſeſe habere poſſe.abſurdum igitur eſt:ſi defunctus ſimul etiā mutaretur,& nunc felix fieret, nunc miſer.abſurdum eſt etiam,& minime,nec aliquod ad tempus,poſterorum ad parētes res pertinere.Sed redeūdum eſt ad id quod prius eſt dubitatū.ex illo nanq; & id quod nunc quęritur,fortaſſe perſpicietur.ſi igitur finē ſpectare oporteat:& tunc beatum dicere quenquam: non quia beatus tunc eſt,ſed ꝙ prius erat:quo pacto non eſt abſurdum,ſi cū eſt felix.nō vere de ipſo dicetur quod ineſt?Quia viuētes dicere beatos ob mutationes nolumus,& quia felicitatem quidem ſtabile quiddam,nulloq; modo faci le mutabile eſſe putamus:fortunam autem in eiſdem ſæpe reuolui.nam ſi fortunam ſequamur:ſæpe•

mur ſæpenumero felicẽ ac miſerũ eundẽ dicemus, chamæleontẽ quendã oſtendentes ipſum
49 felicem eſſe, ac debiliter collocatum. ¶ An fortunã ſequi nullo modo eſt rectum? Non eſt em̃ in ipſa bene vel male viuere ſitum: ſed indiget humana vita, ipſius, vt diximus. ¶ Operationũ autem eæ quidem quæ a virtute proficiſcũtur, felicitatis: eæ vero quæ ſunt contrariæ, contrarij dominæ ſunt. atteſtatur huic ſententiæ & id quod nunc dubitauimus. etenim nullis in operibus humanis tanta eſt firmitas quanta eſt in operatiõibus iiſce, quæ a virtute proficiſcũtur: hæ nãque ſtabiliores & ſcientijs ipſis eſſe vidẽtur. harum autẽ ipſarũ, eæ quæ cæteris antecellunt: maxime ſtabiles ſunt, propterea ꝙ in his ipſi beati, & maxime, & cõtinuatiſſime viuunt. Hoc em̃ ſimile eſt cauſſæ: vt ipſarũ nõ fiat obliuio. id igitur quod q̃ritur: cõpetet ipſi felici, & erit talis per vitã. nã ſemp aut maxime ea aget & cõtemplabitur quæ prodeũt a virtute, fortunãq; feret pulcherrime: & omni ex parte cõcinne ac æquabiliter. quippe qui vere bonus
50 atq; quadratus eſt ſine vituperatione. ¶ Cũ autẽ a fortuna multa eueniant, & magnitudine, paruitateque differant: parua quidẽ ſiue ſint ſecunda, ſiue aduerſa, cõſtat non facere vitæ momentũ. grãdia vero ac multa: ſi ſecũda ſint, beatiorẽ vitã efficiũt: quippe cũ ad decorãdũ ſint apta, & vſus ipſorũ pulcher, ſtudioſusq; fiat.

ſin aduerſa:premũt,lædũtq; vitã beatã.afferũt eñ dolores,& multas opatiões impediũt. At tñ & in ijs ipſis pellucet ipſa honeſtas:cũ multas qſpiã ac magnas aduerſitates facile pfert: non ob inſenſibilitatẽ,ſed quia generoſus eſt atque magnanimus.¶ Quod ſi operatiões dominæ ſunt(vt diximus) vitę:nemo beatorũ fuerit miſer.nunq̃ eñ odioſum quicq̃ atq; improbum aget.cũ enim qui vere bonus eſt,atq; prudens,fortunã omnẽ decore perferre,pro facultateq; rerũ ſemper res pulcherrimas agere:vt & ducẽ bonũ præſentibus vti caſtris ad optime gerendũ bellũ,& bonũ itẽ ſutorẽ ex ſibi datis pellibus pulcherrimũ cõficere calceũ,cęteroſq; oẽs idẽtidẽ artifices arbitramur,quæ cũ ita ſint:miſer quidẽ nũquã fuerit ipſe felix.Beatus tñ nõ erit:ſi in Priami calamitates incideret.nec igitur varius,facileq; mutabilis erit. neq; eñ ex felicitate facile aut a qbusuis:ſed ab ingẽtibus & multis aduerſitatibus dimouebitur:& ex talibus nõ ĩ paruo,ſed ĩ lõgo quodã pfectove tempore rurſus fuerit felix:magnas in eo res,præclaraſque nactus.¶ Quid igitur obſtat eũ felicẽ dicere:q p virtutẽ operatur perfectã:& bonis externis ſatis abũdat, nõ quouis in tẽpore,ſed in vita perfecta? An eſt addendũ:& ita eſt victurus,& ſecundũ rationẽ moriturus? quippe cũ futurũ quidem incertũ ſit nobis:felicitatẽ autẽ finem,& omni-

no perfectam omni ex parte ponamus? Quod ſi ita ſit, viuentiũ eos quibus ea quæ diximus & inſunt & inerunt beatos dicemus: beatos aũt hoĩes. Sed de his quidẽ eouſq; ſit definitũ.

¶DECIMI CAPITIS NOTÆ.

Solon

47 ¶Solon Athenienſis vnus in numero ſeptem ſapientũ inſcriptus eſt. legiſlator fuit. ex quo poſtmodũ id annotatum eſt. Sed ſcilicet vltima ſemper

Expectanda dies homini eſt: dicique beatus
Ante obitum nemo, ſupremaq; funera debet.

Ouidi. lib. iii. meta.

Huius hæ ſunt morales ſententiæ. Probitatem iuramẽto fideliorem cenſeto. Mentiri nolito. Præclara ſtudioſe meditator. Amicos ne cito acquirito. Acquiſitos reprobare caueto. Quæ proſunt conſulito. Cum regi didiceris: regito. Rationem ducem ſequitor. Malis ne congreditor. Deos honorato. Parentes reueretor. Blandos ſermones cautior obſeruato. Ne quid nimis facito. Iuſſit quoque moriens ſuos cineres poſt ſupremũ eius obitum

48 per ſalamineã terrã diſpergi, diſſeminariq;. ¶Filios a parentũ ꝓbitate degenerare conſtat. vt de filio S. Africani, qui cognominat⁹ eſt ignobilis. pater Africã, patru⁹ Aſiã recupauit. De filio Fabii Maximi. de filio itidẽ Hortẽſii, q oĩa cũ ſcortis decoxit. ¶Chameleõ circa Phaſin amnẽ, & in India frequẽti⁹ gignit: aĩal (authore Plinio) figura & magnitudine lacerti, tardi mot⁹, & oculos ĩ receſſu cauo circũductiles habẽs, ſol⁹ aĩaliũ nec cibo nec potu, ſed ſolo aeris alimẽto viuẽs. q quẽcũq; colorẽ ꝓxime attigerit: toto corpore, oculis, caudaq; reddit. ꝑter rubrũ cãdidũq;, & ſubinde colorẽ euariãs. de quo meminit Ouid.

Scipio Africanus. Fabius. Hortẽſius. Chamæleõ Plin. li. viii. cap. xxxiii. Ouidi. lib. xv. me.

Id quoq; quod ventis animal nutritur, & aura
Protinus aſſimilat tetigit quoſcũque colores.

49 ¶Operationes ſecũdũ virtutẽ, dominas felicitatis eſſe: eſt ĩ illis felicitatẽ cõſiſtere, ipſasq; felicitatis præcipuas eſſe cauſſas. ¶Atteſtatur huic ſentẽtiæ: ꝙ actiones, virtutũ ſint dominæ præcipuęq; cauſſæ. ¶Id quod nũc dubitauimus. id quod dubitauimus de ſtabilitate firmitudineque felicitatis. ¶Temeritas, fortuna. ¶Quod felix

tetragonus ſine vituperatiõe appellatur,hoc Pythagoricorũ eſt:qui tetragonorũ,hoc eſt quadratorũ numerorũ ſummopere laudes efferũt.qui numeri cũ ab vnitate procedãt,quę ſumma eſt æqualitas:in laterũ æqualitatẽ ſemper ſe porrigũt,neq; nimis neq; min⁹quicq̃ habẽtes.& veluti medio quodã tramite,ab ipſa ſumma monade ſua ſerie prodeũt,eadẽq; vt quadã beatitudinis via in eãdẽ rerũ omniũ parentẽ recurrũt.Et vltro,citroq; altera parte lõgiorũ deuia:nũc abũdantiũ,nunc vero deficiẽtiũ cõſtãter diffugiũt:& medio ſemp̃ tramite incedentes nuſq̃ deflectũt,adeo vt null⁹ hos numeros vituperare poſſit. Quinimo plenam diuinitatis & maxime virtutis æmulam præ ſe ferunt naturam.ex quorum contemplatione Pyhagorici multa de virtute differere ſolebant.

Adiecta formula:viam tetragonorum declarat.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	4	6	8	10	12	14	16	18	20
3	6	9	12	15	18	21	24	27	30
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40
5	10	15	20	25	30	35	40	45	50
6	12	18	24	30	36	42	48	54	60
7	14	21	28	35	42	49	56	63	70
8	16	24	32	40	48	56	64	72	80
9	18	27	36	45	54	63	72	81	90
10	20	30	40	50	60	70	80	90	100

¶Sutor eſt,qui calceos efficit:vt veſtiarius,qui veſtium eſt opifex.

¶DECIMI Capitis commentarius ad literam. 50

¶Decimũ cap.vna quæſtione,tribus concluſionibus & vna diffinitione partitũ eſt.¶Quæſtio.An aliquis dum 47
viuit dici ne queat felix:ſed iuxta Solonẽ,finẽ vitæ atq; terminũ expectare oporteat?¶Prima cõcluſio.Aliquis dum viuit poteſt dici felix.Primo.quia ſi exit⁹ vitæ ex- 48
pectãdus eſſet:tum felix diceretur cũ e vita deceſſiſſet.ſed

id ſentire abſurdũ penitꝰ nobis eſſet,pręſertim cũ iam felicitatẽ diffinierimꝰ eſſe quandã operationẽ:ſi ergo mortuũ felicẽ nõ dicimꝰ,neq; hoc vult Solon,ſed tunc ſecure poſſe dici beatũ,cũ iam extra mala,calamitateſq; exiſtat: poterit homo dum viuit nõ immerito dici felix.¶ Secundo.hoc illis dubitationem incutit quod mortuo aliquid malum accidere videtur:vt viuẽti quidem ſed non ſentienti.vt ſunt honores,infamiæ filiorũ,poſterorũq; proſperitates,aduerſitateſque.fieri enim poteſt vt ei qui ad extremã vſq; ſenectã beate vixerit,fatiſque cõceſſerit humanis:multa ac varia circa natos cõtingant,alioſq; probos eſſe,vitamq; cum dignitate exigere,alios autẽ cõtra. certum eſt etenim filios lõgo poſt interuallo multis,varijsq; modis a vita parẽtum poſſe digredi,ſed abſurdũ eſt ſi defunctus mutaretur:& modo felix,& modo miſer eſſet,quod tamẽ accideret,ſi ipſum ponerent felicem.& abſurdũ etiã illis quoq; videretur:ſi res poſterorum nihil penitus ad parẽtes,ne ad aliquod tẽpus quidẽ pertinerẽt.nõ igitur dicendi ſunt poſt mortẽ felices.ſed nunc an debeat dũ viuit dici felix;reuertamur,& ex his forte veritas elucebit.nã ſi exitũ ſpectare oportet,& tunc beatũ dicere quẽq;,nõ ꝙ beatꝰ tũc ſit,ſeꝫ ꝙ prius erat beatus,quõ abſurdum non videtur tunc cum eſt felix nos non vere poſſe felicẽ appellare,id autẽ abſurdũ.dũ viuit igitur dici poteſt felix.Sed eſto dicãt:beatos dicere viuẽtes noluimus propter mutatiões,& ꝙ felicitatem ſtabile quiddã, ac nequaq̃ leuiter mutabile putamus.at fortuna circa viuẽtes ſæpe reuoluitur mutaturq;.patet itaq; ſi viuentes dũ adhuc fortunã ſequũtur,diceremus felices:ſæpe eundem felicem,ac poſtea miſerum fateri cogeremur;tunc felicem neſcio quid Chamæleonti perſimile effingentes: cito mutabile,debiliterq; firmatũ.¶ Secunda concluſio.

49 Felicitas bonũ ſtabile eſt atq; firmum.¶ Primo.Nam felicẽ nõ æquũ eſt fortunã ſequi:vt in qua neq; bene,neq; male viuere ſitũ eſt.quis(vt & dictum eſt)humanæ vitæ bonis fortunæ aliquo pacto ſit opus.ob cuiꝰ tamẽ inconſtantiã,ac mobilitatẽ:felicitatẽ ipſam fugacẽ,mobilẽque eſſe putãt.nihil ꝓhibet igitur felicitatẽ bonũ quiddã ſtabile eſſe,atq; firmum.¶ Secundo,operationes ſecundum

virtutẽ dominæ ſunt felicitatis & cõtrariȩ cõtrarii:non
autem fortuna,temeritasq́ʒ felicitatis domina.at ꝙ felici⸗
tas ſit permanens,id vel maxime atteſtatur ꝙ nulla in re
humana,cõſtãtia maior eſt:q̃ in iis operationibus quæ a
virtute ꝓficiſcũtur.enimuero & virtutes & virtutũ ope
rationes ſtabiliores ipſis ſciẽtiis,ſuiſq́ʒ operationibus eſſe
videnẗ,& maxime eȩ quæ cæteris antecellũt.eam ob rem
ꝙ in ipſis beati & maxime & iugiſſime viuũt atq́ʒ ver⸗
ſantur.& hæc cauſſa eſſe videẗ quo min⁹ illarũ fiat obli⸗
uio.recte igitur euenit vt felicitas bonũ quiddam ſtabile
ſit,atq́ʒ firmũ.ſitq́ʒ felix talis:& ſtabilis,incõcuſſusque per
vitã.nã ea vel maxime omniũ & aget & cõtemplabitur
quæ a virtute manãt.& fortunã omni ex parte optime fe
ret,atque decẽter.felix em̃ vere bon⁹ & tetragonus ſine
vituperatione eſt.¶ Tertia concluſio.Felices facile ferunt 50
fortunam.Primo.nam cũ multa,variaque ſors afferat,ſi
ea parua ſunt ſeu ꝓſpera,ſeu aduerſa,parui erũt admo⸗
dũ momenti & facile tolerabũtur.ſin grãdia & multa:ſi
ꝓſpera ſunt,beatiorẽ vitã efficient,cũ eam exornare ſint
idonea,& eorum vſus bon⁹,ſtudioſuſq́ʒ exiſtat.ſinautem
aduerſa:premunt,lædũtq́ʒ beatũ.vt quæ triſtitiã afferãt
& multas ſecundum virtutẽ operationes impediãt.atta⸗
mẽ in ipſis relucet ipſum bonũ:cũ ipſe & multas & ma⸗
gnas aduerſitates leuiter & æquo perferet animo,nõ qui⸗
dẽ ob inſenſibilitatẽ ſed quia generoſus,magnanimuſq́ʒ
ſit.feret igiẗ fortunã felix:& facile,& vt decet.¶ Secũdo.
Si operatiões virtutis dominæ ſunt vitæ,vt diximus:nul
lus ꝓfecto felix,fiet miſer vnq̃.nũq̃ enim quæ odioſa,aut
improba:faciet.verũ omnis qui perfecte bonus eſt atque
prudẽs:fortunam omnem generoſe perferet,& ſemꝑ ꝓ
rerũ facultate res optimas aget.queadmodum & bonus
dux:præſentib⁹ vtitur caſtris q̃ optime bello cõducit.&
queadmodũ bon⁹ ſutor,ex datis ſibi pellib⁹ q̃ optimum
calceum aſſuit.& eodẽ pacto cæteri artifices oẽs.tãto ma
gis igitur ipſe felix:omni ſibi oblata fortuna ꝓ eius con⸗
ditione recte vtitur,neque vnq̃ facile fiet miſer.quoniã
(vt dictũ eſt)facile perferet fortunã.nõ tñ id aſſerere ve⸗
lim.queq̃ dici beatũ q in calamitates Priami inciderit,ſed
felicẽ,neq́ʒ variũ,neq́ʒ cito mutabilem eſſe,quicq̃ve Cha⸗

mæleōti ſimile. nā nō facile (vt dictū eſt) a quibuſcūque fortunis: a felicitate dimouebitur, ſed admodū difficile, & ab ingētib⁹ & multis aduerſitatibus. ex qb⁹ neque paruo tēpore, reſurgeret ad felicitatē: ſed lōgo, perfectoque iam magnas in eo, resque præclaras nactus. ex his diffinitio fe
51 licis hæc elici poterit. ¶ Diffinitio. Felix eſt qui ſecūdū pfectā virtutē operaſ, externis bonis ſufficiēter abūdās, & in vita perfecta. & cū nobis futurū ſit incertū, & felicitas omni ex parte debeat eſſe perfecta: cēſent hāc addēdam eſſe particulā, ſic quidē ſecūdū virtutis operationē victurus, ſicque moritur⁹. quapropter (ſi recte hec dicta videbūtur) beatos viuētiū dicemus quibus inſunt, inerūtque prædicta: beatos autem homines. at de his hactenus.

¶ Quod poſterorum fortunæ ad defunctos pertineant. Cap. XI.

52 Fortunā autē poſterorū, amicorūq; omniū nihil conferre: longe ab amicitie finibus diſcedere, & opinionibus cōtrariū eſſe videtur. Cū vero multa ſint ea quæ eueniūt; variaſq; differētias habeāt, & alia magis, alia minus cōferāt: in ſingula quidē ipſa diuidere prolixū, & infinitū eſſe videtur. ſat aūt erit fortaſſe: ſi de his ipſis vniuerſaliter, figuraq; dicetur. Vt igitur aduerſitatū eaꝶ q̄ beatis eueniūt aliȩ pōdus aliquod, momētūq; habēt ad vitā, aliæ ſunt leuiores: ſic ſeſe habēt & ea quȩ circa amicos accidūt oēs. viuētibus autē, an mortuis calamitas accidat: multo magis refert, quā res nefandæ, grauesq; agātur, an in tragœdijs recitentur. animaduertēda eſt igitur differentia hoc etiā pacto. immo vero cōſiderādū forſitā eſt: ſi cuiuſpiā boni vel mali participes ſint defun

ĉti.Videtur igitur etiam ſi quiſpiam ex his ad ipſos pueniat ſiue bonũ ſiue cõtrariũ:exi- le quid ac paruũ,aut ſimpliciter aut illis eſſe. ſi quidẽ tãtũ ac tale vt neque beatos eos effi- ciat qui beati nõ ſunt,neq; beatitudinẽ aufe- rat a beatis. vidẽtur igitur tã proſperitates q̃ aduerſitates amicorũ:aliquid defunctis affer re.tale autẽ ac tãtũ:vt nec fclices haud felices: nec aliud quicquam huiuſcemodi faciat.

¶VNDECIMI CAPITIS NOTÆ.

Thyeſtes Danaus Aegyſtus Oreſtes Alcmeon Euripides Seneca Ariſtoteles Mercurius Thales Pythago. Socrates. Plato. Prophetæ Dominus Lazarus

¶Tragœdia eſt heroicæ fortunæ in aduerſis cõprehẽ ſio.in qua heroicæ inducuntur perſonæ,magni timores exprimuntur,exitus funeſti habẽtur,eius trãquilla ſunt prima,& turbulẽta vltima,& fugiẽdã vitã exprimunt. vt Thyeſtis,Danai,Aegyſti,Oreſtis,Alcmeonis & ſi- miliũ.Et Euripides apud græcos,Seneca vero apud lati nos tragœdias ſcripſere. ¶Cũ pſperitates,aduerſitates q; amicorũ ad defunctos pertinere cõcludit Ariſtoteles: plane animorum immortalitati cõſentit.Et id ante Mer curius,Thales,Pythagoras,Socrates,Plato,& vniuerſa- liter oẽs qui generoſe philoſophati ſunt, aſſeruerunt:& qđ maius eſt,pphetæ oẽs.&(qđ maximũ eſt)dux vir- tutũ omniũ,dominuſq; vitæ clamat, Lazare pdi foras. & quatriduanus iam fœtẽs & iam vermib⁹ ſcatẽs,ad po tentem vocem continuo ſurgit ex tumulo,& rediuiuus multos poſt annos,vtriuſq; vitæ conſcius de immortali- te differens:hanc impietatis maculã ab oculis mortaliũ ſalubriter exterſit.Et gentiles clamant. 52

Iuuenalis ſaty.2.

Eſſe aliquos manes,& ſubterranea regna,
Et contum,& ſtygio ranas in gurgite nigras,
Nec pueri credunt:niſi qui nondum ære lauantur.
Sed tu vera puta.Curius quid ſentit?& ambo
Scipiadæ?quid Fabricius,maneſq; Camilli?
Quid Cremeræ legio,& Cannis conſumpta iuuentus,
Tot bellorum animæ?quoties hinc talis ad illos
Vmbra venit,cuperent luſtrari:ſi qua darentur

Sulfura cum tædis,& ſi foret humida laurus.
Illuc heu miſeri traducimur.

Sed O miſeri qui ſcelerũ immanitate,aĩorũ immortali- tatẽ reformidatis:ad verba Triſmegiſti ampli⁹ expaue- ſcite,& pſentẽ etiã exhorreſcite lucẽ.audite iam.Cũ fue- rit aĩæ a corpore facta diſceſſio:tunc arbitriũ examenq̃ meriti ei⁹ tranſiliet in ſummi dæmonis poteſtatẽ.iſq; eã (cũ piã,iuſtãq; ꝓuiderit)in ſui cõpetentib⁹ locis manere permittet.Sin autẽ delictorũ illitã maculis,vitiiſq; obli- tã viderit:deſup ad ima deturbãs,ꝓcellis,turbinibuſq; aeris,ignis,& aquæ ſæpe diſcordantibus tradet,atq; in- ter celũ & terrã:mũdanis fluctib⁹ in diuerſa ſemp æter- nis pœnis agitata,raptabitur.vt in hoc ei obſit aĩæ æter- nitas:q̃ ſit immortali ſentẽtia,æterno iudicio ſubiugata. Ergo ne his implicemur:verẽdũ,timẽdũ,cauẽdũque eſſe cognoſce.Incredibiles eñ:poſt delicta cogẽt credere nõ verbis,ſed exẽplis,nec minis,ſed ipa paſſiõe pœnaꝝ.Hęc Triſmegiſt⁹. Et Homerus q̃ ſuæ tẽpeſtatis hoĩes immor talitatis aĩorũ admoneret,& res humanas defunctis eſſe curæ:ita defunctũ Patroclũ ad Achillẽ loquentẽ inducit. Triſmegiſtus. Homerus

Num dormis oblite mei?nunc negligis orbum
Luce,modo viuum quem ſic curaueris ante
Me ſepeli propere:quo inferni ditis Achille
Tranſuehar ad portas.animi nam me eminus arcent
Extincti populi:ſecum tranare vetantes.
En vagor,& fruſtra manes peto:porrige dextram,
Imploro.

Sed quid hic opus eſt Homero,cum in libro vitæ æternæ diues ille qui exuritur inextinguibilib⁹ flã- mis:curã gerat quinque fratrum quos viuentes in ſeculo reliquerat?Quod ſi res humanæ,curæ ſunt miſeris defun ctis,qui perpetuis deputati ſunt tormentis:tanto magis felicibus qui ad beatorum delitias euolarũt.Sed harum rerum non eſt admonendus Chriſtianus.

¶ V N D E C I M I Capitis commentarius ad literam.

¶ Vndecimum capi.vnam concluſionem complectitur.

52 ¶ Concluſio.Proſperitates,aduerſitateſque amicorum ad defunctos aliquo pacto pertinere videnẽ.ſed non vt quæ felices:non felices,aut contra efficere poſſint.Nam q̃ po- ſterorum,amicorunque fortunæ nihil ad nos pertineant,

dicere:nimis durũ eſt,& longe a legibus amicitiæ diſcedens,opinionibuſque hominum contrarium.at cũ quæ cõtingũt ſint multa,variaſque prębeant differentias,vt alia magis & alia minus ad nos pertineant ſingulatim ea diſtinguere,prolixum atque immenſum nimis eſſet:& ſatis eſſe videbitur ſi ſummatim & figura quadam dicatur,itaque vt ad nos ipſos aduerſitates quæ cõtingũt,quędam grandes ſunt,magnique ad vitam momenti,quædam vero leues:ita & circa amicos contingunt.ſed ea circa amicos viuos & circa defunctos contingere amplius refert,q̃ nefanda,grauiaque facta patrare,& perpetrata in tragœdiis recitare.hoc enim pacto differentia conſyderanda eſt.quare ſi ad defunctos quicquam fortunarum amicorũ pertineat ſeu proſperum ſit,ſiue ſit aduerſum:id admodum exile,atque paruum eſt, aut ſimpliciter quidem paruum,aut illis paruum.neque tantum neque tale vt ipſos beatos efficere poſſit qui non ſunt, contra autem neque miſeros:qui beati ſunt.videntur igitur proſperitates,aduerſitateſque amicorum ad defunctos quoquo pacto pertinere:ſed non vt quæ felices,nõ felices,aut contra efficere queant.

¶Quod felicitas bonum ſit honorabile potius q̃ laudabile. Cap.XII.

His autem determinatis:de felicitate 53
cõſideremus,vtrũ laudabile quid 54
dã ſit an potius honorabile. ¶Con-
ſtat enim potentiam non eſſe:omne
autem laudabile ex eo laudari videtur: quia
eſt affectum aliqua qualitate,& aliquo modo
ſeſe habet ad aliquid.iuſtum enim,& fortem,
& bonum omnino virum,atque virtutem ob
opera laudamus,ac actiones.robuſtum etiam,
idoneumque ad curſum hominem & cætero-
rum quemque ſimiliter laudamus quod affe-

ctus eſt aliqua qualitate,& ad bonũ aliquod, ſtudioſumque refertur. id ita eſſe patet & ex deorum laudibus. nam cũ ad nos referuntur: ridiculæ ſane vidẽtur. quod quidẽ ex eo fit, quia laudes (vt dicimus) per relationẽ efficiũtur. quod ſi laus talium eſt: cõſtat optimorum non eſſe laudẽ: ſed maius aliquid præſtabiliuſue, quẽadmodũ & videtur. Nam & deos beatos, feliceſq; dicimus: & viuorũ etiã eos q maxime ſũt diuini, & rerũ bonarũ ſimili modo. nemo nãq; felicitatẽ laudat: vt iuſticiã. ſed vt diuinius qddã præſtabiliuſue: rẽ dicit eſſe beatam. ¶ Videtur aũt & Eudoxus recte voluptati primas defendiſſe partes. Id eñ (voluptatẽ inq̃ quæ quidẽ eſt bonũ) non laudari: indicare putabat prẹſtabiliorẽ ipſam eſſe rebus laudabilibus vniuerſis. talẽ autẽ deũ & ſummũ bonũ eſſe dicebat. ad hæc eñ cẹtera vniuerſa referri. Et eñ laus quidẽ virtutis eſt. hac eñ ad res honeſtas agẽdas idonei fiũt. cõmẽdatiões aũt operum ſunt ſimili modo: tã corporis, q̃ etiam animæ. Verum hæc quidem exacte diſcutere: magis ad eos forſitan pertinet, qui circa cõmendatiões verſantur. nobis autẽ perſpicuum ex iis quæ diximus fuerit: felicitatẽ ex iis eſſe quæ honorabilia ſunt & perfecta. ¶ Videtur aũt ex eo ſic ſe habere qa principiũ eſt. cætera eñ gratia eius agimus oẽs. pricipiũ vero, cauſãq; bonorum, honorabile qddã & diuinũ dicimus eſſe.

¶DVODECIMI Capitis notæ.

¶ Laudare:eſt aliquid,eius potentiam eiuſue opera cõ- 53
memorando,extollere. Et laudabile:cuius potentiam,po
tentiæve operationem memorantes extollimus.
¶ Laudes deorũ ad nos relatæ iccirco ridiculæ vidẽtur:
ꝙ illæ illis tribuuntur.eorum potentiã,eorumque facta
commemorãdo.quæ ſi homini tribuũtur,perridicula vi
debuntur:cui enim virorum mortalium vnq̃ dicemus.
Quicquid habet phlegetõ,quicquid caua viſcera terræ.
Quicquid ineſt pelago,quicquid ſecat aera pennis
Feciſti:& ſolus totum hoc opus ipſe gubernas.
Et quanq̃ reuera deus laudãdus & honorãdus eſt:poti⁹
tamẽ honorandus videtur.nã honor laude ſuperior eſt,
ſiquidẽ honor interna reſpicit:laus autẽ reſpicit externa,
ſed fragilitas laudatorũ imẽſæ diuinitatis facit:vt quę &
qualis in ſe ſit,cogitare non poſſint.quapropter nos illi⁹
immẽſæ bonitatis laudatorũ vltimi,ad ſua opera recurri
mus:ex quib⁹ eius laudes colligim⁹,vt qui dicit deũ rerũ
optimũ,ſapiẽtiſſimũ,ſuper omnẽ ſenſum,rationẽ,intelle
ctum,ſupraq; mentẽ omnẽ exaltatũ in immenſum,& ſe
tota mẽte propter ipſum ſolum ante tantam maieſtatem
proſternit,quãtũ fragilitas admittit:deũ honorat.qui ve
ro eũ dicit factorem cæli & terræ,viſibiliũ,pariter & inui
ſibiliũ:ipſum laudat.Itaq; felicitatem quæ huius ſummi
boni in hac mortali pegrinatiõe noſtra,veſtigiũ pfectiſ-
ſimum eſt:potius honorabile bonũ cenſet Ariſtoteles,q̃
laudabile.& felicẽ tum actiua felicitate inter actiuos,tum
cõtẽplatiua inter cõtẽplatiuos,deoꝗ quidẽ inter mor-
tales ſimillimum chariſſimũq;:in ſimilitudinem ſummi
boni valẽtiore iure honorabilẽ eſſe q̃ laudabilem.& ho-
norem eſſe completi,abſolutiq; boni,laudem vero incœ-
Mantuan⁹ pti,hoc carmine declarat Mantuanus.
Eſt honor:in portum cum puppis ab æquore venit.
Laudibus inc ẽptum continuatur iter, Sed de his hacte 54
nus. ¶ Aliqua qualitate affectum,habitum aut poten-
tiam habens,¶ Dicitur ad aliquid laudabile:contempla
Eudoxus tione ſcilicet operationũ,habituũ,potentiarũue. ¶ Sub
potentia,habitum comprehendimus, ¶ Eudoxus Gni-
dius Architæ fuit auditor,moribus modeſtus,pauper,

tenuiſq; fortunæ, geometer, aſtronomus, medicus, philo ſophus, legifer. voluptatem ſummum bonum aſſeruit. ¶ Cauſa, cauſa gratia cuius, finis.

¶ Duodecimi capitis commentarius ad literam.

¶ Duodecimum cap. vna quæſtione, & vna cõcluſione
53 partitum eſt. ¶ Quæſtio. An felicitas bonũ ſit laudabile:
54 an honorabile poti⁹? ¶ Cõcluſio. Felicitas nõ laudabilis, ſed honorabilis eſt. Primo. Nam omne laudabile aliqua qualitate affectũ eſt, aut potẽtia ipſa ẽ, & ad aliqd ſemper dicitur laudabile: vt laudam⁹ fortem, iuſtum, & omnẽ ꝓbum virũ, ſimiliter robuſtũ, & velocẽ: ꝙ qualitate afficiũtur, per quã ad aliquid ſtudioſum, bonumve ſeſe habent & etiam virtutem ipſam ob opera, actioneſq; ipſas laudamus. Et quod ad alterum laudemus: ſatis ex deorũ laudibus apparere poteſt, quæ ſi ad nos referentur, ridiculæ plane videbuntur. at felicitas potentia non eſt, neque aliquid taliũ: quorum diximus eſſe laudem. igitur optimorum non eſt laus, ſed aliquid laude ſuperius, præſtãtiuſque. nec iniuria quidem. nam deos beatos, feliceſque dicimus. & virorũ eos qui maxime diuini ſunt: itidẽ beatos appellamus. & eodẽ modo de bonis. nemo enim felicitatem vt iuſtam laudat, ſed vt honorabilius quiddam; atque diuinius eam dicit beatam. felicitas igitur laudabilis non eſt: ſed poti⁹ honorabilis. ¶ Secundo. Per hoc probe videt̃ Eudox⁹ primas voluptatis defendiſſe partes, ipſamque ſummũ eſſe bonũ contẽdiſſe: ꝙ voluptatẽ nõ ponebat laudabilẽ. ꝓ id indicare volẽs: voluptatẽ bonũ quiddã pręſtabili⁹ eſſe ſe putare, q̃ ipſa ſunt laudabilia, qualẽ deũ & ſummũ bonũ eſſe dicebat. ad hæc enim cætera oĩa referri, non autem hæc ad alia. felicitas igitur nõ laudabilis, ſed honorabilis potius eſt. Et reuera laus virtutis eſt: ꝙ ea ipſa ad agenda honeſta: ſimus idonei. cõmendationes vero: operũ tam corporis q̃ animæ exiſtunt. Sed hæc diligentius diſcutere forte magis ad eos pertinet: qui circa commẽdationes ſtuduerunt. ¶ Tertio. Felicitas principiũ eſt. eius enim gratia cætera agimus omnes. at principium, atque cauſa: honorabile potius quiddam, atque diuinum dicimus q̃ laudabile. felicitas igitur non ꝓprie laudabilis, ſed honorabilis potius eſt.

¶ De duplici animæ parte ac virtutis di-
uiſione. Cap. XIII.

CVm autem felicitas animæ quædam 55
per virtutem perfectam ſit opera-
tio: de virtute conſideremus opor-
tet. Hoc enim pacto melius fortaſ-
ſe de felicitate etiam contemplabimur. ¶ Vide
tur autem & is qui vere ciuilis eſt circa hãc ma
xime elaborare. vult enim ipſos ciues bonos
efficere, legibuſque obtemperantes: atque ho-
rum exemplum legumlatores tum Cretẽſium,
tum Lacedæmoniorum habemus, & ſi qui alii
tales fuere: ꝙ ſi hæc conſideratio ciuilis eſt fa-
cultatis: conſtat inquiſitionem hanc perinde
vt ab initio propoſuimus ac inſtituimus fore.
¶ De virtute autem humana conſiderandum 56
eſt. Bonum enim humanum, ac felicitatem quæ
rebamus humanam, virtutem vero humanam
dicimus nõ eam quæ corporis eſt: ſed eam quæ
animæ. & felicitatem enim operationem animæ
dicimus. ¶ Quæ cum ita ſint, patet ipſum ciui- 57
lem aliqua ex parte de anima ſcire oportere:
quemadmodum & eum qui curaturus eſt ocu-
los, totũq; corpus, de ipſis ſcire oportet. & eo
magis: quo facultas ciuilis honorabilior eſt, at
que præſtabilior medicina. Elegantes etiã me-
dici multa plane circa cognitionẽ corporis tra
ctant. & ciuilis igitur ipſe de anima contemple
tur oportet. horum autem gratia & quoad ſatis

eſt ad ea quæ hic quęrũtur. nã vlterius exactiuſ
ve cõſiderare: maius eſt opus, difficiliuſue for-
taſſe q̃ ea quæ proponũtur. dicuntur autẽ & in
externis ſermonibus aliqua de ipſa ſufficien-
58 ter; & vtendũ eſt ipſis. ¶ Vt partiũ eius aliã ra-
tione vacare: aliam rationem habere. atque ni-
hil in præſenti refert diſtinctæ ſint hæ perinde
atque corporis partes. & omne partibile: an ra-
tione quidẽ ſint duæ, re vero ſeiungi non poſ-
ſint, vt in circunferentia ſeſe habẽt cõcauũ, &
59 conuexum. ¶ Partis autem ratione vacantis: a-
lia qdẽ cõmunis eſt & vegetatiua. Loquor aũt
de ea quæ cauſa eſt: vt id quod ipſam habet nu
triatur, incrementaq; ſuſcipiat. talẽ em̃ animæ
potẽtiã: in vniuerſis quæ nutriũtur qſpiã po
ſuerit, & in fœtibus, & hãc eandẽ etiã in per-
fectis. eſt enim magis cõſonũ rationi hãc eãdẽ
60 q̃ aliquã aliam ponere. ¶ Huius igitur virtus
cõmunis quædã & nõ hũana videtur. Nã hæc
pars & potentia in ſomnis videtur maxime
operari. bonus aũt & malus minime in ſomno
diſcernitur: quapropter ĩquiũt a miſeris feli-
ces in dimidio vitæ nihil differre. hoc aũt re-
cte accidit. ſomnus em̃ otiũ eſt animę tã ſtudio
ſæ q̃ vitioſæ, niſi parumper motuũ perueniãt
aliqui: atque ita modeſtorũ meliora, quã quo-
rumuis viſa fiant. Sed de his quidẽ hactenus.
& nutriendi potentia, cum expers ſit humanæ
61 virtutis omittenda eſt. ¶ Videtur autẽ & alia

quædam eſſe natura animæ vacans ratione:ali-
qua tamen ex parte particeps rationis. Continē
tis enim & incontinentis rationē idque animæ
quod rationē habet:laudare ſolemus. recte nā-
que & ad optimas res inuitat. in ipſis autem &
aliud quid præter rationē ineſſe videtur:quod
quidem repugnat,reſiſtitque rationi. Nam vt
diſſolutę corporis partes,ſi ad dexteram moue
re velis,in ſiniſtram feruntur:ſic plane fit & in
anima. ad cōtraria enim incontinentium appe-
titiones feruntur. verum in corporibus quidē
cernimus ea quæ ad contrariam partem ferun-
tur:in anima vero nō cernimus. fortaſſe autem
non minus & in anima putandum eſt eſſe ali-
qd præter rationē:quod huic aduerſatur & ob-
uiat. dicere vero quo modo eſt diuerſum:nihil
refert. Videtur autē & hoc rōnis (vti diximus)
particeps eſſe,paret enim in ipſo continēte ra-
tioni:& in tēperante ac forti magis forſitā eidē
obtēperat. omnia em̄ in illis ſunt cōſona ratio-
ni. Pars igitur animæ ratione vacans,duplex eſ
ſe videtur. Vegetatiua nāq; nullo modo ratio-
nis eſt particeps. ſed cupiēdi vis,& omnino ap
petendi,rationis eſt quodam modo particeps:
ea ratione qua obedit ipſi atq; obtemperat. ſic
& patris,& amicorum:& non vt rerum mathe-
maticarum,dicimus rationem habere. hanc au
tem partem ratione vacantem rationi obtem-
perare:admonitiones,& increpationes,& co-
hortationes

62 hortationes etiam indicant.¶ Quod ſi oporteat
hanc quoque partem dicere rationem habere:
duplex & ea pars erit quæ rationem habet. &
vna quidẽ proprie & in ſeipſa. altera vero vt
63 is qui obtemperat patri. ¶ Diuiditur autem &
virtus hac differẽtia. Virtutum enim alias in-
tellectiuas, alias morales dicimus eſſe, ſapien-
tiam quidem & prudentiam & ſagacitatem,
intellectiuas: liberalitatem autem, & temperã-
tiam, morales. nam cum de moribus cuiuſpi-
am loquimur: non ſapientem illum aut ſaga-
cem, ſed mitem aut temperantem dicimus eſſe.
laudamus autem & ſapientem ob habitum.
at habituum eos qui laudabiles ſunt: virtu-
tes appellare ſolemus.

¶ DECIMI TERTII capitis notæ.

¶ Minos Cretenſibus leges tulit: & Lycurgus Lacedæ Minos
55 moniis. ¶ Moralem philoſophiam, ciuilem nominat fa- Lycurgus.
56 cultatem ab inſigniori eius inſtitutione. ¶ In externis ſer
60 monibus, alio in loco, in libris de anima. Viſa, ſomnia,
apparitiones, quæ in ſomno, intimo ſenſui ſe ingerunt.
¶ Continens eſt qui vehementes guſtus ac tactus volu
ptates, ac triſtitias ſuperat. Incontinens vero qui horum
ſenſuum delectationibus atque triſtitiis ſuccumbit, ac ſu
peratur. ¶ Patris & amicorum rationem habere: eſt eo-
rum obtemperare iuſſis, monitisque. rerum vero mathe
maticarum habere rationem: eſt concluſionum mathe-
maticarum ex principiis, principiove cognitis cogno-
ſcere demonſtrationem. ¶ Quid ſcientia, intellectus, ſa-
63 pientia, prudentia & ars, ſimiliter quid ſagacitas & ſen-
tentia, quæ prudentiæ ſpecies ſunt: ex ſexto cognoſcen-
dum eſt. Similiter quid fortitudo, tẽperantia, liberalitas,
& quid vnaquęq; reliquarum virtutum: ſequentes libri
manifeſtabunt.

¶DECIMITERTII Capitis commenta-
rius ad litteram.

¶Decimum tertium cap.quatuor concluſionibus, vno 55
corollario,& quatuor diuiſionibus partitũm eſt.¶Pri-
ma concluſio. De virtute incumbit determinatio. Pri-
mo.nam felicitas dicta eſt eſſe animi operatio ſecundum
virtutem perfectam. igitur de virtute incumbit de-
terminatio.ſic enim felicitatem melius intuebimur,co-
gnoſcemuſque.¶Secundo.is qui vere ciuilis eſt pluri-
mum circa virtutem elaborat,vultque ipſos ciues effice-
re bonos,legibuſque obtẽperare,vt nobis exemplo ſunt
Cretenſium, Lacedæmoniorumque legumlatores,qui-
que tales fuere.eſt igitur ciuilis virtutem conſiderare.ci-
uilis autem(vt ſuperius dictum eſt)finis eſt felicitas.igi-
tur hic de virtute incumbit determinatio.¶Secunda cõ 56
cluſio.De virtute humana atque animæ:præſens ſuſci-
pienda eſt determinatio.Nam bonum humanum,felici-
tatemq̧ humanam:hoc in loco quærere nos propoſui-
mus.hæc autem animi operatio quædam eſſe dicta eſt,
& non corporis.igitur de humana virtute atque animæ:
præſens determinatio ſuſcipienda eſt. ¶Corollarium, 57
Vnde fit vt moralis,ciuiliſque diſciplinæ ſtudioſus:quo
quo pacto de anima habeat conſiderare.nam qui cura-
turus eſt oculum,totumque corpus:ea quoquo pacto de
bet cognoſcere.igitur tanto magis moralis facultas,ani-
mum ipſum(quem curandum ſuſcipit)habet conſidera-
re:quanto ea honorabilior,præſtantiorque quam ipſa
medicina eſt.Et ſi inſignes medici circa corporis cogni-
tionem multum laborarunt.non æquum eſt ciuilem,mo-
ralemque virum animam negligere.Sed hactenus ani-
mam cognoſcere ſufficiet.quoad ſatis erit ad ea quæ hic
quęruntur,cognoſcenda.nam vlterius,exactiuſque con
ſiderare,oneroſius,difficiliuſque eſſet opus,quam præ-
ſens exigat inſtitutum.& de illa amplius in alio quo-
que loco dictum eſt ſufficienter,& illis illo in loco co-
gnitis hic vtendum eſt.¶Prima diuiſio.Partium ani- 58
mæ quædam eſt rationis expers,quædam vero ratio-
nem habens.& hoc in loco diſcutiendũ nõ eſt,an partes
illæ re ipſa diſtinctæ ſint:quemadmodum corporis,&

cuiuſlibet diuiſibilis partes,re ipſa diſiunguntur.an ſola
ratione duę ſint:non autem re,ſubſtantiaque ipſa:quem
admodum circunferentia ratione duo eſt,conuexum vi-
59 delicet atque concauum. ¶ Secunda diuiſio. Pars ani-
mę rationis expers,diducitur in vegetatiuam quæ com-
munis eſt,& in appetitiuam. voco enim vegetatiuam
quæ nutriendi, adaugendique cauſſa eſt, quæ merito
particula communis appellatur, ꝙ vniuerſis quæ nu-
triuntur aſſit,etiã in embriis qui fœtus ſunt in vtero ru-
des,nondumq́ abſoluti,in ipſis que perfectis. & illis o-
mnibus magis rationi conſonũ eſt hanc particulam aſci
60 ſcere: q̃ aliquarum aliarum vllam. ¶ Tertia concluſio.
Animæ virtus vegetatrix: humanis actionibus accom-
moda non eſt. Nam hæc animæ particula,potentiaque
in ſomnis maxime operari cognoſcitur.at bonus & ma-
lus minime per ſomnum,ſomnique operationes diſcer-
nitur.virtus igitur vegetatrix haudquaquam humanis
actionibus eſt accõmodanda. Et hinc quoq́ aiunt felices
a miſeris nihil in dimidio vitæ diſtare.nec id quidẽ irra-
tionabiliter.nam ſomnus quædã animi ferię,& otioſitas
eſt:tam ſtudioſorũ q̃ vitioſorum.tum igitur nihil diffe-
runt:neq́ boni,neque mali quicq̃ agunt:niſi inquãtum
quandoq́ aliqui parũper ſurrepunt motus,& quatenus
interdum modeſtorũ hominum melioraq̃ reliquorum
occurrunt viſa.ſed de his hactenus:& ſatis ſit hic virtutẽ
vegetatiuam (cum humanæ virtutis prorſus ſit expers)
61 eſſe omittendam. ¶ Quarta concluſio. Pars altera animæ
quæ bruta,irrationaliſq́ eſt,quoquo pacto rationis eſt
particeps. Nam in continente & in incõtinente rationẽ,
& animæ partem rationalem laudam⁹.nec ab re quidẽ.
nam ea pars ſemper ad optima prouocat. & in ipſis eiſ-
dem eſt aliud quiddã quod rationi repugnat,reſiſtit,re-
luctaturq́. & perinde vt cũ paralyticas,remollitas,reſo-
lutasque corporis partes in dexteram mouere volumus:
reluctanẽ,ferũturq́ in leuã:ſic ĩ animo plane eſt,& incõ
tinentes ſuis appetitionibus in contraria rapiuntur. Ve-
rũ hoc intereſt ꝙ in corporib⁹ ea quæ ad cõtrariam par
tẽ ferũtur,nos ipſi cernim⁹:in animo vero cernere nõ va
lemus.attamẽ in particulis animæ non minus cogitare

debemus aliquid præter rationem eſſe:quod illi relucte-
tur,ac obuiet,atque eſt in corporib⁹.ſed dicere quo pacto
ſit diuerſum:præſentis curæ nõ eſt,atq; cõſiderationis.
Sed & id videt̃ eſſe(vt propoſitũ eſt)particeps rationis:
nam id in ipſo continente;rationi paret,ac obedit:& in
temperante forte magis,atque forti,magis rationi obſe
quitur ac obtemperat.nam omnia in illis rationi ſunt
conſona.pars igitur altera animæ quæ irrationalis eſt
quoquo pacto ratiõis particeps eſt.colligere itaq; poſſu
mus cũ pars animæ quæ rationis expers eſt,duplex ſit:
vegetãdi ſcilicet,& cupiendi,omninoque appetẽdi vir-
tus,& ea quæ vegetandi eſt:nullo modo rationis eſt par
ticeps: ſed appetendi quodam modo particeps eſt: vt
quantum rationi obedit,atque paret. quemadmodum
& patris & amicorum rationem dicimur habere,& nõ
vt mathematicarum rerum dicimur habere rationem.
& hanc appetitiuam,concupiſcentemque partem ratio-
ni parere:indicant ammonitiones,increpationes,cohor-
tationesque. ¶ Tertia diuiſio. Si hanc appetendi partem
aſſentimus habere rationẽ:duplex erit animæ pars quæ 62
rationem habebit.vna proprie & in ſeipſa: altera vero
non in ſe,ſed quæ obtemperat perinde ac filius patri.
¶ Quarta diuiſio. Virtutum altera intellectiua eſt,& al- 63
tera moralis dicitur. intellectiua vt ſapientia,pruden-
tia,ſagacitas.moralis vero vt liberalitas,modeſtia. Vn-
de cum loquimur de moribus,nunquam dicimus quod
ſapiens aut ſagax ſit ſed q aut liberalis,mitis,
modeſtusve aut ſimilium aliquid ſit.atta-
men & ſapientem,ſimilesq; ob habitũ
laudamus:& eos habitus omnes
qui laudabiles ſunt,virtu-
tes appellare ſolemus.
Et de his hacte-
nus. * * *

¶ Primi Ethicorum Ariſtotelis Finis.

ETHICORVM ARISTOTELIS LIBER SECVNDVS.

¶De productione virtutis intellectiuæ,ac moralis. Cap.I.

1 CVm autē virtus ſit duplex,intellectiua inquã atq; moralis:intellectiua quidē plurimũ ex doctrina generationē habet,& incremētũ. quapropter experientia indiget,
2 tēporeq;.¶Moralis aũt ex cõſuetudine cõparatur:vnde & nomē habuit tale.ex quo patet nullã fieri virtutē morũ in nobis natura.¶Nihil eñ eorũ quæ ſunt natura aliter aſſueſcit.vt lapis,cui quidē natura cõpetit ferri deorſum: nunq̃ aſſueſcet ferri ſurſum,neq; ſi millies ipſum aſſuefaciēdi cauſſa qſpiã ſurſum proijceret.ſimili modo nec ignis ferri deorſum:nec aliud quicq̃ aliter q̃ ſibi natura competet,aſſueſcet.neq; igitur natura,neq; prter naturam in nobis virtutes efficiũtur,ſed idonei qdē ad ipſas ſuſcipiēdas ſumus natura.ſuſcipimus aũt ipſas atq; pficimur per cõſuetudinē.¶Præterea eorũ quæ ĩ nobis fiũt natura:potētias prius accipimus,deīde reddimus operatiões,quod qdē in ipſis ſenſibus intueri licet.Nõ eñ ex eo quia vidimus vel audiuimus ſæpe:ſenſus accepimus.Sed cõtra habētes,vſi ſumus:nõ vſi, accepimus.at virtutes accipimus operati prius: quēadmodũ & ĩ artibus.quæ n ãq; poſteaq̃ di-

dicerimus facere oportet:ea faciẽtes diſcimus. ædificatores etem̃ ędificãtes,& citharœdi,pulſantes citharã fiũt:pari modo iuxta agẽtes iuſti,& modeſta modeſti,fortiaque fortes efficimur.¶ Teſtatur hoc:& id quod in ciuitatibus fieri ſolet.Legũ nãq; latores ipſos ciues aſſuefacientes bonos efficiunt.atq; omnis quidem legũlatoris hæc eſt volũtas.qui vero nõ bene id faciũt:peccãt.atq; hoc ipſo reſpublica bona: a mala republica differt.¶ Inſuper ex iĳſdem & 3
per eadẽ oĩs virtus & ars ſimiliter & fit,& corrũpitur.ex eo nãq; quia pulſant citharã:& boni & mali fiũt citharœdi.ſimili rõne & ædificatores,& cæteri omnes.nã ex eo q̃a bene ædificãt,boni:& ex eo quia male,mali fiũt ædificatores & fabri. ¶ Quod niſi ita ſeſe haberet,nõ eſſet opus docente:ſed omnes boni fierent aut mali.ſic igitur & ĩ virtutibus res ſeſe habet.agẽtes em̃ ea quę ſunt in cõmercĳs hominũ:aliĳ iuſti,alii iniuſti fiũt.agẽtes etiã ea quæ ſunt in terribilibus rebus,timereq; aſſueſcẽtes,aut cõfidere:aliĳ fortes,aliĳ timidi fiũt.Idẽ & circa cupiditates & iras euenire videtur.aliĳ em̃ tẽperati ac mites fiũt,aliĳ ĩtẽperati ac ịraçũdi:ex eo plane quia hoc in ipſis aut hoc modo verſantur.Atq;(vt breuiter dicã)oẽs habitus ex opationibus ſimilibus fiunt.¶ Quapropter tales quaſdã opatiões reddere oportet.ipſarũ nãq; differẽtias habitus ipſi ſequũtur. nõ igitur pa-

rũ,ſed plurimũ:quin potius totũ refert,ſic an
non ſic homines ab adoleſcentia conſueſcant.

¶ Primi capitis notæ.

1 ¶ Qđ intellectiua virtꝰ experiẽtia indigeat & tẽpore,id
de virtute intellectiua præſertim intelligi:quæ inferio-
ris ꝑtis mentis exiſtit.vt eſt prudentia & ſuæ ſpecies:de
2 quibus ampliꝰ ſextus huius exequitur.¶ Aliquid natu-
ra nobis ineſſe:eſt a noſtri ortꝰ principio aut ſine ſtudio,
labore,induſtriaue noſtra,illud nobis adeſſe.cuiuſmodi
ſunt naturales potẽtiæ omnes,ſuæqꝫ impotẽtiæ.¶ Mos,
conſuetudo.¶ Nihil eorum quæ natura aſſunt aliter aſ-
ſueſcere poſſe:eſt nulla alia parta,acquiſitaque qualitate
nunq̃ ex ſola naturali potentia quicq̃ prompte aliter
effici poſſe,q̃ ſua fert natura.vt ſi virtutes nobis ineſſent
a natura(hoc eſt ſi naturales indoles,naturaleſqꝫ potẽtię
tantũ eſſent:neqꝫ quicq̃ aliud acquireretur)nũquã aſſue-
ſceremus aliter q̃ noſtra ferret natura.vt neqꝫ lapis vnq̃
aſſueſcit emicare,moueriqꝫ surſum:ꝙ p̄ter naturalẽ ruẽ-
di deorſum potentiã,nullum ſibi acquirat conſuetudina
riũ habitũ.Quapropter nullꝰ diffidat ſe poſſe eſſe bonũ.
nam ſi mala cõſuetudo inſitã potẽtiã,naturalẽqꝫ ad vir-
tutes indolẽ ligat,impedit,flectitqꝫ ad deterius:tanto ma
gis bona cõſuetudo,bonuſqꝫ habitꝰ impeditã etiã indo-
lem ſuſpẽdit,& eius vitium in melius vertit ac emẽdat,
quaſi Pęonica ope recuperata ſit,redintegrataque ꝑfecta
mentis ſanitas.¶ Natura ſumus idonei:cũ in noſtra na-
tura ſitum eſt.¶ Si ars operationibus non gigneretur,
oẽs bonos aut malos eſſe artifices:eſt eos qui boni eſſent
artifices,nõ poſſe eſſe malos.nã malis operationibus nõ
deprauaretur ſua ars.nec cõtra qui mali eſſent,poſſe eſſe
bonos:quandoquidẽ operationes nihil facerent vt ſuam
3 artẽ redderẽt perfectiorẽ.¶ Oẽm habitũ ex operatiõibꝰ
ſimilibus gigni:eſt ex bonis operationibus bonũ habitũ,
& ex malis malum nobis comparari.Operationes tamẽ
pręcedẽtes,& ex quibꝰ inchoatur ſtudioſus habitus,im-
perfecta ſunt officia:quæ autem eũ adultum,perfectum-
qꝫ ſequuntur,perfecta ſunt officia.¶ Refert in totũ hoc,
vel illo modo ſtatim ab ineunte ætate ſic homines aſſue-

ſcere. Nam recta educatio mores facit. & ſi a puero iacta ſunt virtutũ fundaměta: ſolem⁹ in bonitate perſeuerare, & beatam capeſſere vitã. Nã nobiſcũ adoleſcũt virtutes ipſæ. cõtra vero mala educatio: vitiorum fomes eſt. quæ vbi ab ineũte ætate cõbibimus, quaſi morbi quidã nobiſ cõgeniti quotide adoleſcũt, ampliuſq́ ſumũt increměta nocẽdi. & nos tandẽ (niſi ſalubriter occurritur) ad extremam perducunt miſeriam. Ergo, quod Horatius ammonet, ſalubre eſt adoloſcentes tenaci mente figere & ſæpe id ſibi præſens animo habere. Nunc adbibe puro

Horatius epi. 2. li. 1.

Pectore verba puer, nunc te melioribus offer.
Quo ſemel eſt imbuta recens: ſeruabit odorem
Teſta diu. Et quibus diſciplinis iuuenilis adhuc formandus ſit animus hinc diſce.
Interea muſis animus: dum mollior ætas
Et quæ mox initure legas. nec deſinat vnquam
Tecum Graia loqui, tecum Romana vetuſtas:
Antiquos euolue duces, aſſueſce futuræ
Militiæ, Latium retro te confer in æuum.
Libertas quæſita placet: mirabere Brutum
Perfidiam damnans, Metii ſatiabere pœnis.
Triſte rigor nimius: Torquati reſpice mores.
Mors impenſa bonum. Decios venerare ruentes.
Vel ſolus quid fortis agat: te ponte ſoluto
Oppoſitus Cocles, Mutii te flamma docebit.
Quid mora proſpiciat Fabius, quid rebus in arctis
Dux gerat: oſtendet Gallorum ſtrage Camillus.
Diſcitur hic nullos meritis obſiſtere caſus.
Prorogat ęternam feritas tibi Punica famam
Regule. ſucceſſus ſuperent aduerſa Catonis.
Diſcitur hinc quantum paupertas ſobria poſſit.
Pauper erat Curius regem cum vinceret auro.
Pauper Fabricius Pyrrhi cum ſperneret aurum.
Sordida Seranus flexit dictator aratra.
Luſtratæ lictore caſæ: faſceſq́ ſalignis
Poſtibus affixi: collectæ conſule meſſes,
Et ſulcata diu trabeato rura colono,
Et hæc nihil aliud volunt niſi iuuenum animos pulchris exemplis eſſe formandos, & egregiis aliorum factis ad

probitatem inflãmãdos procul enim ab ipſis ſint exem- pla Catulli, procul molles cupidines. molles arcus, mol- leſque pharetræ, molles elegiæ, epigrãmata, & lenonum comediæ, & omnino omnis eá lectura, ad quam ſeuerus Cato minime ſuos admitteret liberos.

¶ Mores, virtutes morales.

¶ PRIMI capitis commentarius ad literam.

1 ¶ Primum cap. tribus cõcluſionibus & vno corollario partitum eſt. ¶ Prima concluſio, Intellectiua virtus expe rientia indiget, & tẽpore. Nã cũ duplex ſit virtus: intelle ctiua ſcilicet & moralis (vt paulo ãte ſuperius dictũ eſt) intellectiua plurimum ex doctrina generationem habet.

2 atque augmẽtũ. eget igitur experiẽtia, & tẽpore. ¶ Sc̃da concluſio. Nulla virtutũ moraliũ: natura nobis ineſt. Pri mo. nã virtus moralis omnis: ex cõſuetudine cõparatur, vnde & nomẽ ſuũ traxit perparũ a more declinans. nul la igitur talium nobis a natura ineſt. ¶ Secũdo. nihil eo rum quæ natura aſſunt: aliter aſſueſcit. vt lapis cuius na- tura eſt deorſum ruere: nunq̃ aſſueſcit ſurſum ferri. etiã ſi millies illum aſſuefaciẽdi gratia ſurſum quis ꝓpellat. ſimili quoq; modo nec ignis deorſum ferri cõſueſcet vn q̃. nec aliud quicq̃ aliter aſſueſcet, q̃ in ſua natura ſitũ eſt. morales ergo virtutes minime nobis natura inſunt. im mo neque præter naturam. ſed ſumus ad illas ſuſcipien- das natura propẽſiores, ac idonei, atque conſuetudine ꝑ- ficiũtur. moralis igitur virtus minime nobis a natura in- eſt. ¶ Tertio. cũ quæ nobis natura aſſunt: eorũ potẽtias pri⁹ accipim⁹, deinde operationes reddimus, vt plene licet in ſenſibus intueri. non enim quia vidimus, audiuimuſue frequẽter: ſenſus accipimus. ſed cõtra: quia ſenſus habe- mus, illis vtimur, at vero morales virtutes prius operati accipimus. queadmodũ & artes oẽs. Nã in artib⁹ poſteaq̃ acceperimus quæ facere oportet: ea faciendo addiſcimus vt ædificãdo ædificatores efficiũtur. & citharã pulſando citharœdi. ita quoq; & iuſta operando iuſti, & modeſta modeſti, & fortia fortes efficimur. moralis igiť virt⁹ mi- nime nobis a natura ineſt. ¶ Quarto. legũlatores ipſos ciues aſſuetudine bonos efficiũt, & omnis legumlatoris hæc voluntas ſcilicet ciues bene aſſuefacere. & qui bene

id non egerint:peccant.& per hoc ipſum bona reſpublica a republica male inſtituta differt.conſtat igitur ex iis quæ in ciuitatibus fieri ſolẽt:morales virtutes nobis natura non adeſſe.¶ Tertia concluſio. Virtus moralis ex operationib⁹ gignitur. ¶ Primo. Nã omnis moralis virtus ex ſimilibus & ſimili modo & fit & corrũpit̃ vt ars. ars aũt ex operationibus acquiritur.vt & rudes,& prõpti fiunt citharœdi:ꝙ citharã pulſent,ſimili modo & ædificatores ꝙ ædificent,& cæteri artifices oẽs.ſed qui bene ædificãt:boni ædificatores,qui vero ꝑperã:mali euadunt ędificatores,atque fabri.igit̃ ſimili quoq; pacto & virtus moralis ex opationibus gignitur.¶ Sc̃do.niſi artes operationibus gignerent̃,nõ eſſet opus docẽte q operationẽ oſtenderet.ſed omnes boni aut mali eſſent artifices.igit̃ & ita eſt in virtute.nã & agẽtes ea q̃ in commerciis ſunt hominũ,iuſti vel iniuſti euadimus.& circa pericula nos aſſuefaciẽtes confidere aut metuere:euadimus fortes aut timidi.itidem circa cupiditates & iras:efficimur tẽperati.intẽperati,mites aut iracũdi:prout circa eas perturbationes aut hoc aut illo modo operamur.atque,vt paucis abſoluatur,omnis habitus ex operationibus ſimilibus gignitur.virtus igit̃ moralis ex operationib⁹ gignit̃.& nõ modo:ſed ex ſimilibus,atq; bonis.¶ Corollarium. Quapropter q ſtudioſi futuri ſunt:bonas opatiões facere ſtudere debent.nã quales opationes:tales futuri ſunt & habitus.ſequunt̃ eñ habit⁹ operationũ differẽtias,atque natura.vñ nõ parũ ſed plurimũ,immo vero in totũ refert, hoc vel illo mõ ſtatim hoĩes ab adoleſcentia cõſueſcere.

¶ Quod virtus ab exceſſu & defectu corrũpatur,ad mediocres inclinãs operatiões. Cap. II.

CVm autẽ præſens tractatio,nõ cõtẽplatiõis ſit(vt cæteræ)gratia,nõ eñ vt ſciamus quidnã ſit virt⁹:ſed vt efficiamur boni, cõſyderamus, (nã nulla ipſi⁹ eſſet vtilitas) de actibus quonã mõ ſint agẽdi,cõſyderare neceſſe eſt. Hi nãq;

ſunt authores:vt tales quidā ipſi habitus fiāt tio huius
quemadmodum diximꝰ.¶ Agere igitur ratio•
ne recta:cōmune eſt,& ſupponatur.poſterius
aūt de ipſo dicetur:& quid eſt ipſa recta ratio:
& quomodo ad cæteras ſeſe habet virtutes,il•
lud autem antea confiteamur oportet:omnem
ſermonē qui eſt de rebus agendis,figura & nō
exacte fieri debere,quemadmodū & ab initio Numero
diximus.rationes inquā vt materia poſtulat 37.primi.
ſemp eſſe efflagitandas.¶ Actiones autē & ea
quæ proſunt:nullam habēt ſtabilitatem:quem
admodum neq; ſalubria.atq; cum talis ſit ſer•
mo vniuerſalis;multo minus is ſermo certitu
dinis habet,q de ſingularibus eſt.nā neq; ſub
artem,neque ſub præceptionem vllam cadūt.
Sed oportet ipſos agentes ea ſemper conſyde
rare:quæ ad tempus accommodantur.quēad•
modū & in medicina fit:& in gubernandi etiā
arte.¶ Verū etſi præſens ſermo talis eſt vti di•
ximus,enitendū eſt tamē opem ac auxiliū fer•
re.primū igitur hoc cōtemplemur oportet:res
iſtiuſmodi tales eſſe,vt ab exuperatione,defe•
ctioneue corrūpātur:vt ī viribus videmus,ac
valetudine fieri.nā pro rebꝰ obſcuris,claris ī•
dicijs vtamur oportet.exuperatio nāq; labor,
defectioq; vires corrūpūt.ſimiliter potus,cibi
exuperātes atq; deficiētes valetudinē auferūt:
moderati vero faciūt,augēt,& conſeruāt.Sic
igitur & in fortitudine,ac tēperantia,cæteriſq;

virtutibus res ſeſe habere videtur: q nanq; cũ
cta fugit, atq; formidat: neq; quicquã ſubire,
perferreq; patitur: is timidus fit. q nihil omni
no timet ſed aggreditur omnia: is audax nimi-
rũ efficitur. ſimili modo q voluptate omni po
titur, nec excipit vllã: intẽperans: qui cunctas
fugit, perinde atq; agreſtes homines, inſenſa-
tus euadit. etenim tã tẽperantia q̃ fortitudo ab
exuperatione quidem & defectu corrũpitur, a
mediocritate autẽ conſeruatur. ¶ At enim non 7
ſolum ortus & accretiones corruptioneſue ex
eiſdem & ab eiſdẽ efficiuntur: ſed & operatio-
nes in eiſdẽ etiam erunt. Nam & in cæteris quę
ſunt manifeſta magis: res ita ſeſe habere vide-
tur: vt in viribus. vires em̃ tã copia cibi q̃ mul
torũ laborũ tolerãtia cõparãtur: & robuſtꝰ ip-
ſe multũ ſumere cibũ, & multos labores tolera-
re maxime poteſt. Sic fit & in virtutibus ipſis.
nam abſtinendo a voluptatibus efficimur tẽ-
perati. & facti iã tẽperati: maxime ab ipſis poſ
ſumus abſtinere. idẽ & ĩ fortitudine fit. etẽm aſ
ſueſcẽdo formidoloſas res paruipẽdere, ſubire
q; ipſas atq; ꝑferre: fortes euadimus, factiq; for
tes maxime res formidoloſas poterimus ferre.

¶ SECVNDI Capitis notæ.

¶ Exacta diſcuſſio, demonſtratio: vt eæ quæ in arithme- 5
ticis, & geometricis fiunt.

¶ SECVNDI Capitis commentarius ad literam.

¶ Secundum cap. tribus concluſionibus, & duabus ſup-
poſitionibus partitum eſt. ¶ Prima concluſio. Expedit 4
quo pacto ad parandas virtutes operationes ſint agen-

dæ:hoc in loco conſiderare. Nã pręſens negotiũ nõ cõtẽplatiõis gratia ſuſcipit̃:vt pleraq̧ alia ſolent.non em̃ vt ſciam⁹ quid virtus ſit:ſed vt boni efficiamur,in hoc opere ſtudere ŏportet.alioqui hui⁹ operis nulla expectetur vtilitas.actus em̃ authores ſunt habituũ(quẽadmodum dictũ eſt)vt quales & ipſi ſunt,tales & habitus ipſi fiant. expedit igit̃ quo pacto ad virtutes parãdas:operationes ſint agendæ,hoc in loco cõſiderare.¶ Duę ſuppoſitiões. Prima. Omnib⁹ commune eſt moralibus virtutibus:ab operationib⁹ quæ ex recta ratiõe ꝓficiſcunt̃ naſci:ſed qd recta ratio,& quo modo ad oẽs virtutes ſe habeat:poſtea futurus eſt ſermo.¶ Secũda:Vniuerſus de rebus agẽdis ſermo:figura quadã & non exacta diſcuſſione expetẽd⁹ eſt.nec id pręter rationẽ euenit.nã(vt diximus)ſermones ſecũdũ materiam ſubiectã ſunt exigẽndi.& in reb⁹ agendis nihil firmũ,nihil ſtabile:vt neq̧ in ſalubrib⁹.& cũ in illis ſermo vniuerſalis talis ſit:multo fortius parũ ſolidę certitudinis erit is ſermo qui de ſingularibus exiſtit,qũadoqdẽ ſingularia neq̧ ſub artẽ neq̧ ſub pręceptiõẽ aliquam cadunt:ſed opus eſt eos qui agunt,ſemper ea conſiderare,quę tẽpori ſunt accõmodãda.quẽdmodũ in medicina,& gubernãdi arte fit.¶ Scd'a cõcluſio. Exceſſus &
6 defect⁹:mores corrũpunt.quãuis em̃ ſuſcipiẽdus ſermo talis ſit qualẽ dixim⁹:annitendũ tamen eſt opẽ ſuppetiaſque ferre.& pro reb⁹ obſcurioribus dinoſcẽdis:clarioribus vtendũ eſt indiciis.vt virtutes ipſas exceſſibus,defectionibuſq̧ aboleri:perinde ac viriũ robur,ac valitudinẽ videm⁹.Nã laborũ exuperatio,defectioq̧:vires enervãt, ac corrũpũt.itidẽ pot⁹,& cibi aut exuperãtes,aut deficiẽtes valitudinem tollunt.at moderati præſtant,augent,& cuſtodiunt.ſic igitur erit in fortitudine,temperantia,ac aliis virtutibus.qui enim cuncta fugit,cunctaque reformidat nihil ſufferre valens:is timidus fit.& contra qui nihil omnino timet,ſed aduerſus omnia ruit impauid⁹: temerarius eſt atq̧ audax.ſimili quoq̧ modo q̃ omnĩ voluptate potitur,a nulla prorſus abſtinẽs:is intẽperãs eſt. & qui omnes horret atq̧ refugit inſtar agreſtium:inſenſibilis quidem eſt.corrumpitur itaq̧ & fortitudo,& temperãtia ab exceſſu,defectuq̧:& a mediocritate ſaluatur.

& de cæteris virtutibus ſimile eſt.exceſſus igiť,& defect⁹ virtutes morales corrumpũt,& id nõ ſolũ verum ſit,ſed moderati actus atq; in mediocritate cõſiſtentes,eas ſaluẽt atq; cuſtodiunt.¶ Tertia concluſio. Virtutes morales nõ 7 modo ex ſimilibus,moderatiſque operationibus gignũtur,ſuaq; ſumũt incremẽta,& ſua delentur oppoſita:ſed genitæ,cõſimiles efficiũt opationes. Nã id in ſimilib⁹ ſed manifeſtioribus ita eſſe cõperitur.vt in viribus ipſis.fiũt eñi vires tã copia cibi,q̃ multorũ laborũ tolerãtia.& cũ quis hoc pacto robuſtus factus eſt:tum maxime multũ cibum ſumere,& multos tolerare labores põt.ſic fit & in virtutib⁹ipſis:nã abſtinendo a voluptatibus efficimur tẽperati:facti autẽ,vel maxime abſtinere poſſumus.ſic & in fortitudine.nã aſſuefaciendo terribilia contemnere:in cõcuſſeq; ãgredi,& ſuſtinere:fortes euadim⁹.facti autem fortes:maxime terribilia poterimus perferre,& in cæteris virtutibus ſimiliter.igiť nõ modo virtutes ex ſimilibus gignũtur,ac in mediocritate conſtitutis operatiõib⁹, incrementaq; ſumũt:ſed genitæ,ſimiles efficiũt operationes,ſed & longe promptius ac perfectiores.

¶ Quod virtus moralis ſit circa voluptates 8 actriſtitias. Cap.III.

AT qui ſignum habituum ſit oportet ea voluptas quæ ipſis actionibus aduenit:& identidem dolor. Qui namque a corporis abſtinet voluptatibus:ſi hoc ipſo gaudet,temperans eſt.ſin moleſte fert:intemperans. Rurſus qui pericula ſubit & gaudet,aut ſaltem non dolet:fortis.qui vero dolet,timidus eſt.moralis namque virtus circa voluptates,doloreſq; verſatur.¶ Ob voluptatem enim res improbas agimus : ob dolorem vero res poſthabemus honeſtas .

¶ Quapropter hominesab ipſa ſtatim adoleſcẽ 9

tia(vt inquit Plato)ita inſtitutos eſſe oportet vt iјs gaudeāt,doleantq́ʒ:quibus gaudere,dolereq́ʒ oportet.hæc eſt enim educatio,ac eruditio recta.¶ Præterea ſi virtutes ſunt circa actiones atq́ʒ affectus,omnē vero affectū,& actionē omnē,voluptas ſequitur aut dolor:virtus ob idipſum etiā circa voluptates,doloreſq́ʒ verſatur.¶ Indicant id ita eſſe & pœnæ:quippe cū p ipſos fiant dolores.ſunt enim medicamenta quædā.medicamenta vero per contraria fiūt. ¶ Præterea omnis habitus animi(vt & antea diximus)ad ea & circa ea naturā habet,a quibus deterior,melior q́ʒ efficitur.at ob voluptates doloreſue:praui habitus fiūt:ex eo ſane qa perſequuntur homines atque fugiunt aut quas,& quos non oportet,aut cū nō oportet,aut quēadmodum nō oportet,aut quot modis aliјs a ratione talia definiuntur.Quapropter & ſunt qui definiētes virtutes:affectuū ipſas inquiūt eſſe vacuitates,tranqllitateſue quaſdā.ſed nō recte,quia ſimpliciter dicunt:& non addūt vt oportet,& quā do oportet,& cætera quæ addūtur.virtus ergo talis ſupponitur circa voluptates atq́ʒ dolores:optimarū eſſe rerū actiua:vitiū aūt cōtrariū.¶ Fuerit aūt nobis de ipſis & ex his etiā manifeſtū.Nā cū tria ſint ob quæ qſpiā expetit,honeſtū,vtile,iucūdū:& tria illis cōtraria ob quæ fugit,turpe,inutile,atq́ʒ moleſtū:bonus qqdē vir circa hæc oīa recte agit.ma

lus autẽ peccat:& maxime circa voluptatem. ¶ Hęc em̃ & cõmunis eſt animalibus,& omnia q̃ in expetitionẽ cadũt comitari videtur:qppe cũ honeſtum,& vtile videatur eſſe iucundum. ¶ Preterea cũctis vna cũ hominibus ab ipſis in cunabulis eſt enutrita. quapropter arduũ ẽ hũc affectum inſitum vitæ extrudere. ¶ Iudicamus etiã & actiones ipſas alij magis alij minus:voluptate atq; dolore. idcirco totũ ipſum negotiũ circa hęc eſſe neceſſe eſt. nõ em̃ parũ ẽ ad actus bñ,aut male,gaudere aut dolere. ¶ Difficilius

Heraclitus eſt etiam(vt Heraclito placet)voluptati repũgnare q̃ irę. at circa difficilius ſemp & ars fit & virtus. id em̃ quod in hoc efficitur bene:pręſtabilius eſt. quare propter hoc etiã circa voluptates doloreſq; totũ negotiũ eſt:& ipſius virtutis & ciuilis etiam facultatis. qui nãq; bene his vtitur. bonus erit:qui vero male,malus. ¶ Dictum ſit igitur virtutem circa voluptates,doloreſq; verſari:& ex quibus fit,ab ijs ipſis augeri,& cum non eodem modo fiunt corrumpi,& circa illa etiam operari ex quibus eſt orta.

¶ TERTII Capitis notæ.

¶ Virtus moralis verſatur primo circa voluptates & dolores:vt circa ſigna per quæ depræhenditur. ſecundo vt circa perturbationes:quas aut penitus amputet,aut moderetur,alioqui nos perſæpe ad turpia raptant,deuoluuntq; præcipites. Et Cato ſuos milites ita hortari ſo-

Cato. lebat: Siquid per laborem recte facitis,labor cito recedit, benefactum remanet. ſi quid autem per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter autem factũ perpetuo

perpetuo remanebit. Et vt Crates Thebanus dicere ſole- Crates.
bat: optima vitæ præcepta, partim vtilitas, partim volu-
ptas, partim praua cõſuetũdo eripit. At qui voluptates
ſequuntur, blãditiesq́; vitiorum, virtute relicta, memi-
nerit hãc vitã eſſe momẽtũ. quod autẽ ſequitur, eſſe aut
æternũ ad palmã, aut æternũ ad tormentũ. & cum ſatis
in voluptatibus debacchati fuerint, q́ (vt admonet Ho- Horatius
ratius,) ire tñ reſtat Numa quo deuenit, & Ancus. epi.6.lib.1.
Sed audi eius conſilium. Numa.
Si latus, aut renes morbo tentantur acuto: Ancus.
Quære fugam morbi. vis recte viuere? quis non?
Si virtus hoc vna poteſt dare. fortis omiſſis
Hoc age delitiis.

¶ Affectus: ſunt timor, fiducia, voluptas, concupiſcen-tia, triſtitia, commiſeratio, cupiditas, ira, amor, odium, inuidia, faſtidium, & ſimilia. ¶ Affectus, perturbatio. ¶ Actus, operatio. ¶ Medicinæ, medicamẽta. ¶ Iucundum, delectabile. ¶ Si voluptates aut dolores excreſcunt: iudicia humanarũ actionum peruertũt, impediuntq́;: & quanto magis, tanto amplius id faciunt.

¶ TERTII capitis commentarius ad literam.

¶ Tertiũ ca. vna cõcluſiõe, & vno corollario partitũ eſt.
8 ¶ Cõcluſio. Virtus moralis circa voluptates ac dolores verſaẽ. Primo. quia voluptas & dolor ipſas habituũ comitãtur operatiões, & quales ipſi ſint habitus: certũ præbent indiciũ. vt qui ex parto habitu a corporeis abſtineat illecebris & hoc ipſo ipſe gaudet: tẽperãs eſt. ſin vero moleſte fert, intẽperãs: ſimiliter qui pericula ſubit & gaudet, aut ſaltẽ nõ dolet: fortis eſt. qui vero dolet: timidus. Virtus igitur moralis circa voluptates ac dolores non ab re verſari putabiẽ. ¶ Scd'o. ꝑpter voluptatẽ plerũq́; res improbas facimus, & ꝑpter dolorẽ res omittim⁹ honeſtas. igiẽ virtus moralis cauta circa hæc inuigilare debet, atq́;
9 verſari. ¶ Corollariũ. Quapropter nos ſtatim ab adoleſcẽtia cõuenit inſtitui (vt & inqt Plato) qb⁹ gaudere, quibusue dolere oportet. hæc enim recta educatio atque diſciplina. ¶ Tertio. Virtus moralis circa actus atque affectus verſatur. omnẽ autẽ actum atque affectũ voluptas comitatur, aut dolor; igitur & virt⁹ moralis omnis, circa

voluptatē verſabit̃ atque dolorē. ¶ Quarto. ob voluptates ſuſceptas pœnę nonnūquā infliguntur: tanq̄ dolores ſint, quædā illarū ꝑturbationū, medicinę: medicinæ vero per cōtraria fiunt. igitur virtutis moralis quæ huiuſmodi pœnarū moderatrix exiſtit: eſt voluptates atq; dolores cōſiderare. verſatur igitur virtus moralis circa voluptates atque dolores. ¶ Quinto. omnis habitus aut ad illa eſt & circa illa verſatur, a quib⁹ aut melior aut deterior efficit̃. ſed a voluptatib⁹ & doloribus praui fiunt habitus ſequendo aut fugiendo voluptates aut dolores quos non oportet, quādo nō oportet, aut nō queadmodū oportet, vel aliquo alio modo q̄ a recta ratione præſcriptum ſit. verſatur igitur moralis virtus circa voluptates atq; dolores. ¶ Sexto. ꝓpter idipſum ꝙ ob voluptates atq; dolores: prauos habit⁹ fieri videbāt, diffiniuerūt virtutes morales eſſe huiuſmodi affectuum vacuitates, trāquillitates q; quaſdā. ſed id nō ſufficiēter. nā nō adiecerunt vt oportet, & reliquas particulas a prudentia determinatas. & ſupponitur virtus talis: vt ſit quod oportet, quando oportet, & hoc pacto de reliquis circa voluptates ac dolores optimaꝝ rerū. Vitiū autē cōtra. verſatur igitur virtus circa voluptates ac dolores. ¶ Septimo. tria ſunt ob quæ quicq̄ expetimus: honeſtū, vtile, atq; iucūdū. & tria ob quæ quicq̄ fugim⁹: turpe, inutile, atque moleſtū. & vir bon⁹ circa hæc oīa recte agit, & malus oberrat. & præcipue circa iucundū ipſum, ipſamque voluptatē. verſatur igit̃ virtus circa voluptates atque dolores. ¶ Octauo. omnibus animalibus cōmunis eſt voluptas. & omnia quę expetūtur comitatur. nam & honeſta iucunda eſſe videntur. verſatur igitur virtus circa voluptates & dolores. ¶ Nono, cūctis hominib⁹ ab ipſa pueritia, ipſiſque cunabulis: vna enutrita eſt ipſa voluptas. eſt igitur arduum hanc affectionem vitæ noſtræ penitus inſitam, quando oportet extrudere. tanto magis igitur virtus ipſa circa eam ſedula verſari debet, atque circa dolorē, ſuū quidem oppoſitum. ¶ Decimo. iudicamus actiones ipſas alii magis alii minus ob voluptatē atq; dolorē. negotiū igitur hoc totū: circa voluptates ac dolores nō īmerito intentū eſſe debet, & ipſa virtus circa ea verſari. non enim bene

aut male gaudere,ad operatiões ipſas paruum affert mo mentũ.¶ Vndecimo.difficilius eſt(vt Heraclito placet) voluptati repugnare q̃ iræ.circa autẽ difficili⁹ ſemꝑ ars, virtuſq; cõſiſtit.& ſi quod eſt circa difficili⁹ bene operamur:præſtãtius eſt.nõ ergo immerito totũ hoc negotiũ, & virtus ipſa moralis,immo & tota ciuilis facultas:circa voluptates,doloreſq; inuigilat,verſaturq;.& reuera qui bene his vtitur,bon⁹ erit:& q male malus.ſed dictũ iã ſit ſufficiẽter ex qb⁹ fit virt⁹,ab illis eiſdẽ ſaluari atq; augeri, ex diſſimilib⁹ corrũpi, & ſimilia iis opari,ex qb⁹ genita eſt:atque eã ipſam circa voluptates doloresque verſari. Heraclitus.

¶ Diſcrimen inter iuſta agere,& iuſte agere. Cap.IIII.

10 DVbitauerit autẽ quiſpiã:quonã modo dicimus iuſta agẽtes iuſtos,& tẽperata tẽperatos fieri oportere?Nã ſi iuſta,tẽperataq; agũt:iã iuſti ſunt & temperati,perinde atq; ſi grammatica,muſicaue faciũt:grãmatici ſunt atq; muſici.an nec ĩ artibus res ita ſe habet?¶ Fieri nanq; poteſt:vt grãmaticũ aliquid quiſpiã faciat:& fortuna: & alio admonẽte.at tunc erit grãmaticus:cũ & grãmaticũ quippiã,& grãmatice faciet:id eſt ſecundũ eam(quę eſt in ipſo)grammaticã artẽ. ¶Præterea nec ſimile in artibus,& in virtutibus eſt.nã ea quę ab artibus fiunt:bonũ ipſum ĩ ſeipſis habẽt.ſufficit igitur:ſi ipſa aliquo modo ſeſe habentia fiant.at ea quæ a virtutibus fiunt:nõ iuſte aut tẽperate agũtur:ſi ſint iuſta aut tẽperata,ſed ſi & agẽs ſic ſe habẽs agat:primo qdẽ ſi ſciens,deinde ſi eligẽs propter ipſa, tertio ſi firmo animo ac immutabili agat.Hęc

autẽ ad habitus quidẽ cæteros habẽdos nõ re-quirũtur prẹter ipſum ſcire.ad virtutes aũt ſci re quidẽ parũ aut nihil poteſt:cætera vero non parũ,ſed totũ poſſunt.Quæ qdẽ & ex eo quia perſæpe res iuſte,temperatæq; aguntur proue niũt.res igitur iuſtæ,tẽperatęq; dicũtur:cũ ſunt tales quales vir iuſtus ageret aut tẽperatus.Iu-ſtus autem ac tẽperatus eſt:non is qui has agit, ſed qui ſic etiã agit vt iuſti,temperatiq; agunt. recte igitur dicitur iuſtũ fieri agentẽ iuſta:& tẽ peratũ etiam temperata.qui vero hæc nõ agit, nũq̃ euaſurus eſt bonus.Verũ pleriq; hæc qdẽ non agũt.Ad ſermones autem cõfugiẽtes ſeſe philoſophari putãt,& ſtudioſos hoc fore mo-do.atq; perinde vt ęgroti faciũt:qui medicos quidẽ diligenter audiunt:nihil aũt eorũ agunt quę prẹcipiũtur ab illis.vt igitur illis corpus non bene ſeſe habebit ſi ita curãtur:ſic nec his animus plane,ſi ita philoſophantur.

QVARTI capitis notæ.

¶ Nomen artis hic ad ſeruilem,& ad liberalem extendi tur.¶ Scire,cognoſcere.¶ Sic agimus vt iuſti,temperati, & omnino vt ſtudioſi:cum ſcienter,ex electione,& cer-to,conſtantique propoſito agimus. 10

Quarti capitis commentarius ad literam.

¶ Quartum cap.continet vnam quæſtionem,& eius diſ-lutionem.¶ Quæſtio.Quomodo dicimus iuſta operan-do iuſtos fieri oportere:& temperata temperatos?cum ſi iuſta,& temperata agunt:iam iuſtos & temperatos eſſe oporteat.quemadmodum qui grammatica,& muſica fa-ciũt,iam grammatici,aut muſici ſunt.an hoc & in artib⁹ nõ ſimiliter ſeſe habet?¶ Reſponſio.Simile eſt in hoc:& in artib⁹,ipſiſq; virtutibus.neq; id plane verũ eſt ſi quis 10

grãmaticũ aliquid,aut muſicũ agit:vt ipſe idcirco grammaticus ſit aut muſicus.nam plane fieri poteſt vt grammaticũ quid agatur fortuito,aut altero præmonſtrante: eo videlicet qui agit penitus rudi,atque ignaro.ſed tum putandus eſt grãmaticus cũ grãmaticũ quicquã & grãmatice faciet.hoc eſt ſecundũ eũ ipſum habitũ,artemque grammaticã quæ in ipſo eſt.Itẽ neque ſimile eſſe oportet in artib⁹,ipſisque virtutib⁹,nã ea quæ ab artibus fiũt:bonũ ipſum in ſeipſis habent.quare & bñ fieri nihil prohibet,ſi ſic ſe habentia fiant.in virtutibus autẽ,nõ iuſte aũt tẽperate fiunt:idcirco ſi iuſta fiũt aut tẽperata,ſed vt bene fiãt,vt iuſte,aut tẽperate:primo ipſe agens ſcienter agere debet,ſecundo ex electione:ea ſcilicet propter ſe & boni gratia eligens.tertio certo,cõſtantiq; ꝓpoſito.ſed hęc ad cæteras artes nõ requiruntur pręter ipſũ ſcire.ad virtutes autẽ ſcire quidẽ requiritur:ſed parum vel nihil poteſt, cætera vero nõ parũ ſed totũ poſſe videtur.quę qdẽ virtutes ꝙ frequẽter hoc pacto res,iuſte atque tẽperate fiũt, tãdẽ proueniũt.iuſta ergo & tẽperata dicũtur qñ ſunt talia qualia iuſtus & tẽperatus operaretur.ſed iuſtus aut tẽperatus nõ omnis eſt,qui hæc agit:ſed qui ea agit vt iuſti,tẽperatique agũt.nõ igitur perperã aſſertũ eſt:agẽdo iuſta quẽpiã iuſtũ fieri,& tẽperata tẽperatũ.&qui hęc nõ aget,nulla illi vt bonus euadat omnino cura eſt.& reuera multi ſunt qui hæc nõ agũt:ſed ad ſermones cõfugiũt ſeſe putantes philoſophari ſufficiẽter,& hoc pacto fore ſtudioſos.atque rẽ ægrotis ꝑſimilẽ faciũt:qui medicos quidẽ audiũt diligẽter,faciũt aũt nihil eorũ quę præcipiunt. vt iis igitur corpus nõ recte valebit,qui ita curari petũt: ita quoque neque illorũ animus,qui ita philoſophantur.

¶ De affectu,potentia,habitu:& ꝙ habitus genus virtutis, Cap.V.

II POſt hæc autem quidnã ſit ipſa virtus cõſideremus oportet.Cum igitur tria ſint quæ fiunt in anima,affectus,potentiæ,habitus:horum aliquid ipſam virtutem eſſe neceſſe eſt.atque af-

fectus quidẽ voco:cupiditatem,iram,metum, fiduciam,inuidiam, gaudium,amicitiã,odiũ, deſideriũ,æmulationẽ, miſericordiã,& ea o- mnino quę voluptas ſequitur aut dolor.potẽ tias aũt eas qbus ad hos affectus ſuſcipiẽdos idonei dicimur eſſe.vt qbus dolere poſſum⁹, vel iraſci,vel miſereri.at habitus eos:qbus bñ vel male nos ad affect⁹ ipſos habem⁹.vt ad ira ſcẽdũ ſi vehemẽter aut remiſſe ſim⁹ diſpoſiti, male habemus.ſi mediocriter.bñ,& ad cæte- ros affectus ſimili mõ.¶ Virtutes igitur vitia- 12
q; nõ ſunt affectus.Nã affectibus qdẽ ſtudioſi vel vitioſi nõ dicimur.virtutibus aũt & vitiis dicimur.Et ob affectus neq; laudamur neq; vi tuperamur.nõ eñ q metuit aut iraſcitur lauda tur.neq; qui ſimpliciter:ſed qui mõ quodã ira ſcitur,vituperatur.at ob virtutes,vitiaq; lau damur atq; vituperamur.Præterea iraſcimur qdẽ & timemus ſine electiõe.virtutes aũt ele- ctiões ſunt quędã:aut nõ ſunt ſine electiõe.In ſup affectibus qdẽ moueri dicimur:virtutib⁹ aũt aut vitijs nõ moueri,ſed aliquo mõ diſpo ni.¶ Propter hęc eadẽ neq; potẽtię ſunt.Nã ne 13
q; boni vel mali dicimur:neq; laudamur aut vituperamur,quia poſſumus iraſci:vel timere ſimpliciter.¶ Et ĩſup potẽtes qdẽ ſum⁹ natura: boni vero nõ efficimur,aut mali natura,quẽad modũ antea diximus.¶ Quod ſi virtutes neq; 14
affectus ſunt,neq; potẽtiæ:reſtat ipſas habitus

eſſe.qd igitur ſit ipſa virtus:genere diximus.

¶QVINTI CAPITIS NOTÆ.

11 ¶Virtus.virt⁹ moralis.¶Affect⁹,appetitus.¶Potētia,
potētia naturalis.¶Sub habitu:diſpoſitionē comprēhē-
dimus.Neque hic vult oīa enumerare Ariſtoteles·quæ
ſunt in anima(nā nō ſolū hæc tria:affectus,potētia & ha
bit⁹ circa animā fiūt:ſed & hæc diſpoſitiones,operatiōes
& naturales impotētiæ.)verū ea dūtaxat enumerat quo-
rū aliquod maxime videt̄ eſſe virtus:nō eñ videtur vir
tus diſpoſitio,aut operatio,aut naturalis imperfectio,im
12 potētiaue naturæ.¶Mediocriter,neq; amplius q̄ decet,
neq; min⁹.¶Quodā modo,certo modo,ex praua cōſue
tudine,atq; habitu.¶Ab iis quæ natura aſſunt null⁹ de
bet aut laudari aut vituperari.Nā qui ob talia vitupera-
ret,aut naturā,aut naturæ opificē in ſuo opere vitupera-
ret.Nefas aūt naturā(quę ſemp ad optima cōtēdit,pficit-
que q̄ optime pōt nō impedita)vituperare,& tanto ma-
gis nefas eſt optimū naturæ parētē accuſare,& piaculū
nullo ſatis vnq̄ digno ſupplicio piandum.

¶Quinti capitis commentarius ad literam.

11 ¶Quintum cap.quatuor concluſionibus partitum eſt.
¶Prima concluſio.Expedit quid virt⁹ ſit inquirere.Nā
cū tria ſint quæ circa animā cōtingunt:ſcilicet affectus,
potētiæ,habitus,virtutem horum aliquod eſſe oportet.
expedit igit̄ quid id ſit inquirere.Et affectus hic dicimus:
appetitus quoſdam vt ſunt cupiditas,ira,metus,fiducia,
lætitia,amor,odiū,deſyderiū,æmulatio,miſericordia, &
vniuerſaliter appetit⁹ quos voluptas ſequitur atque do-
lor.Potētiæ:ſunt inſitæ vires.vt quib⁹ ad prædicta ſuſci-
piēda ſum⁹ idonei,vt potētia qua valemus dolere,iraſci,
aut miſereri,& non modo ad dicta ſuſcipiēda,ſed & cō-
ſimili modo ad habitus ipſos nobis comparādos.Habi-
tus aūt ſunt acquiſitæ qualitates,vt quib⁹ad ipſos affect⁹,
bene vel male nos ipſos habemus:vt ſi nos comparaueri
mus ad vehementer & ad pluſq̄ oportet iraſcendū,aut
remiſſe,minuſq; q̄ oporteat:habitum habemus ad male
iraſcendū.ſi autē nos ad mediocriter iraſcendū cōpara-
uerimus:habitū tū habem⁹ ad bene iraſcēdū.& circa res

liquos affectꝰ cõſimiliter eſſet dicēdū.¶ Secūda cõcluſio. 12
Neqꝫ virtutes neqꝫ vitia ſunt affectꝰ.¶ Primo.nā affecti
bus neqꝫ ſtudioſi,neqꝫ vitioſi dicimur.at virtutibꝰ & vi-
tiis ſtudioſi,vitioſiqꝫ dicimur.nõ ſunt igitur virtutes &
vitia:affectꝰ. ¶ Secūdo.ob affectꝰ neqꝫ laudamur,neqꝫ vi
tuperamur.nõ em̄ qui metuit,iraſciturue laudandus eſt:
neqꝫ vituperatur qui ſimpliciter iraſcitur,ſed qui certo
modo.at ob virtutes atqꝫ vitia & laudamur & vitupera
mur.nõ ſunt igit̄ virtutes & vitia:affectus.¶ Tertio.ira-
ſcimur,timemus:ſicqꝫ in reliqs affectibꝰ ſine electione.at
virtutes ipſæ:electiões quædā ſunt,aut nõ ſine electione,
& ita de vitiis.igit̄ virtutes & vitia:affectꝰ minime ſunt.
¶ Quarto.affectibꝰ mouemur:& virtutibꝰ & vitiis non
mouemur,verū aliquo modo diſpoſiti ſumus.nõ erūt igi
tur virtutes & vitia:affectus.¶ Tertia cõcluſio.Virtutes
& vitia idētidē potētiæ nõ ſunt.Aliquibꝰ eiſdē cū ſupe- 13
rioribꝰ patet rõnibꝰ.Primo quidē virtutes & vitia potē
tiæ nõ erūt.nā a potētiis:neqꝫ boni,neqꝫ mali dicimur.
id autē a virtutibus & vitiis nobiſipſis cõtingit.Secūdo.
ob potētias neqꝫ laudamur,neqꝫ vituperamur.nullꝰ em̄
quia poſſumus ſimpliter iraſci,vel timere:nos vitupera-
bit,ſed(vt dictū eſt)ob virtutes & vitia laudamur aut vi-
tuperamur.Tertio.liceret addere:ꝙ potētiæ ſine electiõe
ſunt.Quarto.potētiæ nobis natura aſſunt:nõ autē virtu-
tes & vitia.non em̄ boni aut mali natura efficimur,ſed
aſſuetudine atqꝫ vſu,queādmodū iā dictū eſt. ¶ Quarta
cõcluſio.Virtutes & vitia ſunt habitꝰ.nā neqꝫ affectꝰ ſunt, 14
neqꝫ potētiæ,vt iā quoqꝫ mõſtratū eſt,relinquūtur igitur
eſſe habitus.& de virtutis genere tantū dictū,ſatis ſit.

¶ De duplici mediocritate & virtutis ſubſtantia. Cap.VI.

Oportet autem non ſolum ita dicere 15
virtutem habitum eſſe:ſed etiā qua-
liſnam habitus ſit. Dicendum eſt
igitur omnem virtutem:& id ipſum
cuius eſt virtus bene ſeſe habere facere,& opus

ipſius reddere bene. Oculi namque virtus: & oculum, & opus ipſius ſtudioſum facit, quippe cum videamus virtute oculi bene. virtus itidem equi: ſtudioſum efficit equum, & bonum ad currendum, portandumq; equitem: & expectandum etiam hoſtem. q̄ ſi idipſum ita ſe ſe habet in vniuerſis: & virtus ipſius etiam hominis habitus is erit, a quo bonus efficitur homo, & quo bene ſuū op⁹ ipſe reddet, efficietq;. Quomodo autem id erit: & antea quidem diximus. & nunc etiam magis patebit: ſi cōtēplabimur qualisnā ſit ipſius virtutis natura. Numero 7. huius.

16 ¶ In omni itaq; re cōtinua, diuiſibiliq;: aliud plus, aliud minus, aliud æquale.

17 ¶ Vel ex pte ipſius rei: vel reſpectu noſtri accipi pōt. Aequale aūt: mediū eſt quoddā inter exuperationē atq; defectū. Atq; rei quidē ipſius mediū id eſſe dico: quod æq; ab extremorū vtroq; diſtat. idq; eſt apud oēs vnū & idē. Reſpectu autē noſtri: quod neq; exuperat neq; deficit. idq; nō eſt apud oēs vnū & idē. vt ſi decē ſint multa, & duo pauca: ſex ipſius rei media capiūtur. æque nāq; excedūt & excedūtur. atq; hoc in arithmetica cōparatiōe rationū mediū eſſe cōſtat. at id quod eſt noſtra ex parte mediū, nō eodē ſumēdū eſt modo. Nō enim ſi cui decē quidē minas comedere nimium eſt, duas autem parum: ſex ei minas ludi magiſter præcipiet. eſt enim & hoc fortaſſe multū ei qui accepturus eſt, aut parum. Milo-

ni nanq; parum:incipienti vero ſeſe exercere nimium eſt. Simili modo res ſeſe habet in curſu, ac in palæſtra. hoc igitur modo quiuis artifex exuperationē quidem fugit atque defectū. medium autem quærit & expetit, non quidem rei: ſed quod ad nos mediū dicitur. ¶ Quod ſi omnis ſciētia ſuum hoc modo bene conficit opus, ad medium ipſum reſpiciens, & in hoc ſua redigēs opera, vnde & dici ſolet in ijs quæ bene ſeſe habent operibus, nec auferri qcquā nec addi poſſe, propterea q̄ exuperatio quidem & defectio bonum ipſum corrūpūt, mediocritas vero conſeruat; atq; boni artifices ad hoc reſpicientes (vt diximus) operantur: virtus autē omni arte exactior eſt & præſtantior, quēadmodū & natura: ipſa profecto virtus medij ipſius eſt coniectatrix. Loquor autē de morum virtute. hæc enim circa affectus, actuſq; verſatur: in quibus eſt exuperatio, & defectus, & medium. fit em̄ vt magis & min⁹ quiſpiā & metuat & cōfidat: & cupiat & abhorreat, & iraſcatur & miſereatur, & oīno delectetur ac doleat, & vtroq; modo nō bene, & etiā quādo oportet, & pro qbus, & ad quos, & cuius gratia, & vt oportet. hoc aūt medium eſt & optimū quod eſt ipſius virtutis. ſimiliter circa actus exuperatio eſt, & defectus, & medium. virtus aūt circa affectus, actuſque verſatur. in quibus exuperatio qdē peccatū eſt: & defectus vituperatur, mediū au-

tem laudatur & recte conficitur,quorũ vtrũq;
virtutis ipſiꝰ eſt.virtus igitur mediocritas eſt
19 quędã:cum ſit ipſius medij coniectatrix.¶ Prę
terea peccare q̃dē multis modis contingit.Ma
lum enim eſt infiniti(vt Pythagorici putãt)bo
num vero finiti.at recte agere, vnice.quapro-
pter & alterũ facile,alterũ difficile eſt.¶ Facile
quidem non attingere ſignum:difficile autē il-
lud attingere.Et ob hoc igitur exuperatio qui
dē atq; defectio vitij eſt.mediocritas vero vir
tutis.Vno nãq; mō bonꝰ eſt,multiſq; nefãdꝰ.
20 ¶Eſt igitur virtus habitus electiuus:in medio
critate conſiſtens,ea quæ eſt ad nos definita ra
tione:& vt definierit ipſe prudens.Mediocri
tas aũt duorũ eſt vitiorũ:vniꝰ per exuperatio
nē,alteriꝰ per defectũ.& ex eo ętiã:quia illa q-
dē partim deficiunt,partim exuperãt id quod
oportet,& in affectibus,& in actibus.virtꝰ aũt
mediũ ipſum & ĩuenit & expetit.Quapropter
ipſa virtus,ſubſtãtia quidē & rõne quid eſt di
cente:mediocritas eſt.at optimi reſpectu & be-
21 ne ſeſe habētis extremitas.¶ Nõ autē omnis a-
ctus nec omnis affectus ſuſcipit mediocritatē.
Sunt enim affectꝰ nonnulli:qui cõtinuo nomi
ne ſuo ſunt cũ prauitate cõnexi.vt maleuolen
tia,impudētia,inuidētia,& actꝰ identidē.vt a-
dulteriũ,furtũ,homicidiũ.hec em̃ vniuerſa,&
talia ita dicũtur:quia ipſa ſunt praua,ſed non
exuperationes ipſorum atque defectiones.cir

ca igitur talia:nullum eſt tempus recte agendi; ſed ſemp delinquitur,neque fit vt qſq̃ bñ vel male taliũ quicq̃ agat:qui cũ oportet,& qñ,& vt oportet adulteriũ cõmittẽdo.ſed ſimpliciter qcqd iſtorũ efficiatur delinqtur.Simile igitur eſt & circa iniuſtitiã,timiditatẽ,& luxuriã; mediocritatẽ ac exuperationẽ & defectionẽ eſſe cẽſere.hoc enim pacto,exuperatiõis & defectiõis erit vtique mediocritas:& exuperatiõis exuperatio,& defectiõis itẽ defectio,ſed vt tẽperãtie,fortudiniſue nõ eſt exuperatio atq̃ defectio:qa mediũ ipſũ eſt mõ quodã extremũ: ſic nec illorũ eſt mediocritas nec exupatio & defectio.ſed vtcũq̃ agãtur ſemp delinqtur.oĩno nãq̃ nec exupatiõis & defectiõis eſt mediocritas:nec mediocritatis exuperatio & defectio.

¶SEXTI Capitis notæ.

¶Qui opus ſuũ bene reddit:is & opus bonũ & ex bono 51
habitu depromit,efficitq̃. ¶Mediũ rei.mediũ arithme 17
ticum.eſt que quod ad extrema,æqualia ſortitur interualla.extrema ſunt maius & min⁹.vt ſenarii & binarii:medium rei,quatuor.& denarii atque binarii:ſex.nam mediorũ ad extrema differẽtiæ,exceſſus,interuallaque ſunt æqualia.& hæc ex ſubiecta deſcriptione cognoſcuntur.

Extremũ mai⁹ 6	inter	10	inter	16	inter	18	inter
	2		4		6		6
		6		10		12	
Medium rei 4	2		4		6		6
Extremũ min⁹ 2	ualla	2	ualla	4	ualla	6	ualla

Id neque exuperat,neque deficit:quod oẽs prudentię cir-
cũſtantias obſeruat.¶ Mna:græcũ eſt,pro quo latini Mi Milo.
na dicunt:& eſt libra.¶ Milo Crotoniates pugil fortiſſi-
mus fuit,qui ictu nudæ manꝰ taurũ ſternebat,& hume-
ris impoſitum,per ſtadiũ retento ſpiritu portabat,quẽ &
totũ vno die comedebat:qui tãdẽ male viribus vſus per
ſyluam trãſiens acceptos magnæ arboris bifidæ ramos
vi brachiorũ diſiunxit.qui vbi ſubito ſe reiunxere,clau-
ſus in fiſſura Milo,lõga inedia & fame cõfectus:tãdẽ ſyl
18 ueſtribꝰ feris pabulũ ꝓbuit.¶ Palæſtra,luctatio:qua pu-
19 giles & certare & ſe exercitare ſolebãt.¶ Scientię nomẽ
20 ad artẽ extẽditur.¶ Vno modo,tenẽdo mediũ.¶ Vbiq;
virtꝰ moralis duorꝫ vitiorꝫ eſt medietas,niſi ĩ iuſtitia quę
medietas eſt inter exceſſum & defectũ:plus ſcilicet & mi
21 nus,quorũ nõ ſemper oportet verũq; eſſe vitium,vt ex
quinto huius cognoſcet.¶ Subſtãtia & rõne quid eſt di-
cẽte:ſubiecto,req; ipſa.¶ Circũſtãtię prudẽtię nullũ locũ
in maleuolẽtia,ĩpudẽtia,inuidia,adulterio,furto,homici-
dio,& ſimilibꝰ habẽt:vt neq; ĩ temeritate,ĩtẽperãtia,aua
ricia,ꝓdigalitate,& ſimilibus maliciis.& vt hæc nomina
ta,vitiũ ſtatim importãt:ita quoq; & illa ſibi annexam
prauitatẽ.¶ Et cũ totus hic ſecundus de morali virtute
diſſerat,que officiorũ actiuæ,adminiſtratiuæq; felicitatis
parens eſt:hoc in capite primum eã diffinit quã tãtope-
re omnis philoſophorum ſchola cõmẽdat,tanq̃ ſemi-
tã in medio collocatam:quæ ducit ad vitã.& eiꝰ extrema
vno ore damnat,tanq̃ viam illam ampliſſimam,latiſſi-
mumq; deuium,quod ducit ad perditionem.Et proin-
de ex eorũ teſtimoniis hic nonnihil adducere conſenta-
neum videtur:quod ad virtutis ſtudium(vt ad omnium
optimum)amplius inflammentur animi.¶ Demetrius Demetrius
Phalereus Ptolæmeũ Ægypti regẽ ammonere ſolebat: Ptolęmeus
vt nunq̃ libros in quibus probi cõtinent mores & bea-
tæ vitæ exempla e manibus dimitteret:nec iniuria.nam
vt oculo ſano nihil ſole delectabilius:ita animo qui non
ægrotat in agendis rebus,nihil virtute,virtutiſque offi-
cio amœnius.¶ Et Pythagoras adoleſcentiam arbori Pythagó.
cõparabat quę ducta vno robore in duos ramos ſcindit:
in quorũ altero virtus,in altero vero voluptas oſtendit.

Virtus em̄ ex igniculis animi nobis a natura inſitis pul-
Ariſtoteles lulat.voluptas autē ex appetituū illecebris.& reuera il-
li duo Pythagorici rami apud Ariſtotelē ſunt appetitus
ſenſualis atq; brutus,& ratio,rationaliſq; voluntas. Se-
quenda eſt ergo ratio:& bruta deſerenda voluptas,ſi vir
Prodigus tutē vitæ dominā & ſemper virentis animi ramū nobis
Hercules. aſciſcere cupimus.¶ Prodigus ſophiſta ſcribit duas deas
olim in ſomniis Herculi apparuiſſe.quaꝝ vni nomē vir
tus,alteri vero voluptas fuerat.hæc ſolatia in hac vita ꝓ
mittebat,ſed quæ in fine perpetuus luctus occuper:illa
vero duros in hac momentanea vita labores. quos per-
petua terminent gaudia. Ergo vel eligite cū voluptate
in momēto delicias,& perpetuū in futuro luctū:vel cū
ꝟtute vno momēto dolores,ſempiternaq; gaudia.¶ Pro
Lacones. bant ſummopere Lacones ꝙ tantiſper ſus liberos able-
gabāt,dū optimis ſub morū præceptorib⁹ eruditi pari-
ter corpore,pariterq; animo exercitati valerēt,& ciuita-
ti decori eſſe poſſent.pulcherrima em̄ omniū ciuitati du
Lycurgus cebāt ſuorū liberorū virtutū ornamēta.¶ Et Lycurgus
in hoc non parū cōmendatur ꝙ legē tulerit quæ pueros
in agrū deduci iuberet:vt foro & vrbanis deliciis care-
rēt.& ne illa prima pubertas,luxuria aut nequitiis defiu-
eret:in opera & labore exerceri volebat.& ſomni gratia
nihil illis ſubſternere,quo duriores fierēt.nec licebat pri⁹
in vrbē redire q̄ viri facti vrbi decus afferrēt. neq; poteſt
Hora. li. 1. quoq; in loco is non afferre decus qui virtutē ſibi pararit
epiſto. 1. comitem.¶ Et de Virtute audite Horatium.
Iuuenalis Vilius argentum eſt auro:virtutibus aurum.
ſaty. 8. Audite Iuuenalem.

Tota licet veteres exornent vndique ceræ
Atria:nobilitas ſola eſt,atque vnica virtus.

Audite Heſiodum.

Heſiodus. Quā facile innumeras vitiorum amplectimur artes
Haud procul illa habitant.breuis eſt via qua ſit eundū.
Eſt via virtutis:contraria,ſudor anhelus
Hanc ſequitur,quæ ſe ſcopuloſis ardua cliuis
In longum prorumpit iter.riget aſpera primo
Ingreſſus:leuis eſt poſtq̄ alta cacumina tanges.

Socrates ¶ Et Socrates clamabat:ridiculū eē,nos mācipiū(vbi nō

habem⁹ diligēter inq̄rere: virtutē autē negligere, & paſſim pmittere perire. Ergo ne viuite ridiculi: cibū, potum, calceos & reliqua minuta corpori neceſſaria vt pueri diligenter perquirētes: & negligentes virtutem & officia, magna vitæ bona & ſummopere animæ neceſſaria.

¶ SEXTI Capitis commentarius ad literam.

15 ¶ Sextum cap. quatuor cōcluſionib⁹, duabus diuiſionibus, & vna diffinitione partitum eſt. ¶ Prima concluſio. Hominis virtus: eſt habitus qui hoīem bonū efficit, eiuſque op⁹ bene reddit. nō ēm̄ ſatis erat cognoſcere ꝙ virtus habitus ſit, ſed qualis ſit, etiam cognoſcere oportet. ꝙ autē talis ſit habitus: patet. nā omnē virtutē talē eſſe videmus, & cuiuſlibet naturā eſſe: facere idipſum cuius eſt virtus, bene ſeſe habere. & ipſam idipſum efficere: eſt bene opus ſuū reddere. vt virtus oculi ipſum oculū pficit, facitque oculū bene ſeſe habere. facit & p̄terea vt oculus bene opus ſuū efficiat: virtute enim oculi bene videmus. ſimiliter virtus equi ipſum equū bene ſeſe habentem efficit, & vt opus ſuū bene efficiat: vt bene currat, bene eq̄tē vehat, expectetque impauide hoſtē, & in cæteris ſimiliter cōperitur. nō immerito igiť hōis virtus: is erit habitus a quo bonus homo efficiť, & quo ſuū opus bene reddit efficitque bene. & quo pacto is habitus acquireť: quodā mō ſuperius dictū eſt. ſed & id ex cōtēplatione natu-

16 ræ virtutis licebit amplius cognoſcere. ¶ Prima diuiſio. In continuo & cuius natura diuiſibilis intelligiť: plus, mi-

17 nus, & æquale reperiť. ¶ Scd'a diuiſio. Æquale bifariam diciť. vno modo reſpectu rei, altero modo reſpectu noſtri. Æquale: eſt mediū īter exuperationē, atque defectū. Æquale rei: eſt mediū qd' ab vtroque extremo æque diſtat. & apud oēs vnū & idē eſt. A equale v̄o reſpectu noſtri, noſtraq; ex parte: eſt mediū qd' neq; exuperat neque deficit. & id apd' oēs nō vnū & idē eſt. vt datis extremis decē quidē extremo maiore, & duobus extremo minore, ſex æquale mediū eſt rei: nam æqualiter diſtat ab extremis. ſex enim æqualiter exceduntur a decē atque excedūt duo. nā vtrolibet quaternario. & id etiam medium rei alias appellatur medium cōparationis rationū arithmeticæ. ſed hoc pacto non capitur æquale, mediumq; ad noſ-

vt & in ſe ad ludoꝝ certamina diſponētibus cōſtat.nam non oportet cui decē minas comedere nimiū eſt & duas parū:vt ſex minas ludi magiſter protin⁹ capere ꝑcipiat. nā id accepturo aut pl⁹ aut minus ꝙ oportet eſſe poteſt. vt Miloni parum forte eſſet:& rudi adhuc tyronı,ſeqꝫ primū exercere incipiēti multū.& eodē modo in curſu, & in palæſtra,& omni arte eſt.& omnis artifex exupe-rationem fugit atque defectū:& mediū quærit,non quidem rei ſed quod mediū ad nos dicit. ¶ Sc̄d'a cōcluſio. 18
Virtus ipſum ad nos medium deſiderat:& eſt ipſius con iectatrix. Nam omnis ars bene ſuū perficit opus ad medium proſpiciens,ſuaqꝫ ad ipſum redigēs opera.& hinc dici ſolet in operibus quæ bene ſeſe habēt:neque auferri, neque addi quicꝙ poſſe,& exuperatio & defectio bonum ipſum corrumpant,mediocritas autē ſaluet.Et boni artifices id mediū(vt ſupra intēdebatur)reſpicientes operantur.at virt⁹ omni arte exactior,ꝑſtantiorqꝫ eſt:quēadmodum & natura præſtat arte.tanto magis igit̃ virtus medium ipſum deſiderat,eritqꝫ eius coniectatrix.& de morali virtute quæ dicta ſunt intelliguntur:quæ circa affectus,operationeſque verſatur,in quibus exuperatio,defectus,& medium reperiuntur.vt cum quis metuit, cōfidit,concupiſcit,cōtemnit,iraſcit̃,miſereſcit,& omnino cum quis delectatur aut dolet:contingit horū vnumquodque & ampli⁹ & id minus fieri ꝙ oportet:& vtroqꝫ horum modorū male fiunt.ſimiliter & vnūquodque fieri quādo oportet,ꝓ quibus oportet,gratia cuius oportet, & omnino vt oportet.& hoc eſt ipſum aſſequi medium quod in virtute optimum.et vt circa affectus declaratū eſt:ita et circa actus exuperatio,defectus: & medium reperiuntur,et virtus circa affectus atque actus verſatur,in quibus exceſſus vitioſus eſt,& defectus vituperatur,mediū autem probat̃,efficiturque recte.ſed hæc vtraqꝫ & ꝓbari & recte perfici virtutis ſunt:nimirū igitur ſi virtus mediocritas quædā ponatur:cū & ipſius medii ſit coniectatrix. ¶ Tertia cōcluſio. Virtutem aſſequi difficile eſt: 19
facile autē in vitia prolabi. ¶ Primo.nā multifariam nos delinquere contingit:vno autē modo bene agere.eſt enī malū(vt Pythagorici volunt)infiniti,bonū vero finiti.

Facile igitur

Facile igitur in malũ prolabimur,ruimusque in vitia:in
bonum vero difficile.¶ Secundo.facile eſt non attingere
ſignũ:at illud attingere difficile eſt.ob id igitur ꝙ extre-
ma exceſſus,atque defectus vitii ſunt,mediũ autem virtu
tis,nõ eſt difficile intelligere,virtutẽ acquiri difficile eſſe:
20 at nos facile in vitia prolabi.fiũt eñ boni ſemꝑ vno mo-
do:multifariã aũt mali.¶ Diffinitio.Ex dictis ferme mo
ralis virtutis diffinitionẽ ponere valebimus hoc pacto.
Virtus moralis:eſt habitus electiuus in mediocritate cõſi
ſtẽs ea quæ ad nos eſt,definita ratiõe,& vt definiret ipſe
prudẽs.& moralis virtus mediocritas eſt duorum vitio
rũ:vnius per exuperationẽ,& alteri⁹ ꝑ defectũ.& omni-
no quia alia excedũt,& alia deficiunt magis q̃ oportet &
in affectib⁹& in actibus noſtris,& virtus medium ipſum
inuenit,atq; diligit:mediocritas dicit.Quapropter ipſa
virtus ſubſtãtia(hoc eſt rõne quæ res ipſa eſt dicente)me
diocritas eſt.at ſi ſola bona reſpicimus,& ea quæ bñ ſeſe
21 habent:virtus extremũ quoddã eſt.¶ Quarta cõcluſio.
Nõ omnis actus neq; omnis affectus mediocritatẽ reci-
pit.Nã ſunt affectus quidã pariter & actus:qui cõtinuo
nominati cõnexã prauitatẽ declarãt.in affectibus qdẽ vt
maleuolẽtia,impudentia,inuidentia.in actibus vt adulte
riũ,furtũ,homicidiũ.hæc enim omnia & ſimilia ita dicũ-
tur praua,nõ ob id ipſũ ꝙ ipſorũ ſint exuperationes aut
defectiões:neq; circa talia tẽpus vllũ vnq̃ eſt recte agen-
di,ſed ſemꝑ delinquitur.Nec quiſq̃ circa talia bene aut
nõ bene operabitur vnquã per hoc ꝙ feruet aut particu
las omittat cũ quo oportet,quãdo oportet,& vt opor-
tet.Vt adulteriũ committendo.ſed ſimpliciter quicquid
horũ cõmittatur:delinquit.& hæc circa iſta exiſtimare
ſimile eſt,ac ſi quis circa iniuſtitiam,timiditatẽ,& intem-
perãtiam:mediocritatẽ,exuperationẽ,& defectum exiſti-
maret:hoc pacto abſurde faciens exuperationis,& defe-
ctionis quandam mediocritatẽ.& exuperationis exupe-
rationẽ,& defectionis defectionem.& reuera ſicut forti-
tudinis & tẽperantiæ in eis ipſis nõ eſt exuperatio atque
defectio:quia media ſunt:& medium eſt quodam modo
(vt iam dictum eſt)extremum:ſic nec illorum mediocri-
tas,exuperatio aut defectio eſt,ſed quomodocũque agã-

tur, ſemper delinquitur. & omnino neque exuperatio-
nis,neque defectionis:eſt mediocritas.neq; mediocritatis
exuperatio,defectioq;.non igitur omnis actus,omniſue
affectus mediocritatem recipit.

Mediocritatum inter duo extrema diſpoſitio. Cap.VII.

ITem idipſum nõ ſolũ vniuerſali- 22
ter dicere:ſed ad ipſa ſingula etiã ac
cõmodare oportet.Sermonũ em̃ eo
rũ qui circa actus verſantur vniuer
ſales quidẽ magis cõmunes:particulares vero
magis ſunt veri.actꝰ nãq; circa ſingularia ſũt:
quibꝰ oportet ſermões cõſentaneos eẽ.¶Hęc 23
igitur ex deſcriptiõe ſumẽda ſunt.Circa timo
res itaq; fiduciasq;,mediocritas quidẽ eſt for
titudo.at exuperãtiũ is quidẽ qui nõ timẽdo
exuperat noĩe caret.ſunt aũt cõplura quæ no-
minibus vacãt.is aũt qui cõfidẽdo exuperat:
audax eſt.at is qui timẽdo quidem exuperat,
cõfidẽdo aũt deficit:timidꝰ.Circa voluptates
atq; dolores,nõ oẽs qdẽ,& minꝰ circa dolores,
mediocritas qdẽ eſt tẽperãtia:exuperatio aũt
intẽperãtia.At deficiẽtes circa voluptates p-
pauci fiũt.quapropter nec his eſt poſitũ nomẽ
ſed inſenſati vocẽtur.Circa dãdas capiẽdasq;
pecunias:mediocritas qdẽ eſt liberalitas.exu-
peratio aũt & defectio:prodigalitas,atq; illibe
ralitas,qbus cõtrario mõ exuperãt & deficiũt
hoĩes.prodigus em̃ in erogãdo exuperat:in ca
piẽdo deficit.at illiberalis atq; auarꝰ ĩ capiẽdo

exuperat:in erogando deficit.Atque de hiſce nūc qdē figura loqmur & in ſumma,hoc ipſo cōtēti:poſtea vero exactius de ipſis determinabim⁹.Sūt & aliæ circa pecunias diſpoſitiones:& mediocritas quidē eſt magnificētia.Differt enim hoc a liberali magnific⁹:ꝙ hic circa magna,ille circa parua verſatur,exuperatio autē:ruditas circa decorū,atq; ſordiditas.& defect⁹ circa decorū puſillitas.Atq; hęc differūt ab iis quæ circa liberalitatē dixim⁹ eſſe:& differētiā poſteri⁹ explicabim⁹.Circa honorē & ei⁹ oppoſitū,mediocritas qdē eſt magnanimitas: exuperatio vero lētitudo quædā,& defectio puſillanimitas dicitur.Vt aūt ad magnificētiā ſeſe habere dixim⁹ liberalitatē,hoc differētē ab illa ꝙ circa parua verſatur:ſic ſeſe habet & ad magnanimitatem(quæ quidē circa honorē magnū verſatur)alia quędā diſpoſitio,quę circa paruū verſatur.fit em̄:vt appetatur honor vt oportet,& magis q̄ oportet,& min⁹.atque is quidē qui in honorū exuperat appetitiōe:ambitioſus vocatur.is autē qui deficit:appetitione vacās honoris.& medi⁹ nomine caret.Diſpoſitiōes etiā ipſæ præter vnā nomine carēt. ambitioſi nāque ambitio vocitatur.Quocirca fit:vt extremi de medio loco decertēt.nos quoq; mediū hūc:modo ambitioſum,mō vacātē honoris appetitione vocamus.& nunc ipſum ambitioſum:nūc alterū laudamus.quā aūt ob

cauſſam id facim⁹:in ſequentib⁹explanabitur.
Libro.iiii. Nunc de cæteris eũdẽ ſeruãtes modũ dicam⁹.
nũero.75. Eſt igitur & circa irã mediocritas,& exupatio & defectio.atq; cũ fere nominibus careãt:mediũ manſuetũ dicẽtes,mediocritatẽ mãſuetudinem appellabimus.extremorũ autẽ is quidẽ qui exuperat:iracũdus,& vitiũ:iracundia vocitetur.is vero qui deficit,ira vacans:& defectio,iræ vacuitas nuncupetur.Sũt & aliæ tres mediocritates,quæ tãetſi ſimilitudinẽ quãdã & cõueniẽtiã inter ſeſe habẽt,differũt tamen. Omnes eñ ſunt circa verborũ,actuũue cõmunem vſum.ſed differũt q; earũ vna circa verũ quod eſt in ipſis,cæteræ circa iucũdũ verſantur:quod quidẽ partim eſt ĩ ioco,partim in cęteris cõgreſſiõibus vniuerſis.& de his igitur eſt dicẽdũ:vt magis cernam⁹ in vniuerſis mediocritatẽ quidẽ laudabilẽ eſſe:extrema vero, neq; recta,neq; laudabilia,ſed vitupabilia eẽ. Atq; horũ etiã pleraq; nominib⁹ carẽt.verum enitẽdũ eſt & his(perinde atq; cæteris)ponere noĩa:diluciditatis gratia,vt facile ſequi poſſimus.Circa verũ igitur medi⁹ quidẽ verax quidã,& mediocritas veritas appelletur.fictio vero:ſi ad maiora pergat arrogãtia,& arrogans q ipſam habet dicatur.ſin ad minora,diſſimulatio nũcupetur:& qui habet ipſam,diſſimulator.Circa iucundũ quod in ioco cõſiſtit medi⁹ quidẽ comis ac vrbanus:& diſpoſitio comitas

atque vrbanitas appelletur.exuperatio autem
ſcurrilitas:& q ipſam habet,ſcurra,& qui defi-
cit,ruſtic⁹ quidā:& habitus ruſticitas nūcupe
tur.Circa vero reliquū iucūdū quod eſt in vi
ta:is qdē q eſt vt oportet iucūdus:amic⁹ dica-
tur,& mediocritas amicitia.Is autē qui exupe
rat:ſi nulli⁹ gratia rei,placidus.ſin ſui emolu-
mēti cauſſa:adulator eſt appellādus.At is qui
deficit & in cunctis eſt iniucūdus:cōtentioſus
24 quidē,difficiliſq; dicatur.¶Sūt & in affectib⁹
& in ijs quæ ſunt circa affectus:mediocritates.
¶Verecūdia nāq; virt⁹ quidē nō eſt.laudatur
tamē & ipſe etiā verecūdus.nā & hic dicitur eſ
ſe medi⁹ & exuperās atq; deficiēs.& exuperat
quidē is qui in vniuerſis verecūdatur:qualis
eſt ipſe pauid⁹.qui vero deficit,aut nulla in re
verecūdatur,appellatur impudēs:medi⁹ vero
dicitur verecūdus.¶Indignatio aūt mediocri
tas eſt inuidiæ,& maleuolentiæ.verſantur aūt
circa dolorem & voluptatē,quę oriūtur ex ijs
quæ proximis accidūt.indignans em̄ dolet:cū
aliqui proſperitate fortunæ indigne fruun-
tur.inuidus autē hūc exuperās de omnib⁹ do-
let.ſed maleuol⁹ adeo deficit in dolēdo vt gau
deat.Verū de his erit & alio loco tēpus dicēdi.
¶De iuſtitia vero poſtea pertractabimus.atq; In fine ter-
cū nō dicatur ſimpliciter:diſtinguem⁹ ipſam, tii.
& de vtraq; dicemus quo mō mediocritas eſt. In quarto & quinto
& ſimiliter de rationis virtutibus. huius.

¶SEPTIMI capitis notæ.

¶Qui non timendo excedunt,intimidi,impauidiq́ꝫ(dũ aptius ſuccurrat vocabulum)vocentur.¶Cum vtrumque vitiorum extremum quoquo pacto ſuperet,& quoquo pacto deficiat:illud tamen quod in agendo ſuperat, etſi patiendo deficiat,in ſuperabundantia & non defectu poni ſolet.quod vero in agendo deficit,etſi ſuperet patiendo:ponitur in defectu.¶Circa decorum ruditas,ſordiditas,inexplebilitas,vulgaris vẽtoſitas.¶Circa decorum puſillitas,modicitas.¶Lentitudo,inflatio,ſuperbia. ¶Honoris vacuitas,remiſſio.Honoris appetitione vacans,remiſſus.¶Veritas,grauitas.verax,grauis.¶Arrogantia,;vanitas,iactantia.arrogans,vanus,iactator. ¶Diſſimulatio,ironia.diſſimulator,ironic⁹.¶Hic amicitiæ nomine ipſam denotamus affabilitatem.¶Iniucũdus,cõtẽtioſus,difficilis,moroſus,inhumanus.Pauidus, 24 ſtupidus.¶Vtraq́ꝫ iuſtitia:diſtributiua & cõmutatiua. ¶Mediocritates,ſuperabundantiæ,& defectus:hac ſubiecta formula deprehenduntur.

Exceſſus	Mediocritas	Defectus.
Audacia	Fortitudo	Timiditas
Intemperantia	Temperantia	Inſenſibilitas
Prodigalitas	Liberalitas	Illiberalitas
Circa decorũ rudi (tas	Magnificentia	Puſillitas
Lentitudo	Magnanimitas	Puſillanimitas
Ambitio	Modeſtia	Honoris vacuitas
Iracundia	Manſuetudo	Iræ vacuitas
Adulatio	Affabilitas	Contentio
Arrogantia	Veritas	Diſſimulatio
Scurrilitas	Comitas	Ruſticitas
Plus	Iuſtitia	Minus
Indulgentia	Amicitia	Inimicitia
Stupor	Verecundia	Impudentia
Inuidia	Indignatio	Maleuolentia

¶De indignatione quæ gaudẽdi & dolẽdi media quędã paſſio eſt:de bonorũ eñ ꝓſperitatibus gaudet,& de aduerſis triſtať,& cõtra de ꝓſperitatib⁹,aduerſitatibusque malorũ.& de inuidia & maleuolẽtia ſermonem contrahit Ariſtoteles.& quia ad recte gaudẽdum & triſtandũ

inſtituta debet eſſe noſtra vita,& maxime cauta aduerſus inuidiã & maleuolentiã,quæ omniũ virtutum ſepiũt aditũ ſi illa ſemel admittimus:ideo licet de illis paucula adiicere.Inuidia dolor eſt de bonorũ ꝓſperitatibus:quæ torquet,ſiccat,afflat,exoſſatq; inuidẽtes:quaſi tortor quidã ex tartareis vltorib9,ad mortalium exterminia miſſus.Sed diſcant inuidi(qui aliorum felicitate torquẽtur) ex Naſone quæ domus ſit inuidiæ. Oui.lib.2. meta.

Domus eſt imis in vallibus antri
Abdita,ſole carens,non vlli peruia vento:
Triſtis,& ignaui pleniſſima frigoris,& quæ
Igne vacet ſemper:caligine ſemper abundet.
Hoſpes quis?ſi forte rogas.habet intus edentem
Vipereas carnes vitiorum alimenta ſuorum
Inuidiam.monſtri,nunc audi,quæ ſit imago
Pallor in ore ſedet,macies in corpore toto.
Nusquã recta acies,liuent rubigine dentes.
Pectora felle virent,lingua eſt ſuffuſa veneno.
Riſus abeſt:niſi quem viſi fecere dolores.
Nec fruitur ſomno,vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos,intabeſcitq; videndo:
Succeſſus hominũ,carpitq; & carpitur vna,
Suppliciumq; ſuum eſt. Et paulo poſt.
Quacunq; ingreditur florentia proterit arua,
Exuritq; herbas,& ſumma papauera carpit:
Afflatuq; ſuo populos,vrbesq;,domosq; Polluit.

Hoc inuidi mõſtrũ medio in pectore geritis.neque aliã eſſe putetis inuidiæ domum.recte enim Sophocles ait: Sophocles. Ad habentem inuidia ſerpit.hanc(ſi ſapitis)& vobis & humano generi plurimũ inimicã excutite viperam:quæ ſociam ſemper habet maleuolentiã,germanam,indiuiduãq; ſororẽ,diras nocte,ereboque genitas.& ſolent hæ peſtes in ciuitatibus incubere,aliorum felicitatibus & gloriæ venenato dente,obliquo oculo,felleoque pectore inſidiantes.quas multi vt fugerent:patrias,locaque deſeruere.quas inq̃ vt fugerẽt,Conon diutius Cypri peregrinus vixit. Hiphicrates apud Thracas,Timotheus apud Lesbos,& Cabrias in Ægypto.Et omnib9 ſeculis Phocion & Timon Athenienſes maleuolentiæ nota po Conon. Hiphicrates. Timotheus Cabrias

Phocion ſteritati reddũtur infames.Phocion em̃,authore Plutar
Timon cho,neq; flere,neq; ridere vnq̃ viſus eſt:cum ſemper ſen
Plutarchus. tiret contra reliquos cõciues ſuos oẽs.conſulentibus au-
tem in rerũ difficultate oraculũ Atheniẽſib⁹,rñſum red
ditum eſt:vnũ eſſe in vrbe ciuẽ qui omniũ volũtati,opi-
nioniq; aduerſaretur.clamabãt Atheniẽſes hũc ciuẽ quę
rẽdũ eſſe,ac grauiter eſſe plectẽdũ.Phociõ aũt alta voce
ſeſe eũ eſſe ait cui nihil vnq̃ eorũ placeret quæ populus
Atheniẽſis decerneret,ac ageret:qua fiducia maleuolus
Phocion nihil minus iudiciũ euaſit.Et Timon Athenien
ſis:hoĩm,ſuiq; generis oſor,cõgreſſus hominũ atq; col-
loquia fugitabat,vnde miſanthrop⁹ cognominatus,& ſo
lũ Alcibiadem forma & eloquio pręſtantẽ amplexabat,
exoſculabaturq;.interrogatus autẽ ab Epimãto quid ita
ageret:reſpõdit,ꝙ intelligeret eũ multorũ malorũ Athe
niẽſibus cauſſam fore.Et ſemel cũ magna populi Athe-
niẽſis expectatiõe cõcionatus eſt Timon;admiratione ſu
ſpenſi quidnã dicturus eſſet.qui in media corona cõſtitu
tus,retulit tandẽ ſe hortulum habere:in quo magna ado
leuiſſet ficus,a qua multi ciues laqueo pepẽdiſſent.& quo
niã eo loci parietem neceſſario erat ædificaturus,& opus
eſſet arborem reſcindere:proinde diſtulit,& referre vo-
luit,vt ſiqui ſe ſuſpendere vellent,feſtinarent dũ arbos
extaret.hæc Timonis oratio,& hæc pulchra maleuolorũ
exempla,vt cautiores hæc paſſionũ portẽta fugiatis.ſer-
pũt em̃ hæc anguium more,& ſenſim pectorũ penetrali
bus ſe ingerunt,ſuaque venena fundũt.& præſtaret mul
to magis terras,omnes ſerpẽtes Afros nutrire,quã hu-
iuſmodi peſtes mortaliũ animis admittere.Eſt em̃ omni
corporis tormẽto maior & grauior,cruciat⁹animi ex in-
Horatius uidia:quo ſeipſum cõſumit & cõficit animus.quod ab
lib.1.epi.2. Horatio ſcite admodum dictum.

Inuidus alterius macreſcit rebus opimis.
Inuidia Siculi non inuenere tyranni
Maius tormentum.Proinde ſalubriter admoniti,alienũ
ab hoc vitio animum gerite.

¶SEPTIMI Capitis commentarius ad literam.

¶Septimum cap.duab⁹cõcluſionib⁹,& mediocritatum,
exceſſuum & defectuũ moralium virtutum aſſignatione

22 partitū eſt. ¶ Prima cõcluſio. Expedit quoquo pacto vir tus extremorū excedẽtiū atq; deficientiū mediocritas ſit: nõ mõ vniuerſaliter, ſed & particulariter declarare. Nã ſermonū (quos de actib⁹ agitam⁹) vniuerſales etſi cõmu niores: inefficaciores tamen ſunt. particulares aũt magis veri, atq; accõmodatiores. nã act⁹ circa ſingularia verſan tur: quib⁹ par eſt ſermones ipſos conſonare. expedit igi tur hoc pacto virtutẽ, duorū hinc & inde deficẽntiū ex

23 tremorū mediocritatẽ eſſe, oſtẽdere. quæ cõpræhẽdem⁹, declarabimuſq; hoc modo. ¶ Extrema & mediocritates virtutum moraliū. Circa timores & fiducias mediocritas eſt fortitudo. excedentium vero qui non timendo exce dit, nomine caret. ſunt eñ pleraq; quæ nominib⁹ vacãt. & is qui cõfidẽdo exuperat: audax, temerariuſq; dicitur. qui in timẽdo excedit & confidẽdo deficit: timidus. circa voluptates & dolores nõ oẽs, ſed guſt⁹ ac tact⁹: mediocri tas eſt temperãtia. quæ eſt magis circa voluptates, minus vero circa dolores verſatur. exceſſus eſt intemperantia. & quia circa voluptates qui deficiant perq̃ pauci ſunt: ic circo defectui nomẽ poſitū nõ eſt, ſed interim vocẽtur in ſenſati, inſenſibileſq;. circa elargiendas, accipiendaſq; pe cunias, mediocritas, eſt liberalitas. exuperatio vero ac de fectus: prodigalitas atq; auaritia. his attamẽ cõtrario mo do exuperant & deficiunt homines. nã prodigus in ero gando exuperat. & accipiendo deficit. illiberalis autem atq; auarus in capiendo exuperat. & in erogando defi cit. ſed hoc in loco rudi quadam præparatiõe, & ſumma tim ſunt accipienda: aliãs tamen exactius propriis in lo cis diſcutienda. & iterum circa pecuniarum elargitiões eſt mediocritas quæ magnificentia nuncupatur. exceſſus circa decorum ruditas, & defectus puſillitas. & differt magnificus a liberali, q liberalis circa parua: magnificus vero circa magna verſatur. ſed & amplius quo pacto dif ferant extrema huius ab extremis liberalitatis: poſtea di cetur. circa honorem & inhonorationem mediocritas, eſt magnanimitas: exupatio, lentitudo. defectio vero puſilla nimitas. & magnanimitas circa magnum honorem ver ſatur: quemadmodum & magnificentia circa magnas erogationes, in hoc differens a liberalitate, q circa par

uas exiſtat.& queadmodũ circa paruas erogationes mediocritas,eſt liberalitas:ita & circa paruos honores q̃dã virt⁹ & mediocritas quæ nomine caret.& exceſſus:eſt ambitio,& defectus:honoris vacuitas.fit enim vt huiuſmodi honores expetant vt oportet,plus q̃ oportet,minuſq̧ q̃ oportet.& qui huiuſmodi honoris cupiditate excedit, ambitioſus dicitur.qui deficit:honoris appetitiõe vacu⁹. medi⁹ inhominatus eſt.nã & habit⁹ ipſi & in medio,& in extremis nomine carẽt:niſi in ambitioſo cuius diſpoſitio noĩatur ambitio.quo fit vt extremi de medio contendãt. hinc nos mediũ q̃nq̧ ambitioſum,q̃nque honoris appetitione vacantẽ dicimus.& nunc hunc,nũc illum laudamus.ſed cur id accidat ex ſequentibus eſt deſyderandũ. nunc autem ad cætera pergamus,& de reliquis explicemus.circa iram mediocritas:eſt manſuetudo,exceſſus:iracũdia,defect⁹ iræ vacuitas.& medius:mãſuet⁹ dicitur,& extremi:iracund⁹,& iræ vacu⁹.ſed fere nomina deſunt. Sunt & aliæ tres mediocritates:vt affabilitas,veritas,comitas:quæ inter ſe ſimilitudinem habent,diuerſæ tamen ſunt.ſimilitudinem quidem habent ꝙ omnes circa verborum & actuum humanorum communicationem verſantur.differunt autem ꝙ vna earum circa verum exiſtit,aliæ circa delectabile,hæc in ioco,illa vero in cunctis quæ ad vitam pertinent,quæ & apertius ſunt declarandæ,vt in omnibus medium laudabile cognoſcamus:extrema vero neque recta,neq̧ laudabilia eſſe,ſed reprehẽſione digniſſima.& licet in pleriſq̧ nomina deſint:licebit tamen vt in cæteris declarationis gratia & bonæ,facilisque ſequentium apprehenſionis,nomina fingere.circa verũ igitur mediocritas:nominetur veritas.exuperatio, arrogantia.defectio,diſſimulatio.medius.verax.extremi vero arrogans & diſſimulator.circa delectabile in ioco: mediũ,comitas & vrbanitas dicitur.exuperatio:ſcurrilitas.defectus:ruſticitas. medius:comis,& vrban⁹.extremi ſcurra,& ruſtic⁹.circa reliquũ iucundũ quod eſt in vita mediocritas:amicitia quædam eſt.exceſſus:placiditas,adulatio.defectus:contẽtio,atq̧ inhumanitas.medius cuius vt oportet iucũda cõſuetudo eſt.amicus.extremi,qui nullius rei gratia excedit:placidus,emolumenti gratia:

adulator. qui deficit: iniucūdus, cōtentioſus, atq; difficilis.
24 ¶ Secūda cōcluſio. Nō modo in virtutibus laudāda mediocritas reperit, & extrema vituperāda: ſed & in ipſis affectib⁹. Vt verecūdia quæ virtus nō eſt, ſed affectio laudatur, pariter & verecūdus. & verecūdia mediocritas quædā eſt, & verecūdus medi⁹. ſed abūdat pauidus: qui in omnibus verecundat. & deficit impudens: q quidē nulla in re verecundat. Similiter indignatio affectio quædam media eſt, inuidia exceſſus, maleuolētia defectus: quæ verſantur circa dolorē, & voluptatē ex iis ipſis prouenientē, quę proximis accidunt. & indignans medius eſt: qui dolet cū qui indigni ſunt, proſperitatibus euehuntur. inuidus excedit de omnibus dolens. maleuolus deficit etiam de bonorū aduerſitatib⁹ gaudēs. ſed de iis & de vtraq; iuſtitia, diſtributiua inquā & cōmutatiua quo pacto medietas ē, et de intellectualibus virtutib⁹ poſterior habēd⁹ eſt ſermo.

¶ De virtutum ac vitiorum mutua oppoſitione. Cap. VIII.

25 CVm autem tres ſint diſpoſitiones, & duæ quidem ſint vitia, quorum alterum in exuperatione, alterum in defectione conſiſtit, vna autem virtus, quæ quidem eſt mediocritas, omnes inter ſe, etſi non æque, ſuſcipiunt oppoſionem. Extremæ nanque: cum mediæ, tum inter ſeſe contrariæ ſunt, media vero extremis. Nā vt æquale mai⁹ quidem eſt cum comparatur ad minus, minus autem cum comparatur ad maius: ſic & habitus medij reſpectu quidem defectionum exuperant, reſpectu autem exuperationum deficiunt, tam in affectibus, quam etiam in actibus. fortis enim cum ad timidum comparatur audax: cum ad audacem, timidus eſſe vide-

tur.pari modo temperās reſpectu quidem in⸗
ſenſati,intemperans:reſpectu autem intempe
rantis,inſenſat⁹ videtur.Liberalis etiā prodi⸗
gus videtur ſi ad illiberalē:illiberalis ſi cū pro
digo conferatur.Quapropter & extremorum
vterq; mediū ipſum ab ſe cōpellit ad alterū.
atque fortem,audax quidē timidum:timidus
autem audacē appellat.& in cæteris ſimili mo
do.¶Hæc cū hoc pacto inter ſeſe opponantur: 26
maior eſt vtique cōtrarietas extremorum in⸗
ter ſeſe q̄ ad medium.Lōgius enim hæc inter ſe
ſe,q̄ a medio diſtāt.& perinde,atq; magnū ma
gis a paruo paruūq; a magno q̄ ab æquali vtrū
que diſtat.Extremis inſuper nōnullis ad medi
um ſimilitudo quædā eſſe videtur.vt audaciæ
ad fortitudinē:& prodigalitati ad liberalitatē.
at extremorum inter ſeſe maxima eſt diſſimili⸗
tudo.atque ea quæ plurimū inter ſe diſtāt dif⸗
finientes:contraria dicūt.quo fit vt ea quæ ma
gis diſtant magis contraria ſint.¶At vero me 27
dio in quibuſdam exuperatio:in quibuſdā de
fectio magis opponitur.Fortitudini nāq; nō
audacia quæ eſt exuperatio:ſed timiditas quæ
eſt defectio magis opponitur.Tēperantiæ ve
ro non inſenſibilitas,quæ quidē eſt defectio,
ſed intēperantia quæ eſt exuperatio magis op
ponitur.¶Id autē ob duas accidit cauſſas.atq;
vna quidē eſt ex ipſius rei natura.nā quia pro
pinquius atque ſimilius eſt extremorū alterū

medio:ideo non hoc ipſi,ſed cõtrariũ oppoſitum eſſe magis aſſerimus.vt cum audacia quidẽ ſimili⁹ fortitudini videatur atque propinquius eſſe,timiditas autẽ diſſimilius:hanc illi magis oppoſitã eſſe cenſemus.etenim ea quæ plus a medio diſtant:eidẽ contraria magis eſſe videntur.hæc igitur vna eſt cauſa:quæ quidẽ eſt ex ipſius rei natura.Altera aũt ex nobis ſumitur ipſis.ea nanque medio contraria magis eſſe vidẽtur:ad quæ nos ipſi quodã modo natura ſumus propẽſiores.nos eñ ipſi quia magis ad voluptates ſumus procliues:idcirco facilius ad intemperantiam q̃ ad modeſtiam inclinamur.hæc igitur magis cõtraria dicimus: ad quæ fit magis accretio.& propterea intemperantia quæ eſt exuperatio magis eſt contraria temperantiæ.

¶ OCTAVI Capitis notæ.

¶ Diſpoſitio, habitus. ¶ Contrarietas: eſt extremorum aut extremi & medii repugnantia. ¶ Cõtraria:ſunt quæ ſub eodem genere poſita ſunt,maxime a ſeinuicem diſtant,& eidem ſubiecto viciſſim aſſunt,a quo mutuo ſe expellunt.Et cũ particula maxime non apponitur,omnibus contrariis conuenit:tum extremis & maxime talib⁹, tũ nõ maxime cõtrariis.cũ aũt illa particula adiicitur:cõuenit quidẽ cõtrariis,ſed ſolũ maxime talibus. ¶ Æquale:medium rei,æquãq; ad extrema differentiam ſeruãs.

¶ OCTAVI capitis cõmentarius ad literam.

¶ Octauum cap.tribus concluſionibus partitum eſt.
¶ Prima concluſio.Et medium extremis,& extrema inter ſeſe quodam modo opponũtur.Sunt enim(vt dictum eſt)tres diſpoſitiones,quarum duæ vitia ſunt:vnũ quidẽ in exuperatione,& alterũ in defectu:& tertia virtus eſt:

quæ & mediocritas quædã eſt,ſed media diſpoſitio extre mis contrariatur.nã queadmodũ æquale cũ cõparatur ad min⁹,maius eſſe videtur:& cũ comparatur ad maius, videtur eſſe minus.ſic mediæ ipſæ diſpoſitiones,mediiq; habitus:reſpectu defectionũ exuperare videtur.at reſpe ctu exuperationũ videntur deficere.& ita in actibus,atq; affectionibus.in habitib⁹ quidẽ vt fortis ſi ad timidũ cõ paretur audax apparet.ſi ad audacẽ,ꝓtinus apparet ti midus.Itidẽ ſi tẽperans ad inſenſibilem cõparetur:intem perans.ad intemperantem vero comparatus:inſenſibilis eſſe videbitur.& ſi liberalis ad illiberalem,auarũque cõ paretur:prodigus apparebit.ſi ad prodigũ:illiberalis.& in cæteris ſimili modo.ſed extrema illa vt audax,timid⁹, intẽperãs:inſenſibilis:manifeſte inter ſe cõtrariari dino ſcuntur,igitur & medii illi habitus extremis.reiicit enim ab ſe extremorũ vnũquodque ipſum medium ad alterũ. hinc audax fortẽ nominat timidũ,& timid⁹ eundẽ nomi nat audacẽ:& ita in reliquis.mediũ igit̃ extremis,& ex trema inter ſeſe quodã modo opponũtur.nã quodã mo do cõtrariant̃.& hæc concluſio cõmunis eſt ad habitus, actus & affectiones.¶ Secunda concluſio.Cũ hoc pacto mediũ extremis,& extrema inter ſeſe opponantur:extre morũ tamẽ inter ſe oppoſitio maior eſt.¶ Primo .Quia extrema inter ſe magis diſtant q̃ diſtẽt a medio:quemad modum magnum & paruum inter ſe magis diſtant q̃ ab æquali.cum igitur opponãtur extrema:magis inter ſe q̃ ipſi medio opponũtur.¶ Secũdo.plerorũque extremorum ad mediũ ſimilitudo quædã eſt.vt audaciæ ad fortitudi nẽ,& prodigalitatis ad liberalitatẽ:& extremorũ inter ſe maxima diſſimilitudo ẽ.magis igit̃ extrema inter ſe diſta bũt.ſiquidẽ diffiniuntur cõtraria per plurimũ diſtare.ex trema igit̃ quæ magis diſtãt,& inter ſe magis ſunt cõtra ria.extremorũ igitur inter ſe oppoſitio maior eſt q̃ ipſo rũ ad mediũ.¶ Tertia cõcluſio.In aliquib⁹ exuperatio & in aliquib⁹ defectio:magis ipſi medio oppoſita eſt.vt intẽ perãtia q̃ exuperatio eſt:magis oppoſita eſt tẽperantiæ:q̃ inſenſibilitas quæ quidẽ eſt defectio.& timiditas q̃ defe ctio eſt:magis oppoſita fortitudini,q̃ audacia q̃ exupera tio eſt.Et id ob duas qdẽ cauſas euenit.Prima eñ ex par

26

27

te rei;altera ex parte noſtri ſumit.ex parte autē rei.nā cū vnū extremorū medio ꝓpinquius atq; ſimiliꝰ ſit:tūc nō ipſum ſed ſuū oppoſitū ipſi medio magis oppoſitū eſt.vt qm̄ audácia ꝓpinquior atq; ſimilior fortitudini:timiditas vero q̄ eſt defectio remotior,diſſimiliorq;:proinde timiditas magis fortitudini oppoſita eſt.quæ em̄ a medio magis diſtant:& eidē bono iure magis cōtraria ſunt.Secūda vero cauſa q̄ ex parte noſtri eſt:extrema illa medio magis cōtraria eſſe videbunt ad quæ natura procliuiores ſumꝰ.vt nos ꝓcliuiores ſumꝰ ad voluptates q̄ ad voluptatū abſtinētia.iccirco intēperantia quæ eſt exuperatio,magis cōtraria eſt temperātiæ,q̄ inſenſibilitas.magis em̄ iure ea extrema medio ſunt contraria,ad quæ magis ſit augmētū,a medioq; diſceſſꝰ.in aliquibus igit exuperatio,& in aliquibꝰ defectio magis ipſi medio oppoſita eſt.

¶ De præceptis quæ ad ipſum medium ducunt. Cap.IX.

28 Virtutem igitur moris mediocritatem eſſe,& quomodo ſit,& vitiorū duorum mediocritatem eſſe,vnius per exuperationem,alteriꝰ per defectionē,& talē eſſe propterea ꝙ coniectatrix eſt eius medij quod in affectibꝰ eſt atq; actibꝰ:ſatis iam diximus.Quapropter difficile eſt ſtudioſum eſſe.eſt enim difficile in vnoquoque medium capere.vt circuli medium inuenire:non cuiuſlibet,ſed ſcientis eſt tantū.Pari modo iraſci quidem,& dare argentū,ſumptuſue facere:cuiuſlibet eſt,& facile.ſed cui,& quantū,& quādo,& quomodo,& gratia cuius oportet:non cuiuſlibet eſt,neque facile.quod quidem eſt ipſum rectum:& eſt perrarum,& laudabile,& perpulchrum.
29 ¶ Iccirco eum qui medium ipſum cōie-

ctat,primum quidem a magis contrario diſcedere oportet,& perinde atque Circe monebat: Extra vndam & fumum lōge cōpelle carinā. Extremorum enim altero magis:altero minus delinquitur.Cū igitur conſequi medium ſumme ſit difficile:ſecunda(vt inquiūt)nauigatione,minima malorum ſunt capienda.idque erit hoc maxime modo quem diximus.¶Conſiderare autem oportet & ad quæ nos ſum⁹ propenſiores.nam alij ad alia natura ſum⁹ procliues. quod quidē ex voluptate,doloreue inde proueniente percipietur,atque noſipſos ad cōtrarium oportet retrahere.Longe nanque a delinquendo ſecedentes:ad ipſum tandem medium accedemus.vt ſolent ij facere:qui lignorum ea quæ ſunt obliqua ad rectitudinem redigunt. ¶In vniuerſis autem cauendum eſt maxime a voluptate:non enim incorrupti iudicamus de ipſa.Vt ergo Troianorum ſenes erga Helenam ſeſe habuerunt:ſic & nos ad voluptatem ipſam eſſe affectos,in omnibuſque illorum dicere vocem oportet.hoc enim pacto remouentes a nobis ipſam:minus peccabimus.hæc igitur facientes(vt in ſumma dicam)maxime medium attingere,conſequiue poterimus.Id autem ipſum difficile eſt fortaſſe.& in ſingularibus maxime.Non enim facile determinari poteſt,quo modo ,& quibus ,& pro quibus :& quanto in tempore iraſcendum eſt.etenim nos

interdum

ſnterdum eos qui deficiunt laudamus:& mi• tes dicimus eſſe:interdum ipſos infenſos,ap• pellam⁹ viriles. Verũ qui parũ a recto exorbi• tat nõ capitur:ſiue ad defectionẽ,ſiue ad exu• perationẽ ſe flectat. q vero multũ:vituperatur. nõ em̃ latet egreſſus. Facile autem non eſt exci pere ratione:quouſq; & ad quantũ a recto qſ• piam egreſſus,carpendus eſt,neque em̃ aliud quicquam ſenſibiliũ determinari facile poteſt. talia vero in ſingularib⁹ ſunt:& iudiciũ eſt in ſenſu. Verũ illud eſt manifeſtũ:mediũ habitũ in vniuerſis laudabilẽ eſſe. Oportet autẽ nunc ad exuperationẽ,nũc ad defectionẽ declinare. hoc enim pacto facillime mediũ ipſum & rectũ attingemus,ac aſſequemur.

29 ¶NONI CAPITIS NOTÆ.

¶Præcepta Circes ad Vlyſſem ex Odyſſea Homeri co gnoſcuntur. In exemplari græco pro Circe,Calypſo po• nitur. Et decreta ſeniorum Troianorum pro reſtituẽda Helena cognoſcuntur ex Iliade Homeri. ¶Singularia, circunſtantiæ prudentiæ. Quod hic nos admonet Ari• ſtoteles eſſe cautos,in altero vitiorum fugiendo ne reci• damus in alterum:id ſummopere Stoici curant. quod & hoc carmine notauit Horatius.

In vitium ducit culpæ fuga:ſi caret arte. Horati⁹ in ar.poeti.

Et illo quod eſt ſatyra ſecunda primi Sermonum.

Dum vitant ſtulti vitia in contraria currunt. Idem ſat.1. lib.1.ſer.

Non ego auarum

Cum veto te fieri:vappam iubeo ac nebulonem.

Eſt inter Tanaim quiddam,ſocerumq; Viſelli.

Eſt modus in rebus:ſunt certi denique fines

Quos vltra,citraque nequit conſiſtere rectum.

Notauit item(quod & Ariſtoteles frequenter)nos cau• tiores attendere:ne nos ſpecie virtutum vitia deludant.

vt dum conamur veram virtutem ſequi:in vicina virtu ti vitia incidamus.

Fallit enim vitium ſpecie virtutis,& vmbra:
Cum ſit triſte habitu,vultuque & veſte ſeuerum.
Nec dubie tanquam frugi laudatur auarus:
Tanquam parcus homo,& rerum tutela ſuarum.

¶ Noni capitis commentarius ad literam.

¶ Nonum cap.vna concluſione, & tribus documentis 28
partitum eſt. ¶ Concluſio. Difficile eſt ſtudioſum eſſe. Primo.nam iam ſatis dictum eſt virtutem moralem mediocritatem eſſe duorũ vitiorũ:huius per exũperationem,alterius per defectum:& iccirco virtutem coniectatricem eſſe medii.& in affectibus & in actibus,& in vnoquoque medium capere difficile eſt.vt circuli medium capere nõ eſt cuiuſlibet,ſed ſcientis tantum.ſimili quoque pacto ira ſci,pecuniam dare,& ſumptum facere cuiuſlibet eſt,& facile:ſed cui,quantum,quando,quo modo,& gratia cuius, non amplius cuiuſlibet,neque facile eſt.quod enim rectũ eſt:& rarum,& laudabile,& præclarum eſt. ¶ Tria docu 29
menta. Primum documentum. Volẽti ipſum aſſequi medium ſummopere nitendum eſt magis fugere vitium quod ipſi medio magis eſt oppoſitum.ſed caute tamen ne rurſus in alterum proruamus vitium:quemadmodum & Circe hoc pacto monebat Vlyſſem: Extra vndam & fumum longe compelle carinam. & cum non ſit ſemper poſſibile medium attingere ob ſui difficultatem: tum minima malorum(quemadmodum in proſpera nauigatione aiunt)ſuſcipienda erunt,minimique a medio diſceſſus.& cum contrariorum alterum altero magis pec cet,id maxime fiet:ſi magis id deuitabimus(vt iam dictum eſt)quod deterius eſt,& ipſi medio magis oppoſitum. ¶ Secundum documentum. Conſiderare oportet vitia ad quæ natura ſumus propẽſiores,& nos ad oppoſita retrahere:& tandem longe ab iis in quibus delinquere ſolebamus euadentes,in medium recidemus,more eorum qui curua ligna ad rectitudinem dirigunt.neque omnes ad eadem vitia natura ſunt propẽſi:ſed alii ad alia.quod ex voluptate & dolore percipitur.nam pleriſque in quibus voluptas ipſa eſt:in iis aliis adeſt dolor.

¶ Tertium documentum. In vniuerſis agendis ſummopere cauẽdum eſt a voluptate: nam nos ea nondum tentati: iudicium de illa non ferimus, nos ſcilicet illã perturbaturos. & nos ad voluptatẽ ipſam ſic affectos eſſe oportet: vt Troiãnorum ſeniores ſeſe habuerunt ad Helenã, & in omnib⁹ illorum imitari vocẽ. ſic enim a nobis ipſis voluptatem repellentes, minus peccabimus. & hæc præcepta (vt paucis abſoluatur) obſeruantes: mediũ ipſum vel maxime aſſequi valebimus. ¶ Secundo. ob idipſum difficile eſt ſtudioſum eſſe: ꝙ maxime difficile eſt mediũ in ſingularibus obſeruare. non enim determinare facile eſt: quo modo, & quibus, & pro quibus, & quanto tempore iraſcendum ſit. nam nos interdum eos qui deficiunt laudamus, miteſque dicimus. interdum vero infenſos, excandeſcenteſque: nominamus viriles. ſed id animaduerſione dignum eſt: eum qui parum a recto deuiat, ſiue ad exuperationem, ſiue defectionem, non vituperari. qui vero plurimum labitur: vituperari. nam tunc latere non poteſt egreſſus, deuiatioque a recto. attamen non eſt facile ſermone explicare, quouſque, & ad quantum a recto egreſſus quiſquam vituperandus eſt: nec quicquam aliud ſenſibilium prompte determinari poteſt. nam talia in ſingularibus ſita ſunt, & eorum iudicium in ſenſu eſt. nihil igitur mirum videatur: ſi difficile ſit fieri ſtudioſum. ſed id in ſingulis pro certo, exploratoque haberi debet: mediũ habitum laudabilem eſſe, & nunc ad exuperationẽ, nũc ad defectionẽ declinare oportere, quo facili⁹ mediũ ipſumque rectum adipiſcamur.

***

¶ Secundi Ethicorum Ariſtotelis Finis.

¶ETHICORVM ARISTOTE-lis Liber Tertius.

¶De voluntario & inuoluntario. Cap.I.

CVm autē virt⁹circa affectus,actus 1
qꝫ verſetur:& in iјs qdē quæ ſua
ſpōte quis agit,laudes & vitupe-
rationes:in iјs autem quę inuitus
facit,venia nōnunq̄ & miſericor
dia locū habeat,eos forſitan q de virtute con-
ſiderāt,& de eo quod ſua ſpōte quis facit atqꝫ
inuitus:determinare neceſſe eſt. vtilis eſt etiam
legum latorib⁹ hæc ſane cōſideratio:ad præ-
mia,pœnasqꝫ inſtituendas.¶Videtur itaqꝫ ea 2
inuit⁹ facere quiſpiā:quæ violētia,vel ꝑ igno
rationem facit.Id autē eſt violētum:cui⁹ prin-
cipiū eſt foris,in quod nihil is q agit,aut pa-
titur cōfert. vt ſi ventus aliquo tulerit:aut ho
mines poteſtatē habētes.¶At ea quæ ob maio- 3
rum metum malorum,aut ob aliquod bonum
aguntur.vt ſi tyrānus quempiam aliquid age
re turpe iuberet,habens in poteſtate & parētes
& liberos:hac lege,vt ſi illud agat:illi ſint īco
lumes,ſi non agat,diſpereant:cōtrouerſiā ha-
bere videntur.vtrū hæc inuiti an ſponte faciāt
homines.¶Tale etiam quid accidit & circa ia- 4
ctus eos:qui in tempeſtatibus fiūt.Simpliciter
em̄ nemo ſuas fortunas eijcit ſpōte.ſed omnes

propter ſuam,cæterorumque ſalutem eijciũt: modo ſint mentis ſanæ.tales igitur act⁹ mixti quidem ſunt.Iſs autẽ magis ſunt ſimiles quos ſpõtę homines agunt.Expetũtur eñ tũ cũ agũ tur;atq; finis actionis in tẽporis cõditione cõ ſiſtit.& ſpõte igitur & inuitũ vnũquẽq; dicẽ dũ eſt agere cũ agit.agit autẽ ſua ſponte.¶Eſt eñ in ipſo principiũ mouendi partes eas quæ ſunt in huiuſcemodi actibus inſtrumẽta.at quo rum principium eſt in ipſo:ea agere vel nõ age re in ipſo eſt ſitũ.talia igitur ſua ſponte quiſq; agit.At ſimpliciter fortaſſis inuitus.nemo nã que talium quicquã per ſe expeteret vnquam.

5 ¶In actibus autẽ huiuſcemodi nõnunquã ho mines & laudantur:cũ pro magnis & honeſtis reb⁹ aliquid turpe ferũt aut moleſtũ.ſi vero cõ tra faciũt:vituperã tur.eſt eñ ĩprobi pro nul la re honeſta vel mediocri:res turpiſſimas fer re.In quibuſdã autẽ laus quidẽ nõ fit:ſed ve nia locũ habet,cũ ea quę nõ agere oportet quiſ piam egerit ob huiuſcemodi res, quæ naturã humanã ſuperant,nemoq; perferret.Sunt aũt quędã:ad quę forſitã nõ licet quẽq̃ eſſe cõpul ſum,ſed poti⁹ oportet ſumma ꝑpeſſum tormẽ ta mortẽ obire.Ridicula nãq; vidẽtur ea quæ ad necẽ matris Alcmeonem Euripidis cõpu lerunt.Eſt autem interdum difficile quale pro quali ſit expetẽdum:& quid pro quo ſuſtinen dum diſcernere.difficilius etiã eſt:poſteaquã Alcmeonẽ Euripides.

cognoueris in ſententia permanere. Fit em̃ ple rũque, vt ea quidẽ quæ expetantur moleſta: ea vero ad quæ cogimur turpia ſint, vnde laudã tur atq; vituperantur ij qui fuerunt aut nõ fue rũt compulſi. ¶ Quænam igitur dicenda ſunt violenta? An ea quidẽ ſimpliciter inuit? quiſ. piã agit quorũ externa eſt cauſſa & ipſe agens nihil omnino cõfert? quæ vero ꝑ ſe quidẽ inui tus facit, ſed nũc & pro his expetuntur, princi piumq; eſt in ipſo agente: ea per ſe quidẽ inuit? facit, nunc autem & pro his ſponte agit? magis autem iĵs ſimilia ſunt quę ſua ſponte quis agit. actus em̃ ſunt circa ipſa ſingula, quæ quidem ſponte facit. Qualia vero pro qualibus expetẽ da ſunt non facile aſſignare poſſumus. quippe cũ in ipſis ſingulis complures ſint differentiæ. ¶ Quod ſi quiſpiam ideo iucũda & bona, vio. 6 lenta dixerit eſſe quia & extra ſunt & cõpellũt: omnia erũt eius ſentẽtia violenta. horum enim gratia omnes omnia agunt. Atq; qui violẽtia, inuitiq; agũt, iĵ cum dolore: qui ob iucundum, iĵ cum voluptate agunt. Eſt autẽ ridiculũ ex. terna quempiam accuſare: ſed nõ ſeipſum, qui quidẽ ab huiuſmodi rebus facile capitur, & ho neſtorũ quidẽ ſe, turpiũ autẽ: ea quæ afferunt voluptatẽ cenſere cauſſam eſſe. id igitur violẽ. tum eſſe videtur, cuius principiũ eſt foris: nihil prorſus eo cõferente cui vis eſt illata. ¶ Omne 7 aũt quod ob ignorationẽ ẽ actũ: nõ ſpõte qdẽ

eſt actū.Ab īuito tamē id effectū eſt omne pro
quo dolet qui egit,ipſumq; pœnitētia ſubit.q
nāq; ob ignorationē aliqd egit,& nō fert mo-
leſte ſe illud egiſſe:ſpōte qdē ſua nō egit quod
neſciebat.Non tamē erit inuitus:quippe cū nō
doleat ob idipſum.Qui igitur ob ignorationē
quippiam egit:ſi ipſum pœniteat,inuit⁹ feciſ-
ſe videtur.ſi non pœniteat,cum is alius ſit:nō
ſponte dicatur egiſſe.cum enim differat:me-
8 lius eſt vt proprium habeat nomen.¶ At enim
hæc etiam ipſa:ob ignorationem in quam age-
re,& ignorantem agere diuerſa eſſe videntur.
Nam ebrius aut iratus non videtur ob ignora
tionem agere:ſed ob aliquid eorum quæ dicta
ſunt,non ſciens,ſed ignorās.omnis igitur pra
uus ignorat q̄ agere oportet:& a qb⁹ eſt abſti-
nendum.Et ob huiuſcemodi errorē iniuſti ho
9 mines,maliq; omnino fiūt.¶ Inuitus autem di-
citur quiſpiam agere:nō ſi ignorat id quod cō
ducit.non enim ea ignoratio quæ facta eſt ele-
ctione,cauſſa eſt vt aliquid inuitus quiſpiā fa-
ciat:ſed prauitatis.Nec etiā ea quæ eſt vniuer-
ſalis.homines enim propter hanc ipſam repræ-
hendūtur.Sed ea quæ eſt ſingulorū in quib⁹,&
circa quæ eſt ipſa actio.in his enī & cōmiſera-
tio locū habet & venia.qui nāq; aliquid eorū
10 ignorat,inuitus agit. ¶ Forſitā igitur nō ab re
fuerit:ſi quę & quot ſunt ipſa determinabim⁹.
Quis itaq;:quid,& circa quid,vel in quo agit,

nonnũquã & quo,vt inſtrumẽto.& cuius gra-
tia,vt ſalutis.& quo modo,vt ſenſim vel ve-
hemẽter.¶ Vniuerſa igitur hæc,nemo ignora- 11
uerit:modo non ſit inſanꝰ.Patet aũt neq; enim
ipſum agentem.quo nanq; pacto ſe ignorabit?
Ignorauerit autem quiſpiã id quod agit.vt in-
quiunt dicentes excidiſſe ſibi,aut neſciſſe arca
Æſchylus. na eſſe:quemadmodũ Æſchylus ipſa arcana
cæteris.aut oſtẽdere volẽtes immiſiſſe:vt qui
telum immiſit.Putauerit autem quiſpiam & fi-
Merope. lium hoſtem eſſe.vt Merope putauit.& haſtam
cuſpidem habentem ea carere.& lapidem,pu-
micem eſſe.Et ĩterfecerit quiſpiam ſalutis per-
cuſſum cauſſa & monſtrare volens(vt faciũt q
manibus extremis luctantur)percuſſerit.Cum
igitur circa hæc omnia in quibus eſt ipſe actus,
ſit ignoratio:qui horũ aliquid ignorauit,is ĩui-
tus egiſſe videtur.& maxime in pręcipuis.hæc
autem ea vidẽtur eſſe in quibus eſt ipſe actus:
& id cuiꝰ gratia.Eius igitur quod ab inuito ob
ignorationem talem dicitur eſſe factum:opor-
tet actionẽ,dolorẽ inſuper,pœnitentiãq; affer
re.¶ Cum aũt id inuitus quiſpiã agat,quod vi 12
& ob ignorationẽ agitur:id ſua profecto ſpon
te quiſpiã videbitur agere,cuius principiũ eſt
in ipſo agẽte ſciente ſingula:in qbꝰ eſt ipſe actꝰ.
¶ Forſitan enim nõ recte dicitur,ea fieri ab in- 13
uitis:quæ per iram aut cupiditatem aguntur.
¶ Primo.nãq; nulla belua ſpõte aget:neq; pue-

ri.¶ Deinde vtrum nihil eorum ſponte aga‑mus quæ cupiditate vel ira agimus: an honeſta quidẽ ſponte, turpia vero inuitiſ An ridiculũ eſt: cum vna ſit cauſſa:¶ Abſurdum eſt etiam forſitan ea ab inuitis agi cenſere: quæ oportet appetere. oportet autem & iraſci pro quibuſ‑dam, & cupere nõnullas res: vt ſanitatem atq; diſciplinam. ¶ Videntur etiã ea quidem quæ ab inuitis fiunt, dolorẽ: ea vero quæ cupidita‑te agũtur, voluptatem afferre. ¶ Pręterea quid intereſt inter ea quæ per rationem & quæ per iram peccãtur, hoc ipſo quod ab inuitis agan‑tur: etenim fugienda quidẽ ſunt ambo. affect⁹ autem rationis expertes non minus humani eſ ſe videntur. & actus ipſius hominis ab ira cupi ditateque fiunt. Abſurdum eſt igitur hęc ab in uitis agi cenſere.

¶ PRIMI Capitis notæ.

2 ¶ Nihil confert, nihil coadiuuat. ¶ Voluntarium, cuius
principium in ipſo operante eſt: operationis cognoſcẽte
ſingula. Inuoluntariũ: quod per vim, aut ignorantiam
factũ, imputabile non eſt. Inuite factũ per ignorantiã fa‑
3 ctum: quod cognitũ pœnitudinẽ inducit. ¶ Turpe, pro‑
brum, contumelioſum, ignominioſum aut ſimile. Pro‑
brum ferre pro patria in filio nõ recuſauit Manilius: qui
filium literis & forma inter ſuos æquales præſtantem
q; malo conſilio Catilinæ familiaritati adhæſerat: in me‑
dio itinere aſſecutus, abſtractũ vltimæ pœnæ ſupplicio
affici voluit dicẽs, ſe non Catilinæ aduerſus patriam, ſed
patriæ aduerſus Catilinam filium genuiſſe. ¶ Per ſe in‑
uoluntaria ſunt, quæ nulla vrgẽte neceſſitate, nullus vnq̃
probæ mentis admitteret: niſi aut ignorans, aut vi ſupe‑
6 rante coactus. ¶ Omnes agũt horum gratia quæ extra

ſunt:ꝙ agant horũ gratia quæ nondũ cõſecuta ſunt. Inui
tus agit, inuolũtarius agit. Et cũ Ariſtoteles diffinit inui
tũ agere nõ apponit particulã per violẽtiã: ꝙ prius poſi
ta eſt. ſed ſecundã particulã quæ certã requirebat intelli
gentiã. itaq; diffinitio hic: diffinitionẽ inuolũtarii priꝰ po
ſitã emendat. ¶ Qđ hoĩes ignorãtes q̃ agẽda & fugiẽda 9
ſint ob huiuſmodi errorẽ omnino mali ſint: hoc ideo eſt
ꝙ cũ non decernãt a quibus ſit abhorrendũ, ea nõ deui
tant, ſed ea ſine diſcrimine faciunt. ¶ Ignorantia vniuer
ſalis: eſt ignorãtia earũ rerũ, quas homo ſcire tenet. Igno
rantia alicuius particulariũ circũſtantiarũ: miſeratione:
veniaq; tunc digna eſt, cũ quis agit per ignorãtiã talis cir
cũſtantiæ, quã minime ſcire tenet. ¶ Acinalis, harpe, ma 11
chera, dolones, haſta, conti, pila, geſa, ſpara, tragula, fala
rica, miſſilia: catapulta: telorũ bellicorũ ſũt noĩa. & cata
pulta etiã inſtrumẽtũ eſt: quo tela tricubitalia emitti ſo
Plautus — lẽt. Plautꝰ. te neruo torquebo vt catapultæ ſolent. ſed q te
Vegetius — lorũ gñа & deſcriptiones deſyderãt: legãt Vegetiũ de re
militari. illic eñ inueniẽt cruẽti armẽtaria Martis. ¶ Pu
mex: lapis leuis, ſpõgioſus, eroſus, poliẽdis libris & leui
gãdis lignis aptiſſimꝰ. Æoliæ inſulæ mittunt. vim illi re
frigerãdi maximã putauit ineſſe Theophraſtꝰ: ꝙ feruere
muſta deſinãt: pumice adiecto. ¶ Bruta voluntarie agere
dicuntur: ſed nõ proprie vt hoĩes. verũ ſuo modo, & ſuo
modo ſingula cognoſcũt. Senſitiuꝰ enim illis appetitus, in
hoĩbus eſt volũtas. ¶ Euripides Athenienſis, tragœdia
rũ ſcriptor haud ignobilis, drãmata multa reliquit: inter
quæ ſcripſit Alcmeonẽ Amphiari: filiũ matrẽ Eriphylẽ
in vltionẽ necis paternę interemiſſe. ¶ Æſchylꝰ ſcriptor
tragicꝰ, repręhẽſus aliqñ fuit & ductus ad Areopagũ ꝙ
myſtica quædã de ſacris choreis publicauerit, quę nõ lice
bat vulgo eſſe cognita. ille aũt ſe id per ignorãtiã feciſſe aſ
ſerebat. de eo Quintilianꝰ & Aulus Gelliꝰ. ¶ Qđ addu
cit de Merope: ſimile nr̃i memorantur de Pentheo qui a
matre & matertera vt hoſtis decerptus eſt. de quo Ouid.
Ouidius li. 3. meta. — Prima ſuum miſſo violauit Penthea thyrſo
Mater: & o geminæ clamauit adeſte ſorores.
Ille aper in noſtris regnat qui maximus agris,
Ille mihi feriendus aper, ruit omnis in vnum

Turba furens,cunctæ coeunt,trepidumq; ſequuntur.
Trunca ſed oſtendens deiectis vulnera membris,
Aſpice mater ait.viſis vlulauit Agaue: Agaue.
Collaque iactauit,crinemq; per aera mouit,
Auulſumq; caput digitis complexa cruentis
Clamat:io comites opus hoc victoria noſtra eſt.

¶PRIMI Capitis commentarius ad literam.

¶Primum cap.octo concluſionibus,duab⁹ diffinitionibus,vna quæſtione,vna diuiſione:& vno corollario par
1 titũ eſt.¶Prima cõcluſio.Expedit de virtute tractãtib⁹:
de voluntario & inuoluntario diſcutere.¶Primo.quia virtus circa affectus,actuſq; verſatur:atq; in his dũ operamur volũtarie:laudamur,aut vituperamur.dũ aũt inuoluntarie:pleruq; venia,miſericordiaq; locũ habet.igit par eſt virtutis cõſideratione ſuſcipietibus:de volũtario & inuoluntario determinare.¶Scd'o.quia volũtarii & inuolũtarii cõſideratio legiſlatorib⁹ vtilis eſt.vt rite premia,aut pœnas inſtituãt,cõſiderãti igit de virtute cõſen
2 tanea eſt hec determinatio.¶Diffinitio.inuolũtaria ſunt quæ p violentiã,aut per ignorãtiam ſunt facta. Violẽtũ eſt cui⁹ principiũ eſt extra,cui is qui violẽtia aut agit aut patitur nihil prorſus cõfert ac conducit.vt ſi ventus aliquem ſuſtulerit:id violentũ eſt.ſimiliter ſi hoĩes potẽtiores hoſtẽ pertrahãt,raptẽtq; totis viribus,totoq; niſu re
3 luctantẽ:id violentum eſt.¶Quæſtio.An ea quæ ob metum maioris mali fiunt,aut propter bonũ aliquod:volũtaria ſint,an inuolũtaria?verbi cauſa tyrannus habẽs alicuius parẽtes & liberos in ſua poteſtate,iubet illũ turpe aliquid cõmittere hac cõditione,vt ſi id nõ admittat facinus,enecantur parẽtes,& liberi:ſi admittat,ſaluãtur.quã rẽ is metu mortis,parẽtũ & liberorũ,& gratia ſalutis eorũ cõmittat:an id factũ volũtariũ ſit,an inuoluntarium?
4 ¶Scd'a concluſio.Ea quæ ob huiuſmodi mali metũ,aut bonũ aliquod fiunt:neque omnino voluntaria neq; inuolũtaria ſunt,ſed mixta & magis quidẽ volũtariis ſimilia.
¶Primo.Similia ſunt hæc iis qui fluctibus iactati opes ſua deuoluũt.at nullus qui mẽte ſit incolumi ſanoq; animo ſuas opes omnino volũtarie deiicit:ſed oẽs ob ſuã, ſuorumque ſalutem faciunt.talia igitur nõ omnino vo-

luntaria ſunt,& cũ nõ per violentiã (nam in ipſis illarũ operationũ principium eſt) neq; per ignorantiam fiant: ea nõ ſunt omnino inuoluntaria. ſunt igiť mixta. Sed q̃ volũtariis ſimiliora ſint: patet. ¶ Primo. quia talia eligũtur tũc fieri cũ fiũt. fiũt igiť tũc volũtarie,& finis operationis, ex cõditione tẽporis metiť: & vnũquodq; dicendũ eſt volũtariũ aut inuoluntariũ ſi tunc cũ agitur tale eſt. talia igiť volũtariis euadunt ſimiliora. ¶ Scd'o. in huiuſmodi operantibus eſt tũc principiũ mouendi ſuas partes: quæ ſunt taliũ operationũ inſtrumẽta. at quibus taliũ agẽdi principiũ hoc pacto ineſt: in ſua poteſtate agere vel nõ agere ſitũ eſt. ſunt igitur talia magis volũtaria. ſed nihil ꝓhiberet talia per ſe, nullaq; tali interueniẽte occaſiõe nunq̃ fieri niſi inuolũtaria. null⁹ em̃ quicq̃ taliũ ꝑ ſe nullaq; intercedẽte grãdi neceſſitate: eligeret vnq̃. ¶ Diuiſio. Verũtamẽ taliũ actuũ ſunt aliqui in quibus laudantur homines: quando ꝓ magnis,& honeſtis reb⁹ ꝓbra, moleſtaq; ferũt. nam ꝓbroſiſſima pro nullo honeſto etiã mediocri perferre poſſe: improbi eſt. qui aũt ſec⁹ faciũt: vituperẽtur. ſunt tñ alia in quibus laus nulla cadit, ſed venia locũ habet: cũ ea perpetrant quæ etiã nõ oportet, quãdo ea ob eas res perpetrant, quæ naturã ſuperant humanã,& quas nemo ꝑferret. ſunt & quædã ad quę nemo cogi debet: ſed poti⁹ extrema oĩa ſuſtinere, morteq; ipſam perferre. nã quę apud Euripidẽ cõpulerũt Alcmeonẽ ad necẽ matris; ridicula eſſe vidẽtur. non tñ facile interdum iudicare eſt: quale pro quali,& quid ex quo ſuſtinẽdum ſit. atq; vbi cognoueris: difficilius eſt in propoſito, ſententiaq; manere. nam plerunq; quæ expectãtur: triſtia, moleſtaq; ſunt,& ea ad quę cõpellũtur turpia. vnde laudes, vituperationeſque pendent: tum & iis q̃ cõpelluntur, tũ iis qui talia agunt, nõ cõpulſi. ¶ Tertio. violenta ſunt quãdo cauſa externa eſt: & q̃ ea agit omnino nihil cõfert. at eorũ quæ per ſe inuoluntaria ſunt, ſed nũc & ꝓ his ſuſcipiẽda, cauſa externa nõ eſt: ſed in ipſo agẽte, qui circa ſingula agit. igitur talia per ſe inuolũtaria omnia: nunc aũt voluntaria,& magis ipſis ſimpliciter volũtariis ſimilia q̃ nõ violẽtia agit: verſatus circa ſingula. actus enim ſpõte, volũtarieq; agentium: circa ſingularia exiſiunt, quamuis

qualia & pro qualibus ſuſcipiēda ſint:aſſignare prom-
ptum,facileq; non ſit,cum in ipſis ſingulis cōplura ſint
6 diſcrimina;varieq; differentiæ.¶ Tertia cōcluſio.Iucun-
da & honeſta inuolūtaria nō ſunt.¶ Prīo nā hęc violē-
ta non ſunt.neque ſuccurrit vt dicatur extra eſſe quæ cō
pellūt.nā ita dicentiū:ſentētiā cōſequitur,omnia eſſe vio
lenta:agūt em̄ oēs horum gratia quæ extra ſunt.¶ Secū
do.Quæ violētia hoīes agunt:ea cū dolore agūt.qui aūt
iucundū,aut honeſtū,cū voluptate agunt.igitur talia nō
ſunt violēta.¶ Tertio.Ridiculū eſt accuſare externa &
nō ſeipſum potiꝰ:qui facile ab huiuſmodi externis capia
tur.ridiculū itē eſt ſeipſum honeſtorū cauſam dicere:tur
pium autem voluptatem.talia igitur violenta nō ſunt.
¶ Quarto.Violentum eſt cuius principium extra eſt:ni-
hil prorſus eo conferente cui vis allata eſt.non igitur
qui iucūda aut honeſta agūt:violentia agunt;& cum mi
nus eadē per ignorātiā facta videātur:igiť iucūda,& ho
7 neſta inuoluntaria non ſunt.¶ Quarta concluſio.Nō o-
mne per ignorantiam factum:voluntariū eſt.nā eſt ali-
quid per ignorantiam factū:quod poſtea cognitū,nobis
pœnitudinē,mœſtitiāque inducit.& id non voluntariū
eſt:verū potius inuoluntariū.nō tamen omne quod quis
per ignorātiam agit cognitum pœnitudinē inducit,aut
poſtea ſe feciſſe dolet:& id qdē nō inuolūtariū,cū ob id-
ipſum poſtea q̄ cognitū eſt nō doleat.neq; quidem volū
tariū:nullus enim quæ neſcit voluntarie agit,ſed dici po
terit nō ſponte actū.nos itaque hūc in modū poterimus
diffinire inuite agere,& nō ſpōte agere.Inuitus agit qui
aut vi aut ignorātia quicq̄ agit:quod poſtea cognitū pœ
nitudinē,triſtitiā que inducit.nō ſpōte autē agit:qui igno
rātia quicq̄ agit,qđ poſtea cognitū pœnitudinē triſtitiā-
que nō inducit.& cū idē nō ſit inuite agere,& nō ſpōte
8 agere:ſatius eſt illis hoc pacto peculiaria noīa indidiſſe.
¶ Quinta concluſio.Nō penitus idē eſt quicq̄ per igno-
rantiā facere,& ignorātē facere.Nā ebrius,aut iratus nō
videtur per ignorantiā facere,ſed potius ob temulentiā,
aut iram.attamen ebrius & iratus:non ſciens ſed igno-
rans agit.non igitur penitus idem eſt quicquam p̱ igno
rantiam & ignorantem facere.verum enimuero omnis

prauus,flagitioſuſque ignorat quæ agere oportet:& a q̄-
bus abhorrẽdũ,abſtinendũq; eſt.& ob huiuſmodi erro-
rẽ iniuſti homines,maliq; omnino fiũt.¶ Sexta cõcluſio. 9
Nõ omnis ignorãtia inuoluntarium facit. Non em̃ iccir-
co dicitur quis inuitus,inuoluntarieq; agere:quia igno-
ret quod cõducit,vtileq; eſt.nã ignorantia quæ ex electio
ne prouenit:nõ inuolũtarii ſed prauitatis cauſa eſt.ſimili
ter & ignorãtia vniuerſalis:quandoquidẽ ob eã ignoran
tiã hoĩes reprehendunt.nõ igitur omnis ignorãtia inuo
luntariũ facit.ſed ignorãtia alicuius particularũ eorũ cir
ca quæ noſtra verſatur actio,interdũ inuolũtariũ cauſat,
& interdũ in talibus cõmiſeratio & venia locũ habent:cũ
quis aliquid eorũ ignorat,inuituſque agit.¶ Corollariũ. 10
Quapropter non ab re fuerit has particulas,haſq; parti-
culares circunſtãtias enumerare.ſunt enim hę:quis,quid,
circa quid,in quo,quo vt inſtrumento,gratia cuiꝰ vt ſalu
tis gratia,quo modo vt ſenſim vel vehementer.¶ Septi- 11
ma cõcluſio,Harum circunſtantiarum aliquas ignorare
cõtingit:omnes autem impoſſibile eſt.Nã nullꝰ ſeipſum
qui agit ignorat,ſed ignorare quoquo modo poteſt,quid
agit.quemadmodũ aiũt aliquid excidiſſe ſibi:vel neſciſſe
arcana fuiſſe.queadmodũ Æſchylus cum arcana cæteris
retexit,aut cũ quis catapultã oſtendere vult:eã dimittit.
poteſt & ignorare circa quid.& in quo.vt quis putare fi
liũ eſſe hoſtẽ:vt Merope putauit.poteſt & quis ignorare
quo inſtrumẽto:vt putare haſtam cuſpide carentẽ,aut la
pidẽ eſſe pumicẽ:quo(cũ caſtigatiõis cauſa aliquem per-
cuſſerit)enecabit.aut percutiet aliquis alterum,illũ in lu-
cta mediis brachiis ãplecti volens.& hoc pacto de reliqs.
cõtingit itaq; harum circũſtãtiarũ aliquas ignorare,et ſi
non omnes.& qui agens earũ aliquã ignorat,præſertim
earũ aliquã precipuam,quæ poſtea cognita,dolorẽ,pœ-
nitudinemq; afferat,inuitus agere dicetur.principaliſſi-
ma autẽ omnium noſtrarum actionum circunſtantia,eſt
gratia cuius,& eſt circunſtantia finis.¶ Diffinitio.Cũ in- 12
uoluntariũ diffiniuerimꝰ quod vi aut ignorãtia eſt factũ:
merito diffinire poſſumus voluntariũ,cuius principiũ in
agente eſt operationis ſingula cognoſcẽte. ¶ Octaua cõ 13
cluſio.Quæ ob irã aut cõcupiſcentiã fiunt;nõ ſatis recte

fieri inuolũtarie dicũtur.¶ Primo.quia neq; belua,neq;
pueri:quicq̃ ſponte facerẽt,vt pote q̃ ex ira aut cõcupiſcẽ
tia operentur oĩa.¶ Sc'do.Id quærendũ eſt,an ex ira aut
cõcupiſcẽtia nosipſi nihil agamꝰ:vel an ſolũ honeſta vo-
luntarie,& turpia inuolũtarie admittamꝰ.quę ſi abſurda
videbunt,cũ & honeſtorũ & turpiũ eadẽ eſt cauſa:non ſa
tis recte inuoluntaria eſſe aſſerent q̃ ob irã aut cõcupiſcẽ
tiã cõmittunt.Tertio.Nõ minꝰ abſurdum eſt nos ea exi-
ſtimare inuitos agere,quæ debemꝰ bono iure appetere.
debemus autẽ ꝓ quibuſdã iraſci & cupere nonnulla,vt
ſanitatẽ,vt diſciplinam.nõ igitur talia ſunt inuoluntaria.
¶ Quarto.Quæ inuoluntaria ſunt:dolorẽ afferunt.quæ
autem ob cupiditatem aguntur,voluptate afficiunt.non
ſunt igitur inuolũtaria.¶ Quinto.Quæ ratio potior eſt,
vt ea quibus per rationẽ delinquimus,voluntaria dican
tur.quibus vero per iram,inuoluntaria?fugienda enim
vtraq; ſunt.at quæ per rationem delinquimus:volunta-
ria ſunt.igitur & quæ per irã,& alios affectus.non enim
actꝰ rationis expertes minꝰ hominis eſſe vident.& homi
nis actus ab ira,& cupiditate proficiſcunt.abſurdũ eſt igi
tur talia quæ per irã & cõcupiſcẽtiã fiũt:eſſe iuolũtaria.

¶ De electione. Cap.II.

14 Eterminatis autem his:eo inquam
quod ſponte,& eo quod inuitus
quiſpiam agit:conſequens eſt vt
de electione dicamus.Ipſa nanque
virtuti eſſe familiariſſima,& magis quam ip-
ſi actus diiudicare mores videtur.electio ita-
15 que ſponte quidem noſtra videtur fieri.¶ Nõ
tamen eſt idem quod illud quod ſponte fit.
Sed quod fit ſponte ad plura ſeſe extendit.eſt
enim cum pueris & animalibus cæteris no-
bis commune.electio vero non eſt communis.
¶ Et ea quæ a nobis repente fiunt,ſponte qui-

dem noſtra fieri dicimus:electiõe vero non di
cimus.¶ Qui vero dicunt ipſam eſſe cupidita 16
tem,vel iram,vel voluntatem,vel opinionem
quandam:non recte dicere videntur.etem̄ ele-
ctio nõ eſt commune homini cũ rationis exper
tibus.at cupiditas eſt,& ira.¶ Et incõtinens cu
piens qdem:nõ tamen eligens agit.continens
autem contra:eligens quidem,at non cupi-
ens agit.¶ Et cupiditas quidem aduerſatur ele
ctioni:cupiditati vero cupiditas non repu-
gnat.¶ Cupiditas præterea iucundi eſt & mo-
leſti.electio vero neque moleſti neq; iucundi.
¶ Ira etiam minus eſſe videtur.quippe cum ea
quæ fiunt ira:minime per electionem fieri vi-
deantur.¶ At vero neq; volũtas eſt:tametſi fi
nitima hæc eſſe videntur.electio nanq; non eſt
eorum quæ fieri nequeunt,ꝙ ſi quis eligere di
xerit ea:amens eſſe videbitur.voluntas autem
eſt:vt immortalitatis.¶ Et volũtas quidem eſt
& circa ea quæ per ipſum qui vult,nequaquã
agerentur.Volumꝰ enim hiſtrionem aliquem
vincere certamen,at eligit talia nemo,ſed ea
quę per ſeipſum exiſtimat fore poſſe.¶ Præter-
ea voluntas quidem magis eſt finis ipſius:e-
lectio autem eorũ quæ ferũt ad finem.Vt ſani
quidem eſſe volumus:eligimꝰ autem ea quibꝰ
erimꝰ ſani,& felices quidem eſſe volumꝰ,atq;
ita dicimus:eligimus autẽ nõ cõuenit dicere.
Atq; omnino circa ea verſari videtur electio:
quæ in no-

quę in noſtra ſunt poteſtate. Opinio quoq; nō
eſt. Opinatio nāq; circa vniuerſa videtur eſſe:
nec minus circa æterna & ea quæ fieri nequeūt:
quā circa ea quæ noſtra in poteſtate ſunt collo
cata. ¶ Et falſo, vero que diuiditur: nō malo,
bonoq;. electio autem hiſce magis. ¶ Electionē
igitur idem eſſe & opinationē omnino, nemo
forſitā dicit. at nec etiā eſt idē quod opinatio q̄
dam. eligēdo nanq; bona vel mala quales qui
dem ſumus: opinando autem non ſumus. ¶ Et
eligimꝰ quidem capere aliquid aut fugere, aut
aliquid talium. opinamur aūt quidnam ſit vel
cui conferat: vel quo pacto conducat. ſed cape
re aut fugere nō nimiū opinamur. ¶ Et electio
quidem laudatur ex eo: quia eſt eiꝰ quod opor-
tet magis: vel quia eſt recta. opinio vero ex eo
quia eſt vera. & eligimus quidem quæ maxime
ſcimus eſſe bona: opinamur autem ea quæ nō
nimium ſcimus. ¶ Videntur præterea non iídē
homines eligere optima, atq; etiā opinari. ſed
quidā opinari quidem melius: ob vitiū autem
non ea quæ oportet eligere. Nihil autem refert
ſi ātecedat electionē, aut comitetur opinio. nō
enim idipſum nunc perſcrutamur: ſed ſi idem
17 ſit electio quod opinatio quædā. ¶ Quid igi-
tur aut quale quid ſit electio: cū nihil ſit eorū
quæ diximꝰ? Videtur itaq; ſponte quidē a no-
bis fieri. attamē non omne quod ſponte agimꝰ
eſt eligibile. ſed id cuius conſultatio anteceſſit.

electio nãqꝫ cum ratione eſt atque mente.Sub-
ſignificare autem id & nomen videtur:innu-
ens ipſum ex aliis legibile eſſe.

¶SECVNDI CAPITIS NOTÆ.

¶Cupiditas,cõcupiſcẽtia.& eſt affectus.perturbatioq́ue
delectabilis aſſequendi.¶De immortalitate ſecundum 16
vitam ſenſibilem,& qua in hoc ſenſibili mundo vegeta-
mus:intelligatur dictum Ariſtotelis.

¶Secundi capitis commentarius ad literam.

¶Secundũ cap.tribus concluſionib⁹,& vna diffinitione
partitum eſt.¶Prima cõcluſio.Poſt determinationẽ de
voluntario & inuolũtario abſolutã:cõſequẽs de electio-
ne determinatio ſuſcipienda eſt.¶Primo.quia electio vir 14
tuti familiariſſima eſt,& magis virtutes ipſas q̃ ipſi actus
declarans.¶Secundo.electio ſponte noſtra fit,volũtaria-
qꝫ eſt.igitur nõ alienũ eſt poſt voluntarii,inuoluntariiqꝫ
determinationẽ:eius determinationem ſuſcipere.¶Secũ
da cõcluſio.Electio & voluntariũ nõ prorſus idem ſunt.
¶Primo.nam volũtariũ lati⁹ ſe fundit,atqꝫ communius 13
eſt:vt quod pueris & aliis animantibus omnibus nobiſcũ
commune eſt.electio vero nõ:ſed ſolis hominib⁹ addita
conuenit.¶Tertia cõcluſio.Nõ recte ſentiũt qui electio-
nẽ,cupiditatem,iram,voluptatẽ vel opinionẽ quãdã eſſe
dicũt.¶Primo.quia electio communis hominibus cũ be- 16
luis non habetur.at cupiditas,& ira:hoc pacto cõmunes
habẽtur.¶Secũdo.quia incontinens:cupiens agit, non
autem eligens.& contra continens,electione agit:non au
tem cupiditate.¶Tertio.cupiditas aduerſatur electioni:
at cupiditas nõ repugnat cupiditati.¶Quarto.cupidita-
tis eſt proſequi iucundũ atqꝫ delectabile,& moleſtũ fu-
gere.at electionis nõ hæc ſunt.igitur electio nõ recte dice
retur cupiditas.& tanto minus electio ſtatuenda eſt eſſe
ira:cũ ea quæ perturbatione iræ perpetrãtur manifeſte
ab electione nõ procedere cognoſcantur.Quod autẽ non
ſit volũtas tametſi volũtati finitima ſit:patet primo.quia
electio non eſt impoſſibilium.ꝙ ſi quis impoſſibilium
electionem eſſe dicat:plane deſipere videatur.voluntas
autem impoſſibilium eſt,vt volũt homines immortales

viuere. ¶ Secũdo. voluntas eſt circa ea quæ minime ſunt
in poteſtate volentis: vt volumus plerũque aliquem vt
hiſtrionẽ in certamine vincere, quod in noſtra poteſtate
ſitum nõ eſt. at quæ in noſtra non ſunt poteſtate, nemo
eligit: ſed ea quæ per ipſum exiſtimat fieri poſſe. ¶ Ter-
tio. voluntas potius ipſius eſt finis: electio vero mediorũ
in finem. vt ſani eſſe volumus: eligimus autẽ ea per quæ
ſani efficiamur. & felices eſſe volumus: at non apte dici-
mus, eligimus eſſe felices. igitur non recte electio: volũtas
eſſe dicatur. omnino tamen electio circa ea quę in noſtra
ſunt poteſtate verſatur. ex quo rurſum patet electionem
nõ eſſe opinionem. quia opinio circa omnia verſatur, &
æq̃ circa æterna, impoſſibilia, & ea quæ in noſtra ſunt po
teſtate. ¶ Secundo. opinio vero & falſo diuiditur: nõ bo-
no aut malo. at electio bono, maloque potius dirimitur.
¶ Tertio quamuis nemo forte electionem & opinionem
omnino idem eſſe ſentiat: ſed ne opinio quidem quædã
ſentienda eſt. nam propter electionem bonorũ vel ma-
lorum: tales ipſi ſum⁹. at propter bonorum, malorumue
opinionem: neque boni neq; mali euadimus. ¶ Quarto.
eligimus aliquid proſequi, aut fugere, aut aliquid ſimile.
at nos quid aliquid ſit opinamur: & quo conducat mo-
do, quáque ratione ſit vtile, proſequi vero aut fugere nõ
multum opinamur. ¶ Quinto. electio laudatur & eo am
plius quo magis quod oportet elegerit, & quia rectum
elegerit. at opinio non propter id: ſed propter verita-
tem laudatur. ¶ Sexto. eligimus ea quæ maxime ſcimus
eſſe bona. quæ autem opinamur nos ea minime ſcimus.
¶ Septimo nec videñ iidẽ hoĩes eligere, & opinari opti-
ma. ſed opinanñ melius: propter aũt prauitatẽ, deteriora
ſequunñ, ac eligũt. nec refert an opinio: electionẽ præce-
dat, an ſequatur. nec id hoc in loco petiñ: ſed an electio ſit
17 opinio quædã. ¶ Diffinitio. Cũ electio nõ ſit aliqd præ-
dictorũ, ſi efflagiteñ quidnã & quale ea ipſa ſit: adhibe-
ri poteſt reſpõſio, ꝙ ſit quid voluntariũ at nõ omne, ſed
id voluntarium cuius conſultatio præceſſit. eſt enim ele-
ctio cum ratione, & mente. & ad hoc nomẽ ipſum allude
re videtur: quaſi ratione, intellectuq; vnum ex aliis ſeli-
gatur, ſegregeturq; ex aliis.

¶De conſultatione. Cap.III.

ET eſt ne de omnibus conſultatio, & 18
omne quoduis eſt conſultabile:an
de quibuſdam non eſt conſultatio?
¶Atq; dicēdum eſt forſitan conſul- 19
tabile non id eſſe de quo quiſpiā inſipiēs, vel
mente captus: ſed id de quo ſanæ mentis quili
bet conſultaret.¶ De æternis autē nemo cōſul
tat. vt de mundo: vel de diametri, laterisq; in-
cōmenſurabilitate. Sed neq; de ijs quæ conſi-
ſtūt quidē in motu: ſemꝑ aūt fiunt eodē mō ſi-
ue neceſſitate, ſiue natura, ſiue propter aliquā
aliā cauſſam. vt de ſolſtitijs atq; ortu. Neq; de
ijs quę alias aliter ſeſe habēt. vt de ſiccitatib⁹,
imbribusue. Nec itē de ijs quę eueniūt a fortu
na. vt de theſauri inuētione. Sed neq; de huma-
nis omnib⁹ rebus. nā quonā pacto reſpublica
Scitharū optime gubernaretur: nemo Lacedæ
moniorū cōſultat, nihil em̄ horū per noſipſos
fieri poteſt.¶ Cōſultamus aūt de ijs reb⁹ agen- 20
dis, quę ī noſtra ſunt poteſtate. hæ etem̄ reſtāt.
Cauſę nāq; vidētur eſſe: natura, neceſſitas, for
tuna & mēs inſuꝑ ac omne quod per hominē
efficit. hominū aūt quisq; de ijs conſultat quæ
agi ꝑ ipſum poſſunt.¶ Atq; circa exactas qui- 21
dē ſciētias & ſufficiētes: nō eſt conſultatio. vt
de literis. nō em̄ ambigimus quonā pacto litę-
tæ ſint ſcribēdæ. Sed de ijs cōſultamus quæ-
fiūt quidē a nobis: nō tamē ſemper eodē mō.

vt de agēdis ꝑ medicinā vel pecuniariā artē:& eo magis circa gubernādi facultatē, q̄ exercēdi artē deliberam⁹, quo minus exacta eſt. & de cæteris ſimili modo. Atq; magis circa artes q̄ circa ſciētias. nā circa ipſas magis ambigim⁹. Cōſultatio autē in iis verſatur: quę plerūq; quidē fieri poſſunt: incerta tn̄ ſunt quonā eueniēt pacto. & ī qb⁹ eſt indeterminatio. Atq; cū magnis de rebus deliberare volum⁹: ſumimus & alios ad conſiliū, diffidentes nobiſipſis, tanquā nō ſufficiētib⁹ ad diſcernendū. ¶ Cōſultam⁹ autē nō de finib⁹: ſed de iis quæ ad fines ipſos ꝑducūt. Nec enim medicus ſi ſanabit, nec orator ſi ꝑſuadebit, nec reipublicæ gubernator: ſi bene, recteq; legib⁹ ciuitatē inſtituet. nec deniq; cæterorū quiſq̄ de fine deliberat. ſed omnes poſito quodā fine: quēadmodū & ꝑ quę fiet ille, cōſiderant. Atq; ſi ꝑ plura poſſe fieri videtur, per quod illorū facillime, optimeq; fiet: perqrunt. ſin per vnū: quonā pacto ꝑ illud fiet, & illud idē per quid efficietur cōſiderāt, idq; faciūt: donec ad primā perueniant cauſſam: quæ qdē in inuētione eſt vltimū. Qui nāq; cnoſultat, is quęrere videtur: dictoq; modo pinde atq; deſignationem linearum reſoluere. ¶ Non autem omnis perquiſitio, cōſultatio eſſe videtur. Mathematicæ nāq; perquiſitiones: cōſultationes non ſunt. omnis autem cōſultatio eſt cōtinuo ꝑquiſitio. idq; quod vltimū eſt in reſolutiōe:

Pax Connubiū Dos, patria. Numerata pecunia.

primũ eſſe cõſtat in generatiõe. Atq; ſi cõſul‑
tantes in aliquid inciderint, quod quidẽ fieri
nequeat: deſiſtũt. vt ſi ſit pecuniis op⁹: has aũt
habere nõ poſſint quod ſi videatur fieri poſ‑
ſe: tũc agere aggrediũtur. Ea vero dicim⁹ fieri
poſſe: quæ p̃ noſipſos fieri poſſunt. nã ea quæ
per amicos fiũt, p̃ noſipſos quodã modo fiũt:
quippe cũ prĩcipiũ ſit in nobis. Quærũtur aũt
quãdoq; quidẽ inſtrumẽta: quãdoq; autẽ vſus
ipſorum. & in reliquis ſimili modo. Interdũ p̃
quod, ĩterdũ quomõ, aut per quẽ modũ. Vide
tur igitur (vt dictũ eſt) homo principiũ actuũ
eſſe: & de iis eſſe cõſiliũ quę agi ab ipſo poſſũt,
& act⁹ aliorũ eſſe gratia. finis igitur nõ erit cõ
ſultabilis: ſed ea quæ ducũt ad fines. ¶ Nec etiã 23
ſingularia; vt ſi panis ſit hoc, vel confectũ ſit
vt oportet. hæc enim: ſenſus ipſi⁹ ſunt. ¶ Quod 24
ſi ſemper qſpiã cõſultauerit: in infinitũ abibit.
conſultabile aũt & eligibile idẽ eſt. ipſum tamẽ
eligibile definitũ iã eſt. Quod enim cæteris ex
cõſultatione prætulim⁹, id eligibile eſt. deſinit
enim tũc demum vnusquisq; p̃quirere quonã
aget pacto: cũ in ſeipſum prĩcipiũ redigit. & in
id ſui ipſius quod antecedit. hoc eſt enĩ quod
eligit. Patet hoc ita eſſe & ex vetuſtiſſimis reb⁹
publicis; quas imitabatur Homerus, quæ nan‑
q; reges eligerẽt: ea populo renũciabant. Cum
igitur ipſum eligibile ſit cõſultabile appetibi
le ex iis quæ in noſtra ſunt poteſtate: & ipſa ele

ctio deliberatiua appetitio rerum erit,earum quæ in noſtra ſunt poteſtate,nam ſimul atq̧ dijudicauimus ex conſultatione: affectamus deliberatione.Quid eſt igitur electio:figura ſit dictum & circa quæ verſatur:& eorum eſſe quibus ad ipſos fines acceditur.

¶TERTII CAPITIS NOTÆ,

18 ¶Conſultatio,conſilium.¶Quid ſolſtitia,ſolisq̧ cõuer-
19 ſiões ſint,& quid ſignorũ vnũquodq̧:aſtronomi eſt co-
gnoſcere,¶Neceſſitas,vis,violẽtia.¶Scithę:populi ſunt
20 Meotidis paludis accolæ.¶Hæc in noſtra ſunt poteſtate
quæ ſi volumus facimus:& quæ eadẽ ſi facere nolumus,
facimus minime.¶Sub fortuna,caſus comprehenditur,
¶Quod p̄ hoĩem efficit:eſt potẽtia,affect⁹,habit⁹ & ſiẽa,
21 ¶Facultas exercẽdi,gymnaſtica,quæ multis perficitur:
ſaltu,curſu,lucta,iactu.& ſimilib⁹. ¶Deliberare,cõſulta
re,cõſilio inquirere.¶Perſuadere,in ſuã ſentẽtiã audito
ris animũ dicẽdo inducere.eſt oratoris officiũ.¶Diagrã
ma:eſt geometrica linearum deſignatio.& eſt mẽſula Py
thagoræ,ex Panepiſtemon Politiani.¶Geometer lineas
deſignat:quarũ demonſtrationẽ reſoluẽdo in principia,
aut ex principiis cognita perquirit.Reſoluere:de vno in
aliud inquirendo procedere.¶Mathematici,qui quadri
uiũ,aut eius partium aliquã ſunt adepti.¶Quadriuiũ eſt
Arithmetica, Muſica,Geometria, Aſtronomia.¶Quo
pacto id qđ in inquiſitiõis reſolutione vltimũ eſt:gene-
ratiõe atq̧ ad ipſum peragẽdũ negotiũ primum ſit,hoc
exẽplo deprehenditur.Propoſitus eſt finis:pax conſulta
tur quo pacto haberi queat.cõpertũ eſt matrimonio,&
id vnũ mediũ eſſe cõuenientiſſimũ.mox cõſultať quo me-
dio id fieri poſſit.cõperitur ſi certa patria p̄ dote dabiť,
pergiť cõſultãdo quo pacto ea patria,dos dari poſſit.cõ
ſilio cõperitur ſi patriæ præfecto numerabũtur pecunię,
qđ & factu facile occurrit.Vltimũ in hac reſolutiõe,cõ-
ſiliiq̧ p̄ueſtigatiõe reptũ:ẽ pecuniarũ numeratio,& ab
hac p̄ illa pace cõſequẽda inchoãdũ eſt,& primũ prefe-
cto patriæ numerãdę ſũt pecuniæ,mox patria in doť p̄

Quod finis primum ſit in inqſitione & vltimũ in aſſecutione.

ponenda.hinc firmã da connubia.& vltimũ finis eſt,atq̧
ciuium in optata pace tranquillitas. Quod ſi vltimum,
vt numerandæ pecuniæ ,haberi non poſſet: deſiſterent
protinus a conſultatione,de optati finis conſecutione de-
ſperantes.¶ Singularia,indiuidua.¶ Eorum quæ ſenſu 23
cognita ſunt:iccirco conſilium eſſe non ponitur,q̧ in cõ- 24
ſultando principia ſint.ſi itaque de ipſis conſultaremus:
haberẽt principia,& eodem iure illa iterũ principia,ab-
iretq̧ hoc in infinitum.¶ Principium primum,prima (a
qua in noſtris agendis incipimus)cauſſa.

¶ Tertii capitis commentarius ad literam.

¶ Tertiũ cap.vna quæſtione & ſex cõcluſionibꝰ partitũ 18
eſt.¶ Quæſtio.Vtrũ omniũ ſit cõſultatio: atque omne
conſultabile?an quorũdam potius conſultatio nulla ſit?
¶ Prima cõcluſio.Nõ omniũ eſt conſultatio.¶ Primo. 19
quia conſentaneũ nõ eſt eius cõſultationẽ ponere de quo
inſipiẽs aut amẽs quæreret:ſed de quo ſanæ mẽtis,ratio-
niſq̧ cõpos conſultaret.¶ Secũdo.nemo cõſultat de æter
nis:vt de mundo,de quadrati & eius coſtæ incõmẽſurabi
litate.de iis quæ ſempiterno motu eodẽ tenore iugiter ꝑ-
manere viſuntur:vt de ſolis cõuerſionibus,ſignorũq̧ or-
tu,neque de iis quæ neceſſitate aut natura fiunt,aut pro-
pter aliam ſimilem cauſſam.item neque de omnibus iis:
quæ alias aliter ſeſe habẽt vt de ſiccitatibus,& imbribus.
neq̧ de iis cõſultamus:quæ a fortuna contingunt,vt de
theſauri inuentione.immo vero neq̧ de omnibus rebus
cõſultamus humanis.nã quo pacto Scitharum reſpubli-
ca optime gubernetur:nemo Lacedæmoniorũ conſultat.
prædictorũ enim omniũ per nos nihil agi poteſt.conſtat
igitur nõ omniũ conſultationẽ eſſe,q̧q̧ nõ omne ſit cõ-
ſultabile.¶ Secunda cõcluſio.Conſultatio earũ rerũ eſt: 20
quæ a nobis agi poſſunt,& quæ in noſtra poteſtate exi-
ſtunt.Quoniã hæ ſolæ reſtant in quibus cõſultationẽ col
locemus.nã operationũ cauſæ ſunt:natura,neceſſitas,for
tuna,mens,& omne quod per hominẽ efficit.at nõ con-
ſultamus de iis quæ aut natura,neceſſitate,aut fortuna
fiunt:ſed conſultat quiſq̧ de iis quæ per ipſum agi queũt.
Conſultatio igitur earum rerum eſt:quæ a nobis agi poſ-
ſunt,& quæ in noſtra poteſtate ſunt.¶ Tertia concluſio. 21

Nõ de omnib⁹ quæ a nobis agi poſſunt & quę in noſtra
poteſtate iacent,ſitaq; ſunt:cõſultam⁹.¶ Primo.quia cir-
ca exactas,percertaſq; diſciplinas,& ſufficientes:non cõ
ſultamus.vt de literis in grãmaticis.non enim ambigi-
mus quo pacto literæ ſint ſcribẽdę.ſed nos de iis conſiliũ
capimus,quæ a nobis quidẽ fiunt:ſed nõ ſemper eodem
modo.vt de iis quæ ad medicinam,& rem pecuniariam
pertinent,& de gubernandi facultate,& exercendi.ſed
eo amplius de gubernandi facultate q̃ exercendi:quo ma
gis gubernandi facultas indeterminatior,incertiorq; ha
betur.& pari quoq; modo de cæteris conſimilibus.& ma
gis circa artes deliberamus,q̃ circa ſciẽtias:q, circa artes
ipſas magis ambigimus.& em̃ conſultatio in iis ipſis ver
ſari videt:quę vt frequẽter accidunt.attamẽ quæ incer-
ta quo euentura ſint modo:indeterminata,incognitaq;
ſunt.at cum de arduis rebus & quę pondus habẽt delibe
rare volumus:aſciſcimus & alios nobiſcum ad conſiliũ,
non ſatis nobiſipſis confidentes tanquam ad diſcernen-
dum inſufficiẽtioribus.¶ Secundo.non conſultamus de
finibus,ſed de iis quæ nos ad fines ipſos perducunt.non
enim medicus cõſultat ſi ſanabit,nec orator ſi perſuade-
bit,nec reipublice gubernator ſi bene atq; trãquille ciui-
tatem legibus inſtituet,ac moderabit.nec aliorum quiſq̃
de fine deliberat,ſed om̃es ſtatuto fine primo cõſiderãt:
quo pacto an vno an plurib⁹ mediis ad ipſum ꝑueniat.
ſecũdo.ſi pluribus deueniri poteſt mediis quo illorũ facil
lime,atq; optime deuenietur.tertio.ſi vnico deueniẽdum
eſt medio:quo pacto id fiet,& ꝑ quid id aſſequemur me-
dium,quouſq; ad primam deueniamus cauſam,quæ in-
uentione vltima eſt.qui enim cõſultat quærere videtur,
ac reſoluere,perinde atq; ille q̃ lineas deſignat.¶ Quar-
22 ta concluſio.Tametſi omnis cõſultatio,perquiſitio quæ-
dam ſit,non omnis tamen perquiſitio cõſultatio eſt.Nã
mathematici perquirũt.huiuſmodi autẽ perquiſitiones,
conſultationes non ſunt.attamen,vt dictum eſt,omnis
conſultatio perquiſitio eſt.& quod in huiuſmodi reſolu-
tione,perquiſitioneq; vltimum eſt:id in negotio cõficiẽ-
do primum eſt.& ſi conſultantes reſoluendo in aliquid
inciderint(vt ſunt pecuniæ)quod haberi non poſſit:hoc

mō cōſultare deſiſtūt.ſi aūt poſſit:tūc ab illo aggrediūtur
opus.& hoc in loco dicim⁹ nos poſſe quę p nos ipſos poſ
ſumus:& quæ per amicos poſſumus,per nos ipſos poſſe
reputam⁹.nā principiū in nobis eſt.& in hac conſultato-
ria inueſtigatione:qñq; quærūtur īſtrumēta,qñq; inſtru
mētorum vſus,qñq; per quod fit quod intēditur,quādo-
q; quomodo fit,& per quē modū,quove mediante fit.&
homo(vt dictū eſt)ſuarū actionū principiū eſt:& de iis
cōſultat ſemper quæ ſunt aliorū gratia.quapropter rur-
ſum ipſi⁹ finis cōſultatio nō eſt:ſed eorū quæ nos in ipſum
finē perducūt.¶ Quinta cōcluſio.Singulariū nō eſt con- 23
ſultatio.Nā hæc:ipſius ſunt ſenſus,vt nemo conſultat an
hoc ſit panis,an ſit cōcoctū,vt oportet.¶ Sexta cōcluſio. 24
Conſultatio finitorū eſt.nā ſi in infinitū conſultatur:hoc
in infinitū abibit.id aūt eſſe nequit.nā conſultabile,& eli
gibile idē ſunt.quid tamē ſit eligibile:prius determinatū
eſt.& reuera id eligibile eſt:quod ex cōſultatione cæteris
prætulerimus.ſi itaq; conſultatio in immenſum ſine ter-
mino progrederet:nihil eſſet eligibile,q nihil eſſet cæte
ris prælatū.finitorū igitur cōſultatio eſt.gnimo & tunc
deſinit vnuſquiſq; cōſultare quonam pacto aget:cū prin
cipiū in ſeipſum redegit,& quicqd ipſi⁹ cōſultatiōis pceſ
ſerit in idipſum.& id quidē quod pceſſit eligibile eſt.qd
& patet ex vetuſtiſſimis inſtitutis quæ Homerus ſectat⁹
eſt:vbi inducit reges quæ elegerāt denūtiare in populū.
quo fit cū eligibile iterū eſſe cognoſcat cōſultabile quod
dā affectabile eorū quę in noſtra ſunt poteſtate:vt electio
idētidē ſit cōſulta quædā affectio,eorū quæ in noſtra po-
teſtate ſunt.ita ex cōſultatione em̄ iudicātes:ſecundū con
ſilium affectare dicuntur.Sed hactenus de electione,cir-
ca quæ exiſtat.& quod circa ea quæ nos ad finem perdu
cunt,vt & ipſa conſultatio:dictum putetur abunde.

¶ De volūtate & volūtate affectabili.Ca.IIII. 25

VOluntatem autem finis quidem ip-
ſius eſſe:iam paulo antea diximus.
Sed videtur aliјs quidem eſſe ve-
ri boni:alij apparentis boni.At-

que ſit ſententia quidem eorum qui verum bonum id eſſe cenſent quod eſt affectabile voluntate: vt id non ſit affectabile voluntate quod is qui non recte expetit vult. Nam ſi ſit: erit & continuo bonum. at erat forte malum. Sententia autem eorum qui bonum apparens inquiunt eſſe quod eſt affectabile voluntate, vt nihil ſit prorſus quod ſuapte natura ſit affectabile voluntate: ſed id quod vnicuique videtur. at aliud alij videtur: & repugnantia forte. ¶ Quod ſi hæc non placent: dicendum eſt ſimpliciter quidē & reuera verū bonū eſſe affectabile volūtate: vnicuiq; vero id quod
26 vnicuiq; videtur. Studioſo igitur id eſt affectabile voluntate, quod vere eſt bonū: vitioſo vero. quicquid contigerit. Fitq; hoc perinde atq; in corporibus ipſis. his em̄ quorū corpora bene ſeſe habēt: ſalubria ſunt ea quæ vere talia ſunt. ijs autē quoꝝ corpora ſunt ęgrota, nō hæc ipſa, ſed alia. ſimiliter & amara ac dulcia, & calida, atq; grauia: & ſingula cęterorū. ¶ Studioſ⁹ em̄ homo recte ſingula iudicat: & ſingulis in reb⁹ id ipſi videtur quod vere eſt tale. in vnoquoque em̄ habitu ſunt propria quædam honeſta atq; iucūda. atq; in ſingulis plurimū fortaſſe præſtat vir ſtudioſ⁹, in dinoſcēdis ijs quæ vere talia ſunt: propterea quod ē vt norma q̄dā atq; mēſura ipſorū. Multitudo vero decipi videtur ob voluptatē. ipſa nāq; bonū

ꝗdẽ nõ eſt:bonũ tñ eſſe videt̃.proſequũt̃ igit̃
ipſam tanq̃ bonũ:dolorẽ aũt fugiũt tanq̃ malũ.

¶QVARTI Capitis notæ.

Socratici
Academici

¶Prima opinionũ:quorũdã Socraticorũ eſt.& ſecunda 25
Academicorũ.¶Studioſus circa agenda vitæ,recte iudi 26
cat:& vnuſquiſque artifex eorũ quæ nouit.Et in facilita-

Anacharſis.

te iudicii maxime errare ſolẽt hoies.qđ Anacharſis Sci-
tha admirari ſolebat,& vehementer carpere:ꝙ cũ apud
Græcos certarẽt artifices,iudicarẽt qui opifices nõ eſſent.

Hierony.

Et Hieronymo cõmode ea de re ſcriptum eſt.Felices,in
quit Fabius,eſſent artes,ſi de illis ſoli artifices iudicarent
Poetã nõ poteſt noſſe,niſi qui verſũ poteſt inſtruere,Phi
loſophos nõ intelligit,niſi qui ſcit dogmatũ varietates.
manufacta & oculis patentia magis probant artifices.

¶QVARTI Capitis commentarius ad literam.

¶Quartũ cap.duabus opinionibus,& vna concluſione 25
partitum eſt.¶Duæ opiniones.Volũtatẽ eſſe ipſi⁹ finis
iã diximus:ſed ei⁹ ſunt duæ opiniones.Vna eſt ponẽtiũ
volũtatem eſſe ſoli⁹ veri boni.& iccirco hi diffiniũt verũ
bonũ:quod eſt volũtate affectabile,voluntq; nos ea non
velle quæ nõ recte cupim⁹.nã ea mala ſunt.nos autẽ(vt
eorũ fert opinio)nihil niſi bonũ volum⁹.quare protinus
ſi ea vellemus,bona eſſent.mala autẽ ſunt.¶Secunda eſt
ponẽtiũ volũtatem ſolũ eſſe apparentis boni.& iccirco
eorũ ſententia diffinitur apparens bonũ,qđ eſt volunta-
te affectabile,voluntq; nihil eſſe qđ ſuapte natura bonũ
ſit:voluntateq; affectabile:ſed vnicuiq; id bonũ dici vo-
lunt,quod vnicuiq; videtur.ſed cũ vnum vni videat̃,& al
terũ alteri:contingent de eodem contraria.nam cũ vnũ
alicui apparet bonum:eorũ ſentẽtia bonum eſt,& cũ idẽ
alteri apparet malum:eorũ itidẽ ſententia malum eſt.idẽ
igitur & bonum & malum:quæ ſunt cõtraria.quæ ſi ab-
ſurda videntur atque nimirũ diſplicent:diffiniri poterit
ſimpliciter & reuera bonum,quod ſimpliciter voluntate
affectabile eſt.ſecundũ quid vero.& vnicuiq; bonũ quod
cuique videtur.¶Cõcluſio.Quod ſtudioſo eſt voluntate 26
affectabile,ſimpliciter,& reuera bonũ eſt.qđ vero vitio-
ſo,ſecundũ quid bonũ,& quicquid contigerit.¶Primo.

Quia in iis bonorũ affectiõib⁹:ſtudioſus & vitioſus per-
inde ſe habent ac corpora ipſa ad ſua bona.atqui quo-
rum corpora recte valent,ſanaq; ſunt:hi quæ vere ſalu-
bria ſunt appetunt.illi vero quorũ corpora inualitudine
languẽt,non quæ vere ſalubria,ſed quæ ſibi ſalubria ap-
parent:nunc ſine vllo diſcrimine amara,nũc dulcia,nũc
calida,nunc grauia & cætera id genus,igitur ſtudioſ⁹ vo
luntate affectat qđ vere bonũ eſt:vitioſus vero cõtra nõ
id,ſed qđ ſibi apparet.¶ Scđo.Studioſ⁹ ſingula recte iu
dicat;& in ſingulis qđ vere tale eſt agnoſcit.ſecundũ enĩ
vnũquenq; habitũ propria quædã ſunt,honeſta & iucun
da.atq; in ſingulis rite dinoſcẽdis quæ vere talia ſint lon
ge antecellit ſtudioſus:ꝙ vere bonorũ quædam regula ſit
ac menſura.nihil mirũ igitur ſi qđ vere bonũ eſt,volun-
tate affectat ſtudioſus;vitioſus ꝟo nõ id,ſed quod illi ip-
ſi apparet.multitudo enim vitioſorũq; turba,vt conſtat,
voluptate decipitur.nam voluptas bonũ non eſt.at bo-
num illis eſſe videtur.proſequuntur itaq; illã tãquam ea
bonum ſit:doloremque tãquam malũ horrent & fugiũt.

¶ De ijs quæ in noſtra ſunt poteſtate. Cap.V.

27 CVm igitur finis quidem ſit affecta-
bilis volũtate,ea vero quibus itur
ad finem,conſultabilia ſint atq; eli-
gibilia:fit vt actus ij qui circa hæc
verſantur,ab electione proficiſcantur,noſtra
28 que ſponte efficiantur.¶ At operationes vir-
tutum circa hæc ipſa verſantur .noſtra igitur
in poteſtate ipſæ virtutes : & identidem vi-
tia collocantur.¶ Quibus enim in rebus no-
ſtra in poteſtate ſitum eſt agere:in ijs & non a-
gere.& in quibus non agere:in ijs eſt & agere.
quare ſi agere bonũ(quod honeſtum eſt)in no
bis eſt ſitũ:& non agere(quod eſt turpe)in no
bis eſt collocatum.& ſi non agere malũ(quod

eſt honeſtū)in noſtra eſt poteſtate:& agere(qđ
eſt turpe)in nobis eſt ſitū.ꝙ ſi in nobis eſt ſitū
tā honeſta quā turpia agere:& ſimili modo nō
agere.hoc autē erat bonos & malos eſſe:in no-
bis certe eſt ſitū nos probos & improbos eſſe.
¶ Dicere autem ſua ſponte neminē prauū,nec 29
inuitū quenq̄ beatum eſſe:alterum falſo eſt ſi-
mile,alterū vero.Nam beatus quidem nemo
eſt inuitus:ſponte aūt noſtra prauitas cōpara
tur.vel obſtandum eſt iis quæ modo ſunt di-
cta:& hominem non eſſe principium eſt dicen
dum,neque procreatorem áctuum perinde ac
liberorum.ꝙ ſi hæc vera videntur.nec in alia
vlla,principia actuū q̄ in ea q̄ ſunt in nobis re
ducere poſſum⁹.quorū principia ſunt ī nobis,
ea quoq; in nobis ſunt ſita,ſponteq; a nobis
fiūt.¶ Hæc ita eſſe teſtes ſunt & priuatim ſin-
guli homines,& ipſi legumlatores.nam eos q-
dem qui praua faciunt:ſi modo nō vi,nec ob
ignorationem eam cuius ipſi non fuerint cau
ſa,illa agāt:caſtigant ac puniunt.iis autem qui
honeſta agunt,honores inſtituūt:vt homines
partim hortētur,partim prohibeant.At ad ea
agēda q̄ nec ī noſtra ſunt poteſtate,nec noſtra
ſpōte efficiūtur,nemo prorſus hortatur,quip-
pe cū vanum ſit perſuaſum eſſe cuipiam non
calere,aut nō dolere,aut nō eſurire,aut quid-
uis aliud tale.nam nihilominus hæc ipſa patie
tur.Etenim pro ignoratione etiā ipſa:pœnas

inſtituunt,ſi quiſpiã ignorationis eſſe ſibi cauſa videret.ebrios nãque duplici pœna afficiẽdos eſſe putarunt.principium enim in ipſis eſt: quippe cum in ipſorũ ſit poteſtate ebrietatem vitare,quæ quidem ignorationis eſt cauſa.Puniũt etiam eos qui aliquid eorum ignorãt quæ legibus continentur:quæ quidem ſcire oportet,nec ſunt difficilia cognitu.ſimiliter & in alijs quæcunque per negligentiã homines ignorare videntur:ex eo plane quia in ipſis eſt non ignorare.eſt enim in ipſorum poteſtate diligentiam adhibere.at fortaſſe tales ſunt quidam vt diligentiã non adhibeant.¶ At vt tales fierent, & iniuſti,aut intemperãtes:ipſi ſunt ſane cauſa diſſolute viuentes,& res iniuſtas agẽtes,& potui,& rebus talibus indulgentes.operationes enim quæ ſũt circa ſingula tales efficiũt.Quod quidem ex iis patet qui cuiuis ludo vel actui ſtudent.perſeuerant enim in operando.Ignorare igitur ex operationib⁹ quæ fiunt circa res ſingulas,habit⁹ ipſos emergere:nimiũ hebetis hominis eſt.¶ Præterea metas rationis egreditur:iniurias facientẽ hominẽ aut intẽperate agẽtem,nolle ſe iniuſtũ aut intẽperatum eſſe.ꝙ ſi quis nõ ignorãs agit ea ex quib⁹ erit iniuſtus: is ſua ſponte erit iniuſt⁹.¶ Non tñ ſi vult,cũ eſt iniuſtus,deſinet eſſe talis:ac iuſt⁹ erit.Nec enĩ qui ægrotat:ſi vult,erit ſan⁹.& forte ſua ſponte ægrotat:ſi incontinẽter viuebat,& præcepta

Ebrietatis multa ; duplex.

medicorũ negligebat.tunc igitur licebat ipſi
nõ egrotare.ſed poſteaquã valitudinẽ prodi
dit ſuam:non licet. Sicut neq; fit vt quiſquã
reſumat lapidẽ quem proiecit.erat tñ in ipſo
ſitum ſumere ipſum atq; proiicere.principiũ
enim erat in ipſo.Modo eodẽ & iniuſto,& in-
temperanti licebat quidẽ ab initio talem non
fore.quapropter ſua ſpõte eſt talis.ſed poſtea-
quã talis eſt fact⁹:non licet ipſi non eſſe talẽ.
¶ Non ſolũ autẽ animi vitia,noſtra ſponte fi-
unt:ſed corporis etiã interdũ a nonnullis idẽ
tidem comparãtur.Quos quidem & increpã
pam⁹.eos enim qui natura ſunt turpes,repræ
hendit profecto nemo.ſed eos qui per inertiã
tales atq; otiũ euaſerunt.Idem & circa imbecil
litatẽ euenire videtur.& cum quiſpiã mẽbris
eſt captus.nemo nãq; exprobrabit cuiq; idip-
ſum:ſi ſit aut natura,aut ægritudine,aut vul-
nere cæc⁹:ſed potius miſerebitur.Quod ſi e-
brietate,vel aliquo alio flagitio capt⁹ ſit ocu-
lis:omnes vtiq; carpent,ac increpabũt.vitio
rũ igitur corporis:ea quidẽ quæ in noſtra ſũt
poteſtate,repræhenduntur.ea vero quæ non
ſunt,nõ increpãtur.hæc cũ ita ſint:& in cæte
ris ea vitia quæ increpãtur,noſtra in poteſta
te ſunt collocata.¶ Sed fortaſſe quiſpiã dicet 31
vniuerſos qdem homines id affectare ſemp:
quod bonũ apparet.ipſius tñ apparentiæ do-
minos ipſos non eſſe.Sed qualis tandẽ vnuſ
quiſque

quiſq; eſt:talem & finem ipſi videri.at ſi habi
tus ipſi⁹ aliquo modo ſibi quiſq; eſt cauſa:erit
& apparẽtiæ ipſe ſibi quodã modo cauſa.ſin
vero nemo eſt ſibi mala agendi cauſſa:ſed hæc
ob ignorationẽ finis ipſius agit,putãs per ea
ſe ſummũ bonum conſecuturũ,affectatioq; fi
nis nõ in noſtra eſt poteſtate:ſed ita natũ eſ-
ſe oportet,vt habeat quaſi viſum,quo qdẽ
recte diſcernet,& id expetet quod vere eſt bo
nũ,atq; is eſt ĩgenio bono:cui id ipſum bñ ſe-
ſe habet natura(idẽ quod maximũ eſt atq;
pulcherrimũ,& quod fieri non põt vt ab alio
accipiat atq; diſcat:quale eſt ortũ natura,tale
habebit)atq; hoc recte natura beneq; ortum.
eſſe ipſa eſt habilitas perfecta,veraq; naturæ.

12 ¶Si igitur hæc vera ſunt:cur magis virt⁹ ſpõ
te noſtra q̃ vitiũ cõparabitur?Ambobus eñ
ſimiliter tã bono q̃ malo finis ipſe natura,aut
quouis modo videtur ac ponitur.cætera autẽ
agunt quouis modo:ea ipſa referentes ad illũ.
ſiue igitur finis nõ natura talis vnicuiq; vi-
deatur,ſed ſit aliqd etiã apud ipſum,ſiue qui
dẽ finis ſit naturalis,quia vero ſua ſpõte vir
ſtudioſus cætera agit,virt⁹ ſpõte cõparetur
ac acquiratur:vitiũ quoq; non min⁹ compara
bitur ſponte.Et homini nãq; malo eadẽ com-
petunt:& actuũ,& finis reſpectu.Si igitur(vt
dicitur)noſtra ſponte cõparãtur virtutes(ip
ſorum enim habituũ nos ipſi cõcauſæ quodã

modo ſumus:finemque talem ex eo ponimus, quia nos tales ſum⁹ vitia quoq; ſponte ab hominibus acquirentur.ſimiles enim ſubeũt modos. ¶ Communiter igitur dictũ eſt de virtutibus: & gen⁹ ipſum figura, mediocritates inquã ipſas eſſe ac habitus. Et a qbus fiũt, & principia eſſe illa per ſe agendi, noſtraq; in poteſtate collocatas eſſe & noſtra fieri ſponte:atq; ita vt ipſa recta ratio iubet. Verũ non ſimiliter noſtra ſponte actus ac habitus fiũt. actuũ eñ a principio vſq; ad finẽ domini ſum⁹: ipſa ſingula cognoſcentes. habituũ vero principii. Singulorũ aũt additio non eſt nota: quẽadmodũ & in aduerſa fit valitudine. ſed noſtra ſpõte ideo fiũt: quia noſtra erat in poteſtate ſic aut nõ ſic agere atque vti. At nunc repetentes: de ſingulis dicamus virtutibus, quænam ſint, & circa quæ verſantur: & quo etiam modo. ex quibus & illud ſimul emerget quot ſunt ipſe virtutes. atque de fortitudine primum dicamus.

¶ QVINTI CAPITIS NOTÆ.

¶ Quorum cauſæ in noſtra ſunt poteſtate: pariter & ipſi effectus. ¶ In nobis, in noſtra poteſtate. ¶ Cauſſa, cauſſa voluntaria. ¶ Chryſippus, & qui omnia fato & neceſſitate quadam venire ponunt: neque virtutes, neque vitia in noſtra poteſtate relinquunt. ſed vt Pyrrhonea ſecta: ita horum impia deliramenta dudum exploſa ſunt. ¶ Boni, finem bonũ ſtatuũt, eſtq; finis eorũ bonus: corrupti vero atque vitioſi, finem malum. eſtque quales & ipſi ſunt, finis eorum malus: tãetſi illis bonus appareat.

¶ Quinti capitis commentarius ad literam.

¶ Quintum cap. quinq; concluſionibus, vna inſtantia, &

27 vna reſponſiõe partitũ eſt.¶Prima concluſio. Actus eo
rũ q ad finẽ ſunt:ſecũdũ electionẽ,& in noſtra ſunt pote
ſtate.Nã volũtas ipſius eſt finis.finis ipſe voluntate affe
ctabilis:idẽtidẽ & cõſultatio:&electio eorũ ſũt:quæ ſunt
ad finẽ.igitur talium actus ſecundũ electionẽ exiſtũt,atq;
in noſtra poteſtate ſunt.¶ Secunda concluſio.Virtus,pa
riter & vitia:in noſtra poteſtate ſita ſunt.¶Primo.quia
virtutes & vitia ex operationibus ſecundum electionem:
eorum quæ ſunt in finẽ gignũtur.at illæ in noſtra pote
ſtate ſunt.igit̃ virtutes & vitia in nr̃a poteſtate ſunt ſita.
28 ¶Secũdo.in quibuscunq; em̃ rebus in noſtra poteſtate
collocatũ eſt agere:in eiſdẽ in noſtra poteſtate eſt nõ age
re.&in quib⁹ nõ agere:eſt in noſtra poteſtate itidẽ &age
re.quare ſi bonũ,honeſtũq; agere in noſtra poteſtate ſi
tũ eſt:itidẽ non agere quod quidẽ turpe eſt,in noſtra po
teſtate iacet,collocatũq; eſt.&ſi nõ agere turpe(quod qui
dem eſt honeſtũ)in noſtra poteſtate eſt:& agere turpe in
noſtra poteſtate ſitũ eſt.& ſi in noſtra poteſtate ſitum eſt
tam honeſta q̃ turpia agere:ſimili mõ & nõ agere.ſitum
autẽ id eſt.& hoc eſt bonos & malos nos euadere.bonos
29 igit̃ & malos eſſe:ĩ noſtra poteſtate ſitũ eſt.ſunt itaq; vir
tutes & vitia in noſtra poteſtate ſita. ¶Tertia concluſio.
Virtutes,& vitia volũtaria ſunt. ¶Prĩo.Nã dicere nemi
nem ſua voluntate prauũ eſſe,neq; inuitũ quẽquẽ eſſe fe
licẽ:primũ profecto falſum eſt,& ſecũdũ veritati cõſenta
neũ.nemo em̃ inuit⁹ felix.ſed prauitas ipſa ſpõte noſtra
cõparat̃:alioqui reclamãdũ eſt iis quæ modo adduxim⁹,
atq; dicendũ hominẽ nõ eſſe principiũ,effectoremq; ſuo
rum operũ tanquã liberorũ.ꝙ ſi ſuperius adducta vera
videntur:nec in alia nos vlla principia,q̃ in nos ipſos no
ſtras operatiões referre valem⁹:& virtutes & vitia in no
ſtra poteſtate erũt,atq; volũtaria.quorũ em̃ principia in
nobis ſunt:& ea quoque in noſtra poteſtate ſunt,atq; vo
lũtarie a nobis ipſis fiunt.¶ Secũdo.harũ rerũ teſtes eſſe
videntur,cũ priuati hoies tũ legũ adminiſtratores atq;
publici.nã legum adminiſtratores eos qui praua faciũt:
ſi neq; vi neq; ignorãtia cui⁹ ipſi cauſſa nõ ſint ea perpe
trent,ac admittant:corripiunt, pœniſq; afficiunt.at eos
qui honeſta agunt:præmiis,honoribusq; donant atque

afficiūt,tanq̄ hos ad præclara ꝓuocātes,illos autē a pra-
uis deterrētes.atqui ad ea peragēda quæ neq; in noſtra
poteſtate neq; voluntaria ſunt:nō prouocat quiſq̄,aut
abſterret.cū id quidē vanū eſſet:perinde ac vanū eſt cui-
q̄ ſuadere nō calere,nō dolere,nō eſurire aut aliqd ſimi
le.nā ſuadeat,hortet,deterreat aut non:nihilo ſecius hæc
omnia patietur .ſunt igitur virtutes & vitia in noſtra
poteſtate,atq; voluntaria. Et cum illi qui ignorātia pec-
cant,ſuæ ignorantiæ cauſſa ſunt:pœnas eis inſtituūt.ceu
ebrioſos duplici pœna afficiēdos lege diſcernunt.nec in-
iuria.nā principiū in ipſis eſt,cū in ipſorū poteſtate ſitū
ſit ebrietatē vitare:quæ ignorātiæ cauſſa eſt.ſimiliter pu-
niūt & eos qui peccāt ignorātia eorum quæ ſcire tenen-
tur.Vt ſunt aliqua eorū quæ legib⁹ cōtinentur,& quę co
gnitu facilia ſunt.cōſimiliq; modo in aliis in quibus per
negligentiā ignorātia peccant,ac delinquunt.nā in eorū
poteſtate eſt diligentiā adhibere.ſunt etenim tales qui di
ligentiā nō adhibeāt.¶ Tertio.qui cuiuis ſtudio,exercita
tionique ſe addicunt:& in eo perſeuerāt operando,ſic
diſſolute viuētes vt tales euadāt & iniuſti & intēperati:ſi
bi ipſis cauſſa ſūt flagitia cōmittētes,& potui,ſimilibuſq;
rebus indulgētes.quales em̄ operatiōes circa ſingula exi
ſtentes,tales & ipſi euadunt.ignorare autē ex actibus ha
bitus fieri:nimium hebetis eſt,atque obtuſi. ¶ Quarto a 30
ratione alienū eſt dicere iniuriantē nolle eſſe iniuſtū,ne-
q; intemperate viuentē eſſe intemperatum:at ſiquis non
ignorās agit ea ex quibus ſit iniuſtus:ſpōte atq; volūta-
rie euadit iniuſtus.vitia igitur volūtaria erunt.quare &
virtutes.de ipſis em̄ minus ambigit̄.¶ Quarta cōcluſio.
Vitia a principio in noſtra ſunt poteſtate vt ea ipſa vi-
temus:poſteaq̄ vero parta ac cōtracta ſunt,non amplius
noſtræ poteſtatis eſt,vt illa nō habeam⁹.¶ Primo.quia
cū quis iā eſt iniuſtus:non iccirco ſi vult,ꝓtinus deſinet
eſſe iniuſtus,eritq; iuſtus. ¶ Secundo.ſiquis ægrotans
iacet:non ſuæ poteſtatis eſt vt ſtatim ſi vult ſanus,inco-
lumiſq; fiat,tametſi ita contingere poſſit,vt ſponte ſua
ægrotet.vtpote qui volūtarie incōtinenter vixerit,ſalu-
briaq; medicorum præcepta cōtēpſerit.licebat em̄ tum
ipſi nō ægrotare.ſed poſtea q̄ valitudine pulſa ægrotat:

nō amplius licet ſi vult.vt neq; qui lapidē emiſit,ſuæ po
teſtatis amplius eſt reſumere euntē,atq; ſiſtere cū vult:
ſed in ipſo ſitum erat ipſum non proiicere,verū ſumptū
retinere,principiū em̄ in ipſo erat.ſimili quoq; modo &
iniuſtū,& intēperatū a principio licebat talē nō fieri:ic-
circo ſua ſpōte talis eſt.poſtea q̄ vero talis fact⁹ euaſit in-
iuſtus,intēperatus,aut aliquid huiuſmodi:non amplius
licet ipſi ſi vult talē nō eſſe.vitia igit̄ a principio nimirū I
noſtra ſunt poteſtate:ſed nō amplius noſtræ poteſtatis
eſt ſi parta ſunt,illis ſi volum⁹ carere.¶ Tertio.quid hoc
mirū eſt ſi animi vitia:noſtra ſpōte fiant,ſintq; in princi
pio in nr̄a poteſtate:cū corpis vitia ita nōnūq̄ ī pleriſq;
fieri videamus,quos iccirco redarguim⁹,atq; increpam⁹,
nemo em̄ eos qui natura deformes ſūt iure reprahēdit:
ſed eos qui per ſecordiā,atq; incuriā:tales euaſere.& idē
euenit circa corpis imbecillitatē:cū quiſq̄ aliquo mēbro
captus ſit.nā nemo exprobrat cæco:ſi natura cęcus ſit,aut
ægritudine,aut fortuito vulnere:verū miſerebitur poti⁹.
at ſi ebrietate:cum quoq̄ alio flagitio oculis ſit orbatus:
omnes paſſim carpent, increpabunt que oēs.ergo corpo
ris vitia quæ in noſtra ſunt poteſtate,rep̄hendūtur:quæ
autē in noſtra poteſtate nō ſunt,minime.cum igitur hæc
ita ſint:ea vitia reprehendūtur quæ in noſtra ſunt pote-
31 ſtate.¶ Inſtātia.Dicet forſitā quiſpiā:oēs hoīes ſemp id
affectare,quod ſibi bonū apparet.at talis apparentiæ do-
mini non ſunt:ſed qualis vnuſquiſq; natura eſt,talis &
ipſi finis videtur.quapropter ſuę poteſtatis non eſt id nō
ſequi quod ipſum tanq̄ ſummum bonum trahit.¶ Secū
do.ſi vnuſquiſque ſui habitus aliquo modo vt volunta-
rie cauſſa eſt:erit & ipſius apparentiæ eodem modo cauſ
ſa.non autem ſi vult ſic apparet.nō igitur ſponte ſuorū
habituum cauſſa eſt. ¶ Tertio.ſi nemo ſibi mala agendi
cauſſa eſt ſed ignorātia finis ꝓpter quā agit,ſic arbitrat⁹
agēdo ſummū bonū cōſecutū iri,& affectatio finis non
in noſtra ſit poteſtate:nemo ſponte malus.at nemo ſibi
mala agendi cauſſa eſt;ſed ignorantia finis cuius affecta-
tio atque deſiderium in noſtra poteſtate non eſt.ſed qui
optimum bonū ſit appetiturus ſic natura inſtitutum eſſe
oportet;quaſi viſum habeat quo recte decernat,& id ex-

petat quod vere bonũ eſt.& is generoſus,bonoq́ ingenio eſt:cui id a natura feliciter obtigerit,rẽ optimã,remq́ pulcherrimã(qualẽ nec ab alio accipere,nec diſcere poteſt)initiis naturæ ductam poſſidẽs.& hæc eſt vera,perfectaq́ naturæ habilitas.¶ Reſponſio.Si hæc vera conclu 32
dũt,cur potius virtus ſponte noſtra paretur q̃ vitiũ?idẽ profecto iudiciũ.nã ambobus & bono & malo finis natura,aut quouis conſimili modo eſſe videtur,ac ponitur: & reliqua omnia agunt homines ad ipſum referentes. ſiue igitur finis nõ vnicuiq́ natura appareat,ſed talis apparẽtiæ domini exiſtãt,habeantq́ aliquid quod illi⁹ apparẽtiæ ſit cauſſa,ſiue finis natura cõſtet,neq́ ſit affectatio libera,atq́ ſpontanea:quia tñ ſua ſponte vir ſtudioſus ipſius finis gratia cætera agit,& virtus ſpõte comparatur ac requiritur:eodẽ modo iure & vitium ſpõte cõparatur,neq́ ſua quod volunt conficiunt argumenta.nam conſimiliter homini malo cuncta competũt:tum actuũ, tũ ipſius finis cõſideratione habita.Si ergo(vt recte cõcedit)noſtra ſpõte virtutes parẽtur,q̃ ipſorũ habituũ quo quo pacto noſipſi concauſſæ ſumus,& talem finẽ ſtatuimus quales noſipſi ſumus:identidẽ vitia,noſtra ſpõte parabũt.ſimiles eñ vtrorũq́ modi.¶ Quinta cõcluſio.Nõ 33
prorſus cõſimili modo actus atq́ habitus volũtarii ſunt. Nã ipſi actus a principio ad finẽ vſq́ prorſus volũtarii ſunt,atq́ in noſtra poteſtate ſingula cognoſcentũ.habit⁹ aũt ſolũ a principio in noſtra poteſtate ſunt:neq́ ſingula quæ ipſis habitib⁹ partis,acquiſitisq́ addemus,cognoſcemus: vt neque is qui aduerſa valitudine laborat.ſed id circo noſtra poteſtate fieri dicũtur:quia in noſtra poteſta te ſitũ eſt ſic aut nõ ſic agere,atq́ vti.¶ ſed generaliter de virtute ſatis dictum eſt:quid eius genus vt mediocritas vel habitus,a quibus per ſe fluũt principiis.nam ab operationibus recta ratione moderatis,& illas eſſe in noſtra poteſtate,atque ita comparari vt recta ratio iubet.nunc aũt ſpecialiter de ſingulis virtutib⁹ diſcutiẽdũ eſt,quęnã ſint,circa quæ verſentur,& quo modo parentur,& quot ſunt.& primo de Fortitudine aggrediendum eſt.

¶ De fortitudine & forti. Cap.VI.

34 FOrtitudinē itaque circa metus me- Libro ſecūdo, numero. 23.
diocritatē eſſe, fiduciasq; perſpicuū
iam euaſit. metuimus autem ea quæ
terribilia ſunt. atq; hęc ſimpliciter di
cendo ſunt mala. quapropter & veteres metū
diffiniētes: expectationē inquiūt eſſe mali. Me-
tuimus igitur omnia mala: vt īfamiā, pauper-
tatē, morbos, inimicitias, mortē. at nō circa hęc
omnia vir fortis eſſe videtur. ſunt etēm nōnul
la mala, quæ quidē metuere oportet & honeſtū
eſt, & nō metuere, turpe. īfamiā nāq; qui timet,
eſt probus & verecūd⁹: qui nō timet impudēs.
fortis tñ tranſlatione dicitur a quibusdā, qp-
pe cū aliquid ſimile videatur habere. eſt em̄ &
ipſe fortis interritus quidā. paupertatem aūt
metuere forſitā non oportet, nec morbum, nec
omnino quicq̄ eorū quæ nec a vitio, nec a no-
biſipſis proueniūt. nec tñ is eſt fortis qui hæc
non metuit: ſed hūc etiā fortē ſimilitudine qua
dā vocamus. nōnulli em̄ homines in bellicis q
dem periculis meticuloſi ſunt: liberales autem
ſunt, & ad erogādas pecunias animoſe ſe habēt.
At neq; ſi quis pro filiorū atq; vxoris pudici-
tia timet, aut inuidiā metuit, aut aliqd tale: timi
d⁹ eſt. Neq; etiā fortis: ſi cū ē verberib⁹ cędēd⁹,
35 cōfidit. ¶ Circa quę igitur terribilia vir fortis
verſatur? An circa ea quæ ſunt maxima? etem̄
nemo tolerātior ē malorū homine forti. mors
aūt maxime omniū eſt terribile. eſt em̄ vltimū

vitæ:& nihil poſt,homini mortuo aut bonũ, aut malũ eſſe videtur.¶ At ẽm neq; circa omne gen⁹ mortis vir fortis eſſe videtur.Nõ ẽm circa mortẽ eã quæ fit in mari:aut euenit morbis. circa quã ergo mortẽ vir fortis erit?An circa eã quæ eſt pulcherrima?talis autẽ eſt ea quæ fit in bello.in maximo nã q; fit & pulcherrimo profecto periculo.Eodẽ accedũt & ipſi honores:q tũ a ciuitatibus,tum a regibus ſunt inſtituti. 36

¶ Is igitur homo fortis proprie dicitur:q circa honeſtã mortẽ,& ea omnia quæ repẽte eueniũt atq; afferũt ipſam,interrit⁹ eſt.huiuſmodi vero ſunt ea quæ in bello contingũt.Quinetiã & in mari:& in ipſis morbis vir fortis timore vacat.non tñ ita vt nautæ.fortes enim & de ſalute ſua deſperãt,& genus tale mortis moleſte ferũt:illi vero ſpe propter experiẽtiã ſũt freti. Simul autẽ & viriliter,fortiterq; agunt in quib⁹ vires habent locum,aut honeſtum eſt mori: quorum neutrum eſt in tali genere mortis. 37

¶ SEXTI CAPITIS NOTÆ.

¶ Metum eſſe expectationẽ mali:eſt ipſum perturbationem,affectũque eſſe:quo malũ futurum atque imminẽs reformidamus. 34
¶ Nihil mirũ ſi mors in hoc mundo oĩm terribiliſſimũ dicatur:quandoquidẽ terribile ſit,propter quod omnia alia in hoc mundo terribilia formidãtur.& vltimũ terribiliũ eſt,poſt quod neque bonũ neque malũ amplius in hoc mũdo expectãtur.de bonis autẽ aut malis alterius vitæ,alteriusue mũdi periculis nihil hic intelligitur:vbi de iis bonis aut malis ſolum agit̃ quæ ad hui⁹ vitæ felicitatem perducunt,aut miſeriam.& conſimilem ſententiam hoc dialogo exprimit Horatius. 35

Vir bonus & ſapiens audebit dicere:Pentheu Horatius.
Rector thebarum quid me perferre,patique epiſt.17
Indignum coges?P.Adimam bona.V.Nẽpe pecus,rem, V.vir bon⁹
Lectos,argentum tollas licet.P.In manicis,& P.pentheus
Compedibus ſæuo te ſub cuſtode tenebo.
V.Ipſe deus ſimul atque volam,me ſoluet.P.opinor,
37 Hæc ſentit.V.moriar,mors vltima linea rerum eſt.
¶ In mari:in periculis,tempeſtatibuſq; maris.¶ De forti
tudine primo officiorũ fonte conſequẽter exequitur Ari-
ſtoteles:quæ ad parentes,ad patriã,& ad diuinũ cultum
pietatis officia ſeruat.Ad parentes.vt Æmylius Lepidus Æmylius
apud Ticinũ iuuenis admodũ contra Anibalẽ:captũ pa Anibal.
trẽ liberat & hoſtẽ interficit.qua in parentẽ ſeruata forti-
tudinis pietate,memorabilem ſtatuã emeruit.In patriã.
Leonides Sparthanorũ rex(authore Iuſtino)cũ quatuor Leonides
milib⁹ hominũ in anguſtiis Termopylarũ ſpatio triũ die Iuſtinus
rũ innumeræ multitudini copiarũ Xerſis Perſarũ regis Xerſes
obſtitit:& perſuaſit tãdẽ,plus patriæ q̃ vitæ debere,ac mo
ri cũ gloria,q̃ patria ſub tyranni iugo poſita ſuperuiuere.
ſexcẽti viri ĩ caſtra ſexcẽtorũ miliũ poſtremo irruperũt,
& inter ſtragẽ,& cadauerũ aceruos,inedia,vigiliis,& la-
bore lõgę cædis feſſi cũ ſuo duce ceu leones fortiſſimi in-
uictas tandẽ emiſerũt animas:pulchre pietatis in patriã
habẽdæ ſua morte poſteris exemplum relinquentes.¶ In
cultũ diuinũ.In ſacris literis Dauid puer inermis,impa- Dauid
uidus aggreditur gigantem,hamata lorica,multipliciq;
telo tumentẽ:nud⁹ occupat armatum,occupatum obtrun
cat.vnus puer fortis decẽ milia cedere cogit.Ecce quid ꝓ
cultu diuino generoſæ mẽtis virtus,infractaq; fortitudo
valere debeat:cui ſemper virtutum dominus & fortiſſi-
mus rerũ aſpirat ab alto.Et ſi hæc vel ſola nũc inter Chri
ſtianos principes regnaret virtus:non eſſet tam paruum
nũc CHRISTI ſaluatoris regnum,& in tantis angu-
ſtiis nomen eius contractũ,qui ex duodecim fortibus to-
tum ſibi conquiſierat orbem. Vbi nunc Cæſar qui pro
CHRISTO vexilla portet,& qui ꝓ CHRISTO
fortiter mori nõ timeat:qui pro nobis oib⁹(vt viuerem⁹
omnes)mortu⁹ eſt?Cæſar inquã ille q quinquagies & bis Cæſar
ſignis collatis cum hoſte conflixit:& qui vndecies cẽteno

rum quinquaginta milium hoſtium,ſuperba colla contriuit.de quo poeta.

Si veris magna paratur
Fama bonis,& ſi ſucceſſu nuda remoto
Inſpicitur virtus:quicquid laudamus in illo
Maiorum fortuna fuit.quis Marte ſecundo,
Quis meruit tantum populorum ſanguine nomen?
Ecce parens patriæ verus,digniſſimus aris
Xenophõ Roma tuis:per quem nunquam iurare pudebit.

Grillus Et Xenophon philoſophus cũ coronatus rem ſacrã faceret,& inter ſacrificandũ nuntiatũ eſſet,Grillũ filiũ ſuum in bello cecidiſſe:laureã depoſuit.at cũ dictum eſſet fortiter egiſſe:ad fortitudinis nomen reſpirans,coronam reſumpſit,nec lachrymari quidem viſus eſt.Plorandi enim non ſunt:quos clara virtus ad æthera euexit.

Thraſybulus. ¶ Et de Thraſybulo Lacedæmonio,qui fortiſſime dimicans occubuit,in eius memorandæ fortitudinis argumẽtum:hoc inſigne epigramma reliquit Auſonius.

Auſonius Excipis aduerſo,ꝙ pectore vulnera ſeptem,
Arma ſuperueheris:ꝙ Thraſybule tua
Non dolor hic patris:Pitanæ ſed gloria maior,
Rarum tam pulchro funere poſſe frui.
Quem poſtꝙ mœſto ſocii poſuere ſepulchro:
Talia magnanimus edidit ore pater.
Flete alios:natus lachrymis non indiget vllis,
Et meus,& talis,& Lacedæmonius.

Ergo O chriſtiani principes fortia facta maiorũ:generoſa corda excitẽt,& temeritas omnis,& ſocordia procul abſit,atque nũc viuite fortes,fortiaque aduerſis opponite pectora rebus,& rogate dñm fortitudinis vt vnum inter vos ſuſcitet forte:qui res xp̄ianorũ labefactas reſtituat,diuinæ bonitatis inſtrumẽtũ.fortiſſimuſque pugil: quas dudũ pricipum xp̄ianorũ in ſeinuicẽ ſtygio Marte debacchãtiũ temeritas,& in aggrediundis religionis hoſtibus ſegnicies ac tarditas:ad tãtas anguſtias redigi paſſa eſt.Quod ſi eſt aliquis(vt creditur)diuina iam pietate delectus,q mũdũ extreme laborãtem reformet,& ad meliorẽ virtutũ ſtatũ,& ad puriorẽ dei cultũ inſtituat,& religionis hoſtes humiliet,ſuperbos cõterat,mites añt(deo

ꝓſtãte victoriã,rebuſq; ſuccurrẽte lapſis)ſub dulce fidei iugũ mittat:oẽs xp̃iani gratiis habitis,& piis ad deũ ve-ræ fortitudinis parẽtem profuſis lachrymis conclament. Baptiſta.

Surge:tuo pater enſe tuos defende nepotes.
Quam geris aduerſas feriat rhomphea cohortes,
Cappadoces,Phrygii:virides vbi flumine ripas
Curuat,& argutos audit Meander holores
Et veteres Eneti,Cares vbi dicitur ortum
Augurium,Lycii,Pontus,Bithynia diues
Anibalis tumulo inſignis,Lydiq;:vetuſtum
Vnde genus Thuſcis,fuluas vbi voluit harenas
Diuitibus Pactolus aquis:hæc omnia noſtris
Hoſtibus,& rigido parent inuita tyranno.
I decus O regum,tantoque accinge labori:
Præteritiſque nouam meritis hanc adiice laudem,
Quam delere ſequens annis labentibus ætas
Nulla queat,quæ cælo ipſo ſcribatur & aſtris.
Parce tamen miſeris:nec te fortuna ſuperbum
Eleuet,& caſu virtus dominetur in omni.

Hæc de fortitudine:quæ ſola regnorum lapſas(aſpirante deo)releuat ruinas.

¶SEXTI Capitis commentarius ad literam.

24 ¶Sextũ cap.trib⁹cõcluſionibus,& vna diffinitione partitũ eſt. ¶Prĩa concluſio. Et ſi fortitudo circa met⁹ & fiducias verſeť:nõ tñ circa met⁹ oẽs atq; fiducias verſať. Nã fortitudinẽ mediocritatẽ eſſe circa met⁹ & fiducias:pri⁹ perſpicuũ euaſit,at metuimus terribilia atque(vt aperti⁹ dicam⁹)metuim⁹ mala.quapropter veteres metũ diffiniuere:expectationẽ eſſe mali.metuim⁹ ergo oĩa mala vt infamiã,egeſtatẽ,morbos,inimicitias,mortẽ,& id gen⁹ ſimilia.ſed nõ circa oĩa hæc verſatur fortitudo.nã iſtorũ ſunt quædam vt infamia quæ ſemper metuere honeſtũ eſt,& nõ metuere turpe.qui em̃ infamiã timet:prob⁹ & verecũdus eſt.qui vero nõ timet:impudens,attamẽ nõ timẽtẽ infamiã trãſlatitie & ſimilitudine quadã fortẽ appellauere nõnulli:ꝙ vterque eſt impauidus.itẽ eſſe põt vt paupertas metuẽda nõ ſit,neque morb⁹,atque(vt ſummatim dicatur)neq; omnino quę neq; ab improbitate neq; a nobis ꝓueniũt,attamẽ qui hæc nõ metuit:non ꝓpriẽ

ſortis appellatur,niſi ſimilitudine quadã ita vocetur,nã
hominũ plurimi in bellicis periculis timidi ſunt.iccirco
minime fortes,qui liberales pecunias audacter erogant,
neque paupertatẽ neq; morbũ metuẽtes.ſimiliter ſi quis
pro liberorũ atque vxoris pudicitia timet,ſi inuidiã me-
tuit,aut aliquid ſimile:nõ proprie timid⁹ eſt.neque fortis
ſi virgis cædẽdus:nõ terretur ſed cõfidit.manifeſtũ itaq;
eſt fortitudinẽ nõ circa oẽs metus,atque fiducias verſari. 35
¶ Secũda cõcluſio,Fortitudo circa mortis pericula verſa
tur. Nam viro forti nemo malorum tolerãtior eſt.terribi
liſſimũ vero omniũ mors.eſt enim vitæ vltimũ:poſt quã
mortalibus neque bonũ,neque malũ quicquã eſſe videt.
merito igitur fortitudo circa mortis pericula verſatur.
¶ Tertia concluſio. Non circa omne genus mortis,ſed cir 36
ca eam mortem quæ in bello contingit:vir fortis eſſe di-
citur. Nam vir fortis minime dicetur circa mortem quæ
euenit in mari,aut ex morbis confectis:ſed vir fortis erit
circa pulcherrimã mortẽ,& in maximo,pulcherrimoq;
periculo,hæc autẽ mors eſt quæ contingit in bello.quod
teſtantur honores,tum a ciuitatibus,tum a regib⁹ inſtitu
ti:iis qui generoſe atque fortiter talia adoriuntur pericu-
la.nõ igitur circa omnẽ mortem,ſed circa eã quæ in bel-
lo eſt:vir fortis eſſe dicitur. ¶ Diffinitio. Hinc homo pro 37
prie fortis diffiniri poteſt qui circa honeſtã mortem:& ea
omnia quæ repente eueniunt,ipſamq́ue afferũt:interrit⁹
eſt.& ea quæ repẽte eueniunt,ipſamque afferunt:ſummo
pere pericula mortis exiſtũt in bello.& nõ ſolum modo
circa honeſtã mortẽ in bello impauidus eſt:ſed & in ma-
ri & in morbis vir fortis inconcuſſus eſt,atque timore va
cat.non tamen vt nautæ.nam fortes de ſua ſalute deſperã
tes:tale genus mortis moleſte ferunt.nautæ vero ob expe
rientiam:ſpem euadendi retinent:ac cõfidunt.item fortes
viriliter & fortiter agũt:quoties viribus ſuis & locus,&
honeſtæ mortis pͤbetur occaſio.ſed in dicto genere mor-
tis:neq; loc⁹:neq; honeſtæ mortis præbetur occaſio:hinc
eam mortem tametſi animo inconſternati:moleſte ferũt.

¶ De terribilium diuerſitate,& fortitudinis extremis. Cap. VII.

38 NOn eſt autem idem vniuerſis terri-
bile. Et dicim⁹ etiã aliqd eſſe quod
facultatẽ ſuperat hominis. id igitur
vnicuique terribile eſt homini ſanæ
mentis. At ea quæ metas facultatis nõ egredi-
untur humanæ magnitudine differunt, & in-
tẽſione, remiſſioneq́. ſimiliter aũt & ea quibus
39 cõfidimus. ¶ Fortis itaq́ impauidus eſt vt ho
mo. atq́ timebit quidẽ & huiuſcemodi res for-
midoloſas. verũ vt oportet, & vt dictat ra-
tio tolerabit, honeſtatis cauſa. hæc enim ipſius
virtutis eſt finis. ¶ Fit autẽ vt hæc & magis &
minus timeat hoĩes. & etiã vt ea quæ nõ terri-
bilia ſunt: vt terribilia metuãt. atq́ delinqtur:
cũ metuũt aut ea quæ nõ oportet metuere, aut
nõ quẽadmodũ oportet, aut non qñ oportet,
aut aliquid taliũ. ſimiliter peccatur & circa ea
quib⁹ cõfidim⁹. Qui igitur & ea quæ oportet,
& gratia cui⁹ oportet, & vt oportet, & quãdo
oportet, fert & metuit, & idẽtidẽ cõfidit, is ho-
mo eſt fortis. fortis ẽm pro dignitate, & vt ipſa
40 rõ iubet: tã patitur q̃ etiã agit. ¶ Finis autẽ ope
rationis omnis is eſt: qui accõmodatur habitui.
& viro etiã forti honeſtũ ẽ ipſa fortitudo. Ta
lis igitur & ipſi⁹ eſt finis. ſingula nãq́ ſuo fine
definiũtur. Fortis igit honeſti cauſſa: ſubit &
agit ea quæ ad ipſam fortitudinem pertinent.
¶ Exuperantiũ autẽ is quidẽ qui ĩ nõ metuẽdo
exuperat: nomine caret. atq́ dictũ eſt antea: nõ

minib⁹ cõplura vacare.at vocari poteſt inſan⁹ quidẽ vel ſtupidus: ſi nihil omnino neq; motus terræ, neque fluctus (vt de Celtis dicitur) metuat. Sed is qui circa res formidoloſas exuperat cõfidẽdo: audax eſt. videtur aũt ipſe audax & arrogans eſſe & fortitudinis ſimulator. Qualis igitur ẽ fortis circa res ipſas formidoloſas: talis & ipſe videri vult. itaq; imitatur illũ in quibus põt. Quapropter & cõplures ipſorũ audaces ſunt ſimul & timidi. in his em̃ audẽtes res formidoloſas nõ ſuſtinẽt. Is aũt qui metuẽdo exuperat: timid⁹ eſt. Nã timet ea quæ non oportet, & vt non oportet, & omnia talia ipſum ſequũtur· deficit autẽ & in cõfidendo.

¶ Sed in doloribus exuperans magis eſt manifeſtus. meticuloſus igitur male ſeſe habet circa ſpem, quippe cũ vniuerſa metuat: fortis vero cõtra ſeſe habet. confidere nãque, bene ſperãtis hominis eſt. 42

¶ Circa igitur hæc verſatur & audax, & meticuloſus, & fortis. Sed diuerſo modo ad hæc ſeſe habent. illi nãque exuperãt & deficiũt. at hic mediocriter ſeſe habet, & vt oportet. Et audaces quidẽ pręcipites ſunt ante ipſa pericula, & volunt ea. ſed cũ in ipſis ſunt, tergiuerſantur. Fortes aũt in ipſis quidẽ operibus feruidi ſunt: antea vero quieti. Vt igitur dictũ eſt: fortitudo mediocritas ẽ circa ea quibus cõfidimus, & ea q̃ terribilia ſunt, ĩ iẏs quæ dixim⁹. & eligit atq; fert ipſa: quia eſt honeſtũ, 43

44 & quia eſt tupe nõ ſubire atq; perferre. ¶ Mortem autẽ ſibi conſciſcere ob fugiendam paupertatem, aut amorẽ, aut moleſtũ aliquid: nõ fortis eſt hominis: ſed potius timidi. eſt em̃ mollitudinis: laborioſa fugere. atq; non quia res eſt honeſta, oppetit mortẽ: ſed quia malũ, fugit. Fortitudo igitur tale aliquid eſt.

¶ SEPTIMI CAPITIS NOTÆ.

38 ¶ Auſus, fiducia. ¶ Finis virtutis proxim⁹ eſt: ſecũdum rectã rationẽ ſingula aut agere, aut pati honeſti gratia,
40 aut eius boni quod eſt ſupra omne honeſtũ. ¶ Celtæ, populi Hiſpaniæ qui olim omni immanitate vſi credũtur. de Celtis ita Herodotus in euterpe. Celtæ aũt ſunt extra Celtæ. Herodotus Cyneſii
41 cypos Herculis Cyneſiis finitimi: omniũ in Europa ad occaſum habitãtiũ vltimis. Sũt & qui Celtas. Gallos interpretãtur, vt Aretinus ſeptimo Politicorũ capite ſecũdo. Galli Aretinus
¶ Audax, temerari⁹, ferox. Audax eſt vt ſophiſta fortiũ. ¶ Audax & abũdat & deficit. abũdat em̃ confidendo, deficit aũt metuẽdo. ſed ſimpliciter abũdare dicit: q; ad agẽdum abundat. Similiter timidus & abundat, & deficit. abundat em̃ metuendo: & deficit confidendo. veruntamẽ ſimpliciter deficere dicitur q; deficiat ad agendum.

SEPTIMI capitis commentarius ad literam.

¶ Septimum cap. quinque concluſionibus, tribus diffi-
38 nitionibus, & vno documento partitũ eſt. ¶ Prima concluſio. Terribilia non in omnibus vno exiſtunt modo. Nã terribilium aliquod eſt quod hominis facultatem ſuperat: & id vnicuique (qui ſanæ mentis eſt) terribile eſt. aliud eſt quod facultatis humanæ modũ non ſuperat. & rurſus talia quæ facultatẽ nõ ſupergrediuntur humanã magnitudine, paruitate, intẽſione & remiſſione inter ſe differũt. terribilia igitur nõ in omnibus vno exiſtũt modo, & ſimiliter auſus variis quoq; exiſtunt modis. ¶ Secunda concluſio. Fortis non omnino impauidus eſſe debet, & nihil prorſus metuens. Primo. Nã vir fortis impauidus eſt vt homo, timens quidẽ humana terribilia, for-

midoloſaq; vt oportet,& vt recta ratio dictat ea tolerãs & honeſtatis cauſa.hoc eñ virtutis finis eſt.nõ igitur for tis omnino impauid⁹ eſſe debet,nihilq; prorſus metuẽs. ¶ Secundo.Fit vt homines terribilia magis ꝗ oportet ti mẽdo,ſuperent:& minus ꝗ oportet ea metuẽdo,deficiãt. immo fit vt ea quæ minime terribilia ſunt: perinde ac ter ribilia metuant.at delinquũt cũ metuunt ea quæ metue re non oportet,aut nõ quemadmodum oportet,aut quã do non oportet,aut aliquid talium:neq; plane fortes eſſe poſſunt.& ſimili quoque modo non metuendo,aut confi dẽdo.ſed qui terribilia quę oportet,gratia cuius oportet, vt oportet,& qñ oportet:tolerat,metuit,ac confidit:vir fortis eſt.fortis enim pro dignitate & vt ſana ratio iubet: tam patitur ꝗ etiam agit. ¶ Tertia concluſio.Viro for ti ſuus finis honeſtus eſt.Nã omnis operatiõis talis finis eſſe debet,qui ſuo habitui conſentaneus ſit.atqui viro for ti ſuus habitus,ſuaq; fortitudo honeſta eſt.talis igiť & vi ro forti finis eſt.nec iniuria quidẽ:nam ſingula a ſuo fine determinanť.vir itaque fortis:opera fortitudinis honeſti gratia aggrediť,ſuſtinetq;,atq; agit. 40

¶ Diffinitiones.Ex 41 iis extremoꝝ diffinitiões colligere poſſumus.Inſan⁹atq; ſtupid⁹ vocari poteſt:qui prorſus nõ metuendo ſuperat. Vt qui nihil omnino neq; terræ ſucceſſiones atq; mot⁹, neq; fluctus vt de Celtis dicitur.ſed ꝓprie nomine caret. ſunt eñ pleraq;(vt dictũ iam eſt)quæ nomine vacãt. Au dax eſt qui circa humana pericula cõfidendo ſuperat:& is ſuperb⁹,atq; elatus eſt,& fortis æmulator.qualis eñ fortis circa pericula:talis & ipſe audax videri deſiderat, atque fortẽ quoad poteſt imitatur.vnde fit vt audacium complures ſint timidi.nõ temerarie confidẽtes pericula adoriũtur:quæ(vbi difficultas ingruit)cedentes non ſu ſtinẽt.Timidus:eſt qui metuẽdo exuperat,& cõfidendo deficit.is enim timet quæ non oportet,vt non oportet,& cætera ſimilia timidũ cõſequũtur.

¶ Documẽtũ cogno 42 ſcendi timidi.In moleſtiis & doloribus maxime deprę henditur.nam timidus ferme circa vniuerſa mala ſpe de ſtituitur.fortis aũt contra bene ſperat,ac confidit.Confi dere enim bene ſperantis hominis eſt.

¶ Quarta conclu 43 ſio.Audax,timidus,& fortis circa eadẽ ſed vario modo verſantur.

verſantur. Nam & audax & timidus & fortis circa timores & fiducias (vt dictũ eſt) verſantur: hic mediocriter ſeſe habet vt oportet, illi vero abũdãtes & deficiẽtes. audaces eñ ante pericula admodũ ad ea proni ſũt & valẽti animo, ſed cũ pericula aſſunt: min⁹ valẽt, tergaq; vertũt, & fortes ante aggreſſionẽ periculorum quieti ſunt, atq; in opera ipſa feruidi ac valentes. eſt eñ (vt dictũ eſt) fortitudo mediocritas circa terribilia & metuẽdo & cõfidẽdo: ea eligens & perferens honeſti gratia, & ꝙ etiam tur-
44 pe eſt ea non ſubire atque perferre. ¶ Quinta concluſio. Qui mortẽ ſibi conſciſcũt ad inopiã fugiẽdã, amorẽ, aut aliquid in vita moleſtũ: fortes nõ ſunt, quin poti⁹ timidi, atque molles. ¶ Primo. quia mollicies quædã & effœminatio ẽ: laborioſa fugere. & nõ fortitudo. ¶ Secũdo. mortẽ nõ ſubeunt honeſti gratia, ſed vt malũ, faſtidientemq; moleſtiam deuitent. hoc pacto igitur mortẽ ſibi conſciſcere nõ fortitudo eſt, quę ſemꝑ honeſti eſt gratia: ſed mollicies quædã eſt & diuturnioris mali timor.

¶ Quod quinq; modi fortitudinis non veræ. Cap. VIII.

45 DIcuntur autem & aliæ Fortitudines quinque modis. Atque prima eſt ipſa ciuilis. maxime aũt ſimilis eſt. ciues eñ ob increpationes quæ ſunt ex legibus, & opprobria, honoreſue, pericula ſubire videntur. & propterea fortiſſimi videntur eſſe: apud quos timidi quidem infames ſunt: fortes autem afficiuntur honore. Fortitudo ciuilis.

Tales & Homerus affert: vt Diomedẽ ac Hectorem. dicit enim Hector. Homerus Hector

Nam me Polydamas ante oẽs ipſe reprẽdet. Polydamas.

Et Diomedes. Diomedes

Inter enim dicet Troianos optim⁹ Hector:

Titydes metuens puppes confugit ad altas.

Hęcautē ex eo maxime ſimilis eſt ei de qua ſupra dixim⁹:q̄ fit ob virtutē.Ob pudorē em̄ & appetitionē honeſtæ rei,honoris inq̄,& ob fugiedā reprehenſionē:quæ quidē eſt turpis.in eodē poſuerit quiſpiā & eos qui cōpellūtᷣ a magiſtratib⁹.Verū deteriores eo ſūt:ꝙ nō ob pudorē,ſed ob metū id faciūt.& fugiunt nō rē turpem:ſed rem moleſtā.cogunt enim ij qui poteſtatem habent.vt Hector.

Quē procul a pugna trepidātē forte videbo:
Is canibus fiet,fiet quoque vulturis eſca.

Idem faciunt & qui alijs imperāt.& ſi recedūt verberib⁹ afficiūt.& qui ante muros,foſſas & huiuſmodi conſtruūt aciē.oēs em̄ cogunt.At non neceſſitate:ſed quia res eſt honeſta,fortē eē oportet.¶ Videtᷣ etiā & ipſa ſingularū rerū 46 peritia fortitudo eſſe.quapropter & Socrates fortitudinē ſciētiā eſſe putauit.Tales autē alii quidē ī aliis ſunt.in rebus autē bellicis milites.ſunt em̄ in bello cōplures res vanæ,quę q̄dē maxime ipſis ſunt notæ.atq; ideo fortes videntur:quia quales ſunt illæ,alij neſciunt. Deinde & aduerſarios offendere,& ſeipſos tueri maxime experiētia poſſunt,& euitare hoſtis conat⁹,& illū percutere,cū armis vti poſſint,& talia habeāt:vt & ad faciēdū ſint & ad nō patiendū aptiſſima.quib⁹ efficitur,vt ipſi tāq̄ aduerſus inermes armati,& tāquā aduerſus rudes ludi magiſtri decertēt.etenim huiuſ

Fortitudo militaris
Socrates.

cemodi certaminibꝰ nō ij ſunt pugnaciſſimi,q
fortiſſimi ſunt:ſed ij qui vires ampliſſimas ha
bēt,& optime ſeſe habēt corporibus.At vero
milites tunc timidi fiunt:cum excreſcit pericu-
lū,& inferiores ſunt copijs ac apparatu.primi
nāque fugā arripiunt.vrbanæ vero copiæ ma
nent,atque intereunt.quod quidē & in Her-
meo accidit.Hæ nāque turpe fugere:& mortē
tali ſaluti præferendā eſſe cenſent.illi vero vt
ſuperiores ab initio ſeſe obiectāt periculis:re
autem intellecta,fugam arripiunt:mortem ma
gis quā dedecus formidantes.¶ Sed vir fortis **Ob iram.**
47 non eſt talis.¶ Atqui iram etiā ad fortitudinē
referunt. Fortes em̄ & ij videntur qui ob iram
feruntur,perinde atque feræ:in eos qui ipſos
vulnere affecerunt.quia & fortes concitantur
ira.eſt em̄ ira res impetuoſiſſima ad aggredien-
da pericula.quapropter & Homerus dixit.Vi
res iniecit iræ:& animum ira concitauit.& acu-
ta per nares vis:& efferbuit ſanguis.Hæc em̄
vniuerſa iræ cōcitationem,impetumue ſigni-
ficare vidētur.fortes igitur ob honeſtatē agūt:
& ipſa ira ſubminiſtrat.feræ autē ob dolorem:
quia nanq; vulnus acceperūt,vel quia timēt.
nam ſi ſuis in luſtris ſint:non inuadunt.Non
igitur ſunt fortes:propterea ꝙ a dolore cōci-
tati ac ira ad periculū irruūt,nihil præuidētes
malorū.nā hoc pacto & ipſi aſini cum eſuriūt
fortes eſſent,nō em̄ a pabulo verberibꝰ dimo

uẽtur. Adulteri quoqꝫ propter libidinẽ multa audent. nõ igitur fortes ſunt qui ob dolorẽ ac irã ad pericula compellũtur. Maxime autẽ naturalis ea eſſe videt̃, quæ eſt ob irã: & eſſe fortitudo electione ſumpta, fineqꝫ. & ipſi etiã homines cũ iraſcũtur dolent, cũ vlciſcuntur capiũt voluptatem. qui autem propter hæc agunt: pugnaces quidem ſunt, at nõ fortes. non em̃ ob honeſtatem, agũt nec vt ratio præcipit, ſed ob ipſum affectũ. aliqua tñ ex parte ſunt ſimiles

Ob ſpem. fortib⁹. ¶ Nec etiã ij qui ſunt ſpe freti, ſunt for 48
tes. nã ex eo quia ſæpe, multosque vicerunt: fiduciã in periculis habent. Sunt autem ſimiles fortibus, quia vtriqꝫ cõfidũt. ſed fortes quidẽ ob eas res quas paulo antea diximus. illi vero qui ſe ſuperiores eſſe putaut, & nihil viciſſim ſuſcepturos mali: tale & ipſi ebrij faciũt. ſperãt em̃ omnia ſibi proſpere euenire. cũ vero non eueniũt ipſis talia: fugã arripiũt. At viri fortis erat, res eas quæ ſunt hominib⁹ & vidẽtur formidoloſe, ferre: quia honeſtum eſt ferre, & turpe ẽ nõ ferre. Quãobrẽ & magis fortis eſſe videtur, ſubitis poti⁹ ĩ terrorib⁹ interritũ eſſe ac ſine turbatione, q̃ in præuiſis. eſt em̃ ab habitu magis, aut min⁹ ex apparatu. nã antea viſa: cogitatione & ratione quiſpiã eliget. at ea quæ repẽte eueniũt, habitu. ¶ Fortes etiã eſſe vidẽtur 49
& qui ignorãt. Et ſunt nõ longe ab ijs, qui ſpe freti confidũt. deteriores autẽ ſunt: quãtum di

gnitatis nihil habent. illi autē habent. Quapropter & aliquo tempore manēt. hi vero decepti: ſi cognouerint, vel ſuſpicati fuerint aliud eſſe q̄ putabant, fugiūt. Quod quidē Argiuis contigit: cū in Lacedæmonios tanq̄ in Sicyonios incidiſſent. Dictū eſt igitur quales nam ſint ipſi fortes: & ii rurſus qui fortes eſſe videntur.

¶ OCTAVI Capitis notæ.

45 ¶ Agger: terreus aceru⁹ ꝙ ex terra effoſſa aggeratur. & eſt proprie terra illa quæ cōſtituto vallo aceruatur. Valli ſunt pali, fuſtesq; in furcillatā figuram denſati: in por-
46 tarum, murorum, locorumq; defenſionem. ¶ Homerus in Iliade, Socrates in Lacete de fortitudine diſputat, & ad hoc ꝙ ſcientia ſit perducit: non omnino exequit̃ ſed rem ancipitē relinquit. & in Protagora, virtutes: prudentias, ſapientiasque eſſe. ¶ Bruta per iram naturaliter fiunt fortiora. & in hominibus fit aliquid ſimillimum: cū ob iram ebuliunt, fiuntq; pugnaciores. ¶ Illi: fortes propter fiduciam. hi propter ignorantiam fortes. ¶ Hermeum: loci nomen in Euboia, in quo cum ciuitatē obſiderent Athenienſes, vbi ceperunt arcem Charon dux Thebanorum in ſubſidium miſſus: bello occubuit. qua re cognita, milites eius deiectis animis, & de belli ſucceſſu male ſperātes: fugā corripuerunt. Vrbanæ vero copiæ quæ ſecutæ erāt,
49 interierunt. ¶ De dolo Lacedęmoniorum cum Sicyoniis eorum armis mutatis, & Argiuis: aiunt Xenophontem hiſtoriam reliquiſſe.

Homerus
Socrates.

¶ Octaui capitis commentarius ad literam.

¶ Octauum cap. quinque modis non veræ fortitudinis partitum eſt. ¶ Quinque aliarum fortitudinū modi quæ veræ fortitudini (de qua iam diſcuſſum eſt) aſſimilantur.
45 ¶ Primus modus eſt fortitudo ciuilis. quæ eſt cum ciues ſtrenue pericula ſubeunt: metu increpationis & opprobriorum quæ ex legibus eueniunt, & ſpe conſequendorum honorum. & propterea videri quam fortiſſimi laborāt, apud quos timidi infames; fortes vero, in ho-

nore:pretioque habentur.quales affert Homerus Diomedem & Hectorem,cum ita introducit Hectora loquentem.

Nam me Polydamas ipſe:ante coarguet omnes.

Et Diomedem ita.

Inter Troianos dicet fortiſſimus Hector:

Titydes metuens puppes confugit ad altas.

Et hæc fortitudo maxime ſimilis eſt ſuperiori fortitudini:quam ob virtutem fieri diximus.ſed hæc nõ ob virtutem ꝓuenit ſed ex pudore,& cupiditate rei decoræ,honoris ſcilicet gratia:ad fugiendam vituperationem quæ turpis eſt.& huic fortitudini annumeramus eam:quę eſt eorũ qui a magiſtratibꝰ compellũtur.quæ ideo,modo dicta deterior eſt:ꝙ non pudore ſed metu fit,& nõ ad dedecus fugiẽdũ ſed pœnã.coguntur eñ ab iis qui ſuperiores ſunt, poteſtatẽꝗ habẽt:queadmodũ Homerus inducit Hectora hoc modo.

Si procul a pugna trepidantem quẽꝗ videbo:

Ille canum fiet,fiet quoꝗ vulturis eſca.

Et præfecti bellorum eos qui a pugna recedunt:verberibus affectos redire cogunt.cogunt & eos qui ante muros, foſſas, aggeres & huiuſmodi præparamenta muniunt.ſed tales,fortes nõ ſunt.nã nõ neceſſitate ſed quia fortitudo res ſit honeſta:fortem eſſe oportet. ¶ Secundus modus eſt fortitudo militaris:quæ eſt cum milites 46 ipſi ob peritiam ſingularum rerum quæ in bello contingunt, adoriuntur pericula.hinc Socrates fortitudinem ſciẽtiam eſſe credidit,& quemadmodum in aliis ſunt alii qui ſingula callent,ac cognoſcunt:ita & in bello milites. & bellum multos ac varios habet errores:& illos quidẽ cognoſcunt milites.& ideo fortes vidẽtur,quoniam alii qualia ſunt illa quæ timentur,ignorant.fortes etiam videntur:ꝙ aduerſarios lædere & ſeipſos tueri experientia docti,maxime poſſint,ꝙꝗ ad hoſtium conatus repellendos,& hoſtes ſternendos armis vtantur aptiſſimis. itaque fit vt ipſi tanquam armati aduerſus inermes:& tanquam ludi magiſtri,aduerſus rudes decertent.& reuera in huiusmodi certaminibus non ii pugnaciſſimi ſunt qui fortiſſimi ſunt;ſed ii qui præpotentiores vires

habẽt,robuſtiſſimaq; corpa.Sed huiuſmodi milites:for-tes non ſunt.nã tunc timidi fugitãt:cũ increbreſcit pericu lum:& inferiores ſunt,deiectioriq; animo vrbanis copiis, reliquoq; belli apparatu,nam vrbanæ copiæ manent,at-que intereunt:quod & apud Hermeum accidit.eſt enim vrbanis ciuibusq; copiis turpe,fugere.& mors illis,po-tius huiuſmodi per fugã partæ ſaluti præferenda:contra vero milites ab initio vt ſuperiores ſeſe periculis obiectãt: re aũt intellecta,fugã corripiunt,mortẽ magis q̃ dedecus
47 formidãtes.talis autẽ vir:fortis non eſt.¶ Tertius modus eſt fortitudo quæ obuenit ob iram:quæ eſt,cũ ira perciti, ferarũ more in eos ferunẽ.qui ipſos aliquo vulnere affece runt.qui iccirco fortes videnẽ:q; fortes ira acriores fiunt. etenim iræ,furoriſq; concitatio,ad aggrediunda pericu-la:impetuoſiſſima res eſt.hinc illud apud Homerum.

Et vires addidit iræ.
Ira corripuitq; animum,vis ferbuit acris
Naribus,& ſanguis.

Sed hæc omnia ſignificare videntur:iræ concitationem, atque impetum.ſed hi proprie fortes non ſunt.¶ Primo quidem.nam fortes propter honeſtatem agunt:& ira eos coadiuuat.ſed feræ ob dolorem agunt vt quia vulnera-tæ ſunt,aut metuunt.nam ſi ſuis in latibulis eſſent vt in ſylua,aut palude:neque quemquam inuaderent.igitur ſi mili pacto fortes non erunt:qui dolore concitati pariter & ira,in periculum irruunt,nihil præuidentes malorum. ¶ Secundo.nam ſic & aſini fortes dici mererentur,cum eſurientes ne verberibus quidem a pabulo deſiſtunt,& adulteri propter libidinẽ multa audẽt,nõ igiẽ fortes erũt q ob dolorẽ & irã:ab huiuſmodi periculis non dimouẽ-tur,& in pericula ferũtur.¶ Tertio.fortitudo ob irã ma-xime ei accedit quæ fit ſecundũ naturã:electionẽ præue-niens.at vera fortitudo ſine electione,& ſine non eſt.eſt enim honeſti gratia.¶ Quarto.cum homines iraſcuntur, dolent:& cum vlciſcuntur,voluptate afficiuntur,& ho-rum gratia agunt.qui autem propter hæc agunt,non fortes dicantur:ſed potius pugnaces.non enim ob hone-ſtatem agunt,nec vt recta præcipit ratio,ſed ob pertur-bationem atque affectũ.non igitur tales ſunt fortes,ſunt

tñ aliquo pacto fortibus aſſimiles. ¶ Quartus modus eſt 48
fortitudo ꝓpter ſpem:quę eſt cũ ſpe victorię freti,pericula aggrediuntur.vt quibus vincendo ſæpe ſecunda arriſerit fortuna,& hinc in periculis fiduciã ſumunt.& hi q̃dẽ fortibus ſunt ſimiles:quia vtrięꝫ confidũt.verũ fortes nõ ſunt:ſimiles ferme ob cauſſas iis quæ paulo ante adductæ ſunt.nã illi qui ſe ſuperiores ſperant,nec illis vices mali repẽdi:ſimile aliquid faciunt ebriis.ſperant enim omnia ſibi proſpere ceſſura:quæ cum proſpere nõ cedunt,corripiunt fugam.at viri fortis eſt quæ hominibus ſunt atqꝫ videtur terribilia:illa honeſtatis gratia ferre,quia ſcilicet illa ferre honeſtum eſt:non ferre vero turpe. Quo fit vt magis fortis eſſe videatur,qui in ſubitis terrorib⁹ intrepidus,interrituſqꝫ,ac incõcuſſus ſine perturbatione manet,q̃ qui in preuiſis.quãdo q̃dẽ ſubitis in terrorib⁹ interritus magis ab habitu,minuſqꝫ ex præparatione manet. nã antea prę uiſa,cogitatiõe,& electione perferre quis eliget:repẽtina vero,habitu. ¶ Quint⁹ modus eſt fortitudo 49
ob ignorantiam:quæ eſt cum qui(quia illa ignorant)periculis ſe cõmittũt.& ſatis hi affines ſunt iis fortibus,qui ꝓpter ſpem,atqꝫ fiduciã audent:ſed illis tãto deteriores quãto hi dignitatis nihil habẽt,illi aũt habent.nam hi nõ exiſtimatione vt illi:ſed ſola ignorãtia audent.hinc fit vt illi ad aliquod tẽpus ſuſtineant,ſed ſimul atqꝫ hi aliud eſſe intelligunt q̃ ipſi rati erant:fugiunt.quod Argiuis accidit cũ in Lacedæmonios,tã q̃ in Sicyonios incidiſſent.ſed qui fortes ſunt,& qui fortib⁹ ſimiles:abũde iã dictum eſt.

¶ De proprietatibus Fortitudinis. Cap.IX.

QVanquam autem circa fiducias,metuſqꝫ fortitudo verſatur,tamen nõ 50
ſimili modo circa vtrunque:ſed magis circa res formidoloſas verſat. qui nanque in hiſce non turbatur,atque ſe habet circa has vt oportet:magis eſt fortis quam is qui circa ea in quibus confiditur,ſe habet vt oportet. ¶ Fortes igitur ex eo dicũtur:quia

res(vt dictum eſt)inferentes dolores tolerāt.
iccirco fortitudo dolores affert:& non iniu-
51 ria laudatur.¶ Difficilius enim eſt dolores fer
re:quam a voluptatibus abſtinere.¶Enimue-
ro fortitudinis finis iucūdus eſſe videtur.ve
rum ab eueniētibus doloribus obfuſcatur:vt
& in certaminibus fieri ſolet.nam pugilibus fi
nis quidem ipſe iucundus eſt gratia cuius cer-
tant.coronæ inquam atq; honores.ſed cædi
moleſtū eſt:cū ſint e carne:doloreſq; affert,&
omnis omnino labor.Atq; quia hæc ſunt mul-
ta:ideo id gratia cuius certant,cum ſit res par-
ua,nihil iucundi videtur habere.ꝙ ſi tale & cir
ca fortitudinem eſt:mors quidē atq; vulnera
forti viro moleſta erunt,atq; inuito.feret tamē
quod honeſtum eſt ea ferre,vel turpe non fer-
52 re.¶ Atq; quo magis omni virtute pollet & fe
licior eſt:eo magis ob mortem ſane dolebit.vir
enim talis maxime dignus eſt vita:maximiſq;
bonis priuatur,id ipſum ſciēs: quod qdē do-
lorem affert.verum nihilominus eſt fortis.&
eo magis fortaſſe quod honeſtatē quę eſt ī bel-
53 lo his anteponit.¶ Nec fit vt omnibꝰ in virtu-
tibus cū voluptate operemur:niſi quoad attin
54 gitur finis.¶ Nihil autē fortaſſe vetat:non eos
qui tales ſunt pręſtantiſſimos milites eſſe.ſed
eos qui minus quidem ſunt fortes:nullum aūt
aliud bonum habent.hi nanque parati ſunt
ſeſe periculis obiectare: vitamque pro paruo

emolumento perdunt. De fortitudine igitur hactenus dixiſſe ſufficiat. Quid autem eſt:ex ijs quæ diximus non eſt difficile comprehendere ac aſſignare figura.

¶ N O N I Capitis notæ.

¶ Circa id ſemꝑ magis dicetur verſari virtus:circa quod 50
magis cautos,intentos,vigileſq; nos eſſe oportet.

¶ N O N I Capitis commentarius ad literam.

¶ Nonum cap.quatuor concluſionibus,& vno corollario partitũ eſt.Prima cõcluſio.Quãuis fortitudo circa timores & fiducias verſef:nõ tamẽ ęque circa vtrũqueverſatur,ſed magis circa terribilia.Primo.nã qui in terribilibus inconcuſſus,imperturbatuſq; habetur,in illis ſeſe habens vt oportet:magis eo fortis eſt,qui id agit in iis 50
quæ fiduciã præ ſe ferunt,ac promittunt.verſatur igitur 51
magis circa terribilia.¶ Secũdo.fortes ex eo dicuntur:ꝙ res aſperas,atque triſtes tolerãt.& iccirco ꝙ fortitudo qc quam aſperum atq; graue affert,taliaque eam comitantur:merito laudatur.id autem circa terribilia magis fit: ꝙ vbi ſe fiducia præbet. ¶ Tertio.difficilius eſt dolores ꝑferre:q̃ a voluptatibus abſtinere,& virtus magis circa difficile verſatur.igitur fortitudo magis circa terribilia verſatur, quæ dolorem afferunt:ꝙ circa fiducias, quæ afferunt voluptatem.¶ Secunda concluſio.Finis fortitudinis,dulcis atque iucũdus eſt:tametſi a ſuperueniẽtibus doloribus obſcuretur.Nam quemadmodum in certaminibus eſſe ſolet,vbi pugilib⁹ finis(gratia cui⁹ certãt)dulcis & iucundus eſt,coronæ ſcilicet atque honores,ſed cæ di illis moleſtũ eſt:cũ carnei ſint,pariter & quicquid dolorem affert,& omnis labor res moleſta eſt:& cũ hęc,pla gæ inquã dolorẽ afferẽtia,& labor multa ſint,& id gratia cuius certãt res ſit admodũ exigua,finis voluptas obſcuratur,& nihil iucundũ habere videtur.cõſimili pene modo circa fortitudinẽ accidit,nã mors ac vulnera dolo roſa ſunt,eaque nollet:perfert tamẽ quoniã honeſtũ eſt 52
ea perferre,aut turpe non perferre, ¶ Tertia concluſio. Quãto magis vir fortis omni virtute pollet,feliciorq; eſt: tãto ampli⁹in morte dolebit.Nã huiuſmodi vir maxime

vita dignus eſt,maximiſq; priuat̃ bonis:& id quoq; ſcit. mors igitur illi moleſta eſt:doloreq́ue affert.neq; iccirco minus fortis eſt:verũ em̃ vero forſitan & magis,q̃ hone ſtatẽ quæ pro iuſtæ rei defenſione in bello eſt,longe illis
53 anteponit.¶ Corollariũ.Quo fit vt nõ oĩbus in virtutib⁹ ſemper cũ voluptate operemur:niſi quaten⁹ finem attin
54 gimus,ipſiuſq; cõtemplatione.¶ Quarta cõcluſio.Nihil prohibet eos qui fortes nõ ſunt prę̃ſtantiſſimos eſſe mili tes:ſed cũ fortes nõ ſint,aliud bonũ nõ habent. Nã ſunt qui parati ſunt periculis ſeſe obiectare,& vitã paruo ſti pẽdio emolumentoq; perdere.igit̃ ii valẽtiſſimi ſunt mi lites:ſed cũ virtutẽ nõ habeãt præter id,eo in facto aliud bonũ nõ habẽt.ſed de fortitudine hacten⁹,& qd ea vocẽt: nõ eſt difficile ex iis(quę dicta ſũt)vtcũq; aſſignare.

¶ De temperantia. Ca. X.

55 POſt hancautem de Temperantia di camus.Hæ nanque virtutes partiũ earum eſſe videntur,quæ ſunt ratio nis expertes.Atque temperantiã cir ca voluptates mediocritatem eſſe,iam antea di ximus.minus enim,& non ſimiliter circa dolo res verſatur.In eiſdem autẽ & intemperantia eſſe videtur.ſed nunc circa quas eſt volupta
56 tes determinemus oportet.¶ Diuidantur igit̃ animæ atq; coporis voluptates.vt honoris cu piditas,& auiditas diſciplinæ.nam tam ambi tioſus quam auidus diſciplinæ eo gaudet cu ius eſt auidus.& corpus nihil:ſed mens poti⁹ patitur.atque ij qui voluptatibus huiuſcemo di alliciuntur:nec temperãtes,nec intemperã tes dicuntur.Pari modo neq; q circa cæteras voluptates quæ non attribuũtur corpori oc cupantur.eos em̃ qui fabulis,& narrationib⁹

delectantur: & circa talia dies cōſumunt, ver
boſos quidem atq; deliros: intemperātes autē
non conſueuimus appellare. Nec eos etiam:
qui pecuniarum vel amicorum cauſa dolent.
temperantia igitur non circa animæ: ſed circa
corporis voluptates verſatur. ¶ Non tamē & 57
circa has ipſas oēs. Qui nanque rebus ijs gau-
dent quæ viſu percipiūtur, vt coloribus, figu
ris, pictura: nec temperantes nec intemperan-
tes dicūtur, etſi videntur & his homines & vt
oportet, & magis quam oportet, & minus etiā
gaudere. Simili mō neq; qui rebus ijs gaudēt
quæ auditu percipiūtur. nemo em̄ aut eos qui
cantu, vel hiſtrionis gaudent voce plus quam
oportet: intemperantes, aut eos qui vt oportet
eiſdem gaudent: temperātes appellat. Nec etiā
ij qui circa odores gaudent: niſi per accidens.
nō enim eos qui aut malorum, aut roſarū, aut
vaporum, ſed eos potius qui vnguentorum
aut epularum odoribus delectātur: intemperā-
tes dicimus eſſe. his em̄ intemperātes ex eo gau
dent: quia per hos ipſis rerum earum quas cu
piunt recordatio fit. Videre etiam licet & cæte
ros, cum eſuriunt: epularum gaudētes odore.
at his delectari intemperantis eſt: quippe cum
eius hæc obijciantur cupiditati. ¶ Atqui ne-
que cætera animalia voluptatem: niſi per acci
dens, per hoſce capiunt ſenſus. Neque enim
odore leporum, ſed eſu gaudent canes: odor

autem ſenſum ferit.neque voce bouis leo:ſed
eſu.per vocem autem ſenſit illum eſſe propin
quum:atque hoc ipſo gaudere videtur.Parī
modo neque ſi vidit aut inuenit ceruum,aut
feram capram,hoc ipſo gaudet,ſed quia cibū
habebit. circa voluptates igitur tales:tempe-
rantia, intemperantiaque verſatur,quæ qui-
dem & cæteris animalibus ſunt communes.
58 ¶Quocirca ſeruiles & ferales eſſe videntur.
hæ autem ſunt quæ tactu,guſtuque ſuſcipiun-
59 tur.¶At enim & guſtu intemperantes parum,
vel minime vti videntur.guſtus em̄ officiū,
ſaporum iudicium eſt.quod quidem ij faciūt
qui vina probant,& epulas condiunt.non ni-
mium autem hiſce gaudent intemperantes:
ſed voluptate,quæ fit omnis per tactum:& in
eſculentis,ac poculentis,& in iiſce quæ vene-
rea nuncupantur.Quapropter & quidem vo-
luptatibus deditus epularum(Philoxenus q̄-
dam Eryxius)precatus eſt:vt lōgius ſibi gut-
tur quam gruis fieret:propterea ꝙ tactu dele-
60 ctabatur.¶Senſuum igitur maxime cōmunis
eſt is:circa quem intemperantia verſatur.At-
que propterea iure vituperanda eſſe videtur:
quod hominibꝰ nō ratione qua homines ſunt,
ſed qua animalia,accidit. talibus igitur gau-
dere,maximeq; talia amare:ferale eſt. Etenim
liberaliſſimę voluptates quæ per tactum pro-
ueniunt,exceptæ ſunt.Vt eæ quæ in ludis ac-

certaminibus per fricationē:calorē𝔮ꝫ fiūt.non em̄ intemperantis tactus circa vniuerſum eſt corpus:ſed circa quaſdam corporis partes.

¶DECIMI Capitis notæ.

¶Fortitudo & temperantia iccirco partiū irrationaliū, 55 rationiſ𝔮ꝫ expertiū eſſe dicunt:ꝙ partes animæ irrationales moderent:hæc cōcupiſcibilē,illa vero animoſam,iraſcibilē𝔮ꝫ.¶De tēperātia ſecūdo officiorū fonte,quæ intēperantiā fœdū mortalib⁹ monſtrū expugnat:mox ſuſcipit Ariſtoteles determinandū.& hæc puritatis & mundiciæ virtus circa cibū,circa potum,& circa venerea verſatur.& ꝗuis ſancta religio quam ſuſcepimus,ſummopere nos ad hanc vitæ puritatē,non modo inuitet ſed obliget:

Maſiniſſa valebunt tamē aliorū exempla nos ad tā præclare virtutis obſeruantiā iuuare.¶Tēperantia cibi.Maſiniſſa Numidarū imperator,centeſimum ſuæ vitæ annum agens: vel ſtans vel ābulans ſolum in meridie ante tabernaculū ſuū(vt ſuos milites ſuo exēplo ad tēperantiā formaret)ci

Vrius bum ſumere ſolebat,ad hāc enim venerandā caniciē:cū ſanitatis parēs tēperātia perduxerat.Vrius dux Roman⁹ fortiſſimus,qui valentiſſimā Italię gentē,& ditiſſimū Gre

Pōpeius ciæ regē ſuperauit:oluſculis contentus viuebat.Pōpeius

Cyrus quoque ſimili tēperantia cōmendatur.Cyr⁹ ſenior cū ad hoſpitem diuertiſſet,rogaretur𝔮ꝫ quid ſibi cœnæ apponi vellet:reſpondit panem tantū,& ſperare ſe prope fluentē aquæ riuum cœnaturū.Et ab his hominū excellētiſſimis tēperantiæ potius exempla ſumi debent:ꝗ a molli Sardanapalo,aut a diuite illo intemperantiæ exemplum,qui quotidie epulabatur ſplēdide,& ſepultus eſt in inferno. Sed nunc plane verum eſt quod damnat Satyricus.

Iuue.ſa.II. Curius paruo quæ legerat orto

Curius Ipſe focis breuibus ponebat oluſcula:quæ nunc
Squallidus in magna faſtidit compede foſſor.

Neque animaduertunt perditi gulones:quo pacto idem author ſic eos ammoneat.

Quis enim te deficiente crumena,
Et creſcente gula manet exitus,ære paterno,
Ac rebus merſis in ventrem:fœnoris,atque

Argenti grauis,& pecorum,agrorumque capacem?
Neque cõſilium ſequũtur Hippocratis.deceret tñ ægros Hippocra.
tam probati medici,ſapiẽs conſiliũ recipere.clamat enim
Hippocrates viuendum eſſe temperate.nã eos hoïes qui
gulæ,ac ventri ſtudẽt:nũq̃ bene valere neq̨ lõgæuos eſſe
poſſe,eorumque animas nimio ſanguine,nimiaq̨ ſagina
ita eſſe impeditas,ac ſi luto forent obuolutæ.& iccirco ni
hil tenue,nihilque cœleſte meditari poſſe:ſed dũtaxat de
patinis & fœda ventris ingluuie.Hæc Hippocrates ad
vos popinæ ſomniculatores.Si ergo ſapitis:fœditatem
relinquite,& temperantiæ puritatem(quæ vobis pluri-
mo erit ornamento)vitæ vobis comitem aſciſcite.¶ Tem Halicarna-
perantia potus.Halicarnaſeus author eſt,Romulũ ma- ſeus.
gnam curam temperantiæ potus habuiſſe,legemque tu- Romulus.
liſſe vt temulentę mulieres,& qui ſumpti meri debaccha
rentur inſania:morte plecterentur.viuebantque ea tem-
peſtate mulieres abſtemiæ,abſtemiique viri.Et vtinam cõ
tigiſſet Clitorium Arcadiæ fontẽ noſtras alluere terras,
& nos omnes eo de fonte bibiſſe.de quo canit Ouidus. Ouidi⁹ lib.
Clitorio quicunque ſitim de fonte leuarit: 15.me.
Vina fugit,gaudetque meris abſtemius vndis.
Vtinã rurſus noſtra tẽpeſtate tantũ valerent homines ad
intẽperantiã potus ,ebrietatemque temperandã,q̃tum le-
gitur potuiſſe Xenocrates.qui cũ Polæmo Athenienſis, Xenocra.
impudẽs iuuenis,ebrius coronat⁹,eius ſcholam cum ſo- Polæmo.
dalibus irrupiſſet,tũc de tẽperantia ſermonem habens,eũ
ad temperantiæ reuocauit honeſtatem,factuſq̨ ex eo die
eſt Xenocratis auditor.qui temperantia & ſtudii diligen
cia cæteros anteiret,ſemper ab eo tempore Xenocratis in
nocentiam,bonitatẽque prædicans.Et Anacharſis philo Anachar.
ſophus,ſola aqua pro potu vſus legitur,& adeo omnem
intemperantiam horruiſſe:vt ſtatuas emeruerit hoc vno
epigrammate.lingua,ventre,pudẽdis abſtinendum eſſe: Pythago.
omnem intemperantiam damnantes.¶ Temperantia ve
nereorũ.Studiũ Pythagoræ circa omnẽ temperãtiã fuiſ
ſe legitur:oluſculis & fruge veſcebatur,carnib⁹ abſtine-
bat,potũ illi fons tribuit,caſtus in matrimonio vixit,mox
duxit cœlibatũ.Dammã filiam ad virginitatis votũ,per- Damma
petuũq̨cãdorem induxit. Damma vero caſti Pythago-

ræ filia virginitatē ſeruauit,& virgines ea tēpeſtate diſci pulas habuit q̄ plurimas:quas virginitatis voto firmauit. hic ille eſt Pythagoras,a quo literarū primordia fluxerunt ad philoſophos.hic eſt cādidus Pythagoras,qui ſtudioſius nitidæ tēperantię debet eſſe exēplum.neq; viri in hoc puritatis voto:a mulieribus debent ſe pati ſuperari.

Lucretia Lucretia enim violatæ caſtitatis perferre non valēs iniuriam:ferrū per pectus adegit.Sed ea viriliores Spartanæ

Virgines Spartanæ virgines fuiſſe legūtur,quæ cū numero quinquaginta ſacrificii cauſa ad Meſſenios hoſpitalitatis gratia a parenti

Meſſenii bus miſſæ eſſent:in eas tāta libidinis impatiētia flagrarūt Meſſenii,vt violato hoſpitalitatis iure eas ad ſtuprū poſcerēt,& tādem mortis pœnam minātibus ſi non acquie-

Lacedæ. ſcerent:mori maluerūt omnes q̄ vna ſola(violata pudicitia)ſuperuiuere,a Lacedæmoniis poſtea viriliter(vt decuit)vltæ.Si enim tēperantia regnaret,hæc monſtra:ſtuprū,incœſtus,adulterium,zelotypia,& cætera id genus, quæ etiā nominare horrendū eſt:nullū in mortalib⁹ locū

Hieronis. haberent.Et ducitur matronis in exemplum caſta Hieronis Syracuſani matrona.quæ cum Hiero Syracuſan⁹ aliquando obiurgatus a quodam familiari ſuo fuiſſet:ꝙ os ſibi male oleret,& ipſe nullis vteretur remediis,vxorem aūt increpuiſſet,ꝙ nunq̄ de hac re eū ammonuiſſet: verecunde ſe excuſans,mi vir(inquit)noli mihi ſuccēſere, putabā enim viros omneis ita olere,& proinde tacuiſſe. Sed Chriſtianis aliena non ſunt exēpla quærēda:cū deus ex alto in gremiū deſcēderit almæ virginis,& ad virginē totā ſuā ſpē & ſua tota vota cōuertant.hæc em̄ virt⁹ deo diſplicere nō pōt,quā in virgine matre ſemp̄ habet acceptatiſſimā.¶ Sed nūc quę inſania ſit gulę & quæ veneris, paulīſp̄ adhuc edoceamur exēplis:quo āpli⁹ probatę virtutis mūdiciā ſequamur,horreamuſq; aduerſantiū vitiorū turpitudinē.In primis intemperantiā Harpyiarū fœditate,horroreque monſtri,damnant poetæ.& id de in-

Virgilius tēperantia a marone generaliter:adductum intelligatur.

Triſtius haud illis monſtrum,nec ſæuior vlla
Peſtis,& ira deum ſtygiis ſeſe extulit vndis.
Virginei volucrum vultus,fœdiſſima ventris
Proluuies,vncæque manus,& pallida ſemper
Ora fame.

Ora fame.

Et intemperātiarum:hæc cibi eſt,hæc potus,hæc vene-reorum,fœdæq; libidinis,hæc vero cōpoſita.¶Intemperantia cibi.Quis Vitellio quāuis imperatori nunc vellet eſſe ſimilis?qui quater quotidie menſam ad ſaturitatem diſponebat:facta ſuis conuiuis in loco poteſtate vomēdi, qui minus ſtomacho valerent.nihil em̄ illis turpe ducitur:quibus turpis imperat ingluuies.Sed quā ſeruile ſit, intemperātię gulæ indulgere.Iuuenalis te cautiorem red dere debet.

Tu tibi liber homo,& regis conuiua videris: Iuuenalis ſaty.5.
Captum te nidore ſuæ putat eſſe culinæ.

Nec male cōiectat.Sed operępretium eſt cognoſcere:quę ſunt Epicureorū præcępta quib⁹ ad ſuū honeſtū,ſuamq; honeſtā voluptatē perducere moliunť.vt multi ſe eſſe de Epicuri ſchola cognoſcāt:qui frugalē credunt ſe ducere vitā.Epicureorū ergo ſummū bonū,honeſta voluptas: ad quā his cōtēdūt præceptis.Primū.Ouorum ſit longa facies:nam ſucci ſunt melioris.ſint candida,ſint calloſa. duriora enim tenaciorē,maſculūq; vitellū promittūt.Secundū.Caulem eligito qui ſiccioribus in locis adoleuerit: nā dulcior eſt.in ſuburbanis autem,irriguiſq; locis:elutior inſipidiorq;.Tertiū.Si veſpertinus hoſpes ad te aduentarit:memento viuam adhuc gallinā mixto merſare falerno,ne duriuſcula delicatum offendat palatū,ſic em̄ eo tenerrimā efficies ingenio.Quartum.Fungorū pratēſiū natura optima eſt:cæteris autē maleſida crediť.Quintū.Iis qui nigris moris prādia finiūt:æſtates ſalubres Epicurei ꝓmittūt.Sextū.Forti falerno mel admiſcendum iubet Aufidius.Nam vacuis venis nihil niſi dulce committere præcepit Epicurus.Septimū.Mugil⁹ & viles conchę probātur:ꝙ ſubducāt aluū.quo beneficio,præceptorum Epicuri obſeruatoribus:frequēter eſt opus.Herbæ rumicis ad idem quoq; mirifice cōmendāt vſum.Octauū.Cōchylia creſcēte luna capi debere:apud eos ē aphoriſm⁹. nā lubrica naſcentes implent conchylia lunæ.Nonum. Hæ ſine problemate in tota Epicureorū ſchola probatæ ſunt ſententiæ,quaſi dignitates & axiomata.Murex Locrinus Baiano melior eſt.E Circeis oſtrea ꝓbanť. E Pi-

Epicureorum præcepta.

Aufidius.

n

ſceno probãtur echini. Probatos pectines mittit tibi mol le Tarentũ. Decimũ, Null⁹ artẽ cœnarũ arroget: qui exa ctam ſubtili ratiõe, ſaporũ nõ teneat rationem. Vndeci mũ. Tenet quiſque Epicureæ ſcholę diſcipulus: quę in iu re elixa præſtantiora, & quæ aſſa ſunt meliora. Duodeci mum. Aper iligna glande nutritus, eligẽdus: vitand⁹ au tẽ paluſtribus vluis, arundineque ſaginatus. Decimũter tium. Fœcũdi leporis armos: ſectari debet Epicureus ſa piẽs. & talia id genus deliramẽta, quę Marc⁹ Cati⁹ Epicu reus in ſatyra Horatiana cõmeminit, & q̃ Democritus ridebat, quoties a limine mouerat vnũ, extuleratque pe dem: hic in contemptũ gulæ adducta putentur. quis enĩ eos probaret philoſophos: quib⁹ tota philoſophia in pa lato adhæret. erraui nõ philoſophos, ſed philopotas Epi cureos. Et nr̃a tẽpeſtate Epicureos ridẽs Platina: libellũ ſcripſit de hõeſta voluptate. Sed dic iterũ. O Epicureę cui (vt inqt Flacc⁹) vẽter aqualicul⁹ ꝓpẽſo ſeſqpede extat.

Horatius li.ii.ſat.iiii. — Catius. — Democrit⁹. — Platina — Perſius ſaty.i.

Quæ prima iratum ventrem placauerit eſca:
In primis Lucanus aper: leui fuit auſtro
Captus, vt aiebat cœnæ pater, acria circum
Rapula, lactucæ, radices: qualia laſſum
Peruellunt ſtomachum, ſiſer, alec. fecula Coa.
Nos inquam cœnamus aues, conchylia, piſces
Longe diſſimilem noto: cælantia ſuccum.
Nos, niſi damnoſe bibimus, moriemur inulti.

Horatius ſat.viii.li.ii.

Sed audi Epicuree quam ſis miſer.
Non horam tecum eſſe potes, non otia recte
Ponere, teq; ipſum vitas fugitiuus, vt erro,
Iam vino quærens, iam ſomno fallere curam.
Tandem inamareſcunt epulæ ſine fine petitæ:
Illuſiq; pedes vitioſum ferre recuſant
Corp⁹. ¶ Res ridicula ſane ſed digna guloſis. mos apud Scithas olim inoleuit vt cũ ſuis regib⁹ qui molliculi, intẽ perantesque vixerãt, pincernas, cocos, pellicesque ſepeli rent: ne forte apud inferos eorum egerent officio. ſi Epi cur⁹ illic docuiſſet, aut multi qui apud nos hui⁹ artis ſunt inſignes: ꝓcul dubio cũ eorũ regib⁹ i honore iã ſepulti ia cerẽt. ¶ Intẽperãtia pot⁹. Lacedæmonii ſeruos olim ſuæ menſæ aliquãdo adſiſtere iubebant: quos vinoſiores eſſe

Horatius ſat.vii.li.ii. — Scithę. — Lacedæmonii.

cognoſcerēt,quib⁹ facta libere bibendi poteſtate:ebriis illudebant,vt ſic filios ex ſeruorū turpitudine conſpecta,ſobrios eſſe docerēt. Et Anacharſis Scitha admonebat nos ebrioſorū turpes,indecoroſq; motus cōſiderare:vt tēperate,honeſteq; viueremus. Sed hęc exempla principes debent reddere cautiores ſi legant aliquando quæ Alexander Macedo ebrietate cōmiſit flagitia:quæ vbi ex vini dementia factus eſſet ſanior,ſe feciſſe plorabat,execrabat,& ſe vnq̄ admiſiſſe dolebat. Si cōſiderēt reginæ Thomyridis filiū,vino,ſomnoq; ſepultū:vna cū ſuo toto exercitu ſua intemperātia periiſſe. Nec aliter q̄ intēperātia pot⁹ ex cogitauit Pœnus Anibal expugnare Afros:quos cognoſceret vino indulgētiores.cum enim vinū mādragora infeciſſet,leui prælio ex induſtria cōmiſſo leuiter ceſſit,omiſſis quibuſdā ſarcinulis,omniq; vino:fugam ſimulans.at barbari occupatis caſtris in gaudiū effuſi:vinū immoderate hauriunt,& in modū defunctorū aſternūtur humi. reuocās autē pedem Anibal obtrūcat oēs,ſic enim plerūq; pereunt:qui modū nō habētes:intēperantię ſuccūbūt. & non ſolū hæc debacchatio agreſtiū mentes faſcinat:ſed ſacros muſarum choros inuadit,facitq; plerumq;(quod irridet Flaccus)plane furere poetas,& cantores.

Marginalia: Anacharſis. Alexander Thomyris Anibal Afri.

Vina fere dulces oluerunt mane camœnæ.
Laudibus arguitur vini:vinoſus Homerus.
Ennius ipſe pater nunq̄ niſi potus ad arma
Proſiluit dicenda.forum,putealque Libonis
Mandabo ſiccis:adimam cantare ſeueris.
Hoc ſimul edixit,nec ceſſauere poetæ
Nocturno certare mero,putere diurno.

Marginalia: Horatius epiſto.20. Ennius. Verba Ennii.

Sed aduertant ex eodem authore quali tentātur inſania, & ſaniores reſipiſcant.

Quid non ebrietas deſignat?operta recludit:
Spes iubet eſſe ratas,ad prælia trudit inermem.
Solicitis animis onus eximit,ac docet artes.
Fœcundi calices quem non fecere diſertum?
Contracta quem non in paupertate ſolutum?

Marginalia: Horatius epiſt.5.

Sed vt intēperantiā pot⁹cōcludam⁹:dignū ſuppliciū luit qui apud Scithas vinū(vt lucrū faceret)intulit,vbi autē Scithæ incautius tentarēt:vacillātes & gradū firmare nō

valẽtes quaſi ſenſu,& ratione capti,in præſentia charorũ plane delirabãt.videntes aũt eorum amici,illũ:venenũ ꝓpinaſſe arbitrãtes,ſubito virũ adimũt,lacerãt,minutatim ꝙ decerpũt.ſed nunc hoc exitiale malũ more Scitharũ a nobis fugiendũ:reddidit nobis intẽperãtia domeſticũ.

¶ Intẽperantia venereorũ. Alterum eſt intẽperantiæ mõſtrum,quod longe proſerpit,& fœdiſſima lues:hoc gula & otioſæ vitæ licentia ſecum trahunt.de quo Iuuenalis.

Iuuenalis ſaty.6.

Præſtabat caſtas humilis fortuna Latinas
Quondam,nec vitiis contingi parua ſinebant
Tecta:labor,ſomnique breues,& vellere thuſco
Vexatæ,duræque manus,ac proximus vrbi
Annibal,& ſtantes Collina turre mariti.
Nunc patimur longæ pacis mala:ſæuior armis
Luxuria incubuit,victumque vlciſcitur orbem.

Et hæc libidinis perturbatio primum iuuenilia pectora tentat,& mollia corda prætitillat inſanus amor.quæ res(vt inquit Horatius.)

Horatius ſaty.3.li.2.

Nec modum habet,neque conſilium:ratione modoque
Tractari non vult.In amore hæc ſunt mala:bellum,
Pax rurſum.hæc ſiquis tempeſtatis prope ritu
Mobilia,& cæca fluitantia ſorte:laboret
Reddere certa ſibi,nihilo plus explicet,ac ſi
Inſanire paret certa ratione,modoque.

Homerus Circe.

Et qui ſe illo cœno obuoluũt:Homerus facit immũdos Circes,hoc eſt intẽperantiæ,porcos.Sed quia proci,qui aliorũ lectos ſolicitãt:ſola literæ trãſpoſitione a porcis diſtãt. Libet hic memorabile exẽplũ adducere.Memoriæ ꝓditũ eſt apud Galathas Synorigẽ,caſtum Synati eius loci cõciuis ſolicitaſſe thorũ,qui Cammæ Synati caſtiſſimæ cõiugis ardoris impatiẽs:miſere deperibat.& cum nullis pollicitationib⁹ poſſet Cammam ad facinus adducere:virum eius Synatum dolo malo ſuſtulit.quo extincto:per ſuã poteſtatem Cammã a ſuis neceſſariis,vt ſecũ nuberet,compellere ſatagit.ſimulat aũt ipſa aſſenſum,& ante aram Dianæ quã cõnubii authorẽ inuocabat:phialam tenẽs quaſi ſacrificiũ factura,partẽ poculi hauſit,partemꝙ Synorigi porrexit.erat autẽ mulſum veneno permixtũ: quã ſimularꝙ ipſe ebibit,Dianam hoc pacto deprecata eſt

Plutarchus de claris mulieribus

matrona. Teſtor te Dearũ præclariſſima, me hui⁹ vltiõis gratia Synato viro meo ſuperuixiſſe, nunc autẽ libẽs, voleſq; ad eum deſcẽdo: tibi aũt Synorix ꝓ thalamo ſepulchrũ relinquo, & tibi ꝓ nuptiis tui funus parabũt amici. Synorix aũt dolore ſimul, ac furore ꝑcitus, lectica ſe auferri iubet: nihil venenatæ peſti remediũ afferre valet, & magno cũ dolore emigrat e vita. Cãma vero defunctũ Synorigẽ accipiẽs: prompto, hilariq; vultu deſcẽdit ad maritũ. & hi iuſti putanť, temerariç veneris euẽtus. Et hęc de intẽperãtia ꝓ ãmonitiõe noſtra, vt eã tãq̃ peſtiferã tabẽ fugiamus: ã plectamur aũt deo gratã temperantiæ puritatem.

¶ DECIMI CAPITIS commentarius ad literam.

¶ Decimum cap. quinq; cõcluſionib⁹, & vno corollario

55 partitũ eſt. ¶ Prima cõcluſio. Poſtq̃ de fortitudine exactũ eſt: ſupereſt de tẽperãtia determinãdi locus. Nam hę virtutes partiũ irrationaliũ, rationiſq; expertiũ eſſe vidẽtur. & prius dictũ eſt temperãtiã circa voluptates mediocritatẽ eſſe atq; triſtitias: licet minus & non æque circa triſtitias verſetur, circa quæ ſimiliter verſabiť intẽperantia. expedit igitur hoc in loco de temperantia. & circa quas volu

56 ptatum ſtatuatur: determinare. ¶ Secũda cõcluſio. Nõ omniũ voluptatũ, pariter & dolorũ: tẽperãtia eſt. Nã voluptatũ quædã ſunt animæ, & quædã corporis. vt honoris cupiditas pariter & diſciplinę ſunt animę: & vterq; eorũ, honoris videlicet cupidus, & cupidus diſciplinæ eo ipſo gaudet cui⁹ auid⁹ eſt: & eo gaudio nihil corp⁹ ſed mẽs potius patiť afficiturq; voluptate. at qui huiuſmodi voluptatib⁹ tenẽtur: neq; tẽperantes, neq; intẽperãtes dicũtur. & ſimili quoq; pacto neq; qui ĩ cæteris voluptatib⁹, quæ corporis nõ ſunt, detinẽtur. vt eos qui fabellis, & narrationibus delectenť, & qui in talibus totos dies deterũt: verboſos quidẽ, at intẽperatos dicere haud quaq̃ cõſueuim⁹. neq; eos etiã qui pecuniarũ, aut amicorũ cauſſa dolẽt, ac triſtantur. nõ igitur omniũ voluptatum pariter & dolorũ: tẽperãtia eſt. ¶ Tertia cõcluſio. Tẽperantia, voluptatum

57 corporis exiſtit: at nõ omnium. Nã circa voluptates animæ non eſſe, iã monſtrata eſt. relinquitur ergo circa voluptates corporis exiſtere. & ꝙ nõ circa omnes tales verſatur: ſtatim cognitum eſſe põt. nã qui iis reb⁹ oblectanť,

quas oculi hauriũt,vt colorib⁹,figuris,picturiſq; & ſimili bus:eos nec tẽperatos nec intẽperatos nemo dixerit,etſi fieri poteſt vt hiſce rebus hoĩes quãtũ oportet,& magis, & minus q̃ oportet delectenꝛ.ſimiliter ĩ voluptatib⁹ earũ rerũ quæ auditũ ciunt:nõ cõſiſtit aut tẽperantia,aut intẽ perãtia.nemo enim dixerit eos qui modulatione,aut effi cta hiſtrionis voce gaudẽt vt oportet,aut amplius q̃ opor tet:tẽperatos,aut intẽperatos eſſe.identidẽ neq; in volu ptatibus rerũ quæ odoratu capiunꝛ:cõſiſtit aut tẽperan tia,aut intẽperãtia niſi ſecũdũ accidens.vt qui ſuaue fra grãtiũ malorũ,roſarũ,aut ſuffituum odorib⁹ gaudẽt:nõ intẽperati ſunt,ſed illi potius qui vnguẽtorũ,epularũque gaudẽt nidoribus.ꝑ accidẽs tamẽ dici queunt,ꝙ per illos ſenſus,earũ rerũ quas intẽperãtes cõcupiſcũt:renoueꝛ me moria.& nõ modo intẽperãtes,ſed & cæteri cũ eſuriunt: epularũ gaudẽt odore.ſed his epulis delectari intẽperãtis eſt:cũ illis quidẽ illarũ ſuæ voluptatis explẽdæ copia facta eſt.¶ Scd'o Cætera animalia per hos ſenſ⁹ viſum ſcilicet auditũ,& odoratũ:voluptatẽ nõ niſi per accidẽs capiunt. nõ enim odore leporũ,ſed eorũ eſu gaudet canis:etſi o dor,canis ſenſũ feriat,neq; mugitu bouis gaudet leo:ſed ipſi⁹ bouis paſtu,niſi forte quãtũ ſua voce ꝓditur bos ꝓ pinqu⁹,& hoc ipſo quaſi pato:& ferme ad os cibo,gaudet leo.ſimiliter nõ hoc ipſo gaudet leo:ꝙ ceruã,ſyluestrẽue capreã aut viderit,aut ĩuenerit:ſed qa ſibi futura ſit eſca. circa illorũ igiꝛ ſenſuũ voluptates,nõ verſaꝛ tẽperantia, aut intẽperantia niſi ſecundũ accidẽs:ſed circa eas quæ & cęteris animantibus ſunt cõmunes.¶ Corollariũ.Quo fit vt intẽperantiæ voluptates:ſeruiles ſint atq; brutæ.& re 58 uera hæ ſunt quæ guſtu,tactuq; ſuſcipiunꝛ.non igitur o mniũ voluptatũ corporis:tẽperantia,aut intẽperãtia eſt. ¶ Quarta cõcluſio. Ad intẽperantiã,ipſius guſtus ꝑpau 59 cus aut ferme null⁹ eſt vſus:tact⁹ autẽ plurimũ.Nã guſt⁹ officiũ eſt,ſapores iudicare.quod faciũt qui pitiſſando vi na ꝓbãt,& qui epulas cõdiunt ac præparant.ſed in hiſce rebus non multũ delectantur intẽperãtes:ſed ea volupta te quæ in cibis & potibus cõtactu paratur,& in rebus ve nereis.hinc quoq; voluptatibus defluens epularum,atq; pultiuorax quidã Philoxenus Eryxius deos tradiꝛ preca

tus:vt lõgius ſibi guttur q̃ gruis fieret,ob id ip̃m ꝙ tactu delectabat̃.ꝓparũ igitur ad intẽperãtiã cõducit ipſiꝰ gu
60 ſtus vſus:tactꝰ vero plurimũ.¶ Quinta concluſio.Intẽperantia vitiũ maxime vile eſt,reprehẽſibile,& ab hominis natura alienũ q̃ plurimũ.Nã is ſenſus per quẽ ĩtẽperãtia fit.ſenſuum communiſſimus eſt:omnibus animalibus rationis expertibus conueniens.non ergo iniuria vile,reprehenſibile,& ab hominis natura alienũ vitiũ eſt:vt quod hominibus non qua homines ſunt,ſed qua ſunt animalia competit.talibus ergo gaudere,atque deditum eſſe:maxime brutum,atque beſtiale eſt.ſed liberrimas corporum voluptates quæ per tactum eueniunt ſemper excipimus: vt quæ in ludis & certaminibus per ſudorum exterſionem,& quæ per calefactionem fiunt.Nam non omnis tactus circa vniuerſum corpus intemperantis eſt:ſed dũtaxat circa quaſdam corporis particulas.

¶ Quod diuerſę ſũt cupiditatũ ſpẽs. Ca.XI.

61 Cupiditatum autẽ aliæ cõmunes eſſe videntur:aliæ propriæ atq; adiunctæ.Alimenti nanq; cupiditas:naturalis eſt.omnes enim cũ indigent nutrimento,ſiccum aut humidum alimentum,& nonnũq̃ vtrunq; cupiunt.cubile etiã cupit(vt inquit Homerus)iuuenis atq; vigẽs.Non autẽ omnes tale vel tale,vel eadẽ cupiunt.quocirca noſtrum idipſum eſſe videtur.habet tamen & aliquid naturale.Alios enim alia delectant:& quædam quibuſdam magis(q̃ alia quæcunq;)
62 ſunt voluptati.¶ Hæc cum ita ſint:in naturalibus quidẽ cupiditatibus pauci peccant,& ad vnum,ad ipſum inquam plus.Cum enim quiſpiam quæuis comedit,aut bibit donec impleatur ſuperfluo:fit tum rei naturalis exuperatio

multitudine.ipſa nãq; naturalis cupiditas:indigentię eſt repletio.quapropter hi furentes circa ventrem dicũtur: quia vltra quam oportet ipſum implent atq; refarciunt.Tales autẽ ij fiunt: qui mãcipijs ſunt ꝑſimiles. At circa proprias cupiditates ,complures hominum,multisque modis delinquunt.Nã cum taliũ amatores ex eo dicantur:quia vel gaudent qbus non oportet,vel magis q̃ vt ipſi multi,vel nõ vt oportet,in vniuerſis intẽperãtes excedunt.gaudẽt enim quibuſdã quibus non oportet gaudere: quippe cũ ſint odio digna.& ſi taliũ quibuſdã oporteat gaudere:magis illis gaudent q̃ oportet,& q̃ vt ipſa gaudet multitudo.¶Eã igitur exuperationẽ quæ eſt circa voluptates:intẽperantiã eſſe & vituperabilem,conſtat.Circa vero dolores:non vt in fortitudine.ſic in ipſa tẽperantia fit.vt temperãs quidem dicatur qſpiã ferendo dolores:intemperãs aũt non ferẽdo, ſed intemperãs quidem ex eo dicitur,quia dolet magis q̃ oportet:cũ voluptate non potitur. atque ipſum dolorem affert ei ipſa voluptas.tẽperans autem ex eo quia abſentia rerum earũ. quæ efficiunt voluptatem nõ dolet illiſq; abſtinet.Intemperatus igitur ea omnia quæ afferũt voluptatem,vel ea quæ maxime,concupiſcit.& a cupiditate adeo ducitur:vt illa cæteris omnibus anteponat.quapropter & non adipiſcẽs & cupiẽs dolet.cupiditas enim eſt cũ do-

lore. Abſurdo autem eſt perſimile ob volupta
64 tem dolere. ¶ Atq deficientes in voluptatib⁹
& min⁹ gaudentes homines q̄ oportet: non ni-
mium fiunt. Nō eſt enim inſenſibilitas talis hu
mana. etenim animalia cætera cibos diſcernūt:
& quibuſdam quidem gaudent, a quibuſdam
vero abhorrent. ꝙ ſi quis ſit cui nullus prorſ⁹
eſt voluptati, nec vllus ab alio differt: is longe
ab homine diſtat. nomen aūt non habuit talis:
55 quia nō facile fit. ¶ Vir autem temperās in his
mediocriter ſeſe habet. Nec enim iis gaudet, q
bus intemperans maxime delectatur: ſed poti⁹
moleſte fert, nec iis omnino qbus delectari nō
decet, nec vehementer vllis reb⁹ huiuſcemodi
delectatur, neq; ſi abſint dolet, neq; cupit, niſi
mediocriter ſemper. nec magis q̄ oportet, nec
quādo non oportet: vlla res omnino talis ip-
ſum delectat. mediocriter aūt & vt oportet, eas
res appetit, quæ voluptate qdem afficiūt: ad ſa
nitatem aūt & bonā corporis habitudinem cō
ferūt. & res cæteras voluptatis effectrices idē-
tidem: ſi nec impedimento ſint dictis habitib⁹
corporis: nec honeſtatis cancellos, nec faculta-
tum metas egrediantur. Nam qui ita ſeſe habet
magis q̄ dignum eſt: eiuſmodi voluptates ama
re videtur. at temperans non eſt talis. ſed ita ſe
ſe habet: vt ipſa ratio recta præſcribit.

¶ VNDECIMI Capitis notæ.

62 ¶ Cupiditates, preſertim gulę. ¶ Ad plus, pluri, amplius
accipiendo q̄ par eſt. ¶ Quædā cōmunis cupiditas eſt: ſit

a cõmuni cupiditate.¶ Voluptas affert dolorẽ intẽpera 63
to:peride ac amic⁹ affert dolorẽ amico cũ ipſe deſydera
tus aliquo in loco procul abſiſtat.¶ Sic ridiculũ eſt ob vo
Ariſtippus luptatẽ dolere:vt ob cõſequẽdũ calorẽ frigere.¶ Ariſtip
pus qui de intẽperantia,& prodigalitate auro in via effu
ſo notatur:iuſſit perdicẽ quinquaginta drachmis emi.&
cũ diceret aſſiſtẽti,tu hãc obolo nõ emeres.annuẽte illo.
mihi eñ(inquit)tantum ſunt quinquaginta drachmæ.

¶ VNDECIMI Capitis commentarius ad literam.

¶ Vndecimum caput vna diuiſione,tribus concluſioni- 61
bus,& vna diffinitione partitũ eſt.¶ Diuiſio.Cupidita-
tum quædam ſunt communes:aliæ vero propriç:atque
adiũctæ.cõmunes,vt naturalis cibi cupiditas.omnes eñ
nutrimẽto aut ſicco qui cib⁹,aut humido qui potus eſt,in
terdũ indigent,& interdũ vtrunq; cupiunt:& cubile etiã
cupit(vt ait Homer⁹)iunior atq; vigens.propriæ,quod
nõ omnes deſyderant:ſed quod vnicuiq; tale eſſe vide-
tur,tametſi aliquid naturale habeat.non eñ oẽs tale,vel
tale,vel eadẽ cupiũt:ſed alios alia delectant,& quædã qui
buſdã magis placẽt,ſuntq; voluptati.¶ Prima cõcluſio. 62
Circa cõmunes cupiditates pauci peccãt,& vno modo vt
pluri:circa vero proprias multi delinquũt,cõpluribuſq;
modis. Nã cũ qſq; bibit & comedit q̃cũq;,donec ſupfluo
repleaẽ:fit tũ exceſſus cupiditatis cõmunis,pluſq; decet
accipiendo.nã repletio naturalis indigentiæ,quædã com
munis cupiditas eſt.iccirco qui ſe hoc pacto vltra q̃ debi
tum eſt implẽt ac refarciũt:dediti vẽtri,circaque ventrẽ
furentes dicũtur.& qui tales fiunt:ſunt mãcipiis,pecori-
buſq; perſimiles:quos conſtat eſſe paucos,& circa maio
res alimentorũ copias peccare.ſed q proprias cupiditates
ſequuntur,earũq; ſunt amatores:peccãt gaudẽdo quib⁹
nõ oportet,aut magis q̃ oportet,vt magis q̃ pleriq; vt tẽ
perati,vel vt non oportet,& in ſingulis his intẽperantes
euadũt.nã plerũq; gaudẽt iis,quę poti⁹ odio digna ſunt:
& quibus poti⁹ triſtãdũ eſt.& ſi gaudent iis quib⁹ gaude
re oportet:iis magis gaudẽt q̃ liceat,& q̃ pleriq; gaudeãt,
at qui his modis peccãt:multi ſunt.circa igiẽ ꝓprias cupi
ditates multi peccãt,atq; plurib⁹ modis.¶ Secũda cõclu 63
ſio.Nõ ſimili modo tẽperãtia aut intẽperãtia diciẽ circa

dolores,vt ipſa fortitudo.Nã fortis eſt ferẽdo dolores:ti-
midus autẽ nõ ferendo.at tẽperãs nõ eſt quis ferẽdo do-
lores,intẽperãs autẽ non ferẽdo.verũ intẽperãs potiꝰ ex
eo dicitur quia magis doleat,q̃ oportet:quoties volupta-
te non potitur.dolorem enim illi affert ipſa voluptas.&
cõtra:tẽperãs eo ipſo ꝙ abſentia voluptatũ nõ torquetᷓ,
ꝙq; illis p̃ſentibus abſtinet.itẽ intẽperans oĩa voluptatẽ
afferẽtia vel eã maxime afferẽtia cõcupiſcit,& adeo vo-
luptate ducitur captiuus:vt maxime voluptatẽ afferẽtia
cæteris anteponat.Quo fit vt continuo duplici pœna af-
ficiatur:& ꝙ ea non adipiſcitur & ꝙ ea concupiſcit.con-
cupiſcentia enim dolori coniuncta eſt.ſed ridiculo perſi-
64 mile videtur:ob voluptatem dolere.¶ Tertia concluſio.
In voluptatibus deficientes homines,& in iis minus quã
oportet gaudentes:vix reperiuntur vlli.Nam huiuſmo
di inſenſibilitas humana nõ eſt:cũ cætera animalia cibos
diſcernant,& quibuſdã gaudeãt,& aliquibus abſtineãt:
tanto magis igitur homo.ꝙ ſi quis reperitur cui nullus
cibus voluptati ſit,nec vllum aliis vllo pacto pręponat:
hic longe ab humano more eſt.& iccirco nihil mirum
videri debet,ſi talis nondum nomẽ ſortitus ſit:cũ & qui
65 ita viuat nõ facile comperiatur.¶ Diffinitio.ex his quid
ſit temperans,non difficile eſt dępręhendere.Temperãs
eñ eſt qui in hiſce voluptatibus,ac doloribus mediocri-
ter ſeſe habet.nam omnino non gaudet quibus gaudere
non oportet:vt quibus intemperans maxime delectatur.
verum potius moleſte fert.& ſi gaudendum eſt,non ve-
hemẽter illis delectatur,nec amplius q̃ par eſt,atq; hone
ſtum.quę ſi abſint:neq; dolet neq; ea cupit,niſi ſemꝑ mo
derate,atq; mediocriter:nõ magis q̃ oportet,nec quãdo
nõ oportet:nec omnino vlla res talis ipſum delectat ſecꝰ
q̃ oportet.& delectabilia quæ ad bonã valitudinem,&bo
nã corporis habitudinẽ conducũt:appetit quidẽ,ſed mo-
derate,atq; vt oportet.& res cæteras delectabiles quæ bo
nis corporis habitibus nõ aduerſantur,impedimentoq;
non veniũt,nec honeſtatẽ offendunt,nec facultatum no-
ſtrarum terminos excedunt.nam qui in iis ſe habet ma-
gis q̃ dignũ eſt:nimiũ voluptatẽ amplecti videtᷓ.neq; ta-
lis temperãs eſt:ſed vt dictum eſt,& vt ipſa ratio dictat.

¶ De temperantiæ extremis. Cap. XII.

NOſtra autem ſponte:magis intēpe- 66
rantia q̄ timiditas cōparatur. Hæc
enim ob voluptatem:timiditas fit
ob dolorem. quorum alterum expe
timus:alterum fugimus. & dolor quidem diſ-
trahit, atque corrumpit naturam eius:qui ha-
bet ipſum:voluptas autē nil tale facit. magis
igitur intemperantia, noſtra ſponte:q̄ timidi-
tas comparatur. ¶ Quapropter & reprehēſiōe 67
magis eſt digna. Nam ad res afficientes volu-
ptate;facilius eſt aſſueſcere. ſunt enim complu-
res tales in vita, & aſſuefactio fit ſine periculo.
in rebus autem formidoloſis:contra. ¶ Vide-
bitur etiam timiditas non perinde atque ſingu
la, ſponte agendi principio ſubijci. Hæc em̄
non affert dolorem. ſed illa adeo dolore diſtra
hunt:vt & arma proijcere, & cætera contra de
cus agere compellant. quapropter & violēta
eſſe videntur. At intemperantia fit cōtra. ſin-
gula nanque ſponte agendi principio, magis
ſubijciuntur;quippe cum intemperans ea per-
cupiat atque affectet. totum autem minus, ne-
mo enim cupit intemperans eſſe. ¶ Nomen au- 68
tem intemperantiæ:& ad puerilia delicta ferre
ſolemus. habent enim ſimilitudinē quandam.
Vtrum autē ab vtro dicatur:nihil ad præſen-
tem refert ſermonem. conſtat tamē a priore:po
ſterius dici. atque nō abſurde videtur eſſe trāſ

latum. Eſt enim caſtigandum & temperandũ id omne: quod turpia concupiſcit, & incremẽtum ſuſcipit magnũ, atq; luxuriat. talis autem eſt ipſa cupiditas maxime, atq; puer. nã & pueri cupiditate viuunt. & in hiſipſis maxime viget appetitio rerũ earum, quæ voluptate afficiunt. ſi igitur non obtemperet, neque ſubijci patiatur: nimium efferetur. eſt enim voluptatũ appetitio īſatiabilis, & operatio cupiditatis omni ex parte ipſi amẽti id quod eſt ſibi affine exauget. q; ſi magnę ſint, vehemẽteſq; cupiditates: rationem quoque extrudũt, atq; eijciũt. ¶ Quã ob rem mediocres ſint ipſæ & perpaucæ, & rationi non aduerſentur oportet. Atq; id quod eſt tale: obediens, & temperatum, caſtigatumq; vocamus. Vt viuere autem puerũ ſub pedagogi præceptis oportet: ſic & cupiẽdi vis cupere debet, perīde atq; ratio iubet. Iccirco temperati vim cupiendi: concordem eſſe cũ ratione oportet. nã vtriuſque propoſitum eſt honeſtas. Atq; vir tẽperans ea cupit quæ cupere oportet, & vt oportet, & quando oportet. hoc autẽ pacto: & ipſa ratio dictat. hæc igitur ſunt de temperantia dicta.

¶ DVODECIMI CAPITIS NOTÆ.

69 ¶ Pædagogus puerorũ inſtitutor: q; pueros agat, ducat, παιδαγωγὸς.
68 q; ita dictus. ¶ Et intẽperantiã a puerilibus delictis traxiſſe nomen plane voluit qui Cupidinem ſemper puerũ eſſe fingunt. quod quidem (cũ in cæteris de diis pphane ſcripſerit Marullus) quodam epigrãmate cũ eleganti tũ vero hunc in modum non inſcite reliquit.

Quis puer hic? Veneris. Plenæ quæ cauſa pharetræ?
Non bene prouiſis certa quod arma mouet.
Cur ſine veſte deus? mollis puer odit opertum.
Vnde puer? pueros q̄ facit ipſe ſenes.
Qui pennas humeris dedit? inconſtantia. quare
Nulla deo frons eſt? ſigna inimica fugit.
Quæ ſors eripuit lucem? immoderata libido.
Cur macies? Vigilis cura, dolor q̄ facit.
Quis ſecum preit? ebrietas, ſopor, otia, luxus.
Qui comites? rixę, bella, odia, opprobrium.
Qui cœlo dignati? homines. quæ cauſa coegit?
Mitior authore credita culpa deo.
Heu curuum genus & veri corda inſcia. quo ius
Faſq̄? ſcelus miſeri ſi ſcelere abluimus.

¶ Duodecimi capitis commentarius ad literam.

¶ Duodecimum cap. tribus concluſionib⁹, & vno corol- 66
lario partitum eſt. ¶ Prima cōcluſio. Intemperantia ma-
gis q̄ timiditas volūtariū vitiū eſt. ¶ Prīo. Quia intēperā
tia eſt ob voluptatem quā expetimus: & timiditas ob do-
lorem quem refugimus. ¶ Secūdo. Dolor retrahit, & na
turam corrūpit habentis: & voluptas nihil tale facit, ve- 67
rum contra allicit, neq̄ corrūpit. magis igitur volūtaria
intēperantia eſt q̄ ipſa timiditas. ¶ Secūda concluſio. In-
temperātia vitiū reprehenſione dignius eſt ipſa timidita
te. ¶ Primo. Nam vitiū quo magis voluntarium: eo ma-
gis vituperatione dignum eſt. intemperātia autē magis
timiditate volūtaria eſt. ¶ Secundo. Facilius eſt intēperā
tiam q̄ timiditatē vitare. nā facilius eſt ſe aſſuefacere ad
oppoſita eorum quæ intemperantiā faciunt. occurrunt
eñ hæc in vita frequentia, & ſine periculo: terrores autē
qui timiditatem aggignunt, raro occurrunt, & nō ſine pe
riculo. ¶ Tertio. Etſi timiditas voluntaria ſit: non tamen
perinde, ac intemperantia. nam in intemperantia: ſingu-
la dolorem non afferunt quæ agendi principium diſtur-
bent: timiditatis autem ſingula dolorem afferunt, agentiſ-
que voluntatem diſturbant, adeoq̄ dolore diſtrahūt: vt
arma proiicere, & cætera contra decus patrare compel-
lant. vnde euenit vt timiditas potius violenta eſſe videa-
tur, & intemperantia voluntaria; vtpote cuius intempe-

ratorũ voluntati ſingula intemperantiã efficientia magis
obſequantur,& qui ea percupiat & affectet,etſi totum mi
nus affectet.nã nemo intemperãs eſſe cupit.eſt itaq; mani
feſtum intẽperãtiã ipſa timiditate eſſe reprehenſibiliorẽ.
68 ¶ Tertia concluſio. Intẽperãtia vitiũ puerile,puerorũq;
vitiis ſimile eſt.Nã intẽperãtiæ nomẽ ad puerilia delicta
trãsferimus propter intemperatorũ,puerorũq; ſimilitu-
dinem.at vero vtrum ab vtro,an intemperans a puero,
an ab intẽperante puer,intemperati nomen primum cõ
traxerit,nihil hic refert.verũtamẽ hoc in loco ab intẽpe-
rante puerilia delicta intẽperantiæ dicuntur.nec abſurde
quidem hoc pacto nomen trãſlatum eſſe videtur.nã caſti
gandum,temperandũq; omne id eſt quod turpia concu-
piſcit,& incremẽtum mali ſuſcipit,atq; luxuriat.talis au
tem maxime intemperantia,atq; puer.nã pueri ſecundũ
concupiſcentiã viuũt,plurimaq; illis innata adeſt volu-
ptatum cupido.ſi itaq; puer moderanti non obtemperet,
ſi ſibi dominari non patiatur:lõgius ſerpet,abibitque vo
luptatum licentia.nam voluptatum inſatiabilis eſt appeti
tus.& vndique voluptatibus furenti:voluptatũ ſurgunt
appetitus,& ſuæ concupiſcentiæ executio innatam auget
cupiditatẽ.ꝙ ſi hæ perturbationes magnæ ſint & vehemẽ
96 tes:mentem extrudũt,& prorſus a recta ratione.¶ Corol
larium.Quapropter vt concupiſcentiæ mediocres ſint o-
portet,perpaucæ,atque rationi non obuerſantes.Nam ta
lem, moderatamque concupiſcentiam ,quid bene obſe-
quens,temperatum,caſtigatumque vocamꝰ.vt enim pue
rum ſecundum pædagogi præcepta viuere oportet:ita
quoque cupiditas parere debet,obedireque rationi.idque
ſolum cupiendum eſt:quod recta ratio iubet.Quo fit ite-
rum:vt viri temperati concupiſcentia,rationi diſcordare
non debeat,ſed conformem,concordemque ſe præſtare.
Nam vtriuſque propoſitum debet eſſe honeſtas.tempe-
ratus enim ea cupit quę oportet,vt oportet,quando opor
tet:& omnino quemadmodũ recta ratio dictat,atque iu-
bet.Sed de temperantia abunde dictum ſit.

TERTII LIBRI ETHICORVM
Ariſtotelis:Finis.

ETHICORVM ARISTOTElis Liber Quartus.

¶ De Liberalitate, & eius extremis. Cap. I.

DEinceps autē de Liberalitate di- 1
camus. videtur autem mediocri-
tas circa pecunias eſſe. Non enim
bellicis in rebꝰ ipſe vir liberalis:
nec in quibus laudatur vir tēpe-
rans, nec etiam in iudicijs, ſed in dādis capien
diſue, & magis in dandis pecunijs laudatur.
atque pecunias ea dicimus vniuerſa: quorum
æſtimatio menſuratur numo. ¶ Eſt autem & 2
circa pecunias exuperatio quidem prodigali-
tas, defectio autem illiberalitas. & illiberalita-
tem quidem ac auariciem ijs ſemp accommo-
damꝰ: qui magis quā oportet pecunijs ſtudēt.
¶ Prodigalitatē autē nectentes nonnunq̄ affe- 3
rimꝰ. Nam eos homines qui ſunt incontinen-
tes, & ob intemperantiam pecunias profligāt:
prodigos vocitamꝰ. quapropter & flagitioſiſ-
ſimi tales homines eſſe videntur. multa nācꝫ
vitia ſimul habent. ¶ At non proprie tali no- 4
mine nuncupantur. eſt enim prodigus qui ma
lum vnum aliquod habet: corrumpere inquā
patrimoniū. prodigus ēm eſt qui ob ſeipſum
perditur. videtur autem & patrimonij diſſipa
tio, interitus quidam ipſius eſſe: propterea ꝙ
patrimonio

patrimonio ac facultatibus viuitur. Hoc igiť
5 modo prodigalitatem accipimus. ¶ Rebus au-
tem iis quarum eſt aliquis vſus, & bene vti
& male etiam poſſumus. At diuitiæ res ſunt ta
les. is autem optime re quauis vtitur: qui eam
virtutem habet, quæ ad rem illam accõmoda-
tur. & diuitijs igitur optime is vtetur, qui vir-
tutem eam habet: quæ ad pecunias attinet. hic
6 autem eſt ipſe vir liberalis. ¶ Atqui ſumptus
quidem, datioque pecuniarũ, vſus earum: ac-
ceptio vero, conſeruatioq; poſſeſſio potius eſ-
ſe videtur. quocirca viri liberalis eſt poti9 da-
re quib9 oportet, quam capere vnde oportet,
& non capere vnde nõ oportet. ¶ Eſt em̃ ipſi9
virtutis: beneficia potius cõferre, quã ſuſci-
pere. & honeſta potius agere: q̃ non agere tur-
pia. nõ eſt autẽ obſcurum, cum das quidẽ: ſe-
qui vt beneficia conferas, honeſtaque agas.
cũ capis vero: vt ſuſcipias: aut nõ turpia agas.
¶ Gratia prẹterea ſequitur eum qui dat: nõ eũ
qui capit. ¶ Et laus etiam magis. ¶ Facilius eſt
etiam non accipere, quam dare. homines enim
multo minus erogant ſua: quam non accipiũt
aliena. ¶ Ij quoque qui dant: liberales dicũtur.
ſed qui non accipiunt: non ob liberalitatem,
ſed ob iuſtitiã poti9 laudãtur. qui vero capiũt:
7 non laudantur valde. ¶ Liberales inſuper ho-
mines: maxime omniũ fere ſtudioſorũ amanť,
proſunt em̃. at id cõſiſtit in dando. ¶ Omnes

autē actus virtutū.honeſti ſunt,& honeſtatis cauſſa fiunt.Et liberalis igiť honeſtatis cauſſa dabit.¶Et recte.dabit em̄ quibus oportet,& 8
quod oportet,& cū oportet:cæteraq; oīa obſeruabit,quæ dandi actum rectū ſequuntur.
¶Et etiam cū voluptate:vel ſine vllo dolore. 9
Idem̄ quod per virtutē efficitur.afficit voluptate,aut fit cū indolentia ſane,minime vero affert dolorē.At is qui dat quib⁹ nō oportet, aut nō honeſtatis gratia,ſed ob aliquā aliam cauſſam:nō liberalis,ſed ali⁹ quidā diceť.Et itidem is qui dando dolet.honeſtis em̄ actib⁹ talis pecunias anteponet.quod quidē non eſt
liberalis.¶At vero neq; capiet vn̄ non opor- 10
tet.Talis em̄ acceptio nō eſt eius qui pecunias non magnifacit.nec etiā ad poſtulandū propē ſus erit.facile nāq; ſuſcipere beneficia:nō eſt
hominis beneficia conferētis.¶Verum vnde 11
oportet accipiet:ex proprijs inquā rebus.non quia idipſum honeſtū ſit:ſed q neceſſariū vt
donare poſſit.¶At neq; ſuas negliget:quippe 12
cū per illas quibuſdam affectet opem afferre. neque quibuſuis dabit:vt quibus oportet,&
quādo,& vbi eſt honeſtū largiri poſſit.¶At ti 13
net etiā nimium ad hominem liberalem:vt in dādo adeo exuperet,vt ſibiipſi pauciora relī quat.Eſt em̄ liberalis nō ad ſeipſum reſpicere.
¶At em̄ pro facultatib⁹ ipſa liberalitas diciť. 14
liberalis em̄ actio nō in multitudine rerū quę

dant,ſed ī habitu dātis cōſiſtit.hic aūt pro fa‑
cultatib⁹ erogat.nihil igit̃ prohibet:eū magis
eſſe liberalē qui pauciora largit̃,ſi mō mino‑
15 res ei ſint facultates.¶Magis autē ij liberales eſ
ſe vidētur,qui nō cōpararunt ſibi facultates:
ſed ab alijs acceperūt.Nec em̄ experti ſunt in‑
digentiā,& opera omnes ſua amant:vt paren‑
16 tes,atq; poetæ.¶At vero facile nō eſt libera‑
lem,diuitē eſſe.Quippe cū nō ſit ad capiendū
&conſeruādū,ſed ad erogādū procliuis:neq;
magni per ſe faciat ipſas pecunias, ſed cauſſa
dādi.Quapropter & accuſatur fortuna ꝙ ho
mines ij qui maxime ſunt digni, minime ſunt
locupletes.Accidit aūt idipſū nō ſine ratiōe.
fieri em̄ non poteſt vt is pecunias habeat:qui
non adhibet diligentiā vt habeat ipſas.quem‑
admodum & cęteris in rebus fieri ſolet.attamē
non dabit quibus nō oportet,neq; quādo nō
oportet.& de cæteris talibus ſimili modo.nō
em̄ ageret liberalitatis ipſi⁹ lege.& cōſumptis
ad hæc ipſa fortunis:ad ea quæ oportet,& cū
oportet ſumptus,facere,dareq;,nō poſſet.Et‑
enim is eſt(vt paulo antea diximus)liberalis
qui pro facultatibui erogat:& in quibus opor
17 tet.¶Qui vero exuperat:prodig⁹ eſt.Quocir‑
ca tyrannos prodigos non dicimus.non enim
facile videtur eſſe:dando,ac erogādo tantam
18 rerū quas habent copiā exuperare.¶Cū igitur
liberalitas mediocritas ſit circa dandas,capiē

dasꝗ pecunias :liberalis dabit in quibꝰ opor-
tet,& quod oportet,tã in paruis quã etiam in
magnis,atque cũ voluptate.& accipiet vnde
oportet,& quod oportet.nam cũ virtus circa
vtrumque ſit mediocritas : vtrumque faciet
vt oportet.ſequitur eñ dationẽ bonam:talis
acceptio.ea vero quæ nõ eſt talis :cõtraria eſt.
Eæ igitur quæ ſequuntur:fiunt in eodẽ ſimul.
contrariæ vero nõ fiunt.¶Quod ſi præter id 19
quod oportet & bene ſeſe habet, contigerit
ipſum pecunias erogare:dolebit ſane.modera
te tamẽ,& vt oportet.ad virtutẽ eñ pertinet:
vt pro quibꝰ oportet,& vt oportet voluptas
fiat,ac dolor.¶Eſt etiã in rebus pecuniariis le 20
nis ſociꝰ ipſe vir liberalis.Poteſt eñ iniuriã pa
ti:quãdoquidẽ pecunias nõ multifacit.magis
ꝗ moleſte fert:ſi quid cũ oporteret nõ eroga-
uerit,ꝗ̃ dolet ſi quid cũ nõ oporteret,erogaue
rit.Simonidisque ſententiã nõ probat.Prodi
gus aũt & in hiſipſis delinquit.nec eñ lætatur
nec dolet pro quibꝰoportet,& vt oportet.atꝗ
hoc magis patebit ꝑ ea quæ deinceps dicemꝰ.
¶Diximus aũt exuperationẽ quidẽ eſſe prodi 21
galitatẽ,defectum autem illiberalitatem,& in
his duobus:in datione atque acceptiõe.& ſum
ptũ eñ in datione ponimus.prodigalitas igi-
tur in dãdo quidẽ:& nõ in capiẽdo exuperat,
in capiẽdo autẽ deficit.at illiberalitas,ac auari
tia:deficit quidẽ in dando: exuperat autem in

22 capiendo,in paruis tamē.¶ Prodigalitatis igi-
tur illa duo non nimiū ſimul perſiſtūt.Nō eſt
em̄ facile,nulla exparte capientē:cūctis largi-
ri.cito nanq; deficiunt patrimonia priuatorū
hominū erogātiū:qui quidē & prodigi eſſe vi
23 dentur.¶ Atq; talis non paulo melior videbi
tur eſſe illiberali. Et ab ætate em̄ & ab egeſtate
facile curari:& ad mediocritatē accedere pōt.
¶ Nā habet ea quæ ſunt hominis liberalis. dat
em̄ & nō accipit:quāquā neutrū facit vt opor
tet,ac recte.ꝙ ſi ad hoc aſſueſcat,vel aliquo
alio modo mutetur:euadit vtiq; liberalis.Et-
enim dabit quibꝰ oportet:& capiet vnde opor
tet.Quapropter & videtur nō eſſe moribꝰ pra
uus.non em̄ eſt improbi:nec ingeneroſi tā in
dando quā in nō capiendo exuperare:ſtolidi
tamē.qui vero hoc modo eſt prodigus:multo
melior videtur eſſe illiberali atq; auaro.¶ Cū
ob ea quæ dicta ſunt:tū etiā quia prodigꝰ qui
dem cōpluribꝰ prodeſt.illiberalis aūt nemini:
ne ſibi quidē ipſi.Sed pleriq; prodigorū(vt di
ctū eſt)& accipiūt vnde nō oportet:& ſunt hoc
ipſo illiberales,ad capiendum autē proni fiūt:
quia cupiunt quidē erogare.hoc autē facile ne
queūt facere:cū cito facultates ipſis deficiunt.
itaq; ex alienis dare cogūtur,& ſimul quia nul
la eſt eis honeſtatis cura:ſine vllo diſcrimine,
& vndiq; capiūt.dare nāq; percupiūt.quonā
autē modo aut vnde:nullū eſt apud ipſos diſ-

crimen.¶ Quapropter nec datiões ipſoꝝ ſunt
liberales.non enim ſunt honeſtæ:nec honeſta-
tis gratia:nec vt oportet efficiũtur. Sed inter-
dũ quos oportet eſſe pauperes,eos diuites fa-
ciũt,& iis quidẽ qui moderati ſunt moribus:
nihil dant.adulatorib⁹ autẽ multa:aut quãpiã
aliã afferẽtib⁹ voluptatẽ.¶ Quã ob rem & ple
riq; ipſorũ intẽperãtes ſunt.nã cum facile ero
gẽt:proni ſunt & ad ſumptus in flagitijs faciẽ-
dos.atq; quia nõ ad honeſtatẽ viuũt:ad volu-
ptates declinãt.¶ Prodig⁹ igitur ſi nullã pror 24
ſus habeat emendationẽ,ad hæc trãſgreditur.
cura vero diligentiaq; adhibita:ad mediũ &
id quod oportet tãdẽ deuenerit.¶ At illibera- 25
litas ac auaritia:incurabilis eſt.Etem̃ & ſenect⁹,
& imbecillitas omnis:auaros videtur efficere.

Eſtq; hominibus inſita magis quã prodiga
litas.pleriq; nãq; cupidi ſunt magis pecunia-
rũ:q̃ ad dãdũ procliues. Extenditur præterea
longe:& plures ſpecies ſubit.cõplures em̃ eſſe
videtur illiberalitatis ac auaritię modi.Nã cũ
in duob⁹ hiſce cõſiſtat,in defectiõe in quã dã-
di,& exuperatione accipiẽdi:nõ omnib⁹ ineſt
tota,ſed interdũ ſeiũgitur.& quidã in capien
do exuperãt,quidã in dãdo deficiũt.Qui nã-
q; talibus appellationib⁹ nũcupãtur parci,te-
naces,aridi:omnes in dãdo deficiũt,aliena ve
ro nõ appetũt,neq; accipere volũt.Quidã em̃
in dãdo deficiũt:propter modeſtiã quãdã,tur

piũq; rerũ cautionẽ.vide̅tur ẽm̃ nonnulli,vel ſaltẽ aiũt,ob eã rẽ ſua conſeruare:ne cõpellerẽtur aliquãdo turpe aliqd agere.Ex his eſt & ipſe cumini ſector,& quiuis talis.qui quidẽ ab exuperatione nõ dãdi cuiq̃,nomẽ habuit tale. Quidã vero ob metũ abſtinẽt alienis.quippe cũ nõ facile ſit ipſos aliena:& nõ alios,res ipſorũ accipere.itaq; nec accipere ipſis,nec dare placet.Quidã aũt ĩ capiẽdo exuperãt:vndiq;, & qduis capiẽtes.Quales ſunt ij q opatiões illiberales exercẽt.vt lenones,& om̃es tales,& fœneratores,& q dãt parua pro magnis.hi nãq; oẽs:vñ non oportet,& q̃tũ nõ oportet accipiũt.cõe aũt ipſis oĩb⁹ eſſe videtur tupis cõparatio lucri.vniuerſi nãq; gratia lucri,& huiuſce qdẽ praui probra ſuſtinẽt.Eos ẽm̃ q grãdia vñ nõ oportet,& q̃ nõ oportet accipiũt, vt tyrãnos ciuitates expugnãtes & tẽpla ſpoliãtes:nõ illiberales,ſed pnicioſos,ſed ĩpios, ſed iniuſtos poti⁹ appellamus.¶ Aleatores tñ
26 & fures atq; latrones:illiberales ſunt. Turpi ẽm̃ verſantur in lucro.oĩa nãq; cauſſa quæſtus agũt,& ſuſtinẽt probra.atq; fures qdẽ capiẽdi gratia:maxima pericula ſubeũt.aleatores autẽ ab amicis qb⁹ dare oportet lucrant̃.vtriq; igitur vñ nõ oportet lucrari volẽtes:turpi in lucro verſant̃.& oẽs tales accipiẽdi act⁹:illiberales ſunt.¶ Merito autẽ illiberalitas liberalitati
27 cõtraria dicitur.Nã & maius eſt malũ q̃ prodi

galitas:& hoĩes magis hac ipſa peccāt,quā ea
quā diximꝰ prodigalitate. De liberalitate igi-
tur & vitiis ipſi cōtrariis hæc dicta ſufficiāt.

¶PRIMI CAPITIS NOTÆ. 2

¶ Illiberalitas,auaritia.¶ Res quibus vtimur,res ſolum 5
vtiles.ſolum autē dicimus:quæ ſimul non ſunt honeſtæ. 6
¶ Beneficia cōferre,bñ agere.¶ Moleſtia,triſtitia.¶ Qui 9
dat vt honeſtis periculis ſe exponere non cogat̄:timidus
nominatur.qui explendarū concupiſcentiarum gratia:in
tēperans.& hoc pacto in reliquis.¶ Pro facultatibus,pro 14
Dominus potentia,viribuſq; dantis.vidit enim dominus Ieſus,cuiꝰ
nomen eſt ſuper omne nomen,quandā viduā paupercu-
lam,mittētem æra minuta duo in gazophilaciū,& dixit:
vere dico vobis quia vidua hæc pauper,plus q̄ oēs miſit.
nā omnes hi ex abundanti ſibi miſerūt in munera dei:hæc
aūt ex eo quod deeſt illi,omnē victū ſuum quē habuit mi
ſit. Lucas.¶ Ea quæ ſequunt̄ dationem & acceptionē:bo 18
Lucas nū & malum.¶ Et cū ipſius habitus ſit attendere non ſo-
lū dationem ſed & ſimul acceptionē.nam attendit quod,
& cui dat hoc eſt qui recipit.ideo ſi datio,liberalis ac bo-
na eſt:& acceptio pariter bona erit:& cōtra ſi acceptio ma
la,& datio quoq; mala.nā ſi datio bona eſſet,& acceptio
mala:cōtraria ſimul eſſent,aſſererent̄q; ſimul de eodē.nā
cū datio bona eſſet:& acceptio bona eſſet.atqui poſita eſ-
ſet ſimul mala.& rurſum cum acceptio mala,igitur & da
tio mala:ſimul autē poſita eſſet bona.contraria igitur ſi-
mul fierent, aſſererenturq; de eodē.hoc aūt impoſſibile.
Quod ſi,liberalis aliorū acceptionem curat eſſe bonā:tan
to magis ſuā talem eſſe curabit,accipietq; vnde oporte- 19
bit.¶ Liberalē interdū contingit quicq̄ erogare quibꝰ nō
oportet,aut āplius,aut minus q̄ oportet per excuſabilem
ignorantiā:ꝗ circunſtātia particularis aliqua eū latebat,
quā ſcire neq; poterat,neq; tenebatur.quod ſi poſtea reſci
ſcat,dolet:ſed moderate tamen & vt oportet.¶ Simoni- 20
dis poētæ ſententia fuit:magis eſſe dolendū ſi quid eroget̄
indignis,q̄ ſi non erogetur dignis.¶ In paruis illiberali- 21
ter capiundis:potius notatur auarus.nā ꝗ illis nō exiſti-
met ſe obligatum ad parem gratiā referendā;capit,ma-

gna aũt nõ capit ꝙ reddere & gratiam recognoſcere,co-
geretur.Itẽq magna capiũt vt tyranni:nõ illiberales ſed
potius pernicioſi,impii,iniuſtiꝗ dicuntur,vt Dionyſius
Syracuſan⁹.qui vbi auro & magnificis oblationibus tẽ-
pla deorũ ſpoliauerat:ĩ diuos ioculabat̃,cachinnoſꝗ mo-
15 uebat.¶ Dicũt Terẽtiũ deſyderio comœdiarũ quę in flu-
mẽ ceciderãt:ſe iã tædio vitę affectũ,in flumẽ pręcipitaſſe.
25 tãtũ ſua deperibat poemata.Tales qui cõnumeratas alias
malicias habẽt.neꝗ proprie prodigi,neꝗ proprie illibe-
rales,ſed vtriuſꝗ nõnihil habẽt.nã dãt vt prodigi,& ac
cipiũt vt auari.nã ſi prodigalitas & illiberalitas ꝓprie ca
piũtur,vt in viceſima pria cõcluſione:cõtraria atꝗ oppo
ſita ſunt.¶ Inſanabile,incurabile,difficulter admodũ ſa-
nabile,difficulterꝗ curabile.¶ Cyminon græci dicũt:la-
tini cuminũ.legumen eſt qď ſtomacho,torminibus,mor
bis oculorũ,& comitiali morbo(authore Plinio)medet̃.
¶ Lenones,qui ſpe quæſtus turpiter meritoria exercent.
¶ Nebulones,id genus leuium hominũ,aliorũ fex,& no
ſtri generis dedecus.¶ Fœneratores,qui dãt ad fœn⁹hoc
eſt ad vſuram,& quorũ numi numos pariũt.¶ Qui dãt
parua ꝓ magnis,quidã qui paruas merces exponũt vena
les:& ab incautis duplũ,triplũ,quadruplũve recipiunt.
¶ Aleator:qui quæſtus cauſa illiberalibus ludis vt iacti-
bus aleæ operã ꝑſtat. ¶ Fur:qui res aufert alienas.¶ La-
tro:qui tenebrarũ opportunitate nacta,aliorũ bona diri-
pit.¶ De liberalitate hic proſequit̃ Ariſtoteles:q̃ circa pe
cuniæ dationẽ acceptionẽꝗ virtus eſt fidiſſima diſpenſa
trix:cuius officia ſunt:viſitare infirmos,potare ſitientes,
cibare famelicos,redimere captiuos,operire nudos,colli-
gere peregrinos,& ſepelire mortuos.virtus ad miſericor
diã nata,& nata miſericordiã cõſequi.quã pauculis mani
feſtemus exẽplis.Camillus de liberalitate cõmendatur cui Camillus
cũ a Gallis oblatũ eſſet aurũ generoſe refutauit inquiens Galli
ferro nõ auro patriã eſſe ſeruandã.itaꝗ liberalitas patriã
ſeruauit:quã illiberalitas auro corrupta ꝑdere potuiſſet.
eſt enim liberalitati fides,illiberalitati vero comes ꝑfidia.
Darius Xerſis pater in periculis,dubiiſꝗ rebus cũ pecu- Darius
nia opus eſſet:ꝓuinciarũ præſides,principeſꝗ accerſiri
iubebat,rogabatꝗ grauia ne tributa irrogarent̃:reſpon-

dētibus vero ea mediocriter ſe habere,dimidiū vt exquæſtoribus ſolueret præcepit.pluris enim populorū gratiā, q̄ pecuniæ magnitudinē faciebat.nā liberalitas nullū niſi

Phocion gratū pectus inhabitat. Phociō qui qnquies & quadrageſies imperatoriam dignitatē legitur magna cū laude iniiſſe,perpetuo pauper fuit:cum facile propter ſummas dignitates ſibi a populo traditas diues eſſe potuiſſet.cui cū

Philippus multæ pecuniæ a Philippo rege dono mitterent,nequaq̄ accipere voluit.& hortātibus oratoribus vt ſi iis facile carere poſſet,filiis tamen acciperet:quibus difficile eſſet in tāta paupertate,paternam dignitatē tueri.reſpōdit.ſi ſimiles mihi erunt liberi:hic idē agellus q me ad hanc dignitatē euexit,illos educabit.ſin diſſimiles:nolo his opibus eorū luxuriā alere.Et hic exemplo eſt:liberales facile diteſcere nō poſſe,& plus gaudere aliis ſua diſpenſare q̄ aliena recipere.¶ Et ad liberalitatē paruas admodum re

Iuuenalis ſaty.14. rum copias credidit ſatis eſſe Satyric⁹,ita quoq; inquiēs.

Menſura tamen quæ
Sufficiat cenſus,ſi quis me conſulat:edam,
Inquantum ſitis atque fames,& frigora poſcunt,
Quantum Socratici ceperunt ante penates,
Iuuenalis ſaty.5. Nunq̄ aliud natura,aliud ſapiēs tibi dicit. Sed nunc
Nemo petit,modicis quæ mittebantur amicis
A Seneca,quæ Piſo bonus,quæ Cotta ſolebat
Largiri.nanque & titulis & faſcibus olim
Maior habebatur donandi gloria ſolum
Poſcimus,vt cœnes ciuiliter.hoc face,& eſto,
Eſto(vt nunc multi)diues tibi,pauper amicis.

Sed audite q præceptis liberalitatis indigetis,q̄ ſana vobis Stoici prępārāt documēta,vt cū liberalitate liberi viuatis, vos pri⁹ apologo eq & cerui præmonētes,ſubiūgētesq;,

Sic qui pauperiem veritus,potiore metallis
Horatius epiſt.10 Libertate caret:dominum vehet improbus,atque
Seruiet æternum qui paruo neſciet vti.
Imperat aut ſeruit collecta pecunia cuique.
Horatius epiſt.12. Tolle querelas:
Pauper enim non eſt,cui rerum ſufficit vſus.
Horatius Si capiti bene,ſi lateri eſt,pedibuſue tuis:nil
Diuitiæ poterunt regales addere maius.

Cœna breuis iuuat,& prope riuum ſomnus in herba. epiſt.14.
Non iſtic obliquo oculo mea commoda quiſquam
Limat,non odio obſcuro,morſuque venenat.

Archeſilaus philoſophus,ſuæ liberalitatis,literariç poſte ritati pulchrũ reliquit exẽplũ.qui cũ Cteſibi⁹ ægrotaret, rerũq; inopia præanguſtiaretur:ipſum viſitans,plenum numis ſacculũ clã eius puluino ſubiecit.quo inuento Archeſilaj(inquit)hic lud⁹ eſt.liberalis enĩ admodũ erat Archeſilaus,volebatq; gratiã latere.& dicere ſolebat:ſe malle liberalitatẽ q̃ aureã,argenteãq; ſupellectilẽ.& vtinam nũc oẽs Archeſilai voto viuerent. Zeno Cittięus adeo liberalis in recognoſcendis ſuorũ præceptorũ laborib⁹ extitit:vt cũ centũ peterẽt,decẽta tribueret. Simonides poeta cæteris argumẽto eſſe põt:hui⁹ præclaræ virtutis officia,nũq̃ digno fruſtrari poſſe præmio. Nam cũ iter ageret,forte vidit mortuũ quẽdã ignotũ,humi iacẽtẽ:alitib⁹, feriſq; expoſitũ.eũ vero quãprimũ inhumari diligenter curauit.verũ cũ nauẽ cõſcenſurus eſſet:vidit per quietẽ quẽ ſepelierat,ipm ãmonentẽ ne id omnino faceret,alioqui naufragio periturũ.quod ſomniũ:cũ ſociis recitaſſet Simonides,irriſus eſt,ſoluſq; ĩ littore ipſe manſit relict⁹. at ei⁹ ſocii cũ paululũ a terra ſeceſſiſſent:tempeſtate ſuborta,amiſſis armamentis,fractaq; naue,oẽs periere.ſic itaq; Simonides ꝓ beneficio ſepulturæ:vitæ beneficiũ recepit. Sed hæc virtus aduerſus duo ſæuiſſima vitiorũ mõſtra pugnat:prodigalitatẽ ſcilicet,& auaritiã. ¶ Prodigalitas. Apud poetas per Belides quę terebratis vrnis aquas hauriũt:deſignari volũt prodigos.qui quærũt quidẽ,ſed per luxum omnia prodige fundũt.& ſanabilẽ morbũ eſſe ꝓdigalitatẽ:ſacra de filio prodigo fidẽ facit hiſtoria.fidẽ facit & Themiſtocles & Fabius maximus. Themiſtocles enim in iuuẽta adeo perditæ adoleſcentiæ fuit:vt eius mater laqueo ſibi mortem conſciuerit. Pater autem eius Neocles eum exhæredem fecit.at hac patris ignominia ita ad bene viuendum emendatus eſt Themiſtocles, ratus nõ ſine ſumma induſtria,& laude hui⁹ infamiæ notã extĩgui poſſe,vt ſe totũ hinc virtuti dedicarit,& omni ſtudio reipublicæ operã ſuam nauauerit,omnibus obſequioſus, officioſus omnib⁹,& officio ſuo ſtatim adeo errata prio-

Archeſila⁹. Cteſibius
zeno.
Simonides
Belides
Themiſto. Fabius. Neocles.

ris ætatis emēdauit:vt ei nullus anteferretur,& clariſſim⁹ vixit officiis.Identidē Fabius maximus in adoleſcētia cor ruptiſſim⁹ vixit:cū aūt ad ætatem peruenit,nihil ei defuit quod ad perfectū virū pertineret.ergo O iuuenes ſi quis veſtrū in prodigalitatē ceciderit:exēplū reſurgēdi diſcat. Virtus enim humana eſt:quæ ad ſeſe venientes,blande in ſuos ſinus receptat,alioqui poetam audite.

Horatius epiſto.7. Prodigus,& ſtultus donat quæ ſpernit,& odit.
Hæc ſeges ingratos tulit,& feret omnibus annis.
Vir bonus:& ſapiens dignis ſe ait eſſe paratum,
Nec tamen ignorat,qui diſtent æra lupinis.

¶ Auaritia.Hæc longe triſtior peſtis aduerſus liberalitatem pugnat,quæ primū Ariſmaſpos in Ponto vno oculo in media fronte deformes cū gryphib⁹ aurū cuſtodientibus armat,& continue bella gerere cogit.Horū aūt mōſtrorum pulchrū certamē auari,& eadē quoq; ꝓ cauſa ſe ſentiant imitari,& Ariſmaſporū gryphiunq; ſe glorienť ſocios.vel quęrāt a poetis quos ipſi efficiant auaros:reſpōdebunt ꝓtinus puigilē ſerpētem Heſperidū,vel ſi malint in Stygia palude Tantalum.ſi de eorum ſtatu interrogent ſatyricum:ſtatim ſuam audiant inſaniam.

Ariſmaſpi Gryphes 48
Serpens heſperidū Tantalus

Iuue.ſa.14. Sed quo diuitias hæc per tormenta coactas?
Cum furor haud dubius,cū ſit manifeſta phreneſis,
Vt locuples moriaris,egenti viuere fato.
Interea pleno cum turget ſacculus ore:
Creſcit amor nummi,quantum ipſa pecunia creſcit.
Et minus hanc optat qui non habet.
Inde fere ſcelerum cauſæ:nec plura venena
Miſcuit,aut ferro graſſatur ſæpius vllum
Humanæ mentis vitium,quam ſæua libido
Indomiti ſenſus.nam diues qui fieri vult,
Et cito vult fieri:ſed quæ reuerentia legum?
Quis metus,aut pudor eſt vnquam properantis auari?
Et maiore domus gemitu,maiore tumultu
Planguntur nummi q̃ funera.nemo dolores
Fingit in occaſu. 49
Ploratur lachrymis amiſſa pecunia veris.

Et nō modo ploratur ſed plerūq; curritur ad necem. O auari animaduertite;elegantem poetam habetis Au-

ſonium Gallum,veſtrum fatum deſcribentem.
Qui laqueum collo nectebat,repperit aurum: Auſonius
Theſauriq́ꝫ loco depoſuit laqueum.
At qui condiderat:poſtq́ꝫ non repperit aurum
Aptauit collo,quem reperit laqueum.

Ita certe digna multa pereunt:quos auri ſacra fames continue ſtrāgulat.& nihil ad tātā miſeriā finiēdā facere deeſſe putauit Auſoni⁹:ꝑter laqueū.& nimirū forte dicet aliqs:habēt em̄ quē in ſacris lr̄is imitent̄ Iudam auarū,cui⁹ fauces laquei cōſtrinxerūt,& cui⁹ media crepātis viſcera lapſa fluxerūt:dignū ꝓfecto auaris ſpeculū.qb⁹ em̄ adēpti ſunt virtutis oculi:illi relicti ſunt ad oīa turpia ſenſ⁹. Et hoc mōſtrū principū venat̄ capita,& nūc in eſca,nūc in poculis toxica miſcet:ꝑ deū imortalē O principes hāc ſæuiſſimā beluā,hāc Pādorā omniū vitiorū parentē ab oī Pandora: b⁹ regnis pellite.hæc enim victoria vobis ſecurā vitā relīquet.vitā reſtituetis pupillis,vitā orphanis,pauperibuſq́ꝫ viduis,ſed cauete ſummope,ne ſuū vir⁹ in penetralia pectoꝝ veſtrorū inſtillet,inſanabile malū.& occurrat vobis frequēter cogitādus Craſſus,magn⁹ ille Craſſ⁹:q auaritiæ Craſſus virus afflatus,Parthiæ ſitiebat aurū.q cū hoſti ſuccubuiſſet,reciſū ei⁹ caput cerebro vacuato plūbo oppletū eſt,tm̄ q̄ꝫ auri q caput Craſſi obtulerat:a rege Parthorū recepit. Et cū Mithridates cognouiſſet Aquiliū ducē cōtra ſe ob Mithrida: auaritiā bellū ſuſcepiſſe:capto Aqlio aurū in os ei⁹ liqua Aquilius uit.Author Plini⁹.¶Sed auari qbuſdā argumētis,fuca Plinius tiſq́ꝫ ſentētiis nitūt̄ ſuū morbū defēdere.Dicūt enī primo. Argumētā

Lucri bonus eſt odor,ex re auarorum
Qualibet.illa tuo ſententia ſemper in ore. Iuue.ſa.14:

Sed diſcāt,cui ſatis eſt qd̄ habet:ſatis illū cōſtat habere. Horatius

Si tibi nulla ſitim finiret copia lymphæ:
Narrares medicis,q̄ꝫ quanto plura paraſti
Tanto plura cupis.nulli ne faterier audes?

Secundo dicunt.

Exemplo eſt nobis magni formica laboris
Ore trahit quodcunque poteſt,atque addit aceruo

Sed formicæ naturā quæ torpentes inſtruere debet:Nō autem auaros,non ſatis exploratam habent auari.

Quæ,ſimul immerſum contriſtat aquarius annum,

Non vſq̃ prorepit:& illis vtitur ante
Quæſitis patiẽs.cum te neq; feruidus æſtus
Dimoueat lucro,neq; hyems,ignis,mare,ferrum.

Tertio dicunt.

Ouidius li.II.meta. At ſuaue eſt ex magno tollere aceruo.
Sed audi auriculare Myda
Copia nulla famem releuat,ſitis arida guttur
Vrit,& immiſo merito torqueris ab auro.
Pingue ſed ingenium manſit:nocituraq; vt ante
Rurſus erunt domino ſtultæ præcordia mentis.

Horatius ſaty.I.li.I Nam qui tantuli eget quantum eſt opus:is neq; limo
Turbatam haurit aquam,neq; vitã amittit in vndis.

Quarto dicunt.

Nil ſatis eſt aiunt:quia tantum(quãtũ habeas)ſis.
Sed audi medicum te incurabili morbo tẽtatum:deſti-tuentem.
Quid facias illi?iubeas miſerum eſſe libenter
Quatenus id facit,vt quidam memoratur Athenis,
Sordidus:ac diues,populi contemnere voces
Sic ſolitus:populus me ſibilat,at mihi plaudo
Ipſe domi,ſimul ac nummos contemplor in arca.

Audi inſuper

Tantalus a labris ſitiens fugientia captat
Flumina.quid rides?mutato nomine de te
Fabula narratur. Quinto ſacrum vatem afferunt

Heſiodus Heſiodum,ita eos(vt volunt)ammonentem.
Adde parum paruo,paruo ſuper adde puſillum
Fiet & hoc magnum:infelix pelletur egeſtas.
Sed O hoĩes emedullati cerebri,vos Heſiodus vetat eſſe deſides:nõ aũt iubet eſſe auaros.qd Heſiodũ nõ videtis, vos adhortãtẽ propter vſum diuitias eſſe quærẽdas?ſed nunc oculos virtutis reſumite,atq; percipite Heſiodum.
Hymnos cane,tura miniſtra
Vt tibi dii faueant,immenſaq; copia rerum
Hinc tibi naſcatur:multis vt egentibus ipſe

Horatius Subuenias.hæc Heſiodus.Et Horatius.
Cur eget indignus quiſq̃ te diuite,quare
Templa ruunt antiqua deum?cur improbe:quare
Non aliquid patriæ tanto emetiris aceruo?

Sed ſatis infirma deprehenſa iã ſunt auarorũ argumenta. & nũc grata deo largitas: victrix exulta, mẽtib⁹q́ȝ humanis te vberi⁹ inſere. Sed hęc ſatis ꝓ iis quos verba poſſunt ad virtutis amorẽ emollire; & q melioribus ſunt aĩs.

¶ Primi capitis commentarius ad literam.

1 ¶ Primũ caput ſex & viginti cõcluſionib⁹, & vna diffinitione partitũ eſt. ¶ Prima cõcluſio. Liberalitas eſt in dãdis, accipiendiſq́ȝ pecuniis mediocritas. Nã nõ laudaẜ liberalis ĩ reb⁹ bellicis; neq́ȝ in iis ĩ quib⁹ laudatur tẽperãs: nec in iudiciis: ſed in ſolis dãdis, capiẽdiſq́ȝ pecuniis, q̃uis magis in dandis. igiẜ in illis tũ dãdis tũ accipiẽdis liberalitas: modiocritas eſt. & pecunias hic vocamus oĩa: quorũ

2 æſtimatio menſuratur numo. ¶ Diffinitio. Prodigalitas & illiberalitas: ſunt circa pecunias exuperatio atq́ȝ defectus. ipſam enim illiberalitatẽ atq́ȝ auaritiam: ſemper iis tribuimus, q magis q̃ oportet pecuniis inhiãt atq́ȝ ſtudẽt.

3 ¶ Scd̃a cõcluſio. Plerũq́ȝ ꝓdigalitatẽ aliis vitiis cõnumeram⁹. Nam eos qui incõtinentes viuũt, & qui per luxuriã pecunias, patrimoniaq́ȝ ꝓfligãt ac liguriũt: ꝓdigos nũcupam⁹, & hac de cauſa fit: vt prodigi, hominum flagitioſiſſimi eſſe videãtur. nam multa vitia ſimul habent.

4 ¶ Tertia concluſio. Qui ita viuunt multa ſimul vitia tenentes: nõ proprie, prodigi nomine cenſentur. Nam prodigus proprie is eſt: qui vitium vnum aliquod habet, vt patrimoniũ conſumere. eſt eñ prodigus qui ſeipſum perdit. & videtur profecto ſeipſum perdere, qui ſuum patrimonium diſſipat: vnde propriam vitã debet ducere, & hoc

5 pacto prodigalitatẽ ꝓprie accipim⁹. ¶ Quarta cõcluſio. Vir liberalis omniũ optime bene vtetur diuitiis. Nã iis reb⁹ quibus vtimur: cõtingit & bene & male vti. diuitiis autẽ vtimur. iiſdẽ igitur cõtingit & bene & male vti. atqui is ſingulis rebus optime vtitur: qui virtutẽ ad bene illis rebus vtẽdũ accõmodatã poſſidet. igitur qui virtutem poſſidet ad bene vtẽdũ diuitiis: & illis quoq́ȝ optime vtetur. talis aũt eſt vir liberalis. igitur vir liberalis oĩm opti

6 me diuitiis vteẜ. ¶ Quinta cõcluſio. Viri liberalis, potius officiũ eſt erogare quibus oportet: q̃ vnde oportet accipere, ac nõ accipere vnde nõ oportet. ¶ Primo. quia vir liberalis erogando: pecuniis vtitur. accipiẽdo vero aut nõ

accipiendo:non.eſt enim pecuniarum vſus:earum ero-
gatio,datio ꝗ.acceptio vero potius earum conſeruatio,
atq; poſſeſſio:& non accipere,neutrum eſt.ergo viri li-
beralis potius officium eſt erogare quibus oportet:quã
vnde oportet accipere,& vnde non oportet non accipe-
re.¶ Secundo.potius virtutis eſt beneficia conferre,ꝙ ſu-
ſcipere:& potius agere honeſta,ꝙ a turpibus abſtinere.
atqui cum das:beneficia confers,honeſtaq; patras.id ẽm
ſequi,obſcurum non eſt.& cum vnde oportet accipis:be
neficiã ſuſcipis,turpiaq; non agis.igitur viri liberalis po
tius officium eſt erogare,ꝙ accipere.¶ Tertio.gratia dan
tis eſt,non autem non accipientis.potius igitur eſt dare,
ꝙ vnde etiam non oportet non accipere.¶ Quarto.dan-
tem magis laudamus,ꝙ non accipientem.¶ Quinto.faci
lius item eſt nõ accipere,ꝙ dare:inſitũ ẽm ferme homini-
bus eſt minus ſua erogare,ꝙ aliena nõ capere.igitur po-
tius eſt dare,ꝙ non accipere.nam circa difficilius:potius
virtutis officium verſatur.¶ Sexto.qui dant,liberales di
cũtur,ob idipſumq; laudãtur:qui autẽ non accipiunt,nõ
ob liberalitatem laudantur,ſed ob iuſtitiam poti⁹.& qui
accipiunt:non laudãtur plurimum.¶ Septimo,liberales
maxime omniũ ferme ſtudioſorum amantur.id ẽm ideo
eſt qm̃ proſunt in dando.igit̃ liberalis potius,digniusq;
officiũ eſt,quibus oportet erogare:quã vnde oportet ac-
cipere,aut nõ accipere vnde non oportet.¶ Sexta cõclu-
ſio.Liberalis,honeſtatis gratia dat.Nã cuiuſlibet virtu-
tis actus:honeſti ſunt,& honeſtatis gratia fiũt.liberalitas
autẽ virtus eſt:cuius quidẽ actus eſt dare.liberalis igitur:
honeſtatis gratia dat.¶ Septima concluſio.Liberalis re- 8
cte dat.nam dat quib⁹oportet,& quot,& quãdo oportet,
cæteraq; omnia obſeruat:quæ rectã dationẽ ſequuntur.
dat igitur recte.¶ Octaua concluſio.Liberalis delectabi 9
liter,aut ſaltẽ ſine moleſtia dat.Nã quod per virtutẽ fit:
dectabile eſt,vel ſine moleſtia,minime dolorẽ afferens.li
beralis autẽ datio per virtutem fit.is ẽm qui dat quibus
nõ oportet,aut non honeſtatis gratia,ſed alia quapiã de
cauſſa:nõ liberalis ſed alius quidã nominatur.ſimiliter
& q dãdo dolet:nã is honeſtæ operationi pecunias ante-
ponit.quod quidem minime ipſius eſt liberalis.¶ Nona 10
concluſio.

cõcluſio. Liberalis vir non capiet vnde nõ oportet. Nam
huiuſmodi acceptio eius nõ eſt: qui pecunias nõ magni-
pendit. nõ autẽ magnipendit pecunias liberalis. ¶ Secun
do. huiuſmodi acceptio non eſt huius qui ad petẽdũ mi-
nime ꝓpenſus eſt atq; procliuis. talis autẽ liberalis. non
eſt. eñ beneficia conferentis vt facile ſibi aliorũ beneficia
11 ꝓcuret. ¶ Decima cõcluſio. Liberalis eſt accipere vnde
oportet. Nam capit ex propriis rebus quas poſſidet. nõ
quidẽ quia id honeſtũ ſit: ſed ꝙ neceſſariũ eſt, vt dare poſ
12 ſit. ¶ Vndecima cõcluſio. Liberalis ſua nõ negligit. Nam
liberalis ea nõ negliget ex quib⁹ opem cõplurib⁹ afferre
cupit. nõ autẽ quibusuis dabit: ſed ſic dabit, vt & quibus
oportebit, quãdo & vbi honeſtũ eſſe cognouerit, dare poſ
13 ſit. ¶ Duodecima concluſio. Liberalis eſt vt ſic in dãdo ex
cedat: vt ſibi pauciora relinquat. Nam liberalis nõ ad ſe-
14 ipſũ reſpicit: ſed ad eos quib⁹ erogare honeſtũ eſt. ¶ De
cimatertia cõcluſio. Nihil vetat eũ liberaliorem eſſe: qui
pauciora largitur. Nam ipſa liberalitas pro facultatibus
dicitur. nõ enim in multitudine datorũ, ſed in dãtis habi-
tu liberalitas conſiſtit. nihil ergo vetabit vt liberalior ſit
ꝗ pauciora dabit: ſi minor adeſt ei dãdi potẽtia atq; facul
15 tas. ¶ Decimaquarta cõcluſio. Magis liberales eſſe ſolẽt,
qui nõ ſibi cõpararũt opes: ſed ab aliis acceperũt. Nã qui
ab aliis acceperunt: nunꝗ indigentiã ſunt experti. quapro
pter ad erogandũ exiſtũt ꝓcliuiores. qui autẽ ſibi cõqui
ſierũt, minus liberales euadere ſolent. nã magis amant
oẽs ſua opera: vt ſatis argumẽto ſunt genitores. atq; poe
16 tæ. ¶ Decimaquinta cõcluſio. Facile itẽ nõ eſt: vt liberalis
quiſꝗ ditetur. ¶ Primo. nã quo modo facile ditet, ꝗ neq;
capit, neq; cõſeruat: quin cõtra ad erogãdũ ꝓcliuis eſt.
neq; magnifacit per ſeipſas pecunias: ſed vt aliis eroga-
re poſſit. non igitur facile quiſꝗ liberalis ditatur. Vnde
euenit vt accuſetur fortuna: ꝙ ii hominũ qui maxime di
gni ſunt, minime diuitias habeãt. ¶ Secũdo. nec iterũ ſine
ratione euenit. nam fieri non poteſt vt is diuitias conge-
rat, ꝗ vt eas habeat curã nullam adhibet: quẽadmodum
& de cæteris rebus eſt. liberalis autem diuitiis abundare,
parum admodum curat. & ꝗs ita ſit: non ſua diſpenſat
quibus nõ oportet, & quãdo non oportet, & de cæteris

conſimilib⁹ hoc modo:nam ſic agendo,nequaquã libera
litatis legem ſeruaret:ſed conſumptis ad ea ipſa fortu
næ bonis,tũc cũ maxime erogare honeſtũ eſſet,atq; opor
teret non poſſet.verũ vt paulo ante dictum eſt:liberalis
eſt qui pro viribus facultatibusque erogat,& in quibus
oportet.¶ Decimaſexta cõcluſio.Tyrãni haud facile pro 17
digi dicẽdi ſunt.Nã q exuperat ſuaq; exterminat:ꝓdig⁹
eſt.atq tyrãni nõ facile dãdo ac erogãdo tãtã rerũ copiã 18
quã poſſident exhauriũt,atq; exuperant.¶ Decimaſepti
ma concluſio.Liberalis non modo dabit,erogabitque in
quibus oportet,& quod oportet,cum in paruis,tum etiã
in magnis,& cum voluptate:verũ & accipiet vnde opor
tet & quod oportet.Nam liberalitas mediocritas eſt circa
dandas,accipiendaſq; pecunias.cum itaq; hæc virtus cir
ca vtrunq; ſit mediocritas:faciet vtrunq; vt oportet.libe
ralẽ eñ dationẽ ſequitur talis acceptio.& acceptio quę ta
lis nõ eſt,cõtraria eſt.at ea quæ ſequuntur:ſimul in eodẽ
ſunt.ſimul aũt in eodẽ nõ fiunt cõtraria.igitur liberalis
in omnibus & dabit quib⁹ oportet,& quot oportet,& de
lectabiliter,accipietq; conſimiliter vnde oportet.¶ Deci 19
maoctaua cõcluſio.Si præter id quod dignum eſt,libera
lem contigerit pecunias erogaſſe:dolebit,moderate tñ,
atq; vt oportet.Nã virtutis officiũ eſt:lætari,atq; dolere
in quibus oportet,& vt oportet. ¶ Decimanona cõclu 20
ſio.Liberalis in reb⁹ pecuniariis ſe facilẽ præſtat,& ad
modũ tractabilẽ.Nã pecunias nõ multifacit.icirco iactu
rã ĩ illis facile tolerabit:immo magis moleſte fert ſi quid
cũ oportuit nõ erogauerit,q̃ doleat ſi quid erogauerit cũ
minus oportuerit.neq; Simonidis ſententiã approbat,&
prodigus eiſdem delinquit:qui neq; lętatur,neq; dolet in
quibus oportet,neq; vt oportet.& hoc amplius in ſequẽ
tibus dilucebit.¶ Viceſima concluſio.Quãuis ꝓdigalitas 21
& auaritia vtrũq; ſuperabũdantia & defectus ſit,in duo
bus his dando ſcilicet & accipiẽdo:illæ tamẽ ſuperabun
dãtiæ & defectus oppoſito modo ſumunt.& ſub datiõe:
ſumptus,expẽſaſq; facere,cõprẽhẽdimus.Quod autẽ op
poſito modo ſumantur:patet.nã prodigalitas in dando,
& non in capiẽdo ſuperat:& capiendo,atque retinendo
deficit.auaritia vero contra in dãdo deficit;& capiendo

atque retinendo ſuperat.at in paruis capiendis tamen.
22 ¶ Viceſimaprima cõcluſio.Hæc duo dãdo excedere &
capiendo deficere:haud multũ in ꝓdigo perſeuerãt.Nã
nõ facile eſt nulla ex parte capiẽtẽ:diu ſua cunctis ꝓfun-
dere,verũ perquã cito deficiũt ſic erogantiũ priuatorum
23 patrimonia.qui autẽ idipſum agunt:ſunt prodigi.¶ Vi
ceſimaſecũda cõcluſio.Prodigus,lõge minus deterior eſt
auaro.¶ Primo.nam ꝓdigus & ab ætate,& egeſtate cito
curari poteſt:& ſe ad mediocritatẽ reuocare.nõ autẽ aua
rus.¶ Secũdo.prodigus habet ea quæ ſunt viri liberalis.
vt dat & non accipit,quãꝗ neutrũ facit vt oportet,atq; re
cte.verũtamẽ ſi ad illa recte faciẽda ſe aſſuefacit,vel a ſuo
mutetur modo:fiet vtiq; liberalis,& dabit quib⁹ oportet,
& nõ capiet vnde non oportet.ſic autẽ de auaro non eſt.
quapropter nõ prauis morib⁹ videt̃ eſſe ꝓdigus.nõ eñ
improbi,atq; ĩgeneroſi eſt ĩ dãdo excedere & nõ capere:
imprudẽtis tñ eſt,atq; ſtolidi.nõ igit̃ mirũ ſi videatur ꝓ-
digus longe minus deterior eſſe auaro.¶ Tertio cum ob
prædicta minus malus ſit prodigus,tũ ob id rurſus min⁹
malus apparet auaro:ꝙ prodigus cõpluribus prodeſt,
auarus autem nemini,ne ſibiipſi quidẽ.Sed hæc de iis ꝓdi
gis intelligantur:qui ſimul illiberales non ſunt.nam ſunt
plerique ꝓdigorũ:vt qui alias coniũctas habẽt malitias
(vt iam dictum eſt)qui accipiũt vnde non oportet,& hoc
ipſo ſunt illiberales.ſunt autẽ tales ad capiẽdum ꝓcliues
ob erogandi cupiditatẽ:quod quidem prompte facere ne
queũt propriis prorſus exhauſtis reb⁹,& proinde aliena
capere & ex alienis dare coguntur,ſimul vndecunque
poſſunt ſine vllo diſcrimine capientes:ꝙ ipſis nulla ho-
neſtatis ratio,nullus delectus eſt.dare enim cupiunt:ſed
quomodo,vel vnde,nullum apud eos diſcrimẽ,nullaque
differentia eſt.Quo fit vt dationes eorum minime ſint li-
berales.non enim ſunt honeſtæ,neque honeſtatis gratia,
nec vt oportet effectæ.verum nonnũquã quos eſſe paupe
res expedit:efficiũt diuites.& illis qui moderatis ſunt mo
ribus elargiũtur nihil:aſſentatoribus autẽ,& qui aliam
quampiã afferũt voluptatem largiũtur abũde.Quapro-
pter fit etiam vt talium ꝗplurimi:diſſoluti,intemperan-
teſq; euadant.nã cum facile erogẽt:proni ſunt in flagitiis

ſumpt⁹ facere. & quia ita viuẽdo honeſtatẽ negligunt: ad voluptates declināt, præcipitesq́ʒ ruunt. ſicque perditi: intemperantes euadũt. ¶ Viceſimatertia concluſio. Prodigi 24
emendatio magna diligentia prouocari debet. Nā ſi emẽdationis cura, diligentiaq́ʒ negligatur: in ſuperiora mala recidit. at cura, diligentiaque adhibita: ad mediũ & ad id quod oportet tandem perducitur. non igitur eius emẽdationis: diligẽs negligẽda eſt cura. ¶ Viceſimaquarta con- 25
cluſio. Auaritia morbus, malitiaque inſanabilis eſt. ¶ Primo. nam ſenectus, omniſq́ʒ imbecillitas, auaros facit: quæ vitari nequeũt. Secundo. ꝙ vt plurimum magis ſit hominibus inſita auaritiæ pronitas, quam prodigalitatis. fiunt enim longe plures pecuniarũ cupidi: quam ad dandũ ꝓcliues. nihil mirũ igitur ſi difficilius ſanatur. ¶ Tertio. lõge extenditur auaritię morbus, multosque modos habet: quibus irretit, ac illaqueat, & quos vitare admodum difficile eſt. & cum in duobus (vt ſummatim dicatur) conſiſtat, vt in defectione dandi, & exuperatione capiendi: non tamen omnibus integra aduenit, ſed interdum diſcinditur. nam ſunt qui in capiendo excedũt, & alii in dando deficiunt, & ii omnes quos vocamus parcos, tenaces, aridos: in dando deficiũt, ſed neque aliena cupiũt, neque accipere volũt. & eorũ quidam dando deficiũt: quandā modeſtiæ fingentes ſpeciẽ. apparentiā & cautelæ, abſtinendi a rebus turpibus. nam videntur quidā vel ſaltem aiunt ob id ſe ſua cuſtodire, ne cogantur aliquando turpe aliquid penuria, indigentiaque cõmittere. & de numero eorũ eſt ille q̃ cumini ſector appellať, & quiuis huiusmodi: qui ab exuperatione nihil dandi cuiq̃, nomen ſibi retinet. alii ob metum abſtinent alienis. ꝙ facile nõ putant ſe aliena capere, & alios non capere ſua: ideoque nec accipere ab ipſis, neque illis quicquā dare placet. alii rurſus ſunt qui in capiẽdo exuperant: vndique & quodcũque accipientes. quales ſunt ii qui illiberalia exercent opera: vt lenones, & id genus nebulonũ omnes, & fœneratores, & qui dant parua pro magnis. hi enim omnes accipiunt vnde non oportet, & quantũ non oportet. atque hi omnes in hoc cõueniũt, ꝙ omnia turpi lucro comparant, ꝙq́ʒ omnes gratia lucri & huiuſce quidem parui probra ſuſtinent, & infamiam.

Nam illi qui grādia vnde nō oportet capiunt,ceu tyrāni
hoſtiliter vrbes inuadentes,caſq; diripientes,& ſpoliātes
26 templa:non illiberales,ſed improbi,ſed impii,ſed iniuſti
poti⁹ dicunt. ¶ Viceſimaquinta cōcluſio. Aleatores,fu-
res,& latrones illiberales ſunt.nam hi oēs turpi in lucro
verſant.omnia em̄ gratia quæſtus agūt:eiusq; gratia vtri
q;,aleatores quidē,ac fures latronesq; ſuſtinēt probra.nā
aleatores ab amicis:quib⁹ poti⁹ dare oporteret,lucrant.
& fures ipſi,ac latrones:extrema pericula quæſtus gratia
ſubeūt.vtriq; igitur vnde non oportet lucrari volentes:
ſordido,turpiq; in lucro occupantur,& omnis talis actus
illiberalis eſt.igitur huiuſmodi aleatores,fureſque,ac la-
27 trones ſunt illiberales.¶ Viceſimaſexta cōcluſio.Nō ab
re illiberalitas magis liberalitati contraria eſt,quā ipſa p
digalitas. Nā maius malum eſt illiberalitas,q̄ prodigali-
tas.& magis illiberalitate peccant homines:quam predi
galitate.merito igitur illiberalitas liberalitati magis cō-
traria ponenda eſt:q̄ ipſa prodigalitas.Sed de liberalita-
te & vitiis ipſi contrariis:hactenus dictum ſit abunde.

¶ De magnificentia,& eius extremis. Cap.II.

28 COnſequens autē eſſe videtur & de
magnificentia pertractare.Videtur
em̄ & ipſa virtus quædam circa pe-
cunias eſſe,nō tamē ſeſe extendit vt
liberalitas ad omnes pecuniarios actus:ſed ad
ſumpt⁹ tantū.¶ Atque in his ipſis liberalitatē
29 exupat magnitudine.Nā vt ipſum nomē ſub-
ſignificat,decens fit per ipſam in magnitudi-
30 ne ſumptus.¶ Magnitudo autē eſt ad aliquid.
Nō em̄ idē ſumptus triremis,& ſpectaculorū
præfectū decet.decēs igitur eſt & ad ipſum,&
in quo,& circa quę fit,Qui vero paruis ī reb⁹,
aut mediocribus pro dignitate ſumptus facit

(qualis eſt ille q dicit. Atq; ego ſępe dedi peregre veniẽtib⁹ vltro) nõ dicitur magnificus: ſed is q in magnis. Nã magnificus qdẽ liberalis eſt. at liberalis nõ cõtinuo magnificus eſt. ¶ Talis autẽ habitus defectio quidẽ: circa decorũ, puſillitas nũcupatur. exuperatio vero ſorditas, & circa decoR: ruditas appellat. & quot ſũt tales, nõ circa q̃ oportet exuperãtes magnitudine: ſed in quibus nõ oportet & quemadmodum nõ oportet, quærẽtes ſibi ſplendorẽ: de quib⁹ poſterius dicemus. 31

¶ Magnificus autem ſcienti ſimilis eſt. Nam decorũ ipſum contẽplari põt: & magnos cõcinne facere ſumpt⁹ 32

¶ Vt em̃ in principio diximus: habitus operatiõib⁹, & iis quorũ eſt definitur. Sũptus igitur magnifici, magni ſunt & decentes: talia autem & opera ſunt, ſic enim magnus erit ſumpt⁹, & decẽs ad opus. Vt ſumptu quidem opus, opere vero dignus ſit ſumptus, vel etiam exuperet. 33

¶ Atqui magnificus honeſtatis cauſſa tales faciet ſumptus. hoc enim omnibus eſt commune virtutibus. 34

¶ Et etiam cum voluptate, & ſine parſimonia erogãdo. exacta nanque ratio ad puſillitatẽ nimirum attinet. Atq; poti⁹ quonã pacto pulcherrimum, maximeq; decẽs fuerit ipſum opus cõſiderabit, quã quanti conſtiterit: & quonã modo cõfectum, quã per minimos fuerit ſumptus. 35

¶ Neceſſe eſt igitur ipſum magnificum liberalem etiam eſſe. Etenim libe- 36

ralis ſũptus faciet quos oportet,& vt oportet.
37 in his autem eſt magnum ipſum magnifici, vt
magnitudo circa hęc liberalitatis.¶Et ab ęqua
li ſumptu magnificẽtius faciet opus.Non enĩ
eadẽ eſt virtus rei quę poſſidet & operis.etenĩ
illa qdẽ eſt ea quæ ꝗplurimo pretio digna eſt,
& pretioſiſſima:vt aurũ.opꝰ aũt quod magnũ
eſt atq; pulchrũ.talis enĩ operis aſpectꝰ eſt ad-
mirabilis.at quod ẽ magnificũ:eſt admirabile.
38 atq; virtꝰ operis eſt magnificẽtia in magnitu-
dine.¶Sũt aũt impẽſę quas diximꝰ ipſa hono
rabilia:vt ea quæ deorũ,heroũq; cauſſa fiunt.
dedicationes inquã,& extructiones,ac ſacrifi
cia,& circa om̃e diuinũ.Et ea quæ ad rẽpubli-
cã liberaliter fiũt:vt ſi aliquo ĩ loco ludos ſplẽ
dide facere oportere putant,aut præfecturas
ſubire nauiũ,aut etiã epulũ publicũ exhibere.
atq; in vniuerſis(vt diximus)& ad agentẽ ha-
bet reſpectꝰ quiſnã ſit:& quas habeat faculta
tes.digna enĩ his eſſe oportet,& nõ ſolũ opꝰ:
39 verũ & ipſum faciẽtẽ decere.¶Quocirca pau-
per non erit magnificꝰ:quippe cũ ei nõ ſint ea
e qbus multos decore faciat ſumptus.Qui ve
ro aggreditur fatuus eſt,nam pręter dignitatẽ
facit & id quod oportet,id vero quod recte
40 ſeſe habet a virtute emergit.¶Decent autẽ &
eos quibꝰ talia antecedũt aut per ſeipſos,aut
ꝑ maiores,aut per eos ad quos ipſi ſe referũt,
ꝓpinquitatis aliqua ratiõe.& nobiles etiã,

& glorioſos:& quotquot ſunt huiuſcemodi. Hæc em̄ vniuerſa amplitudinem habent & dignitatē.maxīe igitur talis eſt ipſe magnificus: & in talibus impenſis verſatur ipſa magnificētia,quemadmodū diximus.& maxime em̄, & honorabiliſſimæ ſunt.¶ Priuatarum autem 41
eæ pertinent ad magnificū quæ ſemel fiunt:vt nuptiæ,& ſi quid aliud tale.Et ſi circa aliqd tota ciuitas,aut qui ſunt in dignitatibus ſtudeant:& circa hoſpitum ſuſceptiones,& miſſiones,& munera.nō em̄ ad ſeipſū,ſed ad publica ſumptus facere magnificus ſolet.ipſa aūt munera ſimile quid habent iis quæ dijs dedicantur.¶ Ad magnificū etiā pertinet & domū 42
a ſe extructam(vt diuitias)decēter habere.Eſt em̄ quoddā & hæc ornamentū.& itē in ijs magis operib⁹ ſūptus facere:quæ diuturno tēpore perſiſtere poſſunt.hęc em̄ ſunt maxime pulchra.¶ Atq; in ſingulis decorū ipſum ſeruare. 43
Non em̄ eadē diis,& hominibus,& ad tēplū atq; ſepulchrū accōmodātur.eſt autem vnuſquiſque ſumptus magnifici ſuo in genere magnus.& magnificētiſſimus quidē is eſt,qui eſt magnus in magno,hic autem is qui eſt in his magnus.Et differt magnum quod eſt in opere a magno quod eſt ī ſumptu.pila nāq; pulcherrima,aut pulcherrimus vrceus,puerilis quidem muneris magnificentiam habet:pretiū autem eius puſillum eſt,atque illiberale.Quapro

pter magnifici eſt quocunq; in genere faciat: magnifice facere. tale namq; neq; facile ſuperari poteſt. & ſeſe habet vt ſumptus dignitas po
44 ſtulat. talis eſt igitur ipſe magnificus. ¶ Is autẽ qui exuperat atq; ſordidus, ſumptus faciẽdo vltra id quod oportet, exuperat vt dictũ eſt. Nã paruis in rebus multa cõſumit, & ſplẽdorẽ incõcinne captat. nũc ijs qui pecunias cõferũt ad conuiuia ſibi parãda nuptiali apparatu epulum præbens, nũc ſubminiſtrãs comœdis, exhibens in eorum tranſitu purpuram. vt facere Megarenſes conſueuerũt: & omnia talia non honeſtatis, ſed oſtẽtationis diuitiarũ cauſſa facit, & vt admiratione propter hęc (vt putat) afficiatur. Atq; vbi quidem multos facere ſumptus oportet: paruos facit. vbi vero opus eſt paruis: magnos. Puſillus autẽ in decoro circa vniuerſa deficit. & maximis factis ſumptibus in paruo perdit decorum. & quicquid facit, tarde, differendoque facit. Conſideratq; quonam pacto quam minimos faciat ſumptus. & etiam queritur: cunctaque maiora quam oportet ſe facere putat. Sunt igitur hi duo habitus vitia quidem. non tamen afferũt probra: propterea quod neque detrimento ſunt alijs, neque nimium ſunt deformes.

¶SECVNDI Capitis notæ.

30 ¶Triremis: nauis tris ordines remorũ habens. ¶Præfectus: cui totum moderationis publicũ onus commiſſum
33 eſt, totaque authoritas. ¶Quod ſumptus ipſe opere di-

gnus eſſe debeat, vel etiam opus ſumptũ ſuperare: in ma-
gnifica regiæ ſolis deſcriptione, notauit Ouidius.
Ouidius li. 2. meta. Regia ſolis erat ſublimibus alta columnis:
Clara micante auro, flammaſque imitante pyropo,
Cuius ebur nitidum faſtigia ſumma tegebat,
Argenti bifores radiabant lumine valuæ.
Materiam ſuperabat opus. ¶ Semel, admodũ raro: vt cũ 41
nuptiæ celebrantur, aut aliquid ſimile: vt quis nouam digni
tatẽ iniit, aut in aliqua literaria pfeſſiõe comes aſciſcitur,
& talia huiuſmodi. ¶ Magnific9 is in magno magn9 eſt: 43
qui in opere magno magnos ſumpt9 facit, ſingulis iis qb9
accõmodãtur in magnitudine reſpõdẽtibus. ¶ Pila, ſphę
rula luſoria. ¶ Vrce9, vas q̃ aqua in vrnã fundit. ¶ Hi- 44
ſtrio: mim9 qui aliorũ dicta, factave ſine reuerẽtia imitatur,
ac fingit. ¶ Comœd9, qui comœdias in ſcena repræſentat.
¶ Megara vrbs media inter Peloponneſum. Atticam, &
Bœotiã ſita: a qua dicti ſunt Megarẽſes. ¶ Hic de magni
ficentia pſequitur Ariſtoteles, q̃ circa ſumptuũ magnitudi
nes mediocritatẽ ſeruat: ad duo potiſſimum ſe extendẽs,
ad dei cultũ, & ad rempublicã. ad dei quidẽ cultũ magni
fica ſacrificia, magnificas ſanctorũ ædes (quæ toto viſun-
tur in orbe) hæc pparat virt9. ad rẽ vero publicã magni-
fica offeruntur munera, magnifica celebrãtur cõuiuia, ma-
gnifici ludi, magnificæ vrbes, magnifica ad reipublicæ
Dido. moderamẽ eriguntur palatia, & magnificę ad locorum tui-
Æneas tionẽ extructæ reperiuntur arces. hinc illud magnificũ Si-
Virgilius doniæ Didonis ad Æneam conuiuium inducit Virgilius.
i. Ænæi. Quinquaginta intus famulæ quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere penates.
Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri
Qui dapibus menſas onerant, & pocula ponunt.
Necnon & Tyrii per limina læta frequentes
Conuenere: thoris iuſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iulum
Flagrantiſq; dei vultus, ſimulataq; verba:
Palamq; & picto croceum velamen achanto.
Sed ſi verũ magnificum deſyderatis: ſacræ literæ vobis
dabũt. Salomonẽ ſcilicet magnificũ dei tẽplũ extruẽtem:
Salomon vbi indies oneribus portãdis ſeptuaginta milia virorũ

occupata deſudabāt,& octoginta milia latomorū operi inſiſtebāt,ī quo peracto nō ſolū ſolēnem hecatombē: ſed & ouiū & boū innumerā multitudinē deo victimas obtu lit.vbi clamat ad deū,ſi enim cæli cælorū te capere nō poſ ſunt:quāto magis dom⁹ hæc quā ędificaui tibi.bene enim maximis virtutibus vtitur:qui ad maxima & natura di- gniſſima totā intētionē ſuā cōuertit.nihil enim ī hoc ſen ſibili mūdo præter animū & virtutes magnū eſſe putetis. hæc em̄ virtus ſummopere claros,principeſq; decet:ſed q ſapientū ſint ſimiles.qd' exēplo Alexāder Macedo ꝓ- Alexander didit.Cū enim Dimocrates architectus peritiſſim⁹ illi pol liceretur in magnificētiæ ſuæ argumētū,montē Athon in virilē ſtatuā ſe formaturū:cuius lęua,vrbis ampliſſima mœnia ſuſtētaret,dextera vero paterā teneret,quæ mō- tis flumina receptaret,ꝓfundaretq; in mare.magnificū ꝑ fecto & immortali memoria Alexādri opus dignū:quæ ſiuit tū Alexāder,eſſent ne agri qui re frumētaria ciuita- tē alerent.cū reſpōdiſſet Dimocrates ſubuectionib⁹ mari Dimocra- nis op⁹ eſſe:ſubiūxit Alexāder,iudiciū ſuū de ciuitate fa- tes. ciūda nō eſſe ꝓbandū.Itaq; exēplo eſt Alexāder,magni- ficū op⁹,nō eſſe niſi a ſapiēte viro tētandū.¶ Huic ꝓcla- riſſime virtuti duo vitia:ſordiditas,& puſillitas opponū tur,Sordiditas.Cui nō auditū eſt ſordidū Cleopatrę Ægi pti reginæ obſonium,quæ Antonio magnificentiā ſuam Plinius li. aſtruere volēs dixit ſe vna cœna cēties ſeſtertiū abſūptu- 9.cap.35. rā.qd' cupiebat cognoſcere Antonius.nam id fieri poſſe Cleopatra nō arbitrabatur,& proinde id negabat:illa vero cōfirma Antonius bat,& ſpōſiones factæ ſunt,delectuſq; L.Plancus ſpōſio- Plancus. nis iudex.poſtero autē die iudiciū expectabat,magnifica q; cœna.Sed Cleopatra quotidianā Antonio appoſuit ir ridenti,computationemq; poſtulanti.at illa taxationē cō firmās ſe ſolā ea in cœna centies ſeſtertiū cœnaturam di- xit.duo fuere maximi vniones per omne æuū.vtrūq; poſ ſedit Cleopatra per manus orientis regū ſibi traditos.ita que inferri ſecūdam menſam iuſſit.& ex præcepto,mini ſtri vnum tantum vas ante eam poſuere aceti:cuius aſpe ritas,viſq;,in tabē margaritas reſoluit.gerebatq; tū au- rib⁹ maxime ſingulare illud & vere vnicū naturæ opus: itaq; ſpectante Antonio quidnam eſſet actura,detractū

alterũ merſit in aceto,ac liquefactũ abſorbuit.iniecitq̧ alte ri manũ L.Plãcus iudex ſpõſionis ei⁹(eũ quoq̧ parati ſi mili modo abſumere)victũ Antoniũ pnunciauit homi ne quidem irato.Plinius author.Id ſordidũ eſt Cleopatræ conuiuium:quo vno morſu vnius regni abſumpſit opes. Itaq̧ euenit vt multi ſint ſordidi.multique puſilli:pauci vero euadant magnifici,

¶ SECVNDI capitis cõmentarius ad literam. 28

¶ Secundũ cap.quindecim cõcluſionibus,vna diffinitiõe, & vno corollario partitũ eſt.Prima concluſio.De magni ficentia conſequẽter diſcutere cõſentaneũ eſſe videt.Hoc enim ideo eſt:q̧ magnificentia quædã virtus eſt circa pe cunias vt & liberalitas.attamẽ nõ ita ad omnes res pecu niarias vt liberalitas ſe diffundit:ſed ad ſumptus ſolum.

29 ¶ Secunda cõcluſio.In ſumptibus ipſis magnificentia:cõ munẽ magnitudine ſuperat liberalitatem.Nã vt ipſum nomẽ deſignat in ea decens fit in magnitudine ſumptus.

30 ¶ Tertia concluſio.Decẽs ſumptus:& ad ipſum q̄ facit,& in quo,& circa quę fit attendi debet.Nã ſumptuũ magni tudo ad aliquid eſt.nõ enim idẽ ſumptus decet præfectũ triremis,& ſpectaculorum præfectum.eſt igitur decens ſumptus & ad ipſum,& circa quæ fit:attendendus.& qui in paruis rebus aut mediocribus,ſumptus pro dignitate facit:qualis ille fingitur qui ita dicit:

Atque ego ſæpe dedi peregre venientibus vltro.

Non dicit magnificus:ſed ſolũ ille qui in magnis.nã etſi magnificus omnis,liberalis eſt:nõ tamẽ cõtinuo cõtra ef ficit,vt omnis liberalis ſit & magnificus.¶ Diffinitio.Pu ſillitas,paruificẽtiaq̧ atq̧ modicitas dicit:circa huiuſmo di magnificos ſumptus,defectus.& exuperatio nominat ſorditas,circaq̧ decorũ ruditas.ſed quot modis ſunt ta les exuperantes magnitudine,nõ circa quæ oportet,ſed in quibus non oportet,& quẽadmodũ non oportet,ſplendo rem ſibi conquirentes:adhuc poſterior futurus eſt ſermo. 31

32 ¶ Quarta cõcluſio.Magnificus ſcienti perſimilis eſt.Nã quid decens,quidque decorũ ſit intelligit.& magnos ſum ptus pro dignitate,atq̧ vt conuenit facit. ¶ Quinta cõ cluſio.Magnifici opera magna ſunt,& decẽtia.Nã vt pri us notũ factũ eſt:habitus operationib⁹ determinat,& iis 33

quorum eſt habitus.at magnifici habitus magnus eſt atque decens,& ſumptus magni atque decentes.talia igitur ſunt & eius opera.ſic enim ſumptum magnum eſſe oportet: vt cõueniat operi:& vt opus ipſum ſumptu dignum ſit,& ſumptus ipſe opere dignus,vel etiam opus ſum-
34 ptus exuperet. ¶ Sexta concluſio. Magnificus magnos ſumptus honeſtatis facit gratia. Nam honeſtatis gratia
35 agere:commune omnibus virtutibus eſt. ¶ Septima concluſio. Eoſdem item faciet & cum voluptate,& ſine parſimonia. Cum voluptate agere: commune eſt omnibus virtutibus.ꝙ autem ſine parſimonia,ideo eſt:ꝙ exacta ſumptuum ratio,ſupputationiſque diligentia, ad puſillitatem potius pertinet.verum ipſe magnificus magis cogitabit,quemadmodum pulcherrimum decẽtiſſimumq; fiat opus,q̃ quãti conſtet,& q̃ in eo conficiendo ſumptus
36 faciat q̃ minimos. ¶ Octaua concluſio. Vt magnificus in ſuis agẽdis liberalis ſit:oportet. Nã liberalis & ĩ magnis & in paruis:ſumptus facit quos oportet,& vt oportet,& quod in ſumptibus magnũ eſt:ipſius magnifici eſt.at huiuſmodi circa ſumptus decens magnitudo:ſine liberalitate non eſt:in ſuis igitur agẽdis magnificus:liberalis eſt.
37 ¶ Nona cõcluſio. A ſumptuũ æqualitate:magnific⁹,magnificentius parat opus. Nam non eadem eſt virtus poſſeſſionis & operis:ſed poſſeſſionis virtus eſt,quæ curat vt ea comparetur poſſeſſio,quæ plurimi digna,multoque pretio eſt,vt aurum.& virtus operis eſt:quæ curat vt ipſum magnum ſit,atque decorum.ſic enim admiratione ſui trahit aſpectus.& quod magnificum eſt:admirabile eſt.& huiuſmodi operis in magnitudine admirabilis:magnificentius virtus eſt.nihil mirum igitur ſi magnificus, habens magnifici operis virtutem:ab æqualitate ſumpt⁹
38 magnificentius cæteris parat opus. ¶ Decima concluſio. In omnibus ad magnificentiam pertinentibus:reſpectus ad ipſum agentem habendus eſt,quiſnam ipſe ſit,& quibus præditus facultatibus. Nam quoſdam ſumptus honorificos eſſe dicimus:vt in rebus quę diuinorum numinum cauſſa fiunt, qualia ſunt dedicationes,delubrorum extructiones,& ſacrificia.& omnino circa rem omnem diuinam,& publicam;magnificentia eſt.vt ſi quo in lo-

co ludi publici ſunt magnifice inſtaurãdi,aut præfecturæ nauiũ ſuſcipiendæ,aut publicum epulum exhibendum. & in his omnibus,& reliquis(vt & iam etiã dictum eſt) ipſius agentis ratio habenda eſt,qui ſit,& quas habeat erogãdi facultates.nã opera digna facultatibus:illiſq; reſpõdentia eſſe oportet.& nõ ſolũ opus dignũ eſſe ſat eſt: ſed & oportet ipſum facientẽ eſſe decentẽ.¶ Corollariũ. 39
Quapropter pauperi nõ ĩcũbit eſſe magnificũ.Nã nõ ei eæ ſuppetũt facultates ex quib⁹magnos ꝓ dignitate,atq; decẽtia:faciat ſumpt⁹.q̄ ſi quis pauper talem aggreditur prouinciã:merito fatuus,deſipienſq; reputetur.nam prę ter dignitatẽ,atq; decẽtiã id aggreditur.at vero quod recte tentandum eſt:a virtute ꝓficiſcitur.¶ Vndecima cõ 40
cluſio.Magnifica aggredi opera eos decet,qui ex anteceſſoribus tales facultates acceperũt,aut ꝑ ſeipſos aut per ſuos maiores,aut eos ad quos ſe aliqua ſanguinis ꝓpinquitate referũt,id poſſunt,&ſummatim nobiles,&glorioſos & eiuſmodi quotquot ſunt omnes.Nã hi omnes amplitudinem habẽt,& dignitatẽ ſufficientem.igitur maxime decet talẽ quẽcũq; eſſe magnificũ.in talibus eñ impẽſis quas ipſi facere poſſunt:maxime(vt dictũ eſt)magnificẽtia verſatur.ſunt enim maximę,atq;honorificẽtiſſimæ.
¶ Duodecima cõcluſio.In priuatis reb⁹ ſemel inſtar ma 41
gnifici:magnos ſumpt⁹ facere expedit.vt cũ fiunt nuptię, aut aliquid tale:item cum tota aliqua ciuitas circa aliquid ſtudeat,aut qui honores ſunt adepti,& cũ quid ſimile fit: circa hoſpitum ſuſceptiones,retributiones,& muneratio nes.nam magnificus nõ ad ſeipſum magnificus eſt:ſed ad publica,ſumptus facere ſolet.& magnifici munera ſimile aliquid habent iis quæ deo ſacrantur.¶ Decimater 42
tia cõcluſio.Magnifici eſt etiã domum ſibi conſtructam habere,ſuis diuitiis congruẽtem,& in iis magis ſumpt⁹ facere quæ diutius facta permanere poſſunt.nam domus præclare cõſtructa ornamẽto eſt.& omnia quæ diuturniore tempore perſiſtere poſſunt:optima ſunt.¶ Deci 43
maquarta cõcluſio.Magnific⁹ in ſingulis dignitatẽ,deco rumque ipſum ſeruat.Nã nõ eadem diis,hominib⁹,tem ploque & ſepulchro,accommodari debent.ſed vnuſquiſque magnificiact⁹ in ſuo genere magnus eſt.& lõge o

mniū magnificētiſſimus is eſt:qui ī magno magnus eſt: reliquus aūt magnific⁹ eſt:ꝙ in aliis vicūq; magnus eſt. & differt magnū illud quod eſt ī opere:& magnū quod eſt in ſumptu.nā pulcherrima pila,aut pulcherrimus vrceolus:magnū habet in opere,& ad puerile donū magnificentiā.ſumptus aūt & pretium exiguolū eſt,& illiberalis.magnific⁹ igitur quocunq; in genere magnifice agit,& dignitatem ſeruāt.qui eñ tālis eſt non facile ſuperari poteſt. & in ſingulis ſeſe habet vt ſumptus dignitas poſtulat, ex his itaque ſatis licet qualis magnificus ſit,

44 agnoſcere. ¶ Decimaquinta concluſio. Circa decorum ſuditas,& puſillitas: duo hi hābitus vitia ſūnt,ſed ſuis authoribus haud multum probra afferunt. Nam is qui circa magnos ſumptus excedit: ſordidus eſt,ſumptus faciendo,vltra id quod dignum eſt,atque oportet:exuperans,quemadmodum prætactum eſt.nam paruis in rebus,ſumptuum grandem copiam conſumit,& ſplendorem contra decentiā captat:nunc iis(qui ipſum in conuiuiis recipientes aliquid pecuniarum expenderunt)nuptiali quodam apparatu epulum præbens,nunc hiſtrionibus,atque comœdis ſordide tribuens,& in eorū tranſitu purpuram ſubſternens.vt & Megarenſes facere conſueuerunt.& omnia hæc non honeſtatis,ſed oſtentationis diuitiarum gratia facit:& vt ea ipſa faciendo,homines(quemadmodum ſua fert opinio)in admirationem ſui trahat,alliciatque.atque vbi multos ſumptus facere deceret:paucos quidem facit.vbi vero paruis opus eſt: tum facit ipſe magnos. Et puſillus in omnibus deficit.& in maximis ſumptibus propter neſcio quid paruum; perdit decorum.& quicquid agit:tardus eſt,atque differens,moraſq; prorogans,ſemper in animo verſans quonam modo in eo quod parat,quā minimū expēdat.& hoc ipſum cū querelis agit,cunctaq; maiore quā oporteat ſumptu ſe facere putat,ſunt igitur hi duo habit⁹ vitia,ſed cū aliis detrimento nō ſint,neq; nimiū ſint deformes:haud multum ſuis authoribus probra afferre æquum eſt. Et de magnificentia,eiuſque oppoſitis vitiis hactenus.

¶ De magnanimitate,& ei⁹ extremis. Cap. III.

MAgnanimitas autē circa magna qui 45
dē:vel ex ipſo nomine verſari vide
tur.circa quæ vero verſatur.pri•
mū accipiamus oportet.Atq̧ nihil
refert:ſiue habitum ipſum,ſiue eum cōſidere
mus qui habitū habet.videtur itaq̧ magnani•
mus is eſſe:qui magnis eſt dignus,& dignum
ſeſe magnis eſſe cenſet.qui nāque non pro di•
gnitate hoc facit:ſtolidus eſt.at eorum qui prę
diti ſunt virtute,nemo demens,nemo ſtolidus
eſt.igitur quē dixim⁹:magnanimus eſt.¶Qui 46
nāque parua meretur,& hiſce dignū ſeipſum
cenſet:modeſtus quidē,at non magnanimus
eſt.magnanimitas enim in magnitudine:ſicut
& pulchritudo corpore in magno cōſiſtit.par
ui vero vrbani quidem ſunt,& membris ap•
poſiti:ſed non pulchri.¶Is autem qui eſt indi• 47
gnus,& magnis dignū ſeipſum cenſet:eſt len
tus.Non eſt autem omnis lentus:qui maiorib⁹
q̄ meretur dignū ſeipſum cenſet.At is qui ſe
dignū minoribus quā dignū ſit cenſet:puſilla
nim⁹ eſt:ſiue magna,ſiue mediocria mereatur,
ſiue parua quidem,minorib⁹ vero ſeipſum di
gnū eſſe exiſtimet.at maxime uidebitur is qui
magnis eſt dignus.quid enim faceret:ſi tantis
non eſſet dignus?¶Eſt igitur ipſe magnanim⁹: 48
magnitudine quidem extremus.ratione autē
ei⁹ quod oportet medius.dignum enim eo ſe•
ipſum cenſet,quod ad dignitatē ſuam accom
modatur.

45 modatur.Illi vero exuperant,& deficiũt.ꝙ ſi
49 magnis ſe dignũ cẽſeat:& ſit dign⁹,&maxime
maximis.¶Circa vnũ:maxime verſabiť ipſe.
Dignitas autẽ ad externa dicitur bona.maxi-
mũ vero id aſſeuerant oẽs eſſe:quod diis ipſis
tribuimus,& quod maxime homines qui ſunt
in dignitate:affectant,quodꝗ; dari pręmiũ ob
res pulcherrimas ſolet.tale autẽ eſt ipſe honor.
hoc eſt em̃ bonorũ maximũ:ſed externorum.
circa igitur honores & ĩhonorationes:magna-
46 nimus vt oportet verſatur.¶Et ſine etiam ra-
tioñe:magnanimi circa honores eſſe vidẽtur.
viri nãꝗ; magni:maxĩe ſeipſos dignos eſſe ho
ñore pro dignitate cẽſent.Sed puſillanim⁹,de
ficit tã ad ſeipſum:quã ad ipſius magnanimi
dignitatem.Lentus autem reſpectu quidẽ ſui
47 50 exuperat:non tamen ipſum magnanimũ.¶At-
qui magnanimus ipſe,cũ ſit maximis dign⁹:
fuerit optim⁹ ſane. Melior em̃ maiora ſemper
51 meretur,& optim⁹:maxima.¶Eũ ergo qui ve-
re magni eſt animi:bonum eſſe oportet.Atque
magnanimi videbitur id eſſe:quod eſt in vna
quaque virtute magnum.nulloque pacto ma
gnanimo competit:aggreſſo pericula fugã ob
timorẽ arripere,aut iniuriã facere.gratia nãꝗ;
48 cui⁹ is aget turpia:cui nihil ẽ magnũ:ſingula
vero conſiderãti magnanimus,ſi nõ ſit bon⁹:
ridiculus omnino videbiť.nec etiã dign⁹erit
honore:ſi prauus ſit.quippe cum honor præ-

miũ ſit virtutis,ac bonis hominib⁹ tribuatur.
¶Videtur igitur ipſa magnitudo animi:tanꝗ 52
ornamentum quoddam eſſe virtutum.Nã ma
iores efficit ipſas:& ſine illis ipſa nõ fit.quã ob
rem difficile eſt vere magnanimum eſſe.nõ em̃
eſſe poteſt,ſi non omnis probitas aſſit.¶Ma- 53
gnitudo igitur animi:maxĩe circa honores &
inhonorationes verſatur.Atque magnanim⁹
pro ijs quidem honoribus qui & magni ſunt:
& a ſtudioſis hominibus offeruntur,modera-
te lętabitur,tãquam accõmodatos ſibi,vel mi
nores etiam adipiſcẽs.virtute enim accumula
ta:null⁹ dignus honor fieri poteſt.acceptabit
tñ:qa maiora nequeũt exhiberi.Sed eos hono
res quos quiuis hoĩes & paruis tribuũt:parui
pẽdet omnino.non eſt em̃ his dign⁹.Similiter
& id quod eſt honori cõtrariũ.nõ em̃ iure fue
rit circa ipſũ.vt igitur dictũ eſt,vir magnani-
mus:maxime circa honores verſat᷑.¶Et circa
tñ diuitias,& poteſtatem,& omnem proſperi- 54
tatem,aduerſitatemq; fortunæ:quocunq; eue
nerit modo:moderate ſeſe habebit.Et neq; ve
hemẽter ĩ proſperitate lætabitur,neq; nimiũ ĩ
aduerſitate dolebit.neq; enim circa honorem
ita ſeſe habet:qui quidem maximum bonũ eſt.
¶Poteſtates em̃ diuitięque:propter honorẽ ex
petuntur.itaq; qui hæc habent:per ipſa hono-
rib⁹ affici volũt.cui igitur & honor eſt paruũ:
huic & cætera parua ſunt.quapropter ipſi ma-

55 gnanimi:contemptores eſſe videntur.¶Videtur autem & proſperitates fortunæ:ad magnanimitatẽ cõducere. Nobiles enĩ & ij qui ſunt in poteſtatibus cõſtituti,vel diuites:digni cẽſentur honore.¶In excellẽtia nãq; conſiſtunt. atq; omne bonum quod excellit,dignum eſt magis honore.quapropter & talia:magis magnanimos faciunt.¶A quibuſdam enim honorãtur:re autem vera,ſolus bonus eſt honorabilis.atq; ĩj quidem quibus inſunt ambo:digni
56 magis honore cẽſentur.¶Qui vero ſine virtute talia bona habent:ij nõ iure ſeipſos dignos magnis honoribus cenſent,neq; magnanimi recte dicuntur.Nõ enim ſunt hæc:ſine accumulata virtute.cõtemptores aũt,petulanteſq; fiũt. non eſt enim facile:ſine virtute moderate res ferre ſecundas. Atq; cũ æquabiliter ferre nõ poſſint,putẽtq; ſe cęteris antecellere:illos quidẽ deſpiciũt. ¶Ipſi vero quicquid contigerit, agũt.imitantur enim magnanimũ:etſi ſimiles ei non ſunt.idque faciunt in quibus poſſunt. ¶Ea igit̃ quæ a virtute proficiſcunt̃:nõ agũt. Deſpiciũt autẽ cæteros.ſed magnanimus iure deſpicit.opinat̃ enim vere:vulgus autẽ vt cõ
57 tingit.¶Non autẽ parua pericula ſubit,nec periculorũ eſt cupidus:propterea ꝙ res paucas multifacit:ſed ſubit magna.atq; cum in periculo verſatur:vitæ ſuæ nõ parcit,quaſi nõ ſit di
58 gnum omnino viuere.¶Eſt etiam talis:vt be

neficia conferat. Et pudeat ipſum: ſi ſuſcipiat bn̄ficia. Illud em̄ ſuperioris eſt: hoc inferioris. & in retribuẽdo: maiora beneficia cõferat. hoc em̄ pacto debitor inſuper fiet is: qui prim⁹ cõ tulit, atq; ſuſcipiet beneficiũ. ¶ Videtur etiam 59
& eorũ quidem meminiſſe: in quos beneficia contulit. eorum autem nõ meminiſſe a quibus ipſe ſuſcepit. Eſt em̄ is qui ſuſcepit: inferior eo qui cõtulit beneficiũ. ipſe vero vult ſuperior eſſe. & cũ voluptate quidem audit ea quæ contulit: ſine autẽ voluptate ea quæ ipſe accepit. Quapropter & Thetis non enarrat bn̄ficia Ioui, nec Athenienſibus Lacedæmonij quæ cõtulerũt in illos: ſed quæ ſuſceperũt ab illis. ¶ Eſt 60
etiam magnanimi: neminis, aut vix indigere. ſubminiſtrare autem: prompte. Et ad eos quidem homines qui in dignitate ſunt cõſtituti, proſperitatibuſq; vtũtur fortunæ, magnũ eſſe, ad medios autẽ mediocrẽ. Illos enim ſuperare: difficile eſt & glorioſum, hos autẽ facile. & inter illos quidẽ gloriari: nõ eſt ingeneroſum. inter humiles autẽ eſt importunũ: quẽadmodũ viribus cõtra imbecillos contẽdere. ¶ Eſt etiã 61
magnanimi: nõ adire ea quę afficiunt honore: & vbi alij primas occupãt partes. & otioſum eſſe ac tardũ: niſi vbi magn⁹ eſt honos, vel op⁹ & paucas quidẽ agendas res aggredi: magnas autem & præclaras. ¶ Neceſſe eſt etiam palam 62
ipſum: tam odiſſe, q̄ etiam amare. quippe cum

63 metuẽtis ſitocultare.¶Et magis ipſi curę ve
ritatẽ,q̃ opinionẽ eſſe:& apta loqui ac agere,
eſt enim hoc cõtẽptoris.quapropter vtitur li⸗
bertate.eſt ẽm & libertate vtẽtis.Quapropter
cõtẽptor eſt,& etiã verax:niſi diſſimulatione
vtat:qua quidẽ ad multitudinẽ vtitur.& nõ
poſſe ad alium viuere niſi ad ſolum amicũ:eſt
ẽm ſeruile.Quapropter & omnes adulatores
64 ſeruiles ſunt:& oẽs humiles adulatores.¶Nec
eſt procliuis ad admirãdum.Nihil enim apud
ipſum eſt magnũ nec eſt ſibi mali memor illati.
non eſt ẽm magnanimi meminiſſe præſertim
65 mala:ſed potius deſpicere.¶Nec de hominib⁹
loquitur.Et enim neque de ſeipſo:neq; de alio
dicet.nec ẽm vt laudetur ipſe,nec vt alij repre
66 hendãtur:eſt ipſi curæ.¶Nec rurſus eſt lauda⸗
tor.idcirco nec maledic⁹,ne ĩ inimicos quidẽ:
67 niſi ob cõtumeliam.¶De neceſſarijs præterea
reb⁹ vel paruis:minime eſt querul⁹,& ad pre⸗
cãdũ procliuus.eſt enim ſtudẽtis:circa hęc ita ſe
68 ſe habere.¶Eſt etiam talis:vt res magis pul⸗
chras,ſi neq; fructu,quã fructuoſas,vtileſq;
69 poſſideat.eſt enim magis ſufficiẽtis.¶Inſuper
ipſius magnanimi:motus tard⁹ eſſe videt,&
vox grauis,& locutio tarda.Nõ ẽm properat
is:qui circa pauca ſtudet.nec eſt vehemẽs:qui
nihil exiſtimat magnum.Acumẽ autẽ vocis &
celeritas:propter hæc ipſa fieri ſolent.talis eſt
70 igit ipſe magnanim⁹.¶Is autẽ qui deficit,pu⸗

ſillanimus eſt:qui vero exuperat,lentus.Nec igitur hi mali eſſe videntur:quippe cum mala non faciant,ſed aberrare. Puſillanimus enim meretur quidem bona:ijs tamen ſeipſum priuat quibus eſt dign⁹.atq; malum quoddam habere videtur:quia bonis ſeipſum dignũ non cenſet,& ſeipſum ignorare. Appeteret enim ea quibus eſt dignus,cum ſint bona.nõ tamẽ ſtolidi tales homines,ſed pigri potius eſſe videntur.Talis autem opinatio videtur & deteriores ipſos efficere.ſinguli nanque appetũt ea,quibus ſunt digni.Demouẽt ſeſe & a præclaris actibus & officijs quaſi ſint indigni:& a bonis externis ſimili mõ.¦A tlẽti:ſtolidi ſunt, & ſeipſos ignorant,& etiam clare.Nam quaſi ſint digni, res eas aggrediuntur quæ honorantur.deinde redarguuntur.Veſtituque ſe, & geſtu,& ſimilibus ornant.& proſperitates ſuas manifeſtas eſſe volũt.de ipſiſque etiã dicunt:vt ob ipſa afficiantur honore.¶Magnitudini autem animi:puſillanimitas opponitur magis quam lentitudo. Fit enim magis,& peior eſt.Magnitudo igitur animi,circa honorẽ (vt diximus)magnum verſatur. 71

¶TERTII CAPITIS NOTÆ.

¶Officia quæ hic ponuntur de magnanimo:ponuntur quatenus magnanimus eſt.Itidem & in aliis.¶Pulchritudo eſt in magno corpore:appoſitis,decentibuſq; membris elegantia formæ. ¶Appoſitis, decentibus, aptis. 46
¶Lentus,tumens,inflatus opinione ſui,ſuperbus.¶Ni- 47

hil prohibet cum qui ſe paruo dignum exiſtimat:maiori quã ipſe meretur ſe dignũ exiſtimare.& is non proprie
48 lentus dicitur.¶ Lentus ſuperat quo ad ſe:quia cum indignus eſt,dignũ ſe putãs,honorẽ quærit.ſed non ſuperat magnanimũ etiã dignitatis opinione:ꝙ magnanimus ſe vero & magno honore dignũ cenſet,& longe quidẽ ma-
53 iore,q̃ lenti ferat opinio,aſſurgatq; ei⁹ cogitatus.¶ Ani-
59 mi magnitudo,magnanimitas.¶ Non putetur magnanimus ingratus ſi a quibus beneficia fortunæ ſuſceperit nõ cogitet.nam a nullis mortalium accipit,quos eis maiora impendendo non relinquat debitores.non itaque ingratus eſt:qui plus quã gratiã reddidit.& magna bona cogitat magnanimus,in illorumque cogitatibus gaudet. ¶ Hercules quando fatalibus flammis exuritur,ſua memoranda facta reuocat in mentẽ:quem eo in loco poetæ fingunt magnanimum.vt apud Ouidium.

Ouid.li.ix meta.

Ergo ego fœdantem peregrino templa cruore
Buſirim domui?ſæuoque alimenta parentis
Antheo eripui?nec me paſtoris Hiberi
Forma triplex.nec forma triplex tua Cerbere mouit.
Vos ne manus validi preſſiſtis cornua tauri?
Veſtrũ opus Elis habet,veſtrũ Stymphalides vndæ.
Partheniunque nemus.veſtra virtute relatus
Thermodoontiaco cælatus baltheus auro:
Pomaque ab inſomni non cuſtodita dracone.
Nec mihi centauri potuere reſiſtere,nec mi
Arcadiæ vaſtator aper:nec profuit hydræ
Creſcere per damnum,geminasque reſumere vires.
Quid?cum Thracis equos humano ſanguine pingues
Plenaque corporibus laceris præſepia vidi,
Viſaque deieci:dominũque,ipſosque peremi.
His eliſa iacet moles Nemeæa lacertis.
His Cacus,horrendum Tyberino gurgite monſtrum.
Hac cælum ceruice tuli.defeſſa iubendo eſt
Sæua Iouis coniunx:ego ſum indefeſſus agendo.
Arboribus cæſis quas ardua geſſerat Ethe
Inque pyram ſtructis:arcum pharetramque capacem
Ferre iubes Pœante ſatum,quo flamma miniſtro
Subdita;dumque auidis comprehenditur ignibus agger

Congeriem ſyluæ Nemæo vellere ſummam
Sternis,& impoſita claue ceruice recumbis
Haud alio vultu,q̄ ſi conuiua iaceres
Inter plena meri redimitus pocula ſertis.
Iamque valens,& in omne latus diffuſa ſonabat,
Securoſque artus,contemptoremque petebat

¶ Flamma ſuum. Sic poetæ magnanimū inducūt ſua facta memorantē,contēptoremq̄ mortis. ¶ Humilis,abiectus:& in malam partē accipitur.In ſacris autē literis plerūq̄ cōtra in bonā partē:vt magnanimitatis ſpeciē exprimit. ¶ Mali,noxii.Proſequit Ariſtote.de magnanimitate,quæ virtꝰ eſt qua honorē aut ĩhonorationē:fortunā cum proſperā tū aduerſam moderate ferre poſſumus.hęc virtus in proſperis rebus humilitatē habet:qua terrenos honores,& omnia caduca ꝓpter cæleſtia calcat,ad æterna ſuſpirat,& ad illa ſeſe humiliat,& ſola eorum deſyderio languet,vritur,inflammatur.cupitq̄ animus reſolutis corporeis clauſtris ad illa tranſuolare.In aduerſis patientia comitatur qua tribulationes huius mundi nihilipendit.ſcit enim aduerſitatū mundanarum procellas cōdignas non eſſe ad futuram vitam quæ patienter expectatur.ſcit etiam qui flent in hoc mundo:in altero expectare gaudiū.& qui propter iuſtitiā perſecutionem patiuntur: illis beatitudinē,promiſſum eſſe præmium.& reuera hi vere ſunt magnanimi de quibus ſacræ literæ dicunt:hi ſunt quos habuimus in deriſum,& quibus dignus non erat mundus.Et Socrates inter philoſophos in ſimilitudinem magnanimorū venit:pauper enim ſemper fuit,pedibus nudis incedēs,ſordido palliolo cōtentꝰ,honores & omnia terrena contēnens.¶ Et Diogenes Synopæus q̄ palatiis regum ſpretis doliū ſibi domum delegit,de quo Iuuena.

Qđ magnanimitatem humilitas & patientia ſequunt

Socrates

Diogenes

Iuuenalis ſaty.I.

Senſit Alexander,teſta cum vidit in illa
Magnum habitatorem:quantum felicior hic,qui
Nil cuperet,q̄ qui totum ſibi poſceret orbem.

Anaxagoras.

¶ Anaxagoras Clazomenius poſteris philoſophiæ ſtudio deſudantibus:ſuæ magnanimitatis reliquit exēplū. qui cū magnanimo ſpiritu amplū patrimoniū ſuis ſponte conceſſiſſet,& interrogaretur:ne ſibi cura patriæ eſſet: immo inquit maxima,digito cælum intendens.Chilo &

Chilo

Periander ad magnanimitatē hortantur: & quæcūq; con Periander
tingūt, æquo animo ferēda, neq; nos ſecūda fortuna effer
ri, neq; in aduerſa fortuna prudentiā deſerere. Et cum ma
gnanimitas ab animo ſit dicta: maxime deceret eos eſſe
magnanimos, qui animū colunt, ſunt autē ii maxime qui
ſtudia ſequunt̄ literarū. qđ fieret ꝓfecto maxime ex ſtu-
dio philoſophię: ſi vbiq; recta cōtingeret eruditio. ¶ Hęc Anibal
virtus tumiditatē & puſillanimitatē habet cōtrarias. Tu- Scipio
miditas. Anibal a Scipione victus cōfugit ad Antiochū Antiochus
apud Epheſum. & Scipio ad Anthiochū a Romanis mit
titur legatꝰ. itaq; cuētu ſimul cōueniūt Anibal & Scipio.
& cū ambulando Anibal digniorē locū ſibi arrogaſſet,
æquo animo tulit Scipio, & habito inter deambulādū de
præſtātia ducum ſermone: interrogāti Scipioni quis ſibi
maximus ducum videretur, reſpōdit Pœnus: Alexandrū Alexander
regē. ſciſcitanti quē ſecundū poneret: reſpondit Pyrrhū Pyrrhus
Epyrotarū regem. & cur ita cauſas adduxit. ſciſcitāti rur
ſus quē tertiū: procul dubio ſeipſum inquit, obortoque ri
ſu Africanus adiecit. ꝗ maximi te faceres, & quo te loco di
gnum duceres Anibal, ſi vti ego ſuperior euaſiſſes. tū ille:
nō ſolum ætatis huius, ſed omniū ſuperiorū temporū, gē
tiūq; ac nationū imperatoribus: ante ferendū iudicarē. tū
maiore cachinno: eius ꝓſecuta eſt tumiditas, quæ rebꝰ de
ſperatis ſtolida corda humiliari nō ſinit. nec immerito: fa
cile eīm irridentur, qui ſeipſos, fortunā q; ſuam ignorant.
Et Seſoſtris rex Ægypti tanta lentitudine tumuit, tamq; Seſoſtris
elato fuit animo: vt quotānis ſorte reges e ſuis ſubditis de
lectos, currui ſuo ad triumphandū, non equos, aut elephā
tos adiungeret, & ſe regem regū, & dominū dominantiū
appellari faceret. Sed Scipio & Auguſtꝰ, lōge alio & lau Scipio
dabiliori fuerūt animo: ꝗ ſe dominos a populo appellari Auguſtus
noluerūt, ꝙ dominus cognomētū dei eſſet. Hic Auguſtꝰ
patrem patriæ cognomē meruit. Et hæc tumiditatis pro-
cella plerunq; tentare ſolet illos: ꝗ a proauorum ingenua
nobilitate degenerarūt. aut quos ex humili loco in altum
fortuna euehit: quos ſtomachatus Satyricus reprehendit,

Malo pater tibi ſit Therſites, dummodo tu ſis Iuuenalis
Eacide ſimilis, vulcaniaque arma capeſſas: ſaty.8.
Quā te Therſitæ ſimilem producat Achilles.

Et tamen vt longe repetas,longeq́ꝫ reuoluas
Nomen:ab infami gentem deducis aſylo.
Maiorum primus quiſquis fuit ille tuorum,
Aut paſtor fuit,aut illud quod dicere nolo.

Horatius Et Horatius hunc in eos effinxit apologum.

ſaty.3.li.2. Abſentis ranæ pullis vituli pede preſſis,
Vnus vbi effugit,matri denarrat:vt ingens
Belua cognatos illiſerit.illa rogare
Tantane?num tandem,ſe inflans,ſic magna fuiſſet.
Maior dimidio.num tanto?cum magis atqꝫ
Se magis inflaret:non,te ſi ruperis(inquit)
Par eris. Ita quoqꝫ tumidi rūpi poſſunt:æquare autem

Iuuenalis magnanimum nūquam poſſunt.quos iterum Iuuenalis
ſaty.2. acriter mordet,pariter atqꝫ docet.

Plance tumes alto Druſorum ſanguine:tanq̄
Feceris ipſe aliquid propter quod nobilis eſſes.
Vos humiles(inquis)vulgi pars vltima noſtri:
Quorum nemo queat patriā monſtrare parentis.
Aſt ego Cecropides.verum id tibi dicitur:at tu
Nil niſi Cecropides,truncoq́ꝫ ſimillimus Hermæ.
Nullo quippe alio vincis diſcrimine:q̄ ꝙ
Illi marmoreum caput eſt,tua viuit imago.
Dic mihi Teucrorum proles:animalia muta
Quis generoſa putet niſi fortia?nempe volucrem
Sic laudamus equum,facili cui plurima palma
Feruet,& exultat rauco victoria circo.
Ergo vt miremur te non tua:primum aliquid da,
Quod poſſim titulis incidere præter honores.
Rarus enim ferme ſenſus communis in illa
Fortuna.ſed te cenſeri laude tuorum
Ipſe ego noluerim:ſic vt nihil ipſe futuræ
Laudis agas.miſerum eſt alienæ incumbere famæ.

Apes Fuci Solon Cato, Gymnoſo- Puſillanimitas. Argumēto ſedularū apū quæ ignauium fucos pecus a p̄ſepibus arcēt:natura nos edocet deſides, torpēteſq́ꝫ ex vrbe eſſe pellēdos.Hinc Solon hanc olim legē tulit.qui otiū,ignauiamq́ꝫ ſectaretur:omnibus accuſare volentibꝰ obnoxius eſt.Et Cato dicebat hoīes nihil agēdo,etiā male agere diſcūt.vnde quidā ait.Qui nihil facit,otio turpia facta diſcit.¶ Et Gymnoſophiſtæ ſtri-

ctius rationē otii q̄ negotii exegerūt,neq; cuiq̄ victum in phiſic.
die tribuebāt:qui aliquo officio cibum nō meruiſſet.ita
enim cēſebant ſegniciem,ignauumq; torporē:inedia eſ-
ſe domādum.Et qualis ſit ipſe deſes deſcribit Heſiodus. Heſiodus

Segnem crudelis egeſtas
Opprimit,hunc homines odio ſuperiq; ſequuntur:
Torpenti ſimilem fuco,cui ſpicula ſurgunt
Horrida,diſtenſumq; fauis conſumit edendo
Semen apum.piger ipſe ſedet,vitatq; laborem.
Et rurſum.Segnes animos & inertia corda
Oderunt ſuperi. Mox te ad opus reuocat.
Tempora labuntur,operi quoq; deficit vſus.
Ad cras rem differre nocet:nunq̄ horrea nunq̄
Implet iners.verum merito mala mille moleſtant,
Affliguntq; hominē:cui ſegne,& inutile corpus.
Rurſum.Segnis,inops,& ſpe ſuſpenſus inani
Inclinat mentem ſceleri:& meditatur iniquos
Vnde paret victus. Et Stoici deſidibus hoc pacto me-
deri nituntur. Te ipſum
Concute:nunqua tibi vitiorū inſeuerit olim Horatius
Natura,aut etiam conſuetudo mala.nanque ſaty.3.li.1.
Neglectis vrenda filix innaſcitur agris.

¶TERTII Capitis commentarius ad literam.

¶Tertiū cap.ſex & vinginti concluſionibus,& duabus diffinitionibus partitū eſt. ¶Prima cōcluſio.Magnani-
45 mitas circa magna verſatur.Sed circa quæ:id primū ex-
pedit hoc in loco differere.ꝙ enim magnanimitas circa magna verſetur:vel ex ipſo ſolo nomine deprehendere licet.ſed circa q̄:nūc expedit cognoſcere,neq; qcq̄ refert, an de magnanimitate,an de magnanimo,an de habitu, an de habēte habitū dicamus.Et certe is magnanimꝰ eſſe videtur qui magnis eſt dignus,& qui ſeſe magis dignum eſſe recognoſcit,ac iudicat,& qui non pro dignitate hoc facit:ſtolidus eſt,qui autē pro dignitate:ſtudioſus.at eorū qui virtute ꝑditi ſunt:nemo demens,nemo ſtolidus eſt. magnanimus igitur circa hæc magna verſatur:quibꝰ ſe magnis dignū facit.eſtq; is magnanimus,qui dictus eſt.
¶Secunda concluſio.Qui ſe paruis dignum facit,& ſe paruis dignū cēſet:modeſtus eſt,at nō magnanimꝰ.Nā

magnanimitas in magnitudine(vt dictum eſt)conſiſtit, quemadmodum in magno corpore pulchritudo.parui em̄ etſi forma ſint vrbana,appoſitiſq́ʒ membris:nõ tamē pulchri dicuntur.¶ Diffinitiones.Lentus eſt qui cū indi- 47
gn⁹ ſit:magnis dignum ſe cenſet.Quo fit vt non oīs len-
tus ſit:qui ſe maioribus q̄ ipſe meretur dignū exiſtimat.
Puſillanimus eſt qui ſe cenſet minoribus dignū cū ipſe di
gn⁹ ſit:ſiue hęc magna ſint,ſiue mediocria, ſiue parua:q-
bus ipſe ſe indignū exiſtimat.& maxime puſillanim⁹ eſt:
cū magnis eſt dignus.quid enim tū faceret,ſi tantis dign⁹
nõ eſſet?¶ Tertia cõcluſio.Magnanim⁹ magnitudine ex 48
tremus eſt,ratione autē medius.Nā dignū ſeipſum cen-
ſet queadmodū oportet,& per omnia rationi paret.Len
ti autem & puſillanimi ſuperant,ac deficiūt.q̄ ſi magna-
nimus magnis ſe dignū cenſeat(cenſet enim)& dign⁹ eſt:
maxime magnanimus ſe dignum cenſebit maximis.ma
gnanimus igitur magnitudine ſummus,extremuſq́ʒ eſt:
at ratiōe medius.¶ Quarta concluſio.Magnanimus præ 49
ſertim circa honores,inhonorationeſq́ʒ verſatur.Primo.
Nā magnanimus circa id vnum maxime verſatur:quo
dignum ſe facit.dignitas autē ad externa ſe fundit:& aſ-
ſentiunt omnes id externorum bonorum eſſe maximū,
quod deo tribuimus,& quod maxime affectant:qui in di
gnitate ſunt conſtituti,quodque dari ob res præclariſſi-
mas præmium ſolet.id autem eſt honor.eſt enim honor
bonorum externorū maximum.magnanimus igitur iu-
re circa honores,inhonorationeſque verſabitur.¶ Secū-
do.ſine rationis perſuaſione:magnanimi ſe,circa hono-
res verſari declarant.nam magnanimi viri ſe maxime
dignos honore cenſent:ac pro dignitate tamen,atque vt
oportet.itaq́ʒ magnanim⁹ neq́ʒ ad ſe,neq́ʒ ad ſuā dignita
tem excedit aut deficit.at puſillanim⁹ tā ad ſe q̄ ad digni-
tatem magnanimi deficit.& lent⁹ quo ad ſe ſuperat:non
tamē quo ad magnanimum.¶ Quinta cõcluſio.Magna 50
nimum(qui quidem maximis dignus fuerit)optimum
eſſe oportet. Nā ſemper qui melior eſt,maiora meretur:
& qui optimus,maxima.magnanimus igitur qui maxi-
ma meretur,maximiſquē dignus eſt:optimus erit.¶ Sex 51
ta concluſio.Quicunq́ʒ vere magnanimus eſt;& bonus

eſt,& id aſſecutus:quod in vnaquaque virtute magnum eſt. Nā nullo pacto magnanimo cōuenit cū pericula ſit adorſus,ob timorē fugam arripere,nullo pacto iniuriā facere,& ita de cæteris.nam quomodo magnanimus alicuius gratia admitteret turpia cui magnum nihil eſt?& qui ſingula conſyderat:ſi magnanim⁹ bon⁹ nō eſt:ridiculū omnino eſſe videbitur ſi magnanimus dicatur. non enim erit honore dignus ſi prauus ſit:cū honor præmiū ſit virtutis,ac ſolis bonis debeatur.attamen magnanim⁹ honore dignus eſt.qui igitur vere magnanimus eſt:& bonus eſt,& id aſſecutus quod in quaq; virtute magnū eſt.
52 ¶ Septima cōcluſio. Animi magnitudo:eſt virtutū quoddā ornamētū. Nam maiores efficit virtutes,& nunq̄ ſine ipſis virtutibus fit. Vnde fit vt difficile ſit magnanimū eſſe.nā vere magnanim⁹ eſſe nō poteſt:cui nō omnis ꝓbitas,omniſq; virt⁹ aſſit.
53 ¶ Octaua concluſio. Magnanim⁹ in honoribus nō effertur:& quoſdam acceptat,quoſdam vero paruipendit. Nam maxime:magnanimus circa honorationes,& inhonorationes verſatur.& magnanimus pro iis ipſis honoribus qui magni ſunt,& q a dignis offerūtur hominibus,moderate lætabitur:tanq̄ honores ſibi debitos vel etiam ſuis meritis inferiores aſſecutus.nec iniuria.accumulata enim omninoq; perfecta virtute:nullus ſatis dignus ſit honor.attamen illos acceptabit:quā doq̄dē maiores exhiberi nequeūt.at honores illos quos quiuis homines tribuūt,& in paruis accidunt:paruipendet proſus magnanimus.non enī ſunt iſ quibus magnanimus dignus eſt.ſimiliter & inhonorationes paruipendit. nā nō circa ipſum iure fiunt.magnanimus igitur nō in honorib⁹ effertur immoderate. Et maxime circa quoſdā honores(vt dictum eſt)verſat̄,illoſq; acceptat:atq; alios
54 paruipendit. ¶ Nona cōcluſio. Nō modo circa honores atque inhonorationes ſed & circa diuitias,poteſtatē,& omnē proſperā,aduerſamq; fortunā,magnanimus moderate ſeſe geret. ¶ Primo quidē quia neq; in proſperitate vehemēter efferetur,ac geſtiet:neq; nimiū in aduerſitate deiicietur aīo.nam circa honorē qui maximum bonorū eſt non immoderate geſtit,ac effertur:tanto minus igitur circa diuitias,ac poteſtates efferetur. ¶ Secundo.

Poteſtates,& diuitiæ propter honorem expetuntur:ideo qui poteſtates,& diuitias habẽt,per illa volunt honorari. igitur cui honor paruũ eſt:& cætera talia parua ſunt.magnanimo autem paruũ eſt honor.igitur tãto magis diuitiæ,poteſtates,ſecũdęq; fortunæ parua ſunt magnanimo. quapropter magnanimi contẽptores eſſe vident̃.non igit̃ in aliquo taliũ immoderate ſeſe habebit.¶ Decima cõcluſio.Proſperę fortunæ nonnihil ad magnanimitatem conducunt.¶ Primo.Nã nobiles,potẽtes,& diuites quibus ſecundæ applaudunt fortunæ:digni honore cenſentur.maxime autẽ honore dignus:magnanim⁹ eſt.¶ Secũdo.Proſperæ fortunæ claritudinẽ,excellentiãq; addũt.at omne bonũ quod excellit:magis honore dignũ eſt.nihil mirũ igitur ſi talia magnanimos adiuuant,magiſq; magnanimos facere vidẽtur.¶ Tertio.Secundæ fortunæ a nonnullis honorãtur:ſed reuera ſolus bonus honorabilis eſt.attamẽ quibus hæc ãbo,& bonitas,& proſperitates aſſunt. magis digni honore cẽſentur.¶ Vndecima cõcluſio.Quibus proſperæ fortunæ ſine virtute aſſunt,non bono iure magno honore digni cẽſendi ſunt,neq; recte magnanimi dicuntur.¶ Primo.Nã ſine accumulata,perfectaq; virtute:neq; magnis honorib⁹ digni,neq; magnanimi cẽſendi ſunt.tales aũt virtute carẽt.igit̃ neq; magnis honorib⁹ digni,neque magnanimi ſunt.verũ qui talia ſine virtute poſſident:ſupbi,aliorũ cõtẽptores,importuniq; fiunt.nã ſine virtute nõ facile eſt moderate res ferre ſecũdas:quas cũ æquabiliter ferre nequeant,putentq; ſe cæteris antecellere,cęteros deſpiciunt.¶ Secundo.Quibus proſperitates ſine virtute eueniũt:quicquid illis in mentẽ venerit agũt,& imitantur magnanimũ:etſi reuera illi ſimiles non ſint. imitãtur tamen in quibus poſſunt.non autem ita agunt magnanimi.¶ Tertio,tales quæ a virtute proficiſcuntur nõ agunt,& vtcũq; paruipendunt cæteros.magnanimi autem ſola agunt quæ virtus ipſa affert:neq; vtcũq;.ſed iure paruipendunt alios.opinãtur enim vere qui paruipendendi ſunt:vulgus autem vt contingit.¶ Duodecima cõcluſio.Magnanimus nõ parua pericula ſubit,neq; periculorũ eſt cupidus:ſed magna vt oportet ſtrenue aggreditur.Parua quidẽ non aggreditur;ꝙ pauca admodũ ſint

(margin numbers: 55 beside "in aliquo taliũ…", 56 beside "magis digni honore…", 57 beside "dendi ſunt…")

quæ multifaciat,ſatiſq; digna putet vt aggrediatur.ma-
gna quidẽ ſubit:q̃ digna reputat.quæ cũ ſubire cõtingit,
in ipſoq; periculo verſatur:vitæ ſuæ nõ parcit,quaſi om-
58 nino dignũ nõ ſit viuere.¶ Decimatertia concluſio.Ma-
gnanimus benefacere prompt⁹ eſt:at ipſum ſuſcipere pu
det.Quod ſi ſuſceperit:retribuendo maiora beneficia cõ-
fert.Nam beneficia cõferre,ſuperioris eſt:& ſuſcipere in-
ferioris,nihil in ſe magnũ habẽs.& retribuẽdo maiora be
neficia confert:q̃ hoc pacto debitor manet is,q̃ primus be
59 neficia contulit,quiq; maius beneficiũ ſuſcipiet.¶ Decima
quarta cõcluſio.Magnanimi eſt meminiſſe eorũ quib⁹ be
neficia cõtulerit:nõ aũt ab aliis ſe beneficia ſuſcepiſſe.Nã
is qui recipit beneficiũ,iferior eſt eo : qui beneficiũ cõfert.
atqui magnanim⁹ vult benefaciendo eſſe ſuperior.& cũ
voluptate magnanimus audit ſe beneficia contuliſſe,ſine
autem voluptate beneficia ſe accepiſſe.Quapropter The-
tis nõ narrat beneficia Ioui,neq; Athenienſibus Lacedæ-
monii quæ contulerunt in illos,ſed quæ Athenienſes ac-
60 ceperunt ab illis.¶ Decimaquinta concluſio.Magnanimi
etiã eſt,nullius vnq̃ aut vix indigere velle:indigentibus
autẽ prompte ſuppetias ferre.Nã ita ſe gerere ad eos ho-
mines qui in dignitate ſunt conſtituti,& qui ꝓſperitatib⁹
vtũtur fortunæ:magnũ eſt,atq; præclarũ.ad mediocres
autẽ ſe præbet mediocrẽ.nã primos ſuperare difficile eſt
& glorioſum,& ſecũdos facile.inter primos gloriari:ge-
neroſum eſt,inter autem ſecundos,atque humiles:graue,
61 quaſi contra imbecilles robuſtus viribus contẽdat.¶ De-
cimaſexta cõcluſio.Nõ eſt magnanimi ad honores pro-
perare,& ea in quibus alii primas occupant partes,verũ
tardus ad hæc atque piger eſt:niſi vbi magnus eſt honor,
& grãde opus incũbit.nam ad pauca agẽda aggredit:ſed
62 ſolũ ad magna:atque pręclara.¶ Decimaſeptima conclu
ſio.Magnanimus palã,atque aperte odit,atque amat.Nã
63 metuẽtis eſt occultare.¶ Decimaoctaua concluſio.Ma-
gnanimo magis curę veritas eſt,q̃ opinio:& aperte loqui,
ac agere.Nam magnanimus contemptor eſt eorum quæ
vere bona non ſunt.& ideo ſua libertate vtitur.& qui ſua
libertate vtitur:etiam ea contemnit,& verax eſt niſi diſſi-
mulatione interdũ vtatur vt ad populum,quo cũ ipſi cõ-

uiuendũ eſt.nõ poſſe enim niſi ad ſolum amicum viuere: ſeruile eſt.Quapropter & adulatores omnes:ſeruiles ſũt, & oẽs humiles atq; abiecti,adulatores:ꝙ non habeãt vnde poſſint,niſi ad amicũ viuere.¶ Decimanona cõcluſio. 64
Magnanim⁹ nõ eſt ꝓpenſus ad admirãdũ:nec mali ſibi illati memor eſt.Nã nihil caducũ illi magnum eſt.neque magnanimi eſt meminiſſe præſertim malorũ:ſed cõtemnere potius,nihiliq; pendere.¶ Viceſima concluſio.Ma- 65
gnanimus de hominib⁹,hominũq; factis:nõ loquitur.Nã neq; de ſeipſo,neq; de aliis dicit.nõ enim illi curæ eſt vt ipſe laudetur:neq; vt alii reprẽhẽdant.¶ Viceſimaprima 66
cõcluſio.Magnanimus neq; laudator,neq; maledicus eſt. Nã de nullis dicit:ne de inimicis qdẽ,niſi cũ ob quędã vitia in ipſos inuenit,ipſoſq; arguit.¶ Viceſimaſecũda cõ- 67
cluſio.De neceſſariis aut minutis rebus,nõ eſt q̃rulus magnanimus:neq; ad precãdũ procliuis.Nã hæc facere eius eſt qui circa talia ſtudet,curãq; illarũ rerum gerit.¶ Vice 68
ſimatertia concluſio.Magnanimus res præclaras & ſine fructu potius eligit poſſidẽdas:q̃ fructuoſas,vtileſq;.Nã res præclaras poſſidere ſine fructu:magis ſufficiẽtis eſt.
¶ Viceſimaquarta cõcluſio.Magnanimi motus tardus re 69
perit,vox grauis,& locutio tarda.Nam ꝓperare non ſolet is,qui circa pauca ſtudet:nec ſubitus eſt & vehemens, qui nihil exiſtimat magnũ.at acumẽ vocis,& locutionis celeritas ob ſubitũ,vehementẽque motũ fit.eſt igitur talis magnanimus qui dictus eſt.¶ Viceſimaquinta conclu- 70
ſio.Puſillanimus & lentus,potius aberrare videntur:quã mali eſſe.Nã nemini mala inferũt.ſed puſillanimus cum bona mereatur:ſeipſum tamẽ illis priuat,quibus ipſe dignus eſt.atq; id malũ vnũ habere videt,ꝙ bonis ſeipſum dignum nõ cenſet,ꝙq; ſeipſum ignorare videtur.ſi enim ſeipſum cognoſceret:appeteret ꝓfecto ea bona quibus ipſe dignus eſt.non tamen ſtolidi tales homines:ſed potius moroſi,atque deſides.& huiuſmodi(ꝙ digni ſint)opinio: illos deteriores efficere videtur.nam ſinguli ea appetere debent: quibus ipſi digni ſunt.verum puſillanimi ſubtrahunt ſeſe a præclaris actibus & officiis,quaſi indigni ſint.& ſe conſimili modo bonis priuant externis.& lenti ſtolidi ſunt,& ſeipſos ignorãt;& id quidẽ permanifeſte.
nam tanq̃

nam tanq̃ digni:res honorificas aggrediũtur,deinde re-
darguunt.& veſtitu ſe comũt ac ornant,pariter & geſtu,
& huiuſmodi.& proſperitates ſuas iactant,volũtq; ma-
nifeſtas haberi:& ſeipſos etiã prædicant,vt propter ſua
verba honorentur.potius igitur puſillanimus,& lentus
72 errant,q̃ mali ſint.¶ Viceſimaſexta concluſio.Magnani-
mitati puſillanimitas magis quam lẽtitudo oppoſita eſt.
Nam puſillanimitas magis fit & deterior eſt:& lentitudo
magnanimitati ſimilior eſt.fit enim animi magnitudo cir
ca magnum honorem quemadmodum iam dictum eſt.
ſed de his hactenus.

¶ De modeſtia,eiuſque extremis. Cap.IIII.

72 VIdetur autẽ circa honores(vt ãtea di
ximus)& alia quædã eſſe virt⁹.quæ
quidem perinde ſeſe habere videtur
ad animi magnitudinem : atq; ſeſe
habet ad magnificentiam liberalitas.hæ nan-
que virtutes ambæ a magnitudine quidem di
ſcedũt.circa vero mediocria,paruaq;:nos vt
73 oportet diſponunt.¶ Atque vt in capiendis,
dandiſque pecuniis mediocritas eſt,& exupera
tio,& defectio:ſic & in honorum appetitione
fit,vt magis quam oportet & minus,& vnde
oportet,& vt oportet,appetantur honores.re
prehendimus enim ambitioſum hominem:at-
que honoris appetitione vacantem illum:quia
plusquam oportet,& vnde nõ oportet hono-
rem appetit.hunc:quia ne ob res quidem hone
ſtas honoribus affici vult.interdum autem il-
lum tãquam virilem,& rei cupidum pulchræ:
interdũ hunc tanquã moderatum,modeſtum-
que laudamus:quẽadmodũ & antea diximus.

¶Conſtat autẽ cum pluribus modis quiſpiam 74
alicuius cupidus rei dicatur:non ad idem nos
ſemper ambitioſum ipſum referre.ſed cum lau
damus:ad plerolq;,quia magis quã plerioq; ho
nores cupit.cũ reprehendim⁹:ad id quod opor
tet,quia magis quã oportet honores affectat.
¶Cum autem nomine mediocritas careat,con- 75
tendere de ipſa tanq̃ regione vacua,videntur
extrema.In quibus vero exuperatio eſt,& defe-
ctio:in iis eſt & mediũ at honores & magis quã
oportet affectã tur,& minus.ergo fit vt affectẽ
tur;& vt oportet.Laudat igit hic habitus quo
vt oportet affectãt honores:cũ ſit mediocritas
circa honorẽ noĩe carẽs. Atq; ad ãbitionẽ q̃dẽ
vacuitas appetitionis honoris:ad vacuitatem
aũt appetitionis honoris,ãbitio.ad vtrũq; aũt
vtrumque quodam modo eſſe videtur,quod
quidem & in cæteris videtur eſſe virtutibus.
Extremi autem hic opponi vidẽtur : quia me-
dio nullum eſt poſitum nomen.

¶QVARTI CAPITIS NOTÆ.

¶Remiſſum,honoris appetitione vacans.¶Virtus quã
hic exequitur Ariſtoteles ſextus eſt officiorum fons:quæ
& modeſtia nũcupatur,nos defendens ne vltra q̃ dignum
ſit honores ambiamus,& ne dignos,& noſtris humeris
conuenientes refutemus.hi ſi quidẽ nobis cõueniunt:in
quibus idonei ſumus ad virtutis officia peragenda,& vbi
multos ad beatam vitam nos dirigere poſſe confidimus.
neque modeſti vnquam tument,efferunturque immode
rate pro honoribus:neq; deiiciunt conſternanturq; ani-
Agathocles mo ſi illis deſtituuntur,ſuntque iugiter ſemper ſuæ fortu
næ memores.quod in modeſtia Agathoclis regis,quon-
dam filii Siciliæ figuli:qui in memoriam ſuæ conditionis

voluit ſemper in fictilibus vaſis ſibi miniſtrari,eleganter annotauit Auſonius. Auſonius

Fama eſt fictilibus cœnaſſe Agathoclea regem:
Atq; abacum Samio ſæpe oneraſſe luto.
Fercula gemmatis cum poneret aurea vaſis:
Et miſceret opes,pauperiemque ſimul.
Quærenti cauſſam,reſpondit.rex ego qui ſum
Sicaniæ:figulo ſum genitore ſatus.
Fortunam reuerentur habe,quicunque repente
Diues ab exili progrediere loco.

Et Plutarchus Traiani modeſtiã laudat:quem habuerat diſcipulum,& cuius ad ipſum de modeſtia,epiſtola ita ſe ſe habet.Plutarchus Traiano S.D.Modeſtiam tuam no- Plutarchus uerã non appetere principatũ:quẽ tamen ſemper morũ Traianus elegãtia mereri ſtuduiſti.quo quidem tanto dignior iudicaris:quãto a crimine ambitionis videris remotior.Tuæ itaq; virtuti congratulor & fortunæ meæ:ſi tamen digne geſſeris quem probe meruiſti.alioqui te periculis,& me detrahentium linguis ſubiectum iri non dubito. Sic enim Seneca,Neronis ſui culpa carpitur.tu vero quoduis rectiſſime geres,ſi a te ipſo nõ receſſeris,ſi primum te cõpoſueris,ſi primum omnia diſpoſueris ad virtutẽ.Ita ſe debẽt ad virtutes præparare:qui honores gliſcũt,nõ eñ. aliter ad verũ honorẽ q̃ per virtutẽ itur.Huius virtutis extrema: ſunt ambitio, & honoris vacuitas. Ambitio.

Ambitionis morbum nititur a nobis extrudere ſapiens Iuuenalis Satyricus exemplo Seiani & Annibalis hoc pacto. ſaty.x.

Erraſſe fateris Seianus
Seianum.nam qui nimios optabat honores, Annibal
Et nimias poſcebat opes.numeroſa parabat
Excelſæ turris tabulata:vnde altior eſſet
Caſus,& impulſæ præceps immane ruinæ.
Expende Annibalem:quot libras in duce ſummo
Inuenies?hic eſt,quem non capit Africa,magno
Perfuſa oceano,Niloque admota tepenti.
Rurſus ad Æthiopum populos,aliosque Elephantos.
Additur imperiis Hiſpania.Pyrenæum
Tranſilit,oppoſuit natura alpemque,niuemque,
Diduxit ſcopulos,& montem rupit aceto.

Iam tenet Italiam:tamen vltra pergere tendit.
Et paucis concludendum eſt.mors ſola fatetur
Scithæ Quantula ſunt hominum corpuſcula.
Curtius Et Scytharum legati(authore Curtio)Alexandri cupiditatem,ambitioniſque affectũ hac oratione moderare potuiſſent:ſi non altius inhæſiſſet hoc immedicabile malũ. Si Dii(dixerũt)habitũ corporis tui auiditati parẽ eſſe voluiſſent:altera manu oriẽtẽ,altera occidẽtem cõtingeres. & hoc aſſecutus ſcire velles:vbi tanti numinis fulgor cõderetur.ſic quoq; cõcupiſcis quæ nõ capis.ab Europa petis Aſiã,ex Aſia tranſis in Europã.deinde ſi humanũ genus omne ſuperaueris:cũ ſyluis,niuibus,& fluminibus,feriſque,ac beſtiis geſturus es bellũ.quid?tu ignoras arbores magnas diu creſcere:vna tamen hora extirpari.ſtultus qui fructus earũ ſpectat:altitudinem non metitur.vide ne dũ ad cacumẽ puenire cõtẽdis:cũ ipſis ramis(quos cõprehenderis)decidas.leo quoque aliquando minimarũ auium pabulũ fuit,& ferrum rubigo cõſumit.nihil tam firmũ eſt:cui periculũ nõ ſit etiã ab inualido.
Cynias. Pyrrhus Et Cynias Theſſalus Pyrrhũ regẽ in bellũ Italicũ ambitione dominandi cõcitatũ:ita modeſte,eum interrogãdo caſtigabat: victis Romanis quid agemus?vincemus Italiã,Pyrrhus reſpondit,victa Italia quid agemus?vincemus Siciliam: quid ea victa?a Lybia & Carthagine quis abſtineat?his victis erit ne finis militiæ noſtræ?nequaq̃. Nam Macedoniam,Græciã,& reliquas mũdi partes cum hac potentia facile ſuperabimus.ſubactis omnibus quid acturi ſumus inquit Cynias?Pyrrhus ridẽs reſpõdit.otium agemus,& ſuauiſſimis ſermonibus atque lętitia fruemur.cui Cynias: adeſt nobis Pyrrhe facultas eorum omnium:ad quæ per cædẽ & ſanguinẽ nos ducis,fruamur ergo præſentibus, ſuccenſuit rex ſalubri cõſilio.Deuictis finitimis,Tarentinis,Lucanis,Samnitibus,Romanis,Siculis,Carthaginenſibus,Epyris,Macedonibus,Spartanos aliis bellis intentos aggredit:vbi mulierũ virtute repulſus,Ptolemæum filium,& multam partem exercitus perdidit.Inde Argos
Antigonꝰ. concedit:vbi dum expugnare contendit Antigonum in vrbe obſeſſum ſaxo e muro a muliercula miſſo percuſſus interiit,caputq; eius Antigono oblatum eſt.vide qui

ambitioni ſeruiũt,quã miſerum ſuæ ſeruitutis experiunt̃
exitũ.itaque vos iam ſapite docti modeſtiã ſequi:& ambi- Theophraſtus.
tionẽ fugere.Theophraſtus enim moriens ita ſuos diſci-
pulos ambitionẽ vitare ammonebat.Multa dulcia glorię
obtentu:vita mẽtitur nos.cũ viuerę incipimus:morimur.
nihil inanius amore gloriæ.& vitæ vanitas lõge amplior
eſt:quã vtilitas.ergo viuite felices.& ſtatim poſt ſimilia
verba rebus valefecit humanis.Honoris vacuitas paucos
inuadit:hinc ad inſtruendum,exempla non requirit.

¶ Quarti capitis commentarius ad literam.

72 ¶ Quartum cap.quatuor concluſionibus partitum eſt.
¶ Prima cõcluſio.Circa honores(vt & antę dictũ eſt)&
alia quædã virtus eſt,quæ ad magnanimitatẽ perinde ſe
ſe habere videtur:vt liberalitas ad magnificentiã.Nã hæ
virtutes ambæ a magnitudine diſcedunt:& nos circa me-
73 diocria,paruaq́;,vt oportet,diſponũt.¶ Secũda cõcluſio.
Vt in capiendis,erogandiſq́; pecuniis mediocritas eſt,&
exuperatio,& defectio:ita in huiuſmodi honorũ appeti-
tione,mediocritas,exuperatio, & defectio reperitur.Nã
in huiuſmodi honorum appetitione fit vt honores appe-
tant vt oportet,& vnde oportet.fit etiã vt magis q̃ opor-
tet,& minus q̃ oportet.reprehẽdimus enim ambitioſum
hominẽ,pariter & honoris appetitione vacuũ.illũ quidẽ:
quia amplius q̃ oportet,& vnde non oportet honorem
appetit:hunc vero,ꝙ ne honeſte quidem honorari cupit.
& interdũ ãbitioſum tanq̃ virilẽ,cordatumq́; virum,&
rei pulchrę cupidum:laudamꝰ.interdũ vero cõtra lauda
mus remiſſum:quaſi moderatum quẽdam,atq́; modeſtũ.
74 & id quidẽ ſuperius iã dictũ eſt.¶ Tertia concluſio.Am
bitioſum quandoq́; laudamus,& quandoque vitupera-
mus:ꝙ non ſemper ad idem ipſum referimus.Nam cum
cõſtet pluribus modis quẽpiam dici honoris cupidũ:cũ
ad quoſdam vt deficientes ambitioſum comparamus,ip-
ſum ꝙ amplius q̃ ipſi honores cupit,laudamus.cum autẽ
comparamus ipſum ad id quod oportet:vituperamus ꝙ
75 magis q̃ oportet honores ambit.¶ Quarta concluſio.Cũ
media virtus nomine careat:ambitio,& honoris vacui-
tas extrema vitia de ipſa media virtute(quaſi media re-
gione vacua)cõtendere videntur.Procul dubio in quibꝰ

eſt exuperatio & defectio:in iis eſt & mediũ.in honorum aũt appetitiõe eſt exuperatio atq; defectio.appetunť eñ honores amplius q̃ oportet,& minus quã oportet.ĩ illis igitur eſt mediũ.laudatur igiť medi⁹,habit⁹:quo vt oportet affectantur honores.qui quidẽ mediocritatis habitus circa honorẽ,& nomine carẽs,cũ ad ambitionẽ cõparať, videtur honeſtatis vacuitas:& cũ ad honoris vacuitatẽ, rurſus apparet ambitio.&ad vtrũq; cõparat⁹,quodã modo vtrũq; videtur.qđ & idẽ in cæteris virtutib⁹ intueri licet.& ſemp̱ oppoſita hic videnť eſſe extrema,extremorũq; noĩa ſubeũt:quia medio nullũ nomẽ inditũ ſit.cõtẽdũt igiť hic(ꝑ mediæ Virtuti nullũ nomen ſit)de media virtute extrema vitia,& illi viſſim ſua nomina tribuũt.

De Mãſuetudine,eiuſque extremis. Cap.V.

MAnſuetudo autem eſt quidẽ mediocritas circa iram.At cũ mediũ & extrema fere nomine careãt;ad mediũ quidem manſuetudinem ipſam adducimus,declinantem ad defectionem,vacantem nomine.Exuperatio vero,quædam iracũdia dici poteſt.etenim affectus quidem eſt ira, ea vero quæ ipſam efficiunt:multa ſunt,& diuerſa.Is igitur qui pro quibus,& quib⁹ oportet,& vt oportet,& cũ oportet,& quanto in tẽpore oportet iraſcitur:laudatur.eſtque hic mãſuetus:ſi quidem laudatur ipſa manſuetudo. 76

¶Manſuetus enim ac mitis:perturbatione vacare,& nõ ab affectu duci:ſed pro his,& tãto in tempore iraſci ſolet:perinde atque ratio iubet.Peccare autem circa defectionem magis videtur.nõ eſt eñ vindex ipſe manſuetus,ſed 77

potius clemens:& ad veniam dandã propen-
78 lior. ¶ Defectio autẽ, ſiue ſit quædã iræ vacui
tas, ſiue aliqd aliud: vituperať. Qui nãq; non
iraſcuntur pro quib⁹ oportet, & vt oportet, &
cũ oportet, & quib⁹ oportet: fatui eſſe videnť.
nã neq; ſentire, neq; dolere videntur. ¶ Atq; q
nõ iraſcitur: nõ videť eſſe aptus ad vlciſcẽdũ.
perferre aũt cõtumelias, & ſuos negligere: ſer-
79 uile eſt ſane. ¶ Exuperatio vero ꝑ omnia qui-
dem fit. Nam fit & in quib⁹ nõ oportet, & pro
quibus nõ oportet: & magis & velocius, & ma
iore in tempore quã oportet. non tamen vni-
uerſa eidem inſunt: quippe cum eſſe non poſ-
ſit. malum enim & ſeipſum perdit. & ſi integrũ
80 ſit: intolerabile fit. ¶ Iracundi igitur cito qui-
dem iraſcuntur, & quibus non oportet, & pro
quibus non oportet, & magis quam oportet.
at cito deſiſtunt. quod quidem & optimum
habent. hoc autem ideo fit, quia non detinent
iram: ſed reddunt. quo pacto & manifeſti ſunt,
ob celeritatem. deinde ceſſant. Exuperatio-
ne autẽ ſunt celeres: & ad quiduis, & pro quo-
uis iracundi, qui ſummæ ſunt bilis. vnde &
ſummæ bilis homines appellantur. Amari au
tem cum difficultate placantur: & longo tem-
pore ſunt ſub ira. detinent enim ipſam. ſed vbi
reddiderint; ceſſant. vltio nanque ponit iræ
modum, pro dolore voluptatem efficiens. ꝙ
ſi hoc non fiat: habent ipſum pondus. Etenim

quia nō eſt manifeſtū: nemo perſuadet ipſis. vt in ſe autem concoctio fiat iræ: tēpore opus eſt. Sunt autem tales homines & ſibijpſis, & amiciſſimis permoleſti. īfenſos autem eos dicimus: qui pro quibus non oportet, & magis q̄ oportet: & longiore tempore iraſcūtur, ſineq; vltione vel pœna, non reconciliantur. ¶ Man 81
ſuetudini autem magis exuperationē opponimus. Fit enim magis: quippe cū humanius ſit punire. & ipſi īfenſi: difficiliores ſunt ad vitā ſimulagēdam. ¶ At enim (quod & antea dictū 82
eſt, & ex ijs quæ dicuntur emergit) non eſt facile determinare: quonā modo, & quib⁹, & pro quibus, & quanto tempore iraſcendum ſit, & quouſque iratus, recte faciat quis, aut peccet. Qui namque parū tranſgreditur: nō reprehēditur, ſiue ad exuperationē: ſiue ad defectionē ſe flectat. Nonnunq̄ em̄ deficientes: laudam⁹, māſuetoſq; vocamus. & ipſos infenſos, tāquā aptos ad dominandum: viriles dicimus eſſe. Facile igitur non eſt aſſignare ratione: quātū, & quo modo quiſpiam egreſſus vituperādus eſt. in ſingularibus enim & ſenſu: iudiciū eſt. Illud tamen eſt manifeſtum: medium quidem habitū, quo quibus oportet, & pro quib⁹ oportet, & vt oportet iraſcimur: & ſimili modo de ceteris, laudabilē eſſe. Exuperatiōes autē, defectioneſq; vituperādas. atq; ſi parū diſtēt a medio: leuiter. ſi plus: magis. ſi nimiū: vehemēter

eſſe carpēdas. Conſtat igitur habitum medium conſequēdum eſſe, ac amplectendū. ſed de habitibus qui ſunt circa iram: ſatis iam diximus.

¶QVINTI Capitis notæ.

70 ¶Per omnia, per omnium prudentiæ circunſtantiarum
80 tranſgreſſionem. Homines ſummæ bilis. ſumme choleri ci. eſt enim bilis cholera. ¶Hoc in loco de māſuetudine exequitur Ariſtoteles: quæ virtus eſt imponēs iræ frena. & quæ virtus coniunctam pariter habere ſolet intelligentiam, imperturbatamque mentē. quod de Eumene manſueto belli exercitus duce argumento cognitum eſt: qui cū ſciſſet literas paſſim in caſtris abiectas, quibus magna præmia iis promittebantur qui caput eius deferrent ad Antigonum. vocatis ad concionem militib⁹, primo gratias egit ꝙ nemo inuentus ſit: qui ſpem cruenti præmii ſacramentis fidei anteponeret. tū callide ſubiunxit, confictas has a ſe literas: ad experiendos ſuorū animos. cæterum ſuam ſalutem in omnium ſalute eſſe. nec Antigonū nec quenquam ducum ſe ſic velle vincere, neqꝫ in ſe peſſimum vincendi exēplū ſtatuere. ſic animos omniū in ſe confirmauit. Itaqꝫ facile manſuetudo mortaliū corda ad ſe cōciliat, ac deuincit. Et Apollonius Thianeus philoſophus: placauit ſua māſuetudine Aurelianū imperatorē in Thianā ciuitatē ſæuientē, pariter & ad māſuetudinē edocuit. Si vis o īperator inquit, vincere: nihil eſt cur ſæuias in ciues iſtos. Si vis imperare: abſtineas a cruore innocentū. Si vis viuere: clemēter, manſueteqꝫ age. Iurauerat enī tū prius Aurelianus Thianā rebellē vrbē obſidēs: ſe neqꝫ canē quidē in ea vllū (ſi caperet) relicturū. & ea res militibus prędę auidis, ſpē dederat, animumqꝫ capiendi. at cū capta eſſet, militibus euerſionē petētibus: negaui inquit in hac vrbe me relicturū canē, ergo oēs occidite. vſus mirabili manſuetudinis benignitate, quæ ad noſtra tēpora feſtiue memoratur, & ciuitas ſeruata eſt. manſuetudo ergo, parua non eſt virt⁹: quæ ciuitates, patriaſque ſaluare ſolet. Antonius Pius adeo clemens, manſuetus, mitiſqꝫ legitur imperator: vt ſemper hanc ſentētiā Scipionis haberet in ore, ſe malle vnum ciuem ſeruare, quam mille

Eumenes. Antigonus Apolloni⁹ Aurelian⁹ Antonius Scipio

Athenodorus. Auguſtus. — hoſtes occidere. Et Athenodorus philoſoſophus cum ab Auguſto in patriam recederet, petiiſſetque Auguſtus, vt ſibi aliquod monumentum relinqueret: inquit, Cæſar ſi tibi contigerit iraſci, nihil prius dixeris, feceriſque, q̃ quatuor & viginti literas prius mente percurreris, ſolũ ei demãſuetudine præceptũ relinquens. Gymnoſophiſta — Idẽ fecit & Gymnoſophiſta Alexandro ſciſcitanti: quonam pacto imperitãs, magnã ſibi gloriã cõpararet: ne ſis terribilis iquit. Et de clementia, mãſuetudineq́ probatur Alexãder: Alexander Olympias — quem cũ Olympias mater plurimũ vrgeret vt tolleret inſontem, occideretque: idque rogaret per nouem menſes quibus ipſum geſtauerat in aluo. maſuete reſpondit: aliã de me parens optima quamuis mercedem poſtula. hominis ẽm vita: nullo beneficio cõpenſatur. Diodorus Sabacus — Et Diodorus Siculus autor eſt, Sabacũ Ægyptiorũ regem adeo ſanguinis animaduerſionẽ horruiſſe: vt capite reos, dãnatoſq́, vinctos catenis operas vulgo per ciuitates preſtare iuberet ne interimerentur. & cum (paucis interfectis ſacerdotibus) imperare potuiſſet: ſponte ſe regno abdicauit. & in Æthiopiam priuatus rediit. maluitq́ immanſuetudinis ſcelere vacare, q̃ crudeliter diuturno regno potiri. Thraſybulus Lycius Socrates — Et de eadem virtute commendatur Thraſybulus Lyci filius, qui a triginta tyrannis iis qui morti Socratem adiudicarant: patriam liberauit. & pepercit reliquis ciuibus, legemque tulit ne quis anteactarum rerũ accuſaretur, neve multaretur. Et hanc legem Athenienſes obliuiõis appellauerũt. nec q̃cquã aliud ꝓ munere recipere voluit pręter coronã ex duob⁹ oleaginis ſurculis. & facile quẽcumq́ ciuiũ ſibi in honore pręferri ſinebat. & niſi hæc adeſſet virt⁹ (vt Satyrico viſum eſt) nihil a truculẽtis, immanibuſq́ feris differre videremur: inquit enim

Iuuenalis ſaty. 15.

Separat hæc nos
A grege mutorum: atque ideo venerabile ſoli
Sortiti ingenium, diuinorumq́ capaces.
Atq́ exercendis, capiendiſq́ artibus apti.
Senſum a cæleſti demiſſum traximus arce,
Cuius egent prona, & terram ſpectantia: mundi
Principio indulſit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque: mutuus vt nos
Affectus petere auxilium, & præſtare iuberet

Quid rurſum adiungat,audi.molliſſima corda
Humano generi dare ſe natura fatetur,
Quæ lachrymas dedit,hæc noſtri pars optima ſenſus.

Et adeo manſuetus fuit Pythagoras:vt diceret nullum Pythagor.
animal eſſe necandũ,& nullã mitẽ plantã violandã.& ve
recundiã & pietatẽ prędicabat eſſe colendas. Et Xenocra Xenocra
tes philoſophus adeo miti fuit ingenio,vt cũ paſſer futu- tes
rus accipitri prędą,in eius ſinũ ſe recepiſſet,operuit eũ at
que fouit,dicens:non oportere ſupplicẽ ꝑdere.tanto ma
gis ad homines futurus mãſuetus.Et hęc clara virtus ad-
uerſantẽ habet irã,iræque vacuitatẽ.ex ira:bella,inimici-
tiæ,cædes,homicidiaque ꝓdeunt.& inter feras nulla cru- Arpagus
delior,horribiliorq́ fera,ſi ſæuit. Sęuiens enim Arpago Aſtyages
Aſtyagis Medorum regis præfecto:dedit ſuum filiũ epu-
landũ.& ſæuiens filii truncũ caput,brachia.pedeſq́ iuſſi
a patre in ſua p̄ſentia necari:ad Cleopatram communem Cleopatra
parentem Ægypti reginam,tanq̃ natalicium munus mit
tit.tantũ enim facinus ex ira auſus eſt Ptolemæus:in pro Ptolemæus
priũ filium(victa pietate paterna)committere.Quæ ſi ad
ſęuitiã non aſcẽdit:homines tamẽ ridiculos facit.quis enĩ
Eurylochum Pyrrhonis Helienſis auditorẽ non rideret: Eurylochꝰ
qui tanta iræ impatientia laborabat (vt author eſt Laer- Pyrrho
tius)vt ſæpenumero accepto veru cũ carnibus,cocum ad Laertius
forum vſque proſequeretur:vt more carniũ cõfigeret aſ-
ſitandum.& quæſtionibus ſuorũ çoæqualium fatigatus:
impatientia victus ſæpe tranabat Alphæũ fluuiũ tanq̃ ſæ
uo concitatus œſtro. Et huiuſmodi indomitũ iræ impetũ
hos frenare monet Horatius hoc pacto.

Ita furor breuis eſt.animum rege,qui niſi paret Horatius
Imperat:hunc frenis,hunc tu compeſce catenis. epi.2.li.1.
Fingit equum tenera docilem ceruice magiſter
Ire viam.verum qui non moderabitur iræ:
Infectum volet eſſe,dolor quod ſuaſerit & mens,
Dum pœnas odio per vim feſtinat inulto.

Et iræ indulgentia multos perdidit.iraſcendũ enim eſt
pro quibus oportet,& vt prudentiæ regulæ præcipiunt.
Exemplo poteſt eſſe Lucretii filius qui cũ licentia parẽtũ
ad delicta,p̄termitteretur inemẽdatus,tandẽ tractꝰ ad vlti
mæ pœnæ ſuppliciũ,patrem clãculum aduocat:tanq̃ fine

arbitris aliqua dicturus,& patris naſum mordicitus den
tibus puellit:ipſum accuſans ꝙ primos eius errores non
emendauerit,& cum licuit,paterna caſtigatione viam pec
candi non præcluſerit.itaque ſua nunc indulgẽtia ad pœ
næ ſupplicium trahi.quapropter cum peccatur & autho
ritas emendandi adeſt:minime remiſſum eſſe decet,ſed ꝑ
tinus diligenter emendandum,nec manſuetudinis quidẽ
terminos vnq̃ excedere.alioqui iræ vacuitas nimium li
centioſa,damnoſaque eſſet.

¶ QVINTI Capitis commentarius ad literam.

¶ Quintum cap.quinque diffinitionibus,quinque man
ſueti proprietatibus,& quinque concluſionibus partitũ
eſt.¶ Quinque diffinitiones.Manſuetudo eſt mediocri 76
tas circa iram.Iræ vacuitas,eſt circa iram defectio:quæ &
nomine caret.Iracundia,eſt circa iram exuperatio.& fer
me hĩc,& medium,& extrema innominata ſunt:ſed man
ſuetudinem ad medium ipſum applicamus.Ira perturba
tio,affectuſq; eſt circa quam dicti verſantur habitus:quæ
multis,varijſque de cauſis excitari ſolet.Manſuetus eſt q
pro quibus oportet,quibus oportet,vt oportet,cum opor
tet,& quãto tempore oportet:iraſcitur.& laudatur man
ſuet⁹,nec iniuria quidẽ,quãdoquidẽ ipſa mãſuetudo lau
datur.¶ Mãſueti ꝓprietates.Mãſueti atque mitis eſt,per 77
turbatione vacare:& non duci affectu.pro iis & quanto
tẽpore iraſci vt recta ratio iubet.potius irę defectu pecca
re videri,q̃ exceſſu.nõ eſſe vindicẽ:ſed clemẽtem potius,
& ad dandã veniã ꝓpenſum.¶ Prima concluſio.Defe 78
ctio ſeu iræ vacuitas,ſeu alio quouis nomine vocẽt:vitu
peratur.¶ Primo.Nã qui nõ iraſcuntur ꝓ quibus opor
tet,vt oportet,cũ oportet,& quib⁹ oportet:inſipientes,ſtu
pidique videnť,neq; quidẽ ſentire:neq; dolere videntur.
¶ Secundo.qui nullo pacto iraſciť:nõ videtur ad vlciſcẽ
dum natus.atqui omnino perferre contumelias,& ſuos
negligere:nimiũ ſeruile eſt.¶ Secunda cõcluſio.Iræ exu 79
perationẽ per omnia fieri cõtingit:nõ tamen omnia eidẽ
ſimul aſſunt.Nã cõtingit fieri & in quibus nõ oportet,&
pro quibus nõ oportet,& magis,& citius,& maiore in tẽ
pore q̃ oportet.ſed iccirco nõ omnib⁹ modis ſimul delin
quit:ꝙ malũ etiã ſeipſum perdit.& ſi penitus integrũ ſit:

80 intolerabile fit. ¶ Tertia cõcluſio. Eorũ q̄ iræ exceſſu delinquũt: quædã differẽtia eſt. Nam eorũ quidã dicunt̃ iracundi, & hi quidẽ cito iraſcuntur, & q̄b⁹ nõ oportet, & ꝓ quibus nõ oportet, & magis q̄ oportet. at cito ab ira deſiſtũt: & id quidẽ optimum habent. quod ideo illis euenit: quia nõ cõprimũt irã, ſed ſtatim effundũt, hocque modo ſe ſtatim manifeſtant ob celeritatẽ, ſubindeque ceſſant. & maxime oĩm hoĩes qui ſummæ ſunt bilis: exuperatione perturbationis iræ, ſunt celeres, & ad quoduis, & ꝓ quouis iracundi. proinde & iracũdi: ſummæ bilis hoĩes appellantur. & quidã dicuntur amari: difficile placabiles, & in longũ tempus irã retinẽtes, cõprimũt enim ipſam. at vero vbi ipſam reddiderĩt: ceſſant. illis enim vltio ponit iræ modũ: voluptatẽ pro dolore efficiens. at donec id factum fuerit, onus retinẽt. & hoc illis potiſſimum euenit tandiu ſeruare: quia eorum occulta ſit ira, quam nemini manifeſtant. iccirco nemo ſtudet perſuaſionibus illã mitigare. at vt ira occluſa in ſe decoquatur, digeraturque, tẽpore op⁹ eſt. Sunt & alii & ſibiipſis, & amiciſſimis ꝓmoleſti, atque difficiles, qui vocantur infenſi. & ſunt qui pro quibus nõ oportet, & magis q̄ oportet, & longiore tẽpore iraſcũtur:
81 qui ſine vltione, & pœna nunq̄ reconciliant̃. ¶ Quarta concluſio. Iræ exuperatio: magis manſuetudini oppoſita eſt. Nã frequẽtius fit. ſunt enim hoĩes ad vlciſcendum ꝓniores. & deterior eſt: nã infenſi ſunt ad vitã, vitæque cõ-
82 ſuetudinẽ peragendam, difficiliores. ¶ Quinta concluſio. Nõ eſt facile determinare quonam modo, & quibus, & ꝓ quibus, & quãto tempore iraſcendũ ſit, & quouſque quis iratus aut recte agat, aut peccet. Nã & id quoquo modo ſuperius tactũ eſt, & ex iis q̄ adducuntur dilucet. nã q̄ parum trãſgredit̃: non vituperat̃, ſiue id ad exuperationẽ ſit, ſiue ad defectionẽ deuergat. immo nõnũq̄ deficiẽtes laudamus: & mãſuetos, miteſq; vocamus. & nõnunq̄ ipſos infenſos, tanq̄ aptos ad dominãdum: viriles nũcupamus. facile igitur nõ eſt ratione determinare, demetirique: quãtum, & quo modo quiſpiã egreſſus, vituperandus eſt. nã huiuſmodi iudicium in ſingularibus, & in ſenſu conſiſtit: quæ determinare facile non eſt. ſed illud ꝓ comperto haberi ſatis ſit. medium quẽdã eſſe habitũ, quo quibus opor

tet,pro quibus oportet,& vt oportet,& ſimili quoq; modo in cæteris iraſcimur,& laudabilẽ eſſe.& ei⁹ exuperationes,defectioneſq; eſſe vituperandas.verũtamẽ ſi parũ a medio diſtent:parũ,ac leuiter vituperãdæ ſunt.ſi. pluſculum,magis.ſi maximum,vehemẽter ſunt carpendæ.at ſatis iam conſtat medium habitum conſequendum,amplectendumq; eſſe:& de habitibus qui circa iram contingunt,dictum iam eſſe perabunde.

¶ De Affabilitate,eiuſq; extremis.Cap. VI.

IN congreſſionibus autem & conuictu,& vſu communi verborũ ac rerum:quidam placidi eſſe videtur. 83
Qui quidem pro voluptate afferenda,laudant omnia,& nihil aduerſantur.putantes haud quaq̃ ſeſe moleſtos cuiquã eſſe oportere.Quidam cõtra:in omnibus aduerſantes,neque curã vllam habẽtes: ſi dolorem afferẽt,difficiles,contentioſique vocantur.Patet igitur hos quidem duos habitus eſſe vituperandos:mediũ autem inter hos laudãdum.quo q[uidem] quiſpiam ea quæ oportet,& vt oportet,acceptabit,& ſimiliter ægre feret.verum ipſi nomen nullum eſt poſitum.¶ Perſimilis autem eſt 84
amicitiæ.talis eſt ẽm is qui medium hũc habet habitum:qualem probum hominem,amicum dicere ſolemus,ſumpta dilectione.Sed differt ab amicitia:quod eſt ſine affectu,dilectioneq; eorum quibus cum,is congreditur,qui hũc habitum habet.non ẽm amore,vel odio:ſed quia talis eſt ipſe:probat ſingula vt oportet.nam ſimiliter tam ad notos,q̃ ad ignotos:tã ad fami-

liares,q̃ ad non familiares id ipſum aget.ĩ ſingulis tamen vt conuenit.non eñ æque familiarium:& externorum curã habere,neq; dolere ſimiliter eos afficere oportet.Vniuerſaliter igitur dictum eſt:ipſum congredi vt oportet.

85 ¶Reſpicies autẽ ad honeſtatẽ,vtilitatẽq;:cõiectabit dolorẽ non afferre,vel delectare. videt tñ hic circa voluptates,doloreſq; eos,verſari: qui in congreſſionib⁹ fiunt.atq; quibus voluptatib⁹ non eſt honeſtũ ipſi,vel affert damnũ delectare,eas moleſte feret,& eliget dolorẽ inferre.Et ſi facienti deformitatẽ nõ paruã afferat,aut damnum:oppoſitio vero paruum dolorem,non probabit ſed ægre feret.Diuerſo autem modo cum ijs qui ſunt in dignitatibus: & cum priuatis,& cum magis,minuſue notis: & cum aliarum identidem differentiarũ hominibus congredietur:ſingulis tribuẽs id quod decet.& per ſe quidem expetens delectare:cauens autem dolorem afferre,& ſequẽs ea quæ eueniũt ſi ſint maiora:honeſtũ inq̃,& id quod conducit. Atq; voluptatis gratia magnę,quę eueniet:dolorẽ affert paruũ.talis eſt igitur ipſe medius:ſed nomẽ nõ habet.

86 ¶Is autẽ qui delectat:ſi id agit ſtudẽs eſſe iucũdus,nõ ob aliud quicq̃:placidus vocatur:ſin emolumẽti cauſſa ſui,vt inde ſibi proueniat ĩ pecunijs.& in ijs quæ pecunijs cõparant vtilitas:adulator.Eũ vero qui moleſte fert oĩa : difficilẽ contẽtio-

ſumque quemdam diximus eſſe. Videntur autem extrema inter ſeſe oppoſitionem ſuſcipere: quia medium nomine caret.

¶SEXTI CAPITIS NOTÆ.

¶Nomine affabilitatis: pro medio habitu qui nomine caret, & qui perſimilis eſt amicitiæ: hoc in loco vtemur. ¶Itaq; hoc in loco Ariſtoteles affabilitatē, humanitatēq; proſequitur. de qua ſubdēda ſunt documēta. Pyrrhus Epyrotarū rex bellicoſiſſimus dicere ſolit⁹ erat, plures a Cynia vrbes affabilitate ac ſuauiloquētia: q̄ ab ſe, armis victas eſſe. ¶Amaſis Ægyptiorū rex humanus & affabilis fuiſſe legitur: qui cū contēnerēt ab Ægyptiis q̄ obſcuro loco natus, ad regiū culmē euectus eſſet: ex vaſe aureo qđ ad turpes lauādi vſus ſeruiuerat, ſimulachrum Iouis cōfecit, & in eminētiſſimo vrbis loco collocauit. quod cū religioſe colerēt: rem affabiliter docuit, ſimulachrū eo ex vaſe eſſe conflatū in quod prius Ægyptii vomebāt, miebant, pedeſq; lauabāt: nūc autem religioſe venerabatur. eodēq; ſibi modo cōtigiſſe: qui prius plebeius eſſet, nunc vero eorum rex. hac itaque vrbana adinuentiōe, ſibi ſubditorum animos deuinxit. ¶Affabilis eſt: alterius ſecretum nō inquirere. Cæcilius Metellus huius rei exemplo eſt. qui in obſidione vrbis Trebiæ in Hiſpania circuiens: interrogatus quidnā ſic ageret: reſpōdit ſi ſuam interiorē tunicā ſciret ſuæ mētis eſſe conſciā, continuo exutam: igni, flāmiſq; cōmitteret. ¶Ad hoc, ē affabilis ſecreta tegere. ſic em̄ Perſæ ſuos iuuenes inſtituūt: vt poti⁹ mori, q̄ ſecreta detegere malint. & apud eos diſciplina, vetuſque lex eſt, qua cauetur vitæ periculo ſilētiū cuſtodiri. Gymnoſophiſtæ quidam ad Alexandrū ducti: q̄ affabilitatis gratia præſtarent, muneribus, immunitateq; abiere donati. quorum cum maiorē natu interrogaſſet Alexāder, quid agendo beneuolentiam iniri poſſet: inquit ſi nemini formidādum te dederis. Tum aliū, vitā ne an mortē fortiorē opinaretur? vitā inquit quę tot aduerſa, calamitoſaq; perferat. Tum aliū quoadviuendū homini cenſeret? donec inquit mortem vitio potiorē ducat. Ad hāc virtutem pertinet nemini detrahere. Horatius.

Pyrrhus
Cynias
Amaſis
Cæcilius
Perſæ
Gymnoſophiſtæ
Alexander

Abſentem qui rodit amicum, Horat.ſat.
Qui non defendit alio culpante,ſolutos iiii.libr.j.
Qui captat riſus hominum,famãq; dicacis:
Fingere qui non viſa poteſt,commiſſa tacere
Qui nequit:hic niger eſt,hunc tu Romane caueto.
Arcanum neq; tu ſcrutaueris vllius vnquã. Horatius
Commiſſumq; teges,& vino tortus,& ira. epiſto.xix.
Nec tua laudabis ſtudia,aut aliena reprendes
Quid de quoq; viro,& cui dicas.ſępe videto.
Percontatorem fugito:nam garrulus idem eſt.
Nec retinent patulæ commiſſa fideliter aures.
Et ſemel emiſſum volat irreuocabile verbum.
Qualem commendes etiam atq; etiam aſpice:ne mox
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.
Quem ſua culpa premet:deceptus omitte tueri.
Oderunt hilarem triſtes,triſtemq; iocoſi.
Sedatum celeres:agilem,gnauumq; remiſſi.
Potores bibuli media de nocte falerni
Oderunt porrecta negantem pocula:quamuis
Nocturnos iures te formidare vapores.
Dente Theonino cum circunroditur:ecquid?
Ad te poſt paulo ventura pericula ſentis?
Tunc tua res agitur paries cum proximus ardet.

Ad hanc eandẽ virtutem ſpectare putãt:pauca loqui,& iactabundam,impudentemq; fugere garrulitatem,quam ex Iuuenale cognoſcas literatis ſummopere eſſe indecoram:& quam hoc carmine notat. Iuuenalis ſaty.iii.

Ingenium velox,audacia perdita,ſermo
Promptus,& Iſæo torrentior.ede quid illum
Eſſe putes?quemuis hominem ſecum attulit ad nos
Grammaticus,rhetor,geometres,pictor,aliptes,
Augur,ſchœnobates,medicus,magus:oĩa nouit.

Pythagoras diſcipulos prius tacere q̃ loqui docebat:& loquaciores qnq̃ueñi vocis exilio dãnabat. Pythagoras. Documentũ dedit Ariſtoteles Caliſtheni ad Alexandrũ itãti:vt q̃rariſſime & iucũde loqueretur apud eũ qui arbitrium vitæ,neciſq; in extremitate linguę haberet. Ariſtoteles Caliſthenes Scribũt hiſtorici,partis orietalis anſeres præ nimio calore eoã plagã linquẽtes, petẽteſq; occiduã,cũ Taurũ montẽ aquilis abundantem Alexander Anſeres orientales

præteruolitãt,illas formidãtes,roſtra lapillis obſtruere: ne cõſuetudo vocem illis elidat.qui poſtea quã verticem mõtis euaſere,calculos reſpuũt,& ſecuriore volatu p apta cæli ſpatia ſolito ſtrepitu,ſolitoq́ clãgore ferũt̃.maturæ documẽtũ oportere ſilentii,vociſq́ rationem habere eos:qui linguæ volũt effugere detrimentũ.

Chilo

Chilonis ſentẽtiæ hæ ſunt.quid difficile?arcana reticere.otiũ recte diſponere,iniurias tolerare.adiecit:linguã ſemp,ſed pręſertim in cõuiuio contine.pximo noli maledicere.nemini minas intẽtare.

Socrates

Nemnẽ irridere oportere docuit Socrates cum diſruptã pallii ſui partem inſpectãdã hominibꝰ

Antiſthenes

dediſſet Antiſthenes:aſpicio(inquit)per ſciſſuram pallii tuam vanitatem.

Demetriꝰ.

Et Demetrius Phalereus hæc affabilitatis documẽta reliquit.Iuuenes domi venerẽtur parẽtes, in via occurſantes,in ſolitudine ſeipſos.

Pythagoras.

¶ Et Pythagoras de iis quæ ſupra nos ſunt,ammonebat:ne quicquam temere eſſe loquendum,ſeq́ dicebat deſcendiſſe ad inferos,& animam Heſiodi colũnæ æreæ vinculis aſtrictam, ſtridentemq́ vidiſſe.

Heſiodus

Homerus.

& Homeri animã ex arbore pendẽtẽ:pœnas ꝓ iis dãtes quæ de diis temere finxere.

Et Affabilitatẽ vim magnam humanitatis habere,& ad animos ciuium cõponendos Horatius author eſt:ita inquiens.

Horatius in ar.poe.

Orpheus

Amphion.

Sylueſtres ,homines,ſacer interpreſque deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus:
Dictus ob hoc lenire tygres,rapidoſq́ leones.
Dictus & Amphion Thebanæ conditor vrbis
Saxa mouere ſono teſtudinis:& prece blanda
Ducere quo vellet.

Oſelus

Et Oſeli Stoici de affabilitate præceptum hoc:eſt ſtudioſis multum notandum.

Horatius ſat.ii.lib.ii.

Diſcite,non inter lances,menſaſq́ nitenteis,
Cum ſtupet inſanis acies fulgoribus,& cum
Acclinis falſis animus meliora recuſat.
Verum hic impranſi mecum diſquirite.

A Gel.lib. xiii.cap.ii.

Varro.

Neque ab hac ſentẽtia abhorret id quod ex Menippæis Varronis adducitur:conuiuium tribus cõſtare debere, lectis viris,lecto loco,lecto tempore.Lecti viri ſunt qui nec loquaces ſunt,nec oĩno muti:iucũdi & inuitabiles. qui iuſtã orationis partẽ perſequi queant,& itidẽ partẽ tacere cũ aliena oratio eſt.nam eloquẽtia in foro & apud

ſubſellia:& ſilentiũ in cubiculo ſeruãdũ eſt,in conuiuio decẽt ſermones ad communẽ vitæ vſum pertinentes,de quib⁹ neq; in foro,neq; in negotiis agẽdis loqui otiũ eſt. & numerus cõuiuarum a numero Gratiarum protendi-tur,ad numerũ Muſarum.tres enim ſaltem ſint,neque quam nouem plures ſint. Et Heſiodus. Heſiodus.

Si tibi corda tumẽt:vultus non indicet iram.
Turpe ſequi eſt ſceleratum hominem.maledicere cuiq̃
Infandum eſt:qui iam vita laudetur honeſta.
Nunq̃ a te,nunq̃ miſera obiurgetur honeſtas.
Diuinum donum eſt:diuinum æterna voluntas.
Qui loquitur parce,linguam nec in omnia ſoluit
Theſaurum præ ſe gerit ille:ea gratia magna eſt
Vt linguam moderes,meditataq; verba loquaris.
Si quemquam verbo lædes,læderis & ipſe.
Grata in amicorum venias conuiuia ſumptu
Communi:dato particulam.gratiſſima ſunt hæc.

Et huic virtuti cũ adulatione & contẽtione bellum eſt.& operæpretiũ eſt cognoſcere vnde adulator tam bellũ no men ſibi inuenerit.vnde inquies?a cauda canis reſpõdet Senenſis.eſt enim(inquit)vra cauda:inde adulari quaſi Senenſis adurari,q; canes ſeruiliter motu caudæ eblãdiuntur cũ ci bũ expectant.hinc Circe filia ſolis ſicut luxurioſos muta bat in ſues:veriſimile eſt adulatores cõuertere in canes, quorum dum viuerent ſemper æmulati fuerunt mores. Et de adulatoribus Iuuenalis hæc. Iuuenalis ſaty.iiii.

Quid? q; adulandi gens prudentiſſima,laudat
Sermonem indocti,faciem deformis amici,
Et longum inualidi collum ceruicibus æquat
Herculis:Anthæum procul a tellure tenentis,
Miratur vocem anguſtam,qua deterius nec
Ille ſonat,quo mordetur gallina marito.
Et quid agat rurſum. rides:maiore cachinno
Concutitur.flet,ſi lachrymas conſpexit amici:
Nec dolet.igniculum,brumæ ſi tempore poſcas:
Accipit endromyden.ſi dixeris æſtuo:ſudat.
Et quid plus?nanum cuiuſdam Atlanta vocamus.
Æthiopẽ cygnum:paruam extortamq; puellam
Europam.

Nomen erit pardus,tigris,leo. Et cætera id genus quæ aduerſus huiuſmodi ſeruile genus hominū adducuntur. Cōtētioſi:moleſti ſunt,& tam a cœtu & cōgregationibus humanis alieni:q̄ affabiles idonei. Et in literis interdum inueniūtur cōtentioſi,quos philoſophi:ſophiſtas vt plurimū nuncupāt.verū & hoc cōtētioſum genus aliquādo aſcēdit ad peritiores:vbi literarū barbaries,aut aliorum cōuitia apologiā deſiderant,aut inuectiuam.ſed id ſeruata mediocritate,ſeruatoque pudore fieri debet,vt illa Pādulphi Collenutii aduerſus detractorem Plinii defenſio. vt Apuleiana purgatio.Vnde Laurentius Valla ꝙ aliquando in contentionibus literariis viſus eſt mordacior: ita in eum poſt eius obitum iocatus eſt aliquis.

Pādulphus
Apuleius
Laurentius Valla

Nunc poſtq̄ manes defunctus Valla petiuit:
Non audet Pluto verba latina loqui.
Iuppiter hunc cœli dignatus parte fuiſſet:
Cenſorem linguæ: ſed timet ipſe ſuæ.

Itaque philoſophi nō multū cōtētioſum genus amplecti debēt.ꝙ ſi interdum pro veritatis incolumitate ſuſcipere oportet:id vrbane grateque fiat.quemadmodum Plato Prothagoræ & Euthydemi faceta confutatione omnes refutat ſophiſtas,docetq́ʒ ciuiliter eſſe ridendos.

Plato
Prothagoras
Euthydemus

Sexti capitis commentarius ad literam.

¶ Sextum cap.duabus cōcluſionibus,quibuſdam officiis affabilis,& tribus diffinitionibus partitum eſt.

¶ Prima concluſio.In cōicationibus humanis,conuictu, 83
cōmunique verborū,ac rerū vſu:eſt quidā medius laudabilis habitus,mediaque virtus.Nā in huiuſmodi cōgreſſionibus,cōuictu,& vſu cōi verborum,ac rerum:quidam videntur eſſe placidi,qui pro afferenda voluptate,laudāt omnia,in nullo prorſus aduerſantes.alii vero contra in omnibus aduerſantur:nullam curam habentes ſi dolorē, triſtitiamque afferunt:& hi difficiles,contentioſique vocantur.atqui hos duos habitus conſtat eſſe vituperādos. medius igitur inter eos continetur laudandus.quo quidem in congreſſionibus humanis,conuictu & verbis,factiſque:quiſpiam acceptabit quæ oportet,& vt oportet, & conſimiliter ægre feret.verum illi medio habitui:nullum nomē inditum eſt.¶ Secunda concluſio. Tametſi,is 84

medius habitus perſimilis ſit amicitiæ:ab amicitia tamẽ differt. Nam ſi hunc medium habitum habẽs,dilectionis affectum ad eos quibus conuiuit aſſumeret:prorſus talis eſſet qualem probum,amicumq; dicere ſolemus.attamen ab amicitia differt:ꝙ qui hũc habitum habet ſine affectu, dilectioneque ad eos quibuſcum congreditur ſeſe habet. non enim vel amore vel odio, ſed quia talis ipſe probat ſingula vt oportet.cuiusquidem rei argumentum eſt:ꝙ ſimiliter erga notos,& ignotos,familiares,& non familiares id ipſum agit:in ſingulis tamen ſemper agens vt conuenit.nam non æque familiarium,& ignotorum curam habere decet.neque vtroſque conſimiliter dolore afficere. Et vniuerſaliter atque ſummatim dictũ ſit:ipſum con

85 gredi vt oportet.¶ Eius ꝓprietates,atq; officia. Qui hãc poſſidet virtutẽ:cõiectabit honeſtatis,vtilitatiſque gratia aut dolorẽ non afferre,aut delectare.nã hic circa volupta tes,doloreſque verſaẽ,quæ in cõgreſſiõib⁹ fiũt.moleſteq; feret voluptates q̃ ſibi honeſtæ non ſunt,& quæ afferunt dãnum:eligetq; tũ dolorẽ afferre.ſi ſermo itẽ,aut factum ipſi faciẽti magnã deformitatẽ afferat,magnũue dãnum: aduerſario vero paruũ afferat dolorem:facere ſibi deformitatem,aut dãnũ minime ꝓbabit:ſed vtrũq; moleſte feret. varie,alioque modo cũ viris dignitateĩſignibus,cum priuatis,cũ magis minuſue notis,& cũ aliarum differentiarũ hoĩb⁹ cõuerſabitur.vnicuiq; ꝓ dignitate quod decet tribuẽs.cauebit eſſe moleſtus.quę in cõgreſſionib⁹ eueniũt:ea ſequetur,eaque intendet:quæ maiora bona ſunt, vt maius honeſtũ,maiuſue vtile.paruũ interdum afferet dolorẽ vt inde magna ſequatur voluptas,magnũq; emolumẽtum.talis eſt ipſe medius.ſed noĩe quo ipſum appel

86 lemus caret.¶ Diffinitiões. Placidus,eſt qui delectãdi gratia,nec ob aliud quicq̃:ſtudet eſſe iucũdus. Adulator,qui placere ſtudet,ſed emolumenti ſui gratia:vt ſibi inde aliqua pẽdeat vtilitas,vt in pecuniis,aut in iis quæ pecunia comparantur. Difficilis atque contentioſus,eſt qui moleſte fert oĩa,omnibuſq; aduerſaẽ.& quia mediũ noĩe caret: ſola extrema videntur inter ſe oppoſitionẽ recipere.& de media regione tanq̃ vacua ſit(vt & de medio circa mediocres honores habitu dictum eſt)contendere.

¶ De Veritate,& eius extremis. Cap. VII.

CIrca eadẽ fere verſatur & arrogan 87
tiæ mediocritas:quæ quidẽ & ipſa
nomine caret.atq; nõ inutile fuerit
de iјs etiã pertractare.Nã & ea ma-
gis quæ ad morẽ ptinẽt pcipiem⁹:ſi de ſingu-
lis fuerit ptractatũ.¶ Et virtutes etiã ipſas me-
diocritates eſſe credem⁹:ſi id in omnib⁹ fuerit
ita ſeſe habere perſpectũ.de iis igit̃ qui ĩ cõui
ctu ad voluptatẽ cõgrediũtur,atq; dolorẽ:iã
diximus.ſed nunc de veracibus mendacibuſ-
q; ſimiliter,& in verbis,& in actibus,& in fi-
ctione dicamus.¶ Arrogãs itaq; præclara:&ea 88
quæ non inſunt,& maiora q̃ inſunt,fingere ſi-
bi videtur.Diſſimulator autem cõtra,negare
quæ ſibi inſunt,aut imminuere ſolet.At me-
dius cũ ſit talis vt vnumquodq; quale eſt ip-
ſum dicat,atq; oſtendat,tam vita,q̃ verbis eſt
verax,ea ſibi ineſſe confitendo quæ inſunt,&
neque maiora neq; minora,¶ Fit autem vt ho- 89
rum vnũquodq; quiſpiam & alicuius,& nul-
lius rei cauſſa faciat.atque qualis eſt vnuſquiſ
q; talia tam dicit,quã agit.& ita viuit,niſi ali-
cuius gratia agat.per ſe autẽ mendaciũ impro-
bum eſt,& vituperabile.verum autem probũ
ac laudabile.Itaque verax quidem cum ſit me
dius:eſt laudabilis.Mendaces aũt ambo vitu-
perabiles ſunt.ſed arrogans magis.At eñ de
vtroq; dicamus oportet,prius autẽ de veraci.

90 ¶Atq; nō de illo nūc dicim⁹:qui in ſtypulatio nibus verū dicit,& in ijs quæ ad iuſtitiā & in- iuſtitiam pertinēt.(Hæc enim ad aliā accom- modantur virtutē)ſed de eo qui in quib⁹ hoc nihil refert,& in verbis & in vita ex eo vera dicit,quia habitu talis eſt.atq; talis,ęquus & bonus eſſe videbitur.Qui nāq; verū amat,& in quibus nil refert vera dicit:is multo magis vera dicet,in quibus refert.vt turpe enim mē- dacium fugiet:quod & per ſe fugiebat. Talis
91 vero laudabilis eſt.¶Magis autē ad defectio- nem veritatis declinat.hec enim æquabilius eſſe videtur,propterea φ exuperationes ſunt
92 ꝓmoleſtæ.¶Sed qui res ſibi maiores q̄ inſunt fingit,ſi nullius cauſa rei:prauo quidē eſt ſimi- lis.non enim mendacio gauderet.vanus tamē
93 magis:q̄ malus eſſe videtur.¶Sin alicuius gra tia:ſi gloriæ vel honoris,non nimium eſt vitu perandus, vt arrogans.ſin argenti,& eorum quæ ad argentum rediguntur:deformior eſt. Arrogans autem:non in potentia,ſed in ele- ctione con ſiſtit:habitu nanq;:quia talis eſt,ar- rogans eſt,ſicut & mendax quidam ipſo mēda cio gaudēs,quidā gloriā aut lucrum affectās. Qui igit̃ gloriæ cauſſa ſunt arrogātes:ea ſimu lāt pro quibus homines laudātur,aut beati eſ ſe dicūtur.qui vero gratia lucri:ea quorū vſus ad proximos trāſit,& quę nō ineſſe latere poſ ſūt.fingūt ēm̄ ſe medicos,vel vates egregios

Quapropter plurimi hominũ talia ſimulãt: ac
arrogãter ſibi aſſumũt.ſunt em̃ in ipſis ea quę
dicta ſunt.¶ At diſſimulatores attenuãtes ſua: 94
elegãtiores moribus eſſe videt̃ur.Non enim
id lucri cauſa facere videntur:ſed fugientes
tumiditatem. Maxime autem hi negant ea quę
ſunt præclara.vt & Socrates faciebat.¶ Sed q 95
parua manifeſtaque diſſimulant:ij delicati ſi-
mul,malicioſiq; dicuntur,& facile ſperni poſ-
ſunt. Atque idipſum arrogantia videtur in-
terdum,qualis eſt Lacedęmoniorum veſtitus.
Nam & exuperatio,& nimia defectio:ad arro
gãtiam pertinet.Sed qui moderate diſſimula-
tione vtũtur:nec ea diſſimulãt quæ nimis an-
te oculos ſunt & extant:gratioſi eſſe videt̃ur.
¶ Aduerſari autem arrogans ipſi veraci vide 96
tur.eſt enim diſſimulatore deterior.

¶ SEPTIMI Capitis notæ.

¶ Stypulari,rogare.& ſtypulatio proprie rogatio dicit̃ 90
& transfertur ad rogationes quæ fiunt ſolẽniter.¶ Ele- 93
ctiõe,habitu electiuo. Negabat Socrates ſe aliquid ſcire: 94
& ſe fatebatur ignorare.Itaq; ſcientiã rẽ p̃clarã ſibi adeſ-
ſe negabat:nõ autẽ negabat ſibi adeſſe ignorantiã.¶ Ve
ritatis determinationẽ hoc in loco exequitur Ariſtoteles
quæ virtus eſt,qua quiſquã & verbis & factis qualis ſit,
palam declarat:verbis quidẽ & factis mediocritatem ſer
uantibus.de qua virtute,vt & præcedentiũ.nonnulla ad-
Artaxerſes ducentur exẽpla. Artaxerſes Perſarũ rex veritatẽ in ſuis
militibus ſummopere exquirebat: & mẽdaciũ pſeque-
batur.Cum enim vnũ deprehendiſſet mẽdacẽ:tribus cla-
uis ei⁹ linguã perfodi iuſſit,verũtamẽ cũ in delicta ſup-
Gymnoſophiſtæ. pliciis animaduerteret:ſummopere id curari volebat,vt
non tam pœna quam medicina videret̃.Gymnoſophiſtę

naturales quaſdā cōiectationes,ad futurorū pſagia curaſ ſe memorantur:& reuoluto quoq; anno cōſiliū populorū cenuocabant,& quid in illo anno futurū coniectaſſent ordine denūciabant.ꝗ ſi quis in iis quæ denunciauerat in mēdacio depræhendebatur:aliorū cōuitio & maledicto multabat,& reliquā omnē ſuā vitam ī ſilētio & tenebris exigebat.ſic arbitrātes eū qui veritatem mendacio violaſſet:iuſtas ſilentio temerariæ linguæ dare pœnas.ꝗ ſi verba tantū puniuntur:tanto magis facta(vbi aſſunt)punitione digna ſunt.Et quātum patronis cauſarū in adminiſtrāda iuſtitia,ipſi iuſtitiæ famulatur veritas:tantum iniuſtitiæ ſeruit mendaciū,iuſtitiæq; obeſt.quapropter Cicero clamat ſe non intelligere:cur qui ſententiā pecunia corrumpit:pœna dignus ſit,qui vero eloquentia,laudem ferat.verū(inquit)mihi plus mali facere videtur:qui oratione,q̄ qui pretio iudicē fallit:ꝗ pecunia corrūpere prudentem nemo pōt:dicendo autē poteſt.Et ideo hæc virt⁹ iuſtitiæ adminiſtratorib⁹ ſumme neceſſaria eſt,ſummeq; venerari debet:neq; vnq̄ violari,remq; vnq̄ cōmitti tanto piaculo dignā.Alexander enim Macedo etiam ſuis hoſtib⁹ verus eſſe voluit:cui cum Parmenio ſuaderet ex inſidiis cū hoſte eſſe pugnādum:reſpōdit iſtud quidē agerem,ſi Parmenio eſſem:verum cum Alexander ſim,aperto Marte cēſeo vincendū.Et idē:Fabrici⁹ ad Pyrrhū Epyrotarū regē Romanis infeſtiſſimū hoſtē,feciſſe memoratur,ad quē has commiſit literas. Nos pro tuis iuiuriis inimiciter tecum pugnare ſtudem⁹.ſed cōmunis exempli,& fidei gratia viſum eſt:vt te saluū eſſe velim⁹,vt eſſes quē armis vincere poſſemus.ad nos enim venit Nicias familiaris tuus:qui pretiū peteret,ſi te clam interfeciſſet.id nos negauimus velle:ne ob eam rē quicq̄ cōmodi expectaret. & ſimul viſum eſt,vt te certiorem efficerem⁹:ne quid huiuſmodi ſi accidiſſet,noſtro cōſilio ciuitates id factum putarent.quoniam Romanis non placet:pretio aut pmio, aut dolis pugnare.proīde tu niſi caueas iacebis.Vale.hoc exēplo docemur tute omnia illius fidei credere qui verax eſt.mendacibus autē atque fictis minime:quos ſcelerata mēs impietaſq; ſemper comitatur.¶ Et ideo hæc virtus: mēdaces,& fictores hoſtes habet.quorū ex Iuuenale ali-

Cicero

Alexander
Parmenio.

Fabricius
Pyrrhus

qua deprehendite flagitia, quibus

Iuuenalis ſaty. 13.
Tam facile, & pronum eſt ſuperos contemnere teſtes,
Si mortalis idem nemo ſciat, aſpice quanta
Voce neget, quæ ſit ficti conſtantia vultus,
Per ſolis radios Tarpeiaque fulmina iurat,
Et Martis frameam, & Cyrrhæi ſpicula vatis,
Per calamos venatricis, pharetramque puellæ.
Perque tuum pater Ægæi Neptune tridentem,
Addit & Herculeos arcus, haſtamque Mineruæ
Quicquid habent telorum armamentaria cæli.
Si vero & pater eſt, comedam (inquit) flebile nati
Sinciput elixi. Pharioque madentis aceto.
Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponant,
Et nullo credunt mundum rectore moueri
Natura voluente vices, & lucis, & anni.
Atque ideo intrepidi quæcunque altaria tangunt.

Et ſi mendacia forte nõ ſunt tanti, vt aliis obſint: tales tamen mendaces vani ſunt, & talia mendacia ridiculos faciũt, quos idem author damnat, vt Vlyſſem de Ægypto, & fictis periculis.

Iuuenalis ſaty. 15.
Nefas illic fœtum iugulare capellæ,
Carnibus humanis veſci licet: attonito cum
Tale ſuper cœnam facinus narraret Vlyſſes
Alcinoo, vt mendax aretalogus: in mare nemo
Hunc abiicit ſæua dignum, veraque Charybdi,
Fingentem immanes Leſtrygonas & Cyclopas.

Ariſtoteles
Verum hi (vt vult Ariſtoteles) id ſolum lucrantur: vt cũ verum dicant non eis credatur. Et de fictoribus & hypocritis idem poeta.

Iuuenalis ſaty. 2.
Rarus ſermo illis, & magna libido tacendi,
Atque ſupercilio breuior coma. verius ergo,
Et magis ingenue Peribonius: hunc ego fatis
Imputo, qui vultu morbum, inceſſuque fatetur.
Horum ſimplicitas miſerabilis: his furor ipſe
Dat veniam. ſed peiores qui talia verbis
Herculis inuadunt: & de virtute locutis
Criminibus tacita ſudant præcordia culpa. Et Horatius

Horatius
Quandocunque deos; vel porco, vel boue placat
Iane pater clare dicit, cum dixit Apollo

Labra mouet metuens audiri pulchra Lauerna
Da mihi fallere,da ſanctum,iuſtumq́ꝫ videri,
Noctem peccatis:& fraudibus obiice nubem.

¶SEPTIMI Capitis commentarius ad literam.

¶Septimũ cap.nouẽ cõcluſionibus,& tribus diffinitioni
87 bus partitũ eſt.¶Prima concluſio.Non abre fuerit de iis quæ circa vera & ficta:cũ verba tũ facta verſantur,con ſiderare.Primo.nam arrogantiæ & diſſimulationis mediocritas(quæ & nomine caret)circa eadem ferme verſatur circa quæ & medius pauloante determinatus habitus. ¶Secũdo,quia ſi ea determinauerimus:magis ea pcipiemus quæ ad morũ diſciplinã pertinẽt.¶Tertio.quia plenius virtutes ipſas mediocritates eſſe credem⁹,vbi in ſingulis id quoque ita exploratũ,perſpectũq́ꝫ fuerit.cũ itaq́ꝫ de iis qui in cõuictu ad voluptatẽ,dolorẽq́ꝫ congrediunt iam dictũ ſit:nũc cõſentaneũ apparet de veracibus & mẽdacibus,ſimiliter & in verbis,& operibus illorũq́ꝫ fictiõe
88 eſſe dicendũ.¶Diffinitiones.Arrogãs eſt qui pręclara & ea quæ non inſunt,& maiora q̃ inſunt:ſibi adeſſe fingit. Diſſimulator contra:qui negat quæ ſibi inſunt,aut ea imminuit.Medius vero is eſt:qui vnũquodque quale ipſum eſt dicit,atque oſtẽdit,tam vita q̃ verbis verax.is enim ea ſibi ineſſe confitet̃ quæ inſunt,neq́ꝫ maiora,neq́ꝫ minora.
89 ¶Secunda concluſio.Verax:laudabilis eſt,mẽdaces vero vituperabiles,& arrogãs diſſimulatore eſt vituperabilior.Nam fit vt & vera & mẽdacia,& hoꝝ vnũquodq́ꝫ quiſpiam & alicuius & nullius rei cauſſa faciat.nã quiſq́ꝫ qualis ipſe eſt:talia & dicit & agit,atque taliter viuit,niſi alicuius gratia aliter ipſe fingat.at mẽdaciũ per ſe quidem improbũ,& vituperabile eſt.verũ autẽ & probum, & laudabile.igitur verax qui medius eſt:id verũ quod decet,& dicens & agens cuius gratia oportet,& vt oportet nimirũ laudabilis eſt,& mendaces vituperabiles,ſed magis arrogãs.nam & veraci diſſimilior.& de vtroq́ꝫ & veraci & arrogante amplius dicẽdũ eſt.at prius dicemus de
90 veraci.¶Tertia concluſio.Verax viro æquo & bono aſſimilis eſt.De eo enim veraci hoc in loco ſermonem non agitamus:qui in iudiciariis interrogationibus,cõfeſſionibuſq́ꝫ verum dicit.& omnino in iis quæ ad iuſtitiã atque

iniuſtitiam pertinent.nã hic verax ad aliã accõmodatur virtutem:qui aut vir probus,aut equ⁹ & bon⁹ quomodo cũq; placet vocetur.ſed de eo hic intẽdim⁹:qui in quibus hoc nihil refert,cum in verbis tũ in vita,ex eo vera dicit, & agit,quia habitu talis eſt.& ipſe verax(ſi illi legum autoritas cõmittatur)æquus & bonus eſſe videbitur.nã q verũ amat,& in quibus nihil refert,vt & vir probus ipſe facit.& vbi refert(vt turpe)mẽdaciũ fugiet:quod & per ſe ipſe fugiebat.nã tale laudabile.aſſimilatur igitur verax viro & æquo & bono vt dictum eſt.¶ Quarta concluſio. 91
Verax magis videtur ad diſſimulationẽ,veritatiſq; defectionẽ declinare,nã id æquabilius,congruentiuſq; eſſe videtur.quoniã exuperationes vituperabiliores ſunt,atque permoleſtæ.¶ Quinta concluſio.Qui res maiores q̃ reuera inſint,fingit:prauo ſimilis eſt,ſed vanus potius q̃ malus eſſe videtur. Nam ſi quodammodo prauus,ſimiliſq; 92
prauo non eſſet:mẽdacio non gauderet.¶ Sexta concluſio.Non omnes arrogantes:æque vituperandi ſunt.Nã 93
qui maiora q̃ aſſint alicuius gratia fingit,vt gloriæ aut honoris:nõ multũ vituperandus eſt vt arrogans.ſed ſi id argẽti,aut eorũ quæ ad argentũ reducunt gratia agit:vituperabilior eſt.arrogãtẽ accipim⁹,nõ vt dicit a potẽtia, ſed ab electione.nã habitu,& quia talis exiſtit: arrogans eſſe dicit,ſicut & mendax & eorũ arrogãtiũ(vt dictũ eſt) quidã mẽdacio gaudẽt gloriã quęrentes,qdã vero lucrũ, q autẽ glorię cauſa arrogãtes exiſtũt:ea ipſi ſimulãt ac fingunt,p quibus hoies laudãtur,& beati dicuntur.qui vero lucri aucupio ſtudent,ea fingũt:quorũ vſus ad proximos tranſit,& quæ latere poſſunt an ea non inſint.vt fingunt eſſe medicos,vel vates egregios.Quapropter cũ ea latere poſſint:q̃ plurimi hoim talia ſimulant,& arroganter ſibi vendicant.ſunt enim in q̃plurimis cupiditates:q̃ dictæ ſunt.¶ Septima concluſio.Diſſimulatores qui ſua 94
attenuãt:elegantiores moribus eſſe videntur.Nam nõ id lucri cauſa facere videntur:ſed ad faſtum,tumiditatemq; fugiendam.& maxime omnium hi ſibi adeſſe negãt:quæ præclara ſunt,quod & Socrates faciebat.¶ Octaua concluſio.Qui nimium vt qui parua,manifeſtaq; diſſimulãt: 95
delicati,malicioſiq; ſunt.Nam tales facile ſperni poſſunt;

& idipſum plærunq; ad arrogantē pertinere videtur: vt Lacedæmoniorū veſtit9. Nā & exuperatio, & nimia defectio, diſſimulatioq; oſtentationem quandam, atque arrogantiā habet. ſed qui moderata diſſimulatione vtuntur, nec ea diſſimulant quæ ante oculos poſita, nimium mani
96 feſta ſunt: vrbani, gratioſiq; dicuntur. ¶ Nona concluſio. Arrogans ipſi veraci magis aduerſatur. Nā arrogās eſt ipſo diſſimulatore deterior.

¶ De Comitate, & eius extremis. Cap. VIII.

97 CVm autem ſit & requies ī vita, atq; in hac ipſa, ioco ſeſe recreēt hoīes, videtur & hīc eſſe qūędam æquabilis congreſſio: & dicēdo, & audien
98 do ea quæ oportet, & vt oportet. ¶ Differt aūt & dicendo inter tales: & audiendo tales. atq; patet & in his exuperationem eſſe medij, & defectionem. ¶ Qui igitur in ridiculis exuperāt: ſcurræ videntur eſſe ac importuni, affectantes omnino ridiculum, & magis coniectantes facere riſum, quam honeſtē loqui, & non afficere eum dolore: in quem facete dicunt. Qui vero neq; dicerent quicquam ridiculi, neque alios dicere paterentur: ruſtici, duriq; eſſe vidētur. At is qui cum moderatione iocatur, comis atque vrbanus vocatur: talem ſane moris iam habitum aſſecutus, vt ad bene, recteque iocandum ſeſe flectere poſſit. huiuſcemodi namque motiones, mores ipſius eſſe videntur: atque vti corpora: ſic & ipſi mores, motiōib9 diſcernuntur. Cum autem exundet ipſum ridiculū, plurimiq; ioco, ſalibuſve magis q̄ oportet gau

deãt:ſcurræ quoq; eodẽ nomine nuncupãtur, vt gratioſi,elegãtes. Sed eos, differre atq; nõ parum,ex iјs quæ diximus conſtat.¶ Accom- 99
modatur autẽ huic habitui medio:& ipſa dexteritas. Atq; ipſi⁹ eſt dextri,ea dicere &audire: quæ ad modeſtum virum,liberalemque accõmodantur. ſunt enim quædã,quæ ioco dicere & audire:talem hominẽ decet. Atque ipſius liberalis iocus & eruditi:a ſeruilis ioco,rudiſq; differt. licet hoc tã ĩ antiquis,q̃ ĩ nouis comœdiis intueri. quibuſdam em̃ verborũ obſcœnitas,quibuſdã potius ſubintellectio,ridiculũ erat:atq; hęc nõ parũ honeſtatis differũt rõne. ¶ Is ne igit̃ dicẽdus eſt recte facetijs vti:q dicit ea quę liberũ hominem decet:an is qui eum qui audit:dolore non afficit, vel etiã delectat? An & hoc indefinitũ eſſe videtur. eſt em̃ aliud alij odio,& iucundũ. talia autẽ & audiet. quæ nanq; fert audiẽdo,ea videtur & facere.¶ At 100
non quiduis faciet. etem̃ facetiæ:conuitia quædã ſunt.¶ Et legũlatores nõnulla conuitia dicere vetãt. fortaſſe aũt illos & nõnulla prohibere facete dicere oportet. vir itaq; gratioſus, ac liber:ita ſeſe habebit quaſi ſibiipſi lex ſit in ioco. Talis eſt igitur ipſe medi⁹ ſiue dexter,ſiue vrbanus,ſiue comis dicat̃.¶ Scurra autẽ a 101
ridiculo ſuperatur. Et neque ſibi,neq; alijs parcit:modo moueat riſum:eaq; dicit,quorũ nihil proſus gratioſus ipſe diceret,& aliqua

102 quæ ne audire quidem perferret.¶ Sed ruſtic⁹ ad tales congreſſiones inutilis eſt. Quippe cũ nec ipſe quicquam afferat ſalis: & cum afferũt alii ægre, moleſteque ferat. requies autem & io
103 cus: in vita neceſſaria eſſe videntur. ¶ Tres igi tur eæ ſunt quas diximus mediocritates in vi- ta. Sunt autem omnes circa verborum quorũ- dam: actuumve communem vſum. ¶ Sed diffe rũt, ꝙ vna circa veritatem: cæteræ circa volu ptatem verſantur. Atque harum altera quidẽ eſt in ioco: altera autem in congreſſionibus re- liquæ vitæ conſiſtit.

¶ OCTAVI Capitis notæ.

98 ¶ Comis, vrbanus, dexter. ¶ Liberalis, hic a libertate de-
99 ducitur: liber. Ingenuus. Hic de comitate exequitur: quæ in ioco eſt, & dicendo, & audiendo laudabilis mediocri- tas. hæc virtus prohibet vt nihil turpe aut verbo aut facto in iocis, facetiis, comœdiis, & aliis recreationibus vnquã admittamus. hæc virtus in ſacris literis habet citharas, pſalteria, decachorda: habet hymnos quibus ſanctorum pro ſolatio depromuntur fortia facta, habet publicas he- roicarũ eorum virtutum repræſentationes. Et comes Mi randula, noſtra ætate properantius q̃ ſtudiis conduxiſſet, nobis fato ereptus: ſtudio defeſſus hunc hymnum, & ſi- miles, ſolitarius ad citharam canere ſolebat, & mente pa- riter emodulatus magno in ſolatio lachrymas liquabat. Mirandula

Alme Deus, ſumma qui maieſtate verendus:
Vere vnum in triplici numine numen habes.
Cui ſuperexcelſi flammãtia mœnia mundi,
Angelici ſeruit turba beata chori.
Cuius & immenſum hoc, oculis ſpectabile noſtris
Omnipotens quondam dextra creauit opus.
Æthera qui torques, qui nutu dirigis orbem,
Cuius ab imperio fulmina miſſa cadunt.
Parce precor miſeris, noſtras precor elue ſordes;

Ne nos iuſta tui pœna furoris agat.
Quod ſi noſtra pari penſentur debita lance,
Et ſit iudicii norma ſeuera tui:
Quis queat horrendum viuentis ferre flagellum
Vindicis: & plagas ſubſtinuiſſe graues?
Non ipſa iratæ reſtabit machina dextræ:
Machina ſupremo non peritura die.
Quæ mens non primæ damnata ab origine culpæ:
Aut quæ non proprio crimine facta nocens?
At certe ille ipſe es, proprium cui parcere ſemper:
Iuſtitiamq; pari qui pietate tenes.
Præmia qui vt meritis longe maiora rependis:
Supplicia admiſſis ſic leuiora malis.
Nanq; tua eſt noſtris maior clementia culpis:
Et dare non dignis, res mage digna Deo eſt.
Quanquã ſat digni: ſi quos dignatur amare,
Qui quos non dignos inuenit, ipſe facit.
Ergo tuos, placido miſerans precor aſpice vultu:
Seu ſeruos mauis, ſeu magis eſſe reos,
Nempe reos, noſtræ ſi ſpectes crimina vitæ:
Ingratę nimium crimina, mentis opus,
At tua ſi potius in nobis munera cernas:
Munera præcipuis nobilitata bonis.
Nos ſumus ipſa olim tibi quos natura miniſtros:
Mox fecit natos gratia ſancta tuos.
Sed premit heu miſeros tantæ indulgentia ſortis?
Quos fecit natos gratia, culpa reos.
Culpa reos fecit, ſed vincat gratia culpam:
Vt tuus in noſtro crimine, creſcat honor.
Nam tua ſiue aliter ſapientia, ſiue poteſtas
Nota, ſuas mundo prodere poſſit opes.
Maior in erratis bonitatis gloria noſtris:
Illeq; præ cũctis fulget amandus amor.
Qui potuit cœlo dominum deducere ab alto:
Inq; crucem ſummi tollere membra Dei.
Vt male contractas patrio de ſemine ſordes
Ablueret lateris ſanguis, & vnda tui.
Sic amor & pietas tua, rex mitiſſime, tantis
Dat mala materiam ſuppeditare bonis.

O amor.

O amor, O pietas noſtris bene prouida rebus:
O bonitas, ſerui facta miniſtra tui.
O amor, O pietas noſtris male cognita ſeclis:
O bonitas noſtris nunc prope victa malis.
Da precor huic tanto qui ſemper feruet amori,
Ardorem in noſtris cordibus eſſe parem.
Da ſathanæ imperium (cui tot ſeruiſſe per annos
Pœnitet) excuſſo depoſuiſſe iugo.
Da precor extingui veſanæ incendia mentis:
Et tuus in noſtro pectore viuat amor.
Vt cum mortalis perfunctus munere vitæ
Ductus erit dominum ſpiritus ante ſuum,
Promiſſi regni felici ſorte potitus:
Non dominum, ſed te ſentiat eſſe patrem.

Sic itaque ſolatus, ad ſolita ſtudia redibat. cui⁹ viri videndi illectus amore, & Hermolai Barbari: me glorior Italiã petiiſſe. Et nunc ludi & comœdiæ non ſint intemperantium ſympoſia, lenones, cantus, paraſiti, prurientiaq; verba, ſed quicquid ſuſcipitur iocãdum, id ad exemplum vitæ ducatur, fiatque quod mandat Horatius. Horatius in ar. poe.

Actoris partes chorus, officiunque virile
Defendat: neu quid medios intercinat actus
Quod non propoſito conducat, & hæreat apte.
Ille bonis faueatque, & concilietur amice,
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapes laudet menſæ breuis, ille ſalubrem
Iuſtitiam, legesque, & apertis otia portis.
Ille tegat commiſſa, deosque precetur & oret:
Vt redeat miſeris, abeat fortuna ſuperbis
Nec pueros coram populo Medea trucidet:
Aut humana coquat coram exta nefarius Atreus.

Et quælibet virtus: ſuos habeat ludos. & ſint procul pyrgi, & alea pernox, & ludi illiberales omnes, & intemperantes: vt obſcœnæ repræſentationes ſimulatæque crapulę. ob quales voluit Scipio totam gentem ludicram, ſcenicanque, omni honore carere: & a tribu, notatione cenſoria amoueri. Hæc virtus ſcurrilitatem & ruſticitatem habet contrarias: quæ innumeris modis, tum dicendo, tũ agendo, tum repræſentando fieri poſſunt. & ſub ſcurrili- Scipio.

tate cõtinentur quædã leuia ſtudia quæ ſolent ſtultorum
aſpectũ detinere.haud aliter q̃ pharmacorum vẽditores,
hiſtrionesque,& circulatores.quorũ authores: Alexãder
Alexander Magnus nos cõtẽnere docuit.Nã cũ quidã ciceris grana
ex longo ſpacio in perforatã acum ſine fruſtratione con-
feſtim inſereret:irriſit Alexander authorem,& cũ ciceris
modio donari præcepit,induſtriæ leuitatem deſignãs,&
merito.tales enim homines:ludibrio potius habẽdi ſunt,
q̃ aliquo munere honeſtandi:quandoquidem hęc omnia
ſcurrilia ſunt.Agreſtis fuit atque ruſticus Timon Athe-
nienſis:de quo in ſecundo,vbi de inuidis.

¶ OCTAVI Capitis commentarius ad literam.
¶ Octauũ cap.ſex concluſionibus,& tribus diffinitioni- 97
bus partitum eſt.¶ Prima concluſio.In congreſſionibus,
cõmunicationibusque humanis,eſt quædã altera virtus
media circa iocos:& dicendo,& audiendo quæ oportet at
que vt oportet.¶ Primo.quia interdum vita quiete rela-
xanda eſt:in qua ioco ſeſe pariter recreare ſolẽt homines:
conſentaneum eſt igitur hanc congreſſionem æquabilem
eſſe:& mediã eſſe virtutẽ in ioco dicẽdo,audiẽdoque quæ
oportet. ¶ Secundo.decet inter alios alia dicere:& decet
alios alia audire,igitur in huiuſmodi iocandi cõſuetudine 98
eſt exceſſus,medium,pariter & defectus.eſt igiť in huiuſ-
modi cõgreſſionibus quędã talis ordinãda media virtus.
¶ Diffinitiones.Scurræ:ſunt qui magis q̃ oportet,riſum
mouere ſtudẽt.& hi importuni ſunt hoībus,atque mole-
ſti.nã nihil aliud q̃ ridiculum aliquod meditãtes:cogitãt
magis riſum facere,q̃ honeſte loqui:neq; curãt ſua dica-
citate,triſtitia afficere cũ ipſum de quo iocantur.Ruſtici,
atque agreſtes ſunt qui nec quicq̃ iucũdũ dicũt,neq; dicẽ-
tes ferũt.Comis,atque vrbanus dicitur:qui iocãdo & di-
cẽdo,& audiendo moderatione vtitur.Nec iniuria.nã iã
talẽ moris habitũ habet vt ad bene,vrbaneque iocãdum
ſeſe flectere queat.& huiuſmodi vrbana dicta:ipſi cõſue
tudinaria eſſe videntur.& quemadmodum corpora ſuis
motibus diſcernũtur:ita quoque & mores animi,ex ope-
rationibus diſcernimus.verũ cũ nõnũq̃ ridiculũ exũdet,
rationem,modũque excedat,plurimi plus æquo,ioco,ſali
buſque gaudentes;ſcurras,comes,vrbanoſque appellant:

ipſoſq; vt gratioſos,eleganteſq; habẽt.verũtñ ſcurras &
vrbanos ex iis quæ dicta ſunt differre,& nõ parum qui-
99 dẽ:ſatis cõſtat.¶ Secũda cõcluſio.Eſt dextri ea dicere,&
ea audire q̃ ad virũ modeſtũ liberalẽq; attineãt.Medio
eñ habitui dexteritatis nomẽ accõmodam⁹.& ſunt quæ
dicere & audire decet modeſtũ,liberalemque virũ,& vi-
ri liberalis & eruditi ioc⁹:a ioco ſeruilis,ineruditiq; differ
re debet,quod plane licet tam in vetuſtis q̃ recentioribus
comœdiis intueri.nã his verborũ obſcœnitas ridiculum
erat:illis vero quædã ſubintellectio poti⁹.& hoc nõ pa-
rũ ad honeſtatẽ referre putãdũ eſt.¶ Secũdo.recte'ne is
facetiis vtitur qui ea dicit quæ liberũ hominẽ decet:an is
qui audiẽtẽ dolore nõ afficit,at potius delectatione mul-
cet,an qui ꝓmiſcue hæc faciet,ꝙ aliud alii triſte ſit,aliud
vero alteri iucundũ?minime ꝑfecto.nam neq; ꝓmiſcue
atq; abſq; vllo diſcrimine,talia audiet.at dexter quæ fert
audiẽdo:& eadẽ rõnabiliter facere videt̃.hæc eñ,ſũt quę
100 & dicere & audire decet liberũ hominẽ. ¶ Tertia cõclu-
ſio.Dexter nõ oĩb⁹ facetiis vtetur. ¶ Primo.quia facetiæ
quædã:cõuitia ſunt.legũ aũt latores conuitia dicere ve-
tant.& forte legum latores deceret,prohibuiſſe conuitia-
ri iocando.igitur vir comis a talibus abſtinebit,atq; ita
vir vrban⁹ ac liber ſeipſum cõſtituet.vt ipſe ĩ ioco ſibiipſi
ſit lex.& reuera talis eſt medius ſiue nũc dexter,nũc vr-
101 banus,nũc comis appelletur. ¶ Quarta cõcluſio.Scurra
aũt penitus cõtra agit atq; comis.Nã a ridiculo ſuperat̃:
neq; ſibiipſi neq; aliis parcit,modo eliciat riſum.& ea
dicit quorum nullum vrbanus,gratioſuſq; diceret vnq̃,
& aliqua dicit quæ nec ipſe quidẽ de ſe dici perferre va-
102 leret.¶ Quĩta cõcluſio.Ruſtic⁹ ad vrbanos cœt⁹ inutilis
eſt.Nã ipe nec qcq̃ affert ſalis,honeſtiq; recreamẽti,& cũ
afferũt alii:ęgre moleſteq; fert.at huiuſmodi cõgreſſiões:
quietis & relaxationis ſunt gratia.ſunt enim requies,&
103 iocus in vita neceſſaria.¶ Sexta cõcluſio.Tres nuꝑ deter
minatę virtutes;inter ſe cõueniũt,atq; inter ſe differũt.cõ
ueniũt quidẽ:nam oẽs ſunt circa quẽdã communẽ vſum
verborũ,& oꝑationũ.differũt vero nam vna circa verita
tem:& duæ alteræ circa voluptatẽ verſantur.hæc in io-
co,illa vero in reliquis congreſſionibus vitæ conſiſtit.

¶ De verecundia. Cap. IX.

DE verecūdia aūt vt de aliqua virtu- 104
te dicere nō oportet. Eſt em̄ affectui
magis q̄ habitui ſimilis. ¶ Itaq; diffi-
nitur timore: timorq; dicit̄ dedeco-
ris quidam. & fit perinde atq; circa res formi-
doloſas timor fieri ſolet. nam qui verecundā-
tur erubeſcunt: qui timent mortē, palleſcunt.
Vtrūque igitur ad corpus quodam modo ac-
commodatum eſſe videtur: quod quidem ma-
gis ad affectum videtur, q̄ ad habitum pertine
re. ¶ Non autē ad quamuis ętatem is affectus: 105
ſed ad iuuenilem accommodatur. Cenſemus
enim eos, qui huius ætatis ſunt: verecūdos eſ
ſe oportere: vt cum non ſine perturbatione vi
uant, multumq; ob hoc peccent: a verecundia
prohibeantur delinquere. ¶ Atque laudamus
quidem iuuenum eos qui ſunt verecundi:
ſed nemo ex eo ſeniorem hominem laudabit,
quia eſt verecūdus. Nihil enim eorum ipſum
oportere cēſemus agere: pro quibus emergere
verecundia ſolet. ¶ Neq; enim homini probo 106
verecundia competit: quippe cum pro rebus
improbis fiat. Non enim ſunt res tales agen-
dæ. quod ſi quædam reuera, quædam opina-
tione ſunt turpes: nihil refert. neutræ namque
ſunt agendæ. quare non eſt verecundandum.
¶ Sed improbi eſt & talē eſſe, vt aliquid turpe
agat. probum autem ideo quempiā eſſe puta-

re, quia ita ſe habet, vt ſi turpe quid egerit vecundetur: abſurdum eſt ſane. verecundia nanque fit pro iјs quæ ſua ſponte quiſpiam facit. ſed nunquam ſua ſponte vir bonus res aget turpes.

107 ¶ Fuerit autem verecũdia probum ex ſuppoſitione. nam ſi egerit, verecũdabitur. Hoc autem in ipſis virtutibus non eſt. quod ſi impudentia, & quempiam non pudere res turpes agentem improbum eſt: nihilo magis ob id ipſum probum erit quempiam res turpes agẽtem verecundari. ¶ At vero neque continentia virtus eſt: ſed eſt quædam permixta. oſtendetur autẽ de ipſa poſterius. Nunc de iuſtitia dicamus oportet.

¶ NONI CAPITIS NOTÆ.

105 ¶ Iuuenes, adoleſcentes. ¶ De verecundia quæ inter paſſiones enumeratur, ſed laudabiles, hic proſecutionem facit Ariſtoteles. laudabilem enim eam eſſe, & futuræ probitatis ſignum, multa ſunt exempla. Diogenes Cynicus cum adoleſcentem rubore perfuſum conſpiceret: confide inquit O fili, huiuſmodi enim virtutis eſt color. Et Xenophon, adoleſcens verecundus fuit, & vltra quam dici poteſt ſpecioſus. cui cum obuiaſſet in angiporto Socrates, porrecto baculo tranſire prohibuit. & percontanti vbinam vænirent quæ vſibus humanis accommoda forent: cum ad ſingula ſcite reſpondiſſet puer, rurſus percõtante Socrate vbinam boni ac probi homines fierẽt? tacuit ac erubuit. tunc hærẽti illi Socrates inquit, ſequere me igitur, & diſce. hunc ſecutus, factus eſt Socratis auditor ſemper mitis, & placidus: & qui omnibus adoleſcentibus exemplo eſſe poſſit, præſertim literarum ſtudia ſequentibus. Lycon Troadenſis Stratonis auditor dicere ſolebat: neceſſarium eſſe pueris pudorem, & laudis ſtudium adiungere; velut equis calcar, atque frenum. vt ſci-

Laertius. Diogenes. Xenophõ. Socrates Lycon Strato.

licet laudis, virtutis, & honeſtatis amore & ſtudio: incumbant alacres labori, diligant probitatem, colant virtutem ipſam, ſapientiamque ſuſcipiant. itidem verecũdia & honeſto pudoris cultu adiuti: ignauiam abiiciãt, improbitatem contemnant, vitia horreſcant, & ignorantiam pro virili fugere contendant. Quemadmodum em̃ ſenectuti grauitas, iuuentuti alacritas, cuique ſua virtus: ita adoleſcentiæ præcipua etiam quadam dote debita verecundia videtur, quæ facile cuncta ingenuorum morũ & virtutis ornamenta ingeneret adoleſcentibus. Et q̃ verecundia futuræ probitatis laudabile ſignum eſt: tam impudentia omni ætati dedecori eſt. cui id Heſiodi, non abſurde accõmodari poſſe videtur, Eſt quoq; turpe aliud

Heſiodus vetitum, fuge peſſima famæ

Nomina: fama malum eſt facile in ſublime leuatum.

Et hanc famoſæ vitæ notam: ab ineunte ætate impudentia parit, cupiditas autem puſillanimitati ſeruit.

¶ Noni capitis commentarius ad literam.

¶ Nonum caput quatuor concluſionibus partitum eſt. ¶ Prima concluſio. Verecundia inter virtutes locanda 104 non eſt. ¶ Primo quidem. quia verecundia affectui, quã habitui ſimilior eſt. ¶ Secundo. quia verecundia timore diffinitur. eſt enim verecundia quidam dedecoris timor. & fit ille timor circa dedecus: pene conſimiliter vt circa res reformidandas timor fieri ſolet. nam qui verecundantur erubeſcunt: qui vero mortem inhorreſcunt, pallent. vnde fit vt vtrunq; ad corpoream paſſionem, accõmodatum cognoſcatur: quod magis affectui q̃ habitui cõſentit, ſimileque eſt. non igitur verecundia inter virtutes aſciſcenda eſt. ¶ Secunda concluſio. Verecundia non omni ætati: ſed iuuenili apta congruit. ¶ Primo. nam eos 105 qui iuuenilem degunt ætatem: cenſemus verecundos eſſe oportere, vt (cum non ſine perturbatione viuant, multumq; ob hoc peccent) a verecundia prohibeantur delinquere. ¶ Secundo. nos iuuenum eos laudamus: qui verecundi ſunt. at vero ſenem nemo laudabit: q; verecundus ſit. nam ipſum nihil eorum agere oportere nos arbitramur: vnde verecundia ſolet emergere. ¶ Tertia concluſio, Probum hominem minime verecundia decet. ¶ Pri 106

mo.nam verecundia pro rebus improbis fit.atqui a viro probo tales res agendæ non ſunt.verum cum quædam reuera ſint turpia: quædam vero hominum opinione turpia:de quibus hic intelligatur,nihil refert.nam neutra ſunt agenda.non eſt igitur ipſi viro probo verecundandum.¶ Secundo.Improbi eſt talẽ eſſe vt aliquid turpe agat.non aget igitur vir probus aliquid turpe.& abſurdum ſane eſt putare aliquẽ ideo probum eſſe:quia ita ſeſe habeat,vt ſi turpe quicq̃ cõmiſerit verecundet.nam verecũdia pro iis fit quæ ſua ſponte quiſquã facit.at vir probus nunq̃ ſua ſpõte res aget inhoneſtas,turpeſque.

107 ¶ Quarta cõcluſio.Sed dicet aliquis viro probo verecũdiã aliquid probũ eſſe ſaltẽ ex ſuppoſitione. quia ſi quis turpe egerit:verecũdari probum eſt.minime ita eſt,Nã in virtutibus nihil eſt vnde verecundari dignum ſit.& contra impudentia quiddam improbum eſt:cũ quis turpia committat,non autem pudeat,attamen propterea nõ fit probum aliquẽ,res turpes agentem verecũdari. ſed de verecundia hactenus.& vt verecundia virtus non eſt:ita continẽtia nõ eſt virt9, ſed nõnihil rõnis,ptubationiſq; habet ammixtũ:verum de ea poſterior ſermo nobis eſt habendus,& nũc de iuſtitia poti9 eſt aggrediendum.

*
**
***
**
*

¶ Quarti Ethicorum Ariſtotelis: FINIS.

ETHICORVM ARISTOTE- lis, Liber Quintus.

¶ De Iuſticia, iniuſticia, & modis iniuſti. Cap. I.

DE Iuſticia autē & iniuſticia conſi- 1
deremus oportet: circa quales a-
ctus verſantur: & qualis nam me
diocritas ſit ipſa iuſticia: & inter
quæ iuſtum ipſum medium eſt, at
que hæc conſideratio eundē ſeruet modum do
ctrinæ quo antea dicta conſiderauimus. ¶ Vi- 2
demus itaq; omnes talem habitū dicere iuſticiā
velle: quo homines apti ſunt ad res iuſtas agē-
das, & que iuſta agūt & volūt iuſta. Eodē mo-
do talem habitū & ipſam iniuſticiā dicere, quo
iniurias agunt homines, reſq; volunt iniuſtas.
quapropter & nobis hæc primum vt in figura
ſubijciātur. ¶ Nō ēm in ſciētijs, & potētiis, at- 3
q; habitibus res ſeſe habet eodem modo. Eadē
nanq; potētia, ſcientiaq; contrariorū eſſe vide
tur. ſed contrarius habitus nō eſt contrariorū.
nempe a ſanitate ſana duntaxat, & non contra
ria fiunt. dicimus enim quēpiā ambulare ſane:
cum perinde ambulat atq; ſanus. ¶ Sæpe igitur 4
cōtrarius habitus ex contrario cognoſcitur: ſæ
pe etiam habitus ex ſubiectis. Nam ſi bona cor
poris habitudo ſit nota: & ipſa mala corporis
habitudo fit manifeſta. Et ex ijs quæ bonā habi

tudinem efficiũt corporis ipſa bona habitudo
fit nota:& ex ipſa rurſus ea quæ faciunt ipſam.
ſi em̃ habitudo bona ſit ſpiſſitas carnis,& ma-
lam habitudinẽ raritatẽ eſſe carnis:& id quod
efficit habitudinem bonam,efficere ſpiſſitatem
5 in carne,neceſſe eſt.¶ At vero plerunque ſequi
tur ſi alterũ pluribus modis dicatur,& alterũ
pluribus dici.vt ſi iuſtum:& ipſum iniuſtũ.Vi
detur autem tam iuſticia quam iniuſticia pluri
bus modis dici.ſed quia propinqua eſt ipſarũ
ęquiuocatio:latet,& non ita vt iis quæ lõge di
ſtant,eſt manifeſta.Multum enim talia differũt
forma.patet enim clauem æquiuoce dici & eam
quæ ſub collo eſt animalium:& eam qua oſtia
6 claudũtur.¶ Sumatur igitur quot iniuſtus di-
citur modis.Atq; videtur iniuſtus eſſe:& qui
a legibus exorbitat,& qui plus capit,atque ini
quus.quare patet & iuſtum eſſe eũ qui legitime
facit:& eũ qui æqu⁹ eſt.Iuſtũ ergo eſt quod eſt
legitimũ,& quod eſt æquũ.Iniuſtũ vero quod
7 eſt contra leges:& quod eſt iniquum.¶ Cũ aũt
iniuſtus,& pluris ſit auidus:non erit ipſe circa
omnia bona.ſed circa ea duntaxat in qbus cõ-
ſiſtit proſpera fortuna,atq; aduerſa:quę ſim-
pliciter qdẽ ſemper ſunt bona,alicui vero non
ſemper.homines aũt illa ſibi optant,atq; per-
ſequuntur.at non oportet.Sed optare qdẽ ea
quæ ſunt ſimpliciter bona,& ſibiįpſiş eſſe bo-
na:expetere aũt ea quæ ſibiipſis ſũt bona,opor

tet.¶Iniuſtus autē non ſemper plus,ſed min⁹ 8
etiam expetit in ijs,quæ ſunt ſimpliciter mala.
Sed quia videtur& minus malū quodā modo
bonum eſſe,& plus habendi cupiditas ipſius
eſt boni:fit vt pluris ob id ipſum videaſ aui-
dus eſſe.¶Eſt autē iniquus(Hoc ēm continet: 9
& eſt commune)& legum tranſgreſſor.hoc ēm
legū inq̄ trāſgreſſio,id eſt iniquitas:omnem in
iuſticiam continet.& eſt ad iniuſticiam omnē
cōmune.¶Cum autē legum tranſgreſſor ſit in 10
iuſtus,qui vero legitime facit iuſtus:cōſtat o-
mnia legitima eſſe quodā modo iuſta.ea nanq;
quæ a facultate ferendarū legū ſunt definita:
legitima ſunt.& horum vnumquodque,iuſtū
dicimus eſſe.¶Ipſæ autem leges de omnibus 11
dictant:coniectātes aut communem omnium
vtilitatem,aut optimorum,aut principū,vel
virtute,vel aliquo alio tali modo.Quare vno
modo dicimus iuſta ea quæ felicitatem,eiuſq;
partes ſocietati ciuili efficiūt & conſeruāt.Præ
cepit autem lex & ea agere:quæ ad virum per
tinent fortem.vt non deſerere locum in acie,
non fugere,non abijcere arma.Et item ea quæ
ſunt temperantis.vt non cōmittere adulteriū.
nō libidine vti.Et etiam ea quę ſunt māſueti.
vt non pulſare,non conuitia dicere.Et in cęte
ris identidē virtutibus atq; vitijs:alia iubēs,
alia vetans.recte quidē ea quæ recte poſita eſt:
deterius autem ea quæ inconſulte eſt exarata,

12 ¶Hæc igitur iuſticia, perfecta quædã eſt virtꝰ:
at non abſolute, ſed ad aliũ. atque ob idipſum
iuſticia pręclariſſima ꝑſępe virtutũ eſſe videť.
Et neq; eſt heſperus ita, neq; lucifer admirabi-
lis. Et prouerbio dicere conſueuimus.
Iuſticia in ſeſe virtutes continet omnes.
¶Atque perfecta maxime virtus eſt: quia ꝑfe-
ctæ virtutis eſt vſus, idq; eſt ex eo quia nõ ad
ſe ſolũ, ſed ad aliũ etiã is qui ipſam habet: vti
virtute poteſt. Complures em̃ in proprijs qui-
dem vti poſſunt: ſed in ijs quæ ſunt ad aliũ ne-
queũt. Et propterea ſententia Biãtis illa bene
ſeſe habere videtur: magiſtratꝰ virũ oſtẽdit. ad
alium em̃ eſt: & in ſocietate iam ipſe magiſtra-
tus conſiſtit. Ob id autem ipſum & alienũ bo-
num ipſa iuſticia ſola virtutũ eſſe videť: quia
ad alium eſt, agit enim ea quę alij vel principi
13 vel reipublicæ cõferunt. ¶Peſſimus igitur eſt
qui ad ſeipſum, & ad amicos vtitur prauitate.
Optimus autẽ nõ qui ad ſeipſum: ſed qui ad
aliũ vtitur ipſa virtute. hoc enim eſt opus dif-
14 ficile. ¶Hæc igitur iuſticia non pars virtutis:
ſed tota eſt virtꝰ. Similiter & iniuſticia huic cõ
traria nõ vitij pars: ſed totum vitium eſt. quid
autem intereſt inter hanc iuſticiam & virtutẽ
ex ijs quę diximus innoteſcit. Sũt enim idem:
eſſe autem non eſt idem. Sed quo quidẽ eſt ad
alium, eſt iuſticia: quo vero tali eſt habitus ſim
pliciter, virtus.

¶P R I M I Capitis notæ.

¶A claudo clauis qua claudunt oſtia.& clauis ſub collo animalium ꝙ guttura claudat,ſpecies anginæ.

¶Precari debemus quæ ſimpliciter bona ſunt,vt & nobis bona ſint.immo vt vult Satyricus.

Orādum eſt,vt ſit mens ſana in corpore ſano.
Fortem poſce animum mortis terrore carentem:
Qui ſpatium vitæ extremum inter munera ponat
Naturæ,qui ferre queat quoſcunque labores.
Neſciat iraſci,cupiat nihil.& potiores
Herculis ærumnas credat,ſæuoſque labores:
Et venere,& cœnis,& plumis Sardanapali.
Monſtro quid ipſe tibi poſſis dare:ſemita certe
Socrates Tranquillæ per virtutem patet vnica vitæ.

Socrates,a diis(ait)nihil vltra petendū,ꝗ̄ vt bona tribuerent:quia ii demū ſcirēt quid vnicuiqꝫ eſſet vtile.nos aūt plerūqꝫ id votis expetere,qđ nō impetraſſe meli⁹ foret. Ergo virtutes.& virtutū officia colam⁹,ipſamqꝫ pulcherrimā ſapientiā rogemus,nitamurqꝫ totis viribus vt illā aſſequamur. Simpliciter mala ſecundū ſe,in ſe:vt pœnæ,publica onera,vectigalia in quibus fit quodammodo bonorum aut naturæ,aut fortunæ priuatio.¶Bias Prienæus, 12

Val.max, lib.4.ca.j, Bias.

vnus ſeptem ſapientū,Cui mēſa aurea ex oraculo Apollinis illi qui in cæteros ſapiētia p̄ſtaret danda a Thalete conceſſa:ſed recuſauit,illā ad Apollinē remittens:teſtās illū eſſe ſapientē.¶Iuſticia legitima,iuſticia omnino completa atqꝫ perfecta.¶Totus hic liber de iuſticia proſequitur:qua virtute,iuſta operamur,iuſta volum⁹,facimuſqꝫ.

Euripides

virtutū quidē p̄clariſſima,qua(vt inqt Euripides)neqꝫ lucifer,neqꝫ heſper⁹ æque admirabilis eſt,vnicuique quod ſuū eſt tribuens,& quæ ſunt dei deo,& quæ ſunt Cæſaris Cæſari,& quæ ſunt parētū parētibus:ad omnia ſeſe diffūdēs,& vbicūqꝫ attigerit,ſaluās omnia ꝗ̄ bona ſunt.mala autē aut emendās aut diſperdens. Et Xenophō regē perſarū admonebat vt ſub ſuo imperio ita iuſticiā diſceret: vt apđ alias gētes,literas,ac bonarū artiū ſtudia,vt ſuos ciues a puero ita iuſticie ſtudiis inſtrueret:vt nihil inhoneſtū,nihil turpe,nihil iniuſtum appetant.& in primis cognoſcere primū iuſtitiæ mun⁹ pietatē eſſe in deū.Secūdū

Xenophō Perſe.

principi & ſanctis legibus obedientiam. Tertiũ ſalutem ciuium, ciuitatiſq; incolumitatẽ. Quartum: pia in parẽtes officia. ¶ Quintũ: ſingulorum vitam quietam, ac beatam. ¶ Et nulla negligentia iuſticiã violare oportere: ſuo exẽplo prodidit Philipp⁹ Macedonum rex. qui cũ Machetæ cauſam quã neglig ẽtius audiuerat: perperã iudicaſſet, & exclamaret Macheta ac ſe prouocare diceret, irat⁹ rex ad quẽ ꝓuocas ait? At ille, ad teipſum inquit: cũ attentius me ipſum audieris. & paulo poſt cũ ad ſe rediiſſet, diligentiuſq; rẽ ipſam cogitaſſet ſentẽtiã mutauit Philippus, & Machetæ iura neutiq̃ per ſuam deſidiã peſſundari paſſus eſt. ¶ Qui ſancta iuſticiæ iura violant expedit illis faciundũ: quod poetæ factum canũt Marſię. Quod & rex Cambyſes de Siſanne vno ſuorũ iudicum: quoniam iniuſte ob pecuniam iudicaſſet, exẽplo monſtrauit. cui detrahi coriũ pcepit & eo detracto eius tribunal inſterni, ibidẽque eius filiũ Otanẽ ſedere iudicẽ iuſſit, atq; in memoria habere: quo in tribunali iudicaret. Et hanc virtutẽ violatã vindicãt, vlciſcũturq; diuina flagella. quod & verũ eſſe ſæpius iam cõpertum eſt, & quod canit Heſiodus. Philippus Macheta. Marſias Cambyſes Siſannes Otanes Heſiodus

Iuſtitiæ ſacra iura domant genus omne malorum.
Illa quidẽ virgo eſt ſupero Ioue nate parente,
Nominc clara ſuo, cœtuq; verenda deorum.
Quã ſi quis violet, lachrymans ſua fata parẽtis:
It Iouis ante pedes, & lamentabile fundens
Humanos quæritur mores, ac debita poſcit
Supplicia in populos. Tu iudex cauſa malorum
Qui violas ſacra iura deæ: iam dirige mentem,
Ius cole, in alterius te nulla pecunia vertat
Damna. nocet ſibi qui cuiq̃ nocet, & male ſuadet.
Mox his ſubiungit. Paulatim corruit ille
Diis inuiſus homo: cui mens interita rapinis
Inuigilat, qui ius violat. ſtat pœna nocenti
Poſt obitum.

Scribit Ioſeph⁹ qui bello Iudaico interfuerat: vndecies cẽtena milia gladio, & fame periiſſe ob dãnatũ inſontẽ. & iã interfectorũ poſteritas ꝑ mille & quingẽtos annos ferme: vaga, ſenſus inops peregrinatur exul. & tãdiu illi inditũ eſt exiliũ; q̃uſq; principẽ pacis agnoſcat. pro quo tot Ioſephus Iudæi.

ſecula paſſa eſt exterminiū:in q̄ ſola ſal⁹,ſolaq̨ libertas.
Bion. Et ex impietate nihil aliud expectēt:q̄ qđ Bion Boryſthe
Laertius. nites de impia Epicureorū ſecta eſt expertus.diuinorū em̄
prouidentiā eſſe negabat,& ſacrificantes irridebat.qui cū
graui morbo ac longo tabeſcēs torqueretur:hoſtiis ſup-
plex nares admouit,peccaui dixit,vetera diluite.anui co-
lū porrexit p̄ noīa deorū excātandū.rhamnū & lauri ra
mū ianuę impoſuit,cūcta magis perpeti q̄ mori paratus.
ſed cū nihil p̄ficeret:tot⁹ vſtus,totuſq̨ carbo,ſalue inquit
Pluto,ſalue:ſicq̨ impiā flagitioꝝ tortori exoluit animā.
hunc itaq̨ in modū expectēt ſaluere Plutonē:qui deum
cæli pia mēte confiteri neſciūt.puroq̨ vultu colere.¶ Et
qui iuſticiā aliis volunt miniſtrare:ſæpe mente reuoluāt
Satyrica pręcepta.

Iuuenalis. Expectata diu tandem prouincia cum te
Rectorem accipiet:pone iræ frena,modumq̨
Pone & auaritiæ,miſerere inopum ſociorum:
Aſpice quid moneant leges,quid curia mandet.
Præmia quanta bonos maneant,q̄ fulmine iuſto
Et Capito & Tutor ruerint mandante ſenatu.
Aſt illis quos arma tegunt,& baltheus ambit:
Quod placidum eſt illis præſtatur tempus agendi,
Nec res atteritur longo ſufflamine litis.Id em̄ vltimum
ſummopere in adminiſtratione iuſtitię eſt conquirendū.

¶ P R I M I Capitis commentarius ad literam.

¶ Primū cap. duodecim cōcluſionibus,duabus diffinitio
nibus,& modis iniuſti partitum eſt.¶ Prima concluſio. 1
Expedit hoc in loco de iuſticia,& iniuſticia cōſiderandū:
circa quales actus exiſtant,& qualis mediocritas iuſticia
ſit,& inter quæ iuſtum ipſum medium eſt.Nam hæc cō
ſideratio nobis eundē doctrinæ modū ſeruabit:quo an-
te vſi,nos ipſi obſeruauimus.¶ Diffinitiones.Iuſticia eſt 2
habitus quo homines ad res iuſtas agendas apti ſunt:&
quo iuſta agūt,voluntq̨ iuſta.Iniuſticia eſt habitus quo
iniurias agūt homines,reſque volunt iniuſtas,& omnes
ita eſſe conſentiunt.quapropter & nos hic figura qua-
dam & nedum plane elaborata declaratione:ita eſſe ſup
ponamus.¶ Secunda concluſio.Iuſta & iniuſta non ab 3
eodem habitu proficiſcuntur. Nam in ſcientiis,poten-

tiis,& habitibus haudquaq̃ ſimile eſt.eadem enim con-
trariorum ſcientia,& potentia eſt:at vnus habitus non
eſt contrariorũ effectiuus.a ſanitate nãq; ſana duntaxat
& nõ ægra fiunt,atq; proficiſcuntur.igitur iuſta,& iniu-
4 ſta nõ ab eodẽ habitu proficiſcuntur.¶ Tertia concluſio.
Ex iuſtitia cognoſci poteſt iniuſticia:atq; ipſa eadẽ ex ob
iectis,rebuſq; ipſis circa quas verſantur depręhendi poſ-
ſunt.Nã perſæpe cõtrarius habit⁹,ex ſuo cõtrario deprę-
henditur:& perſæpe ex ſuis obiectis.vt ſi bona corporis
habitudo nota ſit:protinus & ipſa corporis mala habi-
tudo innoteſcit.& bona corporis habitudo:ex iis quæ ip-
ſam efficiunt:nota eſt.& non modo id,verũ & contra ex
bona habitudine:depręhendunt ea,quæ ipſam efficiũt.ſi
enĩ bonam corporis habitudinẽ dixeris eſſe ſpiſſitudinẽ,
denſitatemq; carnis:notũ protinus erit malã habitudinẽ
eſſe carnis raritudinẽ.& ſi nota ſint quæ bonam efficiũt
habitudinem:& ipſa carnis ſpiſſitas nota erit.nihil igitur
prohibet ita in iuſticia eſſe & in iniuſticia:vt alterum ex
5 altero,& ex reb⁹ſubiectis depręhendantur.¶ Quarta cõ
cluſio.Iuſticia & iniuſtum non vno modo dicuntur.Nã
vt plurimum ſequi videm⁹:ſi vnũ oppoſitorũ multipli-
citer dicitur,& alterũ multipliciter dici.vt ſi iuſtũ multis
modis dicatur,pariter & iniuſtum.at qui iuſticiã,& iuſtũ
multis modis dicũtur.nõ igitur ab re fuerit & iniuſticiã,
& iniuſtũ multis modis dici.verũtamen quia ipſorum ꝓ
pinqua eſt æquocatio:idcirco nos magis latet,neq; vſque
adeo manifeſta eſt,vt æquiuocatio eorũ quæ lõge diſtãt
nam longe diſtantia multum ſpecie differunt:vt inſignis
eſt æquiuocatio clauis quæ ſub collo animalium eſt:&
6 quæ oſtia viciſſim reſerat,atque claudit.¶ Modi iniuſti.
Primo.iniuſtus eſt qui a legibus exorbitat,atque contra
eas committit.Secundo.qui plus quam oportet accipit:
& hic appellatur iniquus.Quo fit vt iuſtus conſimili mõ
do bifariam dicatur.Primo qui legitime facit,ac ſecun-
dũ leges viuit.Secũdo qui æquus eſt:nihil amplius quã
dignum eſt accipiens.eſt itaque iuſtorum illud legitimũ:
hoc vero æquum:& iniuſtorum ſimiliter illud contra le-
7 ges,atque hoc iniquum.¶ Quinta concluſio.Cum iniuſt⁹
pluris q̃ par ſit habendi ſit auidus;id tamen illi nõ circa

omnia bona contingit. Nam illa habendi ſitis, atq; cupidi tas: ſolũ illi obuenit circa illa bona in quibus proſpera, ad uerſaq; fortuna locũ habent. quæ quidẽ ſemper in ſe bo‑na ſunt: alicui vero non ſemper. & homines illa ſibi ſem‑per precantur, & quærunt: at non ita oportet. ſed precari quidẽ vt ea quæ ſimpliciter bona ſunt, ſibiipſis bona ſint, atq; quæ ſibiipſis proſint, bonaque ſint: expetere oportet. 8
¶ Sexta cõcluſio. Iniuſtus nõ ſemp plus: ſed interdũ mi‑nus expetit. vt in ſimpliciter malis. verũ quia minus ma‑lũ quodam modo bonum eſſe videtur, & plus habendi cu piditas itidem ipſius eſt boni: idcirco iniuſtus apparet ſem per pluris auidus. ¶ Septima concluſio. Iniquus, legũ eſt 9
tranſgreſſor. Nam legum tranſgreſſio iniquum cõtinet, & commune eſt. & iniquitas idipſum eſt quod legũ tranſ greſſio: ſiquidem legũ tranſgreſſio iniuſticiam continet omnẽ, omnique iniuſticiæ communis eſt. iniquus igitur, legũ tranſgreſſor eſt. ¶ Octaua cõcluſio. Omnia quę a le 10
gibus proficiſcuntur: quodam modo ſunt iuſta. & quæ cõ tra leges ſunt: quodã modo iniuſta. Nam qui leges trãſ‑greditur: iniuſtus eſt. & qui legitime viuit: iuſtus. omnia igitur a legibus profecta, quodam modo ſunt iuſta. ea eñi quæ a facultate ferẽdarũ legũ ſunt decreta: legitima ſunt, & eorum vnũquodq; iuſtũ eſſe dicimus. ¶ Nona conclu‑ 11
ſio. Iuſta vno modo dicenda ſunt quæ pertineant ad felici tatem faciendam conſeruandãque: & eius partes in ſocie‑tate ciuili. Nam leges ipſæ de omnibus decernunt, conie‑ctantes aut omnium rerum vtilitatem, aut optimorum, aut principum, & id vel virtute, vel aliquo alio ſimili mo do parari intendunt, præcipit enim lex ea agere quæ ad fortẽ virũ pertinent: vt non deſerere locum in acie, nõ fu gere, non arma abiicere. præcipit & ea quæ ſunt tempe‑rantis: vt non adulterium committere, nõ libidine deflue re. & ea quæ ſunt manſueti, vt non pulſare, nõ conuitia, iurgiaq; exercere: & cõſimili modo in aliis virtutibus, & vitiis, alia iubens, & alia vetãs. & hæc quidem omnia re‑cte, ea facit lex, quæ bene poſita fuerit, deterius autem quę incõſulte, incõſiderateque lata fuerit. nihil mirum igiẽ ea iuſta vno modo dicenda eſſe: quæ ad felicitatem faciendã, cõſeruandãque pertineant, atq; eius partes, in ciuili ſocie‑tate.

tate.¶Decima concluſio.Iuſticia legitima,præclariſſima
12 virtutum eſſe videtur.¶Primo.nam iuſticia legitima,vir
tus perfecta eſt non modo abſolute,ſimpliciter & ad ſe ſo
lum,verum & ad alterum,& neque heſperus neque luci-
fer vſque adeo admirabilis eſt.&.vt prouerbio dicitur,in
ſe iuſticia virtutes continet omnes.merito igitur virtus
præclariſſima eſt.¶Secundo.Cuius,perfectiſſimæ virtu-
tis vſus eſt:& ipſa quoque virtus maxime perfecta eſt.iu
ſticię autem vſus perfectiſſimus.nam qui iuſticiam habet,
non ad ſe ſolum ſed ad alium ea virtute vti poteſt.perfe-
ctiſſimus igitur.ſunt enim complures qui in propriis qui
dem ſua virtute vti poſſunt:ſed in iis quæ ſunt aliorũ nõ
poſſunt.Quapropter id Biantis præclare dictum eſſe vi-
detur.Magiſtratus virũ oſtendit.nã magiſtratus ad aliũ
eſt.& in adminiſtratiõe cõmunis boni geritur. Fit etiam
vt ſola virtutũ iuſticia bonũ alienũ eſſe videatur,ob idip-
13 ſum ꝙ ad alterũ virtꝰ eſt.agit enim ea quę alii,vel princi-
pi,vel reipublicæ cõducũt.¶Vndecima cõcluſio.Peſſimꝰ
eſt qui ad ſeipſum,& ad amicos prauitate vtitur.Nã opti
mus,perfectiſſimanque virtutem habẽs(vt dictum eſt)is
eſt qui non ſolum ad ſeipſum ſed ad alium virtute vtitur.
atque id opus maxime difficile.peſſimus igitur qui pror-
ſus oppoſito ſeſe gerit mõ.¶Duodecima concluſio.Iuſti
cia legitima non virtutis pars eſt: verum ipſa tota vir-
tus eſt.& iniuſticia ipſi cõtraria,non vitii pars eſt:ſed vni
uerſum complectitur vitium.Nã iuſticia legitima(vt di-
ctum eſt)de omnibus dictat,& virtutes in ſeſe complecti-
tur omnes.nõ igitur particularis quædam virtus eſt:ſed
tota,atqꝫ vniuerſa.& ex oppoſito,iniuſticia legitima vni-
uerſum vitium.Sed tum ſi quæras quid intereſt inter to-
tam virtutẽ & legitimam iuſticiam:ex præcedentibus fa-
cilis patebit reſponſio,nihil ſcilicet re ipſa intereſſe,ratio-
ne autem intereſſe.nam tota virtus & huiuſmodi iuſticia
re ipſa ſunt idem:eſſe autem non idem.vt enim talis virtꝰ
ad alium eſt:iuſticia dicitur.vt vero ea ipſa talis eſt ſimpli
citer habitus.nuncupatur virtus.

¶Quid iuſticia particularis,& quotuplex. Cap.II.

QVærimus autẽ eam iuſticiã quæ vir tutis eſt pars. Eſt enim quædã vt diximus. Et itẽ iniuſticiã eã: quæ pars vitij quedã eſt. Eſſe autem hãc iniuſticiã, hoc indicat ſignũ. q namq̧ cęteris vitiis operatur, iniuriã quidẽ facit: at nõ plus capit. vt qui clypeũ timiditate proiecit, aut qui conuitia ob iracundiã dixit, aut qui nõ attulit ob illiberalitatem per pecunias opem. At cũ quiſpiã ſæpe plus capit: nullo tum eiuſmodi vitiorũ is operatur, nec etiam vniuerſis, aliqua autem prauitate. vituperamus eñ illum, atq̧ ob iniuſticiam. eſt ergo alia quędam iniuſticia: vt pars totius iniuſticiæ quædam. & iniuſtũ itidẽ quoddam: vt pars totius iniuſti. quod quidẽ eſt præter legem. ¶ Præterea ſi quidã lucrãdi cauſa facit adulteriũ, atq̧ pecunias accipit: quidam erogat, damnumque patitur ob cupiditatem: hic quidem intemperans potius q̃ pluris auidus, ille autem iniuſtus, ſed non intemperans eſſe videbitur. patet ergo talem illũ videri, quia lucratur. ¶ Inſuper aliæ quidem omnes iniuriæ: ad aliquod ſemper vitiũ rediguntur. vt ſi commiſerit quiſpiam adulterium: ad intemperantiam. ſi deſeruerit in acie ſociũ: ad timiditatem. ſi pulſauerit quempiã: ad iracũdiã. ſed ſi lucratus fuerit: ad nullam aliam prauitatem, q̃ ad iniuſticiam ipſam refertur. Quare pſpicuum eſt præter totam, aliam eſſe quandã

iniuſticiam vt partem vniocā: quia diffini-
tio genere eſt in eodē.ambæ nāque id poſſunt,
16 vt ſint ad aliū.¶ Verū.hæc quidē circa hono-
rē verſat̃, vel pecunias, vel ſalutē, vel ſi quo
vno nomine cōplecti hęc vniuerſa poſſumus:
& ob voluptatē quæ fit a lucro.illa vero circa
omnia ea, in quibus ſtudioſus verſatur.Iuſti-
cias igitur eſſe plures:& aliā quādā eſſe pręter
ipſam totā virtutē, perſpicuum iam euaſit.ſed
quænā ſit & qualis:ſumam⁹ deinceps oportet.
Determinatū eſt itaq; iniuſtū quidē eſſe quod
eſt cōtra leges:& quod eſt iniquū.Iuſtū autem
quod eſt legitimū:& quod eſt æquū.Iniuſticia
igitur antea dicta eſt:a qua proficiſcit̃ id iniu-
17 ſtū quod cōtra leges dicimus eſſe.¶ At cū ini-
quū & iniuſtū quod cōtra leges eſt, nō idē ſit:
ſed alterū ad alterū ſeſe habeat vt pars ad totū
(nā iniquū om̄e, iniuſtū quod cōtra leges: in-
iuſtū autē quod cōtra leges nō oē, iniquū. pl⁹
nanque omne, iniquū: iniquū autē nō oē, pl⁹)
iniuſtū etiā & iniuſtia: non eadē ſunt, ſed di-
uerſa ab illis. & hęc ſunt vt partes: illa vt tota.
hæc em̄ iniuſticia: totius eſt iniuſticiæ pars, &
iuſticia iuſticiæ ſimili mō. Quare de iuſticia
quæ quidem eſt pars:& de iniuſticia ſimiliter
eſt dicendū, & de iuſto etiā & iniuſto.Ea igit̃
iuſticia quæ perinde atq; tota virtus eſt ordi-
nata, & ea iniuſtitia quę aduerſatur illi, quarū
altera virtutis, altera vitij totius ad aliū vſus

eſt:omittatur. Et iuſtum id & iniuſtũ quod ad has attinet: patet quonã ſit modo definiẽdũ. etenim pleraque legitimorũ ea fere ſunt: quæ a tota virtute aguntᷣ. Lex ẽm iubet vniuſcuiuſ ꝗ virtutis viuere ratione: & vetat vitii cuiuſuis viuere modo. atque legitimorũ ea quæ ad publicã pertinẽt diſciplinã: ea ſunt quę virtutẽ totã efficere poſſunt. Sed de ſingulorũ diſciplina, qua quidẽ vir bon⁹ eſt abſolute, vtrum ſit ciuilis, an ad aliam facultatẽ ꝑtineat: determinandũ poſterius eſt. non eſt ẽm idẽ fortaſſe virũ eſſe bonum, & ciuẽ bonum. ¶ Iuſticiæ autẽ 18 eius quę eſt pars & eius quod ad ipſam attinet iuſti: vna quidẽ ſpecies eſt ea quæ in diſtributione cõſiſtit, aut honoris, aut pecuniarũ, aut cęterarũ rerũ: quę ĩter eos diuidi poſſunt, qui in eadẽ ciuili ſocietate verſantur. in his ẽm fit: vt quiſpiã & non ęquũ habeat ad aliũ, & etiã æquum. Alia autẽ ea, quæ in cõmercijs eſt hominũ emendãdis. cuius ſunt duæ partes. Cõmerciorũ nãque quędam ſua ſponte faciũt homines: quædã inuitis ipſis efficiũtur. Et ea quidem quæ ſponte faciũt talia ſunt: venditio, emptio, mutuatio, vadimonium, locatio, depoſitio, mercede cõductio. atq; propterea ſponte hæc fieri dicuntur ꝙ principiũ ipſorũ ſponte procedit ac agitur. Eorũ autẽ quæ inuitis fiũt, quædã clãdeſtina ſũt: vt furtũ: adulteriũ, veneficiũ, lenociniũ, ſeruorũ ſeductio, cædes cũ

dolo, falſum teſtimoniū. Quædam violēta: vt verberatio, vincula, mors, rapinæ, mēbrorū captio, conuitium, contumelia.

¶SECVNDI CAPITIS NOTÆ.

¶ Lucrari, eſt q̄ commutatū ſit ampli⁹ accipere. ¶ Tota iuſticia, legitima iuſticia. & tota iniuſticia: præter legem, illegitimaq;. ¶ At cū iniquū & iniuſtū quod cōtra leges eſt: Argyropilus hoc pacto cōperiebatur habere. At cū iniquū & plus non eadem ſint: ſed alterum ſeſe habeat ad alterum vt pars ad totū. omne nāque plus: eſt iniquum, ſed non omne iniquum: eſt plus. Verum ab exēplari græco diſſonat: nam ita græce habetur.

ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ παράνομον οὐ ταὐτὸν ἀλλ' ἑτέρου ὡς μέρος πρὸς ὅλον, τὸ μὲν γὰρ ἄνισον ἅπαν παράνομον· τὸ δὲ παράνομον οὐχ ἅπαν ἄνισον, τὸ μὲν γὰρ πλέον ἅπαν ἄνισον τὸ δὲ ἄνισον οὐ πᾶν πλέον.

Iccirco ſatius viſum eſt literā ad intelligentiam græcam reſtituere, quæ ſtatim plana eſt atq; de ſe manifeſta. vult em̄ Ariſtoteles omne iniquū, iniuſtū eſſe qđ trāſgredit leges: at nō omne iniuſtū qđ trāſgreditur cōtraq; leges eſt, iniquū eſſe. eſt em̄ iniquū in paucior ib⁹ longe q̄ iniuſtū quod cōtra leges eſt. perinde atq; plus habere ad pauciora ſe fundit quā iniquū. nā pl⁹, pars: iniquū, totū. ęquū em̄ eſt cū neq; plus neq; minus q̄ par eſt tribuitur. iniquū igitur nō ſolum plus ſed etiā minus. plus igitur pars iniqui vt iniquum pars iniuſti cōtra leges. Antiqua traductio integriorē ſeruabat intelligentiā hoc in loco, q̄ Argyropilus aut Leonard⁹. immo & quaſi hic adiectū ſit exemplari græco impreſſo ad hanc intelligentiā. At cum plus & iniquum non idem, ſed alterum ad alterū vt pars ad totum. cū etiā iniquum & iniuſtum quod contra leges eſt non idem ſit: & reliqua quæ adiecta ſunt. quapropter vetuſtum exemplar ita habere videtur.

ἐπεὶ δὲ τὸ πλέον καὶ ἄνισον οὐ ταὐτὸν ἀλλ' ἕτερον ὡς μέρος πρὸς ὅλον ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ παράνομον καὶ τὰ λοιπὰ &c.

Et in hac litera, omne vniuerſalitatis notam, particulæ iungas non ſequenti; ne in captiunculam compoſitionis

diuiſioniſve incidas.¶ Venditio:eſt pretio aliquo rei cõ
mutatio . ¶ Emptio:facto pretio,rei acceptio. ¶ Mutua- 18
tio,rei vſus ad tẽpus cõceſſio. ¶ Fideiuſſio:quædã (quę fit
alteriꝰ nomine,proque altero)obligatio. ¶ Locatio, loci
cõductio.¶ Depoſitio,in alteriꝰ fidẽ rei cõmiſſio.¶ Mer
cede conductio,rei ad tẽpus pro aliqua mercede,vſus retẽ
tio.vt equorũ,& aliorũ ad tẽpus pro vſus neceſſitate con
ductio.Et hæ furti & adulterii,lenocinii,& ſequẽtiũ notę:
partim grãmaticæ ſunt,partim exacte ex libris ciuilibus
reqrendæ.¶ Abſolute,ſimpliciter,ſecundũ ſe.¶ Cõmer-
cia voluntaria,& ſponte facta:quæ vtriſq; partibus con-
ſentientibus fiunt.inuoluntaria vero:quæ non.

¶ SECVNDI capitis commentarius ad literam.

¶ Secundum cap.quatuor concluſionibus partitum eſt.
¶ Prima concluſio. ¶ De iuſticia,quę virtutis pars eſt: iti 15
dem & de iniuſticia,quæ pars eſt vitii,inquirẽdum nobis
eſt.Nam talem quãdã iuſticiã eſſe dictum eſt,& talem in-
iuſticiam eſſe:hoc primum deprẽhendatur indicio.ꝙ qui
cæteris vitiis operatur:iniuriã quidem agit,ſed nõ plus q̃
dignũ eſt accipit.vt qui clypeũ propter timorem abiicit,
qui conuitia ob iracundiam dicit,aut qui ob auariciã per
pecunias opem nõ affert: nõ plus ac dignum ſit capit.ve-
rum ſæpe cum quiſpiam plus capit:nullo tum eiuſmodi
vitiorum operatur,neque vniuerſis ſimul.at aliqua pra-
uitate operatur.nam & ipſum vituperamus.hæc autẽ in-
iuſticia eſt.eſt igitur alia quædam iniuſticia:quæ totius,il
legitimæq; iniuſticiæ pars quædam eſt.itidẽ & aliquod
iniuſtũ quod totius iniuſti(quod quidem præter legẽ eſt)
pars quædam exiſtit.¶ Secundo.ſi quidam lucrandi,pluſ
q̃ habendi cauſa:committit adulterium,pecuniaſq; acci-
piat,& quidam contra,ſua eroget,dãnaque ob cupidita-
tem,venerẽque patiatur:hic potius intẽperãs quam plu-
ris auidus dicitur,ille vero potius iniuſtus quam intẽpe-
rans.at talis ille videtur,quia lucratur & plus quam di-
gnum ſit habet,eſt igitur quædã particularis iniuſticia &
quidã particularis iniuſtus.¶ Tertio. Omnes aliæ iniurię
in aliquod peculiare vitiũ redigũtur.vt adulterii commiſ
ſio:in intẽperantiã.ſocii in bello dimiſſio:in timiditatẽ.ali
cuius percuſſio,in iracũdiã.at lucri,pluriſq; q̃ decet acce-

ptio:in nullũ aliud vitiũ q̃ in iniuſticiã referẽ.perſpicuum
igitur euaſit:præter totã iniuſticiã,eſſe quandã particula
rẽ,vt partẽ eius vniuocã.nã in genere diffinitio eadẽ eſt:
16 ſiqdẽ vtraq; eſt ad alterũ vitiũ.¶ Secunda cõcluſio.Tota
iniuſticia,& ea quæ pars eſt:inter ſe differũt,pariter & iu
ſticia.Nam hęc circa honorẽ verſaẽ,pecunias,ſalutẽ,& cir
ca hæc vniuerſa(ſi quo vno nomine hæc cõplecti poſſe-
mus)& circa voluptatẽ quæ lucrãdo pluſq; habẽdo pro-
uenit:illa vero quæ tota eſt,circa omnia circa quæ & ſtu
dioſus verſatur.& cõſimili modo dicendum eſt plures eſ
ſe iuſticias:vnã,totã & legitimã,& alterã:partẽ.& id quo
q; iã clarũ euaſit.ſed qualis ea ſit,deinceps dicendũ eſt.de
terminatũ etiã eſt quoddã iniuſtum eſſe totũ,& contra le-
ges:& quoddam partiale quod appellaẽ iniquũ.ſimiliter
& quoddã iuſtũ eſſe legitimũ,& quoddã quod appellaẽ
æquũ.& iniuſticia de qua antea dictũ eſt:ea eſt quæ tota il
legitima,præterq; legẽ appellatur,& a qua iniuſtũ præ-
17 ter legẽ proficiſcitur.¶ Tertia concluſio.Nõ omnino idẽ
eſt iniquũ & iniuſtum præter contra leges.Nã iniquum
pars eſt:iniuſtũ vero quod contra leges eſt,totum.omne
enim iniquũ,iniuſtũ id eſt quod contra leges eſt.at nõ in
iuſtũ omne quod contra leges eſt,iniquũ,ita quoque ſeſe
habẽt plus & iniquũ.nam plus pars eſt,iniquum autem:
totũ.omne enim plus,iniquũ:ſed cõtinuo nõ fit vt omne
iniquum plus ſit.itidem totum iniuſtũ,& iniuſticia:& ini
quo,& iniquitati nõ eadem ſunt,ſed diuerſa.nã hæc ſunt
vt partes:illa vero vt tota.hæc enim iniuſticia quæ iniqui
tas appellatur:totius iniuſticiæ pars eſt,& iuſticia quę eſt
æquitas:totius iuſticiæ ſimili modo.quapropter de iuſti-
cia que pars eſt,& conſimili iniuſticia nobis determinan-
dum expedit.pariter & de iuſto,etiamque iniuſto.& ea
nobis omittenda eſt iuſticia,quæ ſecundũ vniuerſam vir
tutẽ ordinata eſt:& ea iniuſticia quæ illi opponitur.qua-
rum altera totius virtutis ad alium vſus eſt:altera vero
totius vitii ad alterum vſus.& ex ſuperioribus ſatis patet
quo pacto iuſtum & iniuſtum quæ ad has pertinẽt,diffi-
niẽda ſunt.fere enim vniuerſa legitima iuſta:ea ſunt quæ
a tota virtute ꝓficiſcuntur nec ab re:nam lex p̃cipit viue
re ſecundum vnamquãq; virtutem.& omne vitiũ vetat,

& ea legitima iuſta quæ ad publicā pertinent diſciplinā:
ea ſunt quæ ad vniuerſam virtutem efficere poſſunt. ſed
vtrum priuata ſingulorū diſciplina qua vir bonꝰ abſolu-
te dicit̃:ciuilis ſit pars,an ad aliā attineat facultatē(nā nō
idē fortaſſe eſt virū bonū,& ciuē bonū eſſe)alius determi
nandi exigitur locꝰ.¶ Quarta concluſio.quædā eſt parti 18
cularis iuſticia,quæ eſt communiū diſtributiua:& quædā
rerū cōmutatiua.itidem & quoddā particulare iuſtū in
diſtributione cōſiſtit,quoddā vero in cōmutatione.in di-
ſtributione quidē:vt honoris,pecuniarū,& cæterarū rerū
quæ inter eos diuidi,diſtribuiqꝫ poſſunt:qui in eadē ciuili
ſocietate verſant̃.nā in iis fieri cōtingit vt alterū fiat plus,
aut minns,& etiā æquum.in cōmutatione vero:vt in cō-
merciis hominū rite peragēdis.Verūtamen cōmercia in
duas partes ſecantur.nam quædā ſunt ſponte facta,atque
voluntaria,quorū principiū voluntarium eſt,ſponteqꝫ ꝓ
cedit:quædam vero inuoluntaria,& quæ hominibus fiūt
inuitis.Sponte facta ſunt hæc,vēditio,emptio,mutuatio,
fideiuſſio,locatio,depoſitio,mercede conductio.Inuolun-
taria & quæ inuitis fiunt:ſunt quæ clandeſtina,& violen-
ta ſunt.clādeſtina furtum,adulteriū,veneficiū,lenociniū,
ſeruorum ſeductio,cædes cum dolo,falſum teſtimonium,
violenta vero:verberatio,vincula,mors,rapinę,membro
rum mutilatio,conuitium,contumelia,& ſimilia.

¶De iuſto diſtributiuo. Cap.III.

CVm autē iniuſtus ſit iniquus,& in- 19
iuſtum iniquum:conſtat & aliquod
medium eſſe iniqui.atque hoc eſt ip
ſum æquum. Quo enim in actu plꝰ
eſt.& minus:in eodem eſt etiam æquum.ſi igi-
tur iniuſtum eſt iniquum:iuſtum eſt æquum.
quod quidem & abſque ratione:cunctis ita eſ-
ſe videtur.¶At cum æquum ſit medium:iuſtū
medium quoddam erit.ipſum autē ęquū in mi
nimis eſt duobus.neceſſe eſt igitur ipſum iu- 20

ſtũ,& medium eſſe & æquum,& ad aliquid,& quibuſdã.atq; quo mediũ quidem eſt,hoc aliquorum eſt:quæ quidem plus ſunt:& minus. quo autem æquum eſt,duobus eſt:at quo iuſtũ eſt,quibuſdã eſt:ipſum ergo iuſtũ,in minimis quatuor conſiſtat neceſſe eſt.qbus enim eſt iuſtũ,duo ſunt,& res in qbus & ipſæ duæ ſunt.

21 ¶ Atq; eadem eſt ęquitas quibus atq; in quib?. Nam vt ſeſe habent ea in qbus,ſic ſeſe habẽt & illa.ſi enim non ſunt æqui:non æqua habebũt, ſed hinc pugnæ naſcuntur,& incuſationes:atq; querelæ:cum æqui non æqua,aut æqua non æqui habẽt ac potiuntur.Id ita eſſe ex eo quod pro dignitate fit cõſtat.Iuſtũ enim quod in diſtributionibus eſt:omnes vno ore pro dignitate quadã oportere eſſe dicunt,ipſam tamẽ dignitatẽ non eandẽ omnes inquiunt eſſe:ſed populares qdẽ libertatẽ,pauci vero potẽtes opulentiam,nõnulli nobilitatem,optimates vero virtutem.

22 ¶ Iuſtum ergo,rationũ quandam cõparationem ſubit.Cõparationẽ namq; rationũ ſubire,non abſoluti numeri ſolum:ſed numerabilis etiam omnino propriũ eſt:etenim cõparatio rationum,æqualitas eſt rationũ:& ĩ quatuor minimis eſt,& ſeiunctam qdem in quatuor eſſe cõſtat.An non & cõtinua in quatuor eſt?vno namq; termino vtitur vt duobus:& bis illum ſumit hoc pacto,vt a ſeſe habet ad b: ſic b ſeſe habet ad c,bis igitur dictum eſt ipſum

8	4	2
a	b	c

8	4	4	2
a	b	b	c

8	4	2	1
a	b	c	d

8	2	4	1
a	c	b	d

A Achilles
B Aiax
C munus Achillis
D munus Aiacis.

b,quare ſi b bis poſitum fuerit,quatuor erunt ea quæ comparationem ſubeunt rationum.eſt autem & ipſum iuſtum in quatuor minimis:& ratio eadem eſt. ¶ Sunt enim ſeiuncta ſimiliter: & quibus,& quæ.Erit ergo vt eſt a terminus 23
ad b terminum:ſic c terminus ad terminum d. Et mutato ergo ordine,vt a ſeſe habet ad c:ita b ſeſe habebit ad d.Quare & totum ad totum, quod quidem diſtributio ipſa coniungit.Et ſi ita compoſitum fuerit:iuſte coniungit.Coniūctio igitur a termini cum c:& b cum d iuſtū eſt id,quod ad diſtributionem accommodatur,& eſt medium eius quod comparationem rationum non ſubijt,quod enim ſubit ipſam medium eſt.iuſtum autem ſubit. Talem autem rationum comparationem,mathematici geometricam vocant.In geometria nanque fit: vt & totum ad totum perinde ſeſe habeat,atque ad vtrunque ſeſe hadet vtrunque.Non eſt autem continua hæc comparatio rationum.non enim ſit terminus vnus numero:cui,& quod.¶ Iu- 24
ſtum igitur hoc,in comparatione rationum cōſiſtit.Iniuſtum autem eſt id,quod a comparatione rationum exorbitat.fit igitur aliud plus aliud minus.Quod quidem & in ipſis operibus accidit,in bonis enim qui iniuriam facit, plus habet:qui iniuriam patitur,minus.in malis autem contra,boni nanque rationem ſubit minus malum ad maius malum:minus enim

malum,magis quam maius eſt expetibile. A
quod expetitur bonum eſt:& quod magis ,ma
ius. Hæc eſt igitur vna ſpecies iuſti.

¶TERTII CAPITIS NOTÆ.

¶ Minima,extrema. Et ſunt perſonæ,perſonarũq; meri-
ta:& res quæ diſtribuuntur,ipſaq; præmia. ¶ Duo,duæ
perſonæ,duæ res,duo pręmia,aut duæ pœnæ. ¶ Neceſſe
eſt igitur ipſum iuſtum & mediũ eſſe,& æquũ,& ad ali-
quid,& quibuſdam. Eadẽ res iuſticia,æquitas,mediocri-
tas:ſed ratione triplex.& iuſticia ad aliqd,& quibuſdã:&
æquitas ad aliquid & quibuſdã.& mediocritas ad aliqd
& quibuſdã.iuſticia quidẽ ad aliquid:nã perſonæ ad mu
nus.& quibuſdã:nam in perſonis & muneribus.æquitas
ad aliquid:nam æquitas perſonarũ æquitati munerũ re-
ſpõdet.cũ eñ ratio ꝓportioque perſonarũ æquatur pro
dignitate rationi munerũ:ea ratio æqtas dicitur.& qui-
buſdam æquitas.nam in quatuor terminis quæ & mini-
ma appellantur conſiſtit. Et mediocritas ad aliquid:nam
extremorum mediocritas.& quibuſdam. nam extremis
quæ ſunt plus atque minus. Simili quoque modo & de iu
ſto.nam idem re ſed ratione triplex,iuſtum videlicet,æ-
quum,& medium & eorum quodque ad aliquid & qui-
buſdam eſt.nam munus pro dignitate ad perſonam iu-
ſtum:& in perſona atque munere conſiſtit.& æquum
ad aliquid.nam æquum æquo æquum,vt æquale æqua-
li æquale.& quibuſdam.ad minimum enim in duobus
æquum.nã nihil ſibiipſi æquum:vt neq; quicquam ſibi-
ipſi æquale.& hæc duo in quibus conſiſtit æquũ:in iuſti-
cia diſtributiua(qua de totus impræſentiarum agitatur
ſermo)duæ ſunt inuicem æquales proportiones.propor
tio ſcilicet diſtributarum rerum æqua proportioni bene
aut male meritarum perſonarum medium quidem ad
extrema.& quibuſdam nam ei quod eſt plus & ei quod
minus medium. Eodem modo vnus & idem re ipſa iu-
ſtus,æquus,& medius,& ratione triplex. Eſt igitur iuſti-
ſticia vna pariter atque trina.identidem iuſtum,atque
iuſtus & hæc ex ſubiecta deſcriptione quoquo pacto de-
pręhendi poſſunt.

A.	B.	Perſonæ						
C.	D.	Munera atq; pro dignitate retributiones.						
A	2	Iuſtum		Aequum				Plus
B	1	2	10	2	1	Dupla	12	3
C.	10	Iuſtum		Aequum				Min9
D	5	1	5	10	5	Dupla	3	12

Vnde fit vt iuſticia & iuſtum aſpiciant aggregatum ex perſona & ſua diſtributione. nam iuſticia eſt cum cuiquã diſtribuitur quod ſuum eſt. equitas & æquum proportionem munerũ, diſtributionumq; inter ſe ad ꝓportionem perſonarum, porro mediocritas & mediũ plus & minus quorũ vtrũque iniuſtũ eſt, & comparationem rationum diffugiens. ¶ Et vt magis intelligamus quo pacto in diſtributionibus ſeruetur rationum ꝓportionũq; æqualitas, & quonam pacto hæc iuſticia ſecundũ geometricam medietatẽ ſit facienda: ſtatuamus hanc hypotheſin (cuius etiã ſimilem continẽt legiſperitorum libri) Vir quidã prædiues coniugẽ grauidam habens, morbo decumbit in lectum: mori timens ſanxit teſtamento: mulieri (ſi maſculũ parit) tertiam bonorũ ſuorũ partẽ, filio vero duas: parienti vero fœminam, duas bonorum ſuorũ partes vxori, & filiæ vnã. morit̃ teſtator. & cum tempus aduenit pariendi: peperit mulier & maſculum & fœminam, bona vero teſtatoris æſtimata ſunt 42000 aureorum nũmũ. vbi vero adoleuerũt infantes bona partiri quæruntur. quæritur igitur nũc quonã pacto diſtributio iuſte ſit faciẽda, & quãtũ ex ſumma illa mater, quãtũ fili9, & quãtũ filia habere debet. Ad id cognoſcendũ, opus eſt vna regula, quæ icciřco iuſticiæ diſtributiuę regula appellari poteſt. & eſt hæc. Minimos numeros ꝑſonarũ quære, quæſitos aggrega: & per aggregatũ partire diſtribuendum. quod autẽ ꝓuenerit auge per primi numerum: & da primo. illud idem auge per ſecũdi: da ſecũdo, & ita deinceps quotquot fuerint: & æqua iuſtaq; facta erit diſtributio: videbiſq; quæ proportio numeri ad numerũ perſonarũ: eandẽ eſſe diſtributi ad diſtributum, & huius regulæ neceſſitas intelligi poſ

+ i l. si ita scriptu. i pri. ff. de lib. et posthu.

teſt ex 8 ſecundi elemētorū arithmetices Iordani. Verbi cauſa. quia mater duplum habere debet ad filiam, & filius duplum ad matrem: minimi numeri id continentes ſunt 1,2,4: vnitas ſcilicet filiæ, 2 matris, 4 filii: hos collige ſimul, ſeptē ſunt, partire igitur per 7 ſummā diſtribuēdam 42000: & veniēt 6000, auge ꝑ 4. numerū ſcilicet filii, & veniunt 24000: id filio diſtribue. auge idē quod priꝰ ꝑ 2. numerū ſcilicet matris, & veniūt 12000: da matri. & quia vnitas eſt filiæ: 6000 ſunt diſtribuēda filiæ. ſic facta eſt iuſta diſtributio, īpletaq; teſtatoris ſuprema volūtas & iuſtitię ſeruata æqtas vt ſubiecta mōſtrat formula.

Sūma ptiēda	42000		6000 ex diuiſiōe puēiēs
Aggregatū	7		Iuſte diſtributa.
Filius	duplum 4		24000 duplum
Mater	duplum 2		12000 duplum
Filia	ſubdu. 1		6000 ſubduplum

Alia hypotheſis. diſpoſuit quidā bona ſua hoc pacto diſpartienda: filio duplum ad matrem, matri duplū ad filiā, filiæ triplū ad nepotē, nepoti vero ſeſquialterū ad neptē, quæ vero diſtribuerentur, erant æſtimatione facta 1360 aureæ libræ. quot filio, quot matri, quot filiæ, quot nepoti, quot nepti, incolumi iuſticia debētur: ex eadem regula intelliges. ſi a minima pſona. i. a nepte incipias minimos ꝓportionū numeros colligere, & operari per ſuperiꝰ appoſitam regulam. vt monſtrat ſubiecta deſcripto.

Sūma ptiēda	1360		20 ex diuiſiōe ꝓueniens
Aggregatū	68		Iuſte diſtributa
Filius	duplum 36		720 duplum
Mater	duplum 18		360 duplum
Filia	triplum 9		180 triplum
Nepos	ſeſqalterꝫ 3		60 ſeſquialterum
Neptis	ſubſequi 2		40 ſubſequialterū.

Et hæc ſimilia ſunt iuſticiæ communium diſtributiuæ.

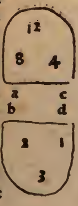
nam hę diſtributiones rei familiaris & priuatę eſſent. De iuſticia vero diſtributiua eadẽ ratio pro qua hæc ſatis ſit hypotheſis. duo vna ex parte vt a & b meriti ſunt vt tres ceu c d e. tres vero c d e vt quatuor ceu f g h i. duo autem primi ſimul videtur a re publica meriti vt eis ex cõmunib⁹ diſtribuãtur 1500 argenteæ librę. quare & tribus ſecũdis diſtribuẽdæ erũt æquitate ſeruata 1500 argẽteæ libræ, & quatuor tertiis ſimul totidẽ. verũ a ad b meritus ſit de republica in ſeſquialtero. c ad d iterũ in ſeſquialtero, d ad e in duplo. patet ex ſubiecta deſcriptione & ſuperiore regula inuẽtis minimis numeris quid cuiq; eſt diſtribuendum ex tribus æqualibus ſummis, facilius tamen id intelligitur ſi tribus ſigillatim quęſtionibus formetur. prima: de duobus. ſecunda de tribus. & tertia de quatuor: ex quib⁹ innumeræ aliæ facile coniiciantur.

Tota publica ſumma in tris partes primũ partiẽda 4500

Summa diſtribuenda	1500	300 proueniens
Aggregatum	5	Iuſte diſtributa
A	3	900
B	2	600
	~~4~~	~~600~~
Summa diſtribuenda	1500	250 proueniens
Aggregatum	6	Iuſte diſtributa
C	3	750
D	2	500
E	1	250
Summa diſtribuenda	1500	150 proueniens
Aggregatum	10	Iuſte diſtributa
F	4	600
G	3	450
H	2	300
I	1	150

¶ Medietas, proportionalitas, rationum comparatio. & eſt proportionis ad proportionẽ ſimilitudo. ¶ Me-

dietas arithmetica;eſt cuius termini ęquas ſeruant differētias.termini:ſunt proportionū extrema.differētia,eſt quo extremū ſuperat extremum. Medietas geometrica:eſt medietas cuius termini æquas ſeruant proportiones.æquæ proportiones ſunt:quę eiuſdem ſunt denominationis. Medietas coniuncta dicitur:quæ in tribus terminis continetur.diſiuncta vero,que continetur in quatuor. Medietas fit conuerſim quando vt primus ad ſecundum,ita tertius ad quartum:& concluditur vt ſecundus ad primum,ita quartus ad tertiū. Medietas fit permutatim quando primus terminus ad ſecundum vt tertius ad quartum:& cōcluditur vt primus ad tertium.ita ſecundus ad quartum. Et fit coniunctim quando primus ad ſecundum vt tertiꝰ ad quartum:& concluditur vt primus & ſecundus ad ſe-
22 cundum,ita tertius & quartus ad quartum: ¶ Abſolutus,monadicus numerus,numerus numerans. Numerabilia ſunt ea:quibus numeros abſolutos,monadicoſque applicamus. ¶ Iuſtum iccirco eſt medium eius quod minime in comparatione rationum conſiſtit,ꝙ medium ſit iniqui ex prima concluſione nunc pluris nūc minoris,qđ quidem iniquum & plus inquam & minus hanc rationū comparationem refugit.verum iuſtum ſine comparatione rationum,& niſi ea(quam Ariſtoteles affert)ſeruetur mediocritas:ſeruari,ſaluarique non poteſt. Et quæ geometrice medietati conueniunt,ea facile ex Iordano dinoſcuntur. Conuenit enim primo geometricę medietati:quēadmodum primus terminus ad ſecundum,ita tertius ad quartum:quod ſtatim ex diffinitione cognoſcitur. Secundo.conuenit permutatim proportionari.vt ſi quemadmodum a ad b,ita c ad d:ergo permutatim per tertiā ſecūdi arithmetices a ad c ſicut b ad d. Tertio.eidem propriū eſt:vt quēadmodū totū ad totū,ita altera pars totius ad alteram alterius & reliqua ad reliquam,vt quemadmodū a c ad b d,ita & a ad b.& c ad d.nā ſit a ad b vt c ad d:ergo permutatim per tertiam ſecundi arithmetices a ad c vt b ad d.& ſi quēadmodū a ad c,ita b ad d:ergo conuerſim p̄ primā ſecūdi c ad a vt d ad b.& coniūctim p̄ ſextā ſecūdi a c ad a vt b d ad b:ergo p̄mutatim a c ad b d vt a ad b. ſed & vt a ad b ita c ad d;ergo vt a c ad b d,ita a ad b & c

ad d:qđ tertia intēdit hic adducta proprietas.Et in cõpa
ratione rationum iuſti quod ex diſtributione ſurgit:hæ ꝓ
prietates ordine reperiũtur.Nam primo quēadmodum
primus qui meretur ad ſecundũ merētem:ita primũ mu
nus ad munus ſecũdũ.Secũdo permutatim,quēadmodũ
primus qui mereť ad primũ munus:ita ſecũdus merēs ad
ſecundũ munus.Tertio.quēadmodũ totũ ad totũ ſcilicet
primus qui mereť & primũ munus ſimul,ad ſecũdũ me
rentē & ſecundũ munus ſimul:ita primus qui mereť ad ſe
cundũ merentē,& primũ munus ad ſecũdũ munus,& cũ
componiť primus qui meretur & primum munus,& ſe
cundus qui meretur & ſecundũ munus:tunc fit ipſum iu
ſtum,& in illa vnione perficitur,atq; ſaluatur.Et hęc tria
ſuo ordine tangit Ariſtoteles.vnde fit vt non modo iuſti
cia cum ſit vna,ſit ratione triplex(vt ex antepenultima no
ta cognitum eſt)ſed & eadem iuſticia diſtributiua triplex
eſt æquitas.ſuo æquitatis ternario cõſummata atq; perfe
cta.Et geometrica medietas ĩ hoc vel maxime veniat lau
danda:ꝙ tam perfectæ tamq; inſignis iuſticiæ ſit admini
cularia.hinc enim laus ſua cõmentatioq; maxima pēdet.
Sit primus qui meretur a,ſecundus b:primũ munus c,&
ſecundũ d.¶ Merētia & merita,delinquentia,& pœnæ:
in iuſticia faciēda cõſiderari debēt.vt numerus ad nume
rũ,& ſummatim omnia inſtitiæ aut iniuſticiæ extrema.

¶TERTII capitis commentarius ad literam.

¶Tertiũ cap.ſex concluſionibus,partitum eſt.¶Prima 19
concluſio.Iniqui medium eſt ipſum æquum.Nam & ini
quus iniuſtus eſt,& iniquum iniuſtum,& in qualicũque
operatione plus & minus eſt:in eadem ſtatuiť & æquale.
itaq; ſi iniquum,& quod plus,& quod minus iniuſtũ eſt:
& æquum iuſtũ eſt.& huius & illius iniqui mediũ.quod
vel ſine ꝓbatione ita eſſe cunctis apparere licet.¶Secũda 20
cõcluſio.Iuſtum quod in diſtributione verſatur:medium
quoddam eſt,& æquũ,& ad aliquid,& quibuſdam,& in
quatuor minimis cõſiſtit.Nam cũ æquũ in diſtributione
ſit medium:& ipſum iuſtũ mediũ erit.& ipſum æquũ in
duobus minimis cõſiſtit.igitur ipſum iuſtum,& mediũ,
& æquum,& ad aliquid,& quibuſdam,atq; in quatuor
minimis conſtabit.quo enim mediũ eſt,ad aliquid,& ali
quorum

quorũ mediũ eſt,quæ ſunt plus & minꝰ.& quo æquũ eſt:
duobus minimis,duabuſq; quæ diſtribuũtur rebus conſi
ſtit.& quo iuſtũ eſt:quibuſdã vt perſonis quibus ꝓ digni
tate duo minima,reſq; ipſæ diſpẽſantur.ĩ quatuor igitur
conſiſtit minimis.ſunt enim duo quibꝰ ipſum iuſtũ fit:&
21 duæ res in quibus iuſtũ ipſum cõſiſtit.¶ Tertia cõcluſio.
Eadẽ cõſimiliſq; æquitas eſt:& ꝑſonarũ,& rerũ quæ di-
ſtribuũtur.¶ Primo.nã ſicut ſeſe habent res in quibꝰ cõſi
ſtit iuſticia diſtributiua:ita & illa quibꝰ illæ diſtribuũtur,
ſi enim non æqui ſint quibus fit diſtributio:non æqua ha
bebũt.& ſi æqui:æqua nõ recipiũt.hinc pugnæ,incuſatio
nes,querelæq; ſurgunt.eſt igitur eadẽ,cõſimiliſq; & per-
ſonarũ & rerũ quæ diſtribuunt̃ æquitas.¶ Secũdo.id ita
eſſe cõſtat ex eo quod ꝓ dignitate fit.nã vno ore cõfitent̃
omnes:iuſtum in diſtributionibus pro dignitate quadã,
& vt vnuſquiſq; dignus ſit & mereatur eſſe oportere.qui
plus igitur meret̃:plus recipit.& qui minus:recipit & mi
nus.eſt igitur & perſonarũ & rerũ quæ diſtribuũtur cõſi
milis æquitas.verũtamen ipſam dignitatẽ,ipſamq; rem
quæ pro dignitate diſtribui debet:non omnes eandẽ eſſe
aiũt.ſed populares eam libertatẽ eſſe dicũt:& paucorum
potentũ quidam opulentiã,quidã generis nobilitatẽ,opti
22 mates vero virtutem.¶ Quarta concluſio.Iuſtum in qua
dam proportionalitate,rationumque cõparatione conſi-
ſtit.Proportionalitatẽ,rationũq; cõparationẽ habere,nõ
ſolum abſoluti numeri propriũ eſt,ſed & omnino nume-
rabilibus conuenit.ꝙ itaque iuſtum in proportionalitate
cõſiſtat:patet.nam proportionalitas eſt duaꝝ proportio
num æqualitas.& in quatuor minimis cõſiſtit,& diſiun-
cta proportionalitas ſtatim in quatuor minimis conſiſte-
re cognoſcitur.verum itidẽ & coniuncta in quatuor con
ſiſtit.nam vno termino vt duobus vtitur,& bis illũ ſumit
hoc modo:quemadmodum ſeſe habet a ad b ita b ad c,
vbi bis dictum eſt b.quare ſi b bis ponatur: quatuor erũt
manifeſte quæ huiuſmodi comparationem ſubibũt.at iu-
ſtum in quatuor minimis conſiſtit:& ratio eadem eſt.igi-
tur iuſtum in proportionalitate,rationumque compara-
23 tione conſiſtit.¶ Quinta concluſio.Ea proportionalitas
in qua iuſtum ex diſtributione conſiſtit,diſiuncta eſt.Nã

ſimiliter & ea quibus diſtribuitur,& ea quæ diſtribuun-
tur,ſciuncta ſunt.eſt igitur ea rationum cõparatio diſiun
8 4 2 / a b c — cta,perinde ac cum ita comparo:quemadmodũ a termi-
nus ad b,ita c ad d.& permutatim quemadmodum a ad
c,ita b ad d.quare totum ad totum(quod diſtributio ipſa
counit)vt a ad b & c ad d.& debet diſtributionis mun⁹ ei
8 4 4 2 / a b b c — cui diſtribuitur coniũgi.quod cũ ita compoſitũ fuerit iu-
ſte coniungit.coniungatur igitur a cum c & b cũm d,&
iuſtum id erit quod ad diſtributionem accommodatur.
iuſtum quidem & medium eius,quod minime in compa
ratione rationum conſiſtit.nam quod in ea rationum cõ
paratione conſiſtit medium eſt:iuſtumque ipſum in ea
conſiſtit.& hanc rationum comparationem mathematici
geometricam vocant.fit enim in geometrica medietate
vt totum ad totum,ita pars altera ad alterum & pars al-
tera ad alterum.& manifeſtum eſt hanc rationum com-
parationem non fuiſſe continuam:& terminus vnus nu-
mero non ſit,cui diſtribuitur & quod diſtribuitur.¶ Sex 24
ta concluſio.Iniuſtorum quæ in diſtributione conſiſtunt:
quoddam in plus eſt:& quoddam in minus.¶ Primo.
nam iuſtum eſt quod in comparatione rationum conſi-
ſtit:& iniuſtum quod ab huiuſmodi rationum æqualita-
te exorbitat,ac deficit.igitur iniuſtorum quoddam plus
eſt,& quoddam minus.¶ Secundo.hoc idem in operibus
ipſis accidit.nam in bonis qui iniuriam facit,plus habet:
qui iniuriam patitur,minus.& econtra in malis,qui iniu
riam facit,minus habet mali:& qui patitur,magis.minus
enim malum ad maius comparatum,rationem boni ha-
bet:& minus malum quã maius magis expetibile eſt.at
quod expetitur bonum,bonive rationem habens.& qđ
magis expetitur:& magis bonum.ſed de vna ſpecie iuſti
vt quæ diſtributione fit:dictum ſit hactenus.

¶ De iuſto commutatiuo. Cap.IIII.

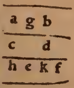
R Eſtat autem id iuſtum,quod fit in 25
emendandis commerciis:tã iis quę
ſua ſponte faciunt homines,quã iis
quæ inuitis ipſis efficiunt.Hoc au- M

L autem aliã habet ſpeciem a priore.Iuſtum enĩ diſtributiuum communiũ:in dicta ſemper cõ paratione rationũ cõſiſtit.nam ſi e pecuniјs pu blicis diſtributio fiat:eadẽ fuerit ratiõe quam habent inter ſeſe ea,quę in rẽpublicam ſunt col lata.& iniuſtum quod huic opponitur:id eſt quod a comparatione rationum exorbitat.Iu- ſtum autẽ quod eſt in commerciis,eſt quidem æquum quoddam:& iniuſtum,iniquum.Sed non illa comparatiõe rationũ.ſed arithmetica nihil enĩ refert:ſi probus prauo detraxerit,an prauus probo.neq; ſi adulteriũ prob9,an pra uus commiſerit.ſed ad differentiam nocumen ti:lex reſpicit tantũ.& vtitur vt æqualibus:ſi hic iniuriam facit,ille patitur:& ſi hic nocuit, ille eſt læſus.Quare iniuſtũ hoc cũ ſit iniquũ: iudex æquare conatur.Nam cum hic quidẽ p- cuſſus eſt,aut occiſus,ille vero pcuſſit,aut oc- cidit:paſſio,atq; actio diuiſa eſt in partes non æquas,ſed ad æqualitatem,auferẽdo lucrum, reſpectu dãni,redigere nititur iudex.Dicũtur enĩ hæc in talibus,abſolute dicendo.atq; quan quam hæc nomina quibuſdã accõmodata nõ eſſe videtur,vt ei qui percuſſit lucrũ,& ei qui paſſus eſt damnum:cum tamẽ menſurata fue- rit paſſio,hoc damnũ,illud lucrum vocatur.

26 ¶ Quare æquum qnidem,inter plus & minus: medium eſt.Lucrum autẽ atque damnũ:plus ſunt & minus,cõtrario modo,plus boni,& mi

nus mali lucrum:contrarium autem damnum
quorum medium,eſt ipſum ęquum:quod qui
dem dicimus eſſe iuſtum.Quare iuſtum emen-
datiuũ, medium eſt inter damnum & lucrum.
¶ Quapropter & cum controuerſiam habent,
ad iudicem ipſum confugiunt.Ire autem ad iu
dicem:eſt ire ad ipſum iuſtum.iudex enim vt
iuſtum eſt animatum ſuapte natura.Et quærũt
iudicem medium.Et vocant nonnulli media-
torem, vt ipſum iuſtum aſſecuturi, ſi medium
iuſtum conſequantur.Medium ergo quoddã
eſt ipſum iuſtum. ſiquidem & iudex medium
eſt. iudex aũt ad ęqualitatẽ redigit.¶ Et perin 27
de atque ſi linea in duas æquales partis diuiſa:
id quo maior pars dimidium excedit abſtule-
rit, minorique addiderit parti.cum etiam to-
tum diuiſum fuerit duas in partis inæquales,
tum ſuum aiũt habere:cum ęquum acceperint.
Æquum autem medium eſt:inter maius & mi-
nus, in arithmetica comparatione rationum.
¶ Nam ſi ſint duo æqualia:& ablatam ab alte-
ro quantãuis partem addideris alteri, talibus
duabus excedit partibus alterum, ſi enim ab-
lata fuiſſet:& non addita:vna ſola parte exce-
deret.Excedit ergo medium vna.& ipſum me
dium excedit id a quo eſt ablatio facta, vna.
Hoc ergo cognoſcemns & quidnam auferen-
dum ab eo ſit qui plus habet, & quid adden-
dum ſit ei qui minus habet.Id enim quo me-

dium excedit:addendum eſt ei qui minus ha-
bet.id autem auferendum a maximo eſt:quo
exceditur medium.Sint ęquales lineę tres:a b,
c d,e f.atque ab a b:pars auferatur a g,& ad-
datur ipſi lineæ e f,ſitque illa h e.quare tota
linea h e f excedit g b lineã parte h e,& parte
e k.Excedit ergo mediam c d lineam h e parte.

28 ¶Eſt autem hoc & in cæteris artibus.Etenim e
medio tollerentur:niſi agens ageret,& quan-
tum,& quale,& patiens pateretur hoc,& tan-
29 tum,& tale.¶ Nomina autem hæc(dãnum in-
quam & lucrum)ex iis contractibus quos ſua
ſponte faciunt homines tracta ſunt.Qui enim
emendo,vendendo,cæteraq; agendo quæ le-
ge cõceſſa ſunt,plus habẽt q̃ ſuũ,iȷ lucrari;qui
minus q̃ in principio,iȷ damnũ pati dicũtur.
ſed qui neq; plus,neq; minus habent,ſed ſua
per ſeipſa ſunt facta: iȷ ſe ſua inquiunt habe-
30 re,& neq; damnũ pati,nec lucrari.¶ Quare iu-
ſtum medium eſt : inter lucrum quoddam &
damnum(quod fit inuitis hominibus)æquale
inquam & prius,& poſterius habendo.

¶QVARTI CAPITIS NOTÆ.

25 ¶Iuſtũ inuoluntariũ eſſe poteſt,ſed nõ benefactũ,vt cũ
per iudicem cogitur quis habens amplius quam par ſit
reſtituere ad medii æqualitatẽ,ei qui min⁹ habet,Argy-
ropili determinatio:paululum aliis euariat.nã ſententia
ſua lucrum & damnũ inuitis fieri hominibus.Alii autẽ
id ſonare vidẽtur:iuſtũ quod inter lucrũ quoddam eſt &
26 damnũ,inuitis fieri hoībus,¶ Iudex em̃ vt iuſtũ eſt ani-
matũ ſuapte natura.Cicero lib,iii.de legib⁹.Videtis igiť,
inquit,magiſtratus hanc eſſe vim,vt præſit,præſcribatq;

recta, & vtilia, & coniuncta cum legibus? vt eñ magiſtratibus leges, ita populo præſunt magiſtratus. vereq; dici poteſt: magiſtratũ legem eſſe loquentem, legem autẽ, mutum magiſtratũ. ¶ Et vocant nonnulli mediatorem. Mediator: conciliatorem, interceſſorem, eumque qui medio vtrinque librato, aliquos quibus ſuper re quapiam non conuenit, concordat, atque in gratiam redire facit: ſignificat. ¶ Et perinde atq; ſi linea. Ex hoc hæc regula iuſtitiæ elicitur. Duplicem exceſſum hoc eſt differẽtiam pluris & minoris ſubdupla, da dimidium minus habenti: & facta eſt iuſtitia. verbi cauſa, ſit modius tritici ſeptẽ aureorum numum, & dolium vini quatuordecim, denturque vini decem dolia, & accipiantur modii 12: dico non eſſe æquã commutationem. nam dolia vini 10. ſunt aurei nummi 140. & modii tritici 12. ſunt aurei nummi 84. differentia 168. cuius dimidium 84. da igitur 84, dimidium ſcilicet exceſſus pluris & minoris, habenti minus: & fiet tota ſumma 224. & dico per præcedentem regulam factam eſſe iuſtitiam. quod idem cognoſces per alteram regulam. nam iunge ſimul 140. & 308. quæ ſunt extrema, fientque 448. cuius medium eſt 224. quod quidem eſt per regulam medietatis arithmeticæ medium in comparatione rationum arithmetica. eſt & tertia regula quæ proportionum dicitur ad hanc iuſtitiam commutatiuam etiam neceſſaria, quæ eſt: tertium numerum duc in ſecundum: aggregatum diuide per primum, & proueniet quartus ignotus. prima regula ex diffinitione medietatis arithmeticæ ſtatim cognoſcitur. ſecundam demonſtrat ſecundum theorema decimi elementorum Iordani. tertiam vero 25. ſecundi. Sed vt ſe volentibus exercere hæ regulæ, earumque virtus promptius appareat: ſit communis hypotheſis 12 dolia vini iuſto pretio æquentur 60 ſextariis tritici. ſitque ſextarii valor aureus numus vnus. dolii valor aurei numi quinque. tres ſuperiores regulæ ex ſubiecta deſcriptione patent. & tot quæſtiones intelligantur: quot ſpatia ſecundum longitudinem regulariter deſumpta ſemper eadem ſeruata hypoteſi. 27

Duplex exceſſus pluris & minoris.

168

Dimidium exceſſus.

84

Minus

140

Plus

308

Aggregatum pluris & minoris.

448

Prima regula Secunda Tertia.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L
20	100	120	40	20	140	100	240	120	20	100
15	75	90	30	15	105	75	180	90	15	75
12	60	80	40	20	100	60	160	80	12	60
10	50	70	40	20	90	50	140	70	10	50
8	40	66	52	26	92	40	132	66	8	40
6	30	58	56	28	86	30	116	58	6	30
4	20	44	43	24	68	20	88	44	4	20
3	15	24	18	9	33	15	48	24	3	15

A.dolia vini
B.aurei nummi valor doliorum
C.ſextarii & pariter aurei nummi valorq; ſextariorum. & idẽ numerus eſt medium arithmeticum.
D.totus duplexq; exceſſus in pretio aureorum nummum redactus quem habet venditor vini.
E.medietas exceſſus reſtituẽda minus habenti ſcilicet cõmutanti triticum.
F.maius extremum
G.extremum minus.
H.aggregatum pluris & minoris.
I. medium arithmeticum ac iuſtum.
K. dolia vini iuſte commutata.
L. ſextarii tritici identidem iuſte commutati, & æqualis eſt valor aureorum nummorum.

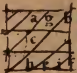
¶ Cũque totum diuiſum ſit in partes: adiecta erat particula æquales ſuperflua. Nam græce duntaxat habetur. ὁτὰν δὲ δίχα διαιρέθῃ τὸ ὅλον τότε φασὶν ἔχειν τὸ αὐτὸ merito igitur illa litera ſublata videtur.

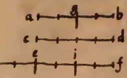
¶ QVARRTI Capitis commentarius ad literam.

¶ Quartum cap. quinque concluſionibus & vno corollario partitum eſt. ¶ Prima concluſio. Supereſt nunc de iuſto quod in dirigendis commutationibus conſtituitur tam voluntariis quam inuoluntarius determinare. Nam hæc iuſti ſpecies alia eſt a ſuperiore. & quod alia

ſpecies ſit:ſtatim cognoſcitur.Nã iuſtum quod in cõmu-
niũ diſtributione verſatur:ſemper in iã dicta rationũ cõ-
paratione conſiſtit.ſi enim e publicis diſtributio fiat:id ea
dem rationum cõparatione fiat,quã inter ſeſe habent offi
cia meritaq;,quæ in rempublicã ſunt collata.& iniuſtum
quod huic iuſto opponitur:ab huiuſmodi comparatione
rationum exorbitat.at iuſtum quod in cõmerciis,cõmu-
tationibuſq; eſt:ęquũ quidẽ quoddã eſt,ſed non in illa cõ
paratiõe,verum in arithmetica cõſiſtit.non enim in hu-
iuſmodi iuſto diſpenſando merita inter ſe attenduntur,
neque refert ſi probus prauo detraxit,aut contra prauus
probo.neq; vtrũ ꝓbus,improbuſve adulterium commi-
ſerit:ſed tantũ ad nocumenti differentiam lex ipſa reſpi-
cit.& ſi hic iniuriam facit,ille vero patitur,ſi hic nocuit,&
ille paſſus eſt:differentiis vt æquis vtitur.& quod iniuſtũ:
quoniam iniquum eſt atque inæquale,iudex æquare niti-
tur.nam cum hic percuſſus eſt,& ille percuſſit,aut hic oc-
ciſus eſt,& ille occidit:paſſio,actioq; iniquæ ſunt,& vtra-
q; diuiſa non æqualiter.& hanc inæqualitatem nititur iu
dex ad æqualitatẽ redigere,auferẽdo quod plus eſt lucri:
ſecundum exigentiã damni,& lucrum & dãnum ſimpli-
citer in talibus nominamus:quãuis hæc nomina quibuſ-
dã minus accommodata videantur.vt cũ ei qui percuſſit
lucrum accommodamus,& ei q̃ paſſus eſt accommoda-
mus damnum.attamen cum paſſio menſurata fuerit:hoc
plane damnum,illud lucrum appellari cognoſcitur.¶ Se 26
cunda cõcluſio.Æquum quod in commutatione eſt:inter
plus atq; minus eſt.Nam lucrum atq; dãnum vtrunque
plus eſt atque minus,ſed cõtrario modo.nam lucrum plꝰ
boni & minus mali eſt.& cõtra dãnum plus mali,& mi-
nus boni.at lucri & damni medium eſt ipſum æquum.ip
ſum autẽ æquum iuſtum eſt.igitur ipſum iuſtum commu
tationum directiuum,lucri & damni medium eſt.eſt itaq;
medium inter plus & minus.¶ Secundo.ob idipſum q̃
iuſtum medium quoddam eſt,qui controuerſiam habent
ad iudicem confugiunt.Ad iudicem enim ire eſt ad iuſtũ
ipſum ire.eſt enim iudex vt ſuapte natura animatum iu-
ſtum.& qui ad iudicem eunt:ipſum quærunt vt mediũ.
& hinc iudices,nonnulli,mediatores vocant;quaſi ſi me-

dium aſſequantur,iuſtum ſint aſſecuturi.medium igitur eſt ipſum iuſtum:ſiquidem iudex medius eſt.atqui iudex medius eſt: nam ad æqualitatem redigit.iuſtum igitur
27 commutationum directiuum inter plus & minus medium eſt. ¶ Tertia concluſio. Iuſtum commutatiuum: medium inter maius & minus in arithmetica ratione conſiſtit. ¶ Primo.nam ſit iuſtum commutatiuum perinde atque ſi linea in duas partes inæquales diuiſa:id quo pars maior totius lineæ dimidium euincit,ac ſuperat,minori parti adiecerimus.ita cum id totum quod commutatur, duas in partes ſed inæquales diſtributum ſit:tum ſuum quiſque habebit cum eo accepto quo maior pars totius dimidium vincit:& adiecto parti minori,quiſque dimidium acceperit.at tale dimidium inter huiuſmodi maius atque minus in arithmetica medietate conſiſtit.iuſtum igitur commutatiuum :inter maius atque minus.arithmeticæ medietatis exiſtit. ¶ Secundo.ſi ſint duo æqualia quorum ab vno partem quamcunque abſtuleris,ablatamque adieceris alteri æqualium:totum ex adiecta parte & altero æqualium effectum,ſuperat quod reliquum eſt,in duabus partibus parti ſcilicet detractæ æqualibus. at ſi ablata fuiſſet pars & non adiecta:vna ſola parte alterum æqualium ſuperaret.relictum eſt igitur alterum æqualium medium inter minus quod ſubtracta parte reliquum eſt:& maius quod eſt ex adiecta parte effectum.ac totum ex parte adiecta alteri æqualium effectum : ſuperat tale medium quod eſt alterum æqualium(vt iam quoque dictum eſt)vna ſola parte.& ipſum medium id quod ablatione facta relictum eſt:ſimiliter excedit vna ſola tantula parte.eſt igitur inter illa arithmetica rationum comparatio.at iuſtum(quod in commutatione verſatur)fieri cognoſcimus:ſi ab eo qui plus habet aliquid demitur quod quidem tribuitur minus habenti.id autem quod plus habenti demendum eſt,& minus habenti tribuendum.eſt id quo ipſum exceditur medium.igitur iuſtum commutatiuum:medium eſt inter maius atque minus in huiuſmodi comparatione rationum: quæ adhuc vt liquidius pateant ſint a b, c d, e f, tres æquales lineæ.& ab a b dematur pars a g,ad-

daturque lineæ e f.ſit que ea pars adiecta h e.erit ergo tota compoſita h e f.ſitque e i pars æqualis h e,linea h e f excedit lineam g b parte h e & parte e i.excedit ergo mediã lineam c d parte h e,& eadem parte,c d media:ſuperat g b,ſunt itaque h e f & c d & g b in arithmetica medietate.& h e f ſimilis ei qui plus habet.g b vero ei qui minus.& dempto h e quo h e f ſuperat medium c d & eo quoq; reſtituto g b:intelligeretur id iuſtũ (quo de hic agimus) eſſe factum. ¶ Quarta cõcluſio. Hoc iuſtũ in omnibus artibus ſeruãdum eſt. 28 Nam niſi ſeruaretur:artes tãdẽ e medio tollerentur.niſi enim quantũ,& quale artifex ipſe agens ageret,tãtum & tale in commutando recipiens ſuſciperet,ſed min⁹:ipſa tandẽ deperiret ars,neq; ipſi quoque ſufficeret artifici.eſt itaq; hoc iuſtum in omnib⁹ artibus obſeruãdũ.

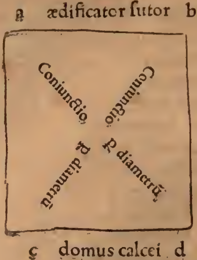
29 ¶ Quinta concluſio. Lucrũ & damnum circa commutationes locum habẽt. Nam nomina hæc:lucrum & damnum ex iis contractibus quos ſua ſponte inter ſeſe celebrant homines,tracta ſunt.qui enim emendo, vendendo,cæteraque id genus commutationum agẽdo, quæ lege ſunt indulta,plus habent q̃ ſuum ſit:ii lucrari dicũtur.qui vero minus q̃ in principio:ii dicuntur damnum pati,at vero qui neque minus habent,ſed paria paribus ſunt compenſata:ii ſe ſua inquiunt habere,& neq; damnum pati,neque lucratos eſſe.damnum igitur, & lucrum circa commutationes(vt dictũ eſt) verſant.

30 ¶ Corrollariũ. Quo fit vt cõmutatiuũ iuſtum:mediũ ſit inter lucrũ quoddã & damnũ, quod etiã interdũ fit inuitis hoĩb⁹, habẽdo ſcilicet ante cõmutationẽ & poſt, æquale.

***   ***   ***   ***

¶ De repaſſione, numo, & indigentia. Cap. V.

Videtur autem nõnullis & ipſa repaſſio ſimpliciter eſſe iuſtum: vt Pythagorici cẽſuerunt. Qui quidem abſolute diffinientes iuſtum: repaſſionẽ eſſe dicebãt. verũ repaſſio, nec ad diſtributiuũ iuſtũ: nec ad emendatiuũ accõmodat̃. Quanq̃ eã ipſam & Rhadamãti ipſi⁹ iuſtũ aſſerũt eſſe.
Si quæ fecerit: hæc etiam patietur & ipſe:
Iudicium fuerit perrectum, atq; exitus ęquus.
Perſæpe eñ diſcrepat. nã ſi quis magiſtratũ gerens percuſſerit quẽpiã, non decet eũ repcuti. Et ſi quiſpiã eũ qui magiſtratum gerit percuſſerit: is non ſolũ repercutiendus eſt, verũ etiã ſupplicio afficiendus. Præterea multũ inter ſe differunt, id quod ſponte: & id quod inuitus quiſpiã fecit. ¶ Sed in ſocietatibus commercio rum, tale iuſtum (repaſſio in quã) per comparationẽ rationum, & non per æqualitatẽ continet ciuitatem. ciuitas enim tum conſeruatur: cum retributio fit, vt cõparatio flagitat rationũ. Nã hoĩes aut reddere malũ quærũt: quod ni faciãt ſerui t⁹ eſſe videt̃. aut retribui ſibi bonum. quod niſi fiat: actus dandi, beneficiumq; nõ fit. at ciuitates his cõſeruãtur. Quamobrẽ & Gratiarũ tẽplũ ĩ ciuitate media cõdũt: vt retributio ſit. hoc eñ gratiæ propriũ eſt. Nã is qui ſuſcepit ſubminiſtret viciſſim ei qui mun⁹ cõtulit: & ipſe rurſus incipiat cõferre oportet.

Coniunctio autē quæ per diametrum eſt, facit eā retributionem quæ per comparationem rationū efficitur: hoc pacto. ſi ædificator quidē a: ſutor autē b, domus in c, & calceus collocetur ī d. Ædificatorē igitur a ſutore accipere opꝰ illiꝰ: & ipſum illi ſuum dare oportet. Si igitur primū ſit id iuſtū quod cōparatiōe rationū eſt æquū, deinde repaſſio fuerit: erit qđ dicitur. ſin minus; non erit æquum, neque conſtabit ſocietas. Nihil em̄ prohibet vnius opus alterius opere præſtabilius eſſe. hæc igitur ad æqualitatem redigantur oportet. Eſt autē hoc & in cęteris artibus. Etem̄ e medio tollerentur: niſi agens ageret, & quātum, & quale, & patiēs pateretur hoc, & tantū, & tale. ¶ Non em̄ duobus ex medicis fit ſocietas. ſed ex medico atq; agricola, & ex diuerſis omnino ac inęqualibꝰ. verum hi redigantur ad æqualitatem oportet. ¶ Quapropter ea vniuerſa quorum eſt permutatio inter ſeſe comparabilia quodam modo
eſſe oportet. ¶ Pro quo numus in vſum homi- 32
num venit; & fit quodam modo medium. metitur enim cuncta: quare & exceſſionem, atque defectionem. quotnam calcei domui vel victui ſunt æquales. Oportet igitur quod eſt

ædificator ad ſutorem:tot pro domo,
vel alimẽto calceos eſſe.q̃ ſi hoc nõ fue
rit:non erit ꝑmutatio,neq; ſocietas.hoc
autẽ non erit:ſi non æqua quodã modo
fuerint.oportet ergo aliquo vno menſu
33 rari cũcta,ſicut & antea dixim⁹. ¶ Hoc
autem eſt reuera quidem indigẽtia ipſa:
quæ omnia continet.Nam ſi non indi
geant,aut non ſimiliter:non erit per⸗
mutatio aut non eadẽ erit. ¶ Numus autem ex
inſtituto factus eſt: vt pro indigẽtia ſit.& pro⸗
pterea nomen hoc habet,quod non natura con⸗
ſtat:ſed lege.¶ Et in nobis eſt ſitũ mutare atq;
inutilẽ facere. Erit igitur tũc repaſſio,cũ reda⸗
cta fuerint in æqualitatẽ: vt quod eſt ad ſuto⸗
rẽ agricola,id ſit opus ſutoris ad agricolę op⁹.
oportet aũt in figurã cõparatiõis rationũ duce
re:cũ permutare voluerint.ſin minus:alterũ ex
tremũ exceſſus habebit vtroſq;.ſed cũ habent
ſua,ſic æquales & ſocii ſunt:quia hæc æquali⸗
tas ĩ ipſis fieri põt.Atq; ſit agricola quidẽ a,&
alimẽtũ c:Sutor autẽ b,& opus ipſius quod in
æqualitatẽ iã eſt redactũ d.q̃ ſi hoc pacto nõ eſ
34 ſet repaſſio:nõ eſſet ſane ſocietas. ¶ Ipſam autẽ
indigentiã continere,vt quiddam vnum:hoc
ſane declarat.Cum eñ aut ambo ſeſe non indi
gẽt mutuo,aut alter:non fit permutatio.ſicut
fit,cũ eius quiſpiã indiget quod habet ipſe:vt
vini,pro quo dat ille triticum exportandum,

Oportet igiť hęc redigi ad ęqualitatē,quod ſi
nūc nō indigeat:num⁹ quaſi vas ītercedit pro
ꝑmutatiōe futura,ſi ipſa indiguerit fore. Li-
ceat em̄ oportet hūc afferēti,accipe.¶ Patiť igi 35
tur idē & ipſę. Non em̄ ſemp æquale pōt.attñ
magis ipſe ꝑſiſtere ſolet.¶ Iccirco definitę ſint 36
prætio,res oēs oportet.ſic em̄ erit permutatio
ſemp.quæ ſi erit:ſocietas erit.Numus igiť (vt
mēſura)res ipſas metiēdo,redigit ad æquali-
tatē.Et em̄ neq; ſocietas fuerit ſine ꝑmutatio-
ne,neq; ꝑmutatio ſine ęqualitate,neq; ęquali-
tas ſine cōi mēſura.¶ Atq; re quidē vera fieri 37
nequit:vt ea quæ adeo differūt,cōueniant cō
muni mēſura.attñ indigētiæ ratione ſatis fie-
ri pōt.vnū quid igitur eſſe oportet:atq; hoc
ex ſuppoſitione.Quapropter numus vocatur.
hic em̄ facit vt oīa mēſura conueniāt.mēſurāť
em̄ omnia numo.Sit domus qdē a.vnciæ autē
decē b:& lectica collocētur in c.Atq; quidē di
midiū ſit ipſi⁹ b.vt pretiū domus quinq; vn-
ciæ ſint,aut æquale:c autē id eſt lectica ſit pars
decima ipſius b.Patet igitur quot lecticæ do-
mui ſunt æquales:ſunt enim quinq;. Hoc autē
modo ꝑmutatio erat:anteaq̄ eſſet numus. Ni-
hil em̄ intereſt ſiue lecticæ quinq;:ſiue pretium
quinq; lecticarū detur pro domo.Dictū eſt igi
tur quidnā ſit iuſtū atq; iniuſtū.¶ His autē de- 38
terminatis:conſtat iuris actionem mediū inter
hæc eſſe,agere inq̄ ac pati iniuriam.Alterū em̄

Domus.	vnciæ.	lectica
a	b	c
5	10	1

eſt plus habere, alterum minus.¶Iuſticia au‑
tem non eodẽ modo quo priores virtutes me
diocritas eſt:ſed quia medij eſt:hoc eſt æqui in
iuſticia autem extremorum.Et iuſticia quidẽ
eſt qua iuſtus dicit electione actiuus iuſti:atq;
diſtributiuꝰ & ſibijpſi ad alium,ac alij ad aliũ,
non hoc pacto vt commodi quidem plus ſibi
tribuat,& proximo minus,incommodi autem
contra.ſed æqui,quod ex comparatione ratio
num emergit:& alij ſimili modo ad aliũ.iuſti‑
ſticia autem contraria iniuſti. Hoc aũt eſt exu
peratio & defectio commodi vel incommodi
contra cõparationẽ rationũ.Quapropter iniu
ſticia exupatio eſt & defectio:qa eſt exupatio
nis & defectionis .i. ſc quidẽ exuperationis eiꝰ
quod eſt ſimpliciter commodum:& defectio
nis eius quod eſt incommodum.In alijs aũtẽ
in toto quidẽ ſimiliter:eius profecto quod a
comparatione rationum exorbitat,vt conti‑
gerit.Iniuria autem minor quidem eſt iniuriã
pati:maior autem iniuriã facere.¶De iuſticia
igitur ac iniuſticia,quænam ſit vtriuſque na‑
tura:ſit dictũ hoc modo.Similiter & de iuſto
vniuerſaliter,atque iniuſto.

¶QVINTI CAPITIS NOTÆ.

¶Repati,eſt omnino quod alteri factum eſt,ſimile pati.
¶Aequari quodam modo,æquari æſtimatione pretii &
valoris. ¶Numus a nomo vocabulo græco:quod legẽ
ſignificat,nomen accepit.ſumit m in carmine.& nummꝰ
dicitur.Phidon,primum in Egina inſula memoratur ſi‑ Phidon
gnaſſe argenteũ numum.Et Saturnus in Italiam puppe Egina

deuectus:percuſſiſſe rudem æneum numum,ſed poſteri-
Saturnus tas in memoriam Saturni qui ad eos puppe delatus eſt:
Ouidius effigiem puppis numo impreſſit.de quo Ouidius.
j.Faſt. At bona poſteritas puppim formauit in ære,
Numus æ- Hoſpitis aduentum teſtificata dei.
reus. Et ærea pecunia vſus eſt populus Romanus vſque ad tē-
Argenteus pora Pyrrhi regis, mox argenteam cœpit ſignare. poſt
Aureus vero victoriā Carthaginis:primū pcuſſit aureū numū.

¶ Alterum extremum exceſſus habebit vtroſque.nam qui plus habebit,primo habebit exceſſum ad medium,& iterum tantum exceſſum ad minus.nam per 27.ipſum plus excedit duabus partibus ſiue duobus exceſſibus ipſum minus.¶ Iuris actio,iuſtitiæ operatio. 38

¶ QVINTI capitis commentarius ad literam.

¶ Quintum cap.nouem concluſionibus partitum eſt,

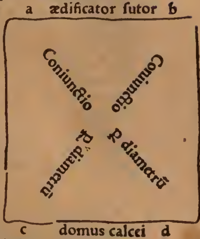
¶ Prima concluſio.Pythagorici haud ſane diffinierūt iu- 31
ſtum ſimpliciter:repaſſionē eſſe,quodque alteri ſit repaſ-
ſum.¶ Primo.nam repaſſio nec ad diſtributiuum iuſtū, neque ad iuſtum quidem emēdandi gratia accommodatum eſt:tametſi repaſſionem Rhadamanti iuſtum eſſe aſtruant vt qui inquiat.

Si quæ quis faciat,eadem patiatur & ipſe:
Iudicium rectum fuerit,vindictaque recta.

Sed id in multis diſſonat. Nā ſi quis magiſtratum gerit, & quēpiā percuſſerit:non iuſtum eſt eum repercuti.itidē ſi quis magiſtratum gerentē percuſſerit:is nō modo repcutiendus venit,verum etiā ſupplicio afficiēdus.ſimiliter ſi quis voluntarie quicq̄ cōmiſerit,& alter ſimile commiſerit inuitus:non conſimiliter ambo repati debent.refert enim plurimum quicq̄ vel ſpōte,vel inuitū committere. non igitur recte diffiniretur ſimpliciter iuſtum:ꝙ ſit repaſſio,atq; ſimiliter vt alterū paſſum.¶ Secundo.in conuentionibus commerciorū iuſtum repaſſione per rationū comparationem,& nō per æqualē,eorundēq; repenſionē ſaluat ciuitatē.ſaluatur enim tum ciuitas:cū retributio ſit vt rationum comparatio flagitat.ſiue homines reddere damnū quærant,quod quidē niſi reddant ſeruitus illis eſſe videtur:ſiue ſibi beneficium retribui petāt,quod niſi rependit,gratia beneficiūq; negatur.his enim (vt rationū

comparatio

comparatio poſtulat)retributionibus : ciuitates ſaluantur.hinc Gratiarũ templũ in media ciuitate conſtruũt: vt retributiõis meminerint,hoc enim gratiæ proprium, peculiareq; eſt. Cum enim quiſquam beneficium ſuſcepit:ſubminiſtret & viciſſim ei & qui prim⁹, munus cõtulit,q rurſus cõferre incipiat.Et ſummatim coniũctio:ſecundum diametrũ intellecta(obſeruata quidem rationum comparatiõe) dignam in cõmutationibus retributionem parit: vt verbi cauſa,ſit a ędificator,b ſutor c,domus,&.d calcei,ſi cõmutatio inter eos faciunda ſit: oportet domificatorem accipere a ſutore ſutoris opus,vt calceos,& domificatorem ſutori ſuam operam dare.ſi itaque primum:ipſum mediũ ſecũdũ arithmeticam medietatem veſtigemus:deinde repaſſio,adequatioque fiat:cõſtabit inter eos iuſtum.ſin minus:neque iuſtum erit,neque firma manebit ſocietas.Nã ꝙ nihil prohibet vnius opus vt domum,alterius opere vt calceo præſtabilius eſſe:iccirco hæc ad æqualitatem redigãtur oportet,&hoc idem in cæteris artibus comperiť.nã e medio tollerenť artes,vt iã quoq; dictũ eſt:niſi quantũ & quale agens ageret,hoc ipſe idẽ patiens,& tm̃,& tale patereť. ¶ Tertio,non eadẽ q̃ qui agit:pati,recipereq; debet.nam ex duobus medicis non fit ſocietas,ſed ex medico,atq; agricola,& ex diuerſis omnino,ac inæqualibus.verum hi, ad æqualitatẽ eo q dictus eſt modo:redigãtur oportet.non igiť iuſtũ ſimpliciter,quod idẽ ſit repaſſum:ſed quod ad comparationis rationum mediũ eſt redactũ.¶ Corollariũ.Quapropter vniuerſa quorũ commutatio eſt:inter ſeſe quoquo pacto

32 vt cõparabilia ſint neceſſe eſt. ¶ Secũda cõcluſio.Cõmutationũ gratia numus in hominum vſum inductus eſt:vt mediũ cõmutandi ſit,eoq; ſcilicet mediante cõmutemus. ¶ Primo.nã cũcta cõmutabilia metitur numus.quare & cõmutabile qď pretio excellit:& cõmutabile qď pretio deficit.¶ Secundo.ſi q̃ratur quot calcei domui,vel victui

ſint æquales:id minime ſciri valebit niſi domũ,victũm &
calceũ aliquo eodẽ mẽſurari cõtingat. At oportet ſi æqua
cõmutatio fiat:quod ædificator ad ſutorẽ,id calceos eſſe
ad domũ:alioqui ꝑmutatio non manebit,neqꝫ ſocietas.at
domificator & ſutor,ſocii ſunt & æquales.domum igiť &
calceos:æquari quodã modo oportet.id aũt fieri nequit ni
ſi aliquo vno cũcta(vt iã diximꝰ)mẽſuremꝰ cõmutabilia.
& id quoqꝫ eſt numus.igitur cõmutationũ gratia numus
in hominũ vſum inductꝰ eſt:vt eiꝰ ęſtimatiõe mediãte,cõ
mutabilia ꝑmutemꝰ.¶ Tertia cõcluſio.Indigẽtia huma- 33
na quæ oĩa continet cõmutabilia,cuiuſqꝫ gratia oĩa com
mutanť,vera naturaliſqꝫ cõmutabiliũ mẽſura eſt.¶ Pri-
mo.nam ſi nõ egeãt homĩes,aut nõ ſimiliter egeant:non
erit ꝑmutatio,aut nõ eadẽ erit.igitur ſecũdũ æſtimationẽ
indigẽtiæ,cõmutatiões fiũt.¶ Secundo.numus:inſtituto,
volũtariaqꝫ ordinatiõe factus eſt,indigẽtię gratia.& ideo
nomẽ numus habet ꝙ nõ natura ſed lege cõſtet.eſt enim
nomos lex.igiť numus non vera,naturaliſqꝫ mẽſura eſt:
ſed ipſa indigẽtia humana.¶ Tertio eſt in noſtra poteſta
te ſitũ,ipm numũ mutare,atqꝫ inutilẽ facere:nõ igitur nu
mus menſura eſt conſtans natura,verum ipſa noſtra indi
gẽtia.& cõmutabiliũ repaſſio tum erit:cum ea ipſa cõmu
tabilia redacta fuerint in æqualitatẽ.vt cũ quod eſt agri-
cola ad ſutorẽ:id ſit opus ſutoris ad agricolæ opus.& cũ
permutare voluerint,expedit vt commutabilia in figura
cõparationis rationum ducant,& ipſum medium exqui-
rant:alioqui continget alterũ extremorum vtrũqꝫ exceſ-
ſum habere.ſed cum habẽt ſua:ſic ſocii,& æquales ſunt.
ita quoqꝫ commutatione facta ſimilis in ipſis fieri,ſeruari-
que poteſt æqualitas. Vt ſit a agricola,b ſutor,c alimentũ.
d ſutoris opus:ad æqualitatẽ alimenti redactũ,ſicut a cum
c ante ꝑmutationẽ æqualis eſt,& ſociꝰ,b cũ d:ita cõmuta
tione facta a cũ d æqualis eſt,b cũ c.eſtqꝫ coniunctio,æqua
litaſqꝫ per diametrum facta,quæ ſi hoc pacto facta nõ eſ-
ſet repaſſio,adæquatioqꝫ:ſane æqualitas,ſocietaſqꝫ non eſ
ſet.¶ Quarta concluſio.Indigẽtia,quid vnũ,præcipuũqꝫ 34
eſt:quo cõmutatio contineť cõſeruaturqꝫ.Nã cũ aut am-
bo ſe mutuo nõ egent,aut alter altero non eget:permuta
tio fit nulla,quemadmodũ tamẽ fit cũ quiſpiã eius indi-

Agricola a	Sutor b
Alimẽtũ c	Calcei. d

get:cui⁹ copiā alter penes ſe habet,vt vini:pro quo cōmu
tet triticū exportādū,ſi alter egeat.verūtamē oportet hæc
ad æqualitatē redigi.ꝙ ſi nūc nō egeat & cōmutationē fa
cere ſit opus:numus quaſi vas,fideiuſſorq; ꝓ cōmutatio-
ne faciēda intercedit.& ꝓinde nō liceat afferēti numū:ip
35 ſum recuſare.¶ Quinta cōcluſio. Num⁹ idē quod & com
mutabilia patitur. Nam nō ſemper æquo in valore perſi
ſtere poteſt:tāetſi magis ipſe ꝗ res aliæ pſiſtere ſoleat,pa-
36 titur igiṫ quæ & ipſa cōmutabilia.¶ Sexta cōcluſio. Res
oēs quæ in cōmutationē veniūt:pretio,numiq; æſtimatio
ne pręfiniri debēt. Nam ſic permutatio ſemper eſſe vale-
bit.quæ ſi erit:ſocietas erit,& numus vt mēſura res ipſas
rediget ad æqualitatem.nō eṁ ſine permutatione erit ſo
cietas:neq; pmutatio ſine æqualitate:neq; æqualitas ſine
comuni menſura.res igitur cōmutabiles oēs precio,atq;
37 numo bono iure ſunt æſtimādæ.¶ Septima cōcluſio. Æſti
matio rerum in vna cōmuni mēſura:non fit pro veritate
rerū,ſed ex inſtituto,& ſuppoſitione:pro modo,indigē-
tiæq; rōne. Nam fieri nequit reuera atq; ſecūdū veritatē
quæ adeo differūt:cōmuni conueniāt mēſura.ſed indigē
tiæ rōne ſatis id fieri poteſt.aliquid igitur vnum quod co
munis mēſura ſit:eſſe oportet.ſed hoc quidē ex inſtituto,
atq; ſuppoſitione,& proinde numus vocatur.facit enim
numus,vt oīa menſura cōueniāt.menſurātur eṁ oīa nu
mo.ęſtimatio igiṫ rerū:fit eo(qui dictus eſt)modo.vt ver
bi cauſa ſit a domus,b decē vnciæ,c vero lectica,ſitq; a di-
midiū b,ita vt prætiū dom⁹ quinq; ſint vnciæ aut quinq;
vnciis æquale:c autē hoc eſt lectica ſit pars decima ipſius
b,ex cōmuni mēſura b ſtatim cognoſci pōt,quot lecticæ
domui ſunt æquales.ſunt eṁ quinq;.& hoc pacto permu
tatio fiebat:priuſꝗ inductus eſſet numus.& nihil nunc re
fert:ſiue lecticę quinq;,ſiue vnciæ quinq;,pretiū ꝗdē quin
q; lecticarū ꝓ domo tribuanṫ.ſed quid iuſtū,quid iniu-
38 ſtum:dictum eſt hactenus.¶ Octaua cōcluſio. Iuſta ope-
ratio medium tenet inter iniuriam facere,atque iniuriam
pati. Nam medium eſt inter plus & minus.at alterum
eſt plus habere,& alterum minus.iuris igitur actio,iu-
39 ſtaque operatio inter illa verſatur.¶ Nona concluſio.
Iuſtitia non eo pacto quo priores virtutes:mediocritas

a	domus	5
b	vnciæ	10
c	lectica	1

eſt.ſed mediocritas ideo dicẽda eſt:ꝙ ſit medii hoc eſt ip-
ſius æqui.iniuſtitia aũt vtrũq; extremorũ tenet.Nã pri⁹
determinatæ virtutes medietates duorũ vitiorũ ſunt.&
iuſtitia virtus eſt:qua iuſtus dicitur actiu⁹ iuſti ſecũdum
electionẽ.& ſibiipſi quidẽ actiuus iuſti ad aliũ,& ad aliũ:
non(hoc pacto)vt commodi quidem plus ſibi tribuat,&
proximo minus.incõmodi vero ſibi minus,& proximo
plus.ſed actiuus iuſti quod ex cõparatione rationũ emer-
git:& ſibiipſi ad alterũ,& alii ad aliũ.& iuſtitia cõtraria
eſt iniuſtitiæ.hæc autẽ eſt exuperatio & defectio cõmodi
& incommodi contra comparationem rationũ.Quo fit
vt iniuſtitia ſit exuperatio & defectio:qa eſt exuperatio-
nis & defectionis.exuperationis quidem in ſe eius quod
ſimpliciter cõmodũ eſt:defectiõis vero eius qđ eſt incõ-
modum.& aliis ad alios omnino ſimiliter.Nã eius eſt in-
iuſtitia quod a comparatione rationũ quomodocũq; id
cõtigerit deuiat.& cũ id fit:eſt qui iniuriam facit,atq; qui
iniuriam patitur.at cum vtrũq; malum ſit:min⁹ eſt iniu-
riam pati,maius autem iniuriam facere.ſed de iuſtitia &
iniuſtitia,& quæ vtriuſque ſit natura,& de iuſto & iniu-
ſto:vniuerſaliter dictum ſit.

¶De iniuria,iuſto ciuili,herili,& œcono-
mico. Cap.VI. 40

Cum autem fieri poſſit,vt iniuriam
quiſpiam faciat,& nondum ſit ipſe
iniuſtus:qualeſnã iniurias quiſpiã
faciens vnaquaq; iniuſticia iam eſt
iniuſt⁹,fur inquã vel adulter,vel latro?an hoc
modo nihil interfuerit?¶Etẽm fieri poteſt vt 41
quiſpiã coeat cũ muliere ſciens cũ qua coit.ſed
non ob electionis principium:ſed ob affectũ.
Atq; iniuriam quidẽ agit:ſed iniuſtus nõ eſt.
veluti neq; fur:furatus eſt tñ.neque adulter:
adulteriũ tamẽ fecit.& eodẽ de cæteris modo.

Quomõ igitur ſeſe habet ad ipſũ iuſtũ repaſ-
42 ſio:dictũ eſt antea.¶ Oportet autẽ nõ latere iu-
ſtũ quod nũc quæritur,id eſſe quod eſt ſimpli
citer iuſtum:ipſum inq̃ iuſtũ ciuile.hoc autẽ eſt
inter ſocios vitę:vt ſit ſufficiẽtia liberorũ,atq;
ęqualiũ,aut in cõparatione rationũ cõſiſtens,
aut in numero.Quare ĩ quib⁹ hoc nõ eſt,inter
eos ciuile iuſtũ nõ eſt:ſed quoddã iuſtũ & p ſi-
43 militudinẽ quãdã.¶ In iis em̃ eſt iuſtũ:quibus
inter ſe ponitur lex.Lex autẽ iis poni ſolet:in
quib⁹ eſt iniuſticia.iudiciũ em̃:dijudicatio eſt
iuſti atq; iniuſti.In qb⁹ vero eſt iniuſticia,in iĳs
eſt etiã iniuriã facere.ſed nõ in omnib⁹ eſt iniu
ſticia:in quib⁹ eſt iniuriã facere.Hoc aũt eſt pl⁹
quidẽ ex ſimpliciter bonis,min⁹ aũt ex ſimpli
44 citer malis ſibi tribuere.¶ Iccirco nõ ſinim⁹ ho
minẽ dominari,ſed rationẽ.quia ſibiipſi id fa
cit,& fit tyrannus.magiſtratus autẽ cuſtos eſt
45 iuſti.q̃ ſi iuſti:& ęqui.¶ Atq; quia nihil ſibiĳpſi
plus tribuẽdũ eſſe cẽſet,ſi eſt iuſtus(ex ſimpli-
citer em̃ bono pl⁹ ſibi nõ tribuit,niſi cõpara-
tione rationũ ſit ad ipſum accõmodatũ)ideo
alij,nõ ſibiĳpſi laborat.Atq; ob idipſum:alie
nũ bonũ inquiũt iuſticiã eẽ,ſicut & antea dixi
mus.merces ergo quędã tribuenda eſt ipſi:ho
nos inquã & præmiũ.ſed quibus hæc nõ ſuffi-
ciũt:ij fiunt tyranni.¶ Herile autẽ,paternũq;
iuſtũ non idem:ſed his eſt ſimile.Nõ eſt em̃ in-
iuſticia ad ſua ſimpliciter:id aũt quod poſſide

tur,& filius quādiu ſit tātillus,& nō ſeparatꝰ: vt pars ipſiꝰ eſt patris.¶ Se vero nemo vult lędere.quapropter nō eſt ad ſeipſum iniuſticia. Neque ergo iuſtum , neque iniuſtum ciuile. ¶Eſt em̄ lege:atq; in ijs eſt,in quibꝰ lex eſſe poteſt.Qui quidē ij ſunt quibus ineſt æqualitas imperandi atq; parendi. Iccirco magis ad vxo 47
rem iuſtū eſſe videtur:quā ad filios,& ea quæ poſſidentur.Hoc em̄ eſt rei familiaris iuſtum. verum & hoc aliud eſt a ciuili.

¶SEXTI CAPITIS NOTÆ.

¶Repaſſio quæ iuſta eſt:fit non repēdendo idem & ſi= 42
mile,ſed ſecundum rationum comparationem.quæ vero non ſic fit:eſt iniuſta. ¶ Magiſtratus interdum appel= 44
latur is qui in poteſtate aliqua reipublicæ moderandæ conſtitutus eſt,vt conſul, prætor,dictator,& ſimiles:interdum vero eo nomine ipſa reipublicæ moderandæ poteſtas deſignatur.

¶SEXTI Capitis commentarius ad literam.

¶Sextū cap.quinq; cōcluſiōibꝰ,duabꝰ quæſtionibꝰ,vna diffinitione,& vno corollario partitū eſt.¶Prima quæ= 40
ſtio.Cū fieri poſſit,vt iniuriā quis faciat,& nondū tamē ſit iniuſtus:quales igitur iniurias faciēdo ſecundū vnāquāq; iniuſticiæ ſpeciē dicendus eſt iniuſtus,vt fur,adulter, latro?an id quidem nihil refert?¶Prima cōcluſio.Quas 41
iniurias quis faciat vt iniuſtꝰ dicatur,aut non dicatur:refert.Nā fieri poteſt vt quis cum muliere venerē exerceat: ſciens etiā cū qua huiuſmodi exerceat venerem.at id nō ex electione:ſed affectu,ac perturbatione faciat.quare is iniuſtus non eſt:attamen iniuriam agit.ſimiliter neq; fur eſt oīs:q altero inuito clāculū rē ſurripuit.neq; oīs adulter:qui ſe alterius thoro immiſcuit.ſed qui has ex habitu,& electione admitteret iniurias:is iniuſtus eſſet.refert igitur quas quis admittat iniurias:vt iniuſtus dicatur,an non dicatur.¶ Secūda quæſtio.Quomodo ſeſe habet re= 42

paſſio ad iuſtũ:huius quæſtionis ex præcedentibus facile
trahi põt dilutio.at nũc de iuſto ſimpliciter:quid ipſum
ſit,quærẽdũ eſt. ¶ Diffinitio. Simpliciter iuſtũ:eſt iuſtũ ci
uile.& eſt iuſtũ quod inter ſocios vitæ,atq; coequales ver
ſã:vt bonorũ ſufficiẽtia ſit inter eos qui liberã degũt vi-
tã,quiq; ĩn vita ſunt æquales,nũc geometrica rationũ cõ
paratione,nũc vero cõparatiõe arithmetica.Quapropter
in quib⁹ id nõ reperiť:inter eos minime iuſtũ ciuile col-
locatũ eſt.licet inter eos nihil vetet reperiri iuſtũ quoddã
43 p ſimilitudinẽ.¶ Scđa cõcluſio.Iuſtũ ciuile inter eos eſt
in quib⁹ iniuſticia atq; iniuriã facere cadit.Nam in iis iu
ſtum ciuile conſtituitur:quibus adinuicẽ poni ſoleat lex.
Lex aũt iis poni ſolet:in quibus iniuſticia cadit.eſt ẽm iu
dicium quod a lege ꝓuenit:diiudicatio iuſti atq; iniuſti.
at vero vbicũq; iniuſticia eſt:illic eſt & iniuriã facere,ta-
metſi nõ contra ſit.nam nõ in quibuſcũq; eſt iniuriã face
re:in illis eſt & iniuſticia.eſt enim iniuriam facere plus
ex ſimpliciter bonis : minus vero ex ſimpliciter malis
ſibi tribuere,& conſimiliter alii ad alterum. Verſatur igi-
tur iuſtum ciuile:in iis in quib⁹ iniuſticia cadit,atq; iniu-
44 riã facere.¶ Corollarium. Quapropter non ſinimus ho-
minem dominari,ſed rationẽ. Nam ſi hominẽ ſecũdum
ſuas affectiones dominari,principatũq; gerere ſinerem⁹:
plus ſibi de ſimpliciter bonis,& minus de ſimpliciter ma
lis tribueret,euaderetq; in ipſo dominatu tyrannus.ma-
giſtratus aũt,& qui dominať,cuſtos eſt iuſti.ꝙ ſi iuſti:igi
45 tur & æqui.¶ Tertia cõcluſio.Magiſtrat⁹:alii nõ ſibiipſi
laborat,cuius merces,honor & gloria ſufficere debet.Nã
magiſtratus nihil ſibiipſi plus tribuendum cẽſet.nam eſt
iuſtus.ex bono ẽm ſimpliciter non plus ſibiipſi tribuet,
quam ꝙ comparatione rationũ ſuæ ſorti obtigerit.ergo
alii non ſibiipſi laborat.& hinc nõ iniuria ipſam iuſticiã
alienum bonũ appellant:vt & antea quoq; iam diximus.
at pro functione ſua quædam merces illi tribuenda eſt:
& illa reuera honor eſt,& gloria.& ſufficere debet.nam
qbus hæc pro mercede non ſufficiunt:euadũt profecto ty
46 rãni.¶ Quarta concluſio.Herile iuſtum,atque paternũ,
non idem ciuili iuſto:ſed huic ſimile eſt.¶ Primo.nam
ad ſua ſimpliciter non eſt iniuſticia.ſed quod quis poſſi-

det,& filius q̃diu paruulus ſit:eſt in ſua poteſtate.eſt em̃ fili⁹ q̃diu a patris poteſtate ſeparatus nõ fuerit:vt patris pars quædã.igitur herile iuſtum & paternũ:ciuile non eſt. ¶ Secũdo.nemo ſeipſũ lędere vult,quare ad ſeipſum nõ eſt iniuſticia.igitur neqꝫ iuſtũ neqꝫ iniuſtum ciuile.ea- dem ergo ratione:neqꝫ ad ſua.nõ eſt igitur herile iuſtũ, ac paternum:ciuile.¶ Tertio.iuſtum ciuile,lege conſtat. & inter eos ſtatuitur,quorum eſt æqualitas viciſſim im- perandi atque parendi.herus autem ad poſſeſſionem,& pater ad liberos:nõ ita ſe habet.eorũ igitur non eſt ad- 47
inuicem ciuile iuſtum.¶ Quinta concluſio.Viri ad vxo rem magis ciuile iuſtum eſſe videtur,q̃ ad liberos,& poſ ſeſſiones.Nã eorũ maior æqualitas,attamen tale iuſtum quod inter virum atqꝫ vxorẽ verſatur,ciuile non eſt:ſed œconomicũ,rei familiaris,domeſticũqꝫ iuſtũ appellatur.

¶ De Iuſto naturali,& legitimo. Cap.VII.

Ciuilis autem iuſti aliud eſt naturale, 48
aliud legitimum.Et naturale quidẽ eſt quod vbiqꝫ vim habet eandem: & non quia videtur,vel non vide- tur.Legitimum autem quod a principio qui- dem nihil refert,ſic an aliter habet.cum vero poſitũ fuerit,refert. Quale eſt.mina captiuos redimi,vel capram dijs,ſed nõ duas oues ma- ctare.& etiã ea quæ de ſingulis leges iubẽtur. vt ſacra Braſidæ facere,& quæ publicis decre tis inſtituũtur.¶ Videntur autem quibuſdam 49
omnia talia eſſe.Propterea ꝙ omne quod na- tura conſtat,immobile eſt:& vim eandem ha- bet vbiqꝫ:ſicut ignis hic,& apud perſas vrit: iuſta aũt moueri vident.Verũ hoc non ita ſeſe habet,ſed aliquo mõ.Atqꝫ apud deos quidẽ, nihil vllo mõ forſitan eſt quod ita ſeſe habet:

apud nos autem eſt quidem aliquid etiã natu-
ra conſtans, mutabile: verum non omne. Atta-
men aliud eſt natura, aliud nõ natura. patet au
50 tem. ¶ Quidnã eorũ quæ poſſunt & aliter ſe ha
bere natura, cõſtat: & quid nõ, ſed lege ac inſti
51 tuto, ſi ambo mutari ſimiliter poſſunt? ¶ Et ad
cętera, eadẽ accommodabitur definitio. Dexte
ra nãq; manus validior eſt leua, natura. Et ta-
men fieri poteſt: vt omnes euadant apti ad vtẽ
dum manu ſiniſtra perinde ac dextra. Iuſtorũ
autẽ ea quæ ex inſtituto ſunt & ob vtilitatem,
ſimilia ſunt mẽſuris. Non em̃ omnib⁹ in locis
ęquales ſunt vini, triticiq; mẽſuræ. ſed vbi q-
dẽ emũt, maiores ſunt: vbi autẽ vendũt, mino
res. Simili modo & ea quæ nõ naturalia ſunt,
ſed humana iuſta: nõ eadẽ ſũt vbiq;. nã neq; reſ
publicę, ſed vna tantũ vbiq; ſecũdũ naturã eſt
52 ipſa optĩa. ¶ Vnũquodq; aũt iuſtoꝝ, & legitimo
rum, vt vniuerſale ſeſe habet ad ſingula. etem̃
ea quę agũtur ſunt multa. vnũquodq; aũt illo
53 rũ eſt vnũ. eſt em̃ vniuerſale. ¶ Intereſt autem
inter iniuriã & iniuſtũ: & inter ius & iuſtũ. Iniu
ſtũ em̃ eſt, natura, vel inſtituto. Id autẽ ipſum
cũ actũ fuerit iniuria eſt: antea vero q̃ ſit actum
nullo modo eſt iniuria, ſed iniuſtũ. pari modo
& ius. Vocatur aũt magis iuſti actio ipſum cõ
mune: ius autẽ iniuriæ emẽdatio. Quæ vero, &
quot ſpecies vniuſcuiuſq; ipſorũ ſunt, & cir-
ca quæ verſantur: conſiderandum eſt poſtea.

¶SEPTIMI CAPITIS NOTÆ.

Braſidas. ¶ Sacra Braſidæ facere. Braſidas. Lacedæmoniorum dux 48
Cleon apud Amphipolim: Cleonem Athenienſium ducẽ ex im
prouiſo deterritũ occupauit. quo in conflictu Cleon occu-
buit. vulneratus autẽ Braſidas delatus in vrbẽ vbi victo-
riã ſuorũ audiuit, lætior factus nõ multo poſt ex vulnere
reddidit animã. honorifice tumulato Amphipolitani mo
numentum eius circũſtãtes, tanq̃ heroi phanũ dedicarũt,
diuinos honores tribuerũt, certamina & ãnua ſacrificia.
Thucidides de quibus & hic meminit Ariſtoteles. Author Thucidi-
des, ¶ Perſæ: qui Perſidẽ incolunt regionem. ¶ Definitio, 49
determinatio. ¶ Vt vniuerſale ad ſingularia: logicam ha 51
bet intelligentiã. ¶ Dũ molit quod natura aut lege vetitũ 52
eſt, iniuria incõpleta eſt: dũ vero factũ eſt, ipſa iniuria cõ- 53
pleta eſt. ¶ Iuſtũ eſt qđ natura, aut iſtituto alteri faciẽdũ
eſt. Ius prĩo, eſt idipſum cũ rite factũ, executũq; fuerit. Se-
cundo. ius eſt iniurię emendatio. ¶ Iuris actio. Iuſti actio.

SEPTIMI capitis commentarius ad literam.

¶ ¶ Septimũ cap. tribus cõcluſionibus, vna diuiſiõe, vna
quæſtione, & vna differentia partitũ eſt. ¶ Diuiſio. Iuſto 48
rũ ciuiliũ hoc naturale eſt: & eſt iuſtũ quod vbiq; vim ha
bet eandem, & non quia videatur vel nõ videatur. aliud
vero legitimum: & eſt iuſtum quod a principio quidem
nihil refert an ſic an ſecus ſe habeat, cum vero poſitum fue
rit: refert, vt captiuos mina redimi. vt ſacrificare capram.
& non duas oues: & ſingula quæ lege cauta ſunt. vt ſa-
cra Braſidæ facere, pariter & publicis decretis inſtituta.
¶ Prima concluſio Non omnia iuſta: lege, inſtitutoq; cõ- 49
ſtant. Omnia iuſta: lege, inſtitutoque conſtare compluri-
bus viſum eſt, ob idipſum ꝙ omne quod natura conſtat:
immobile ſit, vimque vbique ſeruet eandem. quemadmo
dum ignis: & hic, & apud Perſas, & vbique locorum vrit.
iuſta autem mouentur. Sed hæc ratio inualida eſt. neque
vniuerſaliter verum eſt, omne quod natura conſtat: mu-
tabile non eſſe, ſed aliquo modo. Nam tametſi apud deos
nihil vllo modo, aut natura, aut volũtate cõſtet quod mu
tabile ſit: apud nos tamen etiam quod natura conſtat, ali-
quid mutabile eſt, ſed non omne tale mutabile. & proinde
nõ oportet ſi iuſtũ aliquod naturale mutatur; ipſum lege,

inſtitutoq̀ cōſtare.ſed aliud eſt natura,& aliud non natu
ra conſtans.non igitur omnia iuſta:lege,inſtitutoq̀ opor
50 tet conſtare.¶ Quæſtio.Qđ igitur iuſtorū mutabilium,
natura cōſtat,& quod nō natura ſed lege ac inſtituto:ſi
51 ambo cōſimiliter mutari poſſunt.¶ Secūda concluſio.Iu
ſtis mutabilibus quę natura cōſtāt:eadē quæ & ad cætera
quæ immutabilia ſunt,definitio accōmodanda eſt.Nam
vbiq̀ dextra manus natura validior leua eſt:q̄q̄ fieri po-
teſt vt omnes apti reddantur ad vtendum ſiniſtra,perin-
de ac dextra,ſed iuſta quæ inſtituto cōſtāt,vt quæ ſunt ob
vtilitatē inducta:minime vim ſuā vbiq̀ ſeruant,ſed per-
ſimilia ſunt mēſuris.vt enim nō in omnibus locis ęquales
ſunt vini,triticiq̀ mēſuræ:ſed vbi emuntur,maiores,vbi
vero vendunt̄:minores.huncin modū iuſta quæ non na-
tura,ſed quæ humano conſtant arbitrio:non vbiq̀ eadē
ſunt.nam neque vbiq̀ reſpublicæ:ſed vna tantum vbiq̀
52 ſecundū naturā eadē optima reſpublica eſt.¶ Tertia con
cluſio.Vnūquodq̀ iuſtorum cum naturaliū,tū legitimo
rū perinde ſe habet:vt vniuerſale ad ſingularia.Nā quæ
ab vnoquoq̀ agūtur multa ſunt,& quodq̀ eorū vnū eſt.
vniuerſale enim eſt,ſuarūq̀ operationū quædā vna cō-
munis,publicaque cauſa.ſe igitur habet vt vniuerſale ad
53 ſingularia.¶ Differentia.Differunt iniuſtum & iniuria:
iuſtum & ius.Nam iniuſtum dicitur idipſum:aut natu-
ra,aut inſtituto alteri nō faciundū.iniuria eſt idipſum:dū
factum fuerit:antea q̄ enim id factū,admiſſumq̀ ſit:nullo
pacto iniuria eſt,ſed ſolum iniuſtū dicitur.Pari modo iu-
ſtum & ius.ſed & ſpecialiori noīe dici ſolet ius vt ipſum
ſit iniuriæ emēdatio:magis autē cōmune nomē ſit,ipſa iu
ſti actio.ſed quę & quot ſpecies vniuſcuiuſque iſtorū ſint,
& circa quæ verſentur:poſterior futurus eſt ſermo.

De triplici nocumento quod aliis irrogatur. Cap.VIII.

54 Cum autē iuſta ſunt,& iniuſta ea quæ diximus: iniuriam quidem quiſpiā facit,& ius agit,cum ea ſua ſponte agit.ſed cum inuitus:nō iniuriam fa-

cit,neque ius agit. Agit em̃ ea quibus accidit vt ſint iuſta aut iniuſta. Iniuria autẽ atq; iuris actio tunc eſt:cum a ſponte agente fit. tunc em̃ vituperatur:& ſimul tunc iniuria eſt. Quare erit quid iniuſtum quidem:ſed nondum iniuria, ſi non a ſponte agẽte ſit factum. Equidẽ id a ſponte agente fieri dico(quemadmodum vt prius eſt dictum)quod quiſpiam ĩ ſe ſitũ ſciẽs agit,& nõ ignorãs, neque quẽ, neq; quo, neq; gratia cuius:vt quem pulſat,& quo,& gratia cuius,& vnũquodq; illorum neq; ꝑ accidens, neq; vi. vt ſi quiſpiam vi mouens manum alterius, ipſum pulſet. Spõte em̃ ipſe tum ſua non pulſat:quippe cũ non ſit in ſe ſitum. Fieri etiã poteſt vt qui pulſatur ſit pater. ipſe autẽ ſciat quidem illum hominem eſſe:vel aliquem eorum qui aſſunt:ignoret autem eſſe patrem. Idẽ dicendũ eſt & de eo gratia cuius agitur:& circa totum etiam actum. ¶ Quod igitur ignoratur, aut nõ ignoratur quidem, non eſt autẽ in ipſo ſitũ, ſed vi fit:id omne agitur ab inuito. 55
¶ Et eorum enim quæ nobis natura competũt complura ſciẽtes agimus, atque patimur, quorum nihil aut noſtra ſponte, aut inuitis fit nobis:vt ſeneſcere, aut mori. ¶ Eſt autem in iniuſtis ac iuſtis ſimiliter id quod per accidens dicimus. Nam ſi quiſpiam depoſitum inuitus,& ob timorem reddiderit:non eſt dicendũ hunc iuſtum, aut ius agere niſi per accidens. ſimili-

tet eſt dicendum & eum iniuriam facere atque
iniuſta per accidens agere, qui cogitur, atque
58 inuitus non reddit depoſitum. ¶ Eorum autẽ
quę ſponte agimus: alia cũ electione agimus,
alia ſine electione. Ea cum electione agimus,
quæ anteceſſit deliberatio. Ea ſine electione,
59 quæ non anteceſſit deliberatio. ¶ Cũ igitur lę-
ſio ſit in ſocietatibus triplex: tũc ſunt cũ igno-
ratione peccata, cum quiſpiam egerit aut circa
quem, aut quod, aut quo, aut gratia cuius age-
re non putauit. Nam aut nõ percutere, aut non
hoc, aut non hunc, aut non gratia huiuſce pu-
tauit. ſed accidit id cuius gratia nõ putauit: vt
non, vt vulneraret: ſed vt pungeret, aut non
quem, aut non hoc modo. Atq; cũ extra ratio-
nem fit lęſio: infortuniũ eſt. cũ non extra ratio-
nem, ſine tamen vitio: peccatum. Etenim pec-
cat quidẽ quiſpiam cum ni ipſo eſt principiũ
cauſæ: aduerſa vero fortuna vtitur, cum eſt fo
60 ris. ¶ Cum autem ſciens quidem ſed non deli-
beratiõe præmiſſa quiſpiam lædit: iniuria eſt.
cuius generis ea ſunt vniuerſa quæ per irã effi-
ciuntur, aliaſq; animi perturbationes: quęcũ-
que neceſſario, vel natura hominibus accidũt.
61 Hæc enim iniuriæ ſunt. ¶ Atq; ij qui ob hæc
nocent ac peccant. iniuriam quidem faciũt: ta-
men nondum ob hæc ipſa ſunt iniuſti vel pra-
ui. Non enim nocent ob prauitatẽ: ſed cũ no-
cet quis electione, iniuſtus eſt atque prauus.

¶ Quapropter perrecte ea quæ proficiſcuntur 62
ab ira,non dijudicantur ex prouidentia fieri.
Non eñ is incipit qui facit ira:ſed is qui pro-
uocauit ad iram.Præterca non fit in talibus cõ
trouerſia ſi factũ ſit nec ne:ſed ſi iure ſit factũ.
Ira nanq; ob apparentẽ oriri iniuſticiã ſolet.
Non eñ de facto perinde atq; in commercijs
contendunt.vbi neceſſe eſt alterum improbũ
eſſe,ſi non id faciat obliuione:ſed de re con-
uenientes.iure an iniuria ſit facta diſceptant.
¶ Qui autẽ fecit inſidias,non ignorat. Quare 63
alter putat iniuriam pati:alter non putat:q; ſi
electiõe nocuerit,iniuriam facit.Atque his iã
iniuriis eſt iniuſtus qui iniuriam facit.cum cõ
parationem rationum,aut æqualitatem tranſ-
greditur.pari modo iuſtus etiã eſt cũ ius agit
electione:ius autẽ agit ſi ſolum ſua ſpõte agit.
¶ Eorum autem quæ ab inuitis fiunt,alia ſunt 64
venia digna:alia non ſunt venia digna.Nã ea
quæ non ſolũ ignorantes,ſed ob ignorationẽ
etiam faciunt:ignoſcenda ſunt.Sed ea quæ fa-
ciunt nõ ob ignorationem,ſed ignorãtes qui-
dem.ob affectum autem non naturalem, neq;
humanum:non ſunt venia digna.

¶ OCTAVI CAPITIS NOTÆ.

¶ Qui voluntarie percutit hominem : cum tamen neſcit 54
eſſe patrem,neque ſcire tenetur:reus eſt vt hominis per-
cuſſor,non autem vt percuſſor patris. voluntarie per-
cutere hominem:eſt percutere hominem ſciendo eſſe ho-
minem,quo percutit,gratia cuius,et ita de reliquis.Et vo
luntarie percutere patrẽ;eſt percutere patrẽ ſciendo eſſe

patrem,et quo,& gratia cuius,et ita de ſingulis.Et abſit il
la inſania,vt diſcrimen intelligamus patrem vltro volun
tarieq; percuſſit,& vltro percuſſit patrem.Et quando ſo
phiſta captiunculam more Protagoreorum verſat:hoc
eſt pater,& hoc vltro percuſſit.igitur vltro percuſſit pa
trem:accidens admittit.non enim oportet ſi hoc percuſſit
cognoſcendo eſſe hoc:ꝙ hoc percuſſerit cognoſcendo eſ
ſe patrem.& ſi quiſq; cognoſcit quem percutit eſſe homi
nem,tametſi idem ſit pater:non tamen icirco cognoſcit
eſſe patrem,niſi ſecundum accidens.accidit enim ſi ſit ho
mo:ꝙ eius ſit pater.& intelligentiæ plus,& captionũ mi
nus hoc in loco,& ſimilibus locis deſiderandum eſt.¶ De
58 liberatio:cõſilium.¶ Praui,mali,Prauitas,malicia,& eſt
61 malicia:habitus ex electione genitus,in ſuperabundan
64 tia,aut defectu exiſtẽs.¶ Electio.habitus electiuus.¶ Per
turbationes in ignorantia non naturales & inhumanæ:
ſunt quæ noſtro vitio contractæ,nos ignorantes ad faci
nus trahunt:vt ebrietas,& ſimiles:in quos delinquentes
lex duplici pœna animaduertẽdum eſſe cenſet.¶ Eorum
quæ ab inuitis fiunt.ab inuitis,ab ignorãtibus.abuſio eſt
vocabuli pro vocabulo.¶ Ebrietas,perturbatio corporis
eſt:a potu prouenięs,præter naturã atq; inhumana.& ita
de aliis ꝑturbationibus quæ vſum rationis adimũt,igno
rantiãq; inducũt.vt vehemens adamatio,vehemẽs odiũ.

¶ OCTAVI capitis commentarius ad literam.

¶ Octauũ capitulũ quinq; concluſionibus,tribus corolla
64 riis,& duabus diuiſionibus partitũ eſt.¶ Prima cõcluſio.
Cũ iuſta & iniuſta ſint vt determinata ſunt:tunc quis ius
aut iniuriã agit,cum ea ſponte agit,ſin vero inuitus:tum
neq; ius,neq; iniuriam agit.Nam cum inuitus agit:non
agit iuſta,vel iniuſta niſi ſecundum accidens.agit enim
ea quibus vt iuſta aut iniuſta ſint:accidit.igit̃ tum neq; ius,
neq; iniuriam agit.& ius,& iniuria:volũtario,& inuolũ
tario determinatur.nã cũ voluntariũ ſit:vituperatur,atq;
ſimul tunc iniuria eſt.quare ſi volũtariũ nõ eſt:iniuſtum
quidẽ erit,vt ſecũdum accidens,iniuria aũt nequaquã.Et
id voluntariũ,ſponteq; agi dico(vt prius determinatum
eſt)cum quis ſciẽs agit,nihil ſingulorũ ignorãs.vt neque
quẽ,neque quo,neque gratia cuius,vt quẽ pulſat,quo,&

gratia cuius,& ita de reliquis prudētiæ circunſtātiis,neq;
per accidēs,neq; vi.vi quidē,vt ſi quis vi manū alteriꝰ mo
uens:ipſum eundē pulſet.ipſe tum ſeipſum non ſua ſpon
te pulſat.nā vt ſe tunc nō pulſet:in ſua poteſtate ſitū non
eſt.Per accidēs autē,vt fieri poteſt,vt qui pulſat ſit pater:
& percutiēs ſciat quidē illū eſſe hominē,aut aliquē aſſiſtē
tiū,ignoret autē ipſum eſſe patrē.& ita de quo,gratia cu-
ius,& reliquis,quę circa totū actū verſantur.¶ Primū co 55
rollariū.Quapropter ſiue ignoretur,ſiue minime,quod
fit,& quod in faciētis poteſtate ſitū nō eſt,ſed vi fit:id o-
mne ab iuito fieri dicitur.¶ Secūdū corollariū.Fit etiā vt 56
cōplura ſcientes agamus,patiamurq;:quorū nullum no-
ſtra ſpōte aut agimus,aut patimur.Nā cōplura talia ſunt
quæ nobis ſciētibꝰ natura cōpetūt:vt ſeneſcere,atq; natu-
ra mori.neq; ſponte quidem:ꝙ in noſtra poteſtate ſita nō
ſint,neq; inuitis:quia neq; ignorātia,neq; vi,præterq; na
turā cōtingūt.¶ Secunda cōcluſio.Tā iuſta ꝗ̄ iniuſta ſecū 57
dū accidēs facta reperiūtur.Nam ſi quiſquā quod in eius
cuſtodia depoſitū eſt,inuitus,& ob timorē reſtituit:neq;
iuſtū,neq; ius facit,niſi ſecūdū accidēs.identidem ſi quod
depoſitū eſt,coactus & inuitus non reſtituit:iniuſtū atque
iniuriā per accidēs facit.vtraq; igitur & iuſta,& iniuſta: 58
per accidēs facta reperiūtur.¶ Prima diuiſio.Eorū quæ
ſponte agimus quædā cū electione agimus:& ea ſunt quę
præuenit deliberatio.quædā vero ſine delectu,ac electiōe:
& ſunt quæ deliberatio minime præuenit.¶ Secūda diui 59
ſio.Nocumētum in ſocietatibus humanis triplex eſt.hoc
ignorantia,hoc ſponte quidē ſed ſine electione,illud vero
cum ſponte,tum electione prouenit.hoc ignorātia fit:vt
cū quiſquā agit,circa quem,aut quod,aut quo,aut gratia
cuius agere non putauit:vt cum non percutere putauit,
aut non hoc inſtrumēto,aut non hunc,aut non gratia hu
ius,attamē euenit,quod minime euenire ratus erat.vt pū
gere credidit,& vulnerauerit,aut non quem,aut non hoc
modo.Et cum pręter propoſitum fit huiuſmodi læſio:in-
fortunium dicitur.cum vero nō præter propoſitū euenit,
at ſine intētione mala,error quidē.peccatūq; dicitur.pec-
cat enim cum in ipſo eſt cauſæ principiū cum vero foris
eſt,nullūq; adeſt propoſitū,aduerſa tum vtitur fortuna,

¶ Tertia

60 ¶ Tertia cõcluſio. Cũ ſponte ſed ſine deliberatione præ-
uia, aliũ quẽpiã quiſq̃ lædit, iniuria eſt. Nam cũ quis ſpõ-
te ob perturbationẽ aliquã, aliũ lædit, iniuria fit. ſed vni-
uerſa nocumẽta quæ ſponte, ſcienter q; fiunt nulla delibe
ratione præuia, ob irã, reliquaſque perturbationes animi
fiunt, quæ neceſſario, aut natura homini accidũt. cũ igiť ta
61 lia, taliter q; fiãt, iniuriæ ſunt. ¶ Quarta cõcluſio. Qui ob ꝑ
turbationes nocent ac peccãt, iniuriã faciũt, ſed nondũ id-
circo iniuſti, aut praui dicendi ſunt. Nã nõ nocẽt ob pra-
uitatẽ, atq; maliciã. ſed tũc quis iniuſtus, prauuſq; eſt, cum
62 electione nocet, atq; malus eſt. ¶ Tertiũ corollariũ. Qua-
propter nõ ab re ea quæ proficiſcũtur ab ira, nõ diiudicã
tur ex prouidẽtia, præelectioneq; fieri. Primo quidẽ. nam
non is q incipit, quicq̃ ꝑ irã molitur, tentat, atq; facit, ſed is
qui ꝓuocauit ad iram. ¶ Secũdo. qui ira nocuit nõ diſſi-
mulat factum. neq; in talibus ſi factum ſit nec ne, in contro
uerſiam venit, ſed ſi iure factum. nam ira ob apparentẽ in-
iuſticiã oriri ſolet. at quod prouidẽtia, & electione nocu-
mentum prouenit, factum diſſimulatur. & in cõtrouerſiã
venit, factum ne ſit, an ſecus. vt in commerciorũ nocumẽ-
tis, an ea facta ſint contendunt. vbi neceſſe eſt nocentem,
vbi res prodita fuerit, improbum videri, niſi ſe, q; id obli-
uiõe fecerit defendat, ac excuſet. ſed qui ira nocet, & is cui
nocumentũ ſit allatum, de re conuenientes, iurene, an iniu
ria facta ſit, diſceptant, quæ igitur per irã fiunt perrecte ꝓ
uidentia, electioneq; haud facta putantur. ¶ Quinta con-
cluſio. Qui ſponte, & electione nocent, iniuriam agunt, at-
63 que iniuſti ſunt. ¶ Primo quia qui alteri molitus inſidias
nocet, non ignorat. & proinde cui allatum incommodum
eſt: bene putat ſe pati iniuriam, & alter ſe pati non putat.
q; ſi ex electione nocet: iniuriam facit. atqui iniuſtus iis eſt
iniuriis, quas quis ex electione facit. qui igitur ſponte &
electione nocent: iniuriam pariter agunt, & iniuſti ſunt.
¶ Secundo. Cum quis ex electione comparationum ratio
nem, atque æqualitatem tranſgreditur: iniuſtus eſt. qui au
64 tem ſponte, & electione nocent: id admittunt. ſunt igitur
non modo iniuriã agentes: ſed & iniuſti. ¶ Tertio: iuſtus
is eſt: cum ſponte, ac electione ius agit. iuſtum autem a-
git: & ſi ſola ſponte agit. igitur & is iniuſtus. qui & ſpon-

te,& ex electione iniuriam agit.¶ Tertia diuiſio. Eorum
quæ homines faciunt ignorantes: quædā ſunt venia di-
gna, quædam vero minime. Nā ea quæ non modò igno
rantes. ſed ob ignorātiam inuiti faciūt: ignoſcendæ ſunt.
ſed ea quæ faciunt inuiti: non ob ignorātiam, ſed ob per-
turbationem quandam non naturalem, atque inhumanā
non ſunt venia digna.

¶ De pati iniuriam. Cap. IX.

AMbiget autem quiſpiam ſi determi 65
natum ſit ſatis: de faciendo, patien-
doq; iniuriā. Atq; ſi ita ſit vt Euri-
pides inquit: abſurde dicens.

Quæris parentem quomodo occidi meam?
Sermo eſt breuis: non exitus longes habet.
Volens volentem: vel volentem non volēs.

Vtrum enim reuera ſua ſpōte quiſpiā iniuriā
patiatur an nemo, ſed oēs inuiti: quēadmodū
& omnes qui iniuriam agunt, ſua faciunt ſpon
te? Et vtrum oēs hoc modo: an quidam inuiti.
ſimiliter & cū patiūtur homines ius? nā oēs cū
ius agunt: ſua faciūt ſponte. ¶ Quare conſenta 66
neū eſt rationi: ſimiliter opponi eos q iniuriā,
& qui ius patiunť, vt aut ſponte patiātur, aut
inuiti. at abſurdū videbitur ſi omnes etiā ius
pati ſua ſponte dixerimꝰ. nōnulli nāq; nō ſua
ſponte ius patiūtur. ¶ Enimuero de hoc quoq; 67
quiſpiā dubitauerit ſi omnis q paſſus eſt iniu-
ſtum, iniuriā patiať: an vt in agēdo ſic & in pa
tiendo res ſeſe habet? ¶ Etenim fit vt ad vtrūq; 68
per accidens, ipſa iuſta accomodētur: & eodē
modo iniuſta. Nō enim eſt idē iniuſta agere, &

Iniurias agere.neq; iniuſta pati,& iniurias pa-
ti.Similiter & in agendo,patiendoq; ius.Fie-
ri em̃ nõ põt vt patiatur quiſquã iniuriã.niſi
quis iniuriã faciat.aut ius patiat̃:niſi ius quiſ
69 piã agat.¶Quod ſi ſimpliciter iniuriã facere,
ſit ſua ſponte quẽpiã lædere:& idipſum, ſpõ-
te inquam lædere:ſit lædere ſciẽtem&, quẽ,&
quo,atq; quomodo,incontinẽs autẽ ipſe ſibi
ſua noceat ſpõte:ipſe nimirũ iniuriã patitur
ſua ſpõte,fieriq; põt vt ſibiipſi iniuriã faciat.
atq; hoc etiã ipſum, vnũ quid eſt eorum quæ
dubitãtur:ſi fieri inquã poſſit:vt ſibiipſi quiſ
piam iniuriam faciat.¶Præterea fit vt ſua ſpõ
te quiſpiã ob incontinentiã ab alio ſponte no-
cente lædatur.Quare fit:vt ſua ſpõte quiſpiã
70 iniuriam patiatur.¶An definitio dicta non re
cte ſeſe habet,ſed huic,lædere inquam ſciẽtem
quem,& quo,atq; quomodo:hoc eſt addendũ
præter illius voluntatẽ:Læditur igit̃ ſua quiſ
piam ſponte,patiturq; iniuſta.Sed iniuriã ſua
ſponte patitur nemo.nemo nãq; vult,neq; in-
cõtinẽs ipſe:ſed pręter volũtatẽ agit.Neq; em̃
vllus:id vult quod nõ exiſtimat eſſe bonũ:in
continens autem id agit,quod non putat eſſe
agẽdũ.Qui vero dat ſua:quẽadmodum arma
ſua Diomedi Glauc⁹ dedit,vt dicit Homer⁹.
Proq; nouẽ,cẽtũ:pro ferro tradidit aurũ.Is in
iuriã nõ patit̃:dare nã eſt collocatũ ĩ ipſo.Sed
vt iniuriã patiat̃ nõ eſt ĩ poteſtate ipſius ſitũ:

ſed is ſit qui iniuriā agat oportet. Patet igitur
ſua ſpōte neminē iniuriā pati. ¶ Inſuper ex ijs 71
quæ propoſuimus, hæc duo reſtāt deinceps di
cēda: vter, iniuriā faciat, vtrū is q plus præter
dignitatē tribuit, an is q illud habet? & ſi fieri
poſſit vt ſibiipſi quiſpiā iniuriā faciat? Etem̄
ſi ſit illud quod prius eſt dictū, & q diſtribuit:
nō qui plus habet, iniuriā faciat, ſi quiſpiam
plus alij q̄ ſibi tribuat ſciens, ſpōteq́: quod q-
dē moderati homines facere videntur (bonus
em̄ & æquꝰ, minora ſibi tribuere ſolet) is pro
fecto ſibiipſi iniuriā facit. ¶ An neq́ hoc ſim- 72
plex eſt? Ex alio nāq́ bono plus forte cōſeqt:
vt gloriā, aut abſolute honeſtū. ¶ Soluitur prę
terea & per diffinitionem agēdi iniuriā: nihil
em̄ ipſe præter ſuam patitur voluntatē. Qua-
re non iniuriā patitur ob id ipſum. ſed ſi minꝰ
capit: læditur tantum. ¶ Patet aūt & diſtribuē- 73
tem: iniuriā agere. ſed non eū ſemper qui plꝰ
habet. Non em̄ is iniuriam facit cui ineſt iniu-
ſtū: ſed is cui poteſtas ineſt id faciendi ſpōte.
Hęc autem eſt vnde eſt principiū actus. quod
quidē in ipſo eſt diſtribuēte: nō in accipiēte.
¶ Præterea cū facere multis dicatur modis, &
modo quodā expertia animæ, & manus, & ſer
uus occidat hero iubente: iniuriā quidem non
agit: iniuſta autem facit. ¶ Inſuper ſi iudicauit
ignorans: non iniuriam facit legitimo iuſto,
nec eſt iniuſtum iudiciū, eſt tamen aliquo mo-

do iniuſtum. Aliud em̃ eſt legitimum iuſtum: aliud primum. Sin vero cognoſcẽs iudicauit in iniuſte: plus habet & ipſe vel gratiã vel vindictam, perinde igitur & is, qui ob hęc iudicauit iniuſte: plus habet, atq; ſi quiſpiam acceperit iniurię partẽ. Nã in illis, qui fundũ peruerſo iudicio tribuit: nõ fundũ cepit, ſed argẽtũ.

74 ¶ Atqui putãt homines in ſeipſis eſſe ſitũ iniurias facere. quapropter & iniuſtũ eſſe facile arbitrãtur. hoc autẽ nõ ita ſeſe habet. coire nãq; cũ vxore vicini, & pulſare proximũ, dareq; argẽtũ manu facile eſt, & collocat in ipſis: ſed hæc agere ſic ſe habẽtes, neq; facile eſt, neq; in ipſis

75 eſt ſitũ. ¶ Simili mõ cognoſcere iuſta atq; iniuſta, nullã ſapiẽtiã eſſe putãt. propterea q̧ nõ ẽ difficile, ea de quib⁹ leges dictitãt: ĩtelligere. at nõ hæc ſũt ipſa iuſta: niſi ꝑ accidẽs. Sed tũc ſũt iuſta cũ quodã agũtur modo: & quodã diſtribuũtur modo. id aũt difficilius eſt, q̃ ea quæ ſanitatẽ efficiũt ſcire. Et ibi nãq; mel, vinũ, veratrũ: aduſtionẽ, inciſionẽve ſcire: ꝑfacile ſane eſt. ſed quonã modo ad ſanitatẽ efficiẽdã, & cui, & quando ſint tribuẽda: tanta eſt difficul-

76 tas ſcire, quanta eſt medicum eſſe. ¶ Ob id autem ipſum, & iuſti non minus eſſe putant iniuriã facere, quia vir iuſtus non minus, ſed etiã magis horum ſingula facere poteſt: vitiare inq̃ vxorem cuiuſpiã, & pulſare aliquẽ. & vir fortis in acie proijcere clypeum: tergiſq; verſis fu

gam arripere. At timide agere & iniuriam face
re: nõ eſt hæc facere: niſi per accidens: ſed ſic ſe
habentẽ hæc facere. Quemadmodũ & mederi,
atq; curare non eſt incidere, vel non incidere,
aut medicamẽta dare, aut nõ dare: ſed hoc mo-
do ſeſe habentem hæc agere. ¶ Iuſta autẽ in ijs 77
ſuntqui participes ſunt eorum: quæ ſunt ſim-
pliciter bona. Habent autem & exuperationẽ
in his & defectionem. Nam quibuſdam nõ eſt
ipſorum exuperatio: vt dijs fortaſſe. quibuſdã
vero nulla pars eſt vtilis, in curabilib⁹ inq̃ ma
lis: ſed omnia nocent. quibuſdam autẽ vſq; ad
aliquem terminum, atq; hoc eſt humanum.

¶ NONI CAPITIS NOTTÆ.

¶ Emendat poſtea iniuriam pati & ius pati conſimilia 66
eſſe: vt ſpõte aut inuolũtarie fiat. Verũ eñ eſt id vt vtrũ
q; inuoluntarie fiat, hoc eſt vt vtrũq; patianẽ inuiti. ¶ In 69
continens eſt qui ob paſſionẽ, nõ autẽ ob electionem: vo
luptatum guſius, aut tactus ſequitur ſuperabundãtias.
¶ Velle: eſt quod bonum eſt appetere. ¶ Vult: vult ſim-
pliciter, & abſolute: nulla perturbatione ſecum volũtatẽ
Glaucus. rapiẽte, & quaſi victã captiuãq; ducẽte. ¶ De Glauco & 70
Diomedes Diomede apud Homerũ in Iliade. ¶ Fũdus pars agri vt 73
pratũ, vinea, oliuetum, pomariũ. Et ſimilia in vrbe, oppi-
Ciuiles do, vico, aut caſtello vocãt prędia. ¶ Ex ſexta cõcluſione 75
notabis, qui legibus dant operam, prius q̃ morali philo-
ſophia ſint imbuti: rectam minime cõſecutum iri legum
intelligentiam. ¶ Veratrũ, helleborus: herbæ genus inſa- 76
Druſus. niam ęxpurgans. & quo medicamento Druſus in Anti-
Anticyra. cyra inſula, a comitiali morbo liberatus eſt. ¶ Bona ſim- 77
pliciter, quæ ſecũdũ ſe bona ſũt: ſed alioꝝ vſu praueſcũt,
malaq; dicũtur. vt diuitiæ, & reliqua fortunę bona. ¶ Ex
duab⁹ diffinitiõib⁹ & duob⁹ principiis ea quę in hoc capi
te ꝑplexã hãbẽt intelligẽtiã. facile dinoſci poſſunt. Prima

diffinitio.Iniuriā facere:eſt alicui damnū ſponte præter legem inferre,& præter illius voluntatem cui damnum illatum eſt.Secunda.Iniuriam pati:eſt præter ſuā voluntatē nocumentū ſuſtinere,ab eo quidem qui illud ſponte præter legē infert.Principia.Primū.Impoſſibile eſt iniuriā facere,niſi ſit qui iniuriā patiatur.Secundū.Impoſſibile eſt iniuriā pati,niſi ſit qui iniuriā faciat.ex oppoſito em̄ & quaſi relatiue dicuntur:iniuria facere & iniuriam pati.itidē iniuſtum facere,& iniuſtum pati:ſed iniuſtum facere,& iuſtum pati communiora.

¶ Noni Capitis commentarius ad literam.

¶ Nonū cap.octo concluſionibus,trib⁹ quæſtionibus,re-
65 ſumptione dubiorū,& duab⁹ dilutionibus partitum eſt.

¶ Prima quæſtio.Haud īmerito dubitabit aliquis:an de agendo,patiēdoque iniuriā,determinatū ſit ſufficienter, & an ita ſit vt Euripides inquit ſed ſatis abſone quidem,

Quæris parentem quomodo occidi meam?
Sermo eſt breuis,non exitus longos habet:
Volens volentem,vel volentem non volens.

Hoc eſt vtrū reuera cuipiā volēti:fieri queat iniuria:an nō:ſed oēs qui patiūtur iniuriā id patiātur inuiti.queādmodū & omnes qui iniuriā faciūt:eā ſua ſponte faciunt. an aliqui ſpōte,& aliq inuiti.Similis quæſtio eſt vtrū omnis qui patiť ius:id ſponte patiatur.ſicut oēs qui faciūt ius:ſpōte quidē faciūt.an aliqui ſponte,aliq vero inuiti.
66 ¶ Prima cōcluſio.Nō oēs ſua ſpōte patiunť iniuriā.Nā cōſentaneū eſt hęc oppoſita iniuriā pati ſcilicet,& ius pati:ſimiliter vt aut ſpōte aut inuolūtarie fiāt.at abſurdo ſimile ē ſi oēs ius pati ſua ſpōte aſtruxerim⁹,patiūť em̄ ius
67 nōnulli inuiti.tāto magis igiť:nō oēs ſua ſpōte patiūtur iniuriā.¶ Secūda quæſtio.Vtrū omnis qui iniuſtū patitur:iniuriā patiatur,& qui iuſtum:patiatur & ius.ſimiliter vtrū omnis qui agit iniuſtum:iniuriā faciat,& omnis qui iuſtum agit:agat & ius.& omnino an vt in agēdo eſt
68 ſic ſit ī patiēdo.¶ Secūda cōcluſio.Iuſta,& iniuſta,& agēdo,& patiēdo:cōſimiliter homines ſeſe habent.Nam per accidēs iuſta,& iniuſta facimus:& ita per accidens patimur iuſta,& iniuſta.neque idem eſt iniuſta agere,& iniurias agere;ſimiliter non idē eſt iniuſta pati,& iniurias

pati.identidē nō idem eſt iuſtū agere.& ius agere:ita quo
ꝙ neqꝫ iuſtū pati & ius pati.ſed ſi quis iniuriā facit:quis
patitur iniuriā.& ſi quis agit ius:itidē & quis ius patitur,
fieri enim non poteſt vt patiatur quiſq̃ iniuriam,& nemo
faciat iniuriā.ſimiliter vt patiať ius:nemo autē faciat ius.
iuſta igitur,& iniuſta:& agēdo & patiendo cōſimiliter ſe
ſe habēt.Tertia quæſtio.An fieri poſſit vt quiſq̃ ſibiipſi in 69
iuriā faciat,& omnino an aliquis vltro,ſuaqꝫ ſponte pa-
tiatur iniuriā.& nonnullis ſtatim ita videri poſſet.¶ Pri
mo quia ſimpliciter iniuriam facere:eſt ſua ſponte quē-
piā lædere.ſed ſua ſponte lædere:eſt aliquē ſcientē lædere.
ſciētē dico:& quē,& quo,& quomodo.cū autē incōtinēs
ſibi ipſe ſua ſpōte noceat:vt pote qui ſe cognoſcit,& quid
agit,& quo modo.ergo ipſe incontinēs ſua ſpōte ſibiipſi
iniuriam irrogat.fieri igitur poteſt:vt quiſpiam ſibi iniu
riā faciat.quod dubitabatur.¶ Secūdo.fieri poteſt vt in-
cōtinēs ob ſuam incontinētiam:ab altero ſpōte quidē no
cere volenti patiatur.quare eodem iure:a ſeipſo iniuriam
patitur.ac fieri poteſt vt quis ſua ſponte iniuriam patia-
tur.¶ Dilutio queſtionis.Diffinitio:Iniuriā facere,eſt ſua 70
ſpōte quēpiā lædere:minime ſufficiens eſſe videť,ſed adii
ciēdum eſt,p̄ter illiꝰ qui læditur volūtatē.Quo fit vt nihil
vetet quēpiā ſua ſponte lædi,patiqꝫ iniuſta:ſed nemo ſua
ſponte patitur iniuriā.nā nemo vult lædi,neqꝫ incōtinēs
ipſe:de quo tactū eſt argumētum lædi vult,ſed agit præ-
ter voluntatē.nā nullus id vult:quod nō putat eſſe bonū.
incontinens aūt id agit qđ non putat eſſe agendum.incō
tinens igitur:neqꝫ illud vult.Neqꝫ quidē ab altero quiſ-
piā patitur iniuriā volēs.vt ſi tribuat alteri ſupra etiam q̃
par eſt:quemadmodum Glaucus cum arma ſua tradidit
Diomedi,vt inquit Homerus.

Proqꝫ nouem centum,pro ferro tradidit aurum:

is volēs accepit,nō aūt patiť iniuriā.nā dare,ī ipſo collo-
catū erat.¶ Tertia concluſio.In poteſtate alicuiꝰ ſitū non
eſt vt ipſe iniuriā patiať,Nā in eius poteſtate nō eſt:vt q-
uis illi inferat iniuriā,atq vt iniuriā patiať:vt quis illi in-
iuriā irroget oportet.nō igiť in poteſtate alicuius ſitū eſt:
vt iniuriā patiať nō eñ a ſeipſo(vt dictū iā eſt)patiť in-
iuriā.Sed de ſatis etiā dictum eſt;neminē ſua ſponte pati

72 iniuriā.¶ Reſumptio duorum dubiorū ex pręcedētibus. Ex iis quæ iam præpoſita ſunt:duo iterū ſunt examinanda.¶ Primum eſt,vter iniuriam faciat:an is qui pręter dignitatem tribuit,an is qui illud habet,ac recipit.¶ Secundum.iterum an fieri id poſſet:vt qui ſibiipſi iniuriam faciat.& partim vtrunq; videtur.nam ſi verū eſt id quod nuper allatum eſt:non is qui recipit,ſed qui ſponte alteri præter dignitatē tribuit,iniuriam facit.Nā ſi quiſquā & ſciens,& volēs plus alii q̄ ſibiipſi tribuat:is profecto ſibiipſi iniuriā facit.at multi id faciūt.moderati enim homines:id facere ſolent,& vir bonus & æquus minora ſibi tribuere.igitur qui ſpōte plus tribuit q̄ par ſit,iniuriā facit; & ſibiipſi id facit.quare quis ſibiipſi iniuriā facit.¶ Dilutio.Primo.id ſimpliciter verū non eſt moderatū hominē vt æquum & bonum:plus alii,q̄ ſibi tribuere.nā ex alio bono vt gloria,aut abſolute bono,vt honeſto:plus conſequitur.¶ Secundo ſoluitur argumentum ex diffinitione agendi iniuriam.nam is qui ita diſtribuit:nihil præter eius voluntatem patitur:non igitur fit ei iniuria,ſed patit̄
73 tantū:ſi ſibi minus retinet.¶ Quarta concluſio.quanquā ita eſt,cum alteri tamē plus diſtribuēdo.alicui fit iniuria: is qui ſponte diſtribuit potius iniuriam facit,non autē is qui plus accipit.¶ Primo. Nam is non ſemper neque potius iniuriam facit,cui quicquam iniuſte commiſſum eſt: verū is potius cui poteſtas adeſt,id ſponte faciendi.is aūt eſt diſtribuens a quo eſt principium actus,& in quo eiuſmodi principium,& poteſtas ſponte faciēdi ineſt,non autem in plus accipiente:igit̄ ſemper ſponte diſtribuens(cū iniuria fit)& potius iniuriam facit:non autem ſemper q plus eſt accipiens.¶ Secundo.cū facere dicatur pluribus modis.vno modo vt inſtrumentū:vt inanimata manus, ſeruus cum quiſquam occiditur mandante domino.alio modo vt principium faciēs,vt dominus:inſtrumenta nō iniuriam,ſed iniuſtū potius agunt,ſed dominus qui mādat potius iniuriam facit,igitur & qui plus ſponte diſtribuit:potius in iniuriā agit,nō aūt qui plus ſibi quidē ditributū accipit.¶ Tertio,plerunque euenit vt qui ſpōte plus diſtribuit cū cuipiā iniuria fit:plus habeat q̄ qui accipit.Nā ſi quis ignorās plus alteri adiudicauit;ignorātia

quidē legitimi iuſti:non facit iniuriā,neq; per ſe,ſimplici
terq; iniuſtū iudiciū eſt,tamen aliquo modo vt ſecundū
accidens,iniuſtum eſt.& eſt aliud iuſtum legitimū,& pri
mum,atq; naturale iuſtum.ſiquidē legitimū ignorari po
teſt:naturale autē non poteſt.Et contra ſi cognoſcens aut
ob gratiam,aut vindictā iudicauit iniuſte:plus habet gra
tiæ aut vindictæ.qui ergo ob hæc iudicat,& adhuc eius
quod iniuria diſtributum eſt,partē accipit:plus habet q̄
ille ipſe cui diſtribuit,vt cum peruerſo iudicio alicui adiu
dicat fundū:& partem capit,non quidem ꝙ fundum ca-
piat,ſed argentum aut ſimile.Nimirum igitur ſi qui ſpō
te plus tribuit faciat iniuriam,cum cuipiam fit iniuria:nō
autem is ſemper qui plus accipit.¶ Quinta cōcluſio.Nō 74
eſt facile iniuſtum eſſe:vt putant homines.Nam ita non
eſt vt putant homines:in ſeipſis ſitum eſſe iniurias face-
re. Nam etſi cum vxore vicini venerem admittere,pro-
ximum percutere,& domini argentum dare,facile ſit,at-
que in ipſorum poteſtate collocatum:tamen hæc ex habi
tu,ſicque ſe habentes facere,neque facile eſt,neque quoti-
es volunt in ſua poteſtate ſitum eſt.¶ Sexta cōcluſio.Nō 75
itē recte ſenſerūt,iuſta,& iniuſta cognoſcere:nullam dif-
ficultatē,nihilq; arduū eſſe.ea enim ipſi putabant:q̄a non
difficile ſit ea ipſa intelligere,de quibus leges ipſæ deter-
mināt,ſed eſto hęc intellectu facilia ſint:nō attamen ea iu-
ſta ſunt,niſi per accidens.ſed tunc ſunt iuſta:cum quodā
modo aguntur,atq; quodam modo diſtribuuntur.& id
certe difficilius eſt q̄ quæ ſanitatē effectiua ſint,cognoſce-
re in medicinis enim,& curandæ valitudinis diſciplina,
& mel,& vinū,& helleborū,& aduſtionē,& inciſionē co
gnoſcere perfacile eſt.ſed quo pacto ad parandā ſanitatē,
& cui,& quādo,& quomodo tribuēda ſint:tanta ꝓfecto
difficultas eſt ſcire,quāta certe & medicū eſſe.ita quoq; &
in iuſtis pernoſcendis,atq; iniuſtis.¶ Septima concluſio. 76
Falſo & id exiſtimant:iuſtū non minus poſſe iniuriā,iniu
ſteq; agere q̄ iniuſtū.Ob idipſum enim id credunt:ꝙ nō
min⁹,immo magis vir iuſtus vnūquodq; horū,vt alteri⁹
lectū temerare,alterum pulſare:facere poteſt.& vir fortis
in acie clypeū abiicere,& fugiendo terga vertere:q̄ ſi eſſet
iniuſtus,aut timidus.ſed fallūtur.nam hæc facere non eſt

iniuriā,iniuſteq; agere,aut timide agere:niſi per accidēs. ſed tum iniuſte,iniuriamq; facit:cum ea ex habitu,ſicque ſe habens facit.quemadmodū aliquem ſcite mederi,ac ſanare:nō eſt incidere,aut nō incidere,medicamēta porrigere,aut non porrigere:ſed hoc modo ſeſe habētem,hæc
77 agere.¶ Octaua concluſio.Iuſta in iis verſant:quibus aſſunt ſecūdum ſe,atq; ſimpliciter bona. Nam iuſta iis inſunt,quibus aſſunt bona:plus,& minus, ſuperabūdātiā, atq; defectum habentia,talia autem ſunt ſecūdū ſe,& ſimpliciter bona.& hanc bonorū partitionē ponere poterimus,quædā enim ſunt quib⁹ ſolū aſſunt bona:ſed ſuperabundātiam,defectūq; habentia vt homines iuſti.quædā quibus ſolum aſſunt bona:ſed neq; exceſſum,neq; defectū habētia vt immortalia numina.quædā quibus ſolum aſſunt mala:vt incurabiles,atque prorſus improbi: quibus omnia nocent & quædā quibus aſſunt quidē mala:ſed ad tempus.vt qui ad tempus male viuunt:& ad tēpus ſe emendant,corriguntque.& hoc eſt humanum.

De Æquitate & bonitate,æquo & bono. Cap.X.

78 DEinceps autem dicendum eſt de æquitate & bonitate,atque æquo & bono:quonam modo ſeſe habet æquitas quidē & bonitas ad iuſticiam, æquum autem & bonū ad iuſtum.Nam conſiderantibus neque ſimpliciter idem,neq; genere diuerſum eſſe videtur.atque interdum laudamus æquum & bonum : virumque talem. Quare & ad alia laudātes trāſferimus pro bono:ipſum æquius,declarantes melius eſſe.Interdum rationem ſequentibus abſurdum videtur:ſi æquū & bonū(ſi ſit quid præter iuſtū) laudabile ſit.nam aut iuſtū non eſt ſtudioſum

aut æquum & bonũ,ſi aliud ſit a iuſto;aut idẽ
ſunt,ſi vtrũq; eſt ſtudioſum. Hæc igitur dubi
tatio ob ea fere quę dicta ſunt:emergit de ipſo
æquo & bono. ¶ Recte autẽ aliquo modo ſeſe 79
habẽt omnia:& nihil prorſus ipſis aduerſať.
Nam æquum & bonum,iuſtũ eſt,& eſt aliquo
iuſto meli?:& non vt aliquod aliud genus,me
lius eſt ipſo iuſto.Idẽ eſt ergo iuſtũ,atq; æquũ
& bonũ.¶ Et vtrunq; quidem eſt ſtudioſum: 80
præſtabilius autem eſt ipſum æquum & bonũ.
Fit autem hæc dubitatio quia æquum & bonũ:
iuſtum quidem eſt,non autem lege,ſed emẽda
tio legitimi iuſti.Cauſa autẽ eſt:quia lex quidẽ
omnis,vniuerſalis eſt.fieri autẽ non poteſt:vt
de quibuſdã vniuerſaliter recte dicatur.In q.
bus igitur vniuerſaliter quidẽ dicere neceſſę
eſt:fieri autẽ non põt vt recte dicatur:in iјs lex
id accipit,quod fit plerunq; haud ignorãs pec
catum.Et eſt nihilominus recta.peccatũ enim
nõ eſt in lege,nec in legiſlatore:ſed in ipſa rei
natura. Continuo nanq; rerum earũ quæ ſub
actionem cadunt:materia talis eſt.¶ Cum igiť 81
lex quidem vniuerſaliter loquitur,in iјs autẽ
præter vniuerſale quippiam accidit:tũ recte ſe
ſe habet,vt ea parte qua legiſlator omiſit,atq;
peccauit abſolute locutus,emendetur defect?,
quod & ipſe legiſlator ſi adeſſet,hoc mõ dixiſ
ſet:& ſi ſciuiſſet,iubentem legem tuliſſet.Qua
propter iuſtũ quidẽ eſt,& præſtabilius aliquo

iuſto,non tamẽ ſimpliciter iuſto:ſed eo quod peccat, propterea ꝙ ſimpliciter dictum eſt.
82 ¶Atq̧ hæc eſt natura ipſius æqui & boni,emẽdatio legis ea ex parte qua deficit ob vniuerſale.hæ em̃ eſt cauſa,& vt non omnia ſint lege: quia de quibuſdã impoſſibile ẽ ponere legẽ. Quare decreto eſt opus,indefinite nanq̧ rei: indefinita & regula eſt,ſicut & ædificationis Leſbiæ plumbea norma.Ad lapidis em̃ figuram mutatur,& non manet.& decretũ ad res ipſas ſimili modo.patet igitur quid eſt æquũ & bonũ,& eſſe iuſtum:& quo iuſto præſtabiliꝰ
83 eſt.¶Ex quo etiam emergit:quiſnam ſit homo bonus & æquus.Eſt em̃ is qui talia eligit,atq̧ agit:& qui non exacte iuſtum in deteriorẽ exequitur partem:ſed imminuit tametſi legem adiutricem ad illud habet & habitus hic æquitas & bonitas eſt.quæ quidem iuſticia quædã,& non alius quiſquam habitus eſt.

¶DECIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Leſbus nominata Troadis inſula ob Arionem,& ca-
82 put Orphei:quæ & nũc Mytilenæ,Mytilenæ etiã vrbs
in ea eſt.¶Iuſtum non ſatis expreſſum:immittere dici-
83 tur æquus & bonus:ꝙ non vſq̧ adeo vniuerſaliter intel-
ligat,aut vtatur atque ſonat.

¶DECIMI Capitis commentarius ad literam.

78 ¶Decimum cap.quinque concluſionibus,& vna diffinitione partitum eſt.¶Prima concluſio.¶De æquitate & bonitate,æquo & bono quonam modo æquitas & bonitas ad iuſticiã,& ęquũ & bonum ad iuſtũ ſeſe habeat determinationem ſuſcipere par,atque rationabile eſt.Nam conſiderãtibus neq̧ ſimpliciter idẽ iuſticiæ,& iuſto;neq̧

genere diuerſa eſſe videntur.idem enim non videntur.
nam plerunq; æquum & bonum laudamus vt virum
talem.non vt iuſtum.& nomen æqui & boni ad alia am-
plius commẽdãda pro bono transferunt.ex additione
æqui quicq̃ melius,p̄ſtantiuſq; eſſe deſignantes.ex aduer
ſo vero,rationẽ ſequẽtib⁹ plerũq; occurrit:abſurdũ pror
ſus eſſe æquũ & bonũ laudabile eſſe.ſi æquũ & bonum,
iuſtũ nõ ſit,nã aut iuſtũ ſtudioſum nõ eſt,aut æquũ & bo
nũ ſi ipſum aliud ſit a iuſto:non eſt ſtudioſum,aut ſi vtrũ-
q; ſtudioſum eſt:reuera iuſtũ,& æquũ & bonũ,idẽ eſſe vi
debuntur.nam ſtudioſa percurrendo nullũ aliud occur-
rit:cui æquũ & bonũ annumeremus.& hæc de æquo &
bono difficultatẽ ingerũt.quapropter de eo diſcuſſionẽ
ſuſcipere,haud incõſentaneũ eſt.¶ Secũda cõcluſio.Quę 76
dicta ſunt quodã modo recte dicta,ſunt oĩa:neq; ſibiinui
cem obuerſantur.Nã æquũ & bonũ:iuſtum eſt,& aliquo
iuſto meli⁹.attamẽ ipſo iuſto haudquaq̃ melius eſt vt ge-
nere aliud.verũ iuſtũ,& ęquum & bonũ:idẽ ſunt.¶ Ter 80
tia concluſio.Cũ vtrũq; iuſtũ,& ęquũ & bonũ ſtudioſum
ſit:æquũ tñ & bonũ melius,pręſtantiuſq; eſt.Nã cum id
difficultatẽ igerat quo mõ æquũ & bonũ,iuſtũ ſit:cũ nõ
ſecũdũ legẽ legiſq; exp̄ſſionẽ,ipſum æquũ & bonũ,iuſtũ
eſt(qđ quidẽ & pręſtabilius eſt)ſecũdũ legitimi iuſti vbi
deficit emẽdationẽ.Cauſa autẽ cur lex emẽdatione non-
nunq̃ egeat:hęc eſt,ꝙ lex omnis vniuerſalis eſt.atqui fieri
non poteſt:vt de quiſbuſdam lex vniuerſaliter recte fera-
tur.in quibus igitur legem vniuerſaliter ferre neceſſe eſt,
at recte vniuerſaliter audiri,intelligiq; non poteſt:in tali-
bus lex accipit quod vt plurimum euenit,peccatum non
ignorans,& nihilominus ea lex recta eſt. neq; precipue
peccatũ in lege eſt,neque in legiſlatore:ſed in ipſa rei na-
tura.nã ipſarũ rerũ quæ in humanis actiõibus ſe pręſtãt
ſtatim talis natura depręhenditur,vt vniuerſali quadã le
ge,nũq̃ ſatis cõpręhẽdatur:quin quicq̃ ſemper demẽdũ,
excipiendũque occurrat.¶ Quarta concluſio.Legẽ plerũ 81
que moderari,emendariq; cõuenit.Nã cum lex de aliqui-
bus vniuerſaliter poſita ſit,ſi quicq̃ p̄ter vniuerſale con-
tingit,rectum,iuſtumq; eſt vt ea ex parte qua legiſlator
omiſit peccauitq;,abſolute nihilq; demẽdo locut⁹:emen-

det· quod deficit. & nimirũ id iuſtũ,rectũq; eſt.nã & ipſe legiſlator ſi adeſſet,hoc modo dixiſſet.et ſi quicq̃ ita emerſurum ipſe cognouiſſet:legem (quæ id iuberet) tuliſſet. Quapropter legẽ hoc pacto emendare iuſtum eſt,& quidem prꝑſtabilius aliquo iuſto,non tamen omnino & ſimpliciter iuſto:ſed eo ipſo quod peccat,ob idipſum quod ſimpliciter nihil demendũ exprimẽs,dictũ,atque latũ eſt.

82 ¶ Quinta concluſio. Cum iuſta ſecundum leges faciunda ſint:decreto,ſententiaque ęqui & boni opus eſt. Nam munus officium,naturaq; ipſius æqui:& boni eſt:legis emẽdatio,ea ex parte qua ob vniuerſale deficit.hoc enim in cauſa eſt,vt non omnia ſecundum legis expreſſionem exequantur:quia de quibuſdam expreſſam legem ferre impoſſibile eſt.igitur in iuſtis lege decernendis:decreto,ſententiaq; æqui & boni op9 eſt.indefinitæ em̃ rei:indefinita eſt & regula. & decretũ æqui & boni ad res ipſas perinde ſeſe habere debet,vt plumbea regula ædificantium in leſbo,quæ ad figuram lapidis mutatur;& non manet eadem. ¶ Et ex his ſatis patet,quæ res ſit æquum & bonum,& ipſum iuſtum eſſe:& aliquo iuſto,& quo quidem

83 præſtabilius ſit. ¶ Diffinitio. Ex his etiam prompte:quiſnam homo æquus & bonus ſit,deprꝑhendi poteſt.eſt em̃ is,qui ex electione,legem ea ex parte qua ob vniuerſale deficit,emendans:iuſta agit. & qui iuſtum:cum non ſatis exactum,expreſſumque ſit:in deteriorem non exequitur partem,ſed imminuit,quãuis ad exequendum in deterius legem adiutricem habere videretur. & habit9 is quo æquus & bonus dicitur,nominatur æquitas & bonitas. quę quidẽ æquitas & bonitas,iuſticia quædam eſt,& non alius quiſquam habitus.

De facere iniuriam. Cap. XI.

84 Patet autem ex his quæ diximus:ſi fieri poſſit vt ſibiipſi quiſpiam iniuriam faciat nec ne. Iuſtorum enim quædã ex omni virtute a lege ſunt ordinata. vt lex non iubet quẽq̃ ſeipſũ occidere:quæ vero non iubet,vetat. Præterea cũ qſ

piam contra legem lędit non laceſſitus:tũ is in• iuriam ſponte facit.ſpõte antẽ is iniuriã facit: qui ſcit & eũ cui facit,& modum quo facit.At qui ſeipſum ob irã occidit:ſpõte id quod lex non permittit,contra legẽ efficit rectã,iniuriã ergo facit.¶ Sed cuinã quæſo?An ciuitati:nõ 85
ſibijpſi:Nam ſua patitur ſponte. nemo vero ſpõte iniuriã patitur.¶ Quapropter & ciuitas multat.& iuſtituta eſt ignominia quædam ad• uerſus eũ qui ſibi mortẽ cõſciuit,vt ciuitati iniuriã facientẽ.¶ Pręterea fieri nõ poteſt vt ſi bijpſi quiſquã iniuriam faciat ea ratione qua iniuſtus eſt:qui ſolũ iniurã facit,& non omni• no eſt vitioſus.Hic enim differt ab illo.homo nãq; iniuſtus eſt quodã modo ſic prauus,vt ipſe timidus:nõ vt totã habẽs prauitatẽ.Qua• re nec hac iniuſticia ſibijpſi quiſq̃ ĩiuriã facit. nam idem ſimul ablatũ ab aliquo,ac eidẽ ad• ditũ eſſet:quod fieri nequit.Sed ſemper inter plures:iuſtum,atq; iniuſtũ eſſe neceſſe eſt.Præ terea qui iniuriã facit:ſpõte agit,& electione, & prior.Qui nãq; lęſus,idẽ viciſſim facit:iniu riam facere non videtur.ipſe autẽ ſimul eadem patitur ſibiq; facit.¶ Prætcrea ſua ſponte quiſ piam iniuriam pateretur.¶ Inſuper ſine ſingu• lis iniurijs,iniuriam facit nemo.at nemo adul terium ſua cũ vxore comittit.nemo parietem confodit ſuũ.nemo res ſuas furatur.Omnino aũt hoc(ſibi inq̃ ĩiuriã facere)ſoluit̃ definitio• ne iniuriã

ne iniuriam patiendi: ſua nãq; ſponte patitur
86 iniuriã nemo. ¶ At vero conſtat vtrunq; pra-
uum eſſe: facere inquam iniuriã atq; pati. Al-
terum enim eſt plus, alterũ minus habere me-
dio. quod quidem perinde ſeſe habet atq; in
medicina quidem quod ad ſanitatem: in exer-
87 citandi autem arte, quod ad habitudinem cor
poris bonam conducit. ¶ Peius tamen eſt iniu-
riam facere. Hoc eñ cũ vitio eſt: atq; vitupera
tur. Et vitio vel ꝑfecto & ſimpliciter, vel pro-
pe. non eñ omne quod ſponte fit, cũ iniuſticia
eſt. Sed pati iniuriã, ſine vitio, & iniuſticia eſt.
Pati igitur iniuriã per ſe qdẽ minus eſt malũ:
per accidẽs autẽ nihil prohibet maius eſſe ma-
lũ. At non curæ eſt arti. ſed dolorẽ lateris ma-
iorẽ morbũ q̃ pedis offenſionẽ eſſe dicit. quã-
q̃ fieri põt nonnunq̃ cõtra per accidẽs, ſi eue-
nerit vt quiſpiã offenſo pede caperetur ab ho-
88 ſte, & trucidaretur. ¶ Atqui per trãſlationem
atq; ſimilitudinẽ ẽ iuſtũ, nõ ſibi ad ſeipſũ: ſed
ſuorũ qbuſdã. Nõ omne aũt iuſtũ: ſed herile,
vel rei familiari. His eñ rationibus diſtat ea
pars animæ quę rationẽ habet, ab ea parte quæ
rationis eſt expers. Ad quas inſpiciẽtibus, ad
ſeipſum iniuſticia eſſe videt᷑: propterea q; ĩ his
eſt pati aliqd cõtra ſuas appetitiões, vt igit᷑ ẽ
qd iuſtũ magiſtratũ gerẽti, & qb⁹ ipſe preeſt:
ſic & his etiã eẽ videt᷑. Sed de iuſticia qdẽ cęte
riſq; morũ virtutib⁹ hoc ſit mõ determinatũ.

¶VNDECIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Qui ſua profligant,qui alienum thorum(& ſi conſen- 8
tiēte parte)violant,qui in ſeipſos delinquunt,legibus &
magiſtratibus,qui illa verant,ciuitatique faciunt iniu-
riā.perinde ac ſi præceptor quicq̄ diſcipulo mandat ho-
neſtum:violat autē ſua ſponte adoleſcens:in præceptorē
peccat,cōmittitque iniuriam,cui obedientiam(quam de-
buit)ſubtraxit.ꝓ ſi nota fuerit inſignis:ſuis ſociis,& co-
æqualibus iniurius eſt.& huncin modum ciuitati iniu-
rius eſt ciuis:qui própria agitante furia fauces ſibi reſte
perſtringit ſuiipſius lictor,ac homicida. ¶Nemo ad ſe, 85
aut ad ſua habet iniuriam,aut iuſtus aut iniuſtus eſt:niſi 86
tranſlatitie. ¶In medicina ſi datur pluſquā oportet:ma-
lum.& ſi minus q̄ oportet:iterū malū,& vtrūq; impedit
ſanitatem.& in exercitatiua maior exercitatio q̄ oportet
frāgit vires atq; malum,& minor,vires laxat,emollit at-
q; effœminat. ¶Pleuritis,morbus lateris a pleura quod 87
latus ſignificat:græcū eſt.pro quo noſtri dicūt pleureſis.

VNDECIMI capitis commentarius ad literam.

¶Vndecimū cap.quinq; cōcluſionib9 partitū eſt. ¶Pri- 8
ma cōcluſio.Ex ſuperioribus euaſit perſpicuum:poſſit ne
quiſq̄ ſibiipſi facere iniuriā,an ſecus.expedit tamen id ite
rū hoc in loco tētare. ¶Primo.quia ex omni virtute quæ
dam iuſta ſunt a lege ordinata.& circa vnamquāq; virtu
tem quæ ipſa lex nō iubet,vetat.vt lex nō iubet queq̄ ſe-
ipſum occidere:& proinde vetat.ergo videt vt quis ſibi
ipſi afferre poſſit iniuriā:nā aliquid præter legē. ¶Secū-
do.cum quiſquis cōtra legē lædit queq̄,non læſus:tum is
iniuriā ſpōte facit.ſpōte autē iniuriā is facit:qui nouit eū
cui facit.& modum quo facit,& reliqua huiuſmodi.at ve
ro qui ſeipſum ob irā occidit:ſpōte lædit nō laceſſitus.fa-
citq; id quod lex nō permittit.cōtraq; legē rectā:iniuriā
ergo facit.ſed cuinam obſecro?an non ſibiipſi,an ciuitati?
¶Secunda concluſio.Qui hoc pacto contra leges in ſe- 8
ipſum delinquit:non ſibiipſi,ſed ciuitati facit iniuriam.
¶Primo.quia qui in ſe ita delinquit:ſua ſponte patitur:
at nemo ſua ſpōte patitur iniuriā.non igitur facit ſibiip-
ſi iniuriam:ſed legi,ciuitatiq;,cōtra cuius voluntatē,ordi
nationemq; agit. ¶Secundo.ciuitas eū multat qui in ſei-

pſum delinqt.& inſtituta eſt ignominia quędã aduerſus eũ qui ſibiipſi mortẽ cõſciuerit,tãquã ciuitati dedecus,iniuriãq; facientẽ.igitur qui contra legũ ſanctiones in ſeipſum deliquit:nõ ſibi,ſed ciuitati iniuriã facit. ¶ Tertio. qui nõ eſt omnino vitioſus,& ſolũ iniuriã facit:nõ ſibiipſi iniuriã facit,quatenus eſt iniuſtus,atq; iniuſtus nõ omnino vitioſus.differt enĩ iniuſt⁹ ab omnino vitioſo.nã iniuſtus homo,ſic quodã modo dicitᷣ prau⁹:quẽadmodũ & timidus quodã modo prauus dicitᷣ,nõ vt totã prauitatẽ habẽs.igitur nõ ſibiipſi quiſpiã facit iniuriã quatenus eſt iniuſtus.nã nec hæc iniuſticia ſibi iniuriã facit.haberet enim plus quatenus iniuriã faciẽs,& minus quaten⁹ iniuriã paſſus:& idẽ ſimul ablatũ ab aliquo,& idẽ additũ eſſet,quod eſſe nequit,non facit igitᷣ aliquis ſibiipſi vnq̃ iniuriã.ſed ſemp̱ inter plures iuſtũ,& iniuſtũ eſſe neceſſe eſt. idẽq; idẽ & iniuriã facere atq; iniuriã pati. ¶ Quarto. Qui iniuriam facit:& ſponte,& electione,& prior malum intendit.nam qui prior læſus eſt,viciſſimq; lædit:nõ iniuriã facere videtur,ſed propulſare potius.qui autem ſeipſum lædit:ipſe ſimul eadem patitur,ſibiq; facit.nõ igitur hac ratione ſibiipſi iniuriam facit. ¶ Quinto.quiſq̃ volẽs ſuaq; ſpõte iniuriã pateretᷣ:quod dictũ eſt eſſe nõ poſſe. ¶ Sexto.ſine ſingulis iniuriis:iniuriã facit nemo.at nemo ad ſe,& ſua vllam habet iniuriã.nemo enim ſuæ cõiugis dicitur adulter,nemo proprii parietis effractor,& nemo ſuarũ rex͂ fur.igitᷣ nemo ſibiipſi facit iniuriã. ¶ Septimo. omnino ſibiipſi iniuriã facere,ſoluitur diffinitione huius quod eſt iniuriã pati.ſed nemo ſua ſpõte patitᷣ iniuriã.igi

86 tur & nemo ſibiipſi ſua ſpõte facit iniuriã. ¶ Tertia concluſio.Tã iniuriã facere,q̃ iniuriã pati:malum eſt.Nã alterũ eſt plus,& alterũ minus habere.at qđ plus,minuſve medio eſt:malũ eſt.ꝙ qdem iuſticiæ medium perinde ſe habet:ac in medicina id quod p̱ducit ad ſanitatẽ,& in exercitãdi arte quod p̱ducit ad firmum corporis robur,

87 bonamq; corporis habitudinẽ. ¶ Quarta cõcluſio.Iniuriã facere q̃ iniuriã pati deterius eſt,atq; de ſe maius malum eſt.Nã iniuriã facere ſemper cum vitio eſt,atq; vituperabᷣ.cũ vitio dico adulto,p̱fectoq;,& ſimpliciter,aut qđ in cõfinio eſt:ꝙ nõnunq̃ contingat ſponte nocere ſine in-

iuſticia.ſi autē pergit:adoleſcit, ſtatimque abſoluitur.at iniuriam pati ſine vitio,& iniuſticia eſt:neque vituperatur.eſt igitur iniuriam facere,quam iniuriam pati deterius,atque per ſe maius malum:& iniuriā pati per ſe minus malum.per ſe quidem.nam per accidens,vt ꝙ iniuriæ prouocatione immane aliquod ſcelus ſubſequatur: nihil prohibet iniuriam pati maius eſſe malum.ſed de iis quæ per accidēs contingunt:arti curæ non eſt.vt ars medicandi:pleuritim,laterisque morbum maiorē eſſe,quàm pedis offenſionem determinat,tametſi poſſit fieri vt per accidens offenſio pedis maius malum ſit.vt ſi ita contigerit,vt quiſpiam offenſo pede capiatur ab hoſte,captuſque truncetur.¶ Quinta concluſio.Tametſi ad ſe & ſua, 88 proprie iuſtum non ſit:tranſlatitie tamen,ſimilitudineque quadam iuſtum,non ſibi ad ſeipſum,ſed quorundam ſuorum ad aliqua eſſe videtur. Nam licet non omne iuſtum in illis eſſe videatur:herile tamen iuſtum,& rei familiaris,vt paternum,& œconomicum in illis eſſe videtur.ita vt ſimili ratione pars animæ quæ rationis eſt particeps:ab ea quæ bruta eſt,rationiſque expers diuiſa eſſe videatur.ad quas partes qui inſpexere,ad ſeipſum iniuſticiam eſſe viſum eſt:ob idipſum ꝙ in ipſis contingit alteram ab altera pati præter ſuas affectiones.& vt re vera iuſtum eſt magiſtratum gerēti ad ea quibus preeſt:ſic & ſimilitudine quadā,pars rationis particeps ad partem ratiōis immunem preeſſe debet.hæc autem parere bono iure videtur.ſed de iuſticia,& reliquis morum virtutibus hoc modo determinatum ſit abunde.

*

**

*

¶ Quinti Ethicorum Ariſtotelis:Finis.

¶ETHICORVM ARISTOTElis Liber Sextus.

¶De recta ratione,duplici virtute,& partibus animæ. Cap.I.

CVm autem antea dictũ ſit mediũ expetendum eſſe,non exuperationem,neq; defectionem,& mediũ perinde ſeſe habeat atq; recta ratio dictat:hoc ipſum deinceps diuidamus oportet.¶In omnibus enim dictis habitibus(quemadmodum & ĩ cæteris)eſt quoddam ſignum;ad quod is inſpiciens qui rationem habet intendit,atq; remittit,eſtque quidam terminus mediocritatum,quas inter exuperatione defectionemq; dicimus eſſe:ita ſeſe habentes vt recta ratio ſtatuit.Atq; ſermo talis eſt quidã verus:non tamen dilucidus.nam & in quauis opera,atque cura circa quam verſatur ſcientia:verum eſt dicere:neque nimiũ,neque parum eſſe elaborandum vel quieſcendũ:ſed mediocriter,& vt ratio recta præſcribit.At qui hoc tantum habet,nihil plꝰ ſcierit:vt ſi quiſpiam dixerit ea eſſe corpori afferenda quæ medicina,& vt is qui hanc habet ſcientiã iubet.Quapropter & circa habitꝰ animi:nõ mõ vere hoc dictũ eſſe oportet:ſed etiã determinatũ quænã ſit ipſa ratio recta,& quæ eius

ſit definitio. ¶Virtutes itaq; animæ,ſuperioribus in locis diuiſimꝰ:& alias moris,alias mẽtis diximus eſſe:atq; de moris quidẽ virtutibus iã tranſegimus.De reliquis vero dicamꝰ oportet:priꝰ hiſce de anima declaratis.¶Duas igitur eſſe animæ partes antea diximus.eã quæ rationis eſt particeps:& eam quæ eiuſdẽ eſt expers.Nunc autẽ identidẽ pars ea quę rationẽ habet eſt diuidenda.atq; ſit ſuppoſitũ duas eſſe parteis quæ ſunt participes rationis.Vnam qua contemplamur ea quorũ principia,vt aliter ſeſe habeãt minime fieri poteſt.Alterã qua perſpicimus ea,quę aliter ſeſe habere poſſunt. 2
¶Eæ namq; animæ partes,diuerſæ ſunt genere,quæ ſunt aptæ ad res eas cognoſcẽdas quæ genere differunt.ſi quidẽ ipſis ineſt rerum cognitio ſimilitudine quadã atque accommoda tione.Atq; harũ altera vis ſciẽdi:altera vis ſub ducendi rationem vocetur.cõſultare nãq;,ra tionemq; ſubducere:eadem poſſunt.Nemo au tẽ de ijs rebus conſultat quæ aliter ſeſe habere non poſſunt.Quare vis ſubducendi rationẽ: vna pars eius partis eſt animæ,quæ ratiõis eſt 3
particeps. ¶Sumẽdũ eſt igitur quiſnã vtriuſq; ſit optimus habitus.Hic enĩ vtriuſq; eſt vir tus,virtus autem eſt ad ad proprium opus. 4

¶PRIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Intẽdit interdũ prudẽs ne deficiat:& remittit interdũ ne abũdet,vbiq; mediũ cõiectãs.¶Vis animæ cõtẽplatiua,& vis cõſultatiua:reipſa,ſubiectoq; ſunt vnũ,& gene

re differũt quadã ſimilitudinis accõmodatione ad ea quę recipiunt.perinde vt album & dulce reipſa,atq; ſubiecto ſunt vnum:& genere differũt.q albedo & dulcedo genere diſtent.vt enim idem vt lac album dicitur ab albedine. & dulce a dulcedine:ita quoq; vis cõtẽplatiua a contẽplatione,& vis conſultatiua a conſultatione dicitur.quæ inter ſe diſcrimen patiuntur,quod albedo & dulcedo.Item hæ duæ vires reipſa bene ſunt vnũ & duæ genere ratione:perinde ac coloratũ & ſapidũ reipſa ſunt vnũ,& generali ratiõe duo.ſed huius rei exacta diſcuſſio moralis nõ eſt.& proinde,moralis auditor non diutius immoretur.

¶PRIMI capitis commentarius ad literam.

¶Primum cap.tribus concluſionibus,& tribus diuiſionĩ
1 bus partitũ eſt.¶Prima cõcluſio.Quæ ſit recta ratio:hoc in loco diuidendũ eſt,diſcutiendumq; eſt.Primo. Nã ante iam dictũ eſt,mediũ expetendũ eſſe:nõ autem exuperationem aut defectionem.& medium ipſum perinde ſeſe habere atq; recta ratio dictat.expedit igitur quænã ea ſit recta ratio diſcutere.¶Secũdo.in omnibus ſuperius exactis,determinatiſq; habitibus,atq; in cæteris:eſt quoddã ſignum ad quod reſpiciẽs rationem habens intendit,atq; remittit.ne aut deficiat,aut abundet.eſtq; id quidẽ terminus mediocritatũ:quas quidẽ mediocritates inter exuperationem,defectionemque ſuperius diximus eſſe collocatas:ſed queadmodũ ipſa recta ratio ſtatuerit.& quãuis is ſermo verus ſit:nõ tamen dilucidus,captuque peruius, non igitur ab re fuerit:ipſam rectam rationem diligẽtius exquirere. ¶Tertio.in omni ſtudio,atq; opera circa quã verſatur ſcientia,verum eſt dicere neq; nimis neq; parũ laborandũ eſſe,aut omittẽdũ:ſed mediocriter,vt recta ratio fines præſcribit.at qui tantillum habet:nihil iccirco plus ſcierit,quã ſciet quis quæ ſanando corpori ſunt accõmoda:ſi quiſpiam illi dixerit ea eſſe corpori afferenda, quæ medicina iubet,& queadmodum qui medicinã habet.quapropter circa habitus animi:non modo vere hoc dixiſſe ſatis eſt,ſed etiam diſcutere oportet quænam ipſa ſit recta ratio,& quæ eiꝰ diffinitio ſit.¶Diuiſiones.Pri-
2 ma.virtutum quædam eſt moris,& quædam intellectualis,& de virtutibus moris iã exactum eſt;de reliquis autẽ

nunc eſt exigendũ,paucis de anima prius delibatis.¶ Se
cunda diuiſio.Partiũ animæ quædam eſt rationis particeps,quædam vero rationis eſt expers.& hæ duæ diuiſiones ſuperius tactæ ſunt.Sed hic rurſus pars animę rationis compos,atq; particeps diducẽda eſt.¶ Tertia diuiſio.
Partiũ animæ quæ rationis ſunt participes,quædã eſt cõtẽplatiua.& eſt cui⁹ principia,& ea circa quæ ei⁹ cõtẽplatio verſatur:neceſſaria ſunt,& impoſſibilia aliter ſeſe habere.altera vero conſultatiua,adminiſtratiuaq; eſt:& eſt qua perſpicimus cõtingẽtia,& ea quæ aliter ſeſe habere poſſunt.& hoc in loco has duas eſſe animæ ratiõe participantis partes:ſuppoſitio eſt.¶ Secunda concluſio.Hæ 3
duæ partes animæ:latum inter ſe diſcrimen ſortiunt.Nã hæ partes genere differunt,quæ ad eas res diſcernendas que genere differunt,accommodatæ ſunt.atqui hę partes ad res diſcernendas quæ genere differunt,accommodatæ ſunt.differunt igitur genere:ſi æquum eſt eas ſic dicere differre quadam ſimilitudinis accommodatione,quemadmodum & cognitiones quę illis inſunt,& prima pars vis contemplandi,ſciendiq; dicatur:ſecunda vero vis conſultandi,rationemq; ſubducendi.conſultare enim,rationemq; ſubducere:idem eſſe dicimus.& proinde bene dictum eſt:hanc partem circa contingentia verſari.nam nemo conſultat de iis quę ſeſe aliter habere non poſſunt.fit etiam recte vt vis rationẽ ſubducendi:bene poſita ſit vna pars animæ.quæ rationis particeps exiſtit.nã ſine rõne: rationẽ ſubducere impoſſibile eſt. ¶ Tertia cõcluſio.Ex- 4
pediet ſumere quiſnã vtriuſque harũ partiũ optimus ſit habitus.Nã vtriuſq; optimus habitus ſtatuetur:eius optima virtus.optima autem virtus:ad proprium eius opus eſt.id igitur perſcrutari idoneum,conſentaneumque eſt.

De principiis agendi. Cap.II.

TRia autem ſunt in anima,quæ ſunt 5
agendi,veritatiſque principia:ſenſus,intellect⁹,appetitus.Atque ſenſus,nulli⁹ eſt principiũ act⁹.quod quidem ex eo patet,quia beluæ ſenſum quidẽ

habent:actionis autem ſunt expertes.¶Eſt autem id in appetitu, pſecutio atque fuga:quod eſt affirmatio,negatioque in mente.Quare cũ moris quidem virtus:habit⁹ ſit electiuus,electio vero appetit⁹ deliberatiuus : ob hæc ipſa, & rationem:veram,& appetitum rectum eſſe oportet,ſi electio ſit ſtudioſa.atque eadem illam quidem dicere:hunc autẽ perſequi. Hęc igitur mens,atque veritas actiua eſt.¶Mentis

7 autem eius (quæ contemplandi ; non agendi, neque faciẽdi principiũ eſt)bonum ac malũ, verum eſt atq; falſum. Hoc enim mentis eſt omnis,opus.ſed actiuæ mẽtis veritas eſt cõſentanea appetitui recto.¶Electio igit᷑ act⁹ prin-

8 cipiũ eſt vnde eſt motus,ſed nõ id gratia cui⁹. Appetitus autem,eaque ratio quæ alicuius eſt gratia,electionis principium eſt.¶Iccirco ne-

9 q; ſine intellectu,mẽteq;,neq; ſine habitu moris eſt ipſa electio. Sine nãque mẽte,atque more non eſt actio bona:nec item cõtraria.Mens aũt ipſa nihil mouet:ſed ea quæ alicui⁹ eſt gratia,& actiua. Hæc ẽm & effectrici mẽti preeſt. nã omnis q facit,gratia huius facit.& non eſt ſimpliciter finis:ſed ad aliquid.& alicuius id quod efficitur: ſed non id quod agitur.ipſa nãque bona actio finis eſt:& hui⁹ eſt appetit⁹.

10 ¶Quapropter electio vel intellect⁹ eſt appetitiuus:vel appetitus intellectiuus.& tale princi

11 pium eſt homo. ¶Nulla autẽ res facta,eſt eligi

bilis. Nemo enim eligit Iliũ expugnaſſe. neq; enim de eo conſultat quod factũ eſt, ſed de futuro ac cõtingẽte. factũ aũt non contingit nõ factum eſſe. Quapropter recte Agatho dixit.
Hoc etiam ipſe deus, ſoloq; carere videtur:
Infectũ vt faciat, quod factũ eſt atq; peractũ.
¶ Opus igitur vtriuſq; partis intellectiuæ, veritas eſt: quare quib⁹ habitib⁹ maxiẽ pars vtraque verum dicit: ij ſunt ambarum virtutes.

¶ SECVNDI Capitis notæ.

¶ Tria autem ſunt inanima: id ſecundũ opinionẽ dictũ eſt, nã ſtatim emẽdat, ſenſumq; pro veritate reiicit. ¶ Appetitus, appetitus rationalis. quo enim iure ſenſus exulat ab officio agẽdi, ꝙ inſit brutis ratiõis expertib⁹: eadẽ quoq; ratione appetitus ſenſualis, atq; brut⁹. & ꝙ appetitus hic partis rationalis ſit particula: litera ſequẽs ſtatim inſinuat. nã prius dictũ eſt electionẽ eſſe precõſiliatã voluntatẽ: hoc vero in loco dicitur electio eſt appetitus deliberatiu⁹. ¶ Electio, electio perfecta. & eſt quæ a perfecto proficiſcitur habitu, cõſultam⁹ eñ, atq; imperfecte eligimus ante moraliũ habituũ cõſecutionẽ. ¶ Vt mens actiua ad virtutes morales: ita mens factiua ad artes mechanicas. ¶ Effectionem actionis eſſe gratia & actionem gratia cõtemplationis: id indicium eſt mũdũ factum eſſe vt illi prouideretur, prouideri autẽ illi vt quæ capacia erũt vitã agant in otio atq; immortalitate beatã. imitatur eñ mẽs noſtra quoad fieri põt illã ſummã omniũq; artificẽ, oĩa gubernantẽ, ac ſapiẽtiſſimã mẽtẽ. & qđ artis opus: id diuinæ mẽtis eſt rerũq; ductio, opus prudẽtiæ: prouidentia eſt atq; rerũ gubernatio. & ſapientiæ opus, illa intima ſupremæ mẽtis ſuiipſius cõprehenſio. ergo per artẽ, imitamur rerũ creationẽ ſiue poti⁹ ipſum res omnes creantẽ, ꝑ prudentiã: ipſum oĩbus prouidentẽ. per ſapientiã, ipſum in ſeipſo manentẽ & quaſi in beatiſſima ſui contẽplatione quieſcentem. ſed alterius ſunt contemplationis.

¶ SECVNDI Capitis commentarius ad literam.

¶Secũdum cap.quinq; concluſionibus,& duobus corol
lariis partitum eſt.¶Prima cõcluſio. Actionũ humana-
rum minime ſenſus principium eſt.Nã tria ſunt animæ:
quæ principia agendi cõtẽplãdiq; licet augurari,ſenſus,
intellectus,appetitus,at ſenſus agẽdi principiũ non eſt.
nam beluæ ſenſum habẽt:actionis autem ſunt expertes.
6 ¶Secũda concluſio.Principiũ agẽdi eſt appetitus rectꝰ:
veræ rationi conſultatiuę mentis conſentaneus. Nã id in
appetitu proſecutio eſt,atq; fuga:quod in mẽte affirma-
tio,atq;negatio.ergo cũ ſecundũ aliquã virtutum moris
agimus:oportet appetitũ proſequendi,fugiendiq; rectũ
eſſe:& mentẽ quid ꝓſequendũ,quidue fugiendũ,vere di
cere:hũc vero ꝓſequi aut fugere:nã virtus moris:habitꝰ
electiuꝰ eſt.& electio,eſt appetitus conſultatiuꝰ:immo(vt
iam alias viſum eſt)præconſiliatus.conſiliũ autẽ:conſulta
tiua parte mẽtis perueſtigatur.oportet igitur(vt dictum
eſt)& appetitum rectum eſſe:ſi electio ſtudioſa futura ſit.
& mentẽ quæ rite ꝓſequẽda ſunt,vere iudicare,appetitũ
proſequi,& hæc mens actiua dicit̃,pariter & eius veritas
actiua.principium igitur agendi eſt appetitꝰ rectus,vere
rationi mentis conſultatiuæ,adminiſtratiuæ,actiuæq; cõ
7 ſentaneus.¶Tertia concluſio.Bonum ac malum contẽ-
platiuæ mentis minime agendi,faciẽdiq; principium eſt.
Nam eius bonum & malum:verũ, & falſum.hoc eñ o-
mnis mentis opus eſt.ſed hoc intereſt:ꝙ verũ mẽtis acti-
uę,appetitui recto conſentaneũ eſt.Verum autẽ contem-
platiuæ,non,ꝙ circa neceſſarium ſit: cuius proſecutionẽ,
8 aut fugã:cõſultatione minime molit̃ appetitus. ¶Quar-
ta concluſio.Electio agendi principiũ eſt vnde motus,at
non finis eſt,atq; id gratia cuius agendum eſt.Nam appe
titus electionis principium eſt,pariter & id gratia cuius,
ipſiuſq; finis ratio,electionis principium.non eſt igitur
electio principium cuius gratia agitur.quæ cum nota ſit
eſſe agendi principium:relinquitur eſſe principium vn-
9 de motus.¶Corrollarium.Vnde euenit.vt neque ſine in
tellectu,atque mente,neq; ſine habitu moris:ipſa ſit ele-
ctio.¶Primo quidem.nam electio nõ eſt ſine bona actio
ne,ſi ſtudioſa eſt : aut contraria,ſi vitioſa.at ſine mente,
moriſque habitu non eſt actio bona,aut contraria.non

eſt igitur electio ſine mente,moriſq; habitu.¶ Secundo, 10
mens ipſa ſine habitu nihil ad agēdū mouet,ſed mēs ipſa formata:vt actiua,& quæ eſt alicui⁹ aut actionis,aut affectionis gratia.&mens actiua:menti effectrici preeſt.nam omnis qui facit:gratia hui⁹ facit.& mentis actiuæ:id qd' efficitur ſimpliciter finis nō eſt,ſed ad aliqd & alicui⁹ eſt vt eius quod agitur gratia.id autē quod agitur:nō ita ſe habet.nā ipſa bona actio finis,& appetitus actiu⁹eius gratia eſt.nō igitur ab re dictum eſt:mentē actiuā mēti preeſſe factrici.¶ Secūdū corollariū.Fit iterū:vt electio & in 11
tellectus ſit appetitiuus,vel appetitus intellectiuus,& tale principiū habens homo eſt.¶ Quinta concluſio.Electio non eſt præteritorū,ſedfuturorū,atq; cōtingentiū.Nam nulla res facta,eligibilis eſt,vt nemo eligit expugnaſſe Iliū.neq; oīno cōſulrat de eo qd' factū eſt.nā quod factū eſt:infectū eſſe non poteſt.& pinde recte cecinit Agatho.
Hoc etiam ipſe Deus,ſoloq; carere videtur.
Infectum vt faciat quod jam factum atq; peractum eſt.
Sed conſultamus de futuro,atq; cōtingenti.igitur electio præteritorum non eſt:ſed futurorum atq; contigētium.

¶ Habituum intellectualium enumeratio quod ſciētiæ obiectum,& quæ proprietates. Cap.III.

De ipſis igitur rurſus dicamus oportet:alti⁹ initio ſumpto.Sint itaq; ea quib⁹ verū anima dicit affirmādo, aut negando numero quinq;. Hæc autē ſunt ars,ſcientia,prudentia,ſapientia,intellectus.Fieri enim poteſt:vt falſum exiſtimatione, opinioneque dicat. ¶ Scientia igitur 13
quidnam ſit hinc perſpicuum eſt,ſi exacte dicere oportet.& non ſimilitudines ſequi:omnes eīm putamus id quod ſcimus,aliter ſeſe habere non poſſe.quæ vero poſſunt aliter

ſe habere,poſt contemplationem latent,ſi ſint an non ſint.ipſum ergo ſcibile neceſſario eſt:
14 ergo eſt ęternum.quę enim neceſſario ſimpli-
15 citer ſunt,æterna ſunt oīa.¶ At æterna: ingenita,& incorruptibilia ſunt.¶ Præterea omnis ſcientia doceri,& ſcibile diſci poſſe videtur. ¶ At ex antea notis(vt in ſolutiuis etiam diximus)fit omnis doctrina.Nā alia per inductionē,alia p ratiocinationē efficitur.atq; īductio quidē principiū eſt ipſiꝰ vniuerſalis.Ratiocinatio autē eſt ex vniuerſalibus.ſunt em̄ principia ex quibꝰ ipſa ratiocinatio conſtat,quorū nō eſt ratiocinatio:ergo inductio.Sciētia ergo demōſtratiuus eſt habitus:& cætera quę in reſolutiuis determinauimꝰ.¶ Tū em̄ quiſpiā ſcit:cum aliquo modo credit,& ſunt ipſi principia nota.ſi em̄ non ſint magis q̄ cōcluſio nota:per accidens habebit ſcientiam. De ſcientia igitur ſit hoc modo determinatum.

¶ TERTII Capitis notæ.

12 ¶ Suſpicio,exiſtimatio,opinio.¶ Ratiocinatio,ſyllogiſ-
15 mus,entymema.¶ Sub inductione,exemplum,vt ſub ſyllogiſmo entymema comprehendimus.

TERTII Capitis commentarius ad literam.

¶ Tertiū cap.tribus concluſionibus,& quinque proprie-
12 tatibus diſtinctū eſt.¶ Prima concluſio.¶ Expedit altius repetere determinationis exordium aliquorum,quæ paulo ante dicta ſunt. Nam paulo ante dictum eſt omnē mentem circa verū vt ſuum bonum verſari,at habitus quibus anima ſolum verum dicit,aut affirmando,aut negando quinque ſunt numero, ſcientia, ars, prudentia, intellectus ac ſapientia. expedit igitur ab ipſis determinatio-

nis initium auſpicari.& quamuis exiſtimatio,opinioq́
mentis ſit habitus:non tamen anima verum eo ſolum di
cit:nam plerunque vſu euenit,vt exiſtimatione opinione
q́ falſum dicat.¶ Secunda concluſio.Scientia,exacta qui 13
dem & non tranſlatitie dicta:ſcibilium neceſſariorum,
atq́ æternorum eſt. Nam ſi de ſcientia exacte loquimur:
neq́ ſimilitudines quærimus:hinc quod dictū eſt perſpi-
cuū eſſe poteſt,ꝙ omnes quidem putamus idipſum quod
ſcimus,ſeſe aliter habere non poſſe.nam quæ aliter ſeſe
habere poſſunt,poſt conſiderationem ipſam nos fugiunt
ſint ne an non ſint.ipſum igitur ſcibile:neceſſariū eſt:q́d
autem neceſſarium æternum eſt.quę enim neceſſaria ſim
pliciter ſunt:æterna ſunt omnia.ſcientia igitur exacta,&
nō tranſlatitie ſumpta:ſcibilium neceſſariorum eſt,atq́
æternorum.¶ Tertia concluſio.Scientia itidem ingenito 14
rum,incorruptibiliumque eſt.Nam ſcientia(vt modo di
ctum eſt)æternorum eſt.igitur ingenitorum,atq́ incor-
ruptibilium.ſiquidē omne æternum:ingenitum,& incor
ruptibile eſt.¶ Affectiones,proprietateſq́ ſcientiæ.Pri- 15
ma.Omnis ſciētia doceri pōt,& omne ſcibile diſci.¶ Se-
cūda.Omnis ſciētia eſt ex antea notis.nā vt in poſteriori
bus analyticis dictū eſt,omnis doctrina ex ꝓcedenti fit co
gnitione.Tertia.Omnis ſcientia ratiocinatione efficitur.
Nam doctrinarum alia inductione paratur,alia vero ra-
tiocinatione.quæ inductione paratur ea eſt quæ vniuer-
ſalis,atq́ ipſius ſcientiæ principii.igitur ſcientia ratiocina
tione efficitur.eſt enim inductio:via,principiūq́ ipſius co
gnoſcēdi vniuerſalis,& ratiocinatio ex vniuerſalibus cō
ſtat.hæc autē vniuerſalia principia ſunt.non ab re igitur
euenit,cum ipſorum non ſit ratiocinatio:ipſorum eſſe in
ductionē.Quarta.Omnis ſcientia:demonſtratiuus eſt ha
bitus,& reliqua quæ in poſterioribus analyticis determi
nata ſunt.Quinta.Quiſquis habet ſcientiā principiis crē-
dere debet,atque illa ipſi eſſe nota,& magis quidem q̄ ip-
ſa concluſio.alioqui ſi ipſa principia non ſint magis con-
cluſione nota:per accidens duntaxat habebit ſcientiam,
ſed de ſcientia ſatis:hoc modo determinatum ſit.

¶ De arte. Cap. IIII.

16 EOrum autem quæ aliter ſeſe habere
poſſunt, eſt & aliquid quod ſub effe-
ctionem, & aliquid quod ſub actio-
nem cadit. Diuerſa vero ſunt effe-
ctio, atque actus. de his autem ipſis & externis
ſermonibus credimꝰ. Quare & habitus qui cũ
ratiõe actiuus eſt: diuerſus eſt ab eo habitu qui
cum ratione eſt effectiuus, neq; alterũ ab altero
cõtinetur. neq; enĩ effectio actus eſt: neq; actus
17 effectio. ¶ Atqui cum extruendarũ ædium fa-
cultas, ars quædã ſit ac habitꝰ quidem facien-
di cũ ratione, nullaq; ſit ars quæ non ſit habitꝰ
faciendi cũ ratione, nec vllus habitus talis qui
non ſit ars: fit vt idem ſit ars, atque habitus fa-
18 ciendi vera cum ratione. ¶ At vero circa genẽ-
rationem ars omnis verſatur: & inuẽtionem,
contemplationẽue, quonã pacto fiat eorũ ali-
quid quæ & eſſe, & non eſſe poſſunt, & quorũ
principiũ non in eo quod efficit, ſed in ipſo
19 eſt faciente. ¶ Nam neq; eorum quæ neceſſario
ſunt, vel fiunt eſt ars: neq; eorum quæ ſunt ſe-
cũdũ naturã. Hæc enĩ in ſeipſis habent princi-
20 pium ipſum. ¶ Cũ autẽ effectio, atq; actꝰ diuer-
ſa ſint: artẽ effectiõis eſſe, non actꝰ, neceſſe eſt.
21 ¶ Atque circa eadem quodammodo verſatur
ars, & fortuna: quẽadmodũ & Agatho dicit.
Quippe ars fortunam: fortunaq; diligit artẽ.
Ars igitur (vt diximꝰ) habitus eſt quidam fa-
ciendi, vera cũ ratione. Contrarium autẽ artis

habitus eſt faciendi,falſa cum ratione:circa id
quod ſeſe aliter habere poteſt.

QVARTI CAPITIS NOTÆ.

¶ Factiuus,effectiuus. ¶ Factio,effectio,¶ Alio in loco. 16
externis ſermonibus,in metaphyſicis.

¶QVARTI capitis commentarius ad literam.

¶ Quartum cap.ſex concluſionibus partitum eſt.
¶ Prima concluſio. Habitus qui eſt cum ratione actiuus, 16
ab eo diuerſus eſt qui cũ ratione effectiuus eſt:neq; alterũ
ſub altero continetur. Nã contingentiũ,atque eorũ quæ a-
liter ſeſe habere poſſunt:quoddam eſt quod ſub effectio-
nẽ cadit,quoddã vero ſub actionẽ.at effectio,& actio di-
uerſæ ſunt,vt alio quoq; ĩ loco declarata credere debem⁹.
igitur habitus qui eſt cũ ratiõe actiuus:ab eo diuerſus eſt
qui cũ ratione effectiuus eſt,neq; alterũ quidem ſub alte-
ro continetur.nam neque effectio,actio eſt:neq; actio,effe
ctio. ¶ Secũda concluſio. Idẽ eſt ars,& habitus vera cũ ra 17
tione factiuus. Nam cũ ædiũ extruendarũ facultas ſit ars,
& eadẽ ſit habitus vera cũ ratione factiu⁹,& nulla inueni
ri queat ars quę eadem nõ ſit habitus vera cũ ratione fa-
ctiu⁹:atq; cõtra nullus habitus vera cũ ratione factiuus,
q idem non ſit ars.ſit igiẽ recte vt idem ſit ars.atque habi
tus vera cũ ratione factiuus. ¶ Tertia concluſio. Omnis 18
ars circa generationẽ,artificiique productionẽ verſatur.
Nã artifex omnis totus occupatus eſt circa inuẽtionẽ,cõ
ſiderationẽque quonã pacto fiat aliquod artificiorũ,quæ
quidẽ & eſſe poſſunt,atq; poſſunt nõ eſſe,& quorũ prin-
cipiũ nõ in eo eſt quod efficiẽ,ſed in ipſo efficiẽte.ars igi-
tur omnis:circa generationẽ,productionẽque rei verſa-
tur. ¶ Quarta cõcluſio. Ars neq; eorũ eſt quæ neceſſario 19
ſunt,fiuntve neceſſario: neq; eorũ quæ ſunt ſecũdũ natu
ram. Nã hæc in ſeipſis principium ſui habent:artificia ve
ro nõ. ¶ Quinta cõcluſio. Ars nõ eſt actiõis. Nã effectio, 20
& actio diuerſa ſunt,diuerſorumque habituũ.at ars eſt ef
fectionis,igitur ars nõ eſt actionis. ¶ Sexta concluſio. Cir 21
ca eadẽ quodã modo verſatur ars,atq; fortuna. Hoc ipm
Agatho affirmat id quidem hoc carmine teſtatus.
Quippe ars fortunam,fortunaque diligit artem.

Ex iam dictis

Ex iam dictis igitur colligere poſſumus:artem eſſe habi-
tum vera cum retione factiuū.Et athecnia,artiſq; contra-
rium idētidē circa idipſum quod aliter ſeſe habere poteſt
eſſe habitum,ſed falſa cum ratione factiuum.

¶ De Prudentia. Cap.V.

22 DE Prudētia vero quænam ſit,hoc p-
ceperimus pacto: ſi cōtēplabimur
quoſnam ipſos prudentes dicimus
23 eſſe.¶ Videt̄ itaq; prudentis eſſe,be
ne conſulere poſſe circa ea quæ ſibi ſunt bona,
ac proſunt:non aliqua ex parte,vt quęnam ad
ſanitatem vel vires,ſed quænam ad bene vi-
uendum omnino cōducant.Argumento eſt id
ita eſſe:eos etiam qui circa aliquid verſantur
prudentes dici,cum bene ad finem ſtudioſum
aliquē,excogitauerint ea,quorū nulla eſt ars.
quare & omnino prudens is eſt,qui ad cōſul-
24 tādum eſt aptus.¶ Conſultat autē de ijs nemo
quæ aliter ſe habere nō poſſunt,aut de ijs quę
25 ipſe agere nequit.¶ Quare ſi ſcientia quidē eſt
cū demōſtratione(quorū aūt prīcipia aliter ſe-
ſe habere poſſunt:eorū non eſt demonſtratio,
cuncta em̄ & aliter ſeſe habere poſſunt)neq; de
ijs q̄ ſunt neceſſario,conſultatio fieri ptō:ipſa
prudentia profecto,neq; ſcientia,neq; ars eſſe
poteſt.ſciētia quidē:quia quod ſub actionē ca
dit,aliter ſeſe habere pōt.ars autē:quod aliud
26 actionis,aliud effectionis,eſt genus.¶ Reſtat
ergo habitum ipſam eſſe agendi,vera cum ra-
tione,circa ea quæ ſunt bona homini atque ma

la.¶ Finis enim effectionis:eſt quid aliud prę 27
ter ipſam effectionem.actionis vero non ſem
per.eſt enim ipſa bona actio finis. ¶ Quocir 28
ca Periclem & viros tales arbitramur eſſe pru
dentes:quia quę ſibiipſis,& quæ cæteris hoīb⁹
ſunt bona,perſpicere poſſunt.eſſe autē eos ta
les putamus,qui ad rem familiarē atq̧ ad rēpu
blicā adminiſtrandā ſunt apti.¶ Vnde & tēpe 29
rantiā conſeruatricē prudētiæ appellam⁹.Cō
ſeruat aūt talem exiſtimationē.voluptas em̄ &
dolor nō oēm exiſtimationē corrūpit,atq̧ p
uertit.non em̄ hāc,triāgulū tres angulos ęqua
les duob⁹ rectis habere.ſed eas quę circa id ha
bentur:quod cadit in actionem.nā principiū
quidem rerum agendarum id eſt,gratia cuius
ſunt ipſæ.ei vero qui corruptus eſt ob volu
ptatē aut dolorem:continuo nō videtur prin
cipium ipſum,nec hui⁹ gratia,ac propter hoc
ipſum,expetenda eſſe vniuerſa,atque agēda.
Vitiū em̄ principij corruptiuū eſt.Quare pru
dētiā habitū eſſe agēdi circa humana bona,ve 30
ra cum ratione,neceſſe eſt.¶ At vero artis qui
dē eſt virtus,prudētiæ vero non eſt.Et in arte
quidē q ſua ſpōte peccat magis eſt expetēdus.
circa vero prudentiā minus.quemadmodū &
circa virtutes.patet igitur prudentiam virtu
tem quandam eſſe:non artem.¶ Cū autem duæ 31
ſint animæ partes rationem habentes:alterius
erit ipſa prudentia virtus.ipſius inq̄ opina

ſtuæ.nam & opinatio circa id verſatur,quod aliter ſeſe habere poteſt:& prudentia ipſa.Atqui neque habitus eſt cum ratione ſolum.huius autem indicium eſt, talis quidem habitus obliuionem eſſe:prudentiæ vero non eſſe.

¶QVINTI CAPITIS NOTÆ.

28 ¶Pericles,quidam Athenienſum dux,philoſophus fuit, orator,Anaxagoræ diſcipulus:vna cum Sophocle tragico Lacędemoniorum iniurias repreſſit.& cũ Lacedęmonii Atticos fines depopulaturi eſſent:Athenienſes ad cõcilium cõuocauit,conſuluitque rem ad vltionis tempus eſſe differendam,cũ tunc illis ſine periculo reſiſti non poſſet. & futurum vt ipſi ſuos agros non tangerent:vt aduerſus ipſum,populum concitarent,inuidiam conflarent,& ex ſuſpitione proditionis infamiam: & proinde ex tunc agros ſuos ad inuidiæ impetum declinandum reipublicæ conceſſit,quæ res cum(vt præuiderat)contigiſſet,vnde ſibi periculum quæſitũ fuerat:ſua prudentia magnam ſibi conſecutus eſt gloriam.Ex Iuſtino. Pericles anaxagoras Sophocles Lacedęmonii Athenięſes Iuſtinus.

¶QVINTI Capitis commentarius ad literam.

22 ¶Quintũ cap.nouem cõcluſionibus,& vna diffinitione partitũ eſt.Prima cõcluſio.Expedit de prudẽte:determinationẽ ſuſcipere.Nã ſi determinauerimꝰ quos prudẽtes eſſe dicimus,hoc pacto de prudentia quænam ipſa ſit:facilis erit deprehẽſio.Expedit igiẽ eiuſce rei cõſideratio.

23 ¶Secũda cõcluſio.Prudentis eſt non modo ſecũdũ partẽ poſſe bene cõſulere:ſed de ijs omnino quę ad bene beateꝗ viuendũ cõducũt.Nam prudẽtis munꝰ,officiũꝗ eſt: nõ modo qualia ad ſanitatẽ,vel robur in republica cõferant cõſulere.ſed omnino quę ad beatã vitam,cuius quidem rei argumẽtũ id eſt.nã eos prudẽtes dicere ſolẽt qui circa aliquid eorũ verſantur:quæ opificia nõ ſunt,& circa quæ ars nulla verſatur.cũ ea quidẽ bene ad aliquẽ ſtudioſum finẽ excogitauerũt.omnino igitur prudẽs is erit: qui omnino ad conſultandum aptus,idoneuſꝗ erit.non eſt igiẽ prudẽtis ſolũ particulariter conſulere poſſe:ſed omnino,atꝗ vniuerſaliter quę ad beatũ vitæ ſtatũ efficiũt

cõducũtq;.¶ Tertia cõcluſio. Prudentis nõ eſt de omni- 24
bus cõſultare. Nã nemo cõſultat dei iis quæ aliter ſeſe ha
bere non poſſunt, aut de iis quæ nullo pacto agi poſſunt,
quemadmodũ ipſa neceſſaria ſunt, atq; impoſſibilia. igi-
tur prudẽtis non eſt: de talibus conſultare. nõ itaq; de o-
mnibus conſultat. ¶ Quarta concluſio. Prudentia neq; 25
ſcientia, neq; ars eſſe poteſt. Scientia quidem primo non
erit, quia ſcientia cum demonſtratione eſt: prudentia au
tem ſine demonſtratione: nam quorum principia aliter
ſeſe habere poſſunt: non eſt demonſtratio. quandoqui-
dem & cuncta quæ ſequuntur: aliter ſeſe habere poſſunt.
Secundo. quia ſcientia eſt eorum quæ neceſſaria ſunt:
prudentia vero non, ſed de iis quorum eſt conſultatio.
atqui de iis quæ neceſſaria ſunt, conſultatio fieri nõ po-
teſt. prudentia igitur ſciẽtia nõ eſt. nã nihil quod prudẽ-
tia agitur: neceſſariũ. at q; ars non ſit, ideo eſt, q; actionis
aliud eſt genus, atq; aliud effectionis. ¶ Diffinitio prudẽ 26
tiæ. Ex his hæc reſtat prudentię diffinitio elicienda. Pru-
dentia, eſt circa hominis bona, atq; mala habitus, vera cũ
ratione actiuus. ¶ Quinta cõcluſio. Actio, effectioq;: fine 27
differũt. Nã ſemper effectionis finis aliud quicq̃ eſt præ-
ter effectionẽ: actionis vero nõ ſemper aliud quicq̃ præ-
ter actionem. eſt enĩ ipſa bona actio, finis. ¶ Sexta conclu 28
ſio. Prudentes tales exiſtimari debẽt. vt qui ad rem fami-
liarẽ gubernãdã, pariter & ciuilem ſint apti, atq; idonei.
Nã ob idipſum Periclẽ, viroſq; ſimiles prudẽtes exiſtima
uerũt: q; quæ ſibiipſis, ſuæq; familiæ, cęteriſq; ciuib⁹ bona
eſſent, bene proſpicerent. qui autẽ hæc & ſibiipſi, & cæte-
ris bene proſpiciũt, ad rẽ familiarẽ, pariter & publicã mi
niſtrãdã apti, idoneiq; ſunt. tales igitur eſſe prudẽtes: me-
rito exiſtimari debẽt. ¶ Septĩa cõcluſio. Tẽperãtia pru- 29
dẽtiam ſaluat: voluptas autẽ & dolor eãdẽ peruertit. Nã
temperantia incolume ſeruat iudicium, rectãq; circa agẽ
da exiſtimationem. ergo merito temperantiam pruden-
tiæ cuſtodẽ, cõſeruatricemq; nũcupamus. Sed voluptas
atq; dolor (etſi non omne iudiciũ corrũpit: nã iudiciũ nõ
corrumpit, triangulum ſcilicet tres angulos duobus re-
ctis æquos habere) tamen iudicium, rectamq; exiſtima-
tionem omnem circa agenda corrumpit, atq; peruertit.

nec ab re quidem.nam rerum agendarum principium:finis eſt,atque id cuius gratia.at vero qui ob voluptatẽ,aut dolorem corruptus eſt:ei protinus tale principium minime apparebit.neq; apparebit eius gratia,atq; ob idipſum expetenda,agẽdaq; eſſe vniuerſa.pertui batio enim principium corrumpit.quare ſummopere omnibus expedit humanis:prudentiam habitum eſſe ad recte,veraq; cum
30 ratione circa ea ipſa bona humana agẽdũ.¶ Octaua cõcluſio.Prudẽtia virtuti annexa eſt:non aũt ars ipſa.Primo.quia arti virtute opus eſt:nõ autẽ prudẽtiæ.¶ Secũdo:quia qui in arte,ſua ſpõte peccat:magis eſt eligendus. circa autẽ prudẽtiã:qui ſpõte peccat,minus.quẽadmodũ & qui ſponte circa moris virtutes peccat.eſt igitur prudẽtia virtus quædã,virtutique annexa:nõ autem ars ipſa.
31 ¶ Nona cõcluſio.Prudẽtia opinatiuæ partis mẽtis habitus exiſtit:attamẽ ab opinione altera eſt.Nã cũ duæ ſunt partes mentis quæ rationis particeps eſt:earum alterius partis prudentia virtus aſciſcẽda eſt.at nõ niſi opinatiuę. quandoquidem & opinio,& prudẽtia:circa ea verſentur vtraq; quæ aliter ſeſe habere poſſunt.at ab opinione alteram eſſe,hinc liquet:ꝙ opinatio in ſola ratione conſiſtit, non autem prudentia:quod hoc indicio deprehendi poteſt.nã opinionis poteſt eſſe obliuio:prudentiæ autem eſſe non cõtingit.conſtat igitur prudẽtiã:opinatiuę partis mentis habitum eſſe.at ab opinione tamen alteram eſſe.

¶ De intellectu. Cap.VI.

32 CVm autem ſcientia exiſtimatio ſit de vniuerſalibus & iis quæ neceſſario ſunt.ſintque demõſtrabilium, ſciẽtiæque omnis,principia(eſt eñ ipſa ſcientia cum ratione)principii rei ſcibilis nec eſt ſcientia:nec ars,nec prudentia.ſcientia: quia ipſum ſcibile demõſtrabile eſt.ars & prudẽtia:quia in iis verſantur,quæ ſeſe aliter habere poſſunt.At neque ſapientia eſt:eſt eñ ſa-

pientis de quibuſdam demonſtrationem ha-
bere.¶Quod ſi ea quidem quibus verum di-
cimus & nunq̃ falſum in iis quæ poſſunt aut
non poſſunt aliter ſeſe habere:hæc ſunt,ſcien-
tia,prudentia,ſapientia,intellectus:horũ au-
tem trium habituũ nullus eſſe poteſt:atq; tres
dico,prudẽtiam, ſcientiam,ſapientiam :reſtat
intellectum eſſe principiorum.

¶SEXTI CAPITIS NOTÆ. 33

¶Intellectus;eſt habitus principiorũ. ¶Principia ſunt:
quę per ſeipſa & nõ ꝑ alia fidẽ habẽt,Alia,alia prĩcipia.

¶SEXTI Capitis cõmentarius ad literam.

¶Sextum cap.duabus concluſionibus partitum eſt.
¶Prima concluſio.Principiorũ ſcientiarũ:neq; ſcientia, 32
neq; ars,neq; prudentia,neq; ſapientia eſt.Nam cũ ſcien
tia ſit & vniuerſaliũ,& neceſſariorũ certa quædã cõprę-
hẽſio,& cũ taliũ neceſſariorum,immo vniuerſæ ſcientiæ
ſint principia.eſt enim ſcientia ex ratiocinatione.hinc er
go ſcientiæ principii,ſciẽtiam non eſſe,cognoſcere eſt ꝑ-
facile.nam ſcibile:demonſtrabile eſt.principium autem
ipſum,minime.Neq; ars quidem,aut prudẽtia erit.nam
ars & prudentia eorum ſunt quæ aliter ſeſe habere poſ-
ſunt.principium autẽ aliter ſeſe habere non poteſt.neq;
ſapientia.nam ſapientis eſt de quibuſdam demonſtra-
tionem afferre.principiorum autem demonſtratio nulla
eſt.igitur principiorum:neque ſcientia,ars,prudentia,ne 33
que ſapientia eſt. ¶Secunda concluſio.Intellectus,habi-
tus eſt principiorum.Nam cũ habitus quibus verũ dici-
mus,& nũq̃ falſum:cũ in iis quæ poſſunt,tum quæ non
poſſunt aliter ſeſe habere:ſint ſcientia,ars,prudentia,in-
tellectus,& ſapiẽtia,& habitus principiorũ vnum e qua-
tuor : ſcientia, prudentia,intellectus,aut ſapientia ſum-
mopere eſſe videatur,non ſit autem aliquod triũ ſciẽtia,
prudentia,aut ſapientia:relinquitur igitur vt principio-
rum habitus,ſit intellectus.

34 SApientiã autẽ in artibus ijs tribuimus,q̃ in ipſis ſunt exactiſſimi. Phidiam em̃,ſapientem ſculptorem lapidum dicimus:& Polycletum ſtatuariũ identidem ſapientem. Atq; hic ſapientiã nil aliud intelligimus q̃ ipſius artis virtutem. At quoſdam etiam eſſe ſapientes omnino,nõ aliqua ex parte:nec aliquid aliud q̃ ſapientes arbitramur. vt in Margite dixit Homerus.

Diuũ is munere:nec foſſor nec durus arator,
Nec ſapiens alia vlla nimirum extitit arte.

35 Quare conſtat exactiſſimam ſcientiarũ ipſam ſapiẽtiam eſſe. ¶ Sapientẽ ergo non ſolũ ea ſcire quæ ex principijs cognoſcũtur:ſed etiã circa principia dicere vera oportet. quare ſapiẽtia,intellectus eſt & ſciẽtia:&(vt caput habẽs)

36 ſcientia eorũ quæ honorabiliſſima ſunt. ¶ Perabſurdum eſt autem ſi quiſpiam facultatẽ ciuilem, aut prudentiã ſtudioſiſſimam eſſe putet,ſi nõ ſit homo eorũ optimum quæ ſunt in mũdo. ¶ Quod ſi ſanũ quidẽ,ac bonũ aliud eſt hominibus,aliud piſcibus,albũ autẽ & rectũ ſemper eſt idẽ:& ſapiens omnes idẽ profecto, prudens vero diuerſum dixerint eſſe. Singula nãq; quod ſuũ perſpicit bonũ,id prudẽs dixerint eſſe:eiq; ſeipſa gubernanda commiſerint. Quapropter & nõnulla mutorũ animaliũ prudẽtia dicũt eſſe:quæcũq; ſua in vita prouiden-

di vim habere videntur. Conſliterit autẽ eandem non eſſe ſapientiam & facultatẽ ciuilem. ¶ Nã ſi eã facultatẽ ſapiẽtiã eſſe dicẽt, quę circa commoda propria verſatur. multæ ſane ſapientiæ erunt. non enĩ vna circa omniũ animalium bonũ: ſed alia atq; alia circa vnunquodq; verſatur, niſi de omnibus quæ ſunt: vna ſit & facultas medendi. q̃ ſi homo pręſtantiſſimũ eſſe cęterorũ animaliũ diceretur: nil refert. etenĩ homine ſunt alia lõge diuiniora natura: vt hęc manifeſtiſſima, ex quibus ipſe cõſiſtit mund⁹. Patet igitur ex ijs quæ diximus: ſapientiã, ſciẽtiã eſſe & intellectum, eorũ quæ honorabiliſſima ſunt natura. ¶ Quapropter Anaxagorã, & Thalem, & ſimiles: ſapientes quidẽ, at nõ prudentes inquiunt eſſe. cum videẽt ipſos propria cõmoda ignorare: & ſuperflua quidem, & admiranda, & difficilia cognitu, diuinaque ſcireioſos, ſed inutilia dicunt quia non quærũt bona humana, prudentia autem circa humana verſatur, & in quibus habet conſultatio locũ. prudẽtis enĩ hoc maxime op⁹ dicimus eſſe, bene inquam conſulere. ¶ Conſultat autem de ijs nemo: quæ aliter ſeſe habere nõ poſſũt: & quorũ non eſt aliquis finis, atque is bonum agendum. Is autẽ ad bene conſulẽdum eſt ſimpliciter aptus: qui coniectura quod eſt homini optimum eorum quæ cadunt in actionem: excogitando mente capere poteſt. ¶ Neque prudẽtia 37

eſt vniuerſalium ſolũ:ſed ſingula etiã oportet
cognoſcere.eſt enim actiua:& actio circa ſingu
38 la ipſa verſatur.¶ Quapropter & neſciẽtes nõ
nulli, magis q̃ nonnulli ſciẽtes:idonei ſunt ad
agendum.& in cæteris ij qui ſunt experti.Nã
ſi quiſpiam ſciat leues carnes facile concoqui,
ac eſſe ſalubres, quę vero ſint leues ignoret:nõ
efficiet ſanitatem.ſed qui ſcit autum carnes le-
ues eſſe,atque ſalubres :is efficiet magis.prudẽ
tia autem eſt actiua . quare vtraq; cognitionẽ,
aut hanc potius habere oportet.fuerit autem
quædã & hæc architecturæ ſubiens rationem.

¶SEPTIMI Capitis notæ.

35 ¶Sapientia,ſcientia eſt vt caput habẽs:q; diuinorũ cõtẽ
platrix ſit,& vt in altiſſima ſpecula longe cuncta digniſſi
me ꝓſpectans.¶ Manifeſtiſſima,cæli,entia beata.¶ Fue-
36 rit autem & hæc:hæc,altera ſcilicet vniuerſalis cognitio.
38 Nã ea iis eſt vt artifex & architectus.particularis autẽ iis
eſt vt expertus,artifex autem preeſt:præcellitq; experto.

¶SEPTIMI Capitis commentarius ad literam.

34. ¶Septimum cap.tribus concluſionibus,& duobus cor-
rollariis partitum eſt.¶ Prima concluſio.Sapientiam ſci-
entiam eſſe exactiſſimam:par,atque conſentaneum eſt.
Nam ſapientiam in artibus tranſlatitie iis tribuimus arti
ficibus:qui in ipſis ſummi,exactiſſimiq; euaſerũt.vt Phi-
diam ſapientem lapidum efformatorem,effigiatoremq;
dicimus:& Polycletum identidem ſtatuarium ſapiẽtem.
atqui his hunc in modum ſapientiam tribuentes,per ſa-
pientiam nihil aliud intelligimus,q̃ ipſius artis excellen-
tiam,virtutem,perfectionis apicem.at vero quoſdam o-
mnino eſſe ſapientes arbitramur:non quidem ex aliqua
parte,& ex additiõe quadã,ſed ſimpliciter,neq; ob aliud
quicquam.quemadmodùm de Margite canit Homerus,
Hunc neq; foſſorem,neq; dii fecere colonum.
Nec reliqua ſapiens vlla fuit arte ſtupendus.

eſt igitur electio ſine mente,moriſq; habitu.¶ Secundo. 10
mens ipſa ſine habitu nihil ad agẽdũ mouet,ſed mẽs ipſa
formata:vt actiua,& quæ eſt alicuiꝰ aut actionis,aut affe
ctionis gratia.&mens actiua:menti effectrici preeſt.nam
omnis qui facit:gratia huiꝰ facit.& mentis actiuæ:id qđ
efficitur ſimpliciter finis nõ eſt,ſed ad aliqd & alicuiꝰ eſt
vt eius quod agitur gratia.id autẽ quod agitur:nõ ita ſe
habet.nã ipſa bona actio finis,& appetitus actiuꝰ eius gra
tia eſt.nõ igitur ab re dictum eſt:mentẽ actiuã mẽti pre-
eſſe factrici.¶ Secũdũ corollariũ.Fit iterũ:vt electio & in 11
tellectus ſit appetitiuus,vel appetitus intellectiuus,& tale
principiũ habens homo eſt.¶ Quinta concluſio.Electio
non eſt præteritorũ,ſedfuturorũ,atq; cõtingentiũ.Nam
nulla res facta,eligibilis eſt,vt nemo eligit expugnaſſe
Iliũ.neq; oĩno cõſultat de eo qđ factũ eſt.nã quod factũ
eſt:infectũ eſſe non poteſt.& pinde recte cecinit Agatho.
Hoc etiam ipſe Deus,ſoloq; carere videtur.
Infectum vt faciat quod jam factum atq; peractum eſt.
Sed conſultamus de futuro,atq; cõtingenti.igitur electio
præteritorum non eſt:ſed futurorum atq; contigẽtium.

¶ Habituum intellectualium enumeratio quod ſciẽtiæ obiectum,& quæ proprietates. Cap.III.

DE ipſis igitur rurſus dicamus opor 12
tet:altiꝰ initio ſumpto.Sint itaq; ea
quibꝰ verũ anima dicit affirmãdo,
aut negando numero quinq;. Hæc
autẽ ſunt ars,ſcientia,prudentia,ſapientia,in
tellectus.Fieri enim poteſt:vt falſum exiſtima
tione,opinioneque dicat.¶ Scientia igitur 13
quidnam ſit hinc perſpicuum eſt,ſi exacte di-
cere oportet.& non ſimilitudines ſequi:o-
mnes em̃ putamus id quod ſcimus,aliter ſe-
ſe habere non poſſe.quæ vero poſſunt aliter

ſe habere, poſt contemplationem latent, ſi ſint
an non ſint. ipſum ergo ſcibile neceſſario eſt:
14 ergo eſt ęternum. quę enim neceſſario ſimpli-
15 citer ſunt, æterna ſunt oĩa. ¶ At æterna: ingeni
ta, & incorruptibilia ſunt. ¶ Præterea omnis
ſcientia doceri, & ſcibile diſci poſſe videtur.
¶ At ex antea notis (vt in ſolutiuis etiam dixi
mus) fit omnis doctrina. Nã alia per inductio-
nẽ, alia ꝑ ratiocinationẽ efficitur. atq; ĩductio
quidẽ principiũ eſt ipſi⁹ vniuerſalis. Ratioci
natio autẽ eſt ex vniuerſalibus. ſunt eñ princi
pia ex quib⁹ ipſa ratiocinatio conſtat, quorũ
nõ eſt ratiocinatio: ergo inductio. Sciẽtia er-
go demõſtratiuus eſt habitus: & cætera quę in
reſolutiuis determinauim⁹. ¶ Tũ eñ quiſpiã
ſcit: cum aliquo modo credit, & ſunt ipſi prin
cipia nota. ſi eñ non ſint magis q̃ cõcluſio no
ta: per accidens habebit ſcientiam. De ſcientia
igitur ſit hoc modo determinatum.

¶ TERTII Capitis notæ.

12 ¶ Suſpicio, exiſtimatio, opinio. ¶ Ratiocinatio, ſyllogiſ-
15 mus, entymema. ¶ Sub inductione, exemplum, vt ſub ſyl
logiſmo entymema comprehendimus.

TERTII Capitis commentarius ad literam.

¶ Tertiũ cap. tribus concluſionibus, & quinque proprie-
12 tatibus diſtinctũ eſt. ¶ Prima concluſio. ¶ Expedit altius
repetere determinationis exordium aliquorum, quæ pau
lo ante dicta ſunt. Nam paulo ante dictum eſt omnẽ men
tem circa verũ vt ſuum bonum verſari, at habitus quibus
anima ſolum verum dicit, aut affirmando, aut negando
quinque ſunt numero, ſcientia, ars, prudentia, intelle-
ctus ac ſapientia. expedit igitur ab ipſis determinatio-

nis initium auſpicari.& quamuis exiſtimatio,opinioq́
mentis ſic habitus:non tamen anima verum eo ſolum di
cit:nam plerunque vſu euenit,vt exiſtimatione opinione
q́ falſum dicat.¶ Secunda concluſio.Scientia,exacta qui 13
dem & non tranſlatitie dicta:ſcibilium neceſſariorum,
atq; æternorum eſt. Nam ſi de ſcientia exacte loquimur:
neq; ſimilitudines quærimus:hinc quod dictũ eſt perſpi-
cuũ eſſe poteſt,q; omnes quidem putamus idipſum quod
ſcimus,ſeſe aliter habere non poſſe.nam quæ aliter ſeſe
habere poſſunt,poſt conſiderationem ipſam nos fugiunt
ſint ne an non ſint.ipſum igitur ſcibile:neceſſariũ eſt:qđ
autem neceſſarium æternum eſt.quę enim neceſſaria ſint
pliciter ſunt:æterna ſunt omnia.ſcientia igitur exacta,&
nõ tranſlatitie ſumpta:ſcibilium neceſſariorum eſt,atq;
æternorum.¶ Tertia concluſio.Scientia itidem ingenito 14
rum,incorruptibiliumque eſt.Nam ſcientia(vt modo di
ctum eſt)æternorum eſt.igitur ingenitorum,atq; incor-
ruptibilium.ſiquidẽ omne æternum:ingenitum,& incor
ruptibile eſt.¶ Affectiones,proprietateſq; ſcientiæ.Pri- 15
ma.Omnis ſciẽtia doceri põt,& omne ſcibile diſci.¶ Se-
cũda.Omnis ſciẽtia eſt ex antea notis.nã vt in poſteriori
bus analyticis dictũ eſt,omnis doctrina ex ꝓcedenti fit co
gnitione.Tertia.Omnis ſcientia ratiocinatione efficitur.
Nam doctrinarum alia inductione paratur,alia vero ra-
tiocinatione.quæ inductione paratur ea eſt quæ vniuer-
ſalis,atq; ipſius ſcientiæ principii.igitur ſcientia ratiocina
tione efficitur.eſt enim inductio:via,principiũq; ipſius co
gnoſcẽdi vniuerſalis,& ratiocinatio ex vniuerſalibus cõ
ſtat.hæc autẽ vniuerſalia principia ſunt.non ab re igitur
euenit,cum ipſorum non ſit ratiocinatio:ipſorum eſſe in
ductionẽ.Quarta.Omnis ſcientia:demonſtratiuus eſt ha
bitus,& reliqua quæ in poſterioribus analyticis determi
nata ſunt.Quinta.Quiſquis habet ſcientiã principiis crẽ-
dere debet,atque illa ipſi eſſe nota,& magis quidem q̃ ip-
ſa concluſio.alioqui ſi ipſa principia non ſint magis con-
cluſione nota:per accidens duntaxat habebit ſcientiam,
ſed de ſcientia ſatis:hoc modo determinatum ſit.

¶De arte. Cap.IIII.

16 EOrum autem quæ aliter ſeſe habere poſſunt, eſt & aliquid quod ſub effectionem, & aliquid quod ſub actionem cadit. Diuerſa vero ſunt effectio, atque actus. de his autem ipſis & externis ſermonibus credim⁹. Quare & habitus qui cũ ratiõe actiuus eſt: diuerſus eſt ab eo habitu qui cum ratione eſt effectiuus, neq; alterũ ab altero cõtinetur. neq; eñ effectio actus eſt: neq; actus
17 effectio. ¶ Atqui cum extruendarũ ædium facultas, ars quædã ſit ac habit⁹ quidem faciendi cũ ratione, nullaq; ſit ars quæ non ſit habit⁹ faciendi cũ ratione, nec vllus habitus talis qui non ſit ars: fit vt idem ſit ars, atque habitus fa-
18 ciendi vera cum ratione. ¶ At vero circa generationem ars omnis verſatur: & inuẽtionem, contemplationẽue, quonã pacto fiat eorũ aliquid quæ & eſſe, & non eſſe poſſunt, & quorũ principiũ non in eo quod efficit, ſed in ipſo
19 eſt faciente. ¶ Nam neq; eorum quæ neceſſario ſunt, vel fiunt eſt ars: neq; eorum quæ ſunt ſecũdũ naturã. Hæc eñ in ſeipſis habent princi-
20 pium ipſum. ¶ Cũ autẽ effectio, atq; act⁹ diuerſa ſint: artẽ effectiõis eſſe, non act⁹, neceſſe eſt.
21 ¶ Atque circa eadem quodammodo verſatur ars, & fortuna: quẽadmodũ & Agatho dicit: Quippe ars fortunam: fortunaq; diligit artẽ. Ars igitur (vt dixim⁹) habitus eſt quidam faciendi, vera cũ ratione. Contrarium autẽ artis

habitus eſt faciendi, falſa cum ratione: circa id quod ſeſe aliter habere poteſt.

QVARTI CAPITIS NOTÆ.

¶ Factiuus, effectiuus. ¶ Factio, effectio. ¶ Alio in loco. 16 externis ſermonibus, in metaphyſicis.

¶ QVARTI capitis commentarius ad literam.

¶ Quartum cap. ſex concluſionibus partitum eſt.

¶ Prima concluſio. Habitus qui eſt cum ratione actiuus, 16
ab eo diuerſus eſt qui cū ratione effectiuus eſt: neq; alterū ſub altero continetur. Nā contingentiū, atque eorū quæ aliter ſeſe habere poſſunt: quoddam eſt quod ſub effectionē cadit, quoddā vero ſub actionē. at effectio, & actio diuerſæ ſunt, vt alio quoq; ī loco declarata credere debem⁹. igitur habitus qui eſt cū ratiōe actiuus: ab eo diuerſus eſt qui cū ratione effectiuus eſt, neq; alterū quidem ſub altero continetur. nam neque effectio, actio eſt: neq; actio, effectio. ¶ Secūda concluſio. Idē eſt ars, & habitus vera cū ra 17
tione factiuus. Nam cū ædiū extruendarū facultas ſit ars, & eadē ſit habitus vera cū ratione factiu⁹, & nulla inueniri queat ars quę eadem nō ſit habitus vera cū ratione factiu⁹: atq; cōtra nullus habitus vera cū ratione factiuus, q idem non ſit ars. fit igiᷣ recte vt idem ſit ars, atque habitus vera cū ratione factiuus. ¶ Tertia concluſio. Omnis 18
ars circa generationē, artificiique productionē verſatur. Nā artifex omnis totus occupatus eſt circa inuētionē, cōſiderationēque quonā pacto fiat aliquod artificiorū, quæ quidē & eſſe poſſunt, atq; poſſunt nō eſſe, & quorū principiū nō in eo eſt quod efficiᷣ, ſed in ipſo efficiēte. ars igitur omnis: circa generationē, productionēque rei verſatur. ¶ Quarta cōcluſio. Ars neq; eorū eſt quæ neceſſario 19
ſunt, fiuntve neceſſario: neq; eorū quæ ſunt ſecūdū naturam. Nā hæc in ſeipſis principium ſui habent: artificia vero nō. ¶ Quinta cōcluſio. Ars nō eſt actiōis. Nā effectio, 20
& actio diuerſa ſunt, diuerſorumque habituū. at ars eſt effectionis, igitur ars nō eſt actionis. ¶ Sexta concluſio. Cir 21
ca eadē quodā modo verſatur ars, atq; fortuna. Hoc ipm Agatho affirmat id quidem hoc carmine teſtatus.

Quippe ars fortunam, fortunaque diligit artem.

Ex iam dictis

Ex iam dictis igitur colligere poſſumus: artem eſſe habitum vera cum ratione factiuū. Et athecnia, artiſq; contrarium idētidē circa idipſum quod aliter ſeſe habere poteſt eſſe habitum, ſed falſa cum ratione factiuum.

¶ De Prudentia. Cap. V.

22 DE Prudētia vero quænam ſit, hoc pceperimus pacto: ſi cōtēplabimur quoſnam ipſos prudentes dicimus
23 eſſe. ¶ Videt̄ itaq; prudentis eſſe, bene conſulere poſſe circa ea quæ ſibi ſunt bona, ac proſunt: non aliqua ex parte, vt quęnam ad ſanitatem vel vires, ſed quænam ad bene viuendum omnino cōducant. Argumento eſt id ita eſſe: eos etiam qui circa aliquid verſantur prudentes dici, cum bene ad finem ſtudioſum aliquē, excogitauerint ea, quorū nulla eſt ars. quare & omnino prudens is eſt, qui ad cōſul-
24 tādum eſt aptus. ¶ Conſultat autē de ijs nemo quæ aliter ſe habere nō poſſunt, aut de ijs quę
25 ipſe agere nequit. ¶ Quare ſi ſcientia quidē eſt cū demōſtratione (quorū aūt prīcipia aliter ſeſe habere poſſunt: eorū non eſt demonſtratio, cuncta eīn & aliter ſeſe habere poſſunt) neq; de ijs q̄ ſunt neceſſario, conſultatio fieri ptō: ipſa prudentia profecto, neq; ſcientia, neq; ars eſſe poteſt. ſciētia quidē: quia quod ſub actionē cadit, aliter ſeſe habere pōt. ars autē: quod aliud
26 actionis, aliud effectionis, eſt genus. ¶ Reſtat ergo habitum ipſam eſſe agendi, vera cum ratione, circa ea quæ ſunt bona homini atque ma

la.¶ Finis enim effectionis:eſt quid aliud prę- 27
ter ipſam effectionem.actionis vero non ſem
per.eſt enim ipſa bona actio finis.¶ Quocir- 28
ca Periclem & viros tales arbitramur eſſe pru
dentes:quia quę ſibiipſis,& quæ cæteris hoībꝰ
ſunt bona,perſpicere poſſunt.eſſe autē eos ta-
les putamus,qui ad rem familiarē atq; ad rēpu
blicā adminiſtrandā ſunt apti.¶ Vnde & tēpe 29
rantiā conſeruatricē prudētiæ appellamꝰ.Cō-
ſeruat aūt talem exiſtimationē.voluptas em̄ &
dolor nō oēm exiſtimationē corrūpit,atq; p-
uertit.non em̄ hāc,triāgulū tres angulos ęqua
les duobꝰ rectis habere.ſed eas quę circa id ha
bentur:quod cadit in actionem.nā principiū
quidem rerum agendarum id eſt,gratia cuius
ſunt ipſæ.ei vero qui corruptus eſt ob volu-
ptatē aut dolorem:continuo nō videtur prin
cipium ipſum,nec huiꝰ gratia,ac propter hoc
ipſum,expetenda eſſe vniuerſa,atque agēda.
Vitiū em̄ principij corruptiuū eſt.Quare pru-
dētiā habitū eſſe agēdi circa humana bona,ve- 30
ra cum ratione,neceſſe eſt.¶ At vero artis qui-
dē eſt virtus,prudētiæ vero non eſt.Et in arte
quidē q̄ ſua ſpōte peccat magis eſt expetēdus.
circa vero prudentiā minus.quemadmodū &
circa virtutes.patet igitur prudentiam virtu-
tem quandam eſſe:non artem.¶ Cū autem duæ 31
ſint animæ partes rationem habentes:alterius
erit ipſa prudentia virtus.ipſius inq̄ opina-

ſtuæ.nam & opinatio circa id verſatur,quod aliter ſeſe habere poteſt:& prudentia ipſa.Atqui neque habitus eſt cum ratione ſolum.huius autem indicium eſt, talis quidem habitus obliuionem eſſe:prudentiæ vero non eſſe.

¶QVINTI CAPITIS NOTÆ.

28 ¶Pericles,quidam Athenienſum dux,philoſophus fuit, Pericles
orator,Anaxagoræ diſcipulus:vna cum Sophocle tragi anaxagoras
co Lacędemoniorum iniurias repreſſit.& cũ Lacedemo Sophocles
nii Atticos fines depopulaturi eſſent:Athenienſes ad cõ Lacędemonii
ciliũ cõuocauit,conſuluitque rem ad vltionis tempus eſſe
differendam,cũ tunc illis ſine periculo reſiſti non poſſet. Atheniẽſes
& futurum vt ipſi ſuos agros non tangerent:vt aduerſus Iuſtinus.
ipſum,populum concitarent,inuidiam conflarent,& ex
ſuſpitione proditionis infamiam: & proinde ex tunc agros ſuos ad inuidiæ impetum declinandum reipublicæ conceſſit,quæ res cum(vt præuiderat)contigiſſet,vnde ſibi periculum quæſitũ fuerat:ſua prudentia magnam ſibi conſecutus eſt gloriam.Ex Iuſtino.

¶QVINTI Capitis commentarius ad literam.

22 ¶Quintũ cap.nouem cõcluſionibus,& vna diffinitione partitũ eſt.Prima cõcluſio.Expedit de prudẽte:determinationẽ ſuſcipere.Nã ſi determinauerim⁹ quos prudẽtes eſſe dicimus,hoc pacto de prudentia quænam ipſa ſit:facilis erit deprehẽſio.Expedit igiẽ eiuſce rei cõſideratio.

23 ¶Secũda cõcluſio.Prudentis eſt non modo ſecũdũ partẽ poſſe bene cõſulere:ſed de ijs omnino quę ad bene beateq́ꝫ viuendũ cõducũt.Nam prudẽtis mun⁹,officiũq́ꝫ eſt: nõ modo qualia ad ſanitatẽ,vel robur in republica cõferant cõſulere.ſed omnino quę ad beatã vitam,cuius quidem rei argumẽtũ id eſt.nã eos prudẽtes dicere ſolẽt qui circa aliquid eorũ verſantur:quæ opificia nõ ſunt,& circa quæ ars nulla verſatur.cũ ea quidẽ bene ad aliquẽ ſtudioſum finẽ excogitauerũt.omnino igitur prudẽs is erit: qui omnino ad conſultandum aptus,idoneuſq́ꝫ erit.non eſt igiẽ prudẽtis ſolũ particulariter conſulere poſſe:ſed omnino,atq́ꝫ vniuerſaliter quę ad beatũ vitæ ſtatũ efficiũt

cõducũtq;.¶ Tertia cõcluſio.Prudentis nõ eſt de omni- 24
bus cõſultare. Nã nemo cõſultat de iis quæ aliter ſeſe ha
bere non poſſunt,aut de iis quæ nullo pacto agi poſſunt,
quemadmodũ ipſa neceſſaria ſunt,atq; impoſſibilia.igi-
tur prudẽtis non eſt:de talibus conſultare.nõ itaq; de o-
mnibus conſultat. ¶ Quarta concluſio . Prudentia neq; 25
ſcientia,neq; ars eſſe poteſt.Scientia quidem primo non
erit,quia ſcientia cum demonſtratione eſt : prudentia au
tem ſine demonſtratione:nam quorum principia aliter
ſeſe habere poſſunt:non eſt demonſtratio.quandoqui-
dem & cuncta quæ ſequuntur:aliter ſeſe habere poſſunt.
Secundo . quia ſcientia eſt eorum quæ neceſſaria ſunt:
prudentia vero non,ſed de iis quorum eſt conſultatio.
atqui de iis quæ neceſſaria ſunt,conſultatio fieri nõ po-
teſt.prudentia igitur ſciẽtia nõ eſt.nã nihil quod prudẽ-
tia agitur: neceſſariũ.at ꝙ ars non ſit,ideo eſt,ꝙ actionis
aliud eſt genus,atq; aliud effectionis.¶ Diffinitio prudẽ 26
tiæ.Ex his hæc reſtat prudentię diffinitio elicienda.Pru-
dentia,eſt circa hominis bona,atq; mala habitus,vera cũ
ratione actiuus.¶ Quinta cõcluſio. Actio,effectioq; fine 27
differũt. Nã ſemper effectionis finis aliud quicq̃ eſt præ-
ter effectionẽ:actionis vero nõ ſemper aliud quicq̃ præ-
ter actionem.eſt eñ ipſa bona actio,finis.¶ Sexta conclu 28
ſio.Prudentes tales exiſtimari debẽt.vt qui ad rem fami-
liarẽ gubernãdã,pariter & ciuilem ſint apti,atq; idonei.
Nã ob idipſum Periclẽ,viroſq; ſimiles prudẽtes exiſtima
uerũt:ꝙ quæ ſibiipſis,ſuæq; familiæ,cęteriſq; ciuib⁹ bona
eſſent,bene proſpicerent.qui autẽ hæc & ſibiipſi,& cæte-
ris bene proſpiciũt,ad rẽ familiarẽ,pariter & publicã mi
niſtrãdã apti,idoneiq; ſunt.tales igitur eſſe prudẽtes:me-
rito exiſtimari debẽt.¶ Septĩa cõcluſio.Tẽperãtia pru- 29
dẽtiam ſaluat:voluptas autẽ & dolor eãdẽ peruertit.Nã
temperantia incolume ſeruat iudicium,rectãq; circa agẽ
da exiſtimationem.ergo merito temperantiam pruden-
tiæ cuſtodẽ,cõſeruatricemq; nũcupamus.Sed voluptas
atq; dolor(etſi non omne iudiciũ corrũpit:nã iudiciũ nõ
corrumpit,triangulum ſcilicet tres angulos duobus re-
ctis æquos habere)tamen iudicium,rectamq; exiſtima-
tionem omnem circa agenda corrumpit,atq; peruertit.

nec ab re quidem.nam rerum agendarum principium:fi
nis eſt,atque id cuius gratia.at vero qui ob voluptatē,aut
dolorem corruptus eſt:ei protinus tale principium mini-
me apparebit.neq; apparebit eius gratia,atq; ob idipſum
expetenda,agēdaq; eſſe vniuerſa.pertur batio enim prin
cipium corrumpit.quare ſummopere omnibus expedit
humanis:prudentiam habitum eſſe ad recte,veraq; cum
30 ratione circa ea ipſa bona humana agēdū.¶ Octaua cō-
cluſio.Prudētia virtuti annexa eſt:non aūt ars ipſa.Pri-
mo.quia arti virtute opus eſt:nō autē prudētiæ.¶ Secū-
do:quia qui in arte,ſua ſpōte peccat:magis eſt eligendus.
circa autē prudētiā:qui ſpōte peccat,minus.quēadmodū
& qui ſponte circa moris virtutes peccat.eſt igitur prudē
tia virtus quædā,virtutique annexa:nō autem ars ipſa.
31 ¶ Nona cōcluſio.Prudētia opinatiuæ partis mētis habi
tus exiſtit:attamē ab opinione altera eſt.Nā cū duæ ſunt
partes mentis quæ rationis particeps eſt:earum alterius
partis prudentia virtus aſciſcēda eſt.at nō niſi opinatiuę.
quandoquidem & opinio,& prudētia:circa ea verſentur
vtraq; quæ aliter ſeſe habere poſſunt.at ab opinione al-
teram eſſe,hinc liquet:ꝙ opinatio in ſola ratione conſiſtit,
non autem prudentia:quod hoc indicio deprehendi po-
teſt.nā opinionis poteſt eſſe obliuio:prudentiæ autem eſ
ſe non cōtingit.conſtat igitur prudētiā:opinatiuę partis
mentis habitum eſſe.at ab opinione tamen alteram eſſe.

¶ De intellectu. Cap.VI.

32 CVm autem ſcientia exiſtimatio ſit de vniuerſalibus & iis quæ neceſſario ſunt.ſintque demōſtrabilium, ſciētiæque omnis,principia(eſt em̄ ipſa ſcientia cum ratione)principii rei ſcibilis nec eſt ſcientia:nec ars,nec prudentia.ſcientia: quia ipſum ſcibile demōſtrabile eſt.ars & prudētia:quia in iis verſantur,quæ ſeſe aliter habere poſſunt.At neque ſapientia eſt:eſt em̄ ſa-

pientis de quibuſdam demonſtrationem ha-
bere. ¶ Quod ſi ea quidem quibus verum di-
cimus & nunq̃ falſum in iis quæ poſſunt aut
non poſſunt aliter ſeſe habere: hæc ſunt, ſcien-
tia, prudentia, ſapientia, intellectus: horũ au-
tem trium habituũ nullus eſſe poteſt: atq; tres
dico, prudẽtiam, ſcientiam, ſapientiam: reſtat
intellectum eſſe principiorum.

¶ SEXTI CAPITIS NOTÆ. 33

¶ Intellectus: eſt habitus principiorũ. ¶ Principia ſunt:
quę per ſeipſa & nõ p alia fidẽ habẽt, Alia, alia pricipia.

¶ SEXTI Capitis cõmentarius ad literam.

¶ Sextum cap. duabus concluſionibus partitum eſt.
¶ Prima concluſio. Principiorũ ſcientiarũ: neq; ſcientia, 32
neq; ars, neq; prudentia, neq; ſapientia eſt. Nam cũ ſcien
tia ſit & vniuerſaliũ, & neceſſariorũ certa quædã cõprę-
hẽſio, & cũ taliũ neceſſariorum, immo vniuerſæ ſcientiæ
ſint principia. eſt enim ſcientia ex ratiocinatione. hinc er
go ſcientiæ principii, ſciẽtiam non eſſe, cognoſcere eſt p-
facile. nam ſcibile: demonſtrabile eſt. principium autem
ipſum, minime. Neq; ars quidem, aut prudẽtia erit. nam
ars & prudentia eorum ſunt quæ aliter ſeſe habere poſ-
ſunt. principium autẽ aliter ſeſe habere non poteſt. neq;
ſapientia. nam ſapientis eſt de quibuſdam demonſtra-
tionem afferre. principiorum autem demonſtratio nulla
eſt. igitur principiorum: neque ſcientia, ars, prudentia, ne 33
que ſapientia eſt. ¶ Secunda concluſio. Intellectus, habi-
tus eſt principiorum. Nam cũ habitus quibus verũ dici-
mus, & nũq̃ falſum: cũ in iis quæ poſſunt, tum quæ non
poſſunt aliter ſeſe habere: ſint ſcientia, ars, prudentia, in-
tellectus, & ſapiẽtia, & habitus principiorũ vnum e qua-
tuor: ſcientia, prudentia, intellectus, aut ſapientia ſum-
mopere eſſe videatur, non ſit autem aliquod triũ ſciẽtia,
prudentia, aut ſapientia: relinquitur igitur vt principio-
rum habitus, ſit intellectus.

34 SApientiã autẽ in artibus ijs tribui-
mus;q in ipſis ſunt exactiſſimi.Phi-
diam eñ,ſapientem ſculptorem la-
pidum dicimus:& Polycletum ſta-
tuariũ idẽtidem ſapientem.Atq; hic ſapientiã
nil aliud intelligimus q̃ ipſius artis virtutem.
At quoſdam etiam eſſe ſapientes omnino,nõ
aliqua ex parte:nec aliquid aliud q̃ ſapientes
arbitramur.vt in Margite dixit Homerus.
Diuũ is munere:nec foſſor nec durus arator,
Nec ſapiens alia vlla nimirum extitit arte.
35 Quare conſtat exactiſſimam ſcientiarũ ipſam
ſapiẽtiam eſſe.¶ Sapientẽ ergo non ſolũ ea ſci-
re quæ ex principijs cognoſcũtur:ſed etiã cir-
ca principia dicere vera oportet.quare ſapiẽ-
36 tia,intellectus eſt & ſciẽtia:&(vt caput habẽs)
ſcientia eorũ quæ honorabiliſſima ſunt.¶ Per-
abſurdum eſt autem ſi quiſpiam facultatẽ ci-
uilem,aut prudentiã ſtudioſiſſimam eſſe pu-
tet,ſi nõ ſit homo eorũ optimum quæ ſunt in
mũdo.¶ Quod ſi ſanũ quidẽ,ac bonũ aliud eſt
hominibus,aliud piſcibus,albũ autẽ & rectũ
ſemper eſt idẽ:& ſapiens omnes idẽ profecto,
prudens vero diuerſum dixerint eſſe.Singula
nãq; quod ſuũ perſpicit bonũ,id prudẽs dixe-
rint eſſe:eiq; ſeipſa gubernanda commiſerint.
Quapropter & nõnulla mutorũ animaliũ pru-
dẽtia dicũt eſſe:quæcũq; ſua in vita prouiden-

di vim habere videntur. Conſiſterit autē ean-
dem non eſſe ſapientiam & facultatē ciuilem.
¶ Nā ſi eā facultatē ſapiētiā eſſe dicēt, quę cir-
ca commoda propria verſatur. multæ ſane ſa-
pientiæ erunt. non em̄ vna circa omniū anima
lium bonū: ſed alia atq; alia circa vnunquodq;
verſatur, niſi de omnibus quæ ſunt: vna ſit &
facultas medendi. q͂ ſi homo pręſtantiſſimū eſ
ſe cęterorū animaliū diceretur: nil refert. etem̄
homine ſunt alia lōge diuiniora natura: vt hęc
manifeſtiſſima, ex quibus ipſe cōſiſtit mundꝰ.
Patet igitur ex ijs quæ diximus: ſapientiā, ſciē
tiā eſſe & intellectum, eorū quæ honorabiliſſi
ma ſunt natura. ¶ Quapropter Anaxagorā, & 37
Thalem, & ſimiles: ſapientes quidē, at nō pru-
dentes inquiunt eſſe. cum vidēt ipſos propria
cōmoda ignorare: & ſuperflua quidem, & ad-
miranda, & difficilia cognitu, diuinaque ſci-
re ipſos, ſed inutilia dicunt quia non quærūt
bona humana, prudentia autem circa humana
verſatur, & in quibus habet conſultatio locū.
prudētis em̄ hoc maxime opꝰ dicimus eſſe, be-
ne inquam conſulere. ¶ Conſultat autem de ijs
nemo: quæ aliter ſeſe habere nō poſſūt: & quo
rū non eſt aliquis finis, atque is bonum agen-
dum. Is autē ad bene conſulēdum eſt ſimplici-
ter aptus: qui coniectura quod eſt homini opti
mum eorum quæ cadunt in actionem: excogi-
tando mente capere poteſt. ¶ Neque prudētia

eſt vniuerſalium ſolũ:ſed ſingula etiã oportet
cognoſcere.eſt enim actiua:& actio circa ſingu
38 la ipſa verſatur.¶ Quapropter & neſciẽtes nõ
nulli, magis q̃ nonnulli ſciẽtes:idonei ſunt ad
agendum.& in cæteris ij qui ſunt experti.Nã
ſi quiſpiam ſciat leues carnes facile concoqui,
ac eſſe ſalubres,quę vero ſint leues ignoret:nõ
efficiet ſanitatem.ſed qui ſcit auium carnes le-
ues eſſe,atque ſalubres:is efficiet magis.prudẽ
tia autem eſt actiua.quare vtrãq; cognitionẽ,
aut hanc potius habere oportet.fuerit autem
quædã & hæc architecturæ ſubiens rationem.

¶SEPTIMI Capitis notæ.

35 ¶ Sapientia,ſcientia eſt vt caput habẽs:q; diuinorũ cõtẽ
platrix ſit,& vt in altiſſima ſpecula longe cuncta digniſſi
me ꝑſpectans.¶ Manifeſtiſſima,cæli,entia beata.¶ Fue-
36 rit autem & hæc:hæc,altera ſcilicet vniuerſalis cognitio.
38 Nã ea iis eſt vt artifex & architectus.particularis autẽ iis
eſt vt expertus,artifex autem preeſt:præcellitq; experto.

¶SEPTIMI Capitis commentarius ad literam.

34 ¶ Septimum cap.tribus concluſionibus,& duobus cor-
rollariis partitum eſt.¶ Prima concluſio.Sapientiam ſci-
entiam eſſe exactiſſimam:par,atque conſentaneum eſt.
Nam ſapientiam in artibus tranſlatiticiis tribuimus arti
ficibus:qui in ipſis ſummi,exactiſſimiq; euaſerũt.vt Phi-
diam ſapientem lapidum efformatorem,effigiatoremq;
dicimus:& Polycletum identidem ſtatuarium ſapiẽtem.
atqui his hunc in modum ſapientiam tribuentes,per ſa-
pientiam nihil aliud intelligimus,q̃ ipſius artis excellen-
tiam,virtutem,perfectionis apicem.at vero quoſdam o-
mnino eſſe ſapientes arbitramur:non quidem ex aliqua
parte,& ex additiõe quadã,ſed ſimpliciter,neq; ob aliud
quicquam.quemadmodum de Margite canit Homerus,
Hunc neq; foſſorem,neq; dii fecere colonum.
Nec reliqua ſapiens vlla fuit arte ſtupendus.

Conſentaneum igitur eſt:ſapientiam ipſam ſcientiarum
eſſe exactiſſimam. ¶ Secunda concluſio. Sapientia:intelle 35
ctus & ſcientia eſt.ſcientia quidem vt caput,aliarumque
apicem tenens:eorum quæ in natura ſunt honorabiliſſi-
ma. Nam ſapientem non ſolum decet ea cognoſcere,quæ
ex principiis dinoſcuntur:ſed & eundem circa principia,
vera determinare oportet,& quidem honorabiliſſimo-
rum in natura.eſt igitur ſapientia intellectus,pariter &
ſciētia:eorum quę honorabiliſſima ſunt in natura caput,
ſummitatēque tenēs(nam vt prædeterminatum) exactiſ-
ſima.¶ Tertia concluſio. Sapientia non eadem facultati ci 36
uili,aut prudentiæ:exiſtimanda eſt.Primo quidē quia vir
tutū mētis:ſapientia optima eſt.atqui abſurdum eſt peri-
tiam ciuilem,aut prudētiā:virtutum exiſtimare optimā,
niſi homo optimum ſit eorum quæ in vniuerſo exiſtunt.
non eſt igitur ſapientia ciuilis facultas,aut prudētia.¶ Se-
cundo.vt album,vt rectum ſemper eſt idem:ita quoque
quod ſapiēs eſt,ſemper vnum eſſe dixerunt omnes.& vt
ſanum quidem,ac bonum aliud eſt hominibus,aliud eſt
piſcibus:ita ſane quod prudens eſt,varium diuerſumque
eſt.cuncti enim ea quæ ſibi bona ſunt proſpicere valentē
illum prudētem dicunt.& proinde ſui curam,atq; guber
namen ei tute committūt.& nonnulla mutorū animaliū
prudentia eſſe dicunt:vt quæcunq; vim circa ſuā vitā ꝓ-
uidendi,retinent.conſtat igitur ſapientiā non eſſe eandē,
ac facultatem ciuilem,aut prudentiam.¶ Tertio.ſi ſapien
tiam,eam facultatē eſſe poneremus,quæ circa propria cō
moda verſatur:iam valde varias ſapientias efficeremus,
nā non vna circa omnium animalium bonum facultas:
ſed alia,& alia circa vnumquodq; verſatur.niſi forte di-
xeris omnium vnam eſſe medendi facultatē,& quamuis
homo cæterorum animalium perfectiſſimum eſſe ſtatua-
tur:nihil refert.nam ſunt alia pleraque lōge homine diui
niora natura:vt hæc manifeſtiſſima ex q̄bus coaleſcit mū-
dus.non igitur ſapientia,ciuilis facultas eſt,aut prudētia:
ſed quemadmodum ex iis quæ diximus patuit.ſapientia:
intellectus eſt,& ſcientia eorū quæ honorabiliſſima ſunt
in natura. ¶ Corollarium. Quapropter Anaxagoram, 37
Thalē & ſimiles ſapientes quidem:at non prudentes eſſe

dicunt. Nam eos vident propria negligere commoda, et vitę ſuperuacanea, admiranda, ſcitu difficillima, diuinaq; ipſos callere. ſed hæc inutilia putant: ꝙ ea non quęrant bona: quæ ſunt humana. nam prudentia circa humana bona verſatur, & in quibus habet conſultatio locum. prudētis enim, vel omnium maxime opus eſt: recte beneque cōſulere. ¶ Quinto. ſapiētia eſt eorū quę aliter ſe habere nō poſſunt: & quæ alicuius gratia nō ſunt, ac de iis quæ aliter ſeſe habere non poſſunt, nemo cōſultat & quorū nō eſt aliquis finis. eſt enim finis agendorum bonorū. & omnino is ad bene conſulendum idoneus eſt: qui in rebus agēdis quod homini optimū eſt, bene ratiocinādo cōiectura cōſequitur, mēteq; capit. ¶ Sexto. ſapiētia ſolū vniuerſaliū eſt: prudentia nō vniuerſalium ſolum, ſed & ſingula prudentē metiri oportet, atq; cognoſcere. Eſt enim prudentia: actiua, adminiſtratiuaq;. & actio circa ipſa ſingula ver-
38 ſatur. non igitur ſapiētia aut ciuilis peritia, aut prudētia ipſa eſt. ¶ Corollariū. Quapropter nonnulli neſciētes, potius q̄ ſcientes nonnulli, ad agendum magis idonei reperiunt̃, &, vt ſummatim dicat̃, in cæteris magis ad operationē idonei ſunt: qui iidem ſunt experti. Nam ſi quiſpiā ſciat leues carnes perfacile concoqui, digeriq;, ac eſſe ſalubres, at vero quæ carnium leues ſint ignoret: is profecto ſanitatē non efficiat. ſed qui ſcit auiū carnes leues eſſe, atq; ſalubres: is potius efficiet ſanitatem. at prudētia actiua eſt. hanc igitur vtrāque cognitionē habet, aut hanc potius: quæ experti eſt, opuſq; dirigit. & quæ vniuerſalem norit: hæc præcipua eſt, architectonicæq; rationem ſubiens.

¶ De partibus prudentiæ. Cap. VIII.

93 AT qui ciuilis facultas, & prudentia idē eſt habitus, eſſe tn̄ ipſarū nō idē eſt. Eius autē quæ in ciuitate verſatur: ea quidē (q̄ eſt vt architectura) prudentia, legū eſt ferēdarum facultas. quæ vero in ſingulis verſatur: ciuilis, nomine cōmuni vocat̃. ¶ Hęc aūt eſt actiua, & deliberatiua,

decretum enim in actionem venit vt vltimū, iccirco rē ciuilē hos ſolos gerere dicūt. hi nāq; ſoli agūt: perinde atq; ij qui ſuis manib⁹ artis cōficiūt op⁹. ¶ Videt̃ autē ea maxime pruden 40
tia eſſe: qua ſibiipſi qſpiā vni quærit ac proſpicit bona. atq; hæc ipſo cōmuni nomine prudentia nuncupatur. Illarum autē alia gubernādę rei familiaris: alia ferēdarum legū facultas, alia ciuilis vocatur. atq; huius alia eſt deliberatiua, alia iudicialis. ¶ Cognitiōis igitur quædā 41
ſpecies fuerit: ea quę bona ſunt ſibi ſcire: ſed magnam differentiā habet. Atque qui ſciūt ea quę ſibijpſis ſunt bona, in illiſq; verſant̃, prudentes eſſe videntur, ciuiles autem negotioſi, Quapropter & Euripides dixit.

Qui nanq; prudens ſum: negotio ſine
Licebat inter milites cui viuere:
Aequamq; partem habere, cunctis ex bonis?

Quęrunt enim quod ſibijpſis eſt bonū, & hoc arbitrātur eſſe agendū. ex hac igitur opinione eſt ortū, prudentes hoc eſſe. & tamen propriū vniuſcuiuſque bonū: nō eſt fortaſſe ſine rei familiaris gubernatione, atq; ciuilis. ¶ Præterea enim quonam modo ſua cuiuſque adminiſtrāda ſit res: non eſt manifeſtum, atque conſiderādū eſt. Indicatur id quod dicit̃ illo ſigno. Geometrę enim iuuenes, & mathematici, ac ſapientes in talibus fiunt: prudētes autē fieri non videntur. cauſa autem eſt, q & ſingulariū rerum

eſt ipſa prudentia:quæ quidẽ per experiẽtiã
notæ fiunt.Iuuenis autẽ non eſt expertus.ex-
perientiam enim temporis efficit longitudo.
Nam & hoc quiſpiã conſiderauerit.cur puer
mathematicus quidem fieri poteſt,ſapiẽs aũt,
aut naturalis non poteſt:¶ An quia mathema-
tica quidẽ ſunt per abſtractionem:horũ vero
principia experientia innoteſcunt.& hæc qui
dem adoleſcentes non credunt,ſed dicũt:illo-
42 rum autẽ diffinitiones nõ ſunt obſcuræ.¶ Præ
terea peccatum quod fit in conſulendo:aut cir
ca vniuerſale, aut circa ſingulare fieri ſolet.
ignorare nãq; quiſpiam poteſt,aut oẽs aquas
põderoſas eſſe prauas,aut hãc ponderoſam eſ
43 ſe. ¶ Prudentiam autẽ non eſſe ſcientiã patet:
eſt enim(vt dictum eſt)ipſius extremi. Tale
enim id,quod cadit in actionem,opponitur
igitur intellectui.hic enim eſt terminorũ,quo
rũ ratio non eſt. Hæc autem eſt vltimi cui⁹ non
eſt ſcientia,ſed ſenſus:non propriorũ quidẽ,
ſed qualis eſt is quo ſentim⁹ id quod vltimũ
in mathematicis eſt,triangulũ eſſe.ſtabitur eñ
& ibi,ſed hic prudentia magis eſt ſenſus:illius
autem eſt alia ſpecies.

¶ OCTAVI CAPITIS NOTÆ.

41 ¶ Negotium opera:q; otiũ neget. ¶ Prudentia & intel-
43 lectus ideo dicuntur habitus oppoſiti,q; intellectus a ſin-
gularibus ad vniuerſale euadit,prudentia vero contra
ab vniuerſalibus ad ſingulare. Et de prudẽtia accõmoda-
tior eſt huic diſciplinæ determinatio q̃ de ſciẽtia,intellẽ-
ctu & ſapiẽtia;q ſunt habitus morali virtute ſuperiores.

& de arte q̃ eſt virtute morali inferior.icc irco bono iure de illis Ariſtoteles ſermonẽ cõtraxit.De prudẽtia vero latius expãdit,exactiuſq; ſubinde ꝓſequitur.huic eñ mẽtis actiuæ virtuti:ſemper virtutes morales ſunt comites, & ipſa viciſſim ſemper virtutibus moralibus comes.ideo non ab re fuerit,vt & de virtutibus moralibus,ita quoq; hic de prudentia adducere exempla.Huic in primis virtuti triplicem oculum tribuunt memoriam,intelligentiã, prouidentiam.primo pręterita reſpicit,ſecundo præſentia,& tertio futura:virtus oculatiſſima,tota ſalubrib⁹ intenta conſiliis.

Seuerus Vlpianus Helius

Alexander Seuerus adeo vſus legitur Vlpiani iuriſperiti prudentis viri conſiliis,vt Helius Lampridius literis demandarit:hunc principem adeo fuiſſe ſummum imperatorem,ꝙ Vlpiani præcipue conſiliis rẽpublicam rexerit.nec iniuria.nam nunq̃ ii errare poſſunt, qui prudentem ducẽ ſequuntur,ipſumque audiunt. Qđ non minus exemplo Philippi Macedonum regis cognoſcitur.

Philippus Epaminundas.

Philippus enim Macedo obſes triennio Thebis, virtutibus Epaminundæ prudentis viri adeo formatus eſt:vt regno Gręciæ,Aſiæque potitus fuerit,& obſcurum prius Macedonum nomen,rerum geſtarum gloria illuſtrauerit.

Homerus Vlyſſes Minerua

Et tota Homeri in Odyſſea fictio de Vlyſſe & Minerua huc contendit:vt viro debeat ſemper prudentia eſſe comes.quis enim non intelligit Homerum per Mineruam illic prudentiam intelligere?quam ſemper inducit Vlyſſi rerum agendarum conſilia præſtare,& quorum conſiliis ſemper innititur Vlyſſes.

Pittacus

De prudentia dicebat Pittacus:prudentiæ eſt prius q̃ aduerſa contingant, prouidere ne veniant.immo vero eius officium eſt præteritorum argumento pręſentia metiri,& futura ſapienter coniectare:mediaq; præſtare quibus futura bona aſſequamur,deuitemus autem noxia.

Bion Antiſthenes.

Dicebat & Bion quantum viſus a cæteris ſenſibus:tantum prudẽtia a cæteris virtutibus.Et Antiſthenes Atheniẽſis.Murus tutiſſimus prudentia eſt:nõ enim decidit,neq; prodit.& hunc murum in noſtris inuiolabilibus cogitationibus eſſe ſtruendum q in ſe cuſtodem habet ſemper peruigilem,& attentum,& caute omnem vitæ partem explorantem:ne noſtrã ciuitatem hoſtes occupent.Hoſtes enim vitia ſunt.Et Heſiod⁹,

Optima crede, iuuat rerum prudentia cunctos: Heſiodus
Læditur aduerſo qui negligit vndique fato.
Si ſit pingue ſolum grauidæ inclinantur ariſtæ:
Felices operum ſucceſſus, ab Ioue ſummo.

Hinc capias. Itaq; vult Heſiod⁹ aduerſo fato ſemꝑ labo-rare: q imprudẽs eſt. cõtra vero prudẽtẽ: deũ habere, reb⁹ ſuis aſpirante. hanc igiꝰ tutiſſimã vitæ noſtræ comitẽ no bis vendicemus prudentiam, res noſtras quaſcunq; ſuſce perimus agendas ſuis conſiliis, fideliſſime moderantem.

¶ OCTAVI capitis commentarius ad literam.

¶ Octauum cap. quinq; concluſionibus partitum eſt.

9 ¶ Prima cõcluſio. Prudentiæ: multæ ſunt partes. Nã ciui lis facultas, & prudentia idem re ipſa habitus eſt: eſſe au-tem, atq; ratio non eadem. & ciuilis facultatis multæ ſunt partes: igitur & prudentiæ. prudentia enim quæ cæteris præeſt, atq; principatur: legum ferendarũ facultas nuncu-patur. quæ vero in ſingulis agendis, cõſultandiſq; verſa-tur: cõmuni appellatione facultas ciuilis nominaꝰ. & hæc in deliberatiuã, & actiuam diducitur. nam alterius eſt de-liberare, alterius vero eſt decretum, ſententiamq; ferre & hæc in actionem venit, quod eſt prudẽtiæ vltimum. & ꝑ-inde hos ſolos inquiunt rem ciuilem gerere: atque admi-niſtrare: qui talem iudiciariam, ferendiq; decreti poteſta-tem habẽt. nam hi ſoli agũt: perinde, atq; qui ſuis mani-bus artis conficiunt opus. prudentiæ igiꝰ multæ ſunt par-

40 tes. ¶ Secunda concluſio. Specierũ prudentiæ hæc maxi-me prudentia dici videtur: qua quiſpiam ſibiipſi vni quæ bona ſunt proſpicit, ac ꝓuidet. nã hæc commune nomen prudentiæ ſibi vendicat: aliæ autem ſpecies, alia peculiaria nomina. vna quidẽ gubernandæ rei familiaris diſciplina: alia legum ferendarũ facultas, alia facultas ciuilis. Et ciui-

41 lis facultatis pars vna deliberatiua dicitur: alia vero iudi-cialis. ¶ Tertia concluſio. Vnius ſpeciei prudentiæ ea co-gnitio eſt quæ ſibiipſi bona ſunt cognoſcere: at id differẽ-tiam, & difficultatis arduitatem habet. ¶ Primo. nã qui ſciũt ea quæ ſibiipſis bona ſunt, in illiſq; occupanꝰ: prudẽ-tes exiſtimantur. ſimiliter & ciuiles, & negotioſi. Quapro-pter de quodam qui otio marceſceret, inquit Euripides. Qui nanque prudens ſim negotio ſine

Licebat inter milites cui viuere,
Æquanque partem habere cunctis ex bonis.

Ex hac opinione ductũ eſt: hos etiam prudẽtes eſſe, qui ſuperflua ſibi cõgerunt. quærũt em̃ quod ſibi bonũ eſt, & id arbitrantur eſſe agendũ. at forte id ſibiipſis addictũ, propriũq; bonũ nõ eſt: niſi illis gubernationis rei familiaris cura ſit, atq; ciuilis. & id variũ eſt, atq; difficile. vnius igitur ſpeciei prudẽtiæ ea cognitio eſt qua quiſq; quę ſibi bona ſunt cognoſcit, & diſcrimen & difficultatem habens. ¶ Secũdo quonã pacto ſua cuiuſq; adminiſtranda ſit res: nõ eſt manifeſtũ, ſed longa indagatiõe eget. quod hoc depręhenditur indicio. nam iuuenes: geometræ, mathematici, ac in talibus ſapientes fiunt: prudentes autem minime fieri videtur. & nulla in hoc cauſa eſt: niſi quia ipſa prudẽtia ſingulariũ eſt, que per experiẽtiam nota ſunt. experiẽtiam autem efficit temporis longitudo. & proinde iuuenis expert⁹ nõ eſt, nimirũ igitur ſi quæ ſibi bona ſunt proſpicere: differẽtiam, ac difficultatẽ habet. Sed hoc in loco quæri forte dignũ eſt: quid cauſę eſt cur puer mathematicus fieri queat: ſapiẽs autẽ, aut naturalis non queat? Hoc ideo eſſe poteſt. ¶ Primo. q mathematic⁹ cognitione abſtrahit, neque experiẽtia eget. at ſapiẽtis, & naturalis principia: depręhendũtur experientia. quapropter adoleſcentes illa quidem dicũt: attamen illis non credũt. ¶ Secũdo. mathematicorũ diffinitiones non obſcuræ ſunt. obſcuriores autem ſunt: & ſapiẽtis, & naturalis. ¶ Quarta conclu 24
ſio. Prudentia & circa vniuerſale, & circa ſingulare verſatur. Nam in cõſulẽdo: & circa vniuerſale, & circa ſingulare peccatũ fieri cõtingit. poteſt enim quiſpiam ignorare, aut omnes aquas ponderoſas: prauas eſſe, aut hãc ponderoſam eſſe. verſatur igitur prudentia: & circa vniuerſale,
& circa ſingulare. ¶ Quinta cõcluſio. Prudẽtia nõ eſt ſciẽ 34
tia. Nam (vt dictũ eſt) prudẽtia ipſi⁹ eſt extremi. extremũ autẽ ipſum agendũ eſt, atq; ſub actionẽ cadit. prudẽtia igitur nõ modo ſciẽtia nõ eſt: ſed ĩtellectui opponitur. cõueniũt tamen prudẽtia, & intellectus: q hic extremorũ eſt, quorũ non eſt demõſtratio: illa autẽ vltimi eſt, cuius non ſciẽtia, ſed ſenſus eſt. nõ ſenſus qdẽ exterior, qualis eſt ꝓpriorũ ſenſibiliũ; ſed internus, vt qualis is eſt: quo ſentimus in ma

mus in mathematicis triangulum quid vltimum eſſe:q̄
in illo ſtatur,infimiuſq; in mathematicis non deſcendi-
tur.at vero is ſenſus qui ipſi addicitur prudentiæ:magis
ſenſus eſt.is autem qui propriis ſenſibilibus ſenſus eſt:
altera ſpecies eſt.

¶ De bona conſultatione. Cap.IX.

44 ATuero quærere,ac conſultare diffe
runt.Conſultare namq; eſt aliquid
quærere.Oportet autem & de bona
conſultatiōe quidnam ſit,accipere,
45 vtrum ſcientia quædam ſit,an opinio,an cōie
ctatio bona:an aliquod aliud genꝰ. ¶ Scientia
igitur nō eſt.Non eñ de ijs quærūt quæ ſciūt.
At bona cōſultatio quædā eſt conſultatio.qui
46 vero cōſultat:q̄rit,rationēq; ſubducit. ¶ Ate-
qui neq; bona coniectatio eſt.Ipſa nāq; ſine ra
tione,& cito fit:ad conſultationē vero longū
tēporis ſpatium adhibetur.atq; aiunt celeriter
quidē deliberata eſſe agēda,cū mora autē con-
47 ſulēdum.¶ Præterea,diuerſa ſunt:ſolertia,&
conſultatio bona.Solertia vero,bona quædā
48 eſt coniectatio.¶ At neq; opinio vlla.¶ Sed cū
is qui male deliberat peccet,is aūt qui bene cō
ſultat recte deliberet:cōſtat bonā conſultatio-
nē rectitudinē eſſe quandā.nō autem ſcientię,
neq; opinionis. Scientiæ nanq; non eſt rectitu
do:quippe cum neq; peccatum ſit,opinionis
vero rectitudo,veritas eſt. Et inſuper deter-
minatū iā eſt id omne:cuius eſt opinatio.at ve
ro neq; ſine ratione eſt ipſa cōſultatio bona.de

ficit ergo a mente. Hæc em̄ nondū eſt enuntia-
tio. Et em̄ opinatio nō inquiſitio: ſed quædā
iā enuntiatio eſt. ¶ Qui vero conſultat ſiue be 49
ne, ſiue male cōſultet: quærit aliqd, rationēq;
ſubducit. ſed ipſa conſultatio bona, conſilij
quædā eſt rectitudo. Quapropter quærendū
eſt primum quidnam ſit cōſiliū: & circa quid
ipſum verſetur. ¶ Cū vero multipliciter recti- 50
tudo dicatur: conſtat non omnem rectitudinē:
bonā conſultationē eſſe. Incōtinens em̄ & pra-
uus: id quod videre proponit attinget cogitā
do, rationēq; ſubducēdo. quare recte qdē cō-
ſultabit. malū autē magnū, exiſtimabit. Bene
vero cōſultaſſe, bonū quoddā eſſe videtur. ta
lis em̄ rectitudo conſilij, qua bonū quiſpiā aſ
ſequi poteſt: bona eſt conſultatio. ¶ At poteſt 51
quiſpiā & hoc ratiocinatione falſa attingere:
atq; id quidē quod facere oportet, aſſequi, nō
autē per quod oportet, ſed falſus medius ter-
minus eſſe poteſt. Quare nec ipſa bona eſt con
ſultatio, qua quiſpiā adipiſcit̃ quidē id quod
oportet: non tn̄ per quod oportet. ¶ Præterea 52
fieri poteſt, vt alius longo deliberans tēpore
id conſequatur: alius cito. igitur nec illa bona
eſt conſultatio: ſed eadem rectitudo bona eſt
conſultatio, qua qſpiā ratione conducentis aſ
ſequit̃, quod oportet, & vt oportet, & cū opor
tet. ¶ Inſuper fit vt & abſolute quiſpiam be- 53
ne conſultet: & ad aliquem finem. Atque bo-

na quidem conſultatio abſolute eſt ea qua ad
cũ finem qui eſt abſolute finis pergitur recte.
quædam autem ea:qua ad aliquẽ finẽ.Quod
ſi bene conſultare prudentum eſt:conſultatio
bona rectitudo eſt ea,qua ratione conferentis
ad aliquem pergitur finem,cuius ipſa prudẽ-
tia eſt exiſtimatio vera.

¶NONI CAPITIS NOTÆ.

45 ¶Inquirere ſubducẽdo rationem:eſt inquirere quantũ:
50 quale,gratia cuius,quis,quo,quando,vbi,& quomodo:
quæ regulæ ſunt prudentiæ.¶Rectitudo conſilii multi-
pliciter dicitur:proprie in bonis,& tranſlatitie in malis,

44 ¶NONI Capitis commentarius ad literam.

¶Nonũ cap.decẽ cõcluſionibus partitũ eſt.¶Prima cõ
cluſio.De bona cõſultatiõe apt⁹ hic ſeſe offert determi-
nãdi loc⁹:an ſciẽtia,bona cõiectatio an opinio ſit,an gen⁹
aliud quodcũq;.Nã quærere & cõſultare differũt, cõſul
tare enim protinus quærere eſt:at cõtra nõ oportet,hæc
autẽ inquirũt:ſciẽtia,bona coniectatio,atq; opinio.cõſen
taneũ igitur eſt examinare an bona conſultatio ſciẽtia ſit,
45 bona coniectatio,opinio,an aliud quicq̃.¶Secũda cõclu-
ſio.Bona cõſultatio:ſciẽtia nõ eſt.Nam qui ſciũt:rationẽ
ſubducẽdo non quærũt,ea quę ſciũt.at bona conſultatio
hoc pacto q̃rit.nã bona cõſultatio:cõſultatio quędã eſt.
46 qui vero conſultat,quęrit,rationemq; ſubducit.nõ itaq;
ſcientia eſt.¶Tertia concluſio.Bona cõſultatio:minime
bona coniectatio eſt.¶Primo quia bona coniectatio:&
ſine ratiõe,atq; cito fit,at bona cõſultatio:neq; ſine ratio-
ne,neq; cito.nam ad conſultandum maturũ exigitur tem
pus,atq; eſt(vt aiunt)multo tẽpore conſulendũ:at quæ
mature deliberata ſunt,celeriter exequendum.igitur bo
na conſultatio:minime bona coniectatio eſt.¶Secundo.
bona conſultatio:ſolertia non eſt:bona autem coniecta-
tio eſt ſolertia.non igitur ſunt eadem bona conſultatio,
47 & bona coniectatio.¶Quarta concluſio.Neq; item bo-
na conſultatio;opinio vlla eſt,Id oſtẽditur ea ratiõe,qua

bona conſultatio:ſcientia nõ eſt.nam qui opinãtur:ratio nem non ſubducũt.¶ Quinta cõcluſio. Bona conſultatio: rectitudo quædam eſt,non ſcĩetiæ,aut opinionis. Nam is qui male cõſultat:peccat.qui vero bene conſultat:& is q̃- dem recte conſultat.eſt igitur bona conſultatio:rectitudo quædam.ſed ꝙ neq̧ ſciẽtiæ,aut opinionis.hoc ideo eſt,ꝙ ſciẽtia rectitudine non eget.cũ ea ipſa neceſſaria ſit,circa quod peccatũ nullũ eſt. ¶ Et ꝙ opinionis rectitudo non ſit,conſtat. Primo ꝙ opinionis rectitudo,veritas eſt:id au tẽ bonæ cõſultationi nõ ſatis eſt. ¶ Secũdo.determinatũ omne eſt:cuius opinatio eſt.at id cui⁹ eſt bona cõſultatio: indeterminatũ eſt,& adhuc inquiritur.nam ſine inquiſi- tiõe,ſubductiõeq̧ rationis:bona cõſultatio nõ eſt. ¶ Ter tio.bona conſultatio deficit a mente,enuntiando ſic eſſe aut non ſic eſſe:ſed inquirit quid enũtiet.opinio enim nõ inquirit:ſed iã enuntiat,vt eſſe quemadmodũ opinatur, aut non eſſe.non igiť bona conſultatio:rectitudo eſt,aut ſciẽtiæ,aut opinionis. ¶ Sexta concluſio. Bona cõſultatio rectitudo conſilii eſt. Nã qui conſultat ſiue bene id ſit,ſeu perperam:quærit aliquid,rationemq̧ ſubducit.ſed qui be ne conſultat:recte quærit,recteq̧ rationem ſubducit.bo- na igitur conſultatio:rectitudo quædam conſilii eſt. Quo fit vt qui bonam conſultationem bene deprẽhẽſurus ſit: primũ quid conſiliũ ſit, & circa quæ verſetur tenere,dino ſcereq̧ debeat. ¶ Septima cõcluſio. Non omnis rectitudo cõſilii bona conſultatio eſt. Nã cũ rectitudo multipliciter dicať,& prauus,& incontinẽs quod aſſeq̃ ꝓponit:volu- tãdo animo,rationẽq̧ ſubducẽdo attinget.recte igitur ad id conſequẽdũ conſultat. At forte id grãde malũ eſt: qd̓ cõſequi exiſtimat.nã bene cõſultaſſe:bonũ quoddã videť eſſe.non igiť omnis rectitudo cõſilii,bona conſultatio eſt: ſed ea ſola poti⁹,qua boni quicq̃ nos aſſequi poſſumus. ¶ Octaua cõcluſio. Neq̧ quidẽ omnis cõſultatio,qua bo nũ aſſequimur,atq̧ quod oportet:bona conſultatio cẽſen da eſt. Nã nihil vetat aſſeq̃ bonũ,quodq̧ facere oportet, ratiocinatione falſa.cũ aũt id fit:nõ fit per id quod opor- tet,vt neque in diſciplinis cũ medius terminus,ipſumque antecedẽs falſum eſt.nõ igitur ea cõſultatio:bona eſt.nõ itaq̧ omnis cõſultatio qua bonũ,quodq̧ oportet conſe-

quimur.bona cõſultatio putãda eſt:verũ ea potius qua
quiſpiã quod oportet aſſequitur,& per id quod oportet.
¶ Nona cõcluſio.Neque ſatis eſt quod bona conſultatio
52 dicatur:vt bonũ per id quod oportet aſſequatur,ſed quã
to tempore oportet cõſultãdũ eſt.Nã fieri poteſt,vt quis
lõgo tẽpore,atq; mature deliberãs id aſſequatur qđ de
cet,& per quod oportet:alius autẽ cito,& præcipitãter.
atqui ea conſultatio præceps:bona cõſultatio nõ eſt.igitẽ
nõ bonæ cõſultationi ſatis eſt:vt bonũ,per id quod opor
tet aſſequatur,ſed potius ea cõſilii rectitudo:bona cõſulta
tio dicatur,qua quiſpiam ratione conducentis,honeſtive
permotus,quod oportet,aſſequitur per quod oportet,&
quãto tempore oportet. ¶ Decima cõcluſio.Quadã bo-
53 na cõſultatio abſolute eſt,& quædã particularis.Nã vſu
euenit vt quiſpiã abſolute,& in omnibus bene conſultet.
euenit etiã vt quiſpiã bene cõſultet ad aliquẽ finẽ,& non
de omnibus.eſt igitur bona conſultatio quæ abſolute eſt.
& ea eſt qua ad totius vitæ bonũ,& ad finẽ qui abſolute
finis eſt,recte conſultando pergimus.& conſultatio quæ-
dã,atque particularis,& eſt qua recte conſultando ad ali-
quem finẽ peruenimus.Quo fit vt ſi bene cõſultare pru-
dẽtiũ eſt(eſt etenim)vt bona cõſultatio ea rectitudo cõſi-
lii ſit:qua cõferẽtis habita ratione ad aliquẽ ꝓficiſcitur fi-
nem,cuius ipſa prudentia,vera,rectaque exiſtimatio eſt.

¶ De Sagacitate. Cap.X.

54 EStautem & ipſa ſagacitas,cui con-
trarium eſt hebetudo,quibus Saga-
ces dicimus,ac hebetes:nec idem o-
mnino quod ſcientia aut opinio(o-
mnes enim ſcientes vel opinantes,ſagaces eſ-
ſent)nec vna quadam ſcientia.vt aut medici-
na de ſanis,aut geometria circa magnitudi-
nes.¶ Neque enim de iis eſt que ſunt ſemper,
55 & non mouẽtur.neq; de iis quę a quouis fiunt,
ſed de quibus dubitauerit quiſpiam,aut con-

ſultauerit. Quapropter eſt quidem de ſjs cir-
ca quæ verſatur, prudentia. ¶ Non eſt autem 56
idem ſagacitas: & prudentia. Prudentia nãq;
præceptiua eſt. finis enim ipſius eſt: quidnam
ſit agendum, aut non agẽdum præcipere: ſaga
citas autẽ iudicatiua eſt ſolum. Idẽ eſt em̃ ſagaci
tas, & bona ſagacitas: quippe cũ ſagaces, ſint
& boni ſagaces. ¶ Neq; autẽ habere, neq; acci- 57
pere prudentiã, eſt ipſa ſagacitas, ſed in opina
tionis vſu ad ea bene iudicanda de quibus eſt
prudẽtia, alio dicente conſiſtit. fitq; hic perin-
de atq; cum diſcipulus ea diſcit, ac cõprehen-
dit quæ a ſcientiam tradente præcipiuntur.

¶ DECIMI CAPITIS NOTÆ.

¶ Altero dicente, altero decretum: legemve ſtatuente. 57

¶ DECIMI Capitis commentarius ad literam.

¶ Decimum cap. quatuor concluſionibus partitum eſt, 54
¶ Pria cõcluſio. Sagacitas, & hebetudo, a quib⁹ ſagaces,
hebeteſq; denominamus: nõ omnino idẽ ſunt quod ſcien
tia, ac opinio. ¶ Primo. nã oẽs ſciẽtes, aut opinãtes: ſaga-
ces eſſent. ¶ Secũdo. neq; vna quidẽ ſcientiarũ videtur eſ
ſe ſagacitas, vt medicina quæ circa ſana, & ægra verſaẽ:
ſagacitas nõ eſt, nec geometria: quæ cõtẽplatur circa ma
gnitudines, & ita de reliqs eſſe videẽ. quare & tãto min⁹
hebetudo. non itaq; ſagacitas, & ipſi cõtraria hebetudo: 55
idẽ ſũt vt ſciẽtia, ac opinio. ¶ Secũda cõcluſio. Sagacitas
eorũ eſt circa quæ prudẽtia verſaẽ. Nã ſagacitas nõ eorũ
eſt quæ ſemper ſunt, & a nullo fiũt, neq; de iis quæ a quo
uis fieri queũt: verũ de iis de quib⁹ merito dubitauerit ali
quis, atq; cõſultauerit. ea aũt ſunt circa quę prudẽtia ver
ſaẽ. igitur ſagacitas eorũ eſt circa quæ prudẽtia intẽta eſt,
atq; verſatur. ¶ Tertia cõcluſio. Sagacitas, & prudẽtia nõ 56
omnino idẽ ſunt. Nã quædã prudẽtia eſt præceptiua. eſt
em̃ ipſius prudẽtiæ finis; quidnã ſit agẽdũ, aut nõ agẽdũ

præcipere.atqui ſagacitas iudicatiua ſolū eſt:nō aūt præ
ceptiua.& nos hoc in loco ſagacitatē:& bonā ſagacitatē
idē intelligimus:quippe cū eoſdē dicamus & ſagaces &
57 bonos ſagaces.¶ Quarta cōcluſio.Sagacitas nō idē ē ac
habere prudētiam,prudētiamve accipere. Nā ſagacitas
in vſu bonæ exiſtimationis cōſiſtit:ad ea quæ iudicanda
ſunt altero dicēte,de quibus quidē ipſa eſt prudētia.fitq;
perinde vt quis dicatur ſagax:atq; cū diſcipulꝰ ea diſcit,
ac cōprehēdit,iuxtaq; præceptoris mentem interpretat̃,
quæ a docēte audiuerit,ſæpenumero ſagacē appellare ſo
lemus.Et ſyneſis appellatiōe græca,ſagacitas dicit̃:a qua
ſyneti hoc eſt ſagaces dicunt̃.& eu quidē bene ſignificat.
hinc euſyneti bene ſagaces dicti ſunt:qui in diſcendo ſa-
piunt,recteq; dicentis præcepta callent,ac capiunt.

¶ De Sententia. Cap.XI.

58 EA vero quæ vocatur ſentētia, qua
bene ſentiētes homines dicimꝰ ſen-
tentiāq; habere:iudicium eſt rectum
æqui & boni viri.Cuiꝰ hoc iudiciū
eſt.Bonū enim & æquū virum ad ignoſcendū
procliuem dicimus eſſe,& veniam in aliquibꝰ
dare:bonum & æquum eſſe,at venia:ſentētia
eſt iudicatiua recta æqui & boni viri.recta au-
59 tem eſt ea quæ eſt ipſius veracis. ¶ Omnes au
tem habitus non ſine ratione ad idem ten-
dunt. Nam ſententiā,ſagacitatē,prudētiam,
& mentem ad eoſdem afferentes:prudentes il-
los atq; ſagaces,& ſentētiā habere,mentēq; di-
cimꝰ.Omnes em̄ hæ potētiæ:extremorū ſunt,
ac ſingularium.Atq; idem ea ratione qua eſt
idoneus ad ea iudicanda de quibus eſt pru-
dens:ſagax eſt,beneque ſentiēs,aut ad danda

veniam aptus.bona enim & æqua,omnibus ſunt communia bonis:ea ratione qua ad alium tendunt.ſunt aũt ſingularia & extrema ea:oĩa quæ agi poſſunt.& prudentem oportet ipſa cognoſcere.& ſagacitas & ſententia circa hæc ipſa verſatur.hæc autem ſunt extrema.¶Et in 60
tellectus extremorum eſt ad partem vtrãque. etenim primorum terminorũ ac extremorum: intellectus eſt & nõ ratio:is quidem qui ad demonſtrationes attinet immobilium terminorum,atque primorum.is autem qui in agẽdis rebus verſatur,extremi & contingentis,atq; alterius propoſitionis.hęc em̃ principia ſunt eius,gratia cuius.ex ſingulis enim emergit ipſum vniuerſale.horum igitur ſenſum habere oportet:hic aũt eſt intellectus.¶Quapropter 61
& naturalia hæc eſſe videntur.Atque ſapiens quidem natura eſt nemo:ſententiam autem habet,& ſagacitatem,& intellectũ.natura ſignũ autem eſt nos hæc ætates ſequi putare:atque hanc ætatem intellectum dare ſententiamque habere, vtpote quæ a natura proficiſcuntur.
¶Quocirca principiũ,& finis eſt intellectus. 62
Ex his em̃ & de his:ipſę demonſtrationes efficiuntur.¶Quare non minꝰ eorũ q̄ ſunt exper 63
tõ,& ſeniorũ vel prudentiũ indemonſtrabilibus ſentẽtijs,opinioĩbuſue;ꝗ ipſis demõſtrationibus mentẽ adhibere oportet.Quia nãq; iã experiẽtia viſum habent:principia ipſa cer

nũt. Quid igitur prudẽtia,& ſapiẽtia eſt,& in quibus vtraq; verſatur:& diuerſarum animæ partium vtranq; virtutem eſſe:iam diximus.

¶VNDECIMI Capitis notæ.

60 ¶Mentis nomen,non habitus ſed potentiæ nomen eſt. ¶Primi termini.primæ propoſitiones,immediatæ propoſitiones principia. ¶Duplex eſt intellectus:cõtemplatiuus ſcilicet & actiuus. Intellectus contẽplatiuus finis eſt actiui(quemadmodum pars mentis actiua ad contemplatiuã ordinatur)cum ſcilicet aſcendimus.cum autem proprium immediatumq; finẽ reſpicimus:intellectus actiui,& mẽtis actiuæ finis eſt actio. ¶Singularium præter ſenſum exteriorẽ,eſt ſenſus internus.præcipuuſq;:qui eſt intellectus actiuus,atq; de illis recte iudicãs,immo ſuperior ſenſus eſt,ſed quadam ſimilitudinis reſponſione,q circa ſingularia negotiatur,vt ii qui ꝓprie ſunt ſenſus,hoc in loco internum ſenſum nuncupamus,vt vero ſingularia deſerit,& prudentiæ vniuerſalia conſiderat: intellectus actiuus nominatur,itaque idẽ intelligatur ſenſus actiuꝰ,& intellectus actiuus.ſed ſenſus actiuus ſingularium:intellectus autem vniuerſalium. ¶Alterius & alterius.nã ſapientia partis contẽplatiuæ eſt:prudentia vero actiuæ.

62 ¶Ex his em̃ & de iis id eſt ex vniuerſalibꝰ & de vniuerſalibus qui fines ſunt:eſt demonſtratio.quare ex ſingularibus & de ſingularibꝰ quæ ſunt principia(nã ab illis ad vniuerſalia procedimus,ſuntq; vnde incipimꝰ)eſt rationis ſubductio.adiũgimus tamẽ plerũque ſubductionibus rationis vniuerſale experientia prudentum cognitum.nihil igitur mirũ fuerit:ſi non minus ſuo modo & in ratiocinio actiuo indemõſtrabilibus ſententiis ſcitiſq; prudẽtum q̃ ipſis demonſtrationibus acquieſcere oporteat. ¶De ſapiente,& prudente hic aliquantulum non ab re ex nota ludendum. Sapiens habet altiſſimũ intellectum; prudens infimũ.nam ille maxime vniuerſalium,hic autem maxime ſingulariũ.fit etiã vt prudentis intellectus multiplex:ſapientis vero vnus ſit & ſimplex.nã ſapientis intellectus ſolius vniuerſalis:prudentis,vniuerſalis & ſingularis.& ſi prudens eſt ſciẽs,ſingulariter eſt ſciẽs.ſub

ducendi eĩm ratio ex vniuerſali & ſingulari eſt. concluſio
nem igitur colligi ſingularem oportet. & ſi ſapiẽs ſciens
maxime eſt vniuerſaliter ſciens. & quod ſane eſt in pru-
dentia ſubducendi ratio: id in ſapientia eſt demonſtratio.
demõſtratio igitur prudẽtis: eſt rationis ſubductio. & ſa
pientis, rationis ſubductio: eſt ſimpliciter demõſtratio. ſit
etiam vt prudẽtia & prudẽs vt cõtingẽter ſciẽs, corrupti
bilis, diuiſibilis multiplex, mobilis, & mortalis: ſapientia
vero & ſapiens neceſſario ſciens, incorruptibilis, indiuiſi-
bilis ſimplex atque vnus immobilis, & immortalis.

¶ V N D E C I M I capitis commentarius ad literã.
¶ Vndecimũ cap. tribus cõcluſionib⁹, & trib⁹ corollariis
partitũ eſt. ¶ Pria cõcluſio. Sẽtẽtia a qua bene ſentiẽtes
hoĩes dicim⁹, ſentẽtiãq; habere: boni & æqui viri rectũ iu 58
diciũ eſt. Huius rei hoc indiciũ eſt, ꝙ bonũ & æquũ virũ:
ad ignoſcẽdũ ꝓcliuẽ eſſe dicim⁹, & ignoſcere aliquo euẽ-
tu: bonũ & æquũ eſt. ac ignoſcere: eſt ipm bonũ & æquũ
virũ, recte iudicãdo ſententiã ferre. recte aũt iudicat quo
niã verax eſt. ſententia ergo boni & æqui viri: rectũ iudi
ciũ eſt, recteq; iudicãdi habitus. ¶ Secũda concluſio. Oẽs 59
hi habitus prudẽtia, ſagacitas, ſentẽtia, atq; mens ipſa ad-
miniſtratiua: in idẽ rationabiliter tendũt. ¶ Primo. nam
prudentiã, ſagacitatẽ, ſententiã, ac mẽtẽ: ad eoſdem afferi-
mus, eoſque prudẽtes, ſagaces, ſentẽtiãq; habẽtes, atq; mẽ
tẽ dicimus. & omnes hos habitus atq; potentias: extremo
rum eſſe cognoſcimus, atq; ſingulariũ. omnes igit̃ huiuſ-
modi habitus: in idem rationabiliter tendunt. ¶ Secũdo.
vnus idẽq; quatenus idoneus eſt ad ea iudicãda de quib⁹
eſt prudens: aut ſagax nominatur, aut bene ſentiens & ad
veniã elargiẽdã aptus. & reuera æqua & bona ad oĩa bo
na ſe extẽdũt vt ad alterũ fiũt. at ea bona omnia ſingula-
ria ſunt, & extrema q̃ agi queũt. & prudentẽ illa cogno-
ſcere oportet, id autẽ nõ fit ſine mente. & ſagacitas, & ſen
tentia circa hæc ipſa verſant̃: hoc eſt extrema, ſunt igitur
merito circa idẽ prudẽtia, ſagacitas, ſententia, atq; mẽs ip
ſa. ¶ Tertia concluſio, Vtriuſq; partis mens ipſa, ipſeq; in 60
tellectus extremorũ eſt, Nam aut primorũ terminorum,
& quorũ non eſt ratio: aut extremorũ atq; ſingulariũ in-
tellectus eſt, is enim intellectus qui cõtẽplatiuus eſt, ac ad

demōſtrationes accōmodus:terminorū eſt neceſſariorū, atq; a ſua veritate immutabiliū,ac primorū,& is qui acti uus eſt,in rebuſq; agendis verſatur,extremorū eſt,& cō tingentium,alteriuſq; naturæ(ac contemplatiuus)propo ſitionū.& hæc quidem extrema:principia ſunt vniuerſa lis,quod eorum finis,& cauſa gratia cuius eſt.ex ſingulis enim ipſum vniuerſale colligim⁹.& ſingulariū vim per cipiendi,intimūque ſenſum eſſe oportet.hinc autē in agē
61 dis intellectus actiuus eſt.¶ Primū corollariū.Quo fit vt qui hūc conſequunt̄ intellectū:exiſtimauerint complures naturalia eſſe.Nā exiſtimauerunt ſapientē quidem natu ra eſſe neminem:ſed ſagacitatem,ſententiā,intellectūque natura habere.hoc illis ſignū:q; nos hæc,ætates ſequi pu tamus.atque hanc ætatem intellectū dare,hanc ſententiā habere:quaſi hæc a natura,certaq; eius lege proficiſcan
62 tur. ¶ Secundum corollarium.Fit iterum vt intellectus principiū ſit,pariter atq; finis,Nam ex his,& de his prin cipiis demonſtrationes efficiunt̄.vt igitur intellectus ſin gularium eſt,principium:vt vero vniuerſalium,finis eſt.
63 ¶ Tertiū corollarium.Quapropter rurſus euenit vt non minus expertorū,ſeniorūque,atq; prudentium ſententiis indemonſtrabilibuſq; opinionibus.q̄ demonſtrationibus ipſis mentē adhibere debeamus. Nam hi longa iā experi entia viſum habent:atq; bene ipſa principia cernunt.nō igitur vllo pacto a ſuis ſententiis,nobis mente recedendū eſt:ſed illis firmiter adhærendum.Sed quid prudentia, quid ſapientia,& circa quæ vtraq; verſetur,& vtranq; al terius,& alterius partis animæ eſſe:dictum iam ſatis eſt.

¶ De Vtilitate ſapientiæ,atque pru dentiæ Cap.XII.

DVbitauerit autem quiſpiā ad quid nam habitus hi ſunt vtiles?Nam ſa pientia quidē nihil eorum cōtempla tur:ex quibus fuerit homo felix.nul lius enim eſt generationis:prudentia autē hoc quidē habet.Sed cuiuſnā gratia opus eſt ipſa?

ſi prudentia quidē eſt ea quæ circa iuſta & honeſta, bonaq́ homini verſatur, hęc autem ſunt quę viri boni eſt agere: atque ipſa ſciendo nō magis ad agendū nos ſumus idonei, ſi quidē virtutes ſunt habitus, quēadmodū nec ea ſana, quæ non efficiunt bonā corporis habitudinem, ſed ab ipſo proueniunt: non enim magis apti ſumus ad hęc agenda: medēdi artē, aut exercendorū corporū facultatē habēdo. ¶ Quod ſi non horū gratia ſit prudens ponendus, ſed vt ſtudioſi homines fiāt: ijs nō fuerit vtilis ſane qui iā ſunt ſtudioſi. At nec etiā ijs qui ſtudioſi nō ſunt: nihil enī refert ſiue ipſi habeāt: ſiue alijs habētibus pareant. Atq́ hoc ſatis eſt nobis: quemadmodū & in ſanitate. nā etſi valere volumus: medicinā tamen non diſcimus. ¶ Inſuper abſurdū ſane videbitur ſi prudētia, quæ quidē eſt inferior ſapientia, ſit magis domina q̄ ipſa, magiſq́ princeps. nā ea quæ agit: dominatur in ſingulis atq́ iubet. de his igitur eſt dicendū. nunc enī de ipſis dubitauimus tantum. ¶ Primum itaque dicimus: has expetēdas 65
neceſſario per ſeipſas eſſe, quippe cum ſint partiū vtrarunq́ virtutes, etiam ſi neutra ipſarū quicquam efficiat. ¶ Deinde & faciunt quidē. 66
at non vt medicina ſanitatē: ſed vt ſanitas, ſic ſapientia felicitatē. nā cū ſit pars totius virtutis: felicē efficit, ex eo quia habetur, ac operatur. Præterea opus ipſum & per prudentiā, & per

virtutem moris efficitur. etenim virtus quidem propoſitum ipſum efficit rectũ: prudentia autem ea, quæ in illud perducũt. Quare autem partis animæ quæ quidem eſt principium vegetandi, nulla eſt talis virtus: quippe cũ in
67 ipſa non ſit agere, aut non agere ſitũ. ¶ De eo vero quod dictum eſt non eſſe magis aptos ob prudentiam homines ad honeſta, iuſtaque agenda: paulo altius incipiẽdum eſt, hoc principio ſumpto. Nam vt & iuſta agẽtes quoſdã nondum iuſtos eſſe dicimus, vt eos qui faciũt ea quę legib⁹ ſunt inſtituta inuiti, vel ob ignorationẽ, vel ob aliquid aliud, & non ob ipſa: & ſi agunt ea quę oportet, & quod virum oportet agere ſtudioſum. ſic (vt videtur) agere ſingula vnumquẽque oportet modo quodã affectum, vt ſit homo bonus, ob electionẽ inquã, & ipſorum gratia quæ aguntur. Electionẽ igitur rectam efficit virtus. Sed ea quæ illius gratia ſunt agenda, non ſunt ipſius virtutis, ſed ad aliam potentiam ſpectant. ¶ Dicendum autem de ipſis dilucidius eſt. Eſt igitur quędam potentia: quã habilitatem vocãt. hæc talis eſt vt ea poſſit agere atque attingere quæ ad ſuppoſitam intentionem cõducunt. Si igitur propoſitũ ſit honeſtum: laudabilis eſt. ſin improbum: verſutia eſt. Quapropter & ipſos prudẽtes habiles, & verſutos dicimus eſſe. ipſa vero prudentia non eſt quidem hæc dicta potentia,

non tamē eſt ſine ipſa.habitus autem ipſe huic oculo imprimitur animę.Neque abſque virtu te ſicut diximus,atq; conſtat.ratiocinationes enim agendarum rerum principium habent, cum talis ſit ipſe finis:& ipſum optimum,quic quid tandem ſit illud.ſit enim(verbi gratia) quicquid contigerit,hoc autem non niſi bo no viro videtur. paruitas eṁ peruertit,facit que vt circa principia rerum agendarum ho mo fallatur.Quare patet prudentem neminē eſſe poſſe,niſi ſit bonus.

Et contra. numero 71. oſtendit

DVODECIMI CAPITIS NOTÆ.

¶De felicitate contemplatiua hic intelligitur.¶Propo- 67
ſitum fortis:eſt ſe exponere intrepide periculis pro cultu diuino,pro ſalute patrię,pro parentibus,coniuge,liberis, amiciſq; ſaluandis.& prudentiæ officiū eſt inuenire media recta propoſitū exequēdi.¶ Et liberalis propoſitum: eſt viſitare īfirmos,potare ſitiētes,cibare famelicos,redimere captiuos,operire nudos.& prudentiæ eſt inuenire gratia cuius,& quos,& quibus,quādo,vbi,& quomodo. Et ſecūdū vnamquanq; virtutē,rectū habemus propoſitum ad ea ſolū agenda quæ bona ſunt:ſolūq; iis de ſe ad recta inclinamur.prudētia media præbet. ¶Quod ocul⁹ ad artificē:hoc intellect⁹ ad ſtudioſum.& quod lumē ad artificē:hoc prudētia viro bono ſtudioſoq;.vt igit̃ artifex vt ſcriptor & ædificator op⁹ſuū ſine oculo & oculi lumine nō bene pficit:ita quoq; neq; ſtudioſus virtutēq; habens moralē,nō bene ſine intellectu eiuſque prudētia ſuū opus paget.q̄ igitur lumen artifici ad efficiendū neceſſariū,tam prudentia aut etiā magis ſecundū virtutē moriſque habitū quicunq; is ſit operanti.non eṁ virtutū opera in tenebris fieri nata ſunt,ſemper igitur ſtudioſo prudentia eſt opus.& non modo id:verum etiam ac ſi quis robuſtus & arte currendi præditus,ſi cæcus currat,aut currat in tenebris;ars ſua nocet detrimentumque affert,

Analogia ſenſibilium ſtudioſum virum ſine prudētia eſſe nō poſſe.

& errat vehementer eo q̄ viſum nō habet. haud ſecus virtutes morales ſine prudentia atq; mēte (ſi ſine illis eſſe poſſe dixeris) nocere poſſent, detrimētumq; afferre. ſed & de hoc in ſequenti capite. ¶ Illa habilitas: naturalis potentia eſt, inſitaq; mēti præparatio ad ſimilia opera operib⁹ prudentis peragenda. ¶ Principia rerū agendarum ſupponuntur eſſe bona. neq; oſtendenda ſunt eſſe bona, cū talia ipſa ſint ad quæ intellectus actiuus quodam modo ſic ſe habeat: ſicut contēplatiuus ad dignitates. vt pro cultu diuino, & ſeruanda in deum pietate: ſe inconcuſſe periculis eſſe cōmittendū. vnicuique quod ſuum eſt, eſſe tribuēdū. alteri quod ſibi fieri nollet, non eſſe faciendū. crapulam eſſe vitandam. ebrietatem eſſe malam. adulterium vitandum: & ſimilia: quæ per omnes virtutes inquirantur tū affirmantia, tum negantia, tum iubentia, tum vetantia.

¶ DVODECIMI capitis commentarius ad literā.

¶ Duodecimum cap. vna quæſtione, & tribus cōcluſioni
64 bus partitū eſt. ¶ Quæſtio. Ad quidnā hi habitus, ſapientia ſcilicet, ac prudentia: vtiles ſunt? Et videt ſapiētia ad nihil vtilis. nā ſapientia nihil eorum contēplatur: ex quibus homo futurus eſt fœlix: neque vnius quidē effectionis operis, ſapientia eſt. at prudētia hoc quidē habet vt etiam non ſit alicuius operationis effectrix. ſed quonā modo iccirco vtilē eſſe ſtatuamus? nam prudentiā ponimus circa ea cognoſcenda: quæ iuſta, honeſta, bonaq; ſunt hominibus: hæc autē ſunt quæ boni viri peragunt. atqui nos ea ſciendo non magis iccirco ſumus ad agēdū idonei (ſi virtutes ipſæ a quibus hæc bona proficiſcuntur: ſunt habit⁹) q̄ aut medicinā, aut exercitatiuam habentes: iccirco diceremur hæc ſana facere: quæ quidem non bonam valitudinem efficiunt, ſed cōtra quæ a bonæ valitudinis efficiūtur habitu. nō enim magis apti ſumus ad hæc agēda: medicādi artē, aut exercēdi corporis facultatē habēdo. ¶ Qd' ſi dixerint nō vt agatur ~~gratia~~, illorūq; gratia bonorū ſiatuēdū eſſe prudētē: ſed cū ſtudioſi nō ſint hoīs tūc opus eſſe prudētia, vt ſtudioſi efficiāt. ergo prudētia eorū ſententia minime vtilis eſſet iis qui iam ſtudioſi euaſerūt. ſed nec etiā vtilis, neceſſariaque putāda eſſet iis, qui nondum ſtudioſi ſunt. nam nihil refert an ipſi prudētiā habeāt, an

aliis prudẽtiam habentibus pareãt,atque hoc ſatis eſſet: perinde atque nobis in parãda ſanitate cõtingit.ſi eñ nõ valemus,atque nos ipſi valere volumus:nõ iccirco tamẽ medicinã diſcimus,ſed medicinã habentibus parere nobis ſatis eſt,nõ igit̃ vtilis etiã eſſet iis qui ſtudioſi nõ ſunt. Præterea ſi prudentiam ad agẽdũ vtilẽ poſueris:deridiculum apparebit.Nã abſurdum eſt prudẽtiã quæ longe ſapientia inferior eſt:magis ſibi dominandi principatũque retinere imperiũ.atqui prudẽtia(ſi actiua eſt)ſingulis quę ad agendũ dirigit,dominatur,ſingulaque iubet.non igitur videtur ad agẽdum vtilis.ſed de his hacten⁹ eſt dubitatum.nunc autem de eiſdem ſecundum veritatem dicendũ eſt.¶ Prima concluſio.Hæ virtutes,ſapientia ſcilicet, 65 atque prudẽtia:per ſeipſas expetẽdas eſſe neceſſe eſt.Nã vtriuſque partis animę,virtutes ſunt:prudentia quidem actiuæ,ſapientia vero contẽplatiuæ.quis etiam neutra earum quicquam ad felicitatem efficeret.ſunt igitur per ſe 66 expetibiles.¶ Secunda concluſio.Sapientia & prudentia ad felicitatem momẽtum habent,aliquidque faciũt.Sapientia quidem non vt medicina ſanitatem,ſed vt ſanitas ſanam operationem:ipſam felicitatem facit.nam cum totius virtutis ſapientia pars ſit optima:eo ipſo felicem efficit,ꝙ ipſa habeat̃,opereturque ſecundũ eam felix.prudentia vero in hoc felicitati conducit:ꝙ actio ipſa per prudẽtiam,& per virtutẽ moralẽ efficitur.nã virtus ipſa ꝓpoſitũ rectũ efficit:prudentia vero media recta,quæ in illud perducũt,inuenit.Quo fit vt partis animæ quæ vegetãdi principiũ eſt:nulla virtus moralis ponenda ſit:nã in eius poteſtate ſitum non eſt,aut agere,aut non agere.¶ Tertia 67 cõcluſio.Non contingit virum prudẽtem eſſe:qui idẽ bonus nõ ſit,habitũque nõ ſit conſecutus moralem.Id enim ideo hic diſcutiẽdum expedit:ꝙ pauloante addubitando ſumptũ erat:nihilo magis hoĩes ob prudẽtiã ad iuſta,honeſtaq; peragẽda aptos eſſe.ſed id paulo altius reſumpto principio falſum eſſe conſtat.¶ Primo.nã vt iuſta agentes,quoſdã nondũ iuſtos eſſe dicimus,vt eos qui aut inuiti faciũt quæ legibus præcipiunt̃,aut per ignorãtiam,aut ob aliud quicq̃,& non ipſorum honeſtorum gratia,quãuis ea agant quæ oportet,& quæ virum ſtudioſum agere oportet;ita

oportet:ita quoſdam iuſta agẽtes,iuſtos bonoſq; dicim⁹.
qui autẽ ita agũt:par eſt,æquumq; videtur vnũquẽq; ſin
gula agere quodã modo affectum,vt ſcilicet ob electionẽ:
& ipſorum quæ aguñt gratia,vt homo bonus ſit.atqui ꝓ
poſitum,electionemq; rectã:ipſa virtus efficit.ſed ipſius
virtutis moralis non eſt ea explorare,quæ illi⁹ gratia ſu-
ſcipiẽda ſunt,& quæ ad huiuſmodi perducũt propoſitũ:
ſed ad alterã pertinẽt potentiã.hæc autem eſt prudentia:
vt & id adhuc dilucidius euadet.igitur prudentia,morali
virtuti cõiũcta eſt,atq; ipſam coadiuuat.¶ Secũdo de eiſ-
dẽ dilucidius,apertiuſq; dicẽdũ eſt.nam quædã eſt inſita
potentia(quam habilitatẽ vocãt)quæ talis eſt:vt ea poſſit
attingere,quæ conducũt ad aliquã ſuppoſitam,decretam,
determinatamq; intẽtionem peragendam.& ſi hæc inten
tio.idque propoſitũ honeſtũ eſt,laudabilis eſt:ſin impro-
bũ:verſutia dicĩ.& proinde ipſos prudẽtes:habiles,ver-
ſutoſque dicere ſolemus,quaſi ipſa prudẽtia:ea vis poten
tiaq; ſit.at ipſa prudentia:dicta potentia non eſt,non ta-
men ſine ipſa eſt.Nam habitus ipſe qui prudẽtia eſt:huic
oculo imprimiĩ animæ,ſed nõ ſine morali virtute vt di-
ctũ eſt.Quod adhuc & hinc conſtat.nam conſilia,ratioci
nationeſq; rerum agendarũ:principiũ habent.ſupponũt
enim quicquam eſſe bonum,atque proſequẽdum,& tale,
ipſe finis eſt,immo & ipſe,optimũ quicquid illud exiſtat.
neque hoc in loco vim faciamus:quid nunc id ſit,ſed ſit
quicquid eſſe poteſt.hoc autem bonum:non niſi a bono
viro videtur,perſpiciturq;.nam prauitas:iudicium per-
uertit,facitq; vt circa principia rerum agendarum homo
fallatur.non igitur contingit prudẽtẽ eſſe:qui idẽ bonus
non ſit,virtutemque non ſit conſecutus moralem.

¶ De natiua virtute:virtutum,& prudentiæ connexione. Cap.XIII

68 COnſiderãdum autem iterum eſt &
de virtute.Etenim vt prudẽtia ſeſe
habet ad habilitatẽ,quæ nõ eſt idẽ,
ſed ſimile:ſic & proprie virtus ſeſe

habet ad naturalem virtutem. Omnibus enim ſinguli mores ineſſe quodã mõ natura viden tur. etenim & iuſti natura, forteſque, atque ad temperantiam nati videmur: cæteraque conti nuo habemus ex ipſo ortu. ¶ Sed eſſe tamẽ quę 69
rimus aliquid aliud, quod eſt proprie bonũ: & talia nobis alio modo ineſſe. ¶ Pueris eñ ac be luis naturales habitus inſunt. ¶ At abſq; mẽte nocere videntur. Atque vt robuſto fit in cor pore ſine oculis ſe mouente (errat eñ vehemẽ ter ex eo quia non habet viſum) ſic & hic acci dit. Si vero mentem acceperint, in agendo dif fert. atque habitus ille ſimilis tũc erit proprie virtus. ¶ Quare vt in opinatiuo duæ ſunt ſpe 70
cies, habilitas, atque prudentia: ſic & in mora li ſunt duæ, vna naturalis virt⁹, altera proprie virtus. ¶ Atq; harũ ea quæ eſt proprie virtus: 71
nõ fit ſine prudẽtia. Quapropter inquiũt vir tutes omnes, prudẽtias eſſe. & Socrates partim recte quęrebat, partĩ peccabat, peccabat quia virtutes oẽs, prudẽtias eſſe putabat, bene di cebat quod nõ eſſe ſine prudẽtia ipſas aiebat. ¶ Hoc aũt hui⁹ indiciũ eſt: etẽm nũc oẽs cũ vir tutẽ diffiniũt: dicentes ipſam habitũ eſſe, & af ferẽtes ea circa quæ verſať, addũt ſecundũ re ctã rationẽ. at recta eſt ea q̃ eſt ſecũdũ prudẽtiã Videtur igitur oẽs vaticinari quodã modo ta lem habitũ eſſe virtutem, qui eſt ſecundũ pru dentiam. oportet autem parumper migrare. eſt

enim eis habitus virtus:qui non ſolum eſt ſecũdum rationem rectam,ſed cum recta etiã ratione.recta autem de talibus ratio ipſa eſt ſane prudentia.Socrates igitur virtutes ipſas rationes eſſe arbitrabatur.Omnes em̃ ſcientias eſſe dicebat.at nos cum ratione eſſe cenſemus.Patet igitur ex dictis:fieri non poſſe vt ſine prudentia ſit homo proprie bonus,& abſq; morũ
72 virtute prudens.¶ At em̃ & ea ratio qua quiſpiam diſſeruerit ſeparari virtutes:hinc ſolui poteſt.non enim idem ad omnes ſuſcipiendas aptiſſimus eſt ingenio:quare aliã iam accepit, aliam nondum accepit.Hoc enim in naturalibus quidem virtutibus fieri poteſt.at in ijs quibꝰ abſolute dicitur homo bonus:fieri nequit.Etenim cũ prudentia quæ eſt vna,ſimul inerunt vniuerſæ.¶ Conſtat autem & prudentia opus eſſe,etiam ſi non eſſet actiua,quia partis eſt virtus.& ſine prudẽtia,ſineque virtute: electionem rectam non fore.altera nanq; finẽ: altera ea quæ ſunt ad finem agere facit.At vero neque ſapientiæ preeſt:neque pręſtabilioris eſt partis.ſicut neque ars medendi præſidet ſanitati.Non em̃ vtitur ipſa,ſed videt vt fiat.illius igitur gratia(nõ illi)iubet.Præterea ſimile eſt ac ſi quiſpiam facultatem ciuilem principẽ eſſe deorum aſſerat:propterea ꝙ præcipit de omnibus quæ aguntur in ciuitate.

¶DECIMITERTII CAPITIS NOTÆ.

¶ Naturales,inſitæque virtutes:ſunt ipſe rationalis appe 68
titus,aut naturales quædam potentiæ quæ ipſi appetitui natura inſunt:vt præparamenta virtutum,& vt virtutũ quædam iacta fundamenta.quemadmodum ſanitas,& bona ad videndum diſpoſitio natura ineſt oculo.Et de appetitu ſenſitiuo ſuo modo. ¶ Cum diffiniebãt fortitu- 71
dinem.dicebant fortitudinem eſſe habitum circa timores & fiducias ſecundum rectam rationem.At non ſatis eſſet dicere virtutem habitum eſſe ſecũdum rectam rationem. nam quis altero dirigente poſſet acquirere habitum ſecundum rectam rationem:non tamen haberet virtutem. ſed qui dicit ſecundum rectam rationem & cum recta ratione:id excludit. ¶ Prudentia,perfecta prudentia.Et vt logica omnium argumentationum vna eſt:ita prudentia omnium virtutum vna eſt.

¶ DECIMITERTII capitis cõmẽtarius ad literã.

¶ Decimumtertium cap.quatuor concluſionibus:& vno 68
corollario partitum eſt.Prima concluſio. ¶ Vt prudẽtia ſeſe habet ad ipſam natiuã habilitatem,quæ ipſa prudentia non eſt,ſed aliquid perſimile:ſic proprie virtus,ſeſe habet ad inſitam,naturalemque virtutem.Nam omnibus ſinguli mores quodam modo natura inſiti videntur. videmur enim & natura iuſti,& fortes,ad temperantiãque nati,& ad reliquos mores protinus ab ipſo natiuitatis exortu.virtus igitur ſeſe habet ad huiuſmodi inſitas vires:vt & prudẽtia ad ſuam natiuam habilitatem. ¶ Se 69
cunda concluſio.præter huiuſmodi inſitos mores:querendum eſt aliud vere,præcipuumque bonum:& huiuſmodi vere bona,nobis non inſunt a natura.Nam inſiti,naturaleſque mores:vera præcipuaque bona non ſunt. ¶ Primo.quia naturales mores:inſunt pueris: & beluis.non ſunt igitur vera bona. ¶ Secundo.naturales virtutes abſque mente,mentiſque diſcretione:nocere vidẽtur:& quẽadmodum in robuſto corpore ſine viſu ſeſe motante,plerumque vſu euenit vt erret vehementer,ob idipſum quia viſum nullum habet:ita quoque & illic euenit.at ſi mentem acceperit qui huiuſmodi virtutum igniculos,inſitaſque vires habet:tunc plurimum in agendo refert.nam habitus ille natiuæ virtuti aſſimilis;tunc adulta,proprie

70 que virtus eſt.¶ Corollarium.Vnde fit vt quemadmo-
dum in parte mentis deliberatiua,duæ ſunt ſpecies,ha-
bilitas,atque prudentia:ita quoque in parte animæ mo-
rali,atq; appetitiua,duæ:vna naturalis virtus,altera ve-
71 ro proprie virtus,atque præcipua.¶ Tertia concluſio.Ha
rum ſpecierum virtutum:quæ proprie virtus eſt,ſine pru
dentia non eſt.¶ Primo.quia virtutes aiunt eſſe pruden-
tias animæ.& Socrates quidem partim recte quærebat:
partim vero peccabat.peccabat enim:ꝙ virtutes omnes
prudentias eſſe putabat.at recte ſentiebat:ꝙ eas ipſas ſi-
ne prudentia non eſſe aiebat.proprie igitur virtus:ſine
prudentia non eſt.¶ Secundo.illud idem,hoc iterum pa-
tet indicio,ꝙ omnes nunc virtutem diffinientes dicunt ip
ſam eſſe habitum:& poſtquam adiecerunt circa quæ ver
ſatur,addunt ſecundum rectam rationem. at recta ra-
tio eſt ea:quæ eſt ſecundum prudentiam.videntur igitur
omnes augurari virtutem:cum eſſe habitum qui ſit ſecun
dum prudentiam.& quanquam ita eſt:paulo tamen lon-
gius progrediendum eſt.nam virtus is habitus eſt,non
qui ſolum ſecundum rectam rationem eſt:ſed cum recta
etiam ratione eſſe oportet.& recta de ipſis agendis ratio,
prudentia eſt:neque ſimiliter Socrati nos ipſi ſentimus.
nam Socrates virtutes ipſas,ratiões eſſe putabat.& pro-
inde virtutes:ſcientias eſſe ponebat.nos autem virtutes
ipſas:cum ratione eſſe cenſemus.patet itaque ex his,at-
que ſuperius dictis: neque virum proprie bonum ſine
prudentia:neque prudẽtẽ ſine virtute eſſe poſſe.¶ Quar
72 ta concluſio.Dilui ſatis poteſt ratio qua diſceptant virtu-
tes abinuicem ſeparari poſſe.ita enim argumentantur.
non idem ad omnes ſuſcipiendas virtutes:ingenio aptiſ
ſimus eſt.ergo vnam iam accepit:& alteram nondum ac
cepit.¶ Solutio hinc depromptu facilis eſt:ꝙ quanquam
id in naturalibus virtutibus fieri poteſt:in iis tamen vir-
tutibus:quibus homo abſolute dicitur homo bonus,fieri
non poteſt.nec iniuria.nam cum ipſa prudentia(quæ o-
mnium virtutum vna eſt)inerunt vniuerſæ virtutes.Et ſi
mili facilitate dilui poſſunt argutiæ:quibus inſtabat pru-
dentiam vtilem non eſſe.nam conſtat prudentiam vtilem
eſſe:quanuis etiam actiua non eſſet.nam vnius particulæ

mentis eſt virtus.conſtat & actioni conducere.nam ſine prudentia,& virtute:electio recta non completur.Virt⁹ enim finem:& prudentia ea quæ ſunt ad finem agere facit.& falſo ſumebatur: prudentiam,ſapientiæ principari,atque pręeſſe.nam prudentia,præſtabilioris particulæ mentis virtus non eſt.Tum non ſequitur:prudentia eſt ad agendum:non autem ſapientia:ergo prudentia ſapientiæ pręeſt.nam prudentia non vtitur ſapientia:vt neque ars medendi pręeſt ſanitati,quæ ſanitate non vtitur. ſed eius officium eſt viderę,ac proſpicere,quo pacto fiat, ſaluetur'qꝫ ſanitas.ſanitas igitur gratia ars medendi iubet:non ipſi ſanitati.itaque & ſapientiæ gratia prudentia iubet,& præcipit:at ſapientiæ nihil præcipit.præterea id vt refellatur perquam paratum eſt.Simile eñ eſt ac ſi quiſpiam ciuilem facultatem diis ipſis principari,pręeſſeqꝫ aſtruat: quoniam ea facultas de omnib⁹ quę in ciuitate aguñ:pręcipiat. ſed de virtutibus mẽtis hactenus.

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

¶SEXTI ETHICORVM ARISTOTELIS FINIS.

¶ETHICORVM ARISTOTE. lis Liber Septimus.

¶De Heroica virtute, Continentia, & earum oppoſitis. Cap.I.

Poſt hæc dicēdum eſt alio ſumpto principio, tres eſſe ſpecies eorum quæ circa mores ſunt fugiēda: vitium: incontinentiam, feritatē. At que contraria quidē duobus manifeſta ſunt, aliud em̄ virtutē, aliud cōtinētiā appellamus. Ad feritatem autē & immanitatē: maxime virtutem eam cōuenit dicere, quæ eſt ſupra nos, heroicā inq̄ quandā atq; diuinam. vt Homer⁹ de Hectore, propterea ꝙ eximia bonitate prǣſtabat: dicētē Priamū introduxit.

Nec iam hominis ſane mortalis filius ille
Eſſe videbatur: ſed diuo ſemine natus.

¶Quare ſi ex hominib⁹ ob virtutis exuperationē dij fiunt (vt aiunt) talis quidē is habitus fuerit, qui feritati opponitur. Etem̄ vt feræ, neq; vitiū eſt neq; virtus: ſic neq; dei ſed hoc quidem præſtabilius eſt virtute, illud autē diuerſum quid eſt, a vitio gen⁹. Atq; vt raro fit virū eſſe diuū: vt appellare Lacones cōſueuere cū valde aliquē admirantur (dicunt em̄ vir diuus hic eſt) ſic & ferus, atq; immanis eſt inter homines raro. Maxīe vero inter nationes barbaras eſt. fiunt autē quidē tales & ob morbos,

læſioneſq; principij.& eos etiã homines qui in vitijs exuperãt:hac infami conſueuim⁹ appellatione notare.Sed de tali quidẽ diſpoſitione mentio aliqua poſterius fiet.¶ De vitio vero 2
prius eſt dictum.Nunc de incõtiẽntia,mollitudine,luxurie:& de cõtinẽtia,atq; cõſtantia eſt dicẽdũ.Neq; em̃ vt idẽ quod virtus & vitiũ, neq; diuerſum gen⁹ hæc ſunt putanda.¶ Atq; 3
vt in ceteris egim⁹:afferre ea quę vident̃ oportet,&dubitare primũ. Deinde omnia quę probabilia ſunt aut ſaltẽ plurima,maximeq; præcipua circa hos effectus oſtẽdere.Nam ſi ſoluãtur quidem ea quæ difficultatẽ afferunt,relinquãtur autem ea quæ probabilia ſunt:ſatis ſane fuerit demonſtratũ.¶ Videtur itaq; cõtinẽ- 4
tia qdẽ,cõſtãtiaq;,ſtudioſa eſſe ac laudabilis. Incõtinẽtia vero & mollitudo:praua,atq; vituperabilis.& idẽ eſſe cõtinẽs,& perſiſtẽs in ratione:& idem etiã incontinẽs.& rationẽ egrediẽs.¶ Et incõtinens quidẽ:improba ſciẽs improba eſſe,agit ob perturbationẽ:cõtinẽs autẽ cupiditates ſciens prauas eſſe,nõ ſequit̃ ob rationem.¶ Et temperãtem quidem cõtinentem eſſe aiunt atq; cõſtãtem.Talem autem alij temperantem eſſe omnem:alij nullũ dicũt.Et itẽ intemperantẽ incõtinentem eſſe,& incõtinentẽ intemperantem : confuſe nonnunq̃ diuerſos inquiũt eſſe.¶ Interdum etiam ipſum prudentem incontinentem eſſe non poſſe:interdum

nonnullos homines qui prudentes,ac habiles ſunt:incontinentes eſſe dicunt.Præterea incõtinentes & iræ,& honoris,& lucri dicuntur. Ea igitur quæ dicuntur,hæc ſunt.

¶PRIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Heroſica virtus eſt quæ ſupra nos exiſtens,cõmunem humanarũ virtutũ modũ excedit.Et feritas eſt vitiũ communes hominum malitias magnitudine excedens.Et heroica virt⁹ tẽporibus apoſtolorũ,& circa illa maxime efſloruit:poſtq̃ dominus virtutũ,duxq; vitæ,ſuæ cõuerſationis odore totum reſperſerat orbem.tũc eñ heroici fuere fortes,temperãtes,liberales,heroiciq; magnifici,& tũc virt⁹ omnis in ſublimitate quadã enituit,nec iniuria.nã ad res mortales,& ad horã trãſitorias quæ ſupra nos nõ ſunt,nõ eſt heroica virt⁹:ſed ad diuinas,ad quas tunc toto mentis conatu ferebantur,& caduca calcabãt,& quicquid ſuæ ſortis neglecta dignitas,ꝓpriaq; ignorantia facit magnũ videri:vt opes,diuitias,honores.nihil enim in hoc ſenſibili mũdo magnũ p̃ter mentem diuinorũ capacẽ.& ſola tũc magiſtri vitæ,p̃cepta cogitabant,nullaq; illis alia ſtudia placebant.& tunc cæleſtes heroes cũ hominibus cõuerſabantur,quadã vitæ cõformi bonitate allecti.Heroes eñ cæleſtes,angeli ſunt beati. Et proinde qui hui⁹virtutis exẽpla requirũt ſacras literas adeãt:& veras ſctõrũ hiſtorias non ſtulta quadã pietate efficτas lectitẽt. ſancti eñ mẽdacio non gaudent,qui ſemper ſummã coluerunt,colentq; ſemper veritatẽ.Et eadẽ ætas quæ ſanctos,heroaſq; tulit:tulit & immanes.¶Et in vmbrã verorũ heroicorũ Herculẽ finxit gentilitas:& pluriũ immanium gentiliũ meminerũt hiſtoriæ.vt Diomedis,Buſiridis,Mezentii,& ſimilium.De Mezentio Virgilius. Hercules Diomedes Buſiris

Mortua quinetiam iungebat corpora viuis: Mezentius
Componens manibuſq; manus,atq; oribus ora. Virgilius
(Tormenti genus)& ſanie taboq; fluentes: 8.æneí.
Complexu in miſero longa ſic morte necabat. Tereus

Sed in his immorandum diutius non eſt.neq; tragicorũ vitiorum,vt Terei,Thieſtis,& Neronis,& ſimilium nar- Thieſtes Nero.

rationibus:ſacri de moribus ſermones ſunt polluendi.

¶ P R I M I Capitis commentarius ad literam.

¶ Primũ cap.tribus cõcluſionib⁹,& vna narratione par 1
titum eſt.¶ Prima concluſio.Conſentaneũ eſt aliquã virtuté heroicã:atq; diuinã quę ſupra nos ſit:ſtatuere.¶ Primo.nam tres ſpecies ſunt eorũ q̃ circa mores ſunt fugienda:vitiũ,incõtinẽtia,feritas.& cõtraria quidẽ duob⁹,vitio ſcilicet ac incontinentiæ:permanifeſta ſunt.nam aliud virtus,& aliud continentia eſt.feritati vero maxime conſentaneum eſſe videtur:vt quædã virtus quæ ſupra nos eſt,contrarietur:& hæc virtus inquã heroica quędã,atq; diuina eſt:quẽadmodũ Homerus de Hectore q̃m nimia excelleret bonitate,introduxit Priamum ita loquẽtem.

Non hominis ſane mortalis filius ille
Eſſe videbatur:ſed diuo ſemine cretus.

Par igitur eſt:aliquã talem virtutẽ ſtatuere.¶ Secundo.ſi ex hominibus ob virtutis ſuperexcellẽtiã fiũt dii(vt aiũt) conſentaneũ eſt huiuſmodi heroicũ habitũ ſtatuere,qui quidẽ feritati opponaẽ.nec iniuria quidẽ.nã vt feræ,neque vitium eſt,neq; virtus,ſic neq; dei,& hic heroicus habitus qddã pręſtabili⁹ virtute eſt:feritas vero aliud quoddam a vitio improbitatis genus.Et quemadmodũ raro fit virũ eſſe diuũ,vt Lacones appellare cõſueuere aliquẽ oppido admirãtes:tunc enim dicunt,vir diuus hic eſt. ſic ferus,atque immanis inter homines rarenter admodum eſt:ſed maxime inter nationes barbaras.fiunt enim quidã feri ob morbos,læſioneſq; principii.ſed maxime oĩm eos homĩes qui magnitudine vitiorum excedũt.hac infami cõſueuimus appellatione notare,verũ hæc de heroico habitu,& feritate.¶ Secũda cõcluſio.Nũc de continen 2
tia,& incontinentia determinatio rationabiliter incũbit. Nã de virtute,& vitio pri⁹ actũ eſt.& continentia,ac incontinẽtia,neq; ꝓrſus idẽ qđ virtus:& vitiũ:neq; vt ꝓrſus diuerſum,abſimileq; gen⁹ putãda ſunt,par eſt igitur de continẽtia,atq; incõtinẽtia determinationem ſuſcipere.¶ Tertia concluſio.Par eſt etiã primum quæ aliis viſa 3
ſunt adducere,ſubindeque dubitare mox quæ probabilia ſunt,& maxime quæ propoſito conducunt ad hos affectus pernoſcendos adducendo:dubitationes diluere.Nã

in cæteris ferme ita egimus:& ſi ea ſoluantur quæ circa
hos affectus difficultatem ingerunt, relinquantur autem
ea quæ probabilia ſunt, maxiéque rationi conſentanea:
4 ſatis horum affectuum fuerit dēmōſtrata natura.¶ Quæ
aliis viſa ſunt: hæc ſunt. primum, continentiam, conſtan-
tiam, perſeuerantiamque eſſe ſtudioſorum. atque lauda-
bilium : incontinentiam vero,& mollitudinem, prauo-
rum atꝗ vituperabilium. Secundum, idem eſſe continen-
tem,& perſiſtentem in ratione:& idem incontinentem,
& ab ratione egredientem. Tertium . continentem, cupi-
ditates ſcientem prauas eſſe, non ſequi ob vincentem ra-
tionem, incontinentem vero, improba etiam ſciẽtem eſſe,
ea improba agere ob perturbationem. Quartum. tempe-
rantem eſſe continentem. ac conſtantem:& intemperan-
tem, incontinentem eſſe atꝗ mollem. Sed in his contro-
uerſias agunt. nam quidam aſtruunt omnem temperan
tem, continentem eſſe: alii vero† nullum.& quidā omnē †nō oēꝫ.
intemperantē, incontinentē eſſe: at alii intemperantē, in-
continentēꝗ eſſe diuerſos. Quintū. prudentē, incontinen
tem eſſe non poſſe. ſed obuerſantur aliqui, aſtructes non-
nullos prudentes habileſꝗ: eſſe incontinentes. Sextū. ali-
quos dici continentes:& iræ,& honoris,& lucri.& hæc
ſunt quæ alii dicunt, aſtruuntꝗ.

¶ De continente,& incontinente. Cap. II.

5 DVbitauerit autem quiſpiā, qui fit,
vt recte quiſpiam exiſtimans agat
incontinenter? Scientem igitur in-
quiunt quidam impoſſibile eſſe. nā
abſurdū eſt (vt arbitrabatur Socrates) ſi ſcien-
tia inſit: aliud quippiā vincere,& ipſum per-
inde atꝗ mancipium trahere. Socrates eñ o-
mnino cōtra rationem ipſam pugnabat, incō-
tinentiamꝗ exterminabat. neminem eñ exiſti
mantem, præter id quod eſt optimum agere:

ſed ob ignorationē dicebat. Hæc igitur ſentē‑tia ijs aduerſatur, quæ manifeſte apparent. Atq; quærere oportet quiſnā in ipſa perturbatiōe ſi ob ignorationem agit: ignorationis ſit modus? cōſtat enim incontinentem nō putare illud eſſe bonū, anteq̄ in perturbatione ſit conſtitutus. Sunt autē qui hæc partim concedunt, partim non concedunt. etenim ſcientia quidē nihil eſſe validius confitētur. at huic non aſſentiūtur neminē agere præter id quod viſum eſt melius. Quapropter inquiunt, incontinentē a voluptatibus ſuperari: nō ſciētiā quidē, ſed opinionem habentē. at vero ſi ſit opiuio, non ſcientia: neque vehemens exiſtimatio quæ reſiſtit ſed remiſſa (ſicut in ambigētib⁹) venia danda eſt, ſi non in his perſiſtit aduerſus vehemētes cupiditates. at prauitati non eſt venia danda: nec aliorum cuiq̄ quæ vituperabilia ſunt. ¶ Eſt ne igitur id quod reſiſtit prudētia? Hæc 6 ēm̄ eſt validiſſima. ¶ At eſt abſurdum. erit ēm̄ idem prudens atq; incontinēs ſimul. Nemo autē dixerit prudētis eſſe ea ſpōte agere: quæ prauiſſima ſunt. ¶ Et inſuper demōſtratum eſt antea prudentem aptū ad agendū eſſe (eſt ēm̄ quidem extremorum) & cæteras virtutes habere. ¶ Præterea ſi continens eſt ex eo quia vehemē‑ 7 tes ac prauas habet cupiditates; neq; tēperatus continens erit, neq; continens temperatus. etenim neq; vehemētes habere cupiditates neq;

prauas, eſt tẽperati. At oportet. nã ſi cupiditates ſint bonæ, prauus eſt habit⁹ ille, qui prohibet non ſequi. quare non omnis continẽtia eſt ſtudioſa. ſin imbecilles & nõ prauę, nõ eſt quid egregiũ: nec etiã magnũ q̃d ſi ſint prauæ ac im
8 becilles. ¶ Præterea ſi cõtinẽtia in quauis opinione facit pſiſtere, & praua eſt: vt ſi & in falſa Et ſi incõtinẽtia a quauis opinione dimouet: erit aliqua ĩcõtinẽtia ſtudioſa quale: fecit Neoptolemus apud Sophoclẽ in Philoctete. eſt em̃ laudabile: quia non pſtitit in ijs quæ ſuaſerat Vlyſſes ob mentiendi dolorem. ¶ Præterea captio mentiens, dubitatio eſt. Quia nanque admirabilia. præterque opinionẽ: ſophiſtę inferre volũt redarguendo, vt cũ attigerint videã tur acuti: ratiocinatio facta dubitatio fit. ligat em̃ mens cũ manere quidẽ non vult, quia conclufio nõ placet: procedere aũt nõ poteſt, quia rationẽ ſoluere nequit. ¶ Fit autẽ aliqua ratiõe vt imprudentia cum incontinentia ſit virtus. Qui nanque habet vtrũq;: cõtraria ijs quę exiſtimat ob incontinentiã aget. exiſtimat autem bona eſſe mala, & agere nõ oportere: quare bo
9 na aget, & non mala. ¶ Præterea qui perſuaſus agit, voluptateſq; ſequitur atq; eligit: melior eo videbitur eſſe, qui non ob rationẽ, ſed ob incõtinentiã agit: nã facilius curari põt: quippe cũ poſſit illi diſſuaderi. At incontinens obnoxi⁹ eſt ei prouerbio quo dicimus: quid in

ſuper bibere opus eſt, cũ ſtrãgulat aqua? Etẽm ſi non perſuaſum eſſet ipſi ea non agenda eſſe quæ agit: diſſuaſus tandem ceſſaſſet. non vero perſuaſum eſt ei, & nihilominus talia agit. ¶ In 10
ſuper ſi circa vniuerſa cõtinentia ſit, atq; incõtinẽtia: quiſnam ſit ille qui eſt incontinens abſolute: Nemo enim habet incõtinẽtias omnes. dicimus autem quoſdam ſimpliciter incontinentes eſſe. Tales igitur quædam hac in materia dubitationes emergunt. Horũ autẽ alia tollere, alia relinquere oportet. dubitationis enim ſolutio, inuentio eſt.

¶ SECVNDI Capitis notæ.

Incontinens non agit: ſuaſus ea agere quę agit, ſed aget 9
¶ Incontinens non agit: ſuaſus ea agere quę agit, ſed aget ſuaſus ea non eſſe agenda quæ agit. ¶ Etẽm ſi non perſuaſum eſſet ipſi. litera græca ſic habet.
μεταπεισθεὶς ἂν ἐπαύσ-
Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπέπειστο ἃ πράττει,
ατο· νῦν δὲ πεπεισμένος οὐδὲν ἧττον ἄλλα πράττει.
hoc eſt. ſi enim non eſſet perſuaſus ea quæ agit, diſſuaſus ſane deſiſteret: nunc autem ſuaſus, nihilominus alia agit. hæc ad literam græcam. primam particulam intelligo de temperantia. ſecundam, nunc autẽ ſuaſus, intelligo de incontinentia. & credo literam Argyropili in prima particula fuiſſe vitiatam vbi ſecũda apponitur negationis nota, & eſſe ſimplici negatione proferendum.

¶ SECVDI Capitis commentarius ad literam.

¶ Secundum cap. ſex dubitationibus partitum eſt. ¶ Prima dubitatio. An contingat ſcientem, recteq; exiſtimantẽ: incontinenter agere? & quidam aiunt id impoſſibile eſſe, vt Socrates. Nã abſurdum arbitratur Socrates, ſi ſcientia adſit: aliud quippiã ipſum ſcientẽ vincere, atque ipſum velut mãcipium trahere. at Socrates omnino rationi obluctabatur: incontinentiã exterminãs. dicebat em̃ ſciẽtem agere neminem: præter id quod eſt optimũ, ſed ob ignorationem. verum hæc Socratica ſententia: iis aduerſatur 5

quæ vel manifeſtiſſime apparent. & quærere liceret ſi ob
ignorationẽ agit: quiſnã ergo in ipſa perturbatione igno
rationis modus ſit? nam conſtat incontinentẽ non putare
id quod agit eſſe bonũ prius q̃ perturbatione occupatꝰ ſit.
Et ſunt nonnulli qui partim Socratis dictis conſentiunt:
& partim diſſentiunt. cõcedunt enim nihil eſſe ſciẽtia va
lidius. at inficias eunt neminem agere præter id quod vi-
det̃ melius, & proinde inquiunt, incontinentẽ ſuperatum
iri a voluptatibus: nõ eũ quidẽ qui ſcientiã, ſed qui opinio
nem habet. Sed id parum cõſtare videt̃. nã ſi nõ ſit ipſius
incontinẽtis ſciẽtia, aut vehemẽs exiſtimatio: ſed remiſſa,
tenuis, elanguidaq; opinio (vt pleruq; in ancipitibus fit)
præſtãda eſt venia, ſi non in hiſce perſiſtit, aduerſus vehe
mentes cupiditates. at prauitati nullus eſt veniæ locus: ne
6 q; iccirco alicui vituperabilium. non igit̃ in talibus vide-
tur ineſſe eiuſmodi remiſſa opinio. ¶ Secunda dubitatio.
Vtrũ id quod in incontinente reſiſtit prudentia ſit? & vi-
deri forte poteſt. nã prudentia, validiſſima eſt. Sed id ab-
ſurdum eſſe primo videtur. quia idẽ eſſet: & prudens, &
incontinens ſimul. ¶ Secundo. non eſt prudentis ea ſpõ-
te agere: quæ prauiſſima ſunt. agit autem ea incontinens.
7 ¶ Tertio. ſupra monſtratum eſt: prudentẽ aptum eſſe ad
agendum. eſt enim vnꝰ quidã eorum, qui circa extrema,
ſingulariaq; verſando occupantur. ¶ Quarto. dictum eſt
etiam: & prudentẽ cæteras virtutes habere. non igit̃ pru-
dens, incontinens. neq; quod in incontinente reſiſtit: pru-
dẽtia eſt. ¶ Tertia dubitatio. An temperatus ſit continẽs,
atq; contra continens: temperatus? & videtur haud qua-
quã ita eſſe. nam neq; temperati eſt magnas, vehementeſ
que cupiditates habere, neq; prauas. continens autẽ: & ve
hementes, & prauas habet cupiditates. nam ſi continentis
cupiditates bonæ eſſent: prauus is eſſet habitus, qui eas ꝓ
ſequi non ſineret. quare non omnis continentia ſtudioſa,
bonaq; eſſet. & ſi cupiditates illę imbecilles ſint, at nõ pra
uę, nihil egregium eſt illas non ſequi. ſin vero imbecilles
ſunt, & prauæ: eas non ſequi nihil magnum. habet igitur
8 continens: vehemẽtes, prauaſq; cupiditates. ¶ Quarta du
bitatio. An cõtinens ſit qui in opinione ꝑſeuerat: inconti
nens vero qui ab opinione diſcedit, digrediturq;? at non

ita eſſe videt͂.Primo.nã ſi continentia in quauis opiniõe
perſiſtere facit:aliqua cõtinentia praua eſt,vt quæ in fal-
ſa opinione detinet.& ſi incõtinẽtia a quauis opiniõe di-
mouet:aliqua incontinentia ſtudioſa eſt,quemadmodum
apud Sophoclẽ in Philoctete:laudat͂ Neoptolemus,quia
nõ perſtiterit in iis quæ ſuaſerat Vliſſes:ob mẽtiẽdi dolo
rẽ.¶ Secũdo.captio ſophiſtica,quędam dubitatio eſt:quo
ties ſophiſtæ quædã admirabilia,pręterq̃ opinionẽ infer
re volunt redarguẽdo,vt cũ redarguerint:ſcioli videan-
tur,& acuti.& factus paralogiſmus dubitationem relin-
quit.nã ligat͂ mẽs cum minime perſiſtere velit:quia con-
cluſio ipſa nõ placet,ſed longi⁹ progredi non valet,quia
rationem ipſam diluere neſcit.at qui huiuſmodi dubita-
tionẽ egreditur:nõ iccirco ſit incontinens.¶ Tertio.ſi in-
cõtinẽtia a quauis opiniõe dimoueret:eueniret aliqua ra-
tione vt imprudẽtia cũ incõtinentia virtus eſſet.nam qui
vtranq̃,& imprudẽtiam:& incontinẽtiam haberet:con-
traria iis quæ exiſtimat,ob incõtinẽtiam ageret.at impru
dẽs exiſtimat bona eſſe mala:& ea quidẽ bona quæ mala
putat,nõ eſſe agẽda.aget autem ea quia incõtinens:& nõ
mala.eſt itaq̃ imprudentia cum incõtinentia,vt quædã
virtus.¶ Quinta dubitatio.Vtrum intemperatus incon 9
tinẽte ſit deterior?& videtur incõtinens deterior eſſe.Nã
q̃ perſuaſus agit,voluptateſq̃ ſequitur,atq̃ eligit:melior,
minuſq̃ malus eſt,eo qui nõ perſuaſus agit ſed ob incõti
nẽtiam.nam qui perſuaſus agit,facilius curari poteſt:qp
pe cũ illi poſſit diſſuaderi.at incontinens non perſuaſus
agit,obnoxiuſq̃ eſt ꝓuerbio:quo dici ſolitũ eſt,quid inſu
per bibere opus eſt,cum ſtrãgulat aqua? enimuero ſi in-
temperãti perſuaſum nõ eſſet ea non eſſe agenda quæ a-
git:diſſuaſus tandem deſiſteret.at vero incontinenti per-
ſuaſum iam eſt ea nõ eſſe agenda quæ agit:& nihilomi-
nus alia agit q̃ ſit perſuaſus.deterior igitur intemperato
ipſe incontinens.¶ Sexta dubitatio.Vtrum continentia,
& incõtinentia:circa vniuerſa,circa quæ & virtus,verſen
tur?Id aũt nõ videtur.Nã nullus eſſet abſolute incõtinẽs: 10
quãdoquidẽ incontinẽtias oẽs habet nemo.atq̃ quoſdã di
cimus ſimpliciter,abſoluteq̃ incontinẽtes.non ergo con-
tinentia,& incontinentia;circa vniuerſa circa quę & vir
tus,ver-

tus,verſantur.Et tales quædam hac in materia difficulta
tes irrepũt:quarũ nõnullæ diluẽdæ ſunt,aliæ vero relin-
quẽdæ.nã recta dubitatiõis ſolutio:veritatis inuẽtio eſt.

¶ Quonam pacto continentes agunt.Cap.III.

11 PRimũ itaq; conſiderãdum eſt:ſi in-
cõtinentes,ſcientes agãt nec ne,&
quonã modo ſciẽtes . Deinde circa
quæ ſit incõtinẽs ponẽdus,& con-
tinens.vtrum circa voluptatem omnem atq;
dolorẽ?an circa definitas quaſdã voluptates
atq; dolores?Et vtrũ idẽ ſit,an diuerſus,con-
tinens,atque conſtans?Similiter & de cæteris
quæ ad hanc attinẽt cõtemplationem.Eſt au-
tem cõſiderati õis initiũ,vtrum cõtinẽs & in-
continens,ijs circa quę verſantur differãt,an
modo.dico autem hoc pacto vtrũ incontinẽs
ex eo ſolum ſit incõtinens:quia circa hæc ver-
ſatur,an nõ:ſed ipſo modo,an vtriſque. De-
inde ſi cõtinentia,& incõtinẽtia ſint circa vni-
uerſa:nec ne. Neq; ẽm circa oĩa verſatur is,qui
eſt incontinẽs abſolute:ſed circa ea circa quæ
eſt intẽperãs.neq; ſimpliciter ſeſe habet ad il-
la.eſſet ẽm incõtinẽtia,ac intemperãtia idem:
ſed hoc modo.Nam ille quidem eligẽs duci-
tur:putãs ſemper oportere,perſequi volupta
tem præſentem:incõtinẽs autem nõ putat qui
12 dem:perſequitur tamẽ.¶ Si itaque vera ſit opi
nio ſed nõ ſciẽtia,qua trãſgrediẽtes incõtinẽ
ter homines agunt: nihil refert ad rationem.
Nõnulli nanque eorum qui opinãtur nõ am-

bigũt:ſed arbitrãť exacte ſe ſcire. Si igiť opi-
nãtes ex eo quia remiſſe credũt magis q̃ ſcien-
tes:cõtra ſuam agẽt exiſtimationem,nihil dif-
feret ab opinione ſcientia. Sunt enim qui non
minus opinioni ſuę,q̃ alij ſuæ ſciẽtiæ credunt,
vt ex Heraclito patet.¶ Sed cum dupliciter di-
catur ſcire(Nam & is qui ſciẽtiam quidem ha-
bet non autem vtitur ipſa,& is qui vtitur:dici-
tur ſcire)hæc inter ſeſe differen t:habentem in-
quam ſcientiam at non contemplantem,& ha-
bentem ac contemplantem.agere ea quæ age-
re non oportet.hoc enim videtur abſurdum.
ſed non ſi nõ agat contemplando.¶ Præterea
cum propoſitionum duo ſint modi:nihil pro
hibet vt quiſpiam agat contrarium eius quod
ſcit,ſi habeat quidem vtraſque:vniuerſali ta-
men,& non particulari propoſitione vtatur.
Nam ea quæ aguntť ſingularia ſunt.Differt au-
tem & ipſum vniuerſale.nam aliud eſt in ipſo,
aliud in re.Vt omni homini ſicca conducunt.
& hic eſt homo , vel ſiccũ eſt,quod eſt tale.ſed.
ſi hoc ſit tale:aut non habet,aut non operatur.
Magna igitur per hos emerget vtique differẽ-
tia modos,atque adeo vt hoc quidem modo
non abſurdum eſſe,alio vero modo mirabile
videatur.¶ Præterea fit vt homines ſcientiam
habeant , alio modo quam nuper diximus .
Nam in habẽdo quidem,ſed non vtendo dif-
ferentem cernimus habitum: vt quiſpiam &

habeat quodã̄m modo & non habeat ipſum. qualis eſt dormiens,& furēs:ac ebrius. At hoc modo diſponuntur ij qui ſunt in perturbatio
60 nibus conſtituti. nam iræ,& cupiditates venereæ:cæteraq; ſimilia:corpus etiam manifeſte permutāt:atque nōnullos & in furorem,ac inſaniam adigūt. patet igitur dicendum eſſe incōtinētes perinde ſeſe habere atq; hi ſunt affecti. Dicere autem eas ſententias quæ a ſciētia proficiſcuntur,nullum eſt ſignū. etenim ij qui ſunt in hiſce perturbationibus conſtituti:demonſtrationes. & carmina dicūt Empedoclis. Et qui primum diſcunt,nectunt quidē oratio nes:ſed nondum ſciunt:oportetem̄ ipſorum inſideāt mēti:ad quod tempore opus eſt. quare putādum eſt, vt hiſtriones poemata recitāt: ſic & incōtinēter agētes ſentētias dicere. ¶ Inſuper & hoc modo quiſpiā naturaliter inſpexerit cauſam. Opinionū enim alia eſt vniuerſalis:alia de ſingularibus eſt,quib⁹ iā ipſe præſidet ſenſus. atq; cū ex ipſis ratio fuerit vna: anima concluſum ipſum in contēplandis quidem dicat,in agēdis autem rebus continuo agat neceſſe eſt. Nā ſi omne dulce guſtare oportet,& hoc eſt dulce,vt vnū quid ſingulariū:is hoc ſimul & agat qui poteſt,nec prohibetᷓ,neceſſe eſt. Cum igitur vna quidē vniuerſalis ineſt opinio guſtare vetās. alia vero dicit,omne dulce voluptatē afferre,& hæc inſuper hoc eſ

ſe dulce:hęc operatur,atque ineſt forte cupidi
tas.illa quidem hoc fugere dicit:cupiditas au-
tē ducit.mouere enim partes ſingulas poteſt.
Quare fit vt a ratione quodā modo,& opina
tione incontinenter agatur:non tamen per ſe
contrarie:ſed per accidens:cupiditas em̃ rectę
rationi:ſed non opinatio aduerſatur.¶ Qua- 13
re & propter hoc beluæ,non ſunt incontinen-
tes: quia non vniuerſalem exiſtimationem,
ſed ſingularium imaginationem,atq; memo-
riam habēt.¶ Quomodo autem ſoluitur igno- 14
ratio,ac rurſus fit incontinēs,ſciēs:eadem eſt
eſt ratio,& de ebrio,& dormiēte:& non eſt hu-
ius propria perturbatiōis,quā quidem a na-
turalibus audire oportet.¶ Cum autē vltima 15
propoſitio rei ſit ſenſibilis opinatio, atque
actuum domina:hanc incontinens aut non ha
bet dum eſt in perturbatione,aut ſic habet vt
in habēdo nō ſit ſcire:ſed dicere,perinde at-
q; temulētus.Empedoclis carmina profert.Et
quia terminꝰ extremus,nō eſt vniuerſalis:nec
ad ſcientiam vt vniuerſalis attinere videtur.
atq; id accidere videtur quod Socrates quæ-
rebat.non enim ea quæ proprie ſcientia vide-
tur eſſe præſente,fit perturbatio,nec ipſa ob
perturbationem diſtrahitur:ſed ſenſitiua.De
his igitur ſi ſciens inquam incontinēs,an nō
ſciens:& quonam modo ſciens incontinenter
agat:tot a nobis ſint dicta.

¶TERTII CAPITIS NOTÆ.

Heraclitus

12 ¶Heraclitus Epheſius odio vanitatis hominũ permot⁹: vitam in montibus agebat,& continue miſerias hominũ deplorabat.& cõtra: eorũ meras inſanias,meraq; delira menta,cõtinue Democritus ridebat.de quibus Iuuenalis. Democritus. Iuuenalis ſaty.10

Iam ne igitur laudes,ꝙ de ſapientibus alter
Ridebat: quoties a limine mouerat vnum,
Protuleratq; pedem: flebat contrarius alter?
Mirandum eſt vnde ille oculis ſuffecerit humor.
Perpetuo riſu pulmonem agitare ſolebat
Democritus: quanq̃ non eſſent vrbibus illis
Prætexta,& trabeæ,faſces,lectica,tribunal.
Ridebat curas,necnon & gaudia vulgi.

Heraclitus iuuenis ſe nihil ſcire dicebat: factus autẽ vir ſe nihil ignorare.author eſt Laertius. ¶Differt autẽ & ĩpm vniuerſale. Nã aliud eſt vniuerſale in ſe id eſt ſecundum ſeipſum conſideratum & ſola mentis cogitatiõe,& aliud eſt vniuerſale in re id eſt vniuerſale rebus ipſis applicatum.fieri enim poteſt vt agnoſcas in ſe vt vniuerſale omnem numerum duorum circunſtantium & ab eo æqualitate diſtãtium eſſe medietatem,& ignores ipſum in re. vt ꝙ 29 ſit medietas 22 & 36 ſimul iunctorum.eſt enim vniuerſale in ſe vt numerus formalis & in ſola mente exiſtens.& vniuerſale in re vt numerus rebus applicatus. Laertius.

¶Non tamen per ſe contrarie.vt facta opinione,ratiocinationeq; rationis: nihil turpe admittendum,hoc turpe, hoc non admittendum: & ratiocinatiõe ſenſus omne dulce guſtandum,hoc dulce,hoc igitur guſtandum: neq; propoſitio propoſioni,neque aſſumptio aſſumptioni,neque concluſio concluſioni proprie eſt cõtraria vt notum eſt. ſed ſi ratiocinatio ſenſus ita eſſet: omne turpe perpetrandum id eſt turpe,id igitur eſt perpetrãdum: ratiocinatio ratiocinationi eſſet per ſe cõtraria. ¶Sub particulari: ſingularem comprehendimus. Non modo vitant authores dicere quæ falſa ſunt: ſed & ea quæ videntur abſurda.vt abſurdũ videtur ꝙ quis ſciat vniuerſale,& particulare.& nihilominus agat cõtra huiuſmodi ſcientiã,atq; iudiciũ.

14 quãuis ex eius libertate,abſolute poſſit. ¶Deſinente perturbatione,atque corporis motione: potentię ſuis officiis,

ſuiſq; functionibus relinquūtur apte:vt poſtq̄ ſumi & va
pores in ebrio reſederint:efficitur ſui compos.¶ Quam-
uis ligetur recta opinio vniuerſalis in incontinente:tanto
magis ligatur ſingularis,quæ domina eſt ad agendum.

¶TERTII capitis commentarius ad literam,

¶ Tertium cap.tribus concluſionibus,vno corollario,&
vna queſtione partitū eſt.¶ Prima cōcluſio,Incōtinēs ab 11
ſolute:neq; circa oīa verſatur,neq; incōtinēs dicitur,quia
ſimpliciter circa aliqua ſit.Quæ primū cōſideranda ſunt:
hæc ſunt vtrū incōtinētes:ſciētes agāt,necne.& ſi ſic:quo
modo ſciētes.circa quæ cōtinēs,& incontinens ponēdus
eſt:vt vtrū circa voluptatē omnem,atq; dolorem.an po-
tius circa quaſdā definitas,determinataſq; voluptates:&
circa definitos,determinatoſq; dolores.vtrū continēs,&
cōſtans idē:an diuerſi ſint.& cætera id genus quæſtionū,
quæ huius diſciplinæ cōtēplationibus cognata,affiniaq;
ſunt.& noſtræ cōſiderationis initiū auſpicabimur:an cō
tinens,& incōtinēs per ea ipſa differāt,circa quæ verſan
tur,an ſeſe habendi modo.vt vtrū incōtinens eo ſolo ſit
incōtinēs,quia circa hæc verſatur,an nō,ſed quia hoc mo
do verſatur.aut vtriſq;,ꝙ ſit circa hæc,& verſat̄ hoc mo-
do.& vtrū cōtinētia,& incōtinētia circa oīa verſent̄.Sed
ſtatim incōtinēs abſolute:nō videtur circa oīa verſari.nā
ſolum circa ea verſatur:circa quæ eſt intēperās.intēperās
autē nō circa oīa eſt,neq; incontinens ideo dicit̄:ꝙ ſimpli
citer circa illa verſatur.nā incōtinētia,& intēperātia idē
eſſent.Verū eo dicitur incōtinēs,ꝙ circa hæc,& illo mo-
do ſe habeat.intēperās eñ eligēs ducitur,putans ſemper
expedire præſentē ſeq voluptatē:incōtinēs aūt nō id qui
dem putat,ꝓſequitur tamē.¶ Secūda cōcluſio.nihil re- 12
fert ad rationē,atq; ad ea quæ intendimꝰ:an opinio vera
ſit,an ſcientia:qua trāſgredientes homines incōtinēter a-
gunt.¶ Primo quidem.quia nōnulli eorū qui opinātur:
nō ambigūt,ſed arbitrant̄ ſe exacte ſcire.¶ Secūdo,quia
ſi opinātes ex eo ꝙ remiſſe credūt,magis q̄ ſcientes cōtra
ſuam agent exiſtimationē:nihil differt in hoc ab opinio
ne ſcientia.nam profecto ſunt,qui nō minus ſuæ opinio-
ni q̄ alii ſuæ ſcientiæ credunt:vt ex Heraclito notum eſſe
poteſt.nō igitur ad quæſtionem,referre putādum eſt:an

ſcientiā,an opinionem verā habentes,trāſgrediant̄,peccentq́ incōtinētes.¶ Tertio.cū ſcire dupliciter dicatur:& actu,& habitu(nā tam is qui ſciētiam habet quidem at ea nō vtitur:q̄ qui ea vtitur,ſcire dicitur)& hæc longo interſtitio inter ſe diſtēt:habentem ſcilicet ſciētiam at nō cōtēplantem,ea agere quæ nō oportet:& ſciētiā quidē habentem & cōtēplantem,idētidē ea agere quæ nō oportet:nā hoc videtur abſurdū:illud vero non.nihil eīn abſurdum videtur ſcientiā habētē,ſed nō cōtēplantē:ea agere quæ nō oportet.nihil igitur vetat dicere ſcientē:incōtinenter agere. ¶ Quarto.duo ſunt propoſitionū modi:& vniuerſalis & pticularis.quēadmodū & duo ſciēdi modi in vniuerſali ſcilicet,& in particulari.at nihil prohibet vt quiſpiā vtraſq́ has propoſitiones habēs,agat contrariū eius quod ſcit:vniuerſali ꝓpoſitione vtēs,eāq́ cōtemplās,nō aūt vtēs particulari.nā ea quæ agūtur,ſingularia ſunt.nihil igitur prohibet eū etiā qui ſciētiā actu habet:incōtinēter agere.itē differētias habet ipſum vniuerſale.nā aliud eſt ſecūdū ſeipſū cōſideratū:aliud ꝗ̄ o ſingulari applicatū,vt oī homini ſicca cōducūt:ſi abſolute cōſiderat̄,& oī hoī ſicca cōducūt:& hic eſt hō,oī homini ſicca conducūt: hoc autē eſt ſiccum,ſic cōſiderātes ſingulari applicamus. Et ſi vniuerſale tale ſit:vt ſingulari cōparatū ſit,aut quis tale vniuerſale nō habet ipſum q̄dem actu cōtemplans, aut nō operatur.ipſum autē vniuerſale ſecūdū ſe habere,atq́ operari nihil prohibet.& magna admodū differentia per hos duos vniuerſalis modos emergit,adeo vt vniuerſale primo modo ſciēdo,actuq́ cōtēplando incōtinēter agere nihil incōmodi,abſurdiq́ videatur:ſecūdo autē modo ſciēdo,atq́ cōtēplando agere,mirabile videatur.¶ Quinto.fit iterū vt quis alio q̄ dictū eſt modo ſcientiā habeat.nam habitu ſciens ſcientiamq́ habendo,& nō vtendo:differētias habet.& fit vt quis quodam modo habeat ipſam,& quodam modo non habeat.quis enim liberum habet huiuſmodi habitum vt vigilās,& omni perturbatione vacuus,& quis ligatum,impeditumq́ vt dormiens,furens,& ebrius.quo modo & ſcientiam habentes poſſumus aſtruere ipſos delinquere incontinētes.nam qui ꝑturbationibus agūtur:perinde ac furentes,atq́ ebrii

diſponuntur.nam iræ,cupiditates venereę,& cętera id genus ſimiliũ perturbationum:corpus etiam perq̃ manifeſte permutãt,& nõnullos in furorem,inſaniãq; adigunt. non ergo immerito aſtruendũ eſt:incõtinẽtes perinde ſe habere,atq; qui ſuperioribus perturbationibus ſunt affecti. Et ꝙ incontinentes eas ſentẽtias dicant quæ a ſcientia ꝓficiſcuntur:eos liberum habere ſuæ ſcientiæ vſum,nullũ ſignũ eſt.Primo.quia qui in ebrietate,& in manifeſta inſania ſunt cõſtituti:demonſtrationes,& carmina dicũt Empedoclis.Secundo.quia qui primũ diſcunt:orationes nectunt,ſententiaſq; dicunt, at nõdum tamen ipſi ſciunt. verũ enimuero oportet vt eorum bene inſideant menti: ad quod tempore opus eſt.Quapropter ita putãdum eſt, incontinẽter agentes ſentẽtias depromere:perinde atque hiſtriones poemata recitant.¶ Sexto.ſi naturalem cauſam incontinentię perſpexerimus:facile notum erit quod quærimus.Opinionũ enim alia vniuerſalium eſt,& alia ſingulariũ,quibus iam ipſe præſidet ſenſus.& cum in cõtẽplatiuis ex vniuerſali & ſingulari,vna raciocinatio fit, vt anima id quod concluſum fuerit dicat,acceptetq; neceſſe eſt:ita in agẽdis ex vniuerſali & ſingulari,ratiocinatione cognita:quod cõcluſum eſt vt agat ipſe ſi poteſt,& nõ prohibeatur,oportet.vt ſi in agendis quis cognoſcat omnis dulcis guſtũ proſequi oportere,& hoc eſſe dulce:vt is ſimul,cõtinuoq; hoc dulce ꝓſequatur ſi poteſt,nec prohibeatur:neceſſe eſt.Cũ ergo vna erit vniuerſalis opinio agere vetans,vt quæ dicit nullũ dulce guſtare oportere, & altera dicit omne dulce delectabile eſſe,& inſuper hoc eſſe dulce:ſecũdum vltimam fiet operatio,atq; huius dulcis ꝓſequutio.& illa forte eſt quæ a cupiditate naſcit̃.& prima idem dulce non guſtare,atque fugere dictabat:ſed cupiditas vincit.mouere enim partes vel ſingulas poteſt. Quo ſit vt quodam modo a raciocinatione,ac opinione incontinẽter agatur:vt ea quam ſuſcitat cupiditas.& ea operatio,& recta ratio per ſe contrariæ non ſunt,ſed per accidens.ſed cupiditas rectæ rationi aduerſatur:non autem ipſa opinatio.¶ Corollariũ.Vnde euenit vt beluæ incontinentes non ſint.nam vniuerſalẽ exiſtimationẽ nõ habent,ſed ſolũ ſingulariũ imaginationẽ,ac memoriam. 13

14 ¶Quæſtio.Cum omnis incontinens,in perturbatione ſit
ignorãs:quo.pacto igitur illa ignoratio ſoluitur.ſitq; ite-
rum ſciẽs?¶ Reſponſio.Eadẽ eſt ratio vt de dormiẽte,&
ebrio.neq; ratio propria,peculiariſq; huiꝰ perturbatiõis
habẽt:ſed quædã cõmunis,quæ quidẽ ratio a naturalibꝰ
15 requirenda eſt.¶Tertia concluſio.Quodam modo recte
euenit quod Socrates inueſtigabat:vt preſente ſciẽtia nõ
fiat incontinẽs.nã cũ rectæ rationis vltima propoſitio,ac
opinatio rei ſit ſingularis,atq; eadem actionum domina:
aut hãc incontinẽs in perturbatione non habet,aut ſic eã
habet vt ligata,cõpeditaq; ſit,neq; ſit eam in habẽdo ſci-
re,ſed diſcere,pinde atq; temulẽtꝰ Empedoclis carmina
profert.& quia etiã in agẽdis vltimus terminus,vltima-
que ꝓpoſitio nõ eſt vniuerſalis,neq; ad ſcientiam æque
vt vniuerſalis pertinere videtur:euenit igitur quodãmo
do recte quod Socrates inueſtigabat.nã ea ſcientia(quæ
ꝓprie ſcientia eſt)p̄ſente:nõ fit ꝑturbatio,neque ob ꝑtur
bationẽ diſtrahit,ſed ſingularis,ſenſitiuaq; quædam.Sed
de his an ſciẽs incõtinẽs ſit,an vero nõ ſciẽs,& quonam
pacto ſciẽs incontinenter agat:tot a nobis dicta ſatis ſint.

¶Circa quæ continens,& incontinens verſatur. Cap.IIII.

VTrum autẽ ſit aliquis incõtinens ab-
16 ſolute,an aliqua ex parte ſint oẽs,&
ſi ſit,in quibuſnã ſit:dicendum de-
inceps eſt.Patet igitur cõtinentes at
q; conſtãtes,& incõtinẽtes ac molles circa vo
luptates,doloreſq; verſari.Quoniã autẽ eorũ
quæ voluptatem efficiunt:alia ſunt neceſſaria,
alia per ſe quidẽ expetibilia ſunt,exuperationẽ
autẽ habẽt.atq; neceſſaria quidẽ dico:quæ ad
ipſum pertinẽt corpus,alimentũ inq̃ veneris
vſum,& huiuſmodi cætera,circa quæ tẽperan
tiã,intemperãtiamq; poſuimus.nõ neceſſaria

vero,per ſe autem expetibilia,victoriam,ho-
norẽ,diuitias & quę ſunt ſimilis generis,quæ
bona ſunt,& delectant.Eos quidem qui in his
præter rectam rationem quę eſt in ipſis,exupe
rãt,abſolute quidẽ incõtinentes nõ dicimus,
ſed hęc addẽtes pecuniæ ĩcõtinẽtes,& lucri,
& honoris,& irę dicim⁹:vt diuerſos,& ſimili-
tudine nomẽ idem habẽtes.vt homo qui ludo
in olympico vicit.Cõmunis em̃ ratio parum
ab illius ratione propria differebat.attamen
erat diuerſa.atq; hui⁹ ſignum eſt illud.nã in-
cõtinẽtia quidem nõ ſolum vt delictum:ſed
etiam vt quoddam aut ſimpliciter,aut aliqua
ex parte vitium vituperatur.At herũ nemo.
Eorũ autẽ qui circa corporis voluptates ver-
ſantur,in quibus temperantem,intẽperantẽq;
ponimus qui non eligendo,ſed præter electio
nẽ ac mentẽ,efficientiũ quidẽ voluptatẽ exu-
perationes perſequitur,dolorẽ autem inferẽ-
tiũ fugit: famis,ſitis,æſtus,frigoris,& omniũ
quæ ad tactũ,guſtũq; pertinẽt:is nõ additione
circa hæc inq̃(vt circa irã)ſed abſolute ſolũ in
cõtines dicitur.Cui⁹ hoc indiciũ eſt.circa nãq;
has voluptates,& nõ circa vllã illarũ intẽpe-
rantes dicuntur. & propterea in eodem incon
tinentẽ ponimus & intẽperantẽ,& continentẽ
ac tẽperantẽ.¶ Sed illorũ neminem q circa vo 17
luptates eaſdẽ quodã mõ,doloreſq; verſant.
¶ Atq; ſunt quidẽ hi circa hæc eadem:ſed non

eodem modo,ſed illi quidē eligūt:hi vero nō
eligunt. Quapropter potius cū intemperātem
dixerimꝰ qui non cupiens,aut remiſſe exupe-
rationes voluptatū perſequitur,ac mediocres
fugit dolores,ꝗ hūc qui ob vehementes cupi-
ditates eadem agit.quid eñ faceret ille ſi cupi
ditas adueniret ingens:& circa rerū neceſſaria
18 rum indigentiam vehemens dolor?¶Cum au-
tem cupiditatū ac voluptatū,aliæ genere ſint
honeſtæ,ſtudioſæq;,aliæ non ſint(eorū eñ ꝗ
voluptatē efficiūt,quædā expetibilia ſunt na-
tura,quædā hiſce contraria,ꝗdā media,quē-
admodū prius diſtinximꝰ:vt pecuniæ,lucrū,
honor, victoria) in oībus talibus atq; mediis
non ex eo vituperātur hoïes,quia his afficiun
tur,cupiūt atq; amant:ſed ob modum,& quia
exuperāt. Quapropter qui præter rationē aut
vincūtur, aut ſequūtur quippiā eorū quæ na-
tura ſunt honeſta,& bona,non laudātur.vt ij
q circa honorem magis ꝗ oporteat ſtudent:aut
erga filios & parentes.Etenī bona ſunt hæc:&
laudātur qui circa hæc ſtudent.attñ eſt & ī his
exuperatio quędā:ſi quiſpiā(vt Niobe)& ad-
uerſus deos contenderet,aut ſi erga patrē af-
ficeretur, vt Satyrus ille qui patris amator ap
pellabatur.inſanire namque nimiū videbať.
Circa igitur hæc nulla ē prauitas: propterea ꝙ
vnūquodq; per ſe(vt diximus) natura eſt ex-
petibile,exuperationes tñ ipſorum improbæ

ſunt,ac fugiendæ.Similiter nec incontinentia.
ẽtem̃ incontinentia non ſolũ eſt fugienda:ſed
etiã vituperãda.¶Obperturbationis autẽ ſi- 19
militudinem adiũgentes ſingula,incontinen-
tiã circa vnũquodq; dicũt;vt malũ medicũ,
aut malũ hiſtrionẽ,quem abſolute non dicerẽt
malum.vt igitur,neq; hic abſolute dicitur ma
lus,quia non eſt vitiũ quicq̃ ipſorũ,ſed ratio
nũ comparatione ſimile:ſic & illic ſolã exiſti-
mãdũ eſt incontinentiã & continẽtiã eſſe quæ
in ijs eſt circa quæ temperantia,intemperan-
tiaque verſatur.circa autem iram per ſimilitu
dinem dicimus.Quapropter & ipſam adden-
tes,incontinentem dicimus iræ quemadmo-
dum & honoris & lucri.

¶QVARTI CAPITIS NOTÆ.

¶Triplicia ſunt efficiẽtia voluptatẽ.q̃dã turpẽ vt ea quę 16
exuperationes voluptatũ efficiunt.quædam neceſſariam
vt cibꝰ & potus & venerea iis qui ad ꝓlem lege ſunt ſo-
ciati.quædam honeſtã & per ſe expetibilẽ potius q̃ neceſ
ſariã:vt honor,victoria,gloria,diuitiæ iis q̃ illa vt opor-
tet ſequuntur.primæ:infimæ ſunt & fugiendæ.tertiæ:ho
neſtæ ſunt & magis expetendæ.ſecundæ vero:mediæ,&
ſequendæ quidẽ non tamen tã honeſtæ q̃ neceſſariæ,ne-
ceſſitas em̃ vltima bonorũ conditio.¶Et re vera bonas
voluptates diducere poſſemꝰ in vtiles & neceſſarias;qua
les ſunt guſtꝰ & tactꝰ.in delectabiles quales ſũt honores,
gloriæ & ſimilia,& honeſtas,quales ſunt eæ quæ opera-
tiones ſequuntur virtutũ,& illæ duntaxat ſunt animi.ſed
de voluptatibus poſterius.¶Præter rectam rationẽ quæ
in ipſis eſt,Proprium eſt omniũ incontinentiũ & abſo-
lute & cũ addito rectã habere rationẽ(nã nõdũ corrupti
ſunt)ſed ob fortem cõcupiſcentiam faciunt oppoſitum
eius quod ex recta ratione rectoque iudicio iudicant eſſe

faciendum.¶ Incontinens habet cõcupiſcẽtias fortes ad
turpes delectationes pertrahentes,vt ad crapulandum,
ſcortãdum,mœchandum.ſed illa ſunt ſemper malitiæ
commixta.quare non ſolum vt delictũ vel peccatum,ſed
vt quodam modo vitium.concupiſcentia autem honoris
vel gloriæ non trahit ad aliquid malitiæ connexũ,ſed ſo
lum peccatur ꝙ plus q̃ oportet.vituperatur igitur vt de
18 lictũ,non autem vt vitiũ.¶ Niobe vxor fuit Amphionis
Thebani,quondã vana tumiditate numinũ contẽptrix,
de qua Ouidius ſexto ſuæ metamorphoſis.¶ Satyrus a-
more patris(vt volũt) plane furebat.¶ Similiter nec in-
continentia.ſimili modo nec incõtinẽtia abſolute eſt cir-
ca hæc,vt neq; circa hæc eſt prauitas.

16 ¶ QVARTI Capitis commentarius ad literam.

¶ Quartum cap.quatuor concluſionibus partitum eſt.

¶ Prima concluſio,Abſolute continẽs,& incontinẽs:cir-
ca eas voluptates,ac triſtitias quæ in guſtu,tactuq; ſunt
verſantur.Vtrum aliquis abſolute dicatur incõtinẽs,an
omnes ſecundum partẽ atq; ſecundũ quid:& ſi abſolute
incõtinens,circa quæ verſatur poſtea determinatio ſuſci
pienda erat.Et id in primis notũ eſt:cõtinentes,atq; con-
ſtantes,itidẽ incontinẽtes,ac molles circa voluptates,tri-
ſtitiaſq; verſari.& quoniam efficientiũ voluptatẽ:quædã
ſunt neceſſaria:ceu quæ ad ipſum corpus attinent,vt ali-
mentũ ad ſalutẽ,& veneris vſus ad ſobolẽ,& ſimilia eiuſ
modi,quæ circa temperãtiã,intemperantiãq; poſuimus.
alia vero nõ neceſſaria ſunt,ſed expetibilia quidẽ per ſe
ſunt:vt victoria,honor,diuitiæ:& quę eiuſce generis exi-
ſtunt,quæ bona quidẽ ſunt,atq; oblectãt,& vtraq; exupe
rare queũt.Sed eos qui circa victoriam,honorẽ,diuitias,
& cætera id genus præter rectam rationem exuperãt:nõ
abſolute incontinentes dicimus,ſed particulas adiicimꝰ,
& eos pecuniarum incontinẽtes,lucri incontinẽtes,hono
ris iræque incontinẽtes dicimus,quaſi ab abſolute incon-
tinẽtibus diuerſi ſint,ſed quadam ſimilitudine idem no-
men ſortientes: quemadmodum homo,& homo qui in
certamine vicit olympico.vbi communis ratio,a propria
ratione parum differt:attamen altera eſt.reſtat igitur vt
circa ea voluptuaria,voluptatẽq; efficientia quæ neceſſa

ria ſunt; abſolute continens, incontinenſque ſtatuatur.
¶ Secũdo. Adhuc eius rei id ſignum eſt: ꝙ incontinentia
non modo vt delictũ, ſed etiã vt quoddam aut ſimplici-
ter, aut aliqua ex parte vitium vituperatur. nemo autem
ob honoris, victoriæ, lucri & ſimiliũ perturbationẽ, hoc
pacto vituperatur. ſed is qui circa eas corporis volupta-
tes detinetur, in quibus tẽperantẽ, intẽperantemq; loca-
mus, qui quidẽ nõ eligẽdo ſed præter electionẽ, mentiſq;
deliberationẽ exuperatiões eorũ, quæ voluptatẽ efficiũt,
proſequitur. & contra, famis, ſitis, æſtus, frigoris, ſimiliũq;
omniũ (quæ ad guſtum tactũq; pertinent) dolorẽ inferen
tiũ exuperatiões refugit. & is nõ additione quadã vt is q
circa irã, & honorẽ: ſed abſolute dumtaxat incontinẽs di
citur, cuius rei iterũ id indiciũ eſt: ꝙ ſolũ circa guſtus, ta-
ctuſq; voluptates, intemperãtes dicimus. at conſentiũt o-
mnes temperantẽ, ac continentẽ: & intemperãtem, ac in-
cõtinẽtẽ circa eadẽ exiſtere. nõ igitur ab re cõtinẽtẽ, atq;
incontinẽtẽ circa eaſdem voluptates atq; dolores guſtus
ſcilicet ac tact⁹ collocauimus. ¶ Scd'a concluſio. Tempe- 17
rantẽ, ac intẽperãtẽ neutrũ talẽ dicimus: propterea ꝙ cir-
ca eaſdẽ voluptates ac triſtitias verſat̃. Nã & intẽperãtes
& incontinẽtes circa hæc eadem ſunt, verũ non eodẽ mo
do. nã intẽperãtes eligunt: incontinẽtes vero non eligũt.
quo fit vt eũ potius dixerimus intemperãtẽ, qui aut non
cupiens, aut remiſſe quidem cupiens: exuperationes vo-
luptatũ quærit, mediocreſq; dolores & horret & fugit,
q̃ qui ob vehementes cupiditates ipſa eadẽ agit. quid eñ
faceret intemperã s: ſi cupiditas ingrueret ingens, & circa
indigẽtiã neceſſariarũ rerũ vehemẽs dolor? ¶ Tertia cõ 18
cluſio. Circa rerũ honeſtarũ cupiditates, ſuas oppoſitas,
atq; medias: nõ ſtatuitur incõtinentia. ſunt eñ cupidita-
tum, voluptatũque: aliæ genere honeſtæ, atque ſtudioſæ,
aliæ inhoneſtæ, aliæ mediæ. nã eorũ quæ voluptatẽ effi-
ciũt: quędã natura expetibilia ſunt, vt honor, victoria, pa
rentes, liberi: quædã oppoſita, naturaque fugiẽda. & quæ
dã media, vt diuitiæ, lucrum, vt pri⁹ quodã modo diſtin-
ximus. & in omnibus quæ voluptatem efficiũt natura q
dẽ expetibilibus & mediis: non idcirco vituperãtur ho-
mines quia iis afficiãtur, ea cupiãt, ac amẽt, ſed ob modũ,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ga ſcilicet & cupiēdo,& amādo exuperēt & perinde qui prçter rationē eorū amore ſuccumbunt,vincūturq̨ præter rationē,& proſequūtur quæ honeſta,bonaq̨ ſunt.nō laudantur.vt ij qui circa honorē magis q̄ oportet ſtudēt, aut circa filios & parentes,hęc enim & bona ſunt,& qui circa hæc mediocriter ſtudēt,laudātur.attamē in his exuperatio quædā cōtingit.vt ſi quiſpiā ob filiorū amorem aduerſus Deos contenderet:vt Niobe.aut ſi quis ita erga patrē afficerēt:vt Satyrus ille,qui patris amator, hinc appellatus eſt,qui plane nimiū inſanire videbatur,attamē circa hæc non eſt vitiū,prauitaſq̨.nā vnūquodq̨ per ſe,vt dixim⁹,natura eſt expetibile.verūtamē exuperatiōes eorum improbæ ſunt,ac fugiendæ.non igitur circa ea incontinētia eſt.nam incontinētia nō ſolū fugiēda:ſed etiā

16 vituperāda eſt. ¶ Quartta cōcluſio.Secundū vnūquodq̨ prædictorum:quadā perturbationis ſimilitudine,& ſingulorum facta additione incōtinētes dicere ſolemus.Nā ſecundū vnūquodq̨ prædictorum voluptatē afferentiū & non neceſſariorū quidē:ſic dicim⁹ incontinētē,vt dicere ſolemus malū medicū,& malū hiſtrionē.at non abſolute malū medicū,aut malum hiſtrionē malū eſſe dicere-mus.nam non eſt vitium cuiuſq̨ ipſorum,ſed rationum cōparatione quiddā ſimile.igitur neq̨ hic abſolute continentiā aut incontinentiam exiſtimare oportet:niſi in iis circa quæ temperantia,intemperantiaq̨ verſatur.ſed circa iram,honorem,lucrū & ſimilia:per ſimilitudinem dicimus incontinentē,iccirco dicimus incontinentem iræ, incontinentem honoris,& lucri,& ſimiles huiuſmodi.

¶ Quod circa delectabilia præter naturam non ſit incontinentia,& eius duæ ſint ſpecies. Cap.V.

CVm autem quædam,natura vo-

20 luptatem efficiant:quorū alia ſimpliciter,alia generib⁹ animalium voluptatem,atq̨ hominum afferunt:quędā non natura,ſed partim ob morbos,partim

ob conſuetudinē, parti ob naturas prauas delectent: licet & circa horū ſingula ſimiles habitus cernere. Dico autē ipſos immanes: vt mulierē illam quā grauidas reſcindentem, fœtus deuorare aiunt, aut qualibus ferunt nōnullos circa pontū efferatos homines delectari. quorum alios inquiunt crudis, alios humanis carnib⁹ gaudere, alios ſuos filios ī conuiuijs cōcedēdos mutuo dare, aut id quod de Phalaride dicitur: atque hi quidem ſunt habitus ferales. Alij autē quibuſdam ob morbos, & ob inſaniam fiunt: vt qui mactauit matrē, atque comodit: quique conſerui iecur item comedit. Alij ſunt ex morbo, vel ex cōſuetudine: vt euulſiones pilorum, & vnguium eſus, & carbonū, & terræ: & inſuper venereorū habitus maribus. Alijs enim natura: alijs ex conſuetudine accidunt. vt ijs qui a pueritia conſueſcunt. Quib⁹ igitur cauſa eſt natura, eos nemo dixerit incontinentes. quemadmodū neque mulieres, ꝗ venerem non agant ſed patiantur: pari modo neque eos qui ob conſuetudinem, morboſve ſe habent. Igitur ſingula quidem horum habere, extra fines eſt vitij: quemadmodū & ipſa feritas. Habent autem vincere aut vinci, non eſt ea quæ abſoluta eſt continentia, aut incōtinētia: ſed ea quæ per ſimilitudinem dicitur. Quēadmodū & is qui circa irā ſic ſe habet: dicendus eſt cum affectu: & non incontinens abſolute. ¶ Omne

21 te.¶Omne nanque vitium exuperans & demē
tia,& timiditas: & intemperātia,& acerbitas:
aut eſt ferale,aut ex morbo.Nā qui talis eſt na
tura vt vniuerſa formidet,etiā ſi obſtrepuerit
ſorex:timidus eſt timiditate ferali.quidā etiā
muſcipulā ob morbū pertimeſcebat. & demē
tium qui natura quidem ratione carent,ſenſu
que tantūmodo viuūt,immanes ſunt.quales
nonnullæ nationes ſunt longe habitantiū bar
barorū.Qui vero non natura,ſed ob morbos
vt comitialē,aut inſaniā:ij ſunt morboſi.fieri
autem poteſt vt horū aliqua quiſpiā interdum
habeat tantū:ſed non ſuperetur:vt ſi Phalaris
puerū percupiēs comedere,ſeſe detineret,aut
a nefanda libidine abſtineret.Fit etiā vt nō ſo
lum habeat,verū etiam ſuperetur.Vt igitur &
prauitatū ea quidem quæ eſt humana,abſolu
te dicitur prauitas,alia vero cū additione(fe
ralis in quā,aut ex morbo)& non abſolute:ſic
& incontinentia alia eſt feralis,alia ex morbo.
Abſolute autem ea eſt ſola,quæ intemperātiæ
humanę non egreditur fines. Perſpicuū igitur
eſt incontinentiam & continentiā in ijs eſſe dū
taxat,circa quæ intemperantia,temperantiaꝗ́
verſatur.& in cæteris ſpeciem aliā incontinē
tiæ eſſe,quæ quidē non abſolute,ſed per tranſ
lationem incontinentia dici ſolet.

¶QVINTI CAPITIS NOTÆ.

¶Circa Pontum,Danubiū,& pleriſque aliis in locis le Pontus
guntur fuiſſe feri,Nam Eſſedones populi,Danubii acco Danubius

Eſſedones læ:parentum & propinquorum funera victimis,& feſto
conuentu familiarium celebrant,cadauera aũt laniata,&
pecorũ viſceribus immixta obſonando,epulandoq̧ cõſu 10
mũt.capita vero auro,argẽtoq̧ ornata,ꝓ poculis habẽt.
Hircani Hircani,Caſpij & Bactriani,canes ad id officii domi edu
Caſpii cãt:vt illis mortuos deuorandos,laniãdoſq̧ præbeãt.In
Bactriani dorũ Maſſagetæ ꝓpinquos,cognatoſq̧ cum ad multã ſe
Maſſagetæ nectutẽ puenerunt,vel aliquo caſu,morti propinquãt:iu
gulatos ante,magno epularũ apparatu aliis eduliis mix-
tos comedũt:aiũtq̧ id facere ꝙ peſſimã hominũ fortunã
exiſtimãt a vermib⁹ deuorari.Scian⁹ canes ſanguine pa-
Seianus ſcebat humano:quo aduerſus hoſtes ĩ bello ſæuiores eſ-
Bactri ſent. Bactri ad belli vſum carnibus humanibus nutriũt
canes,& illis in cibum obiiciunt ſenes.Et hæc omnia im-
mania,feraq̧ ſunt.¶ Phalaris Agrigẽtin⁹ Siciliæ tyrãn⁹
tormentorũ immanitate gaudebat,& immania patrare.
Ouidius De quo Ouidius.
Phalaris Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Perillus Torruit:infelix imbuit autor opus.
zeno. zenonẽ tormẽtis enecauit,& multa huiuſmodi crudelia 11
facta cõmiſit.¶ Aut a nefanda libidine.nefanda non fan
da ꝙ nefas ſit non modo talia patrare:ſed & nominare.
nominat enim Ariſtoteles ea dũtaxat fera:quæ horrorẽ
nõ nimiũ ingerunt nominata.ab aliis autem abſtinet.vt
quæ infanda ſint,qualia fabulæ de Paſiphae & Prœtidi-
bus,quæ nullus honeſtus ob horrorem nominat.& ſacra
abſtinẽt eloquia:ſatiſq̧ ſit noſſe,propter illa mundum ſe
mel periiſſe:ignem,picẽ,& ſulphur de cælo pluiſſe,& ſe
deum manifeſtũ præbuiſſe vindicem.¶ Pilorum euulſio
nes.ſunt qui q̃primũ iraſcũtur pilos ſibi vellitãt:crineſq̧
furioſorũ more dirũpũt.¶ Sorex,mus.¶ Muſcipula,tẽ-
diculũ capiẽdorũ muriũ.¶ Morb⁹ comitialis quo ſubito
tẽtati concidũt,aliquãdiu mortuis ſimiles:qui & Hercu
leus morbus,& epilepſia dicitur.¶ Et in cæteris ſpeciem
aliã incõtinẽtiæ.Earum incontinẽtiarum quædam eſt in-
cõtinẽtia cũ adiũcto humana. Alia vero cum adiecto in-
cõtinentia feralis.ſed vitium ferale longe deterius fugibi
liuſq̧ q̃ feralis incontinentia.a quo vtroque qui vere bo-
nus eſt & ſolus potens det reſpirare mundum.

¶QVINTI capitis commentarius ad literã.

¶Quintum capitũ. duabus concluſionibus partitum eſt.

20 ¶Prima cõcluſio. Circa ea delectabilia quæ præter, cõtra ꝗ naturam ſunt: minime ſumẽda eſt incontinentia. Nam voluptatem efficiẽtium: quædam eã natura efficiũt. & horũ quædã ſimpliciter, omnibuſq; animalibus. porro quædam pluribus animaliũ generibus, atq; hominibus: quædã hominibus ſolũ voluptatẽ afferũt. alia vero nõ natura, ſed prꝭter naturam voluptatẽ efficiũt, & horũ quædã ob morbos, quꝭdam ob cõſuetudinem, quædam vero ob prauas complexiones, atq; naturas, & in his omnibus huiuſmodi cõtra naturã delectabilia relinquũt ſimiles habitus, habit⁹ dico vnde immanes, feroſq; dicimus, vt mulierẽ illã quã grauidarũ aluos reſcindentem, fœtus deuoraſſe dicũt: immanem dicimus. atq; eos qui talibus oblectarentur, qualibus ferũt nonnullos circa Pontum efferatos homines delectari. quorũ aiunt alios crudis, alios humanis carnibus gaudere, ac veſci: alios in cõuiuiis filios ſuos mutuo epulandos dare. aut quod de Phalaride narratur. & hi omnes habitus ſunt ferales, immaneſq;, quos quidã ob morbos, & inſaniam incurrunt: vt is qui matrem mactauit, atq; comedit. pariter & is qui cõſerui ſui iecur mãdit. & quidam eiuſmodi feros habitus ex morbo: alii vero conſimiles ex conſuetudine trahunt. vt pilorum euulſiones, vnguium, carbonum, terræ eſus: inſuper & maſculorum nefanda libido. quidam vero natura fera hos conſequuntur, & alii eoſdem, atque conſimiles conſuetudine. vt ii qui a pueritia conſueſcũt. at vero eos quibus natura fera eiuſmodi delectabilia proſequendi cauſa eſt: nemo dixerit incõtinentes vt neque mulieres cõtinentes ꝙ generationis opus nõ agant ſed patiantur. id enim illis natura aſtringẽte, prouidẽteque conuenit. Neque ſimili modo eos incontinẽtes dicimus: qui ob cõſuetudinem, morboſꝗ talia ſequũtur. nam qui ex cõſuetudine, aut morbo ſingula horum proſequitur: extra fines eſt vitii, quemadmodum & ipſa feritas. incontinentia autem vitiorum limites non excedit, circa igitur ea delectabilia minime incontinentia ſumenda eſt. & tales concupiſcentias habentem, aut vincere, aut vinci; neque abſolute continentia aut in

continentia eſt,tametſi ſimilitudine quadam dici nihil re-ferat,quemadmodum is qui circa iram ita ſe habet dicen-dus eſt,cum affectu,ipſiuſque perturbationis nominis ex preſſione continens,aut incontinens:& non abſolute con tinens,aut incontinens. ¶ Secunda concluſio.Quædam incontinentia feralis,& quædam ex morbo dicenda eſt. Nam omne exuperans vitium,omniſque modum huma num ſuperexcedens prauitas:vt exuperans dementia,ti-miditas,intemperantia,crudelitas & ita ſecundum alias malitias:aut feralis eſt,aut ex morbo.Nam qui talis eſt natura vt vniuerſa formidet etiam ſi obſtrepuerit ſorex: timidus eſt timiditate ferali.verum etiam & quidam ob morbum,muſcipulam pertimeſcebat.& ſunt quidam de mentium,qui natura ratione carent : ac ſenſu tantum-modo viuunt.& hi quidem immanes ſunt:quales non-nullæ nationes longe habitantium barbarorum ſunt.qui vero crudelia quædam tentant ob morbos,vt ob comi-tialem,aut inſaniam:ii morbidi feri ſunt.At fieri poteſt vt aliquis horum immanium nonnullorum appetitum habeat:ſed non ſuperetur.vt ſi Phalaris puerum mande-re percupiens:ſeſe contineret,aut a nefanda libidine abſti neret.fieri etiam contra poteſt vt non ſolum talem ha-beat appetitum:verũetiam ſuperetur.igitur vt ſola pra-uitatum,quæ humana eſt abſolute prauitas dicitur,& alia non abſolute ſed cum additione quadam,vt praui-tas feralis,prauitas ex morbo:ita par,conſentaneumque eſt,vt incontinentia quæ humana non eſt quædam qui-dem feralis,& quædam ex morbo dicatur,& ea ſola ab ſolute dicatur incontinentia,quæ delectabilium huma-næ intemperantiæ fines,modumque non egreditur.Sed iam ſatis perſpicuum euaſit,ſimpliciter continentiam ac incontinentiam in iis duntaxat reperiri:circa quæ tem-perantia,intemperantiaque verſatur.& in cæteris alium continentiæ modum,atque ſpeciem eſſe:quæ non abſo-lute quidem incontinẽtia,ſed ſimilitudine,tranſlatitieque incontinentia dici ſolet.

¶ De incontinentia iræ:voluptatũ diffe-rentiis,& vitio humano, Cap.VI.

POſt hæc autem & minus eſſe turpem, iræ ꝗ cupiditatũ incontinentiã oſtendamus. Ira nãque aliqua ex parte & non perfecte rationem audire videtur: perinde atq; veloces miniſtri. qui quidem antea ꝗ totũ id audierint quod dicitur, excurrũt: deinde in agẽdo aberrant. canes etiam anteaꝗ conſiderent ſi ſit amicus, ſi tantum pulſauerit oſtium, latrant. Sic & ira propter caliditatem, celeritatemq; naturæ audita quidem ratione, non præcepto aũt audito, ad ipſam properat vltionem. ratio nanque vel imaginatio contumeliam aut paruipenſionem eſſe oſtẽdit. illa autem ac ſi ratiocinatione facta concluſerit oportere tali bellũ inferre: ſtatim inſurgit. At cupiditas ſi ſolum dixerit ratio aut ſenſus hoc afferre voluptatẽ. ꝑgit ad fruẽdũ. Quare ira quidem ſequitur quodã modo rationẽ: cupiditas aũt non ſequitur. turpior igitur eſt. nã incontinens quidẽ iræ a ratiõe quodã modo vincitur. cupiditatis autem nõ a ratione ſed a cupiditate. ¶ Prẽterea magis eſt ignoſcendum: ſi quiſpiã naturales appetitiões ſequat̃. quippe cũ & cupiditates tales ſequenti, quæ ſunt omnibus cõmunes, & quoad cõmunes ſunt, venia magis detur. At ira atque acerbitas magis eſt naturalis, quã ex cupiditates ꝗ exuperant, & quæ non ſunt neceſſariæ. Vt qui ſe excuſabat ꝙ patrem pulſaret, & hic enim dixit ſuum

patrem pulſabat,& ille ſuum:& hic etiam(oſtē ſo puero)cum vir fuerit,me pulſabit.eſt enim nobis gentile.Et qui trahebatur a filio,ſiſtere iubebat in oſtio:& ſe eũ patrē eouſq; traxiſſe dicebat.¶Præterea iniuſti magis ſunt ij qui magis occulte procedunt,ac inſidias faciunt. iracũdus igitur non inſidias facit,nec ira:ſed eſt manifeſta.cupiditas autem contra quemad- modum venerem aiũt.Nã ipſam dolos necte re dicunt.& Homerus baltheum ipſi tribuit, in quo fraudem etiam ineſſe dicit.

Fraus quoq; ineſt:quæ prudētē ꝑſæpe fefellit.

Quare ſi cupiditas magis ſit iniuſta q̃ ira:&in continentia quæ eſt circa ipſam,turpior erit ea quæ eſt circa irã,& abſolute incõtinentia,atq; quodã modo vitiũ.¶Inſuper nemo vtit' libi- dine dolens.ſed qui facit ꝑ irã,dolens omnis facit:qui vere exequitur libidinem,id facit cũ voluptate.Si igitur ea ſunt magis ĩiuſta quib⁹ iraſci magis ĩiuſtũ:& incontinentia profecto quæ fit ob cupiditatem,magis erit iniuſta:non eſt em̃ in ira libido.Incontinentiã igitur circa cupiditates,turpiorem eſſe incontinentia cir- ca irã:& continentiã atque incontinẽtiã circa corporis cupiditates voluptateſq; verſari,ex ijs quæ diximus perſpicuũ iam euaſit.¶Ha- 23
rum autem ipſarum differentiæ ſunt ſumẽdæ, Nam(vt ab initio diximus)aliæ ſunt humanæ ac naturales & genere,& magnitudine:aliæ ſe

rales,aliæ ob labefactatum principium, atque morbos emergunt. Circa autem harum tantũmodo primas:tẽperantia,intemperãtiaq; verſatur. Quapropter & feras nec temperatas nec intemperatas niſi per trãſlationẽ dicimus:& ſi quo omnino aliud gen⁹ animalium ab alio differt petulantia,coitu, voracitateq;. Nõ enĩ habent electionem,nec rationem.ſed dimotæ ſunt a natura:pinde atq; ij homines qui ſunt
24 mente capti atq; inſani.¶ Feritas autem minus eſt malum,q̃ vitium:ſed terribilius eſt. Nõ enĩ corruptũ eſt id quod eſt optimum:vt in homine.ſed non habet. Fit igitur pinde atq; ſi quiſpiam inanimatũ cũ animato cõpararet, vtrũ ſit peius. Sẽper enim prauitas eius quod non habet principiũ minus nocere poteſt.at mens principiũ. Perĩde eſt igitur atq; ſi quiſpiã iniuſticiã ad iniuſtũ hominem cõpararet.eſt enĩ vtrũq; aliquo modo peius.homo nãq; malus millies plura mala,q̃ fera facere poteſt.

¶SEXTI CAPITIS NOTÆ.

22 ¶ Ratio nãq; vel imaginatio.quia nõ ſemper pro veritate ſed opinione,imaginationeq; iraſcimur,non ſemper iuſte ſed etiam nõnunq̃ iniuſte.¶ Si ſolum dixerit ratio aut ſenſus,q̃uis etiã aliquo pacto nõ oſtenderit.atq; ita eſt,vt puer enim nõ facile illuditur ſed celeriter ꝓbabilĩ ducitur argumẽto:cupiditas ad ſolũ nomen ꝓcurrit,aut q̃primũ audito noĩe fugit.¶ Dicũtur hæ voluptates humanæ genere:quãdo eius generis voluptatũ ſunt,quas homo natus eſt cõcupiſcere.mãdere enim pueros,carbones,& præſegmẽta vnguiũ:nõ hoĩ ſua natura competit: neq; ad illorũ voluptates natus eſt,naturave trahitur.

¶Perinde eſt igitur. Perinde eſt comparare feritatem ad feram, ac iniuſtitiam ad hominem iniuſtū. Et vtrunq(iniuſtitia inq̃ & iniuſtus homo) aliquo modo deterius feritate, & fera. quandoquidem malus iniuſtuſque homo milies plura mala q̃ fera facere poteſt. 14

¶SEXTI capitis commentarius ad literam.

¶Sextum cap. duabus cōcluſionibus, & vna differentia partitū eſt. ¶Prima concluſio. Incōtinētia irę, minus q̃ cupiditatum turpis habetur. ¶Primo. quia ira aliquo pacto rationē audit, q̃uis imperfecte: & haud ſec⁹ q̃ veloces miniſtri qui priuſq̃ id totum quod illis mādatur audiāt: excurrunt, & ſubinde in agendo aberrant. aut perinde ac canes, qui priuſq̃ conſiderēt an amicus ſit qui obſtrepuerit, foreſve pulſauerit: allatrāt. ita quoq; & ira propter celeritatem, feruorēq; naturæ audita ratione, ſed præcepto haud quidem expectato: properat ad vltionē. ratio enim, aut imaginatio iræ: contumeliam aut paruipenſionē eſſe oſtendit. at illa protinus ac ſi ratiocinatione concluſerit tali iniurianti repugnādum eſſe, bellūque inferendum: ilico inſurgit. cupiditas vero ſi ſolum in mētem, cogitatūq; venerit, aut ſenſus quicq̃ afferre voluptatē dixerit: adfeſtinat ad fruitionem. igitur audit, ac ſequitur aliquo pacto ira rationē: cupiditas autē nō ſequitur. ergo cupiditatum incontinentia, q̃ incōtinētia iræ turpior eſt. Incontinens enim iræ quodā modo a ratione vincit: incontinens autem cupiditatis nō a ratione ſed a ſua vincitur cupiditate. ¶Secundo magis illi ignoſcendum eſt, qui naturales appetitiones ſequitur. nā ill qui tales cupiditates ſequtur quæ omnibus communes ſunt, & quatenus cōmunes ſunt, magis venia dignari ſolet. atqui ira, ireq; excādeſcētia magis naturalis eſt: q̃ illę exuperantes libidinum perturbationes, & quæ minime neceſſariæ ſunt. quod exēplo prodidit ille qui ſeſe excuſabat ꝙ ſuū patrē pulſaret: nā & hic(inquit) patrē ſuum pulſabat: & ille ſuum: & hic etiam (oſtenſo puello) dū adoleuerit vir, me ipſe pulſabit. hoc enim nobis gētile, hæreditariūq; eſt. & alter qui cū a filio protrahebatur: in hoſtio ſiſtere iubebat. nā eouſq; ſe patrē traxiſſe dicebat. incontinens igitur iræ magis venia dignus, ac min⁹ turpis eſt ipſo cupiditatū incōtinēte. ¶Ter 22

tio.ii magis iniuſti ſunt qui magis occulte procedũt,inſi-
diaſqꝫ moliunt̃.at nec iracũdus,nec ira inſidias tendũt:eſt
enĩ aperta.cupiditas autẽ cõtra:occulta eſt,moliturqꝫ in-
ſidias,quẽadmodũ Cyprigenã Venerẽ aiunt.nam(vt di-
cunt)dolos nectit ipſa Venus.& Homerus baltheum Ve
neri tribuit:in quo fraudem etiam ineſſe dicit.inquit enĩ.
Fraus quoqꝫ ineſt adimens longe mentem ſapienti.
Quare ſi cupiditas magis quã ira iniuſta eſt:merito eue-
nit vt cupiditatum incontinentia turpior ipſa ſit,ꝙ incon
tinentia ſit ob iram.immo vero cupidinum incontinẽtia:
abſolute incõtinentia,& quodã modo vitiũ eſt. ¶ Quar-
to.nemo vtitur procacitate dolens.at vero omnis qui per
irã quicꝙ agit:dolẽs agit:contra vero,libidinẽ procacita-
temqꝫ exequens:cum voluptate exequitur,atqꝫ gaudet.ſi
ergo ea magis iniuſta ſunt,quibus magis iraſci iuſtũ eſt:
voluptatũ profecto incontinentia magis iniuſta erit,nam
perperã cum voluptate agit.at in ira nulla adeſt ꝓcacitas,
nullaqꝫ voluptas libidinis.conſtat ergo circa cupiditates,
incõtinẽtiam turpiorẽ eſſe:ꝙ circa iram.& ex iis quæ iam
quoqꝫ dicta,ſimpliciter incontinẽtiam circa corporis illece
bras,voluptateſqꝫ verſari:iam ſatis euaſit perſpicuum.
23 ¶ At voluptatũ differẽtias hic parumper iterũ reſumere-
re par eſt.Nam ab initio determinatiõis huiuſce rei dictũ
eſt:earũ quaſdam eſſe humanas ac naturales genere qui-
dem & magnitudine,& alias ferales eſſe:quarũ quæ iam
ob oblæſum tũ cõplexionis,tũ rationis principiũ contin
gũt,quædã ob morbos,& quædã ob cõſuetudinẽ,& ſo-
larũ primarũ tẽperantiã,intẽperãtiamqꝫ eſſe.& hinc quo
que fit,vt neqꝫ feras temperatas,neqꝫ intẽperatas eſſe niſi
tranſlatitie dicamus,ꝗuis prorſus aliquod aliud aĩaliũ ge
nus ab alio gñe differat:vt cõtumelia,ſalacitate,edẽdique
voracitate.nã neqꝫ electionẽ,neqꝫ rationẽ habẽt:ſed a na
tura & electione,& ratione captæ ſunt,penituſqꝫ exortes:
perinde atqꝫ hoĩes qui mẽte capti ſunt,atqꝫ inſani:ſua in-
24 ſania,electione,rationeqꝫ ſpoliãtur. ¶ Secunda cõcluſio.
Animalium feritas minus malũ eſt ꝙ humanũ vitiũ,ſed
terribilius quiddã eſt.Nã in feris animalibꝰ corruptũ nõ
eſt id quod eſt natura optimũ,quẽadmodũ in prauo ho-
mine corruptũ eſt,nã animal ferũ id optimũ natura non

habet.Fit igitur vt cum feritas vitio comparatur,perin-
de ſit,atque ſi quiſpiam inanimatum cũ animato cõferat
vtrum ſit peius.ſemper enim prauitas eius quod non ha
bet pricipiũ.minus nocere poteſt.mẽs autẽ quoddã prin
cipium eſt.rurſum cum comparatur feritas vitio:perinde
eſt,atque ſi quiſpiam iniuſtitiam ad iniuſtum hominem
conferat.eſt enim vtrunq; quodam modo peius:hic con-
ſuetudine,hæc natura.iniuſtitia deterior feritate,iniuſtũ
ipſa fera.homo nãque malus millies plura mala q̃ fera,
facere poteſt.terribilem tamẽ eſſe animalium feritatem:
ſatis conſtat.eſt itaque notum:animalium feritatem mi-
nus malum eſſe,q̃ humanum vitium q̃uis terribilius.

¶ De continente,incontinente,con-ſtante,& molli. Cap.VII.

FIt aũt vt circa voluptates doloreſq; 25
per tactum,guſtumq; & cupiditates
ac fugas,circa quæ verſari temperã
tiam & intemperãtiã prius eſt defi-
nitum:ita ſeſe habeat quiſpiam,vt aut ſupere-
tur ab ijpſis quæ plerique ſuperant homines,
aut ſuperet ea ipſa a quibus pleriq; vincũtur.
Atq; ſi circa voluptates ita ſeſe habeat:primo
quidem modo incontinẽs eſt:ſecundo autẽ cõ
tinẽs.Sin circa dolores,primo quidem modo
mollis eſt:ſecũdo aũt conſtans.In horũ aũt me
dio plurimorũ hominũ habitus collocanť:etſi
ad deteriores magis declinãt.¶ Quoniã autẽ 26
quædã voluptatũ ſunt neceſſariæ,quædã nõ
neceſſariæ,& vſq; ad quẽdã terminũ:exupera
tiões vero defectioneſue nõ ſunt neceſſariæ.
Et ſimili mõ res ſeſe habet & in cupiditatibus,
atq; doloribus.Qui voluptatũ exuperatiões,

aut exuperantes voluptates ob electionem at-
que ob ipſas,& ob nullã rem aliam inde pro-
uenientem perſequitur:intemperans eſt.hunc
ẽm non pœnitere neceſſe eſt.quare eſt incura-
bilis.quem enim non pœnitet,is eſt incura-
bilis. Qui vero deficit:oppoſit⁹ eſt.Atq qin-
27 ter hos medius collocatur:temperans eſt.¶Si
militer intemperans eſt,& qui(non quia vinci
tur,ſed ob electionem)dolores corporis fugit.
Eorum autem qui non eligunt,alius ob volu
ptatem:alius ob eius fugam doloris,qui a cu-
piditate prouenit,ducitur.¶Quare inter ſeſe
differũt.cuilibet ẽm deterior eſſe videbitur:ſi
quis non cupiens,aut remiſſe,quippiã ageret
turpe,quam vehementer cupiens,& ſi non ira
tus pulſaret,quã concitatus ira.quid ẽm age-
ret,ſi eſſet in perturbatione?quapropter intem
perans incontinente deterior eſt.at eorũ quos
diximus,alter mollitudinis magis ſubijcit̃ ſpe
28 ciei,alter eſt incontinens.¶Atq; incontinenti
quidẽ incõtinens molli vero conſtãs opponi
tur.Conſtantia nãq; in reſiſtendo:continẽtia
vero in ſuperãdo cõſiſtit.ſuntq; diuerſa reſi-
ſtere ac ſuperare:ſicut haud vinci,& vincere.
29 ¶Quapropter & continentia magis q̃ cõſtan-
30 tia eſt expetenda.¶Qui autẽ aduerſus,quę ple
rique reſiſtunt & poſſunt,deficit:is mollis eſt
atq; delicijs defluens(deliciæ nãq; ſunt molli
tudines quædã)qui quidem veſtem trahit,ne

ſubeat laborẽ tollendi,& cũ imitetur ægrotantem:ſe nõ putat miſerum eſſe,qui miſero ſimilis eſt.¶Similiter res ſeſe habet,& circa cõtinentiam & incõtinẽtiã.Non eſt em̃ mirũ ſi quis a vehemẽtib⁹ exuperãtib⁹,aut voluptatib⁹,aut doloribus vincitur:quin ignoſcendũ eſt ſi reſiſtens vincitur tandẽ.vt Theodecti poetæ Philoctetes,a ſerpente morſus.Aut Carcini Cercyõ in Alope:& vt hoĩes ij qui detinere riſum enitentes accumulatũ illũ effundũt:vt accidit Xenophãto.Sed ſi qs ijs quib⁹multitudo reſiſtere poteſt:ſuccũbit,& nõ aduerſari poteſt, non ob generis naturã aut ob morbũ:qualis eſt mollitudo quę regibus Sctitarũ ineſt ob genus;& vt fœmella a maris diſtat natura.¶Vi- 32
detur aũt & is qui eſt ad iocũ propenſior,intẽperãs eſſe:eſt tñ mollis.Nã iocus relaxatio eſt: ſiquidẽ requies eſt.qui vero ad iocũ procliuis eſt:ex ijs eſt qui in hac exuperãt.¶Atqui incõ 33
tinentiæ alia eſt temeritas,alia infirmitas.Quidam em̃ deliberatiõe facta.nõ perſiſtũt in ijs quæ ſtatuerunt ob perturbationem:quidã ex eo quia non conſultarunt,a perturbatiõe ducuntur.Sunt em̃ qui ante ſentientes & præuidẽtes:ac ſeipſos rationẽq; excitãtes,non ſuperãtur a perturbatiõe,ſiue voluptatẽ id quod mouet,ſiue dolorem efficiat,perinde atq; prætitillati nõ titillãtur.¶Maxime autem celeres 34
ac bilioſi atrabili:temeraria incontinẽtia ſunt

incontinẽtes.Illi enim velocitatem:hi ob vehemẽtiam,non expectāt rationem:ex eo quia ipſius ſunt imaginationis ſequaces.

¶SEPTIMI Capitis notæ.

¶Ii qui inter continentes & incontinentes continentur: ſunt qui ſuperant voluptates a quibus vincuntur incontinentes:ſed vincuntur a voluptatibus quas vincunt,ſuperantque continentes.Ii tamen ad deteriorem partem magis declinant,appellanturqꝫ ideo potius incontinentes:quis partim videantur habere vtrunqꝫ.Et inter mollem,& conſtantem:ſunt qui vincũt dolores a quibus vincuntur molles,ſed vincuntur a doloribus quos ſuperāt conſtantes.& partim conſtantes,partimque molles eſſe videntur,ſed deterioris partis nomen potius ſibi ven‑
26 dicant,molleſqꝫ appellãtur. ¶Incurabile,difficile cura‑
27 bile.¶Alope Cercyonis filia ex qua & Neptuno natus eſt Hippotoõ,luctatus pater diu ferre ſtuprũ filiã,tandẽ impatientia victus doloribus ſuccubuit.¶Xenophantus in conuiuio cum luctatus voluiſſet riſum detinere,copioſiſſime effudit.vt noſtri de Philemone aiunt,quẽ immoderatum riſum abſtuliſſe ferũt,paratas em̃ ficos atqꝫ in conſpectu poſitas aſello cõſumẽte puellũ vt illũ abigeret inclamauit.qui cũ iam comeſtis omnibus ſuperueniſſet:quoniam(inquit)tam tardus aduenisti,da nũc merũ aſello.ac vrbanitatem dicti crebro anhelitu cachinnorũ
33 proſecutus,ridẽdo defecit.¶Titillatur quis:cũ leui tactu inhorreſcit,quẽ ſubinde refugit,riſuqꝫ plerũqꝫ ſoluitur. ¶Sub incõtinẽtia temeraria,& infirma:molliciem temerariam,pariter & infirmam intelligimus.

¶SEPTIMI Capitis commentarius ad literam.

25 ¶Septimum cap. octo concluſionibus,quatuor diffinitionibus,& vno corollario partitũ eſt. ¶Diffinitiones. Incontinens,eſt qui a voluptatibus guſtus,tactuſve ſuperatur:quas plerique ſuperant.Continens,eſt qui guſtus,tactuſue voluptates ſuperat:a quibus pleriqꝫ ſuperantur. Mollis:eſt qui a guſtꝰ,tactuſue doloribꝰ ſuperatur:quos pleriqꝫ ſuperant.Conſtans vero:qui guſtus,tactuſue ſuperat triſtitias;a quibus plerique ſuperantur.Nam fit vt

circa voluptates,atque triſitias per guſtũ,pariter & tactum acceptas,circa horum ſenſuum illecebras,atque circa eos quos homines refugiũt dolores(circa quæ oïa tẽperantiam,intemperãtiamque verſari prius definitũ eſt) quiſpiã ita ſeſe habeat:vt ab ijs ipſis ſuperẽt quas plerıq; ſuperant,aut eas ſuperet a quibus plerique ſuperãtur,ſi circa voluptates ita ſe habeat.primo modo incontinens eſt:ſecundo autem modo continens.ſin vero circa triſtitias:primo quidẽ modo mollis eſt:Secũdo autẽ modo cõſtans.& inter hos plurimorũ hominum habitus continẽtur,q̃uis ad deteriores partes declinent,ac prolabantur. ¶Prima cõcluſio.Intemperantia longe deterior eſt ipſa 26 incõtinentia.Nam voluptatũ guſtus,tactuſque:quædam ſunt neceſſariæ,ſed vſq; ad quẽdam terminum,certãq; menſuram,quædã non neceſſariæ vt exuperationes,atq; defectiones.exuperatiões em̃ defectiõeſve neceſſariç nõ ſunt.& vt de voluptatibus,ita eſt & de earum doloribꝰ. & qui voluptatũ exuperationes,immo ipſas exuperantes voluptates ob electionem,atq; ob eas ipſas neq; ob aliud quicq̃ inde proueniẽs proſequitur:intemperãs eſt. qui autẽ ob electionem & ob eas ipſas,nec ob aliud quicq̃ proſequitur voluptates:eũ facti non pœnitet. Quem aũt non pœnitet,is incurabilis eſt.intemperans igitur incurabilis eſt.at incontinẽtem(perturbatione ſedata)& pœnitet & curabilis eſt.Igitur intẽperantia longe deterior eſt,ipſa incontinentia:qui vero ex electione deficit,atquẽ ob eas ipſas,voluptates refugit inſenſibilis eſt,intemperantique oppoſitus.& inter hos intemperantem ſcilicet, & inſenſibilem:medius temperans collocatur.¶Secun- 27 da concluſio.Non modo intemperans incontinente ſed & molli deterior eſt.Nam intemperans eſt qui non quia a perturbatione,ſed quod ob electionem ipſam dolores corporis refugit.ſed eorum qui non eligunt quidam ob voluptatẽ vt incontinens,& quidã ob fugã doloris q ex cupiditate prouenit:ducitur,vinciturque.quare intemperans,& incontinens,& mollis inter ſe differunt. At cuilibet is deterior eſſe videbitur:qui aut non cupiẽs,aut remiſſe cupiens quippiam agit turpe:quám ſi vehementer cupiens id admitteret.vt deterior eſſe videbitur ſi quis

non iratus,alterum pulſauerit:quam ſi id egerit,ira cō-
citatus.Quid enim tum ageret ſi in perturbatione eſſet?
eſt igitur intemperans:& incontinente,&molli deterior.
Eorū eñ quos diximꝰ alter mollitudinis ſpeciei ſubiicit,
28 & alter incontinēs eſt.¶ Tertia concluſio.Continens in-
continenti,& conſtans molli opponitur:& ſunt cōtinen-
tia,& conſtātia diuerſa.Continentē incontinēti & conſtā
tē molli oppoſitū eſſe:ſtatim notū eſt.nam continens vin
cit,incontinens vincitur.& conſtans reſiſtit:mollis succū
bit atque ſuperatur.& quia continentia in ſuperādo cōſi
ſtit,& conſtantia in reſiſtendō:& ſuperare,& reſiſtere di-
uerſa ſunt:vt vincere & non vinci.ſunt igitur continen-
29 tia,& conſtantia diuerſa.¶ Corollarium.Quo fit vt con-
tinentia magis q̄ conſtantia:expetenda ſit.Nam vincere
30 q̄ non vinci præſtabilius eſt.¶ Quarta concluſio.Mollis
eſt qui aduerſus ea aduerſus quæ plerique reſiſtūt & poſ
ſunt,ſuccumbit.Nam qui doloribus ſuccumbit aduerſus
quos & pleriq; reſiſtunt,& poſſunt:mollis eſt,deliciiſq;
defluens.deliciæ eñ mollitudines quædā ſunt:vt qui ve-
ſtem trahit ne tollēdi ſubeat laborē.qui cū imitetur ęgro
tātem:non ſe putat eſſe miſerum,ſemper quidem miſero
ſimilis.mollis igitur iiſce ſuccumbit aduerſus quæ pleri-
31 que reſiſtunt,poſſuntque.¶ Quinta concluſio. Non o-
mnis quia voluptatibus,aut doloribus,reluctatus vin-
citur:incontinens ,aut mollis eſt.Nā vt de conſtantia &
mollitudine ad dolores moleſtiaſq; fugiendas:ita quoq;
de continentia & incontinētia circa voluptatū illecebras
aut ſequēdas aut fugiendas.atqui mollitudo & conſtan-
tia non circa omnes dolores moleſtiaſq; verſatur,ſed cir
ca eas quas pleriq; vincūt:& a quibus etiā pleriq; vincū-
tur.quare & circa conſimiles voluptates continentia atq;
incontinentia.Nā ſi quis a vehementibus,exuperantibuſ
q; voluptatibus aut doloribus vincitur:nihil mirū eſt ſi
neq; incōtinens neq; mollis eſt.verū ignoſcendū eſt illi:
ſi reluctatus tandē vincitur,vt Theodecti poetæ Philocte
tes a ſerpente morſus.aut Carcini Cercyon in Alope,&
vt homines ii qui detinere riſum enitentes:accumulatius
illum effundunt:quod accidit Xenophanto.ſed ſi quis
iis doloribus quibus multi reſiſtere valent,ſuccumbit?

neq; aduerſari pōt nō ob generis naturā,neq; ob morbū is incōtinēs molliſve dici poteſt.ob generis quidē naturā dico:nā Scitharū regibus quædā ob genus mollitudo ineſt,qđ vt fœmina virilitate degenerat maſcula.¶ Sexta cōcluſio. Qui ad iocum propenſior eſt:non intēperās, ſed mollis eſt.Nā iocus:quædā eſt laboris relaxatio.eſt etenim quædā a laborib⁹ requies.at qui ad iocū propenſior habet̄ ex iis eſt qui in hac laborū relaxatiōe,requie, atq; fuga exuperāt.eſt igitur ad iocum propēſior,mollis, & nō intēperās.¶ Septima cōcluſio.Incōtinētiæ,& mollitiei duæ ſunt ſpecies:temeritas ſcilicet,atque infirmitas. Nā quidā deliberatiōe facta:in iis ipſis quæ ſtatuerūt,ob ſurgētē ꝑturbationē nō perſiſtūt.& hi debiles,infirmiq; dicūtur.quidam vero cōtra:ob idipſum ꝙ nō præcōſultauerūt:a ꝑturbatione ducūtur,quos & temerarios appellamus.Et ſunt alii qui ante ſentientes,ac præuidentes, ſeipſos,rationēq; excitāt,atq; ſe ꝑmuniūt:neq; a ꝑturbatione vincūtur,ſiue id quod mouet voluptatē,ſiue dolorē efficiat.& hos nūc cōtinentes,nūc cōſtātes dicimus:ſimiles quidē illis qui prætitillati non titillātur.¶ Octaua cōcluſio.Maxime celeres:quos & cholericos,& bilioſi atra bile:quos melancholicos appellant:temeraria teneri ſolent incontinentia.Nā illi ob velocitatem,& hi ob vehementiam,quodq; ſint vehementis imaginationis ſequaces:rationem non expectant:incidunt igitur hi vel maxime in temerariam incontinentiam.

32

33

34

¶ Diſcrimen incontinentis ab intemperato. Cap.VIII.

Nũero. 26. AT vero intemperātem quidem non 35
pœnitet:vt eſt dictum .In electione
nāq; perſiſtit.incōtinens aūt facilis
eſt omnis ad pœnitētiam:quocirca
Numero.9. nō ita res ſeſe habet vt dubitauim⁹.ſed ille quidem incurabilis:hic autem eſt curabilis.Vitiū em̄ morbis eſt hiſce perſimile:aquæ intercuti

inquam,&

ſinquã,& tabi.incõtinentia vero,morbo comitiali.Etenim illud,continua: hæc nõ continua eſt ĩprobitas.¶ Atq; omnino diuerſum eſt genus incõtinẽtiæ,atq; vitij. Vitiũ em̃ latet: in-
36 cõtinentia vero nõ latet.¶ Horũ autẽ ipſorũ ij q ante rationẽ ducũt: meliores ijs ſunt,q rationẽ quidẽ habẽt,nõ aũt perſiſtũt in ea.a minore nãq; perturbatione vincũtur:& nõ abſq; deliberatione,vt illi.incõtinẽs em̃ ſimilis eſt ijs qui cito fiũt ebrij:& pauco vino:& paucio
37 re q̃ pleriq;.¶ Patet igitur incõtinẽtiã vitiũ nõ eſſe.niſi aliqua ex parte fortaſſe.Nã hæc quidẽ eſt præter electionẽ,illud autem cũ electione.ĩ actionibus tamẽ eſt ſimilitudo: vt Demodoc⁹ in Mileſios dixit.Mileſij nãq; ĩſipiẽtes quidẽ non ſunt: ea tamen faciunt quę agunt ĩſipiẽtes: & incõtinentes iniuſti quidem non ſunt: iniu
38 riã tamẽ faciũt.¶ Cũ autem alter ſit talis: vt nõ ex eo quia eſt ĩ ipſum perſuaſum,exuperãtes corporis voluptates,præterq; rationẽ rectã ſe quatur,alteri ſit perſuaſum,propterea ꝙ talis eſt vt ipſas ſequatur: illi quidẽ diſſuaderi facile,huic aũt haud facile põt.Principiũ em̃ ipſũ, virtus quidẽ cõſeruat: vitiũ vero corrũpit.id autẽ gratia cuius,principiũ eſt in actibus: perinde vt ſuppoſitiões ipſæ ĩ mathematicis. Neq; igitur ibi docendorũ principiorũ eſt ratio: neq; hic.ſed virt⁹ aut naturalis,aut aſſuetudine parta: cauſa eſt opinandi,circa prĩcipiũ re-

ĉte. Talis igitur homo tẽperans eſt. at cõtrariꝰ eſt intemperãs. Eſt autẽ quidẽ alius: ob perturbationẽ a recta ratiõe diſcedẽs. quẽ ꝑturbatio vt non agat quidem vt recta ratio iubet: ſuperat. vt ſit autẽ talis vt ipſi ſit perſuaſum oportere ꝓſequi voluptates libere, tales nõ vincit. at hic eſt incontinens qui quidem intemperãte melior eſt. Nec eſt abſolute prauus. cõſeruatur enim id in ipſo, quod eſt optimum, principium inquam ipſum. Alius autem eſt huic cõtrarius: is qui perſiſtit, & non ob perturbationem a ratione deſcedit. Ex his igitur patet hũc quidem ſtudioſum: illum autem improbum habitum eſſe.

¶ OCTAVI CAPITIS NOTÆ.

¶ Aqua intercus. hydrops. ¶ Tabes: phthiſis: & eſt vlceratio pulmonis cum extenuatione totius corporis, & ſanguinis excreatione.

¶ OCTAVI Capitis commentarius ad literam.

¶ Octauũ cap. quatuor concluſionibus partitũ eſt. ¶ Prima cõcluſio. Intẽperãs incõtinẽte deterior eſt. ¶ Primo nã (vt iã quoq; dictũ eſt) intẽperantem non pœnitet, ſed in electionis voto perſiſtit. at incõtinẽs cis: promptus eſt ad pœnitẽtiã. eſt igit̃ intemperãs: incõtinẽte deterior. nõ eſt igitur quemadmodũ prius prædubitatũ fuerat. verũ intemperãs, incurabilis: & incõtinẽs, curabilis eſt. ¶ Secũdo. intẽperãtia vitiũ eſt hiſce morbis aſſimile: aquæ ſcilicet intercuti, & tabi. incontinentia vero morbo aſſimilat̃ comitiali. nã intẽperãtia, cõtinua manet improbitas: incõtinẽtia vero cõtinua nõ eſt. eſt igit̃ intẽperãtia: ꝗ incõtinẽtia deterior. ¶ Tertio icõtinẽtiæ, atq; intẽperãtiæ oĩno diuerſum genus ẽ. nã intẽperãtia latet: incõtinẽtia vero aperta eſt. deterior aũt, curaq; difficilior morbus latẽs eſt. igitur intẽperans, incontinẽte deterior eſt. ¶ Secunda

cõcluſio.Incontinẽtes temerarii:minus mali:minuſque culpandi incontinẽtibus infirmis.Nã infirmi qui rationẽ habent,& in ea non perſiſtunt:a minore vincũtur perturbatione,& nõ abſq; deliberatione.ratio eñ atq; deliberatio perturbationẽ imminuit.incõtinentes aũt temerarii a fortioribꝰ vincunt̃ ꝑturbationibꝰ impremuniti,neq; qdẽ rationem,neq; cõſultationẽ præhabentes.ſunt igit̃ incõtinentes temerarii minꝰmali:& incõtinentes infirmi,debileſq; perſimiles ſunt iis q cito fiũt ebrii,& pauco vino, & pauciore qdem q̃ plerique alii.¶ Tertia cõcluſio.Incõti
37 nentia nõ omnino vitium eſt:ſed aliqua ex pte vitiũ.Nã incõtinentia preter electionem eſt:vitiũ vero cũ electiõe, at in actionibus ſimilitudo eſt:vt Demodocus in Mileſios dixit.inquit aũt.Mileſii etenim inſipientes quidẽ non ſunt: ea tñ faciũt,quæ faciũt inſipientes:ita quoq; & incõtinẽtes
38 iniuſti quidem nõ ſunt,iniuriã tñ faciũt.¶ Quarta cõcluſio.Incõtinenti,ne voluptates ſequat̃ facile diſſuaderi poteſt:intemperato aũt haudquaq̃ id facile fieri põt.Nam quãq̃ incontinens talis eſt vt non ob id ipſum ꝙ ipſi perſuaſum ſit,corporearũ voluptatũ ſuperabũdantias præter rectã rationem ſectet̃ : intemperãti aũt ꝑſuaſum ſit: nihilo minus facile incontinenti diſſuaderi põt,intẽperato aũt id haudquaq̃ diſſuadebit̃ facile.Nã in ĩcontinente principiũ ſanũ incolumeq; eſt,ĩ intẽperãte vero non.incolumẽ eñ principiũ virtus conſeruat:vitiũ vero corrũpit.at in actionibꝰ humanis principiũ id gratia cuiꝰ,finiſq; eſt,perinde in agẽdis ſeſe habens, vt ſuppoſitiones in mathematicis.vt enim in mathematicis nulla demõſtrãdorũ principiorũ ratio eſt:itidem neq; in agendis demõſtrandi finis.ſed virtus,aut natura,aut aſſuetudine parta: cauſa eſt circa idipſum principiũ recte opinandi.qui autẽ talẽ virtutẽ circa voluptates corporeas arcẽdas nactꝰ eſt: homo temperans eſt:& contrarius intemperans,aſt alius eſt,qui ob perturbationẽ a recta ratione diſcedit,quẽ ꝑturbatio ſuperat vt non agat quemadmodum recta ratio iubet.Non tamẽ peruincit vt talis ſit vt ei perſuaſum ſit oportere libere & abſq; vlla perturbatione huiuſmodi voluptatum illecebras perſequi,& hic eſt incõtinens, & intemperato melior,neq; abſolute prauus.nã in ipſo,

quod optimū eſt ſaluatur ipſum inquā principiū,rectūq; de fine iudiciū.facile igitur incontinenti diſſuaderi poſſunt voluptates:at intemperāti haud facile.& cōtrarius incōtinenti is eſt qui perſiſtit.neq; ob perturbationē quidem a rationis rectitudine diſcedit:eſtq; is cōtinēs.& ex his permanifeſtum euadit:continentis habitū ſtudioſum eſſe imperfectum quidem,& diſpoſitionem quādam.incontinentis autem habitum eſſe improbum.

¶ De continentis,& pertinacis conuenientia & differentia. Cap.IX.

Quærēdū eſt autē,vtrū is ſit cōtinēs 39
qui quauis in ratione,electioneve
perſtat:an is qui in recta perſiſtit?Et
vtrum is ſit incontinēs qui non p-
manet in quauis electione rationeve:an is qui
perſiſtit in ratione falſa,&electione non recta.
Numero 3 quemadmodum antea dubitauimus.An per
& nūero 8 accidens quidem ī quauis,per ſe autē in ratio-
ne vera,rectaque electione alter perſtat,alter
nō pſtat?nā ſi quiſpiā hoc ob hoc expetit,aut
ſequitur:per ſe quidem hoc expetit atq; ſequi
tur:per accidēs autē ipſum prius.at quod eſt
per ſe,id ſimpliciter eſſe dicimus.quare fit,vt
aliquo quidē modo quauis in opinione,abſo-
lute autem in vera:alter perſiſtat,alter non p-
ſiſtat.¶Sunt autem quidam in opinione perſi 40
ſtentes:quos pertinaces appellant.hi non niſi
cum difficultate dimoueri a ſua ſententia poſ-
ſunt.Et ſimile quidem quid habent cum con-
tinente:ſicut & prodigus cum liberali,& au-
dax cum confidente.Sunt autē in multis ab il-

lo diuerſi:continẽs cũ nõ mutat ſententiã ob perturbationem,atque cupiditatẽ.nã cũ acci derit,facilem ſeſe offeret recta pſuadẽti.Illi ve ro non a ratione mutantur.nã cupiditates ca piunt:atq; a voluptatibus pleriq; ducuntur. Sunt autẽ ij pertinaces,qui ſuæ ſunt ſentẽtiæ: & qui ſunt indocti,ac ruſtici,atq; ſuæ ſenten tiæ homines,ob voluptatẽ atq; dolorem ſunt pertinaces.gaudẽt cũ vincentes ſi non e ſua ſentẽtia diſſuaſione vlla dimoueãt.& dolẽt, ſi ſua ſint irrita,vt decreta.quare potius ſunt
41 incontinẽti,q̃ continẽti ſimiles.¶ Sunt etiã qui nõ ob incõtinẽtiã in ſententia non perſiſtũt. Vt Neoptolemus apud Sophoclẽ ĩ Philocte te,q̃q̃ ob voluptatẽ non perſtitit,ſed honeſtũ. Erat cũ honeſtum illi vera loqui.ab Vlyſſe au tẽ fuerat illi perſuaſum mentiri. Et cũ non o mnis qui propter voluptatẽ qppiã agit:intẽpe rãs eſt,aut prau⁹,aut incontinẽs:ſed qui agit
42 ob turpem.¶ Cũ aũt ſit & quidã talis,vt min⁹ q̃ oporteat corporis gaudeat voluptatibus, nõ perſiſtens in ratione:inter hunc & incõti nẽtẽ,medi⁹ ipſe continẽs collocaẽ.Incontinẽs cũ non pſiſtit in ratione:qa magis q̃ oportet voluptatibus delectatur.hic vero nõ perma net:quia minus q̃ oportet eiſdẽ gaudet.At con tinens perſtat,& ob neutrũ ſentẽtiam mutat.
43 ¶ Oportet autem ſi cõtinentia ſit ſtudioſum: habitus hos vtroſq; cõtrarios,improbos eſſe,

quemadmodum & videntur. Sed quia perpau cis alter hominib⁹ ineſt, raroq; admodū: fit vt temperantia ſoli contrariū intemperantiæ eſſe videtur, ſic & cōtinētia ſoli incontinētiæ aduerſari putatur. ¶ At vero cū ob ſimilitudinē 44 multa dicātur: factū eſt vt temperans per ſimi litudinem continens dicatur. Continēs em̄ talis eſt, vt nihil præter rationem ob voluptatē corporis agat. & tempers̄ etiam talis eſt. ſed ille quidem habet prauas cupiditates, hic aūtē non habet. Et hic quidem eſt talis, vt non delectetur præter rationem; ille vero talis vt delectetur quidem, ſed non ducatur. ſimiles etiā ſunt incontinēs & intēperās: qui quidem diuerſi ſunt. vterq; em̄ corporis ſequit̃ volupta tes. ſed alter & oportere putat: alter nō putat.

¶ NONI CAPITIS NOTÆ.

¶ Qui expetit vinū ob dulcedinē: p ſe dulcedinē expetit, 39 & per accidens vinū. ita qui expetit aut cibū, aut potū honeſtatis gratia, neq; cupedia ducitur: ſed recta ratione, & hūc cibū, & hunc potū exiſtimat eſſe talē q ſecundū rectā rationem ſumi poſſit: tametſi talis non ſit, ꝓpter vim quā dam latentem: quā deliberās ignorat, neq; ſcire poteſt (vt de Lotho apud Homerū, & de vino in ſacris literis qđ nunq̄ guſtauerat Noe) ſi continens perſiſtit in propoſito: hūc ſcilicet cibū, aut potū eſſe ſecūdū rectā rationē ſumēdum, & ſumat: perſiſtet continens rationi falſę & electioni non rectæ, non per ſe, ſed per accidens.

¶ N O N I Capitis commentarius ad literam.

¶ Nonum cap. ſex concluſionibus partitum eſt. ¶ Prima 39 concluſio. Cōtinens nō in quauis ratione; atq; electione cū recta, tū non recta: niſi ſecūdum accidens perſiſtit, per ſe aūt in recta perſiſtit. Hoc in loco quærēdum eſſe vide

batur, vtrum is continẽs ſit qui in quauis ratiõe ac electio
ne perſiſtit: an is potius qui perſiſtit in vera. & vtrũ is in-
cõtinens q̃ in quauis ratione, ac electione non perſtat. an
potius qui perſtat in falſa: atq; in electione non recta. nã
& id antea addubitatũ fuerat. Sed videtur continens in
electione recta veraq; ratione per ſe perſiſtere: in falſa ve
ro ſi perſiſtere pergat: non per ſe, ſed per accidẽs. Nã qui
vnũ ob alterũ expetit, ac ſequitur: id alterũ per ſe expetit,
ſequiturq;: atq; ipſum primũ per accidẽs expetit. nã quod
per ſe eſt: hoc in loco ſimpliciter, & non ob alterũ eſſe dici
mus. continẽs aũt ſi quicq̃ expetit, proſequiturq;: ob electio
nem rectã expetit. igitur continẽs quodã modo in quauis
electionis opinione: ſed in vera dũtaxat per ſe immanet,
40 atq; perſiſtit: incõtinens autẽ nõ perſiſtit. ¶ Secũda cõclu
ſio. Cõueniũt pertinax, & cõtinẽs: pariter atq; inter ſe dif-
ferũt. Nã pertinaces appellare ſolent: qui in ſua opinione
perſiſtẽtes, nõ niſi cũ difficultate a ſua ſentẽtia dimoueri
poſſunt. at hi reuera cum cõtinẽte ſimile quid habẽt: ceu
prodigus cũ liberali, & audax cũ forti. ſed differũt in mul
tis. cõueniũt quidẽ: nã cõtinẽs ob ꝑturbationẽ atq; cupi-
ditatẽ non mutat ſentẽtiam: ita neq; pertinaces, differunt
autẽ: nam cõtinens vbi oportuerit, ſe facilẽ præbet recta
ſuadẽti. ꝑtinaces vero nõ, neq; aliqua ratiõe ſuadent: ve-
rũ a cupiditatib⁹ detinẽtur, & eorũ pleriq; ducũtur a vo-
luptatibus. at cõtinẽtes neq; detinẽtur, neq; ducuntur a
voluptatibus. Rurſus pertinaces ſunt ii qui ſuæ ſunt ſen-
tẽtiæ, indocti, atq; agreſtes: atque huiuſmodi ſuæ ſenten
tiæ pertinaciter inſiſtẽtes hoĩes, ob voluptatẽ atq; dolo-
rẽ ſolẽt eſſe ꝑtinaces. & gaudẽt victores, ſi a ſua ſenten-
tia nulla ſuaſione dimoueri queãt: dolẽt vero ſi ea q̃ ſuæ
ſunt ſentẽtiæ, cadãt irrita, ceu quedã publica decreta. quo
fit vt ꝑtinax incõtinẽti, q̃ cõtinẽti ſimilior ſit: nã volupta-
tes proſequunt, & triſtitias fugiũt. & ob voluptatẽ, aut do
41 lorẽ in ſua ſentẽtia ꝑſiſtũt: vt & ipſi incõtinentes. ¶ Ter-
tia cõcluſio. Nõ oĩs qui ꝓpter voluptatem q̃ppiã agit: in
temperãs, prauus, aut incõtinẽs eſt. Nã ſunt q in ſenten-
tia nõ perſiſtũt: ſed nõ ob incõtinentiam etſi ob volupta
tem: vt Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete ob
voluptatem, ſed honeſtã in ſententia nõ perſiſtit, erat enĩ

illi,& iucundum,& honeſtum vera loqui.at ab Vlyſſe il li perſuaſum fuerat mentiri.nõ igitur omnis quippiam propter voluptatem agens,intemperans,prauus,aut incontinẽs eſt:ſed qui ob turpẽ agit.¶ Quarta cõcluſio.Cõtinẽs inter magis & minus q̃ par,decorũq; ſit,voluptatibus gaudẽs:medius quidã laudabilis exiſtit.Nã quidã talis eſt vt min⁹ q̃ oporteat corporis gaudeat voluptatibus in recta ratione nõ perſiſtẽs.& incõtinẽs nõ perſiſtit ĩ recta ratiõe,quia magis q̃ oportet voluptatibus delectatur. at cõtinẽs in recta ratione pſtat,atq; ob neutrũ ſententiã mutat.igitur continens horũ duorũ quidã laudabilis medius exiſtit.¶ Quinta cõcluſio. Vterq; illorũ extremorũ contrariorũ habituũ,prauus. Nã cõtinentia ſtudioſa eſt. oportet igitur vtroſq; hos habitus contrarios:improbos, prauoſq; eſſe.& re vera tales eſſe videtur.Sed quia alter eorũ vt qui in defectu verſat̃.paucis hominib⁹ cõtingit: fit vt continẽtia,ſoli incontinẽtiæ aduerſari putet̃.quẽad modũ eandẽ ob cauſam tẽperãtia ſoli intẽperantię videt̃ aduerſata:q; pauciſſimis hominũ cõtingat inſenſibilitas. ¶ Sexta cõcluſio.Cõtinẽs:abſolute tẽperãs nõ eſt.Nã cũ multa per ſimilitudinẽ dicant̃:etiã quoq; factũ eſt,vt cõtinẽs per ſimilitudinẽ dicat̃ tẽperãs.nã cõtinens talis eſt vt nihil præter rationẽ ob voluptatẽ corpis agat : qualis etiã eſt & tẽperãs.ſed lato diſſociant̃ interuallo. Nã cõtinẽs prauas habet cupiditates.tẽperãs aũt nõ habet.& tẽperãs talis eſt vt nõ delectet̃ pręter rationẽ:cõtinẽs vero talis vt delectet̃ quidẽ,ſed a perturbatiõe nõ ducat̃. Et ſimili proportione inter ſe reſpõdent intẽperãs,ac incõtinẽs,qui t̃n diuerſi ſũt.Nã vterq; corpis ſequit̃ voluptates,Sed intẽperãs pſequit̃ & pſequi oportere putat:incõtinens proſequit̃ quidem,at pſequendas eſſe non putat. 42 43 44

Quod prudentia, & incontinentia ſimul in eodem non ſint. Cap.X.

AT qui neq; fieri poteſt vt idẽ ſit prudens,atque incontinens ſimul.Eſt em̃ demõſtratum:prudentem ſimul & more ſtudioſum eundẽ eſſe:præ- 45

terea non ſolũ ex eo quia ſcit, prudens eſt, ſed
ex eo etiam quia idone⁹ eſt ad agendum. at in-
continens non eſt idoneus ad agendũ. habilẽ
46 autem nihil prohibet eſſe incontinẽtẽ. ¶ Qua-
propter & interdum nonnulli prudentes eſſe
videntur, atq; incontinẽtes: quia differt habi-
litas a prudẽtia eo modo quẽ ſupra diximus.
& ſunt ratione quidẽ propinqua, electione ve
ro diuerſa. Nec incontinens ſeſe habet, vt is q
ſcit ac contemplat̃: ſed vt is q dormit, aut eſt
vinolent⁹, & ſponte ſua quidem agit. ſcit em̃
quodã modo & quid, & cui⁹ gratia facit. ¶ Ma
47 lignus tñ non eſt. electio nãque eſt bona. Qua-
re ſemimalignus eſt, & nõ iniuſtus: non eſt em̃
inſidiator. nã ipſorũ, alter quidem non perſi-
ſtit in ijs quæ ſtatuit conſultãdo. bilioſus au-
tem atra bili: nec ad conſultãdũ oĩno eſt apt⁹.
Et ſimilis eſt igitur incontinens quidem ciui
tati, quę decernat quidem omnia quę ſunt agẽ
da, & leges habeat bonas: ſed non vtatur. vt
Anaxandrides facete dixit.
Vrbs conſultabat: leges quæ negligit almas.
Malignus autem, ciuitati, quæ legibus quidẽ
48 vtatur: ſed prauis. ¶ Eſt autem continẽtia atq;
incontinẽtia, circa id quod multitudinis exu
perat habitũ. Alter em̃ magis, alter min⁹ per-
49 ſiſtit: q̃ plurimi poſſunt. ¶ Facili⁹ autem ea cu-
rari poteſt incontinentia, qua bilioſi atra bili
incontinenter agunt, q̃ eorum qui deliberãt q

dem,ſed non perſiſtũt.& ij facilius curari poſ-
ſunt:qui per aſſuetudinẽ,q̃ ij qui natura incõ
tinentes ſunt.eſt eñ facilius conſuetudinem,
q̃ naturam mutare.Ideo eñ & conſuetudinem
mutare difficile eſt, quia ſimilis eſt naturæ.
quemadmodum Euenius poeta dixit.

Vſus:longus mos eſt, ac meditatio crebra:
Hunc tãdem aſſero naturam mortalibus eſſe.

¶Quid igitur continentia ſit,& incõtinentia,
& quid conſtantia,mollitudoq́;,& quomodo
inter ſeſe habeant habitus hi:iam diximus.

¶DECIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Atra bilis.cholera nigra:quæ & melancholia dicitur. 47
Flaua bilis:a qua homines appellamus cholericos.

¶DECIMI capitis comentarius ad literam.

¶Decimum cap.quatuor cõcluſionibus,& vno corolla- 45
rio partitũ eſt.¶Prima concluſio.Eũdem ſimul pruden-
tẽ,& incõtinẽtẽ eſſe,impoſſibile eſt.¶Primo.nã pri⁹ mõ
ſtratũ eſt eundẽ eſſe ſimul & prudẽtem,& morum virtu
tibus præditũ.¶Secũdo.nõ modo quia ſciat:aliquẽ pru
dentẽ eſſe dicimus,ſed & etiã quia ad agendũ ſit idoneus.
at incontinẽs minime ad agendũ idoneus eſt:non eſt igi-
tur incontinens prudens:etſi inſitã ad agendũ habilitatẽ
nihil prohibeat ipſum habere incõtinentẽ.¶Corollariũ.
Hinc fit vt interdũ nõnulli pariter videantur eſſe prudẽ 46
tes,atq́; incõtinentes:nõ ſunt tñ.nã huiuſmodi inſita ha-
bilitas:eo a prudentia (quo ſuperius dictũ eſt)modo dif-
fert,ac ſeparatur.& ratione quidem,prudẽtię propinqua
eſt:at electione differt.diſcerniculum item a prudente ſu-
ſtinet incontinẽs.nã ipſe incontinens non ita ſeſe habet,
vt is qui ſcit,ac cõtẽplatur,ſed vt is qui dormit,aut vino-
lentus eſt.ſponte ſua tamen agit.nã ſcit quodã modo:&
quid,& cuius gratia agit.¶Secũda cõcluſio . Incontinẽs 47
nõ omnino malus eſt. Nã electio bona eſt:q̃uis in ea non
perſiſtat.quare non omnino malus,ſed ſemimal⁹ potius

dicendus eſt,& non iniuſtus.nã non eſt inſidiator,atque ex deliberatione noçens.cum eorum alıer quem ſubitũ, celereꝙ dicimus,in iis quæ conſultando ſtatuit non perſiſtat,& bılioſus atra bilı non omnino ad conſultandum ſit aptus. quinimmo perſimilis eſt incontinens ciuitati, quæ decernat quæ agenda ſunt omnia:& leges quidem habeat bonas,non vtatur autem illis,vt comiter inuexit Anaxandrides.

Vrbs decernebat:cui legum nulla voluntas.

Malus autẽ vt intemperans:aſſimilatur ciuitati quæ legi
48 bus quidem,ſed quæ prauis vtatur.¶Tertia concluſio. Continẽtia & incõtinentia circa id ſunt,quod multitudinis ſuperat habitum.Nam cõtinens magis,& incõtinẽs
49 minus perſiſtit q̃ queat plurium multitudo.¶Quarta cõcluſio.Incõtinẽtia qua atrę bilis incõtinẽtes peccant,facilius ſanatur,q̃ ea qua ii laborãt qui cõſultãt,in ſententia autẽ non permanent.& hi facilius qui per aſſuetudinẽ,q̃ q natura ſunt incontinẽtes,primũ ideo eſt:quia præcõſiliati magis,potioreꝙ iure malũ vitare q̃unt. Scd'm añt hinc patet,ꝙ aſſuetudinẽ mutare facili⁹ ẽ,q̃ naturã.nã iõ aſſuetudinẽ mutare difficile eſt,ꝙ aſſuetudo aſſimilat̃ naturę,quẽadmodũ & id q̃ꝙ hoc pacto Eueni⁹ poeta dixit.

Mos vetus,atꝙ frequens meditatio,durat amice:
Qui tandem natura viris cognoſcitur eſſe.

Sed quid continentia,quid incontinentia,quid item conſtantia,ac mollitudo,& quo pacto inter ſeſe hi differant habitus:iam dictum eſt abunde.

¶De voluptate. Cap.XI.

50 AD ipſum autem ciuilem philoſophũ pertinet, de voluptate contemplari,atque dolore. Hic enim architectus eſt finis:ad quẽ videntes,vnũquodque aut malum aut bonum ſimpliciter dicimus. ¶Inſuper & neceſſarium eſt de ipſis conſiderare,& virtutem enim morũ & vitiũ circa dolores,voluptateſque poſuimus. ¶Et

felicitatem plurimi cũ voluptate aſſerunt eſſe.
¶ Quibuſdã igitur nulla voluptas aut per ſe, 51
aut per accidens bonum eſſe videtur. Non eñ
idem bonum eſſe putãt ac voluptatem. ¶ Qui-
buſdã, nonnullæ quidem bonæ: pleræque au-
tem prauæ eſſe videntur. ¶ Sũt & qui tertio cẽ-
ſent: & ſi omnes ſunt bonæ, ſummum tñ bonũ
voluptatem eſſe non poſſe. ¶ Nõ bonũ igitur 52
omnino eſſe putatur: quia omnis voluptas,
generatio eſt ſenſibilis ad naturam: generatio
vero nulla: gen⁹ idem ſubit quod fines, nulla
enim ædificatio domus eſt. ¶ Præterea vir tem
perãs fugit ipſas voluptates. ¶ Præterea pru-
dens perſequit vacuitatẽ doloris: nõ id quod
afficit voluptate. ¶ Præterea voluptates impe
dimento prudentiæ ſunt. atq; quo magis hiſce
quiſpiam gaudet: eo magis impeditur. vt in ve
nerea fit voluptate. nemo nanque dum eſt in
illa, mente quicq̃ perſpicere poteſt. ¶ Pręterea
ars nulla eſt voluptatis. & tamen omne bonũ
artis eſt opus. ¶ Inſuper & pueri, & feræ: ipſas
voluptates ſequũtur. ¶ Non eſſe autem omnes
ſtudioſas exiſtimatur: Quia ſũt & turpes atq;
infames. Et quia afferunt detrimentum. eorum
enim quæ voluptatem efficiunt: nonnulla pa-
riunt morbos. Ex eo vero voluptas ſummum
bonum nõ eſſe putatur: quia non eſt finis, ſed
generatio. Hæc igitur fere ſunt quæ de volu-
ptate dicuntur.

¶VNDECIMI CAPITIS NOTÆ.

50 ¶Particularis deriuationũ vocabulorũ,ꝙ dictiones græ
cæ ſint,ſciens omittit Argyropilus:vt & in ſexto huius
numero.57.Quod eñ beatus apud græcos a gaudio ap-
pellationem ſumat,latinæ locutioni non reſpõdet.Nihil
enim ad latinum pertinet vtrũ Macarios quod beatũ ſi-
gnificat:ἀπὸ τοῦ Χαίρειν quod gaudere ſignificat,an ali-
unde deducatur.quãuis beatus a beo(qđ conſolor ſigni
ficat)apud latinos deriuari videatur,& nõ multũ ab ap-
pellatiõe quam Ariſtoteles tribuit ſuo modo differre vi-
deatur.ſi quidem ſolamen,& gaudium nõ multũ inter ſe
52 patiũt diſcrimẽ.¶Virtutes:boni artes eſſe ponebãt.hinc
omne bonũ humanũ aſtruebant eſſe alicuius artis opus.

¶VNDECIMI Capitis commentarius ad literam.

50 ¶Vndecimum cap.vna cõcluſione,trib⁹ opinionibus,&
earũ rationibus partitum eſt.¶Concluſio.Ad moralem
philoſophum de voluptate,atq; dolore incũbit determi
natio.Primo.Nam moralis philoſophus eſt architectus,
atq; præcipuus ſpeculator finis:ad quẽ reſpicientes vnũ-
quodq; vel bonũ,vel malũ ſimpliciter eſſe dicimus.volu
ptas eñ vt quidã finis eſt.igitur ad ipſum:voluptatis in-
cũbit determinatio.quare & doloris eius contrarii.¶Se
cũdo.Ad moralem philoſophũ eorũ expedit determina
tio:circa quæ & morum virtus,& vitium verſatur,at mo
rum virtutẽ,ipſumque circa dolores,voluptateſque ver
ſari iam aſtruxim⁹.igitur de voluptate,atq; dolore incũ-
bit determinatio.¶Tertio.eius determinatio ſuſcipienda
eſt:ſine quo felicitatem eſſe nõ exiſtimant.at ꝗplurimi ſi-
ne voluptate felicitatẽ eſſe non poſſe autumant:& hinc
quoq; beatum a gaudio nomen ſuũ traxiſſe.eſt igitur de
voluptate,pariter atq; dolore expedienda determinatio.
51 ¶Tres de voluptate opiniones. Prima eſt dicentium
nullam voluptatem:aut per ſe,aut per accidens eſſe bo-
num.ſiquidem ii voluptatem,& bonum:idẽ eſſe non pu-
tant.¶Secunda eſt ſentiẽtiũ quaſdam eſſe bonas:at earũ
plurimas eſſe prauas.¶Tertia eſt aſtruentium oẽs volu
ptates bonas eſſe:ſed ſummum bonũ voluptatem eſſe nõ
52 poſſe.¶Trium adductarũ opinionũ rationes.Quod nul
la voluptas omnino bonũ ſit;his rationibus contendunt,

Prima. Omnis voluptas generatio quædã ſenſibilis eſt: ad naturã,naturæq; iuuamentũ.at nulla generationem ſubit finis,atq; boni,quemadmodum & nulla ædificatio domus eſt.igitur nulla voluptas bonum eſt.¶ Secunda. Vir temperãs ipſas fugit voluptates.igitur voluptas ipſa,malũ eſt.¶ Tertia.Prudẽs indolẽtiã,dolorumq; vacuitatem ſequitur:non autem ipſas voluptates.non ſunt igit voluptates bonæ.¶ Quarta. Voluptates prudẽtiam impediũt:atq; quo magis hiſce voluptatibus quiſpiã afficitur,ac gaudet:eo quoq; amplius impeditur.vt i venerea perſpici licet voluptate.nemo enim dũ i illa eſt:quicquã mente perſpicere poteſt.non ſunt itaq; voluptates bonę. ¶ Quinta. Voluptatis nulla eſt ars:omne autẽ bonũ humanũ artis opus eſſe videtur.nõ eſt igit voluptas bonũ. ¶ Sexta.Pueri & beluæ ipſas voluptates proſequuntur. ſunt igitur beſtiales voluptates,& nõ bonæ.Et ꝙ aliquę voluptates ſint malæ illis videtur.Primo,quia nõnullæ voluptatum turpes ſunt,atq; infames.Secũdo.quia nonnullæ voluptatum afferunt detrimentum.nam voluptatem efficientium nõnulla,aggenerãt morbos,alias autẽ dici bonas nihil ipſis videtur eſſe abſurdum.¶ Et ꝙ voluptas ſummũ bonũ non ſtatuant:hoc ideo eſt.quia voluptas non finis eſt,ſed in finem generatio.hæc ferme ſunt: quæ de voluptate ab illis adducuntur.

¶ Improbatio rationũ de voluptate.Ca.XII.

NOn effici autẽ ob ea quæ dicta ſunt: vt voluptas bonum non ſit,nec id quod eſt optimum:ex hiſce ſane conſtabit.primum nanque cum bonum ſit duplex(eſt enim aliud abſolute : aliud alicui bonum)& naturæ ipſæ,& habitus hæc ſequentur.Quare ſequentur & motus,& generationes.¶ Atque earum quæ prauæ videntur eſſe:quędam ſunt ſimpliciter prauæ,alicui vero non ſunt,ſed expetibiles huic:quędã nec huic:

ſed nonnunq̃ & tempore paruo, expetibile vero non ſunt. Quædã neq; voluptates ſunt, ſed videntur: quæ ſunt cum dolore, & medicaminis gratia: quales ſunt ægrotãtiũ. ¶ Præterea cũ bonorũ aliud ſit operatio, aliud habitus: operatiões quæ ad naturalẽ conſtituunt habitũ, per accidens afficiunt voluptate. Eſt igitur operatio in cupiditatibus reſtantis habitus atq; naturæ. nã & ſine dolore, cupiditateq; ſunt voluptates: vt operationes cõtemplandi, non deficiente natura. ¶ Signum autem eſt q; non eiſdem gaudẽt homines: cum repletur: & cũ eſt conſtituta natura: ſed cũ eſt conſtituta ijs quæ ſimpliciter afficiunt voluptate: cũ repletur, & contrarijs. nam & acribus gaudent & amaris: quorum nihil prorſus aut natura, aut ſimpliciter afficit voluptate. quare nec voluptates. Nã vt ea quæ voluptatem efficiunt inter ſeſe diſtant: ſic & voluptates eæ quæ ab illis proueniunt.
14 ¶ Atqui non neceſſe eſt aliquid aliud eſſe præſtabilius voluptate: vt quidam inquiũt generationis ipſius finem. Non eñ generationes: neq; cum generatione ſunt omnes: ſed operationes & finis. Nec eueniunt dum fiunt: ſed cum fit vſus. nec omnium eſt finis aliud quicquam: ſed earum quę ducunt ad perfectionem naturæ. Quapropter & nõ bene ſeſe habet, voluptatem dicere generationẽ eſſe ſenſibilẽ: ſed dicendũ eſt potius operationẽ eius habitus eſ-

ſe,qui eſt ſecũdũ naturã,& pro hoc ſenſibilẽ:
ſine impedimento. Videtur autem ex eo gene
ratio quędã eſſe:quia eſt proprie bonũ. Opera
tionem enim generationem eſſe exiſtimant.eſt
autem diuerſum. ¶At vero ſi voluptates eſſe 55
prauas ex eo cenſent,quia nonnullæ rerũ affe-
rentium voluptatem morbos efficiunt:idẽ &
in ſalubribus rebus cenſebunt.nonnullę nãq;
obſunt pecuniariæ rei.hoc igitur pacto praue
ſunt ambæ. At nõ ſunt ob idipſum prauæ.nã
obeſt interdũ ad ſanitatem & contemplatio.
¶Impedit autẽ neq; prudentiam neq; habitũ 56
vllum voluptas ea quæ ab vnoquoq; prodit:
ſed alienæ. Nã eæ voluptates quæ ad contem-
plationem emergũt & diſciplinam:conferunt
potius ad contẽplãdum,atq; diſcendum.¶Id
præterea quod dicitur nullã vllius artis opus
voluptatem eſſe:cũ ratione accidit.nec em̃ vl-
la alia operatio artis eſt,ſed potentiæ:quãquã
& vnguẽtaria ars,& coquinaria, voluptatis
eſſe videntur. Temperantem autem fugere vo
luptatem,& prudẽtem ſequi vacuitatem dolo
ris,pueros denique perſequi,beluaſque:affi-
cientes res voluptate:eodem oĩa modo ſoluũ-
tur. Nã cum voluptatũ (vt dictũ eſt) aliæ ſint
abſolute bonæ,aliæ non bonæ:tales volupta-
Nũero 26. tes tam pueri quam beluæ perſequuntur,& ha
rum indolẽtiam prudẽs quas cupiditas comi-
Numero 9. tatur,& dolor:quæque corporis ſunt. Hæ nã
que tales

ꝙ tales ſunt:& harū exuperatiōes,quib⁹ intē perās,intēperans eſt.quapropter has tēperās fugit.Nā ſunt voluptates & temperantis.

¶DVODECIMI CAPITIS NOTÆ.

53 ¶Abſolute bonū:bon⁹ cibus,bonus potus.alicui bonū, eius abſynthii.Abſolute bonū qđ ad animā:liberalitas, modeſtia,iuſtitia. Alicui bonum:pœnitudo & triſtitia. ¶Prauæ voluptates corporeæ & ſimpliciter,ſed alicui expetēdæ inueniūtur:vt illaudabiles cibi atq; impuri,vt fungorū,vt bulborum: qui aliquibus conducunt,eoſq; q̃ puri magis conſeruant.& prauæ:quæ ne alicui quidē expetendæ,vt venena. ¶Naturalis habitus dicitur:qui ipſum habentem perficere natus eſt. ¶Nam vt ea quæ voluptatem efficiunt.elemento em̄ generali topico id pē det:quorum efficientia bona,& ipſa quoq; ſimiliter bona. & ex oppoſito: quorum efficientia mala,& ipſa ſimiliter mala.Et quanq̃ quæ hic adducit Ariſtoteles contra priſcorum placita ac aſſertiones qui paulo altius proſpicit,videt ex vera topica enaſci,& cōtra eos æquo marte differere.¶Generatio,eſt via in naturā,aut habitum.

54 Operatio vero,eſt ipſius habitus,aut quod vſum comitatur.Nam voluptas non proprie eſt ipſa immediate operatio habitus,ſed ſubſecutiua,illiq; ſuperueniēs:vt odorationi ſuauis ſuperuenit delectationis appetitus.& veræ, rationaleſque voluptates:ſic a voluntate prodeunt:quēadmodum ab appetitu ſenſitiuo,ſenſuales.¶Non exacte determinādo ponit Ariſtoteles voluptatem ſummū bonum eſſe:ſed nihil ſua ratione prohibere,quin quædā eſſet quid ſummum.

¶Duodecimi capitis commentarius ad literam.

53 ¶Duodecimū cap.quatuor concluſionibus partitū eſt. ¶Prima concluſio. Superioribus rationibus effectū non eſt:vt voluptas bonū nō ſit,neq; quidē vt nō ſit optimū. Nam cum bonū ſit duplex,& abſolute bonū & bonum alicui:naturæ ipſæ,& habitus ipſi conſimiliter dicentur quidam abſolute bonū,& quidā bonum alicui.quare cōſimiles motus,ac generationes has naturas,hoſque habitus ſequenť.erunt igitur & voluptatū quædam abſolute

H

bonæ,& quædã alicui. ¶ Secũdo. voluptatũ quæ prauæ
videntur:quædã ſunt ſimpliciter prauæ,alicui tñ prauæ
nõ ſunt:verũ illi expetibiles.quædã ne huic quidẽ expe-
tendæ ſunt:ſed & aliquãdo & paruo tẽpore.ex quo non
fiat vt ipſæ etiã alicui ſint expetẽdæ ſed ſimpliciter & ali-
cui ſunt prauę. ¶ Quare ſequetur & mot⁹ & generatiões:
nã quorũ finis bon⁹ & ipſa quoq; bona ſũt,& cõtra quo
rũ gñationes bonę,& ipſa quoq; bona. Sunt & aliæ quæ
vidẽtur eſſe voluptates:nõ ſunt aũt.vt quæ cũ dolore,&
medicaminis gratia ſunt,vt ęgrotãtiũ voluptates.nõ igi
tur efficiunt nullã voluptatẽ eſſe bonũ. ¶ Tertio.bonorũ
aliud operatio eſt,& aliud habit⁹.& operationes quæ ad
naturalẽ cõſtituẽdũ habitũ efficiũt:per accidẽs volupta-
riæ ſunt,voluptatẽq; efficiunt.nã hæ voluptates triſtitiis
ammixtæ ſunt.eſt enĩ talis operatio in cõcupiſcẽtiis indi-
gẽtis,imperfectiq; habitus,& naturæ. Verũtamẽ quædã
ſunt ſimpliciter,ac per ſe voluptates.nã quædã ſine dolo
re,ac cõcupiſcẽtia voluptates exiſtunt:vt quæ operatio-
nibus cõtemplãdi cõiũctæ ſunt,nulla neceſſitate nullaq;
indigẽtia naturã premẽte.ſunt igitur quędã voluptates
bonæ. ¶ Quarto.hoc indicio voluptates quaſdã accidẽta
rias eſſe,& quaſdã ſimpliciter,& ꝑ ſe depręhẽdiť. Nã nõ
eiſdẽ gaudẽt hoĩes cũ ob indigẽtiã natura repleť:& iã cõ
ſtituta abſq; indigẽtia natura.nã cũ natura cõſtat,in ſta-
tuque eſt nullius indiga:tũ afficiť iis quæ ſimpliciter ſunt
voluptaria.cũ vero nõ conſtat,vt cũ repletur:contrariis
afficiť,qñqdẽ & acrib⁹,& amaris,quorũ nullũ prorſus,
aut natura,aut ſimpliciter voluptariũ eſt,voluptateq; af
ficiens.quare neq; ſuæ voluptates aut natura,aut ſimplici
ter,ſed accidentariæ exiſtunt voluptates. ¶ Secũda cõclu 54
ſio. Ea ratiõe ꝙ finis ipſi generationi non attineat,vt qui
dã cõtendũt:minime efficitur quicq̃ aliud voluptate præ
ſtabili⁹ eſſe. Nã nõ omnes voluptates,generationes ſunt,
neq; cũ generatione omnes:ſed quædã operationes ſunt,
atq; finis,quæ nec eueniunt dum natura,habituſue fiũt,
ſed cũ ſecundũ naturã,habituſue fit vſus.nec vt ſua contẽ
dunt ratione,omnium voluptatum finem aliud quicq̃ eſ
ſe oportet:verũ earũ quæ ducũt in naturæ perfectionem.
Quo fit vt perperã diffinierint voluptatẽ,dicẽdo eã eſſe

generationē ad naturā ſenſibilē:quinimmo potius dicendū fuiſſet:voluptatē operationē eſſe eius habitus qui ſecūdū naturā eſt.& loco particulæ ſenſibilē:dicēdū potiꝰ fuiſſet,ſine impedimēto.Sed eoipſo ꝙ voluptas ꝓprie bonū ponit:quibuſdam videbit eſſe generatio:ꝙ omnē operationē exiſtimēt generationē.at nos hoc in loco pro diuer

55 ſis vtimur.¶ Tertia cōcl.Nō ſatis ꝓbāt aliquas voluptates eſſe prauas,ꝙ nōnulla voluptatē afferētium,efficiant morbos.¶ Prio.nā nōnullę voluptates:vt quę forte valitudinē reſtituūt,rei pecuniarię obſunt.eſſent igitur eodē iure vtræꝗ prauæ.nō ſunt aūt.¶ Secūdo.impedit plerūꝗ cōtemplatio ſanitatē.igitur eodē argumēto cōtemplatio mala,ſed quis cōtemplationē malam eſſe exiſtimabit?

56 ¶ Quarta cōcluſio.Cęterę rationes ꝗ̄ cōtēdūt nullā voluptatē eſſe bonā facile diluūtur.Nā neꝗ prudētiam,neꝗ aliorū habituū vllum,ea impedit voluptas:quę vnicuiꝗ ꝓpria,peculiariſꝗ habet,ab eoꝗ proficiſcēs:ſed alienæ potiꝰ.nā eæ voluptates quę ad cōtēplationē,diſciplināꝗ inſurgūt:præſidio magis ſunt ad cōtemplandū,& diſcendū,neꝗ quicꝗ̄ obſunt.Præterea ꝙ aiūt voluptatē nullius artis opus eſſe.nec id quidē ſine ratione euenit.nā nulla ſtudioſa operatio artis eſt:ſed potētię.moraliſꝗ virtutis. ꝗ̄uis & id refutari poſſet.nā ars vnguētaria,pariter & coquinaria : voluptatis eſſe vidētur.Quod inſup addūt tēperantē fugere voluptatē,& prudentē ſequi indolentiā, doloriſꝗ vacuitatē: & pueros,beluaſꝗ voluptate trahi: eodem modo hæc diluūtur oīa. Nam voluptatū quædā ſunt abſolute bonæ,alię vero minime,& voluptates quæ nō abſolute,atꝗ ſecūdū ſe bonæ ſunt:proſequuntur pueri & beluæ,quarū & indolentiā prudēs quærit.& quas ꝗdem cupedia comitatur atꝗ dolor,& quæ eædē voluptates ſunt corporis.& hę voluptates tales exiſtūt:vt in ipſis, ſuiſꝗ exuperationibus quis intemperās euadat.quapropter nihil mirū eſt:ſi tales temperās refugit.nā ſunt alię vt veræ,abſolutæ,perfectęꝗ:quæ ipſius ſunt temperātis. manifeſtum itaque eſt,ſuis rationibus non effeciſſe:nullā voluptatem bonam eſſe.

¶ De voluptatum ſpeciebus. Cap.XIII.

AT qui malum & ipſum dolorem eſ- 57
ſe, ac fugiendum conceditur. Alius
aliqua ex parte ex eo quia affert im
pedimentum. at contrarium fugien-
do, quo fugiendum quid eſt atq; malū, eſt bo-
num. igitur voluptatem bonū quid eſſe neceſ
ſe eſt. Eo nanq; modo quo Pſeuſippus ſolue-
bat: non conuenit ſolutio: vt minori maius &
æquali voluptatem contrariā eſſe. non enim
ſub malo voluptatē ipſam vt ſpeciem dixerit
ſub genere collocari. ¶ At vero nihil prohibet, 58
voluptatem aliquam optimum eſſe. ſi nonnul-
læ voluptates ſunt prauæ. quemadmodum &
ſcientiam aliquam: ſi ſunt nonnullæ ſcientiæ
prauæ. ¶ Quin potius forſitan & neceſſarium 59
eſt expetibilem eſſe aliquam ſumme. ¶ Si ſunt
vniuſcuiuſq; habit9 operationes ſine impedi-
mēto: ſiue omnis opatio ſit felicitas, ſiue vni9
cuiuſpiā ipſorū, vacans impedimento. hoc au
tē eſt voluptas. Quare fit vt aliqua voluptas,
ipſum ſit ſummū bonum: etiā ſi forte pleræq;
voluptatum ſint ſimpliciter prauę. ¶ Atq; ob
idipſum felicem vitam, iucundam eſſe omnes
arbitrātur: nectūtq; ipſam voluptatē cum feli
citate, non abſq; ratione. Nulla nanque opera
tio perfecta eſt, ſi impeditur. at felicitas ope-
ratio eſt perfecta. quapropter felix indiget bo
nis & corporis, & externis, ipſaque fortuna:
quo non impediatur. Qui autem aiūt, eum qui

rota torquetur, & magnis in calamitatibus eſt conſtitutus, felicē eſſe ſi modo ſit bonus: nihil profecto dicunt, aut ſua ſponte, at īuiti. Quia vero felix indiget & fortuna: ideo quibuſdam fortunæ proſperitas, & felicitas, idem eſſe videtur. quod non eſt ita. Nam & ipſa ſi exuperet, impedimentum affert: atque fortaſſe iure tum nō eſt proſperitas appellãda. definitio ẽm ipſius, eſt ad ipſam felicitatem. Illud etiam beluas homineſq; perſequi voluptatem: indicat ipſam eſſe quodam modo ſummũ bonum. Quam populi celebrant: omnino fama perire Nulla poteſt. Sed quoniam eadē natura, habituſque optimꝰ neq; eſt neque videtur: nec voluptatem eãdem omnes ſequũtur. Voluptatē tamen omnes ſequuntur. fortaſſe autē & perſequuntur: non eam quam putant neque quã dicerent, ſed eandem. omnia nãque diuinũ quid habēt natura. Sed corporis voluptates ex eo ſibi nomē hoc vendicarũt, quia ſępiſſime occurrunt. & oēs ſunt ipſarum participes, ſolas igit̃ has eſſe putant, quia ſolæ ſunt notæ. ¶ Patet etiam niſi voluptas & operatio ſit bonũ. felicē viuere cũ voluptate non poſſe. cuius nãq; gratia ipſa eſt opus: ſi non bonum eſt? At ſimul & cum dolore ipſum viuere contĩgit. Dolor ẽm neque malum eſt neque bonum: ſi neque voluptas. cur nam itaque fugeret? ¶ Neq; igitur ſtudioſi piſius vita incũda erat: ſi nō ſint & ope

ꝛationes ipſius iucundæ.

¶ Decimitertij capitis notæ.

¶ Pſeuſippus Platonis ex ſorore nepos. ¶ At vero nihil 57
prohibet. id manifeſtius de habitu. nam tametſi aliqui ha 59
bitus mali: vnus tamen optimus vt ſapientiæ habitus. Et
quid prohibet aliquã forſitan ſciẽtiã malã eſſe vt venerco
rũ & toxicorũ ceu quæ præſentaneæ & quæ ſtatutis tem-
porib⁹ pernecãt, & multorũ veneficiorũ quæ exploratas
cauſſas habẽt & quorũ nefarii libri relicti ſunt. ſed cõtra
inquiunt ſcelerati homines illã quidem ſcire, ſed ea ſcien
tia nõ licet vti. diſcãt huiuſmodi: cuius vſus malus eſt, &
ipſa quoq; mala eſſe. & non concedant eſſe ſcientias cum
huiuſmodi maleficiorum cognitæ ſunt cauſſę: aut aliquas
ſcientias cõcedant malas eſſe neceſſe eſt. id tamen conce-
dere velim, nullam ſciẽtiarum liberalium artium malam
eſſe. ſed de his ſatis. ¶ Qui autem aiunt. Stoicorum id pa
radoxum reiicit Ariſtoteles: in quo virt⁹ ſit nihil illi de-
eſſe ad felicitatẽ, quaſi fortunæ bona, & aduerſa nihil ha-
beant momenti aut ad felicitatem ipſam iuuandam, aut
impediendam. quod perinde videtur ac ſi quis dicat: cui
ars ſcribendi inſit, nihil illi deeſſe poſſit ad bene ſcriben-
dum. eſt enim ars virtus ad faciendũ, perinde ac moralis
virtus ad agendum. quid ſi deeſt illi calamus, ſi charta, ſi
atramentũ: quæ ſunt externa? quid inſuper ſi defuerint il
li manus? videtur igitur virtus actiua quæ eadem & mo
ralis vt & virtus effectiua exteriorũ etiã indigere admini
culis. neq; quicq̃ dicere videtur qui id afferũt paradoxũ:
ex quo inferũt tortũ ĩ rota, in tauro Phalaridis nõ minus
eſſe beatũ. Et quãq̃ id vltimũ verũ eſſet, quia magnanimi
tas in tormentis etiã reluceret, ſimpliciter tamen verũ non
eſſet virtuti non opus eſſe bonis & corporis & externis,
ipſaque fortuna. In proſperis ſane omnis virtus ipſaq;
etiã magnanimitas clarior eſt atq; illuſtrior q̃ ĩ aduerſis:
atq; difficilius res ferre ſecundas vt oportet cum ingẽtes
ſunt cũ fortunæ tum honores, quã aduerſa ipſa etiam in-
gentia tolerare. & reuera felicitas in aduerſis etſi non tol
litur, adũbratur tñ obſcuraturq;. ¶ Proſpera fortuna ea
dicitur quæ neq; plus neque minus q̃ ad felicitatem cõſe-

quędam par eſt,cõueniens eſt inſtrumẽtũ ad ipſam cõſe
quẽdã habẽs.¶ Forte autẽ & perſequũtur,bene ſequun-
tur.proſequi enim hic in bonã partẽ ſonare videtur &re
uera ꝓſequẽdũ(qđ & frequẽter alias ꝓſequẽdũ & expe
60 tẽdũ ſimpliciter eſt)ſolũ bonũ ẽ.¶ Dicebãt nõnulli volu
ptatẽ non eſſe bonũ:attamẽ felicem cũ voluptate viuere,
quia etiã voluptas nõ eſſet malũ.ergo dolor q volupta-
ti aduerſatur neq; bonũ neq; malũ.cõtingit igitur æque
felicem viuere cum dolore,atq; cum voluptate.nã ſi do-
lorẽ malũ ponis:ergo voluptas quæ ei aduerſatur bonũ
eſt aut malum:malo enim niſi bonũ aut malũ aliud ad-
uerſatur nihil:ſin autẽ dolorẽ bonũ poſueris,cũ voluptas
illi aduerſet,& bono nihil aduerſet niſi malũ:erit quoq;
voluptas mala.quare dolor neq; bonũ neq; malũ,neque
voluptas bona eſt aut mala.¶ Proſpitas ẽ bonorũ fortu
nę adeptio.quãtũ ad bñ beateq; viuendũ ſatis eſt.¶ Exu
perãtẽ fortunã felicitati impedimẽto eẽ habet ex Horatio Horatius in ar. poe.
Poſtq̃ cœpit agros extendere victor:& vrbes
Latior amplecti murus,vinoq; diurno
Placari Genius feſtis impune diebus,
Ruſticus vrbano confuſus,turpis honeſto.

¶DECIMITERTII capitis cõmẽtariꝰ ad literã.

57 ¶Decimũtertiũ cap.quatuor cõcluſionibus partitũ eſt.
¶Prima cõcluſio. Quædã voluptas aliquid bonum eſt.
Nam dolorẽ:malũ aliquid eſſe ac fugiẽdũ cõcedunt oẽs.
verũtamẽ alius eſt ſimpliciter malꝰ.alius vero aliqua ex
parte:vt quia affert alicuius boni vſus impedimẽtũ.at cõ
trariũ fugiẽdo,& quatenꝰ fugiẽdum,atq; malũ eſt:bonũ
eſt.voluptas autẽ hoc pacto dolori aduerſatur.eſt igitur
voluptas aliquid bonũ.Neq; ſolutio quã Pſeuſippus pa-
rabat:conueniens eſt,voluptatatẽ ſcilicet ſic aduerſari do
lori:vt maius minori,& æquali.hoc eſt vt extremum ex-
tremo & medio.nam voluptatem ſub genere mali cõtine
ri oporteret.at nemo voluptatẽ:ſpeciem ſub genere mali
58 collocatã eſſe dixerit.¶ Secunda concluſio.Quãuis non-
nullæ voluptates prauæ ſint:ex hoc non conficitur quin
aliqua voluptas optimum ſit.Nam nihil prohiberet vnã
59 ſcientiã eſſe optimã,tametſi nõnullæ eſſent prauæ.¶ Ter
tia cõcluſio,Valẽtiore iure,hiſque rationibus potius ali-

quã voluptatẽ ſumme eſſe expetibilẽ:ſentire debuiſſent. ¶ Prima. Si vniuſcuiuſq; habit⁹ opationes ſunt ſine impedimento, & oĩs talis operatio felicitas ſit: ſiue vni⁹ ipſorũ habituũ poti⁹ operatio, quaſi ſine impedimẽto fuerit, ſit felicitas: erit & voluptas felicitas. nã aliqua talis opatio eſt voluptas: quare fit vt nihil prohibeat aliquã voluptatẽ eſſe quid optimum: q̃uis etiã pleræq; voluptatũ ſimpliciter ſint prauæ. ¶ Secũda. ob idipſum q̧ aliqua voluptas ſummopere ſit expetenda felicem vitã, iucundã eſſe arbitrãtur oẽs, adiiciũtq; cũ felicitate voluptatẽ: nec abſq; ratiõe quidem: nulla operatio ſi impediatur perfecta eſt. at felicitas: operatio eſt perfecta. ſi autem non adſit voluptas: impeditur, quapropter felix indiget bonis, tũ corporis tum exteris ipſaq; fortuna: quo in agendo non impediaẽ. qui autẽ dicũt eũ qui rota torquetur. & qui grauiſſimis, ingentibuſq; calamitatibus p̃mitur beatũ eſſe, modo ſit bonus: ſeu velint ſiue nolint (eorũ venia dictũ ſit) nihil dicunt: immovero quia felix indiget fortuna: ideo quibuſdam fortunæ proſperitas, atq; felicitas idẽ eſſe viſum eſt, non tamen ita eſt. nam ſi fortunæ proſperitas exuperet impedimẽtum affert, atq; tũ fortaſſe minime p̲ſperitas appellãda eſt. nã ipſius terminus, atq; definitio ad ipſam felicitatẽ eſt. ¶ Tertia. oĩa, & beluas & homines: ſummo ſtudio perſequi videm⁹ voluptates. id igitur indiciũ eſt: quodã modo voluptatẽ quid optimum eſſe. ¶ Quarta. id ferme omnes: vno ore prædicant.

Verum quam populi communi voce frequentant:
Nulla quidem omnino fama perire poteſt.

Attamẽ quia non omniũ eadem natura eſt, neq; omniũ vnus, idẽq; optimus habitus eſt, neque eſſe videtur: proinde non eandem voluptatem proſequuntur omnes, p̲ſequuntur tamen omnes voluptatẽ, forte autẽ & p̲ſequuntur, nõ eam quidẽ quã putant, quãque dicerent eſſe perſequendam. vt incontinentes: ſed proſequuntur ipſam voluptatem & quæ per ſe vna ſemper eademque voluptas eſt, & diuina. habent enim omnia nonnihil ſuapte natura diuinũ, ſuntque voluptates omnes ſua quidem natura quoddam diuinitatis veſtigium. ſed corporis voluptates ſibi voluptatis nomen, quaſi hæreditarium vendicarunt:

quoniam frequentiſſime occurrũt,ꝙ ipſarum omnès
ſunt participes.atq; iccirco ſolas has eſſe q̄plurimi putãt:
60 quoniam hæ ſolæ illis cognitæ ſunt.¶ Quarta cõcluſio.
Præter corporeas voluptates eſt quędã alia voluptas quę
bonũ eſt.¶ Primo.nam eſt quædã alia voluptas,aliaque
operatio felicis.at ſi illa voluptas,operatioq; felicis bo-
nũ non eſſet:felix cum voluptate minime viuere poſſet.
ad quid em̃ felici voluptate eſt opꝰ:ſi ipſa bonum nõ eſt?
igitur præter corporeas voluptates eſt quædam alia volu
ptas quæ bonum eſt.¶ Secundo.felicẽ ſimul cũ dolore vi
uere cõtingeret.nam dolor neq; bonũ neq; malũ eſt:ſi ne
q; voluptas aut bonũ aut malũ eſt.ſed tũ cur felix fugeret
dolorẽ?eſt igitur eius voluptas quiddã bonũ.¶ Tertio.ſi
ſtudioſi atq; felicis operatiões iucundæ non ſunt:neq; ip
ſius vita iucunda eſt.eſt autẽ eius vita iucunda:ſunt ergo
eius operatiões iucũdæ.eſt igitur præter corporeas,bru-
taſq; voluptates:quædam alia voluptas,quæ bonum eſt.

¶ De corporeis voluptatibus. Cap.XIIII.

61 DE corporeis autem voluptatibꝰ cõ
ſiderandum eſt eis qui dicunt nõ-
nullas voluptates expetibiles eſſe
valde,& honeſtas:ſed nõ corporis,
& in quibus intẽperans ipſe verſatur:cur igĩ
cõtrarij dolores ſunt praui?malo nanq; bonũ
62 contrariũ eſt.¶ An neceſſariæ voluptates ſic
ſunt bonæ quia & id quod eſt non malũ eſt bo
num:an vſq; ad aliquem terminũ bonæ ſunt?
habituũ em̃ eorũ ac motuum,quorum non eſt
melioris exuperatio,neque voluptatis eſt.Eo
rum autem quorum eſt:eſt & voluptatis exu-
peratio.At bonorum corporis eſt exuperatio:
& prauus in perſequẽdo exuperationem,ſed

non neceſſarias voluptates cōſiſtit:omnes eñ gaudēt quodā mō & epulis, & vino, & venere, ſed non vt oportet.¶ Contra autem in ipſo 63
dolore facit. Non eñ exuperationē:ſed oīno fugit dolorē. Nō eñ eſt exuperatiōi dolor cōtrarius. niſi ipſi perſequenti exuperationem.
¶ At enim cum non ſolum ipſum verum:ſed 64
etiam falſi cauſam oporteat dicere(hoc eñ ad faciēdā fidē conducit:nā cū id rationi conſentaneū fuerit:viſum, ob quod verū eſſe videt quod non eſt verū, facit vt ipſi vero magis aſſentiamur)dicēdū eſt cur corporis voluptates expetibiliores vidētur.¶ Primū igit ex eo qa 65
pellūt dolorē. atq; ob exuperationes doloris, voluptatē exuperantē vti medelā, & oīno voluptatē corporis pſequūtur. ipſæ aūt, medelę vehemētes fiūt. Quapropter & ipſas ſequunt: qui tales vidētur cū cōtrariū adeſt. & propter hæc igitur duo (ſicut dictū eſt) voluptas non ſtudioſum eſſe videtur:qa aliæ prauæ naturæ ſunt operatiōes:aut ab ortu, quemadmodum feræ, aut & ob conſuetudinē:quales prauorū ſunt hominū. aliæ ſunt medicamēta quia ſunt indigentis:& melius eſt habere q̄ fieri.¶ Aliæ 66
accidunt dum perficiuntur. per accidens igitur ſunt ſtudioſæ.¶ Præterea ipſas quia ſunt vehemētes iij perſequuntur qui aliis nequeūt gaudere. ipſi itaq; ſitim quandam ſibi comparant. quæ cum ſine quidem nocumento fit, nō

eſt increpandum: cum vero cum detrimento, per prauum eſt. Neq; enim habent alia quibus gaudent, & nec aliud habere pleriſq; permoleſtum eſt ob naturam. Nam animal ſemper laborat: vt naturales etiam ſermones teſtantur, videre ac audire dolorem inferre dicentes: ſed conſueti iam ſumus vt aiunt. Similiter in iuuẽtute quidem ob incrementa: perinde diſponũtur ac vinolenti. Et iuuent⁹ ad voluptates pronẽſior eſt. Bilioſi autem atra bili natura ſemp egent medicamẽto. continue nanque corpus ob cõplexionem mordetur: & ſemper ĩ appetitione ſunt vchemẽti. voluptas autem contraria: & quauis etiã modo ſit vehemens pellit dolorẽ. & propterea intẽperãtes homines prauique ſint.
67 ¶ Voluptates autem eæ quæ ſine dolore ſunt, exuperationem non habent. Atq; hę proficiſcuntur ex ijs, quæ natura, & nõ per accidens afficiunt voluptate. Ea vero dico per accidens afficere voluptate, quæ medentur: et em̃ quia fit vt homni medeatur. eo ꝙ ſanũ p manet, aliquid agente: ideo talia afficere voluptate vidẽtur. at ea natura voluptate afficiunt
68 quæ faciunt operationem talis naturæ. ¶ Nulla autem res eadem ex eo nos ſemper delectat, quia non eſt ſimplex noſtra natura: ſed ineſt & aliquid aliud: quo corruptibiles ſumus. Quare ſi quippiam agat alterũ: id eſt alteri naturæ præter naturam. at cum æquatur, neque mole-

ſtum,neque iucundum videtur quod agitur, Quod ſi alicuius natura ſit ſimplex:ſemper ea dem operatio iucundiſſima erit. Iccirco deus vna ſemper,ſimpliciqꝫ gaudet voluptate.non enim ſolum motionis eſt operatio:ſed & immobilitatis.& voluptas in quiete potius,q̄ in motu conſiſtit.mutatio vero oīm dulciſſimū eſt ſecundum poetam ;ob prauitatem quandā.Vt enim homo prauus,facile eſt mutabilis: ſic & natura praua eſt ea,quæ indiget mutatione.non eſt enim ſimplex nec bona.¶ Sed de continentia quidem atque incontinētia:& de voluptate,doloreque,& quid vnumquod que ipſorum eſt:& quonam modo alia ipſarū ſunt bona alia mala diximus.Deinceps autem de amicitia dicemus,

¶DECIMIQVARTI Capitis notæ.

¶Non eſt enim exuperationi dolor cōtrarius.ſi quis em̄ 65
non gaudet exuperantibus voluptatibus & iis quæ illas afferunt,neqꝫ ex abſentia talium triſtatur.ſic igitur fit vt exuperationi dolor non videatur cōtrarius niſi in iis qui exuperantes voluptates ſequuntur.¶ Sitim quandā ſibi 66
comparant:hoc eſt vndecunqꝫ ſibi quærūt modum ſuſcitandi voluptatū appetitum.more illorū qui nullum habent cibi aut potus appetitum,& quærūt vndecunqꝫ ſibi ꝓuocare ac facere appetitū,id em̄ eſt cibi appetitꝰſitim ꝓuocare.¶ Si oculꝰ,& intellectꝰ ſine motione opant̄:tāto magis illa ſimpliciſſima,beatiſſimaqꝫ entia.

¶DECIMIQVARTI capitis cōmētariꝰad literā.

¶Decimūquartum cap. ſeptem concluſionibus,& vna ratione partitum eſt.¶Prima concluſio.De corporeis vo 61
luptatibus conſiderandum expedit. Nam ſunt qui dicūt nonnullas voluptates expetibiles eſſe valde,pariter & ho

neſtas:ſed corporis voluptates,& in quibus verſatur intē
perans,non eſſe expetendas.conſiderandum itaq; eſt ita
dicentibus:cur ergo contrarii dolores praui ſunt,ſi vo-
luptas bonū non eſt?cū tamen malo bonū contrariū eſt.
62 ¶ Secūda cōcluſio.Exceſſus exuperatioq; voluptatū cor
porearum:mala eſt. Nam neceſſariæ voluptates ſi bonæ
ſunt:aut quia quod eſt nō malum bonum eſt,aut quia ad
aliquē vſq; terminū ſunt,ipſumq; exceſſum.nā eorū ha-
bituū ac earū operationū quarū non eſt melioris exupe-
ratio(hoc eſt quorū non eſt ſuperādo atq; excedēdo a bo
no egreſſio)neq; ſuarū voluptatū eſt melioris exceſſio.&
eorū habituū quorū eſt pariter & actuum,identidē & vo
luptatū eſt exuperatio.at bonorū coporis,ſuorūmq; ha-
bituum eſt exuperatio.fitq; quis prauus in proſequēdo
huiuſmodi bonorū exupationē,& non neceſſarias volu-
ptates.exceſſus enim minime neceſſarius.& gaudent oēs
quodā modo:& epulis,& vino,& venere,ſed nō vt opor
63 tet.igitur exceſſus corporearū voluptatū:mal⁹ eſt.¶ Ter
tia cōcluſio.Prauus e diuerſo in dolore atq; voluptate ſe
ſe habet.Nā non modo doloris exuperationē,ſed omni-
64 no fugit dolorē:neq; enim dolor exceſſui contrarius eſt:
niſi cū quis exuperationē voluptatis quærit. ¶ Quarta
concluſio.Expedit item dicēdum cur corporearum volu-
ptatum illecebræ:magis q̄ par eſt expetibiles videantur.
Nam non ſolum ipſum verum,ſed etiam falſi cauſam di
cere operæpretiū eſt:hoc enim ad faciēdā fidem cōducit.
nā cum id ob quod verum quicq̄ eſſe videtur(qđ tamē
minime verum eſt)conſentaneum rationi viſum fuerit:
facit vt non amplius ob talis rationis apparentiam,falſo
credatur,quinimmo id facit vt ipſi vero firmius aſſentia-
65 mur.expedit igitur id dicendū.¶ Ratio cur expetibilio-
res videantur corporeę voluptates:eſt quia corporeę vo
luptates pellunt dolorem,& exuperantem voluptatem
quęrunt.veluti medelam exuperātis doloris,& omnino
corporis voluptatem perſequuntur:q; ipſæ corporis vo-
luptates fortes ſunt medelæ.Quo fit vt illas tum maxime
ſequātur:cū dolor contrari⁹ adeſt.nam tūc maxime tales
eſſe videntur.¶ Sed contra:duo ſunt quæ faciunt corpo
reas voluptates,non bonas eſſe videri.Primum eſt:quia-

quædã ſunt quæ ſunt prauę naturæ opationes.prauę di⸗
co aut ab ortu:vt qui talem ab ipſo ortu conſecutus eſſet
naturam qualis eſt feræ,conſimilibuſque gauderet,aut a
conſuetudine,quales ſunt prauorum hominũ naturæ.Se
cundum.quædam ſunt quæ etſi medicamenta ſint:nun⸗
quam tamen niſi indigenti,atque laboranti cõducunt.ex
quo non ſequitur eas bonas eſſe.& præſtat quicquam in
habitu,permanẽſq; eſſe q̃ dũtaxat in fieri.non enim per⸗
ſtat voluptas:ſed fugax(dum fit)elabitur.¶ Quinta con⸗ 66
cluſio.Voluptates corporeæ bonæ ſunt per accidens. Pri
mo.nam quædam ſunt quæ ad naturæ perfectionem ac⸗
cidunt.ſunt igit̃ bonæ per accidens.¶ Secundo.volupta
tes corporis ii perſequuntur qui per ſe voluptatibus gau
dere nequeũt:ꝙ corporeæ voluptates vehementes ſunt.
ipſi enim quãdam voluptatum ſibi ſitim comparãt:quæ
cum nulli nociua eſt,non increpantur:cũ autẽ nociua,in⸗
crepãtur,& praua eſt.ſunt igitur bonę per accidẽs.¶ Ter
tio.ſunt pleraque quæ voluptates per ſe non habent qui⸗
bus gaudeãt,& aliam voluptatem nullam habere,ob ſuã
naturam illis durũ atq; permoleſtũ eſt.nã animal ſemꝑ
laborat vt naturaliũ ſermones fidem præſtant:qui & vi⸗
dere,& audire,moleſtiã,dolorẽq; ingerere aſtruunt.at ve
ro ꝙ id non iudicamus id ideo eſſe aiunt,ꝙ horum per fe⸗
rendorum laborũ conſuetudinem iam traximus.& iuue
nes dum adoleſcunt:ob ipſa incremẽta perinde ac vinolẽ
ti diſponũtur.& hinc iuuentus non ab re ad voluptates
propẽſior eſt.& qui atra bili laborãt:natura ſemper vo⸗
luptatum medicamento egent.nã illis cõtinue corpus ob
complexionem mordetur:ſemperque in appetitione exi⸗
ſtunt vehementi,voluptas autẽ contraria.& quæuis etiã
(modo ſit vehemens)eorum propellit dolorẽ.ſunt igit̃
quædã voluptates neceſſariæ,bonæ,ipſiq; conuenientes
naturæ.Verũtamen hac de cauſa ꝙ voluptas ipſa pellit
dolorem:plerunq; intẽperãtes homines,prauique fiunt.
¶ Sexta concluſio.Perfectæ voluptates ſine dolore ſunt: 67
exuperationem non habẽtes.Nã hę voluptates ex iis quę
ſuapte natura,& ſimpliciter voluptate afficiunt,iucunda
q; ſunt,proficiſcuntur & non ex iis quæ per accidens vo
luptate afficiũt.igitur perfectę voluptates ſunt ſine dolo⸗

re,& exuperationem non habentes. ea dico per accidens voluptate afficere quæ medentur. fit enim vt homini huiuſmodi voluptatũ medela ſit opus: q̄ continue aliquid (quod laboriferum eſt) agendo ſuã ſanitatẽ ſaluat. & ideo illa p̱ accidens voluptuaria: iucũda eſſe, & voluptate eblãdiri videntur, at ea per ſe, naturaq; voluptate afficiunt, quæ perfectę naturæ operationẽ efficiũt. ¶ Septima con-
63 cluſio. Nulla eadẽ res nos continue delectat. ¶ Nã noſtra natura ſimplex non eſt: ſed præter noſtri meliorem ſimplicioremq; naturam, ineſt quicq̃ aliud, ex cuius cõtagio ne corruptibiles ſum⁹. quare ſi quippiã pars altera agat: alteri naturæ plerunq; præter naturã eſt, illiq; aduerſatur, & ſi æquatur, puſillumq; ſit quod agit: neq; moleſtũ, neq; iucundũ eſſe videtur, quod agitur. At vero ſi alicuius natura ſimplex ſit, ſemper eadẽ operatio iucũdiſſima erit. quo fit vt de⁹ vna ſemp̱ ſimplici gaudeat voluptate: neque id inficias eundum eſt: q̄ Deus ſine motu, agitatiõe q; vlla perſiſtat, nam non ſolũ motionis eſt operatio: ſed ſtatus, atq; immobilitas. & voluptas ĩ quiete q̄ in motu: potius conſiſtit. & iuxta poetæ ſententiam: mutatio ob prauitatem quandam omnium dulciſſimum eſt. neque ab re quidem. nam vt homo prauus, facile mutabilis eſt: ſic & ea quæ mutatione indiget natura, praua eſt. non enim neque ſimplex, neque bona eſt. ¶ Sed de continentia, incontinentia, voluptate, atque dolore, quid vnumquodque eorum eſſe poſſit, & quo pacto eorum quædam bona, & quædam mala ſunt: dictum eſt. nunc autem de amicitia nobis aggrediundũ eſt.

¶SEPTIMI ETHICORVM Ariſtotelis: Finis.

ETHICORVM ARISTOtelis Liber Octauus.

¶ De amicitia. Cap. I.

POſt hęc conſequēs eſt de amicitia 1 pertractare. Eſt em̄ quædā virt⁹: aut eſt cū virtute. ¶ Res ē præterea ſumme neceſſaria in vita. Nemo em̄ habēs cętera omnia bona: ſine amicis expeteret viuere. nā & locupletes & in principatu, poteſtateq; cōſtituti: plurimū amicis indigere vident̄. quid em̄ prodeſt talis proſperitas beneficio ſublato? quod quidem maxime fit in amicos: ac maxime commendatur. aut quonā pacto ſine amicis cuſtodiri, cōſeruariq; poteſt? quo nanque magis abundat, eo magis periculis ſubiacet. In paupertate quoq; cæteriſq; calamitatib⁹ vnicū eſſe confugiū amici putātur. Iuuenibus etiam conferunt ad cōpeſcēda peccata. Et ſenib⁹ ad obſequiū, atq; ad eos actus perficiēdos quos ob imbecillitatē ipſi peragere nequeūt. Et ijs itē qui ſunt in ſtatu, ad actiones honeſtas, etem̄ ſi duo ſimul eant: intelligere magis, atq; agere poſſunt. Ineſſe etiā amicitia videt̄ natura ei quod genuit, ad id quod eſt ortū ab eo. non in hominib⁹ ſolū: ſed in plurimis etiā animalib⁹ & ijs inter ſe ſe quæ ſunt eiuſdē gētis: & hominibus maxime. quapro-

me.quapropter amatores hominū laudamus.
Cernere etiā quiſpiā poteſt & ī ipſis erroribꝰ:
familiarē omnē hominē homini,atq; amicū eſ-
ſe.¶ Ciuitates etiā amicitia continere videtur.
& legūlatores circa hanc magis q̄ circa iuſticiā
ſtudent.concordia nāq; ſimile quid amicitiæ
eſſe videtur.hanc autem maxime affectāt:ſedi-
tionem autē vt inimicā maxime expellunt.Et
ſi ſint quidem amici:iuſticia nō eſt opus.ſin ve
re ſint iuſti:indigēt amicitia.& id quod maxi-
me iuſtum eſt,ad amicitiam attinere videtur.
¶ Non ſolum autē neceſſarium eſt:ſed & hone
ſtum.Laudamus enim eos,qui amant amicos:
copiaq; amicorum,honeſtum eſſe putatur.&
quidam eoſdem viros bonos eſſe,atq; amicos
2 putāt.¶ Eſt aūt cōtrouerſia de ipſa non medio
cris.Quidam enim ſimilitudinem quandam
ipſam eſſe poſuerūt:& ſimiles eſſe amicos.Vn
de & ſimilem ad ſimilē inquiunt:& monedu-
lā ad monedulā,& ſimilia.Quidam cōtra,ſin
gulos inter ſeſe omnes tales inquiūt eſſe:& de
iis ipſis altius,naturaliuſue perquirunt.
Euripides quidem inquiens.

Cum eſt ſicca tellus:ipſa certe tū imbrē amat.
Cum turget æther:imbre cum cælum tumet:
Affectat vt telluris in ſinus cadat.

Heraclitus autem:contrarium dicens eſſe con
ducēs,& ex differētibus pulcherrimū concen-
tum oriri,& per contrarietatē omnia fieri.Sed

his contraria complures alij ſentiunt:& Empedocles qui quidem ſimile appetere ſimile dicebat. naturales igitur dubitationes omittamus: nō enim ad hanc ſunt accōmodatæ conſiderationem. Quę vero ſunt humanę,& ad mores affectuſq; pertinēt: eas cōſideremus. vt ſitne inter oēs homines amicitia: an impoſſibile eſt prauos eſſe amicos. & vtrū vna ſpecies amicitiæ ſit, an plures. Qui nāq; vnā eſſe putant, quia magis eſt, atq; minus: nō ſufficiēti argumento ducūtur. nā & quæ ſunt diuerſa ſpecie magis ſūt atq; min⁹. Sed de his antea dixim⁹.

¶PRIMI CAPITIS NOTÆ.

Vlyſſes
Diomedes
Achilles
Patroclus
Niſus
Eurialus
Oreſtes
Pylades
Pythias
Damon
Ouidius.

¶ Vlyſſes comitem habuit Diomedem, Achilles Patro
clū, Niſus Eurialū, Oreſtes Pyladem, Pythias Damonē. 1
¶ Monedula: eſt cornicula quędā tota nigricās. illis cor
niculis auri, atq; agēti inſita furacitas ineſt. hinc a furan 2
dis monetis hæc auis nomen inuenit. de qua Ouidius.

Sytonis accepto ꝙ auara popoſcerat auro:
Mutata eſt in auem, quæ nunc quoq; diligit aurum,
Nigra pedes, nigris velata monedula pennis.

¶ Amicitia, de qua hoc in libro amplā Ariſtoteles extēdit determinationem, vltima duodecim virtutum moralium eſt: non minima, ſed certe aut maxima, aut ſemper iuſtitię (quæ maxima eſt) coniūcta. Hæc virt⁹ genus cœtuſque hominum ſaluat, hæc virtus ad deū & proximū: primū legis & maximū ſibi obtinuit præceptū qđ cætera clauderet. hæc charitatē ſui habet apicē. quę deo eſt ſupra nos debitus amor, & ſecundū nos proximo debitus. ſed qui ſupra nos deo debetur: diuina eſt toto mentis feruore cōpręhenſa amicitia, quæ ſummi cæleſtis amoris radio incaleſcit, & calefacta ſurſum leuatur. hic eñ cæleſtis radius amoris: fauor eſt, gratiaq; ſuperna quæ mentibus nunquā denegatur paratis, vt neq; ſolis illuſtratio: corpori denegatur trāſlucido. huius diuini amoris quæ nos di-

uinos efficit amãtes:Picus Mirãdula duodecim cõditio- Mirandula
nes annumerat. Prima. Hoc amore Vnum ſolum ama-
re debemus,& pro eo cuncta contẽnere. Secunda. Mi-
ſerũ putare:qui tã digno priuetur amato. Tertia. Omnia
pati,oia ſufferre,mortemq; ipſam libẽter diuinũ amãtẽ:
vt cum amato poſſit eſſe. Quarta. Se ornare:vt illi valeat
placere. ornamẽta eñ amantis ſunt virtutes,& ante ama-
tũ integritas vitæ. Quinta. Cũ illo(etſi re fieri nõ poteſt)
cogitatione tamẽ ſemper eſſe. Sexta. Oia ꝓpter eum:quę
ad ipſum attinẽt,amare. vt eius amicos,eius loca,eius in-
ſignia,ſcripta,nomia,eiuſq; imagines,atq; in rebus veſti-
gia,adũbrationeſq;,quia eius ſunt opera. Septima. Nihil
aliud cupere q̃ eius laudes,nec eius aliquã ignominiam
poſſe ſuſtinere. Octaua. De eo omnia ſumma credere:
& vt idem omnes credant ſummopere affectare. Nona.
Optare ꝑ eo pati aliquod incõmodũ,& illud quoq; in-
commodũ ꝓpter ipſum dulceſcere. Decima. Flere ꝑ eo
ſæpe:vel ſi p̃ſens ex lætitia exuberãte,vel ſi abſens ex do-
lore. Vndecima. Sẽper languere,ſemperq; eius deſiderio
rapi:ſemperque ardere. Duodecima. Illi diligenter ſerui-
re:nihil de præmio cogitando,aut recipiẽda mercede. nã
eius ſeruitium per ſeipſum ſummopere eſt appetibile,&
ſumme dign9 eſt qui debeat amari. optimus eñ,pulcher-
rimus rerũq; ſapiẽtiſſimus eſt:& qui nobis anteq̃ ipſum
cognoſceremus,omnia bona cõtulit abũde:& qui nos cũ
nihil eſſemus:exiſtere fecit. & nos ſui amoris,& deſide-
rii capaces eſſe voluit:cætera autem infra nos hui9 mune-
ris participes eſſe noluit. qui ſolus dare poteſt quicquid
bonum,pulchrum,aut amabile deſiderare poſſum9. Pro-
pter ergo hunc amorẽ veneremini hanc virtutem,& di-
ſcite fieri veri amatores,verique amici. & prima veſtra
intẽtio ad deum cõuerſa ſit,& ſecunda ad ſuperiores,ter-
tia ad æquales,& quarta ad inferiorum directiones. oẽm
amicitiæ gradum cõplexi,vnicuiq; quod ſuũ eſt in ami-
citiis tribuẽtes,quæ illius diuinæ amicitiæ feruoris vberã-
tia caleant,& ad illã referantur. ſtultas effugite amicitias.
nam quantum vera amicitia eleuat,quæ de ſurſum ꝓce-
dit,& mortalia immortalib9 counit,immortaliaq; red-
dit,tantum ſtultæ amicitię deprimũt,& mortalia morta-

libus copulãt.Quapropter nos ſummopere cautos eſſe decet:ne imprudẽtius amando,quod deo debemus,creaturæ tribuamus.quod reuera,niſi virtutes noſtræ vitæ dirigant habenas,cæleſtiſq; afflatus,atq; præſidium:procul dubio faciemus.& hinc plurimi ſuas inde contrahunt ruinas. Auari enim,plane diuinum amorẽ tráſferunt in diuitias.nã illas ſolas cogitãt,miſeros putãt qui illis priuẽtur,omnia ferũt,omnia patiũtur ꝓpter amatas opum fortunas,& morti ſe exponere non formidant:dum illis potiãtur,Se ornãt vt ad illas capiẽdas placeãt,amant diuitiarum loca,& quæcũq; ad eas pertineant,laudes earũ exquirũt,& illas capiũt,neq; earũ probra ſuſtinẽt.quid plura?de iis:omnia ſumma credũt,q̃q; ſummum ſint in vita bonũ,cupiuntq; ita aliis eſſe perſuaſum.Pro illis dura tolerant,& probra,& contẽptus,& ſibila:quæ omnia diuitiarũ amore dulceſcũt.ſi quicq̃ diuitarum adimitur, cogiturque eſſe abſens:veris ploratur lachrymis.q̃ ſi ea pſum reſtituitur:lætas præ gaudio iterum inueniunt lachrymas,ſemper languẽt,earum deſiderio rapiũtur,ſemper ardent,& illis iugiter ſeruiunt,eſuriunt,ſitiunt,neq; vſum,vtilitatẽq; aliquã ex illis cogitãt:quæ diuini amoris cõditiones ſunt.immortalẽ ergo dei gloriã cõmutãt in mortalẽ creaturã,& ita intẽperantes & ambitioſi eum qui ſummo rerũ parenti debetur honor:voluptati aut honori tribuunt.& vitioſi quicq; illis rebus ad quas ſuæ perturbationes eos raptant,deuoluunt,deturbantq;,atq; detrudũt:habentq; ii diuitias deum,ii voluptatem,ii defluxã pulchritudinẽ:a quibus nulla ſalus,ſed ſola mors ſuis amatoribus prouenit.ergo ne ita facite homines:per illi⁹ ſũmę amicitię pulchritudinẽ.ſed diſcite vere amare, & veras amicitias(quæ ſine prima haberi non poſſunt)exquirite.cũ enim lux abeſt:vt omnia tenebræ ſint,neceſſe eſt.lux veſtra,dux veſtra in amando:prima ſit amicitia. & verarũ amicitiarũ exẽplar ſacræ literæ vobis ſuggerẽt abunde.Atque interim diſcite quod poſtea monſtrabit Ariſtoteles inter malos amicitias conſtare nõ poſſe.qui neq; ſecum ipſi cõcordant,ſed plerumque ſcelerum conſcientia ſeipſos fugitant. Quos diri conſcia facti(vt inquit Iuuenalis.)

Mens habet attonitas,& ſurdo verbere cædit Iuuenalis
Occultum quatiente animo tortore flagellum ſaty.xiii.
Pœna autem vehemens,ac multo ſæuior illis,
Quas & Cæditius grauis inuenit,aut Rhadamanthus:
Nocte,dieq; ſuum geſtare in pectore teſtem.
Hi ſunt qui trepidant,& ad omnia fulgura pallent:
Cum tonat. Igitur vt veræ amicitiæ participes ſitis: operam date virtuti, & ſtudete ſummopere eſſe boni. Nihil enim hæc moralis philoſophia aliud mortalib⁹ optat:q̄ ꝙ viuant fortes, temperati, liberales, magnifici, humiles,patientes,modeſti, manſueti, affabiles, veraces, dextri,iuſti,ac amici.

¶Primi capitis commentarius ad literam.

¶Primum cap.vna concluſione,& tribus opinionibus partitū eſt.¶Concluſio,De amicitia tractare:conſequēs eſſe videtur.Primo,quia amicitia quædā virtus eſt,aut cum ipſa virtute,¶Secūdo,quia amicitia res in vita,ſumme neceſſaria eſt.nam nemo(etſi cætera oīa bona poſſideret)ſine amicis eligeret viuere.primū nanq; ſi locupletes ſunt,& in principatu,atq; poteſtate conſtituti:plurimū amicis indigere videntur.nam quid illis talis prodeſſet proſperitas:facultate beneficii cōferēdi ſublata?quod maxime omnium in amicos factum ſummopere commendatur.& quonā pacto & qui locuples eſt,ac in poteſtate conſtitutus:ſine amicis cuſtodiri,ſeruarique poteſt?quandoquidem quo quis magis abundet:eo magis periculis ſubiaceat.& ſi pauper eſt:in paupertate certe,cæteriſque calamitatibus vnicum confugium,vnicuſque refugii portus:amici eſſe putantur.ſi iuuenes ſunt: illis ſummopere conducunt amici,vt qui eorū vitā dirigunt in melius vitiaq; arcēt,ac compeſcūt,ſi ſenes,vt illis obſequiū præſtent:amici ſunt perneceſſarii,atq; vt eos actus perficiant quos illi ob ætatis imbecillitatē:minime peragere queūt. & ſi de ætate ſunt florētes: ad res illis pręclaras obeūdas, amici conducūt.nam duo ſimul euntes amicitia cōiuncti: magis intelligere,magiſq; agere poſſunt.patet itaq; & cuiuſcūq; fortunæ viris,& cuiuſq; ætatis:amicitiā rem neceſſariā eſſe.¶Tertio.quia amicitia videtur quoddā bonum;a natura tributū.Primo,quia parētes natura amant

liberos:non modo homines ſolum,ſed & volucres & ani
maliũ q̃plurima,& animãtes oẽs quę eiuſdẽ ſpeciei ſunt
inter ſeſe natiuã ſeruant amicitiam:& homines maxime.
quapropter eos laudam⁹ qui hominũ ſunt amatores,atq;
in cæteros beneuoli.Secũdo.quia in erroribus viarum,
id plane cernere licet:oẽm hoiem,homini natura familia
rẽ,atq; amicum,par eſt igitur vt de amicitia:cõſequẽs de
terminatio ſuſcipiatur.¶ Quarto.quia ciuitates,conuen-
tus,ſocietateſq; hominum : amicitia cõtinentur,ſaluãtur
q;.hinc legumlatores circa amicitiam magis,q̃ circa iu-
ſtitiã ſtudent.nam ſummopere affectãt ciuium cõcordiã
ſtabilire(eſt autẽ cõcordia:quid amicitiæ perſimile)mo-
liũturq; ſummopere tanq̃ rem ciuitatis cõſeruãdæ inimi
cã,ſeditionẽ explodere,atque diſcordiã.¶ Quinto.quia
amicitia magis neceſſaria q̃ iuſtitia eſſe videtur.nã ſi ho-
mines ſunt amici:iuſtitia nõ eſt opus.ſi autẽ ſunt iuſti:ad
huc op⁹ eſt amicitia.immo vero quod iuſtitiæ maximũ,
præclariſſimũq; eſt:amicitia eſſe videtur.de ea igiť haud
quaq̃ irrationabile eſt,determinationẽ ſuſcipere.¶ Sex-
to.nõ modo amicitia bonũ qddã neceſſariũ eſt,ſed & ho
neſtũ.nã & eos qui afficiũtur erga amicos laudamus:&
amicorum copiam poſſidere,honeſtum eſſe putamus.&
quidem eoſdẽ viros bonos,atque amicos:eſſe arbitranť.
expedit igitur de amicitia determinatio.¶ Opiniões de 2
amicitia.De amicitia enim complures ſunt controuerſię,
atque opiniones. ¶ Prima eſt dicentiũ amicitiã,ſimilitu-
dinem quãdam eſſe:& amicos eſſe ſimiles.hinc aiũt ſimi-
le ad ſuum ſimile,& cornicula ad corniculam,& ſimilia
huiuſmodi. ¶ Secũda eſt dicentium contra:ſimile odire
ſuũ ſimile.vt figulos omnes inter ſeſe eſſe ſimiles:attamẽ
figulos,figulum non amare,verum vt inquit Heſiodus,
Inuidet & figulus figulo,vel egenus egeno,
Siue faber fabro,dulciſq; poeta poetæ.
Et de his ipſi altius,magnificentiuſq; ex naturalibus per-
quirunt:contrarium amare ſuum contrarium,quemad-
modum canit Euripides.
Cum eſt ſicca tellus ipſa certe tum imbrem amat.
Cum vero pulchrum pleno imbre cælum tumet:
Affectat vt telluris in ſinus cadat.

¶Tertia eſt Heracliti dicentis:ex cõtrariorũ cõcurrẽtia amicitiã gigni.inqt eñ cõtrariũ cõferre,& ex differẽtibus contrariiſq; ſonis pulcherrimũ ſuboriri concentũ:& ſummatim per cõtrarietatem omnia fieri. Sed Heraclito complures contraria ſentiunt:vt Empedocles,qui ſimile amare,appetereq; ſuum ſimile dicebat. Sed has naturales dubitationes,hoc ĩ loco diſcutere omittamus:nã præſentis diſciplinæ cõtemplationi minime accommodatæ ſunt.verum potius eas dubitationes,quæ humanæ ſunt,& ad mores,affectuſq; pertinẽtes,diſcutiamus:cuius generis ſunt hę. Sit ne iter omnes homines amicitia:an prauos,amicos eſſe impoſſibile ſit. An amicitiæ vna ſpecies ſit:an plures,& ſunt qui vnã quidem eſſe putãt:q magis eſt,atque minus.ſed hi inſufficienti quidem ducuntur argumento.nam & quæ ſunt differentia ſpecie,magis ſunt atq; minus.ſed id ex iam dictis:notum eſſe poteſt.

¶De amabili. Cap. II.

3 PAtebũt autem hæc fortaſſe:ſi ipſum amabile fuerit notum. Nõ eñ omne quoduis amari videtur,ſed ipſum amabile.hoc autem:aut bonum,aut iucundum,aut vtile eſſe videtur.atq; id vtile videbitur eſſe p quod efficitur aliquod bonum aut voluptas. Quare fit:vt amabilia ſint ipſum bonũ & iucundum,vt fines.

4 ¶Vtrũ igitur ipſum bonũ amant homines:an id quod ipſis eſt bonũ? Diſcrepãt eñ nonnũquã hæc.ſimiliter & circa ipſum iucundum.¶Videtur autem id quiſq; amare,quod bonũ eſt ſibi.& eſſe ſimpliciter quidem amabile,ipſum bonũ:vnicuique autẽ:id quod eſt vnicuique bonũ, Amat autem quiſque non id quod eſt ſibi bonum,ſed quod apparet.neq; quicq̃ id refert,

erit eñ ipſum amabile apparens.¶Cũ itaque
tria ſint ea propter quæ homines amãt:in ama
tione quidem inanimatarum rerũ,non dicit
amicitia.quippe cũ non ſit reciprocus amor:
neq; voluntas boni illarũ.Eſt enim ridiculum
forſitan:vino bonum quempiã velle.quod ſi
vult:ſaluũ illud vult eẽ,vt habeat ipſe.at opor
tere aiũt amico bona illius gratia velle.¶Eos 6
autẽ qui hoc modo volũt bona,beneuolos di-
cunt:ſi non idem,& ab illo fiat.Mutuã nanq;
beneuolentiam,amicitiã eſſe dicunt:an adiun
gendũ eſt,nõ latentem?Sunt eñ cõplures ijs
beneuoli,quos nõ viderunt:putãt autẽ ſtudio
ſos eſſe,vel frugi.atq; fieri poteſt:vt illorum
etiam quiſpiam eodẽ ad hos modo afficiatur.
Igitur hi mutuo quidẽ ſibi beneuoli eſſe vidẽ-
tur.amicos autem ipſos quodã modo quiſpiã
dixerit latẽtes,vt erga ſeſe mutuo ſunt affecti.
Oportet ergo amicos mutuam habere beneuo
lentiam,& velle ſibi mutuo bona non latẽtes;
ob vnum quid eorum quæ dicta ſunt.

¶SECVNDI Capitis notæ.

¶Amabile ſimpliciter,amabile alicui,amabile apparẽs: }
bonum ſimpliciter,bonum alicui,bonum apparens.

¶SECVNDI capitis commentarius ad literam.

¶Secundum cap.tribus concluſionibus,& vna quæſtio- }
ne partitum eſt.¶Prima cõcluſio.Si amabile notum fiat,
amicitiã prõptius cognoſcemus.Nam non omne quod-
uis amari videtur,ſed ipſum amabile.hoc autem hone-
ſtum,aut vtile,aut iucundum eſſe videtur.& id eſſe vtile
per quod aliquod bonum aut voluptatem aſſequimur.
Vnde fit vt honeſtum,& iucundum;amabilia ſint vt fi-

nes.vtilia enim horum gratia quærimus,ac amamus.at-
qui amicitia ſine amabili non eſt.noto itaque amabili,ad
4 amicitiam promptior patebit aditus.¶ Quęſtio.Vtrum
homines:ipſum bonum amant,aut quod ipſis bonũ eſt.
hæc enim quandoq; diſcrepant,& non ſunt eadem.Itidē
vtrum amant iucundum,aut quod ſibi iucundũ eſt.¶ So
lutio.Et plęriſq; viſum eſt,vt id amēt homines quod eſt
ſibi bonum:atq; ipſum bonum,ſimpliciter eſſe amabile.
vnicuiq; autem amabile:id quod eſt vnicuique bonum.
¶ Verũtamen id non oportet.nã non quiſque amat:qđ
eſt ſibi bonum,ſed quod ſibi bonum apparet.neq; refert
quicq̃ vt amet:bonum ne ſit,an appareat.nam ſi apparet
5 bonum:& ipſum erit amabile apparens.¶ Secunda cõ
cluſio.Ad res inanimatas nulla geritur amicitia.Nam
amicitia eſt reciprocus amor:& tria ſunt propter quæ ip-
ſi homines amant:honeſtum,vtile,& iucundum.at illis
non volumus aliquid horum bonorũ contingere.ridicu
lum enim videtur:quempiam vino bonum velle:quod
ſi vult,idipſum bonum quod vult,eſt ipſum ſaluum ma-
nere,vt habeat ipſe.at oportet amicitiam eſſe reciprocã;
& amico,& ipſius quidem amici gratia(quemadmo-
dum aiunt)bona velle.non igitur ad res inanimatas vl-
6 la eſt amicitia.¶ Tertia cõcluſio.Non ſatis diffinita eſt a-
micitia,quod mutua beneuolentia ſit:ſed non latens adii
ciendum eſt.Nam eos qui alium amant,& illius quidem
gratia,etſi ab eo nõ idem rependatur:beneuolos dicimꝰ:
at fieri poteſt,vt complures iis beneuoli ſint:quos nunq̃
viderũt,ꝙ eos ſtudioſos eẽ,aut frugi homines exiſtimãt.
& cõtra:vt hi ad illos primos hoc modo afficiantur.qua
re & ii mutuo quidem beneuoli eſſe videntur:at nemo il
los proprie dixerit amicos,niſi forte quodam modo:vt
latentes amicos,quemadmodum & erga ſeſe mutuo be-
neuolentia ſunt affecti.non ſatis igitur diffinita eſt ami-
citia:ꝙ beneuolentia mutua ſit,ſed adiiciendum eſt non
latens.vt ita diffiniatur.Amicitia eſt aliquorum mutua
beneuolentia,& alicuius quidem boni gratia:cũ eos non
lateat.Et amici ſunt qui mutuam habentes beneuolentiã;
ob vnum quiddã bonorum(quæ dicta ſunt)ſibi mutuo
bona volunt,non latentes.

¶ De ſpeciebus amicitiæ. Cap. III.

DIfferunt autem hæc ſpecie,& amatio 7
nes ergo,& amicitiæ. Tres igiť ſunt
amicitiæ ſpecies , æquales numero
amabilibus ipſis,ob vnumquodq;
enim eſt amatio mutua,nõ latens.atq; qui ſeſe
mutuo amãt:hoc,bona ſibiinuicẽ volunt quo
amãt.¶ Qui igitur ob vtilitatẽ ſe mutuo amãt, 8
non per ſe amant:ſed quo aliquod,ex ſeſe mu
tuo capiunt bonum.¶ Similiter & qui amant
ob voluptatẽ.nõ em̃ facetos amãt,quia ſunt
tales:ſed quia ipſi afferunt voluptatẽ.Qui igi
tur ob vtilitatẽ amant:ob ſuum diligũt bonũ.
Et qui ob voluptatẽ ob id quod eſt ipſis iucun
dum:& nõ quo talis eſt is qui amatur,ſed quo
eſt vtilis aut iucundus.per accidẽs igitur hæ
ſunt amicitiæ.nõ enim amatur quo talis eſt is
qui amatur:ſed quo vel bonũ aliquod affert,
vel voluptatẽ.¶ Tales autẽ amicitię,facile diſ 9
ſolui poſſunt:non permanentibus ipſis ſimili
bus.Nã ſi non vlterius iucũdi ſint,aut vtiles:
amare deſiſtunt.Vtilitas autẽ non permanet:
ſed alias alia fit.dimoto igiť eo propter quod
erãt amici,diſſoluitur & amicitia:vt pote quæ
ob illud erat.¶ Maxime autẽ amicitia talis in 10
ſenibus fieri videtur.Huius em̃ ætatis hoĩes,
nõ voluptatẽ,ſed vtilitatẽ ſequũtur:& in iis
iuuenib⁹,atq; viris,qui ſuæ ſtudent vtilitati,
tales autem nec multum ſimul viuũt.interdũ

enim nec ſunt iucundi.nec indigent igitur ta•
li congreſſione:ſi non ſint vtiles.Nam eouſq;
iucundi ſunt,quouſq; boni conſequẽdi ſpem
habẽt.cum his amicitijs & hoſpitalitiã ponũt.
11 ¶Iuuenum autem amicitia:ob voluptatem cõ
ſtare videtur.Viuunt enim cum affectu.& id
maxime ſequuntur,quod ſibiipſis eſt iucun•
dum,& præſens.At cum mutatur ętas:alia fiũt
& ipſa iucunda.quocirca cito fiunt amici,cito
q; deſiſtunt.nam ſimul cum eo quod ipſos affi
cit voluptate:& amicitia ipſa mutatur.talis ve
ro voluptatis,celeris fit mutatio.¶Proni ſunt
etiam ipſi iuuenes ad amores.Plurimum enim
amatoriæ amicitiæ perturbatione fit,& ob vo
luptatem.quapropter amant,& cito deſiſtunt:
eadem die propoſitum ſæpe mutantes.Hi vo
lunt totos dies vna verſari,ſimulque viuere.
Sic enim fit ipſis id quod per amicitiam ſuam
12 affectãt.¶Bonorum autem amicitia,ſimilium
q; virtute,perfecta eſt amicitia.Hi nanq; mu•
tuo ſibi bona ſimiliter volunt:quo boni ſunt.
boni vero ſunt p ſeipſos.Atq; ij maxime ſunt
amici qui bona amicis:illorum gratia volunt.
propter ſeipſos enim ita ſeſe habent:& non p
13 accidens.¶Permanet igitur horum amicitia,
q̄diu ſunt boni.At virtus res permanens eſt.
¶Atque horum vterq; bonus eſt ſimpliciter&
amico.boni enim ipſi,& abſolute,& ſibi mu•
tuo boni ſunt,& vtiles,& iucundi ſimili mo•

do. Nam boni, & abſolute, & ſibi mutuo ſunt iucundi. Singulis enim propriæ actiones ſunt voluptati: & quę ſunt tales. bonorũ autẽ actiones tales ſunt, aut ſimiles, talis autem amicitia, non ſine ratione permanens eſt, Coniungũtur enim in ipſa omnia quę in amicis eſſe oportet. Nam omnis amicitia aut eſt ob bonum: aut ob voluptatem, vel ſimpliciter, vel amanti, & ob ſimilitudinem quandam, hęc autem omnia bonorũ per ſeipſos amicitiæ inſunt, huic enim ſimiles ſunt & cæteræ. ¶ Et id quod eſt abſolute bonũ, eſt & iucundũ ſimpliciter. Maxime igitur hæc ſunt amabilia: & amare ac amicitia, in his eſt maxime, & optima amicitia. ¶ Sunt autem merito tales amicitiæ raræ. pauci enim ſunt tales. ¶ Tempore inſuper & conſuetudine opus eſt. ſecundum enim prouerbium, non fit vt mutuo ſeſe cognoſcant; antea q̃ ſimul conſumant dictam ſalis menſuram. nec igitur fit: vt acceptentur antea, ſintque amici, q̃ amabilis vtriq; videatur eſſe. atque credatur vterque. Qui vero ea celeriter inter ſeſe mutuo faciunt, quæ ad amicitiã attinent: volunt quidẽ eſſe amici: ſed non ſunt, niſi ſint & amabiles, & idipſum ſciant. amicitiæ nanque voluntas: non amicitia celeriter fit. Hęc igitur & tẽpore, & cęteris perfecta eſt amicitia: & per hęc omnia fit. & vtriq; ſimilis eſt ab vtroq; quod quidem amicis inſit oportet,

¶TERTII Capitis notæ.

5 ¶Quod amicitia voluptatū cito venit,citoq; fugit:hinc
15 alatum fingunt Cupidinem.¶Vtriq; ab vtroq;,alterutri
ab alterutro:q idem volunt,iiſdem gaudent,iiſdemque
triſtantur. & ita frequenter vſus eſt vocabulo vterque,
pro alteruter:ad quādam vicariā,& reciprocā functionē
deſignādā.¶Paucos eſſe vere ſtudioſos clamat Satyric9.
Rari quippe boni numero vix ſunt totidem,quot
Thebarum portæ,vel diuitis hoſtia Nili.

¶TERTII Capitis cōmentarius ad literam

7 ¶Tertiū cap.nouē concluſionibus partitum eſt.¶Prima
concluſio.Tres ſunt amicitiæ ſpecies,honeſta,vtilis,atq;
iucunda.Nam tres ſunt ſpecie differentes amationes.igi-
tur tres ſūt amicitiæ ſpecies:& æquales numero,amabili-
bus ipſis.nam ob vnūquodq; ipſorū:amatio mutua,atq;
non latēs fit.fit nanq; vt qui ſeſe mutuo amant:hoc ipſo
8 ſibiīnuicē bona velint quo amāt.id autē eſt amabile.¶Se
cūda concluſio.Amicitiæ ob vtilitatē,atq; ob voluptatē:
non per ſe ſed per accidēs ſunt amicitiæ.¶Nam qui ſeſe
ob vtilitatem mutuo amant:non per ſe amant,ſed q ali-
quod ex ſeſe mutuo capiunt emolumentū.itidem & qui
ob voluptatē amāt.nā non facetos amāt,quia faceti ſunt:
ſed q eis ipſis voluptatē afferunt.qui igitur ob vtilitatem
amant:ob ſuū,& nō ipſius amati bonum diligunt.& qui
ob voluptatem ob id quod ipſis amantibus eſt iucūdum:
& non amant hi quia talis is ſit,qui amat,ſed quo vtilis
eſt,aut iucundus.igitur ob vtilitatē,aut voluptatē amici-
tiæ,per accidēs ſunt amicitiæ.nā qui p ſe amant:quo qui
amant tales ſunt,amant.at ob emolumentum,aut volu-
ptatē non amatur quo talis is eſt,qui amatur:ſed quo vel
9 cōmodum aliquod vel voluptatē aliquā affert.¶Tertia
cōcluſio.Amicitiæ ob vtilitatem,atq; voluptatē:facile diſ
ſolui queūt.¶Nā ipſis qui amantur nō manētibus ſimi-
libus(vt ſi vlterius aut vtiles,aut iucūdi non ſint)deſiſtūt
amare.nā dimoto eo propter quod erant amici:diſſoluit
amicitia:vt pote quæ ob illud erat.at vtilitas non perma
net:ſed aliâs alia fit.itidē & voluptas fugax,horariaq; eſt:
10 igitur hæ amicitiæ:facile diſſoluūtur.¶Quarta cōcluſio.
Maxime omniū amicitia ob vtilitatē:in ſenib9 fieri vide-

tur.¶Primo.nā eius ætatis homines:non voluptatē,ſed
vtilitatē quærūt.& non modo in ſenibus fit,ſed &in iuue
nibus,atque viris,qui ſuæ ſtudent vtilitati.¶Secūdo.ſe-
nes nō multū aliis pariter cōuiuunt,neq; interdū iucun-
di ſunt.non ergo tali iucundorum congreſſione indigēt:
ſi non ſint vtiles.nā eouſq; illi iucūdi ſunt:quouſq; com-
modi cōſequendi ſpem retinēt.cū talibus enim amicitiis
in quibus commodi ſpes aliqua eſt,hoſpitalitiā ponunt.
hæc igitur amicitia,maxime fit in ſenibus.¶Quinta con 11
cluſio.Amicitia ob voluptatē:maxime fit in iuuenibus.
¶Primo,nā iuuenes cū affectu viuūt:& id maxime ꝓſe-
quuntur,quod ſibiipſis iucūdū eſt,atq; pręſens.fit igitur
in ipſis maxime amicitia ob voluptatē.verum hæc amici
tia admodū fragilis eſt,ac decidua.nā cum mutatur ętas:
alia,atq; alia fiunt illis iucūda.quocirca & cito fiunt ami
ci,citoq; deſiſtunt:nec ab re quidē:nā ſimul cū eo quod ip
ſos voluptate afficit:ipſa fugit,mutaturque amicitia.at iu
ueniliū voluptatū cita,veloxq; mutatio eſt.¶Secundo.
q̄a iuuenes ad amores ꝓcliues admodū ſunt.nā plurimū
amatoriæ rei:perturbatione fit,atque ob voluptatē.amāt
igitur cito,citoq; deſiſtunt:eadem etiā die propoſitū per-
ſæpe mutantes.¶Tertio iuuenes totos dies volūt vna cō
uerſari,ſimulque viuere.ſic eī voluptate fruūtur:quam
ꝑ ſuā amicitiā quærunt.n̄ mirum igitur ſi hęc iucundo-
rum amicitia:in ipſis iuuenibus vel maxime fieri ſit com
pta.¶Sexta concluſio.Bonorū amicitia ꝓbitate,virtute- 12
q; ſimiliū:perfecta amicitia eſt.Nā hi ſibi mutuo bona ſi
militer volunt,quo boni ſunt,boni autē ſunt per ſeipſos.
volūt igit̄ ſibi mutuo bona propter ſeipſos.at ii maxime
omniū ſunt amici:qui bona amicis illorū quidē amicorū
gratia:volūt.atqui qui ita ſe habēt ꝓpter ſeipſos,& nō ꝑ
accidēs amant.eſt igitur ſtudioſorū amicitia,virtuteq; ſi-
milium:ſtudioſa,& per ſe,& perfecta amicitia.¶Septi- 13
ma cōcluſio. Studioſorū amicitia permanens eſt.Primo
nā ea amicitia tādiu durat:quādiu boni ſunt:at virtꝰ res
perdurans eſt,atq; permanēs eſt.igitur hæc amicitia:iu-
gis,atq; permanēs.¶Scd'o.quia horū vterq; bonus eſt
ſimpliciter.nā ſtudioſus,pariter & bonus amico.ſiquidē
ipſi ſtudioſi & abſolute;& ſibi mutuo boni ſūt,ac ſtudio-

ſi,immo & vtiles,& iucundi.nã ſtudioſi iucũdi ſunt.quá-
re & adinuicem iucundi,ſingulis enim ſuæ proprię actio
nes voluptati ſunt,& eæ quę illis ſunt ſimiles.at bonorũ,
ſtudioſorũq; operationes tales ſunt,atq; ſimiles.talis igi-
tur amicitia non ſine ratione: permanens eſt,atq; aſſi-
dua,vtpote in qua quæ ĩ amicis eſſe oportet,cõiũcta ſunt
omnia.nam omnis amicitia aut eſt propter bonum:hone
ſtum ſcilicet,aut vtile,aut ob voluptatẽ,aut ſimpliciter,
aut amanti,aut(vt aiunt)ob quãdã aſſimilationẽ.at vero
hęc oĩa amicitiæ ſtudioſorũ,qui per ſeipſos amãt:inſunt.
& cæteræ amicitię,ad huius ſimilitudinẽ dicunt.¶ Octa
14 ua cõcluſio.Studioſa amicitia,maxime amicitia,atq; opti
ma amicitia eſt.Nã qđ eſt abſolute bonũ:eſt ſimpliciter,
atque abſolute iucundũ.ſunt igitur abſolute bona:maxi-
me amabilia,& amatio & amicitia in iis maxima,atque
optima.at quę in iis amicitia eſt:ſtudioſa amicitia eſt.ſtu
dioſa igitur amicitia & maxime amicitia,atque optima
15 eſt.¶ Nona cõcluſio.Merito ſtudioſę amicitiæ:rarę ſunt.
¶ Primo quidẽ.nam abſolute boni,atque ſtudioſi:pauci
ſunt. ¶ Secundo. ad hanc amicitiam comparandam:&
tempore opus eſt,& conſuetudine,& iuxta puerbiũ,non
fit vt ſeſe mutuo cognoſcãt,anteaq̃ edictã ſalis mẽſurã ſi
mul conſumant.quo fit vt non ante in amicitia recipian
tur,fiãtque amici:q̃ vterque vtrique videatur,credaturq;
eſſe amabilis.merito igitur hæ amicitiæ rarenter,pauco-
que tẽpore eueniunt.Qui eñ ea celeriter inter ſeſe faciũt,
quæ ad amicitiam attinẽt:volũt quidẽ eſſe amici,nõ ſunt
autem:niſi ſint & amabiles,& idipſum quoque ipſi ſciãt.
fit enim celeriter amicitię voluntas:nõ autẽ amicitia.ſed
tẽpore,& cæteris adoleſcit amicitia.perque hæc oĩa fit.fit
que ſimilis vtriq; ab vtroq;.id eñ amicis ineſſe oportet.

¶ Quod ſtudioſa amicitia proprie dicat amici tia:aliæ vero per accidens Cap.IIII.

16 EA vero quæ ob voluptatem,& ea
quæ ob vtilitatem eſt:ſimilitudinẽ
huius habẽt.Boni nãq;:& iucundi:
& vtiles ſibi mutuo ſunt.maxime

autē & tales amicitiæ permanent:cum æquale
ſit ab vtriſque, vt voluptas. & nō ſolum hoc
modo ſed etiā ab eodem. vt inter facetos ſit:&
nō inter amatorē ac adamatū. hi nāque nō de-
lectātur eiſdem. ſed ille quidē aſpectu gaudet
adamati: hic autē obſequio amatoris. Deſinē-
te vero pulchritudine: amicitia quoque nōnū-
quam deſinit. illi nāque aſpectus non eſt iucū
dus: huic autē obſequium non præſtatur. Plęri
que autem in amicitia permanent: ſi ex cōſue-
tudine mores dilexerint, eoſdem mores habē-
tes. ſed qui non ob voluptatē in amoribus, ſed
vtilitatem commutant: ij & minus ſunt amici,
& minus permanēt. Qui vero ſunt ob vtilita-
tem amici: ij ſimul cum vtilitate diſſoluuntur.
non enim hi ſeſe mutuo: ſed vtilitatē amabāt.
¶ Fit igitur vt & praui prauis, & boni prauis, 17
& neutri quibuſuis amici ſunt ob voluptatem
atq; vtilitatē: ſed boni ſoli ſunt propter ſeipſos
amici. Mali nāq; ſeipſis non gaudent: niſi vti-
litas proueniat aliqua. ¶ In ſola etiam bonorū 18
amiictia, nullum calumnia locum habet. Non
enim facile cuiquam quiſquam de eo credere
poteſt: quem ipſe diuturno tempore compro-
bauit. in hiſipſis eſt, & ſibi mutuo credere, &
nūquam iniuriam facere, cæteraq; omnia quę
amicitiæ veræ cenſentur ineſſe. In cæteris autē
amicitijs, nihil prohibet ea quæ ſunt hiſce con
traria fieri, nā quandoquidem homines, eos

etiam dicere

etiam dicere conſueuerũt amicos,qui ob vtili-
tatẽ amant:vt ciuitates(ſocietates enim a ciuita
tibus,conducentis gratia fieri vidẽtur)& item
eos qui ſe propter voluptatẽ mutuo diligunt,
vt pueri:nos etiam fortaſſe tales quidẽ amicos
19 dicere oportet.¶Aſſerere aũt ſpecies amicitiæ
plures eſſe.atq; primo quidẽ & proprie amici-
tiã eam eſſe:quæ bonorũ eſt hominum ratione
ſane qua boni ſunt,cæteras autem per ſimilitu
dinẽ.quo nanque bonũ quoddã in ipſis eſt &
ſimile,hoc ſunt amici.Id enim quod afficit vo
luptate,bonũ quoddã ijs eſt,qui voluptatem
amant.nõ autẽ multũ hæc copulãtur.nec ijdẽ
ob vtilitatẽ,voluptatẽq; fiũt amici.Nã ea quæ
per accidens ſunt,nõ nimiũ coniunguntur.In
has autẽ ſpecies amicitia diſtributa:praui qui-
dẽ erũt ob voluptatem aut vtilitatẽ amici;hac
ratione ſimilitudinẽ ſubeuntes:boni aũt ſunt
propter ſeipſos amici.ea nanque ratione qua
boni ſunt.Hi igitur ſũt abſolute amici:illi ve
ro per accidens,& quia ſunt ſimiles his.

¶QVARTI CAPITIS NOTÆ.

¶Neutri : qui neque boni,neque praui,neque ſtudioſi,
17 aut vitioſi.¶Calũnia,accuſatio,falſa criminatio.
18

¶Quarti cap.commentarius ad literam.

¶Quartum cap.tribus concluſionibus,& quorũdam di
16 ctorũ epilogo:partitũ eſt. ¶Prima concluſio. Amicitiæ
ob voluptatẽ,atque vtilitatẽ : ſimilitudinẽ ad ſtudioſam
amicitiam gerunt. Nam ſtudioſi:ſibi mutuo & iucundi,
& vtiles ſunt.& maxime tum durãt ob voluptatẽ,atque
vtilitatem amicitiæ:cum æquale viciſſim rependitur ab
vtroque,vt voluptas.& interdũ non ſatis eſt vt rependa

tur voluptas:ſed ab eodem etiã proficiſcatur oportet.vt inter facetos fieri ſolet. Interdum non proficiſcitur ab eodem: vt inter amantem & adamatum,quorum voluptas non ab eiſdem enaſcitur.hi enim nec eiſdem delectantur:ſed amãs aſpectu gaudet adamati,adamatus vero obſequio delectatur amatoris. & proinde defluente, deciduaque pulchritudine: plerumque ſoluitur amicitia.nam amatori non amplius eſt aſpectus iucundus,neque adamato obſequium amplius præſtatur vllum.Verum nonnulli in amicitia perſeuerant: vt ſi ex conſuetudine mores dilexerint; eoſdem,ſimileſque mores habentes. Sunt & qui in amoribus non voluptatem,ſed vtilitatẽ commutant:& ii minus ſunt amici,minuſque permanent.& qui ſunt ob vtilitatẽ amici:ii ſimul cum vtilitate diſſoluuntur,nec immerito.hi enim non ſeſe mutuo ſed vtilitatem amabãt.¶ Secunda concluſio. Cuiuſuis cõ 17
ditionis homines amicitia vtili,aut delectabili coniungi poſſunt:ſoli autem ſtudioſi ſtudioſa,honeſtorumque amicitia. Nã fit vt praui prauis,& boni prauis,& neutri quibuſuis:ob voluptatem,atque vtilitatẽ euadant amici.ſed ſoli ſtudioſi propter ſeipſos ſunt amici.igitur ob voluptatem,atq; vtilitatem:omnibꝰ cõuenire poteſt hominibus, ſtudioſa vero ſolis ſtudioſis.mali enĩ ſeipſis nõ gaudent: niſi aliqua voluptas,aut aliqua intercedat vtilitas.¶ Ter 18
tia concluſio. In ſola ſtudioſorũ amicitia:nullũ calumnia locũ habet. Nã non facile de eo quiſquam male credere poteſt:quem ipſe longo iam tempore probauerit.ſtudioſus autem amicus amicum longo tempore ꝓbauit.nam ipſorum eſt ſibiipſis mutuo credere,nũquam iniuriã facere,& cætera omnia quæ ad verã,ſtudioſamque amicitiã cẽſentur pertinere.igitur querela,atque calumnia in huiuſmodi amicitiis:nullum ſibi reperit locum. Sed in cæteris amicitiis nihil ꝓhibet q̃relas,calumniaſq; fieri:q̃nquidẽ eos hoĩes cõſueuimꝰ dicere amicos qui ob vtilitatẽ amãt, vt ciuitates.nam ſocietates a ciuitatibus vtilitatis gratia plerũq; fieri videmus.& cum eos qui ſe mutuo propter voluptatem diligunt,vt pueri:aliquo pacto dicere oporteat amicos,q plerũque cauſas querelæ,atque accuſationes habent.¶ Epilogus. Ex dictis igitur hęc colligere po 19

terimus:plures eſſe amicitiæ ſpecies,ſed pręcipuã,& pro-
prie amicitiam:eam eſſe quæ ſtudioſorũ eſt hominum,ea ratione qua boni ſunt.cæteras autem amicitias per ſimilitudinem dictas eſſe:vt quatenus bonũ quoddam in ipſis eſt,& ſimile:eatenus & hoc ipſi ſunt amici.quod enim voluptate afficit:bonũ quoddam iis eſt,qui voluptatem amant.dictũ etiã eſt has amicitias nõ multum cohærere: nec multum eoſdẽ ob voluptatem,vtilitatemq; fieri amicos.nam ea quæ per accidens ſunt:nõ multum cohærẽt, ac iunguntur,& cũ amicitia in has ſpecies diſtributa ſit, prauos ob voluptatem,aut vtilitatem amicos eſſe,voluptatis ſcilicet,aut vtilitatis ratione ſimilitudinem ſubeuntes:ſtudioſos autem ꝓpter ſeipſos eſſe amicos.nã ea ratione qua boni,ſtudioſiq; ſunt.atq; eos abſolute eſſe amicos:illos autem per accidens,& quia his ſunt ſimiles.

¶ Qui dicendi amici,& qui ad amicitiam apti. Cap.V.

20 VT autem in virtutibꝰ alij habitu,alij
actu boni dicũtur:ſic& in amicitia.
Amicorũ em̃ alij ſimul viuẽtes gau
dent ſe mutuo:bonaq; conferũt.alij
dormientes aut locis ſeiuncti non operantur
quidẽ:ſed ita ſeſe habent,vt operentur amice.
loca nãque non diſſoluunt amicitiã abſolute:
ſed oꝑationẽ.Quod ſi diuturna abſentia fue-
rit:amicitiæ quoq; videtur obliuionẽ efficere.
vnde dictũ eſt:taciturnitas amicitias complu-
21 res diſſoluit.¶Atqui neque ſenes neq; ſeueri
videntur eſſe ad amicitiam apti.Exigua enim
afficiunt voluptate.nemo autẽ conuerſari cum
eo poteſt qui dolorẽ afferat,aut non ſit iucun-
dus.maxime nanque natura videtur moleſtiã
quidem fugere:oblectamenta autem affectare.

¶Qui vero ſe quidem mutuo acceptent,nõ ſi- 22
mul autẽ viuunt:iȷ beneuolis magis ſunt ſimi
les,q̃ amicis.Nihil enim tã proprium eſt ami-
corum quã viuere ſimul.Non egentes quidẽ,
vtilitatem affectant.ſimul autẽ viuere,& ipſi
beati.etenim ſolitarios quidẽ hos eſſe minime
conuenit.Vt ſimul autẽ degant:fieri non po-
teſt,niſi ſint iucundi eiſdẽque gaudeãt.quod
quidẽ amicitia ſodalitia videtur habere.¶Bo- 23
norũ igitur amicitia:maxime eſt(vt ſæpe dixi
mus)amicitia.Nã amabile quidem & id expe-
tibile eſſe videtur,quod eſt abſolute bonũ,aut
iucundũ:vnicuiq; vero,quod ipſi eſt tale.bo-
no autem propter hæc vtraque bonus.¶At ve 24
ro amatio quidẽ ſimilis eſt affectui,amicitia ve
ro habitui.Amatio nanq; non minus eſt ad in-
aminata.Amici autẽ amant ſeſe mutuo cũ ele-
ctiõe.electio vero ab habitu proficiſcitur.¶Et
volunt ijs bona quos amãt,illorũ gratia : non
per affectũ ſed habitũ.& amantes amicum id
amant quod ſibijpſis eſt bonũ.vir ẽm bonus
factus amicus,bonum fit ei cui iam eſt amicus.
Vterq; igitur,& id quod ſibi bonũ eſt amat:
& par reddit voluntate,atq; iucunditate.dici-
tur ẽm amicitia æqualitas.maxime autẽ hęc bo
norum amicitiæ inſunt.

¶QVINTI CAPITIS NOTÆ.

¶Opera amicitiæ:ſunt bñ velle,bñfacere & cõcordare.

¶Quinti capitis commentarius ad literam.

¶Quintum cap.quatuor cõcluſionibus,&vno corolla- 20

rio partitum eſt.¶ Prima concluſio. Quemadmodum &
in cæteris virtutibus alii habitu, alii vero actu boni dicũ-
tur: ita & in amicitia euenit. Nã amicorũ alii ſimul con-
uiuẽtes actu gaudẽt mutuo, ſibiqꝫ bona cõferunt. alii aũt
aut dormientes, aut loci ſemoti: non operãtur quidẽ, ſed
ita ſeſe habent vt operari queant amice. nã loca non diſ-
ſoluũt amicitiã abſolute: ſed operationem. verũ ſi abſen-
tia diuturna fuerit: amicitiæ quoque videtur obliuionẽ ef-
ficere. & hinc ortum eſt prouerbiũ, amicitias cõplures: ta-
citurnitas dirimit.¶ Secũda concluſio. Neque ſenes, itidẽ
21 neque difficiles: ſunt ad amicitiam apti.¶ Primo. nã mo-
dica voluptate afficiunt, aut triſtitiam afferunt, at nemo
conſuetudinem, cõuerſationem, familiaritatẽqꝫ eius per-
ferre poteſt: qui dolorem afferat, aut non ſit iucũdus. nã
maxime nobis inſitũ natura videtur: moleſtiã fugere, ob-
lectamentaque affectare, conuerſari autẽ præſertim ami-
22 corũ eſt. ſenes igitur, atqꝫ auſteri, difficileſque: ſunt perpa
rum ad amicitiam apti.¶ Tertia concluſio. Qui ſe ſimul
acceptant, at non ſimul conuiuũt: beneuoli potius q̃ ami-
ci cenſendi ſunt. Nam nihil tam amicorum propriũ eſt:
q̃ ſimul viuere, egentes enim vtilitatem quærunt: ſimul
autem viuere etiã ipſi beati. beatos eñ minime ſolitarios
eſſe cõuenit. at vero vt ſimul conuiuant fieri nequit: niſi
ſint iucundi, eiſdemqꝫ gaudeant: quod amicitia, conſuetu
dineq́ atque ſodalitia pręſtare videtur. igitur neque ſenes,
23 neqꝫ ad cõuiuẽdum difficiles: ſunt ad amicitiã apti.¶ Co
rollariũ. Quapropter bonorũ amicitia (vt iam ſæpe di-
ctum eſt) maxime eſt amicitia. Nam quod abſolute bonũ,
& abſolute iucundum: maxime amabile atque expetibi-
le eſſe videt, vnicuique verò quod ipſi tale eſt. at bonꝰ bo-
no propter hæc vtraqꝫ & abſolute bonũ, & iucundũ, & ſi
bi ipſis bonum, & iucũdum, amicus eſt. eorum igitur ami-
24 citia maxime amicitia eſt.¶ Quarta concluſio. Amatio af
fectus eſt: amicitia vero habitus.¶ Primo. nã amatio nõ
minus eſt ad inanimata, quã animata: amicitia vero non,
ſed cum redamatione eſt: nã amici ſe mutuo, & cum ele-
ctione amant. at vero electio ab habitu proficiſcitur. eſt
igitur amatio potius affectus: amicitia vero habitus.¶ Se
cundo, amici, iis volunt bona, quos amant, & ipſorũ qui-

dem amatorũ gratia,nõ per affectum,ſed per habitum. immo vero amantes amicum,id etiam amant quod ſibiipſis eſt bonũ.nam vir bonus factus amicus:bonum eſt ei q amat,cuiq; iam eſt ei amicus.quo fit vt vterq; & bonum amici amet,& amici gratia:& quod ſibimetipſi bonũ eſt:& vt par voluntate,atq; iucunditate reddat.aſtruitur etenĩ amicitia quædam æqualitas.& quæ dicta ſunt maxime bonorum amicitiæ adſunt.

¶In qua amicitia plures poſſunt eſſe amici. Cap.VI.

IN ſeueris autem atq; ſenibus,tanto 25
minus fit amicitia:quãto difficilio
res ſunt,& minus congregationibꝰ
gaudẽt.Hæc enim ad amicitiam ma
xime ſpectare,& ipſam efficere videnť.Quo
circa iuuenes quidem cito:ſenes autẽ non cito
fiunt amici.non enĩ fiunt ijs amici,quibus nõ
delectãtur.ſimiliter nec ſeueri.Sed tales bene-
uoli quidẽ mutuo ſibi ſunt.etenim bona vo-
lunt:& prompti ſunt ad neceſſitates,amici ve-
ro non valde ſunt:propterea ꝙ non ſimul de-
gunt.neq; ſeſe mutuo delectantur:quæ quidẽ
ad ipſam amicitiã maxime pertinere videtur.
¶Non fit autẽ vt amicitia perfecta multis quiſ 26
piam ſit amicus:quem ad modum nec vt com
plures ſimul adamet.Eſt enĩ exuperationi ſimi
lis.tale autẽ ad vnũ aptum fieri.¶Multos ve-
ro eidem vehemẽter placere,non facile eſt.for
taſſe autem nec bonos eſſe.¶Oportet autem &
experiẽtiam accipere,& in conſuetudine fieri:
quod quidem eſt perdifficile.¶Ob vtilitatem 27

autẽ ac voluptatẽ multis placere quis poteſt.
Complures em̄ ſunt tales,& ſubminiſtratiões
28 manifeſtæ,breui in tempore fiunt.¶ Harũ au-
tem ea magis eſt,ſimilis amicitiæ quę eſt ob vo
luptatẽ:cũ eadẽ ab vtriſq; proueniuunt,& ſeſe
mutuo gaudent,aut eiſdem.quales ſunt iuue-
nũ amicitiæ.ineſt em̄ magis in his liberalitas.
At ea quæ ob vtilitatẽ conſtat:eorũ eſt homi-
num qui quæſtui vacãt.¶ Beati etiã vtilibus
non indigent,ſed iucundis.cũ quibuſdam em̄
ſimul viuere volunt:& moleſtũ paruo quidẽ
tẽpore ferunt.continue vero nemo:nec ipſum
bonũ toleraret,ſi dolore ipſum afficeret.Qua-
re iucundos quærũt amicos.ſed forſitã & bo-
nos oportet:cum ſint tales & etiã ipſis.ſic em̄
29 ipſis inerũt,quæ amicis ineſſe oportet.¶ Qui
autẽ ſunt in poteſtatibus conſtituti:diuiſis vti
vidẽtur amicis.Alij enim ſunt ipſis vtiles:alij
iucundi.vt autẽ ambo ſint iidẽ non nimiũ fit.
Neq; em̄ cũ virtute iucundos quærũt,neq; vti
les ad honeſta.ſed facetos quidem quærũt,vo
luptatem appetentes:habiles aũt vt agant ip-
ſum præceptum.Atq; hæc homine in eodẽ nõ
nimiũ fiunt.ſtudioſus autẽ homo iucundus eſt
ſimul(vt diximus)atque vtilis.ſed talis amicꝰ
non fit excedenti,ſi non & virtute excedatur.
ſin minus non æquatur:cũ rata ſit inferior ra-
30 tione.non nimium autẽ tales fieri ſolẽt.¶ Hæ
igitur amicitiæ dictæ:in æqualitate conſiſtunt.

Eadẽ eñ ab vtriſque fiunt:& ſibi mutuo volunt.aut aliud pro alio (vt voluptatẽ pro vtilitate)commutãt.Dictũ eſt etiã has minus amicitias eſſe,minuſque permanere.Videntur autẽ ob ſimilitudinẽ,& diſſimilitudinẽ eiuſdẽ; & eſſe amicitię, & non eſſe.nam ſimilitudine amicitiæ quæ eſt ob virtutẽ:vidẽtur amicitiæ eſſe.Altera nanque voluptatem:altera habet vtilitatem, quæ quidem inſunt & illi. Sed quia illa quidẽ omni calumnia caret:& ſtabilis eſt,hæ vero cito diſſoluuntur,aliiſque cõpluribus differunt:non videntur ob illius diſſimilitudinem amicitiæ eſſe.

¶SEXTI Capitis notæ.

¶Senes ob naturæ deficientis imbecillitatẽ:donis vt plu- 25
rimum carent quibus ineant amicitiarum gratiã,vtpote cum quibus difficilis ſit conuerſatio,quæ ad amicitias ineundas plurimum valet.de quibus Iuuenalis.

Vna ſenum facies,cum voce trementia membra,
Et iam leue caput,madidiq; infantia naſi.
Frangendus miſero gingiua panis inermi:
Vſq; adeo grauis vxori,natiſq;,ſibiq;.

¶Sin minus non æquatur:cum rata ſit inferior ratione 29
græce habetur.
εἰδὲ μὴ ὀυκ ἰσάζεται ἀνάλογον ὑπερεχόμενος quod videtur prætendere.ii is qui in poteſtate conſtitutus eſt,bonitate etiam non ſuperet:non ſecũdum analogum & dignitatis rationẽ æquari poteſt ei qui bon⁹ eſt,tametſi poteſtate inferior ſit atq; ſuperatus.

¶SEXTI Capitis cõmentarius ad literam.

¶Sextũ cap.ſex cõcluſionibus partitũ eſt.¶Prima con- 25
cluſio.Iuuenes cito ſenes aũt,& difficiles:rigidique atque moroſi non cito fiunt amici.Nã tanto difficilius in ſenib⁹ & moroſis cõciliaẽ amicitia;quãto difficiliores ſe prębẽt,

& congreſſionibus minus gaudent q̃ iuuenes. facilitas enĩ congrediẽdi, & voluptas: ſummopere ad amicitiam ſpectant, ipſamq; efficere videntur. igitur iuuenes cito: ſenes autem, ac difficiles & tetrici iis fiunt amici quibus non delectãtur, ſed tales poti⁹ beneuoli ſibi mutuo ſunt, volunt enĩ ſibi mutuo bona, & ad neceſſitates prompti ſunt. at amici non valde ſunt, multũve dicũtur, ꝓpterea ꝙ nõ ſimul cõueniunt neq; mutua conſuetudine gaudẽt, ac delectãtur, quæ ad ipſam amicitiã vel maxime pertine

26 re vidẽtur. ¶ Secũda concluſio. Perfecta, ſtudioſaq; amicitia nõ fit quiſpiã multis amicus, quemadmodũ neq; fit vt cõplures quis adamet vehemẽter. ¶ Primo. quia perfecta amicitia cuidã vehemẽtiæ, & ſupabundantiæ amoris ſimilis eſt. talis autẽ vehemens, abũdanſq; amor, ad vnum ſolũ fieri natus eſt. igitur & perfecta amicitia. nõ autẽ ad q̃plurimos. ¶ Secũdo. difficile eſt multis vehemẽter placere. quod tamen in perfecta amicitia oportet. immo & difficile eſt multos reperire bonos. nõ igitur facile fit, vt quiſpiam ꝑfecta amicitia multis amicus ſit. ¶ Tertio. cui quiſpiam perfecta amicitia ſit amicus, oportet experientia accipere, & lõga cõſuetudine fieri amicũ. quod nõ mõ in pluribus. ſed in vno quidẽ fieri ꝑdifficile eſt. ꝑfecta igitur amicitia: nõ fit vt quiſpiã pluribus fiat, euadatq; ami

27 cus. ¶ Tertia cõcluſio. Amicitia aut vtili, aut delectabili: contingit eũdẽ pluribus fieri amicũ. Nã ob vtilitatẽ, voluptatẽq; qs plurib⁹ cõplacere põt, reuera cõplures ſunt tales. nã ad tales amicitias experiẽtia, & lõgi tẽporis cõſuetudo nõ reqrit, ſed ſubminiſtratiões, vicariaq; obſequia. ſubminiſtrationes autẽ paruo tẽpore fieri dinoſcuntur, igitur amicitia aut vtili, aut delectabili contingit eundem

28 pluribus fieri amicũ. ¶ Quarta concluſio. Amicitia quæ ob voluptatem eſt, veræ amicitiæ ſimilior eſt cũ ab vtriſque mutua rependuntur oblectamina, quam amicitia ob vtilitatẽ. ¶ Primo. quia in talibus amicitiis in quibus ab vtriſque proueniunt eadem, & ſeſe mutuo, & eiſdem gaudent (quales & ſunt iuuenum amicitiæ) magis ineſt liberalitas. At ea amicitia quam vtilitas parit: eorum eſt hominum qui quæſtui, lucroque inhiant, minuſque ſunt liberales. eſt igitur amicitia quæ delectabiliũ eſt, veræ ami

citię ſimilior.¶ Secundo,quia beati amicitiis vtilibus nõ indigent,ſed iucundis.nam cum quibuſdam ſimul viuere volunt:& quod moleſtum,paruo quidem tempore ferre poſſunt,nemo tamen cõtinue poſſet,immo vero neq; ipſum bonum toleraret,ſi ipſum continue moleſtia,doloreque afficeret.nõ ab re ergo beati iucundos ſibi quærũt amicos,ſed reuera bonos,cum ſint & ipſi boni,atq; boni amicis.ſic enim & beatis inerunt,quæ & veris amicis inesse oportet.¶ Quinta cõcluſio.Homines in poteſtatib9 29
conſtituti,diuerſis vtũtur amicis. Nam alii ipſi ſunt vtiles,alii vero ſunt iucundi,vt enim ambo ſint iidem,vtiles videlicet atq; iucundi,non plurimũ euenit.nam eiuſmodi potentes,non virtute iucũdos quærũt,neque vtiles ad honeſta,ſed iucundos quidem,ac facetos ad voluptatum oblectamina quærunt,habiles autem,& promptos,vt celeriter exequantur præcepta.atq; raro admodum fit vt eodẽ in homine hæc cõiuncta reperiantur:niſi ſtudioſus exiſtat.nã ſtudioſus homo(quemadmodum & iam quoque dictum eſt)& iucundus,pariter & vtilis eſt.verũ talis huiuſmodi viro in potẽtatu excedẽti amicus non fit, niſi idẽ virtute præluceat preemineatq; ſic vt alter bonitate ſuperetur.alioqui non æquatur,neq; pro dignitatis ratione amicus fieri poteſt is qui inferior eſt atq; ſuperatur.¶ Sexta concluſio.Amicitiæ de quibus prætactum 30
eſt.in æqualitate cõſiſtunt.Nam aut eadẽ ab vtriſq; fiunt & ſibi mutuo volunt,aut aliud pro alio cõmutant,vt voluptatem pro vtilitate,in quibus quãdam ęqualitatẽ ſeruare oportet.ſaluat igitur æqualitas amicitias,& dictum iam eſt amicitias voluptatũ,& cõmoditatum,minus amicitias eſſe,minuſq; permanere.Quinimmo ob eiuſdẽ amicitiæ ſimilitudinem,diſſimilitudinẽq;,nũc amicitiæ eſſe, nunc non eſſe videtur.nã ob ſimilitudinẽ ſtudioſæ amicitiæ(quæ quidẽ ob virtutẽ eſt)amicitiæ videntur eſſe,hæc ob voluptatẽ:hæc vero ob vtilitatẽ quæ & veræ amicitiæ adſunt.At vero quia illa vera, perfectaque amicitia prorſus omni calumnia caret,& ſtabilis,firmaque eſt,hæ vero cito fugaces,atque ſolutæ,& compluribus aliis differentiis diſſentientes,ob eiuſdem diſſimilitudinem interdum non videntur amicitiæ eſſe.

¶ De amicitia in excellentia. Cap. VII.

31 ESt autem & alia ſpecies amicitię quę in excellentia conſiſtit: vt amicitia patris ad filiũ, & omnino ſenioris ad iuniorẽ, viriq; ad vxorẽ, & principis omnis ad eos qui ipſi ſubijciuntur. atq; hæ inter ſeſe etiam differunt. Non eſt enim eadem amicitia parentibus ad liberos: & principibus ad ſubditos. nec patri ad filium, & filio ad patrẽ: nec viro ad vxorem, & vxori ad virum. diuerſa eñ eſt vniuſcuiuſque horum virtus ac opus. Diuerſa etiam ſunt & ea propter quæ amant. diuerſæ igitur & amationes & amicitiæ. Atq; eadem quidem vtriq; ab altero nec
32 ſunt quærenda. ¶ Sed cum liberi quidem ea parentibus tribuunt quæ tribuenda ſunt genitoribus, parentes autem filijs quę natis tribui de
33 bent: ſtabilis taliũ & bona eſt amicitia. ¶ Oportet autem & amationem omnibus in amicitijs quæ in excellentia cõſiſtunt cõparatione fieri rationũ. Magis eñ amari præſtabiliorem, vtiliorẽ ve: q̃ amare oportet. & cæterorum vnunquẽq; ſimiliter. Nã cũ amatio fit pro dignitate: tunc fit aliquo modo æqualitas. quod quidem amicitię eſſe videtur. ¶ Æquale autem in
4 iuſtis & in amicitia: non ſimiliter ſeſe habere videtur. ¶ Eſt enim iuſtis quidem æquale primo, quod eſt pro dignitate: ſecũdo quod eſt ĩ quãtitate. In amicitia aũt id quidem quod eſt

in quãtitate.primo.id autem quod eſt pro di-gnitate,ſecundo.cõſtat autẽ:ſi in virtute vel vitio,vel diuitiis,vel in aliqua alia re,magna diſtantia fiat.non eñ vlterius ſunt amici:neq; dignum putant ſe eſſe amicos.Maxime autem hoc eſt manifeſtũ in ipſis dijs immortalibus, hi nanque plurimum bonis omnibus antecel-lunt.Conſtat autem & in regibus:nec enim his ſe eſſe amicos dignum ij putant:qui ſunt lon-ge inferiores.nec item optimis viris aut ſapiẽ-tiſſimis:ij qui nullius ſunt pretij.¶Exacta igi 35
tur in talibus non eſt definitio quouſq; ſint amici.multis enim ablatis adhuc amicitia ma net.quod ſi nimis fuerint ſeparati(vt a deo) non permanet.¶Vnde & dubitatur ſi ami-36
ci velint amicis ea bonorũ quæ maxima ſunt, vt deos eſſe:non enim vlterius erũt ipſis ami ci.quare nec bona.amici nãq; bona ſunt ſuis amicis.Quod ſi bene ſit dictum,amicum ami co bona illi⁹ gratia velle:manere oportet,qua-liſcunq; ſit ille.homini autẽ volet maxima bõ na ineſſe:& fortaſſe non omnia.ſibi enim ipſi maxime quiſque vult ipſa bona.

¶SEPTIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Officia parentum ad liberos & liberorum ad parẽtes, 31
viri ad vxorem:& vxoris ad virum,domini ad ſeruum. & ſerui ad dominũ:partim ĩ hoc opere,partim in œco-nomicis adducuntur.

¶SEPTIMI Capitis cõmentarius ad literam.

¶Septimũ cap.ſex concluſionibus partitũ eſt.¶Prima 31
cõcluſio.Præter amicitias prædictas,eſt quædam amici-

tiæ ſpecies quę in excellẽtia cõſiſtit:quæ quidem multas inter ſe differentes amicitias complectitur.Nã prædictæ amicitiæ in æqualitate conſiſtũt.Sed alia eſt amicitia patris ad filium,ſenioris ad iuniorem,viri ad vxorem,& cuiuſlibet principis ad ſuos ſubditos:quæ non in æqualitate,ſed excellentia conſiſtit:& hæ amicitiæ inter ſe etiam diuerſę ſunt.nam non eadem amicitia parentum ad liberos,& principum ad ſubditos,nec eadem patris ad filium & filii ad patrem, nec viri ad vxorem,& vxoris ad virum. ¶ Primo.quia vniuſcuiuſq; horum virtus,ac opus diuerſa ſunt. ¶ Secũdo.diuerſa ſunt & ea,propter
32 quæ amant.¶ Tertio.quia nec eadẽ vtriq; ab altero fiũt, nec fieri quærenda ſũt.¶ Secunda concluſio.Hæ amicitiæ ſaluantur,cum ſuperiores inferioribus,& inferiores ſuperioribus,pro dignitate mutuo,alternaque exhibent officia.Nam cũ liberi ea parentibus tribuunt:quæ genitoribus tribuenda ſunt,& parentes filiis quæ filiis pro dignitate debentur,ſtabilis tum eorũ,firmaq; amicitia eſt.
33 ¶ Tertia concluſio.In omnib⁹ amicitiis quæ in excellentia conſiſtunt,amatio,comparatione rationum fieri debet.Nam prę ſtabilior magis diligi debet,ꝙ ipſe diligere, & vtilior,& cæterorũ vnuſquiſq;.cũ em̃ ita fit vt pro dignitate fiat amatio,& qui dignior ſit magis ametur,tũc fit aliquo pacto æqualitas,quod quidẽ amicitiæ propriũ
34 eſſe videtur.¶ Quarta concluſio. Æquale in iuſtis & in amicitia nõ ſimiliter ſumi videtur.Nam in iuſtis primo dignitatũ operationum ratio habenda eſt,ſecundo ratio quãtitatis præmiorũ.in amicitia vero contra.primo quãtitatis excellentiæ perſonarũ attendẽda eſt:ſecundo vero dignitatum operationum,amationũq; ratio habẽda eſt. & ꝙ in amicitia primũ quãtitas attẽdẽda ſit,hinc eſt manifeſtum.nam ſi in virtute,vitio,diuitiis,aut aliis rebus, permagna fiat diſtantia,non amplius fiunt amici.nec dignum id quidem putant.quod in diis immortalibus vel ꝙ manifeſtiſſimũ eſt,qui plurimũ omnibus bonis antecellunt.& quorum amicitiis nemo ſe dignũ exiſtimat.Itidẽ & in regibus,quorum longe inferiores non dignum ducunt ſe eſſe amicos.item neq; ii qui nullius æſtimationis
35 exiſtunt:optimis viris,atq; ſapientiſſimis.¶ Quinta con-

cluſio. Exacta determinatio,& terminus in his non eſt,
quouſque ſint amici. Nam multis ablatis,adhuc amici-
tia manet.Quod ſi magnus,nimiſq; ſupereuadit exceſſus,
ceu hominũ ad deum,nõ permanet.nõ igitur exactus in
his amicitiis præfigendus eſt terminus.¶ Sexta cõcluſio. 36
Amicus amico maxima bona optare nõ debet:ſed ꝑ di-
gnitate.Nã addubitatũ aliquãdo fuit,an amici amicis de
beant maxima bona velle,vt deos eſſe.at nõ ita eſſe vide
tur.¶ Primo.quia nõ vlterius eſſent amici,& ſic optãdo,
bona perderẽt,nã amicos.ſunt enim amici amicis bona.
¶ Secundo.ſi bñ dictũ eſt amicũ amico bonũ illius gra-
tia velle:amic⁹(quicũq; ſit ille)manere debet,voletq; ma
xima pro dignitate bona,quæ homini adeſſe queunt,&
forte nõ omnia adeſſe volet vbi particeps non eſſet.nã ſi
biipſi vnuſquiſq; maxime bona vult.nõ igitur volet ami
co maxima bona,vt eſſe deũ,vt pote vbi ſua nõ ſeruaret
natura,& cuius boni ipſe particeps non eſſet.

¶ Quod Amicitia magis conſiſtat in amare q̃ amari. Cap.VIII.

PLeriq; autem ob ambitionẽ,magis 37
amari q̃ amare velle videntur.Qua
propter pleriq; amant ipſos adula-
tores.adulator em̃ inferior eſt ami-
cus,aut fingit ſe talẽ,& magis amare q̃ amari.
Amari autem propinquum huic eſſe videtur,
affici inquũ honore.quod quidem plerique af
fectant.¶ Non per ſe autẽ ſed per accidens vi- 38
dentur honorem expetere.Nam plerique gau-
dent,cum honorantur ab iȷs qui ſunt in pote-
ſtatibus propter ſpem.putant em̃ ſe ſi quo in-
digeant:id ab illis impetraturos.gaudent igi
tur ipſo honore,vt ſigno beneficii ſuſcipien-
di.Qui autẽ appetunt a bonis viris atq; ſcien

tibus honorari,cõfirmare opinionem eã quã ipſi habẽt de ſe affectant.gaudent igitur,quia ſunt boni,credentes eorum iudicio qui id dĩcũt.Amari autem per ſe gaudent.quapropter præſtabilius ipſum eſſe quam honorari videbitur:& amicitia expetenda per ſeipſam eſſe.

39 ¶Videtur autem magis in exhibendo amorẽ, q̃ in ſuſcipiendo conſiſtere.Argumento ſunt matres,amando gaudentes.Nonnullæ nanq; ſuos tollẽdos filios dant:& amãt quidem ſciẽtes.vt tamentur autem ab illis non quærunt:ſi vtrunque fieri nequeat.ſed ſatis ipſis eſſe videtur ſi in proſperitate vident illos eſſe conſtitutos.Amantq; illos:etſi illi non poſſunt ob ignorationem ea quæ ſunt exhibenda retribuere matri.¶Cum igitur amicitia magis in amando conſiſtat,& laudẽtur qui amãt amicos:vir

40 tus amicorũ videt̃ eſſe amare.¶Quare in quibus hoc fit pro dignitate:ij ſtabiles ſũt amici, & amicitia taliũ eſt ſtabilita.hoc autem modo & qui ſunt inæquales,maxime fuerint amici. æquales enim fieri poſſunt.ęqualitas autem &

41 ſimilitudo eſt amicitia.¶Et maxime quidẽ eorũ ſimilitudo qui ſimiles ſunt virtute.Nã cũ ſtabiles per ſeipſos ſint,& tales inter ſe ſunt. & neq; indigent prauis,neque talia ſubminiſtrant:quin potius etiã prohibent.¶Eſt em̃ bonorũ hominũ neq; ipſos delinquere:neq; amicos ꝑmittere praua ſubminiſtrare.

42 ¶Praui au-

tē ſtabilitatē quidē non habent:quippe cū ne-
que ſibiijpſis ſimiles perſeuerent.breui vero
tēpore fiunt amici:ſua gaudentes mutuo praui
tate.¶ Vtiles autē & iucūdi permanent magis. 43
permanent eñ quouſq; voluptates aut cōmo
da ſibi mutuo præſtant.¶ Ex contrarijs autē 44
maxime videtur ea fieri amicitia quæ ob vti-
litatē efficitur. Nā fit amicus pauper diuiti,ac
indoctus ſcienti. Cuius eñ quis indiget:id af
fectans aliud affert.pro ipſo huic trahere quiſ-
piā & amatorē ac adamatū:& pulchrū ac turpē
pōt. Quapropter & amatores ridiculi vidētur
interdū:dignū eſſe cēſentes perinde amari vt
amant. At ſi ſimiliter quidem amabiles ſint:
amandi ſunt fortaſſe vt cenſetur. ſi vero nihil
amabilis habeant,ridiculū eſt profecto:ſeſe vt
amant amari oportere cenſere Fortaſſe autem
neque contrarium per ſe contrarium appe-
tit:ſed per accidens.appetitio vero,ipſius eſt
medij.hoc enim eſt bonum.veluti ſicco:non
vt humidum fiat,ſed vt accedat ad medium,
& calido,& cæteris ſimili modo. Sed hæc qui
dem miſſa faciamus.non enim ad hunc locum
accommodantur.

¶ OCTAVI CAPITIS NOTÆ.

¶ Vnaquæq; virtus magis conſiſtit in agere quā pati. 37

¶ OCTAVI capitis commentarius ad literam.

¶ Octauum cap.ſeptem concluſionibus,& duobus co- 37
rollariis partitum eſt.¶ Prima concluſio. Plęriq; magis
amari,ꝙ amare affectāt. Nam complures ſunt bonorum
ambitioſi:qui magis amari,ꝙ amare cupiunt.& hinc plę
riq; ipſos

riq; ipſos aſſentatores,adulatoreſq; amant.eſt enim adu-
lator:inferior amicus,aut ſe talem eſſe fingens.& magis
amare q̃ amari:aliquid ꝓpinquũ eſt ei quod eſt honore
affici.quod qũidẽ plęriq; affectãt.nihil mirũ igiť eſt ſi plę
38 riq; magis amari,q̃ amare affectent.¶ Secunda cõcluſio.
Amari,q̃ honorari:quid præſtabilius eſt.Nã non per ſe,
ſed per accidens plęriq; videntur honorẽ expetere.gau-
dẽt eñ plęriq; cũ ab iis qui in poteſtatibus cõſtituti ſunt
honorãtur,ꝓpter ſpem:arbitrantes ſi quo indigeant,ſe
facile ab his impetraturos.gaudent igitur hi ipſo hono-
re per accidens,& vt ſigno beneficii (ſi forte egeant) ſu-
ſcipiendi.Sunt & alii qui appetunt a bonis,atq; ſciẽtibus
viris honorari,affectantes eã opinionẽ quã de ſeipſis ha
bẽt,cõfirmare.& tales,honore ꝓpter aliud gaudent.nam
gaudent quia boni ſunt:credentes bonorũ,ſciẽtumq; iu
dicio,qui id dicunt,ſignoq; declarant.at homines per ſe
amari gaudẽt.quid igitur præſtabilius amari,q̃ honorari
39 eſſe videtur,& amicitia per ſeipſam expetenda.¶ Tertia
concluſio.Amicitia magis in eo cõſiſtit,ꝙ quis amat:q̃ ꝙ
ametur.Id matrũ indicio cognoſcitur,quæ filios amãdo
multũ gaudẽt,& ſi filios educandos cõmittũt:amant tñ,
ſuos filios eſſe cognoſcentes,neque ab eis amari quærũt,
vbi vtrũq; fieri non poteſt:ſed illis ſatis eſt,ſi illos videãt
in proſperitate conſtitutos.& amant illos q̃uis ob ignora
tionẽ ea quæ matri ſunt exhibenda,retribuere nõ valeãt.
Signũ igitur eſt amicitiã potius in amare q̃ amari cõſiſte
40 re.¶ Primũ corollariũ.Fit vt amicorũ virtus,atq; perfe-
ctio videať eſſe amare.Nã amicitia magis in hoc ꝙ amãt
exiſtit:magiſq; laudantur,amantes amicos.amicorũ igiť
quatenꝰ ipſi amici ſunt:virtꝰ,& pfectio in amare eſt,atq;
cõſiſtit.¶ Secũdũ corollariũ.Fit iterũ vt q id ꝓ dignitate
faciũt:ſtabiles ſint amici,ſitq; illorũ ſtabilita amicitia.Nã
hoc modo qui ſunt inæquales:maxime ſolẽt fieri amici,
maximeq; hac via fieri poſſunt ęquales.at amicitia ęqua
41 litas,& ſimilitudo quædã eſt.¶ Quarta concluſio.Amici
tia maxime eorũ eſt ſimilitudo:qui virtute ſunt ſimiles.
Nã p ſeipſos in virtute ſtabiles ſunt:& in virtute ſimiles
adinuicẽ manẽt.neq; indigẽt prauis,quo minus in ſua ſi-
militudine permaneãt,neq; praua ſubminiſtrãt vnquã,

pecunias conferũt ad conuiuia ſibi paranda,
hæ nãq; ſacrificij,cõuictuſq; cauſa fiunt.¶O- 40
mnes autẽ hæ ſub ciuili ſocietate eſſe vidẽtur.
Non eñ præſens cõmodũ ciuilis affectat,ſed
ad omnẽ vitã. Atq; ſacrificia & cœtꝰ circa hæc
faciunt,honorẽ dijs tribuẽtes:& ſibiipſis reqẽ
præſtantes cum voluptate. Vetuſta nãq; ſacri-
ficia,conuẽtuſq; poſt frugũ fieri perceptionẽ
(vt primitiæ) videntur.hoc eñ in tẽpore maxi
me otio indulgebant. Societates igitur vniuer
ſæ,partes ciuilis eſſe videntur. tales autẽ ami-
citiæ:tales ſocietates ſequuntur.

¶NONI CAPITIS NOTÆ.

¶Sodales qui ſimul enutriti ſunt(vt volunt)quaſi ſimul 46
edales. ¶Ciuitatem,ciuitatis libertatem. 48

¶NONI capitis commẽtarius ad literam.

¶Nonum cap.quinque concluſiõibus partitũ eſt.¶Pri- 45
ma concluſio. In cõicatione,ſocietateque:quędã amicitia
verſat̃. ¶Primo.nã & amicitia,& iuſtũ(vt superiꝰ tactũ
eſt)circa eadem,& in eiſdẽ eſſe videntur,at in omni ſo-
cietate,iuſtũ aliquod:locũ habet.igit̃ & amicitia.¶Secũ-
do.eos qui ſimul nauigant,appellãt amicos,& qui ſimul
militãt,& reliquos identidem ſocios:& quatenus cõmu-
nicãt,eatenus illis amicitiam aſcribimꝰ,& pariter iuſtum
eodẽ modo.in cõmunicatione igitur,atq; ſocietate:ami-
citia verſatur.¶Tertio.recte dictũ videtur ꝓuerbiũ,quæ
amicorum ſunt:eſſe communia,ꝙ amicitia in quadam
communione,ſocietateque conſiſtat.in communicatione
igitur,atque ſocietate,verſatur amicitia.¶Secunda con 46
cluſio. Communitatum amicitiæ variantur quemadmo-
dum & iuſta. Nam conſanguineis amicis vt fratribus,&
ſodalibus omnia ſunt communia:cæteris autem non,ſed
determinata, aliis quidem plura,aliis pauciora.& eiuſ-
modi amicitiarum:aliæ magis,aliæ minus amicitiæ ſunt,
atq; variæ,ita enim differunt & iuſta,nam non eadem

ſunt parentibus ad filios,& fratribus inter ſeſe,neque ea-
dem ſodalibus atque ciuibus:& in aliis ergo ſocietatibus
in quibus & amicitiæ ſunt:altera erunt & iuſta.vt igitur
47 amicitiæ:ita variãtur & iuſta ad ſingulos. ¶ Tertia con-
cluſio.vt amicitiæ creſcunt:ita quoq; ſuſcipiũt incremẽta
& iuſta.Nã quæ ſunt ad magis amicos,& magis iniuſta
ſunt:quemadmodum & ad eos iniuſta.vt grauius,atque
iniuſtius eſt:ſodali,q̃ ciui pecuniã auferre:& grauius fra-
tri,q̃ extraneo opem nõ afferre:& patrẽ,q̃ quẽuis alium
pulſare.creſcit itaq; & iuſtum cum amicitia ſimul:quip-
pe quæ in eiſdẽ ſint,& æque ad eadẽ ſeſe porrigant,exten
48 dãtq;.¶ Quarta cõcluſio.Particulares ſocietates omnes:
ciuilis ſocietatis partibus ſimiles ſunt.Nam ob vtilitatem
aliquã,ineunt homines ſocietates:qbus & aliquid eorum
conſequuntur quæ ad vitã conducunt,neceſſariaq; ſunt.
at ciuilis ſocietas ab initio gratia eius,quod ad vitam con
ducit:conſtituta eſſe atq; permanere videtur.& hoc legũ
latores coniectant.& iuſtum id eſſe inquiũt:quod publi-
cam affert vtilitatem,publicumq; commodum,ſunt igit̃
cæteræ communitates ſuis partibus ſimiles.cæteræ enim
ſocietates per partes vtilitatem quærunt:vt nautæ eam
quæ ex nauigatione pendet,velut acquiſitionem pecunia
rum,aut aliquid huiuſmodi.& milites eã vtilitatem,quæ
ex bello paratur:ſiue pecuniam,ſiue victoriam.ſiue ciui-
tatem optent,& eodem modo contribules,& populares.
neq; inficias imus aliquas ſocietates voluptatis gratia cõ
ſtare:vt eorũ qui ſimul choros ducũt & alia ſimilia,& eo
rum qui ad conuiuia ſibi parãda pecunias corrogãt:aut
ſacrificii,cõuictuſue cauſa.¶ Quinta cõcluſio.Omnes hę
49 ſocietates ſub ciuili ſocietate eſſe vident̃.Nã ciuilis ſocie-
tas nõ mõ p̃ſens cõmodũ affectat,ſed oĩno ad vniuerſam
vitã,& voluptatẽ meditat̃.Nã ciuiles ſacrificia faciũt,&
circa hæc cœtꝰ inſtituũt,diis honorẽ tribuẽtes.& ſibiipſis
requiem cum voluptate parantes,& vetuſta ſacrificia,cõ
uẽtuſq;,vt primitiæ quędam poſt frugũ perceptionem or
dinata ſunt:ꝙ plurimum per id temporis otio indulge-
bant omnes.igitur particulares ſocietates:tũ ob vtilitatẽ,
tum ob iucunditatem,partes quædam ciuilis eſſe viden-
tur.& quales ſocietates;tales & amicitiæ eas conſequent̃.

citię ſimilior.¶ Secundo,quia beati amicitiis vtilibus nō
indigent,ſed iucundis.nam cum quibuſdam ſimul viue-
re volunt:& quod moleſtum,paruo quidem tempore fer
re poſſunt,nemo tamen cōtinue poſſet,immo vero neq;
ipſum bonum toleraret,ſi ipſum continue moleſtia,dolo
reque afficeret.nō ab re ergo beati iucundos ſibi quærūt
amicos,ſed reuera bonos,cum ſint & ipſi boni,atq; boni
amicis.ſic enim & beatis inerunt,quæ & veris amicis in-
eſſe oportet.¶ Quinta cōcluſio.Homines in poteſtatibꝰ 29
conſtituti,diuerſis vtūtur amicis. Nam alii ipſi ſunt vti-
les,alii vero ſunt iucundi,vt enim ambo ſint iidem,vtiles
videlicet atq; iucundi,non plurimū euenit.nam eiuſmo-
di potentes,non virtute iucūdos quærūt,neque vtiles ad
honeſta,ſed iucundos quidem,ac facetos ad voluptatum
oblectamina quærunt,habiles autem,& promptos,vt ce-
leriter exequantur præcepta.atq; raro admodum fit vt
eodē in homine hæc cōiuncta reperiantur:niſi ſtudioſus
exiſtat.nā ſtudioſus homo(quemadmodum & iam quo-
que dictum eſt)& iucundus,pariter & vtilis eſt.verū ta-
lis huiuſmodi viro in potētatu excedēti amicus non fit,
niſi idē virtute præluceat preemineatq; ſic vt alter boni-
tate ſuperetur.alioqui non æquatur,neq; pro dignitatis
ratione amicus fieri poteſt is qui inferior eſt atq; ſupera-
tur.¶ Sexta concluſio.Amicitiæ de quibus prætactum 30
eſt.in æqualitate cōſiſtunt.Nam aut eadē ab vtriſq; fiunt
& ſibi mutuo volunt,aut aliud pro alio cōmutant,vt vo
luptatem pro vtilitate,in quibus quādam ęqualitatē ſer-
uare oportet.ſaluat igitur æqualitas amicitias,& dictum
iam eſt amicitias voluptatū,& cōmoditatum,minus ami
citias eſſe,minuſq; permanere.Quinimmo ob eiuſdē ami
citiæ ſimilitudinem,diſſimilitudinēq;,nūc amicitiæ eſſe,
nunc non eſſe videtur.nā ob ſimilitudinē ſtudioſæ amici
tiæ(quæ quidē ob virtutē eſt)amicitiæ videntur eſſe,hæc
ob voluptatē:hæc vero ob vtilitatē quæ & veræ amici-
tiæ adſunt.At vero quia illa vera, perfectaque amicitia
prorſus omni calumnia caret,& ſtabilis,firmaque eſt,hæc
vero cito fugaces,atque ſolutæ,& compluribus aliis diffe
rentiis diſſentientes,ob eiuſdem diſſimilitudinem inter-
dum non videntur amicitiæ eſſe.

¶ De amicitia in excellentia. Cap. VII.

31 EST autem & alia ſpecies amicitię quę in excellentia conſiſtit: vt amicitia patris ad filiū, & omnino ſenioris ad iuniorē, viriq; ad vxorē, & principis omnis ad eos qui ipſi ſubijciuntur. atq; hæ inter ſeſe etiam differunt. Non eſt enim eadem amicitia parentibus ad liberos: & principibus ad ſubditos. nec patri ad filium, & filio ad patrē: nec viro ad vxorem, & vxori ad virum. diuerſa eñ eſt vniuſcuiuſque horum virtus ac opus. Diuerſa etiam ſunt & ea propter quæ amant. diuerſæ igitur & amationes & amicitiæ. Atq; eadem quidem vtriq; ab altero nec
32 ſunt quærenda. ¶ Sed cum liberi quidem ea parentibus tribuunt quæ tribuenda ſunt genitoribus, parentes autem filijs quę natis tribui de
33 bent: ſtabilis taliū & bona eſt amicitia. ¶ Oportet autem & amationem omnibus in amicitijs quæ in excellentia cōſiſtunt cōparatione fieri rationū. Magis eñ amari præſtabiliorem, vtiliorēve: q̄ amare oportet. & cæterorum vnunquęq; ſimiliter. Nā cū amatio fit pro dignitate: tunc fit aliquo modo æqualitas. quod quidem amicitię eſſe videtur. ¶ Æquale autem in
4 iuſtis & in amicitia: non ſimiliter ſeſe habere videtur. ¶ Eſt enim iuſtis quidem æquale primo, quod eſt pro dignitate: ſecūdo quod eſt ī quātitate. In amicitia aūt id quidem quod eſt

in quãtitate.primo.id autem quod eſt pro di-
gnitate,ſecundo.cõſtat autẽ:ſi in virtute vel
vitio,vel diuitiis,vel in aliqua alia re,magna
diſtantia fiat.non eñ vlterius ſunt amici:neq;
dignum putant ſe eſſe amicos.Maxime autem
hoc eſt manifeſtũ in ipſis diis immortalibus,
hi nanque plurimum bonis omnibus antecel-
lunt.Conſtat autem & in regibus:nec enim his
ſe eſſe amicos dignum ij putant:qui ſunt lon-
ge inferiores.nec item optimis viris aut ſapiẽ-
tiſſimis:ij qui nullius ſunt pretij.¶Exacta igi 35
tur in talibus non eſt definitio quouſq; ſint
amici.multis enim ablatis adhuc amicitia ma
net.quod ſi nimis fuerint ſeparati(vt a deo)
non permanet.¶Vnde & dubitatur ſi ami- 36
ci velint amicis ea bonorũ quæ maxima ſunt,
vt deos eſſe:non enim vlterius erũt ipſis ami
ci.quare nec bona.amici nãq; bona ſunt ſuis
amicis.Quod ſi bene ſit dictum,amicum ami
co bona illi⁹ gratia velle:manere oportet,qua-
liſcunq; ſit ille.homini autẽ volet maxima bo
na ineſſe:& fortaſſe non omnia.ſibi enim ipſi
maxime quiſque vult ipſa bona.

¶SEPTIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Officia parentum ad liberos & liberorum ad parẽtes, 37
viri ad vxorem:& vxoris ad virum,domini ad ſeruum.
& ſerui ad dominũ:partim ĩ hoc opere,partim in œco-
nomicis adducuntur.

¶SEPTIMI Capitis cõmentarius ad literam.

¶Septimũ cap.ſex concluſionibus partitũ eſt.¶Prima 37
concluſio.Præter amicitias prædictas,eſt quædam amici-

tiæ ſpecies quę in excellētia cōſiſtit:quæ quidem multas
inter ſe differentes amicitias complectitur.Nā prædictæ
amicitiæ in æqualitate conſiſtūt.Sed alia eſt amicitia pa-
tris ad filium,ſenioris ad iuniorem,viri ad vxorem,&
cuiuſlibet principis ad ſuos ſubditos:quæ non in æquali
tate,ſed excellentia conſiſtit:& hæ amicitiæ inter ſe etiam
diuerſę ſunt.nam non eadem amicitia parentum ad li-
beros,& principum ad ſubditos,nec eadem patris ad fi-
lium & filii ad patrem, nec viri ad vxorem,& vxoris
ad virum . ¶ Primo.quia vniuſcuiuſq; horum virtus,ac
opus diuerſa ſunt. ¶ Secūdo.diuerſa ſunt & ea,propter
32 quæ amant. ¶ Tertio.quia nec eadē vtriq; ab altero fiūt,
nec fieri quærenda ſunt. ¶ Secunda concluſio.Hæ amici
tiæ ſaluantur,cum ſuperiores inferioribus,& inferiores
ſuperioribus,pro dignitate mutuo,alternaque exhibent
officia.Nam cū liberi ea parentibus tribuunt:quæ geni-
toribus tribuenda ſunt,& parentes filiis quæ filiis pro di
gnitate debentur,ſtabilis tum eorū,firmaq; amicitia eſt.
33 ¶ Tertia concluſio.In omnib⁹ amicitiis quæ in excellen-
tia conſiſtunt,amatio,comparatione rationum fieri de-
bet.Nam pręſtabilior magis diligi debet,q̄ ipſe diligere,
& vtilior,& cæterorū vnuſquiſq;.cū em̄ ita fit vt pro
dignitate fiat amatio,& qui dignior ſit magis ametur,iūc
fit aliquo pacto æqualitas,quod quidē amicitiæ propriū
34 eſſe videtur. ¶ Quarta concluſio . Æquale in iuſtis & in
amicitia nō ſimiliter ſumi videtur.Nam in iuſtis primo
dignitatū operationum ratio habenda eſt,ſecundo ratio
quātitatis præmiorū.in amicitia vero contra.primo quā
titatis excellentiæ perſonarū attendēda eſt:ſecundo vero
dignitatum operationum,amationūq; ratio habēda eſt.
& q; in amicitia primū quātitas attēdēda ſit,hinc eſt ma
nifeſtum.nam ſi in virtute,vitio,diuitiis,aut aliis rebus,
permagna fiat diſtantia,non amplius fiunt amici.nec di-
gnum id quidem putant.quod in diis immortalibus vel
q̄ manifeſtiſſimū eſt,qui plurimū omnibus bonis antecel
lunt.& quorum amicitiis nemo ſe dignū exiſtimat.Itidē
& in regibus,quorum longe inferiores non dignum du
cunt ſe eſſe amicos.item neq; ii qui nullius æſtimationis
35 exiſtunt,optimis viris,atq; ſapientiſſimis. ¶ Quinta con-

cluſio. Exacta determinatio,& terminus in his non eſt, quouſque ſint amici. Nam multis ablatis,adhuc amicitia manet. Quod ſi magnus,nimiſqꝫ ſupereuadit exceſſus, ceu hominũ ad deum,nõ permanet.nõ igitur exactus in his amicitiis præfigendus eſt terminus.¶ Sexta cõcluſio. 36
Amicus amico maxima bona optare nõ debet:ſed ꝓ dignitate.Nã addubitatũ aliquãdo fuit,an amici amicis debeant maxima bona velle,vt deos eſſe.at nõ ita eſſe videtur.¶ Primo.quia nõ vlterius eſſent amici,& ſic optãdo, bona perderẽt,nã amicos.ſunt enim amici amicis bona. ¶ Secundo.ſi bñ dictũ eſt amicũ amico bonũ illius gratia velle:amicꝰ(quicũqꝫ ſit ille)manere debet,voletqꝫ maxima pro dignitate bona,quæ homini adeſſe queunt,& forte nõ omnia adeſſe volet vbi particeps non eſſet.nã ſi ſibi ipſi vnuſquiſqꝫ maxime bona vult.nõ igitur volet amico maxima bona,vt eſſe deũ,vt pote vbi ſua nõ ſeruarẽt natura,& cuius boni ipſe particeps non eſſet.

¶ Quod Amicitia magis conſiſtat in amare q̃ amari. Cap.VIII.

PLæriqꝫ autem ob ambitionẽ,magis amari q̃ amare velle videntur. Qua propter plæriqꝫ amant ipſos adulatores.adulator em̃ inferior eſt amicus,aut fingit ſe talẽ,& magis amare q̃ amari. Amari autem propinquum huic eſſe videtur, affici inquã honore.quod quidem plærique affectant.¶ Non per ſe autẽ ſed per accidens vi- 38
dentur honorem expetere. Nam plærique gaudent,cum honorantur ab ijs qui ſunt in poteſtatibus propter ſpem.putant em̃ ſe ſi quo indigeant:id ab illis impetraturos.gaudent igitur ipſo honore,vt ſigno beneficii ſuſcipiendi.Qui autẽ appetunt a bonis viris atqꝫ ſcien

tibus honorari,cõfirmare opinionem eã quã ipſi habẽt de ſe affectant.gaudent igitur,quia ſunt boni,credentes eorum iudicio qui id dĩcũt.Amari autem per ſe gaudent.quapropter præſtabilius ipſum eſſe quam honorari videbitur:& amicitia expetenda per ſeipſam eſſe.

39 ¶Videtur autem magis in exhibendo amorẽ, q̃ in ſuſcipiendo conſiſtere.Argumento ſunt matres,amando gaudentes.Nonnullæ nanq; ſuos tollẽdos filios dant:& amãt quidem ſciẽtes.vt amentur autem ab illis non quærunt:ſi vtrunque fieri nequeat.ſed ſatis ipſis eſſe videtur ſi in proſperitate vident illos eſſe conſtitutos.Amantq; illos:etſi illi non poſſunt ob ignorationem ea quæ ſunt exhibenda retribuere matri.¶Cum igitur amicitia magis in amando conſiſtat,& laudẽtur qui amãt amicos:vir

40 tus amicorũ videt̃ eſſe amare.¶Quare in quibus hoc fit pro dignitate:ij ſtabiles ſũt amici, & amicitia taliũ eſt ſtabilita.hoc autem modo & qui ſunt inæquales,maxime fuerint amici. æquales enim fieri poſſunt.ęqualitas autem &

41 ſimilitudo eſt amicitia.¶Et maxime quidẽ eorũ ſimilitudo qui ſimiles ſunt virtute.Nã cũ ſtabiles per ſeipſos ſint,& tales inter ſe ſunt. & neq; indigent prauis,neque talia subminiſtrant:quin potius etiã prohibent.¶Eſt enĩ bonorũ hominũ neq; ipſos delinquere:neq; ami

42 cos pmittere praua ſubminiſtrare.¶Praui au

tē ſtabilitatē quidē non habent: quippe cū neque ſibiјpſis ſimiles perſeuerent. breui vero tēpore fiunt amici: ſua gaudentes mutuo prauitate. ¶ Vtiles autē & iucūdi permanent magis. 43 permanent eñ quouſq; voluptates aut cōmoda ſibi mutuo præſtant. ¶ Ex contrariјs autē 44 maxime videtur ea fieri amicitia quæ ob vtilitatē efficitur. Nā fit amicus pauper diuiti, ac indoctus ſcienti. Cuius eñ quis indiget: id affectans aliud affert. pro ipſo huic trahere quiſpiā & amatorē ac adamatū: & pulchrū ac turpē pōt. Quapropter & amatores ridiculi vidēt interdū: dignū eſſe cēſentes perinde amari vt amant. At ſi ſimiliter quidem amabiles ſint: amandi ſunt fortaſſe vt cenſetur. ſi vero nihil amabilis habeant, ridiculū eſt profecto: ſeſe vt amant amari oportere cenſere Fortaſſe autem neque contrarium per ſe contrarium appetit: ſed per accidens. appetitio vero, ipſius eſt mediј. hoc enim eſt bonum. veluti ſicco: non vt humidum fiat, ſed vt accedat ad medium, & calido, & cæteris ſimili modo. Sed hæc quidem miſſa faciamus. non enim ad hunc locum accommodantur.

¶ OCTAVI CAPITIS NOTÆ.

¶ Vnaquæq; virtus magis conſiſtit in agere quā pati. 37

¶ OCTAVI capitis commentarius ad literam.

¶ Octauum cap. ſeptem concluſionibus, & duobus corollariis partitum eſt. ¶ Prima concluſio. Plęriq; magis amari, q̄ amare affectāt. Nam complures ſunt bonorum ambitioſi: qui magis amari, q̄ amare cupiunt. & hinc plęriq; ipſos 37

riꝗ ipſos aſſentatores,adulatoreſꝗ amant.eſt enim adu-
lator:inferior amicus,aut ſe talem eſſe fingens.& magis
amare q̃ amari:aliquid ꝓpinquũ eſt ei quod eſt honore
affici.quod quĩdẽ plęriꝗ affectãt.nihil mirũ igiť eſt ſi plę
38 riꝗ magis amari,q̃ amare affectent.¶ Secunda cõcluſio.
Amari,q̃ honorari:quid præſtabilius eſt.Nã non per ſe,
ſed per accidens plęriꝗ videntur honorẽ expetere.gau-
dẽt em̃ plęriꝗ cũ ab iis qui in poteſtatibus cõſtituti ſunt
honorãtur,ꝓpter ſpem:arbitrantes ſi quo indigeant,ſe
facile ab his impetraturos.gaudent igitur hi ipſo hono-
re per accidens,& vt ſigno beneficii (ſi forte egeant) ſu-
ſcipiendi .Sunt & alii qui appetunt a bonis,atꝗ ſciẽtibus
viris honorari,affectantes eã opinionẽ quã de ſeipſis ha
bẽt,cõfirmare.& tales,honore ꝓpter aliud gaudent.nam
gaudent quia boni ſunt:credentes bonorũ,ſciẽtumꝗ iu
dicio,qui id dicunt,ſignoꝗ declarant.at homines per ſe
amari gaudẽt.quid igitur præſtabilius amari,q̃ honorari
39 eſſe videtur,& amicitia per ſeipſam expetenda.¶ Tertia
concluſio.Amicitia magis in eo cõſiſtit,ꝙ quis amat:q̃ ꝙ
ametur.Id matrũ indicio cognoſcitur,quæ filios amãdo
multũ gaudẽt,& ſi filios educandos cõmittũt:amant tñ,
ſuos filios eſſe cognoſcentes,neque ab eis amari quærũt,
vbi vtrũꝗ fieri non poteſt:ſed illis ſatis eſt,ſi illos videãt
in proſperitate conſtitutos.& amant illos q̃uis ob ignora
tionẽ ea quæ matri ſunt exhibenda,retribuere nõ valeãt.
Signũ igitur eſt amicitiã potius in amare q̃ amari cõſiſte
40 re.¶ Primũ corollariũ.Fit vt amicorũ virtus,atꝗ perfe-
ctio videať eſſe amare.Nã amicitia magis in hoc ꝙ amãt
exiſtit:magiſꝗ laudantur,amantes amicos.amicorũ igiť
quatenꝰ ipſi amici ſunt:virtꝰ,& ꝑfectio in amare eſt,atꝗ
cõſiſtit.¶ Secũdũ corollariũ.Fit iterũ vt q id ꝓ dignitate
faciũt:ſtabiles ſint amici,ſitꝗ illorũ ſtabilita amicitia.Nã
hoc modo qui ſunt inæquales:maxime ſolẽt fieri amici,
maximeꝗ hac via fieri poſſunt ęquales.at amicitia ęqua
41 litas,& ſimilitudo quædã eſt.¶ Quarta concluſio.Amici
tia maxime eorũ eſt ſimilitudo:qui virtute ſunt ſimiles.
Nã ꝑ ſeipſos in virtute ſtabiles ſunt:& in virtute ſimiles
adinuicẽ manẽt.neꝗ indigẽt prauis,quo minus in ſua ſi-
militudine permaneãt,neꝗ praua ſubminiſtrãt vnquã,

verū potius etiã prohibent.nã bonorū hominū eſt non
ꝑmittere amicos delinquere,neq; praua ſubminiſtrare.
¶ Quinta concluſio.Praui ſtabilitatē in amicitia non ha- 42
bent.Nã praui neque ſibiipſis quidē ſimiles perſeuerãt:
ſed breui momēto fiunt,manētq; amici,ſua mutuo praui
tate gaudētes,non habent ergo in amicitia firmamentū,
ac ſtabilitatē.¶ Sexta conclu. Vtiles,& iucūdi in amicitia 43
diutius q̃ mali perſeuerant,Nã eouſq; durant,quouſque
aut commoda,aut voluptates ſibi mutuo præſtant.¶ Se 44
ptima cōcluſio. Amicitia quę ob vtilitatē fit:maxime ex
cōtrariis coaleſcere videt̃. Nã ob vtilitatē fit amic⁹ pauꝑ
diuiti,& indoctus ſcienti.cuius em̄ quiſq; indiget,id affe-
ctat:pro quo aliud affert,ac repēdit.ad hanc em̄ vtilitatē
quis trahere poteſt nūc amantē nūc amatū,nūc quoq; &
pulchrū,atq; turpē. Quapropter amatores īterdū ridicu
li videtur:dignū eſſe cenſentes ſeipſos perinde amari,ceu
ipſi amant.at ſi ſimiliter amabiles ſunt,ſimiliterq; boni,
nihil ꝓhibet eos (vt cēſent)amari.ſin vero nihil præcla
rū habent,vnde amari debeãt:ridiculū ꝓfecto eſt ſeſe(vt
amãt)ita amari oportere cēſere.Et forte in hac amicitia
cōtrariū:non per ſe contrariū appetit,ſed per accidēs.ve
rū appetitio ipſi⁹ medii eſt:hoc etem̄ bonū eſt.veluti ſic-
co nō vt humidū fiat:ſed vt ad mediū accedat:appetitus
eſt.& calido,& cæteris eodē modo.ſed hæc miſſa nunc fa
ciamus:nã ad hunc locū minus accommodata videntur.

¶ De ciuili amicitia. Cap.IX.

Videtur autē amicitia,& iuſtū(vt in 45
principio diximus)circa eadē & in
eiſdē eſſe.in omni nanque ſocietate
iuſtū aliquod,& amicitia eſſe vide-
tur.¶ Itaq; vt amicos appellant:ſimul nauigã-
tes,& cōmilitones,& cæteros ſimiliter ſocios.
atq; quaten⁹ cōmunicãt,eaten⁹ ē amicitia,& iu
ſtū em̄ eodē mō.Et prouerbiū recte,ea quę ſūt
amicorū,cōmunia dicit eē. Amicitia nãq; in

46 cõicatione,ſocietateq; conſiſtit.¶ Atq; fratri-
bus quidẽ,ſodalibuſq; cuncta cõmunia ſunt,
cæteris aũt definita.& alijs plura,alijs paucio-
ra.& amicitiarũ em̃ aliæ magis,aliæ min⁹ ami-
citiæ ſunt.Differunt autẽ & iuſta.non em̃ eadẽ
ſunt parentibus ad filios & fratrib⁹ inter ſe:ne
que ſodalibus atque ciuibus,& in cæteris ſimi
liter amicitijs.diuerſa igiť ſunt & iuſta ad ho-
47 rũ ſingulos.¶ Et incremẽta ſuſcipiunt,ꝙ ſunt
ad magis amicos,eſt em̃ grauius ſodali,q̃ ciui
pecuniã auferre,& fratri quã extraneo opẽ nõ
ferre:& patrẽ q̃ quẽuis aliũ pulſare.creſcit aũt
& iuſtũ cũ amicitia ſimul:quippe cũ ſint ĩ eiſ-
48 dẽ,& æque ſeſe extendant.¶ At vero ſocieta-
tes oẽs:ſimiles ſunt partibus ſocietatis ciuilis.
Nã ob vtilitatẽ aliquã conueniũt homines:&
aliquid eorũ cõſequũtur,quæ ad vitã confe-
rũt.Ciuilis quoq; ſocietas,cõducentis ab ini-
tio conſtitui gratia,permanereq; videtur.hoc
em̃ & latores legũ cõiectãt:& iuſtũ id inquiũt
eſſe,quod publice prodeſt.Cæteræ igiť ſocieta
tes per partes vtilitatem appetunt.nautę qui-
dẽ eã quæ ex nauigatione prouenit,acquiſitio
nẽ in quã pecuniarũ aut aliqd tale:milites autẽ
eã quæ fit ex bello,ſiue pecuniã,ſiue victoriã,
ſiue ciuitatẽ affectent.eodẽ modo contribuleſ-
q; & populares.Nonnullæ aũt ſocietates gra-
tia voluptatis conſtare videntur.vt eorũ qui
ſimul choros exercẽt,aliaq; ſimilia:& eorũ qui

pecunias conferũt ad conuiuia ſibi paranda,
hæ nãq; ſacrificij,cõuictuſq; cauſa fiunt.¶O- 40
mnes autẽ hæ ſub ciuili ſocietate eſſe vidẽtur.
Non enĩ præſens cõmodũ ciuilis affectat,ſed
ad omnẽ vitã.Atq; ſacrificia & cœt⁹ circa hæc
faciunt,honorẽ dijs tribuẽtes:& ſibiipſis reqẽ
præſtantes cum voluptate.Vetuſta nãq; ſacri-
ficia,conuẽtuſq; poſt frugũ fieri perceptionẽ
(vt primitiæ) videntur.hoc enĩ in tẽpore maxi
me otio indulgebant.Societates igitur vniuer
ſæ,partes ciuilis eſſe videntur.tales autẽ ami-
citiæ:tales ſocietates ſequuntur.

¶NONI CAPITIS NOTÆ.

¶Sodales qui ſimul enutriti ſunt(vt volunt)quaſi ſimul 46
edales.¶Ciuitatem,ciuitatis libertatem. 48

¶NONI capitis commẽtarius ad literam.

¶Nonum cap.quinque concluſiõibus partitũ eſt.¶Pri- 45
ma concluſio.In cõicatione,ſocietateque:quędã amicitia
verſaẽ. ¶Primo.nã & amicitia,& iuſtũ(vt ſuperi⁹ tactũ
eſt)circa eadem,& in eiſdẽ eſſe videntur,at in omni ſo-
cietate,iuſtũ aliquod:locũ habet.igiẽ & amicitia.¶Secũ-
do.eos qui ſimul nauigant,appellãt amicos,& qui ſimul
militãt,& reliquos identidem ſocios:& quatenus cõmu-
nicãt,eatenus illis amicitiam aſcribim⁹,& pariter iuſtum
eodẽ modo.in cõmunicatione igitur,atq; ſocietate:ami-
citia verſatur.¶Tertio.recte dictũ videtur ꝓuerbiũ,quæ
amicorum ſunt:eſſe communia,ꝙ amicitia in quadam
communione,ſocietateque conſiſtat.in communicatione
igitur,atque ſocietate,verſatur amicitia.¶Secunda con 46
cluſio.Communitatum amicitiæ variantur quemadmo-
dum & iuſta.Nam conſanguineis amicis vt fratribus,&
ſodalibus omnia ſunt communia:cæteris autem non,ſed
determinata, aliis quidem plura,aliis pauciora.& eiuſ-
modi amicitiarum:aliæ magis,aliæ minus amicitiæ ſunt,
atq; variæ,ita enim differunt & iuſta,nam non eadem

ſunt parentibus ad filios,& fratribus inter ſeſe,neque ea-
dem ſodalibus atque ciuibus:& in aliis ergo ſocietatibus
in quibus & amicitiæ ſunt:altera erunt & iuſta.vt igitur
47 amicitiæ:ita variātur & iuſta ad ſingulos. ¶ Tertia con-
cluſio.vt amicitiæ creſcunt:ita quoq; ſuſcipiūt incremēta
& iuſta.Nā quæ ſunt ad magis amicos,& magis iniuſta
ſunt:quemadmodum & ad eos iniuſta.vt grauius,atque
iniuſtius eſt:ſodali,q̄ ciui pecuniā auferre:& grauius fra-
tri,q̄ extraneo opem nō afferre:& patrē,q̄ quēuis alium
pulſare.creſcit itaq; & iuſtum cum amicitia ſimul:quip-
pe quæ in eiſdē ſint,& æque ad eadē ſeſe porrigant,exten
48 dātq;.¶ Quarta cōcluſio.Particulares ſocietates omnes:
ciuilis ſocietatis partibus ſimiles ſunt.Nam ob vtilitatem
aliquā,ineunt homines ſocietates:qbus & aliquid eorum
conſequuntur quæ ad vitā conducunt,neceſſariaq; ſunt.
at ciuilis ſocietas ab initio gratia eius,quod ad vitam con
ducit:conſtituta eſſe atq; permanere videtur.& hoc legū
latores conie&ant.& iuſtum id eſſe inquiūt:quod publi-
cam affert vtilitatem,publicumq; commodum,ſunt igit̄
cæteræ communitates ſuis partibus ſimiles.cæteræ enim
ſocietates per partes vtilitatem quærūnt:vt nautæ eam
quæ ex nauigatione pendet,velut acquiſitionem pecunia
rum,aut aliquid huiuſmodi.& milites eā vtilitatem,quæ
ex bello paratur:ſiue pecuniam,ſiue victoriam.ſiue ciui-
tatem optent,& eodem modo contribules,& populares.
neq; inficias imus aliquas ſocietates voluptatis gratia cō
ſtare:vt corū qui ſimul choros ducūt & alia ſimilia,& eo
rum qui ad conuiuia ſibi parāda pecunias corrogāt:aut
ſacrificii,cōuictuſue cauſa.¶ Quinta cōcluſio.Omnes hę
49 ſocietates ſub ciuili ſocietate eſſe vident̄.Nā ciuilis ſocie-
tas nō mō p̄ſens cōmodū affectat,ſed oīno ad vniuerſam
vitā,& voluptatē meditat̄.Nā ciuiles ſacrificia faciūt,&
circa hæc cœtꝰ inſtituūt,diis honorē tribuētes,& ſibiipſis
requiem cum voluptate parantes,& vetuſta ſacrificia,cō
uētuſq;,vt primitiæ quędam poſt frugū perceptionem or
dinata ſunt:q; plurimum per id temporis otio indulge-
bant omnes.igitur particulares ſocietates:tū ob vtilitatē,
tum ob iucunditatem,partes quædam ciuilis eſſe viden-
tur.& quales ſocietates;tales & amicitiæ eas conſequent̄.

¶ De ſpeciebus reipublicæ. Cap. X.

REi autē publicæ, tres ſunt ſpecies: 50
& totidem etiam tranſgreſſiones &
quaſi labes illarū. Et illę quidē ſunt:
regnū, & optimorū poteſtas, & ter-
tia eſt ea, quæ e cenſib⁹ fit. quā cenſupoteſtatē
dicere, accōmodatū videtur. plurimi autē rēpu
blicā appellare conſueuerunt. Atq; harū opti-
ma quidē eſt regnū, deterrima vero cenſupo-
teſtas. Trāſgreſſio autē regni quidē tyrannis
eſt. ¶ In vtraque eñ vnus eſt princeps, ſed in- 51
ter ſeſe plurimū differūt. Nā tyrannus quidē
ſuū, rex autē eorū qui ab ipſo reguntur conſi-
derat cōmodū. Non eſt eñ rex, niſi ſit ex ſeſe
ſufficiens, & bonis omnibus antecellat. Talis
aūt nulli⁹ indiget rei: nō ergo ſuas ipſe, ſed eo
rū qui reguntur vtilitates conſiderat. qui nan
que talis non eſt, ſorte potius quidā eſt prin-
ceps q̄ rex. ¶ Tyrānis autē eſt contraria regno. 52
ſuū nanque bonū ſequitur ipſe tyrann⁹. Quo
magis patet ipſam eſſe peſſimā. peſſimū enim
id eſt quod eſt contrariū optimo. fit autem in
tyrannidē ex regno trāſgreſſio. Tyrānis eñ
principatus eſt prauitas eius, in quo vnus eſt
princeps, prauus autem rex: fit tyrannus. ¶ Ex 53
optimatum vero poteſtate ad paucorum po-
tentiam fit tranſgreſſio: vitio principum qui
res ciuitatis pręter dignitatē diſtribuūt, & cū-
cta bona ſibi vel plurima tribuūt: & magiſtrat⁹

ſemp eiſdē plurimi diuitias facietes.pauci igit̃
54 & praui pro optimis dominantur.¶ Sed ex cen ſu poteſtate ad popularem fit tranſgreſſio poteſtatem.Sunt enim hæ finitimæ.nam & cenſupoteſtas,multitudinis eſſe ſolet:& pares ſunt
55 omnes qui ſunt ī cenſu.¶ Minime vero prauū eſt popularis poteſtas.parum enim reipublicæ tranſgreditur ſpeciem.Res igitur publicæ hoc maxime modo mutantur.minima enim ſic atque facillima fit ipſarum migratio.¶ Similitu-
56 dines autem ipſarū & quaſi exempla quiſpiā & in domibus accipere poteſt. Societas enim patris ad filios:regni præ ſe fert effigiem.nati nãq; patri ſunt curę.hinc & Homerus Iouē patrē appellat.ipſum nanque regnum,imperium eſt ſuapte natura paternum.Patris autem apud Perſas imperium tyrannicum eſt.ſuis enim filijs vtuntur vt ſeruis.Heri etiam ad ſeruos tyrannicum eſt.nam in ipſo vtilitas agitur heri. atq; hoc quidem rectū eſſe.videt̃:ſed Perſarū aberrat.diuerſorū enim diuerſa ſunt imperia. Viri aũt & vxoris ſocietas:ſimilis optimatum poteſtati videtur,pro dignitate nãque vir pręſidet.& in iis quæ virū decent:quæ vero vxori accõmodantur,hæc illi tribuit. Quod ſi in omnibus vir dominetur in paucorū poteſtatē mutat̃.præter dignitatē ēm hoc facit:& nõ ea ratione qua præſtabilior eſt.Interdū aũt dominãtur vxores:ob amplitudinē patrimonii non

igitur fiunt imperia ob virtutem:ſed ob diuitias,& potentiã,perindeatque in paucorũ fit poteſtate.fratrũ vero ſocietas,ſimilis eſt cẽſupoteſtati.ſunt eñ pares,præter differentiã ætatis.Quocirca ſi multum ætatibus differãt:nõ fraterna inter ipſos fit amicitia.popularis autẽ poteſtas,in ijs maxime habitationibus eſt: quæ domino carent.Hic eñ oẽs ſunt æquales.& in quibus princeps eſt imbecillis:& vni cuique ineſt poteſtas.

¶DECIMI CAPITIS NOTÆ. 50

¶Regnũ:eſt vnius principatus,nõ ſuũ ſed ſubditorũ bonũ intendẽtis.& qui preeſt,rex appellať.Tyrãnus cõtra: propriũ,& nõ ſubditorũ bonũ intẽdit.Optimorũ poteſtas.eſt cũ reſpublica per ſtudioſos ac optimos gubernatur,& qui præſunt:optimates,atq; magiſtratus appellantur.Huic opponitur paucorũ poteſtas. Cẽſupoteſtas eſt cũ p multos mediocres,cõmune bonũ intendẽtes:reſpublica gubernatur.cui opponitur popularis poteſtas.

	¶Tres reſpublicæ.
Βασιλεία	Regnum
ἀριστοκρατία	Optimorum poteſtas
Τιμοκρατία	Cenſupoteſtas
	Hinc denominantur
Baſilees	Reges
Ariſtocratici	Optimates
Timocratici	Cenſu potentes
	¶Tres reipublicæ labes
Τυραννὶς	Tyrannis
ὀλιγαρχία	Paucorum potentia
Δημοκρατία	Popularis potentia
	Hinc denominantur
Tyranni	Tyranni
Oligarchici	Pauci principantes
Democratici	Populares

¶DECIMI capitis commentarius ad literam.
50 ¶Decimum cap.ſeptem concluſionibus partitum eſt.
¶Prima cōcluſio.Tres ſunt reipublicæ ſpecies,& totidē
aduerſæ,contrariæq; labes,atq; trāſgreſſiones.Nam vna
reipublicæ ſpecies eſt regnū.altera eſt optimorum pote-
ſtas,& tertia eſt quā a cenſibus,cenſupoteſtatē nominare
poſſumus:quā plurimi rēpublicam appellare conſueue-
re.& harū trium reipublicæ ſpecierū,ſumma,ac optima:
eſt regnū.infima autē, deiectiſſimaque:cenſupoteſtas.&
media:poteſtas optimorum:& tres contrariæ trāſgreſſio
nes ſunt:regni trāſgreſſio,tyrānis.optimatū poteſtatis,
paucorū potentia.& cenſupoteſtatis:popularis poteſtas.
51 ¶Secunda concluſio.Regnū,& tyrānis conueniunt:ſed
inter ſeſe latiſſime differunt.Conueniunt quidē:nā & in
regno,& in tyrannide vnus eſt princeps.at differunt plu
rimum.Nam tyrānus ſuum bonum meditatur:rex au-
tem eorum commodum,qui ab ipſo reguntur.non enim
rex eſt:niſi ex ſeſe ſit ſufficiens,& omnibus bonis antecel-
lat.at vero qui talis eſt:nullius rei indiget.non ergo ſuas,
ſed eorum quos gubernat quærit vtilitates.qui autem nō
eſt talis,ſorte potius quidam eſt princeps,quā rex.¶Ter
52 tia concluſio.Tyrannis:tranſgreſſionum reipublicæ peſ-
ſima eſt.Nam tyrannis contraria regno eſt.ſuum enim
bonum ſequitur ipſe tyrannus.at regnum,optimus rei-
publicæ ſtatus eſt.igitur tyrannis tranſgreſſionum peſſi-
ma eſt.peſſimum enim id eſt qđ optimo contrarium eſt.
fit enim ex regno in tyrannidem tranſgreſſio.nam tyran
nis prauitas eſt eius principatus in quo vnus princeps eſt:
53 & prauus rex,tyrannus efficitur.¶Quarta concluſio.Ex
optimatum poteſtate:ad paucorum potentiam perduci-
tur tranſgreſſio. Nam plerumque principum vitio:qui
res ciuitatis præter dignitatem diſpenſant,cūcta bona
aut plurima ſibi tribuentes,& magiſtratuum functiones
ſemper eiſdem,lucrum,& diuitias ſemper plurimi facien
tes:pauci & praui pro optimis dominantur,tranſit igitur
54 optimatum poteſtas:ad paucorum potentiam.¶Quin-
ta concluſio.Ex cenſupoteſtate ad popularem poteſtatem
fit tranſgreſſio.Nam cenſupoteſtas,& popularis potētia
finitimæ ſunt.vtraque em̄ multitudinis eſt;& pares ſunt

omnes qui in cenſu ſunt.non mirum igitur ſi ex hac ad po-
pularē potētiæ labem,tranſgreſſionēq; deuenitur.¶ Sex 55
ta concluſio.Minima tranſgreſſionum reipublicæ:eſt po-
pularis poteſtas. Nam parū reipublicæ trāſgreditur ſpe-
ciem.ſic enim(vt dictum eſt)reſpublicæ maxime mutan-
tur.nam ſic ab illis ad aſſignatas labes:minima,& quaſi e
ꝓpinquo,atq; facillima demigratio eſt.¶ Septima cōclu- 56
ſio.Specierum reipublicæ,atq; ſuarum tranſgreſſionum
ſimilitudines,& quaſi exēpla:in re familiari,atq; domeſti
ca deprehendi poſſunt.Nam ſocietas patris ad liberos,
præ ſe fert regni effigiē:nam & nati,patri ſunt curæ.hinc
Homerus Iouem patrem appellat.ipſum enim regnum:
velut imperium eſſe paternū.Et apud Perſas:patris impe
rium tyrannicum eſt.nam ſuis filiis vt ſeruis vtuntur.&
heri ad ſeruos dominium tyrānicum eſt.nam in eo vti-
litas quæritur heri.& hoc quidem rectum eſſe videtur.
ſed Perſarum aberrat cōſuetudo.nam diuerſorum,diuer
ſa debēt eſſe imperia.Viri autem & vxoris ſocietas:opti-
matū aſſimilatur poteſtati.nam vir pro dignitate pręſidet,
& in iis quæ decet virum:quæ vero vxori accommodan
tur,eadem & vxori tribuit.Quod ſi in omnibus vir do-
minetur:paucorum aſſimilatur poteſtati:& præter digni
tatem id facit,& non qua præſtabilior exiſtit.& interdum
ob amplitudinem patrimonii dominantur vxores:quod
cum fiat nō ob virtutem fiunt imperia,ſed ob diuitias,at
q; potētiā.perinde atq; in paucorum poteſtate fieri ſolet,
idq; iterū paucorum aſſimilatur poteſtati.Sed fratrum
ſocietas ſimilis eſt cenſupoteſtati.ſunt enim pares,ætatis
excepta differentia.quocirca ſi multum ætatibus diffe-
rant:non fraterna inter eos ſtatuitur amicitia.Verū in iis
domibus(quæ ſine domino ſunt)maxime cōſpicitur po
pularis poteſtas.ibi eñ oēs ex æquo viuunt,atq; inter ſe:
ſe gerunt æquales.ſimiliter & vbi princeps imbecillis eſt:
illic enim vnicuique licentia,poteſtaſque adeſt.eſt itaque
notum :ſpecierum reipublicæ,ſuarumque tranſgreſſio-
num:in domibus ſua conſpici exempla atque imagines.

De amicitia regia,paterna,œcono-mica,& fraterna. Cap.XI.

57 IN vnaquaq; autem republica tãtũ
amicitiæ eſſe:quãtum & iuſti vide-
tur. Atq; regis qdẽ amicitia ad eos
qui regũtur,in excellentia beneficij
cõſiſtit.cõfert em̃ in eos beneficia,qui ab ipſo
reguntur.ſiquidẽ cũ ſit bonus, curã ipſorũ ha
bet,quo bene ſeſe habeant:vt ouiũ paſtor.vn-
de & Homerus Agamemnonẽ populorũ nun
58 cupauit paſtorẽ.¶ Talis autẽ eſt & amicitia pa-
terna:bñficiorũ vero magnitudine differt.Eſt
enim eſſendi cauſa pater:quod maximum eſſe
videtur, & enutritionis,ac eruditionis. Hæc
eadem & cæteris maioribus tribuũtur.¶ Natu
ra nanq; pater,filiorum,& aui nepotũ,& rex
eorũ quibus præſidet,imperiũ obtinet. Hæ au
tem amicitiæ in excellentia conſiſtunt.quapro
59 pter & honorant̃ ipſi parẽtes.¶ Et iuſtũ igitur
in his nõ idẽ eſt,ſed quod efflagitat dignitas.
60 ¶ Sic enim ſeſe habet & amicitia.¶ Et viri etiã
ad vxorem eadẽ eſt amicitia,& in optimatum
poteſtate.eſt.em̃ vt virtus poſtulat. Et præſta
biliori plus tribuitur boni: & quod vnicuiq;
accommodatur.ſic autem ſeſe habet & ipſum
61 iuſtum.¶ At amicitia fratrũ,ſimilis eſt ſoda-
litiæ.ſunt enim pares atque æquales ætate.ta-
les autẽ eiuſdẽ plerũq; diſciplinæ,& eorũdem
ſunt morũ.Similis eſt huic,& quæ eſt ĩ cẽſupo
teſtate.ciues em̃ pares eſſe ſolent,ac boni.& qſ-
q; nũc dominat̃,nũc paret,& æque.ſic igit̃ eſt

¶ Et viri: ex ſuperiori intelligitẽ negatio.

in ipſis & amicitia.¶In tranſgreſſionibus au- 62
tem, quemadmodum & iuſtum: ſic & amicitia
exigua eſt: & minime eſt in ea, q̃ eſt peſſima. in
tyrannide nanque nihil aut perparum eſt ami
citiæ, in quibus enim nihil eſt cõmune impe-
ranti, atque parenti: nec amicitia eſt, nã neque
iuſtũ. Sed tale quidem eſt, quale eſt artifici ad
inſtrumentum: & animæ ad corpus, & hero ad
ſeruum. Hæc enim omnia, vtilitatem quidem
ab iis ſuſcipiunt, q ipſis vtuntur. ſed amicitia;
non eſt ad inanimata, nec iuſtum. Quin neque
ad bouem vel equum: neque ad ſeruum, ea ra-
tione qua ſeruus eſt, nõ eſt enim quicquã cõ-
mune. Seruus enim animatum eſt inſtrumentũ.
inſtrumentũ autem inanimatus eſt ſeruus. ad
ſeruum igitur hoc ipſo, quo ſeruus eſt, nõ eſt
amicitia; ſed quo eſt homo. Nã omni homini iu
ſtũ quiddã eſſe videtur ad omnẽ hominẽ, qui
cõmunicare ſecundum legẽ, pactionẽque po-
teſt. quare & amicitiam, ratione qua homo eſt.
Perparũ igitur & in tyrannide eſt amcitiæ at-
que iuſti. ¶In popularibus autem poteſtatibꝰ 63
plurimum. Complura enim his ſunt commu-
nia: cum ſint pares.

VNDECIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Ex cõparatione amicitiæ paternę ad regiã, cognoſci de 58
bet quantũ rex ſubditorũ bonum intendere debeat. & in
vnaquaq; virtute ſubditis ceu pater liberis ſeſe præbere
exẽplũ: ſed tanto magis, quãto authoritate maior: & in fa
ctis ſeu bona, ſeu mala cõſpectior. vt em̃ principes maxi-
me nocẽt exẽplo; ita & maxime prodeſſe poſſunt exẽplo,

¶VNDECIMI capitis cõmentarius ad literam.
¶Vndecimum cap.ſeptem concluſionibus partitum eſt.
57 ¶Prima concluſio. Regis ad eos qui ab ipſo regũt:ami
citia in excellentia eſt. Nam in vnaquaque republica tan-
tum amicitiæ eſſe videtur:quantum & iuſti.igitur ad eos
qui ab ipſo regũtur:amicitia in excellentia beneficii con-
ſiſtit.eſt enim regis:ſubiectis beneficia cõferre.nã cum bo
nus ſit,ipſorum curã gerit quo bene ſeſe habeãt:ceu ouiũ
paſtor.hinc & Homerus Agamẽnonem populorũ nun
58 cupauit paſtorẽ.¶Secunda concluſio. Amicitia paterna
regiæ ſimilis eſt,ſed ab ea beneficiorũ magnitudine dif-
fert. Nam amicitia paterna,vt & regia in excellẽtia cõſi-
ſtit,differt autem,nã pater filiis eſſendi cauſa eſt,q̃ & ma-
ximũ eſſe videtur.eſt & cauſa enutritiõis,ac eruditionis:
ſed hæc vltima cæteris ſuperioribus(vt & eadem impen
dere poſſint)attribuuntur.rex autem ſubditis cauſa eſſen
di,nutricationis & diſciplinæ hoc pacto non eſt.igitur pa
terna amicitia,beneficiorum magnitudine a regia differt.
Quo fit vt rex:ipſiq; parẽtes honorari debeant.nã natura
pater filiorũ,& aui nepotum,& rex eorũ quibus præſi-
dẽt:imperiũ obtinẽt.hæ enim amicitiæ,in excellentia con
59 ſiſtunt.illos igitur honorare debemus.¶Tertia conclu-
ſio. Amicitiæ paternæ,atq; regiæ non eſt idẽ iuſtum.Nã
in vtraq; id eſt iuſtũ:quod efflagitat dignitas,ſic enim ſe
60 habẽt & amicitiæ.¶Quarta concluſio. Viri ad vxorem,
& in optimatũ poteſtate:non eadẽ amicitia eſt. Nam viri
ad vxorẽ,eſt amicitia.vt virtus poſtulat,atque pro digni
tate:& præſtabiliori plꝰ tribuit boni,& quod vnicuique
accõmodũ eſt.ſic enim ſeſe habet & ipſum iuſtũ.nõ igi-
tur viri ad vxorẽ,& in optimatũ poteſtate:eadem ami-
61 citia eſt.¶Quinta concluſio. Amicitia fratrum ſimilis eſt
ſodalitiæ.Sunt enim pares,atque æquales ætate:& tales
plerumque eiuſdẽ diſciplinæ,& ſimilium morum eſſe ſo-
lẽt.ſimiliter & amicitia fratrum:ſimilis eſt cenſu poteſta-
ti.nam in ea ciues pares eſſe ſolent,ac boni,& qui nũc do
minatur:nunc & æque paret.ſic igit in ipſis,vt in frater-
62 na,amicitia eſt.¶Sexta cõcluſio. In trãſgreſſiõibꝰ parum
amicitiæ,& præſertim in tyrannide,aut nihil,aut perpa-
rũ amicitiæ eſt. Nã in tranſgreſſionibus eſt amicitia quẽ-

verũ potius etiã prohibent.nã bonorũ hominũ eſt non
ꝑmittere amicos delinquere,neq; praua ſubminiſtrare.
¶ Quinta concluſio.Praui ſtabilitatẽ in amicitia non ha- 42
bent.Nã praui neque ſibiipſis quidẽ ſimiles perſeuerãt:
ſed breui momẽto fiunt,manẽtq; amici,ſua mutuo praui
tate gaudẽtes,non habent ergo in amicitia firmamentũ,
ac ſtabilitatẽ.¶ Sexta conclu.Vtiles,& iucũdi in amicitia 43
diutius q̃ mali perſeuerant,Nã eouſq; durant,quouſque
aut commoda,aut voluptates ſibi mutuo præſtant.¶ Se 44
ptima cõcluſio.Amicitia quę ob vtilitatẽ fit:maxime ex
cõtrariis coaleſcere videt̃.Nã ob vtilitatẽ fit amic⁹ pauꝑ
diuiti,& indoctus ſcienti.cuius em̃ quiſq; indiget,id affe-
ctat:pro quo aliud affert,ac repẽdit.ad hanc em̃ vtilitatẽ
quis trahere poteſt nũç amantẽ nũc amatũ,nũc quoq; &
pulchrũ,atq; turpẽ. Quapropter amatores ĩterdũ ridicu
li videtur:dignũ eſſe cenſentes ſeipſos perinde amari,ceu
ipſi amant.at ſi ſimiliter amabiles ſunt,ſimiliterq; boni,
nihil ꝓhibet eos (vt cẽſent)amari.ſin vero nihil præcla
rũ habent,vnde amari debeãt:ridiculũ ꝓfecto eſt ſeſe(vt
amãt)ita amari oportere cẽſere.Et forte in hac amicitia
cõtrariũ:non per ſe contrariũ appetit,ſed per accidẽs.ve
rũ appetitio ipſi⁹ mediĩ eſt:hoc etem̃ bonũ eſt.veluti ſic-
co nõ vt humidũ fiat:ſed vt ad mediũ accedat:appetitus
eſt.& calido,& cæteris eodẽ modo.ſed hæc miſſa nunc fa
ciamus:nã ad hunc locũ minus accommodata videntur.

¶ De ciuili amicitia. Cap.IX.

Idetur autẽ amicitia,& iuſtũ(vt in 45
principio diximus)circa eadẽ & in
eiſdẽ eſſe.in omni nanque ſocietate
iuſtũ aliquod,& amicitia eſſe vide-
tur.¶ Itaq; vt amicos appellant:ſimul nauigã-
tes,& cõmilitones,& cæteros ſimiliter ſocios.
atq; quaten⁹ cõmunicãt,eaten⁹ ẽ amicitia,& iu
ſtũ em̃ eodẽ mõ.Et prouerbiũ recte,ea quę ſũt
amicorũ,cõmunia dicit eẽ. Amicitia nãq; in

46 cõicatione,ſocietateq́ꝫ conſiſtit.¶ Atq́ꝫ fratri-
bus quidẽ,ſodalibuſq́ꝫ cuncta cõmunia ſunt,
cæteris aũt definita.& alijs plura,alijs paucio-
ra.& amicitiarũ eñ aliæ magis,aliæ minꝰ ami-
citiæ ſunt. Differunt autẽ & iuſta.non eñ eadẽ
ſunt parentibus ad filios & fratribꝰ inter ſe:ne
que ſodalibus atque ciuibus,& in cæteris ſimi
liter amicitijs.diuerſa igiť ſunt & iuſta ad ho-
47 rũ ſingulos.¶ Et incremẽta ſuſcipiunt,ꝙ ſunt
ad magis amicos,eſt eñ grauius ſodali,q̃ ciui
pecuniã auferre,& fratri quã extraneo opẽ nõ
ferre:& patrẽ q̃ quẽuis aliũ pulſare.creſcit aũt
& iuſtũ cũ amicitia ſimul:quippe cũ ſint ĩ eiſ-
48 dẽ,& æque ſeſe extendant.¶ At vero ſocieta-
tes oẽs:ſimiles ſunt partibus ſocietatis ciuilis.
Nã ob vtilitatẽ aliquã conueniũt homines:&
aliquid eorũ cõſequũtur,quæ ad vitã confe-
rũt.Ciuilis quoq́ꝫ ſocietas,cõducentis ab ini-
tio conſtitui gratia,permanereq́ꝫ videtur.hoc
eñ & latores legũ cõiectãt:& iuſtũ id inquiũt
eſſe,quod publice prodeſt.Cæteræ igiť ſocieta
tes per partes vtilitatem appetunt.nautę qui-
dẽ eã quæ ex nauigatione prouenit,acquiſitio
nẽ in quã pecuniarũ aut aliqd tale:milites autẽ
eã quæ fit ex bello,ſiue pecuniã,ſiue victoriã,
ſiue ciuitatẽ affectent.eodẽ modo contribuleſ-
q́ꝫ & populares.Nonnullæ aũt ſocietates gra-
tia voluptatis conſtare videntur.vt eorũ qui
ſimul choros exercẽt,aliaq́ꝫ ſimilia:& eorũ qui

pecunias conferūt ad conuiuia ſibi paranda, hæ nãq; ſacrificij, cõuictuſq; cauſa fiunt. ¶ Omnes autẽ hæ ſub ciuili ſocietate eſſe vidẽtur. 40
Non eñ præſens cõmodũ ciuilis affectat, ſed ad omnẽ vitã. Atq; ſacrificia & cœtꝰ circa hæc faciunt, honorẽ dijs tribuẽtes: & ſibijpſis reqẽ præſtantes cum voluptate. Vetuſta nãq; ſacrificia, conuẽtuſq; poſt frugũ fieri perceptionẽ (vt primitiæ) videntur. hoc eñ in tẽpore maxime otio indulgebant. Societates igitur vniuerſæ, partes ciuilis eſſe videntur. tales autẽ amicitiæ: tales ſocietates ſequuntur.

¶ NONI CAPITIS NOTÆ.

¶ Sodales qui ſimul enutriti ſunt (vt volunt) quaſi ſimul edales. 46
¶ Ciuitatem, ciuitatis libertatem. 48

¶ NONI capitis commẽtarius ad literam.

¶ Nonum cap. quinque concluſiõibus partitũ eſt. ¶ Prima concluſio. In cõicatione, ſocietateque: quędã amicitia verſat. 45
¶ Primo. nã & amicitia, & iuſtũ (vt ſuperiꝰ tactũ eſt) circa eadem, & in eiſdẽ eſſe videntur, at in omni ſocietate, iuſtũ aliquod: locũ habet. igiť & amicitia. ¶ Secũdo. eos qui ſimul nauigant, appellãt amicos, & qui ſimul militãt, & reliquos identidem ſocios: & quatenus cõmunicãt, eatenus illis amicitiam aſcribimꝰ, & pariter iuſtum eodẽ modo. in cõmunicatione igitur, atq; ſocietate: amicitia verſatur. ¶ Tertio. recte dictũ videtur ꝓuerbiũ, quæ amicorum ſunt: eſſe communia, ꝙ amicitia in quadam communione, ſocietateque conſiſtat. in communicatione igitur, atque ſocietate, verſatur amicitia. ¶ Secunda concluſio. Communitatum amicitiæ variantur quemadmodum & iuſta. 46
Nam conſanguineis amicis vt fratribus, & ſodalibus omnia ſunt communia: cæteris autem non, ſed determinata, aliis quidem plura, aliis pauciora. & eiuſmodi amicitiarum: aliæ magis, aliæ minus amicitiæ ſunt, atq; variæ, ita enim differunt & iuſta, nam non eadem

ſunt parentibus ad filios,& fratribus inter ſeſe,neque ea-
dem ſodalibus atque ciuibus:& in aliis ergo ſocietatibus
in quibus & amicitiæ ſunt:altera erunt & iuſta.vt igitur
47 amicitiæ:ita variātur & iuſta ad ſingulos. ¶ Tertia con-
cluſio.vt amicitiæ creſcunt:ita quoq; ſuſcipiūt incremēta
& iuſta.Nā quæ ſunt ad magis amicos,& magis iniuſta
ſunt:quemadmodum & ad eos iniuſta.vt grauius,atque
iniuſtius eſt:ſodali,q̄ ciui pecuniā auferre:& grauius fra-
tri,q̄ extraneo opem nō afferre:& patrē,q̄ quēuis alium
pulſare.creſcit itaq; & iuſtum cum amicitia ſimul:quip-
pe quæ in eiſdē ſint,& æque ad eadē ſeſe porrigant,exten
48 dātq;.¶ Quarta cōcluſio.Particulares ſocietates omnes:
ciuilis ſocietatis partibus ſimiles ſunt. Nam ob vtilitatem
aliquā,ineunt homines ſocietates:q̄bus & aliquid eorum
conſequuntur quæ ad vitā conducunt,neceſſariaq; ſunt.
at ciuilis ſocietas ab initio gratia eius,quod ad vitam con
ducit:conſtituta eſſe atq; permanere videtur.& hoc legū
latores coniectant.& iuſtum id eſſe inquiūt:quod publi-
cam affert vtilitatem,publicumq; commodum,ſunt igit̄
cæteræ communitates ſuis partibus ſimiles.cæteræ enim
ſocietates per partes vtilitatem quærunt:vt nautæ eam
quæ ex nauigatione pendet,velut acquiſitionem pecunia
rum,aut aliquid huiuſmodi.& milites eā vtilitatem,quæ
ex bello paratur:ſiue pecuniam,ſiue victoriam.ſiue ciui-
tatem optent,& eodem modo contribules,& populares.
neq; inficias imus aliquas ſocietates voluptatis gratia cō
ſtare:vt eorū qui ſimul choros ducūt & alia ſimilia,& eo
rum qui ad conuiuia ſibi parāda pecunias corrogāt:aut
ſacrificii,cōuictuſue cauſa.¶ Quinta cōcluſio.Omnes hę
49 ſocietates ſub ciuili ſocietate eſſe vident̄.Nā ciuilis ſocie-
tas nō mō p̄ſens cōmodū affectat,ſed oīno ad vniuerſam
vitā,& voluptatē meditat̄.Nā ciuiles ſacrificia faciūt,&
circa hæc cœtꝰ inſtituūt,diis honorē tribuētes.& ſibiipſis
requiem cum voluptate parantes,& vetuſta ſacrificia,cō
uētuſq;,vt primitiæ quędam poſt frugū perceptionem or
dinata ſunt:ꝙ plurimum per id temporis otio indulge-
bant omnes.igitur particulares ſocietates:tū ob vtilitatē,
tum ob iucunditatem,partes quædam ciuilis eſſe viden-
tur.& quales ſocietates;tales & amicitiæ eas conſequent̄.

¶ De ſpeciebus reipublicæ. Cap. X.

REi autẽ publicæ,tres ſunt ſpecies: 50
& totidem etiam tranſgreſſiones &
quaſi labes illarũ. Et illę quidẽ ſunt:
regnũ,& optimorũ poteſtas,& ter-
tia eſt ea,quæ e cenſibꝰ fit.quã cenſupoteſtatẽ
dicere,accõmodatũ videtur.plurimi autẽ rẽpu
blicã appellare conſueuerunt. Atq; harũ opti-
ma quidẽ eſt regnũ,deterrima vero cenſupo-
teſtas. Trãſgreſſio autẽ regni quidẽ tyrannis
eſt.¶ In vtraque em̃ vnus eſt princeps,ſed in- 51
ter ſeſe plurimũ differũt. Nã tyrannus quidẽ
ſuũ,rex autẽ eorũ qui ab ipſo reguntur conſi-
derat cõmodũ. Non eſt em̃ rex,niſi ſit ex ſeſe
ſufficiens,& bonis omnibus antecellat. Talis
aũt nulliꝰ indiget rei:nõ ergo ſuas ipſe,ſed eo
rũ qui reguntur vtilitates conſiderat. qui nan
que talis non eſt,forte potius quidã eſt prin-
ceps q̃ rex.¶ Tyrãnis autẽ eſt contraria regno. 52
ſuũ nanque bonũ ſequitur ipſe tyrannꝰ. Quo
magis patet ipſam eſſe peſſimã. peſſimũ enim
id eſt quod eſt contrariũ optimo. fit autem in
tyrannidẽ ex regno trãſgreſſio. Tyrannis em̃
principatus eſt prauitas eius,in quo vnus eſt
princeps,prauus autem rex: fit tyrannus.¶ Ex 53
optimatum vero poteſtate ad paucorum po-
tentiam fit tranſgreſſio: vitio principum qui
res ciuitatis pręter dignitatẽ diſtribuũt,& cũ-
cta bona ſibi vel plurima tribuũt:& magiſtratꝰ

ſemp eiſdẽ plurimi diuitias faciẽtes.pauci igiť
54 & praui pro optimis dominantur.¶ Sed ex cenſupoteſtate ad popularem fit tranſgreſſio poteſtatem.Sunt enim hæ finitimæ.nam & cenſupoteſtas,multitudinis eſſe ſolet:& pares ſunt
55 omnes qui ſunt ĩ cenſu.¶ Minime vero prauũ eſt popularis poteſtas.parum enim reipublicæ tranſgreditur ſpeciem.Res igitur publicæ hoc maxime modo mutantur.minima enim ſic atque facillima fit ipſarum migratio.¶ Similitu-
56 dines autem ipſarũ & quaſi exempla quiſpiã & in domibus accipere poteſt. Societas enim patris ad filios:regni præ ſe fert effigiem.nati nãq; patri ſunt curę.hinc & Homerus Iouẽ patrẽ appellat.ipſum nanque regnum,imperium eſt ſuapte natura paternum.Patris autem apud Perſas imperium tyrannicum eſt.ſuis enim filijs vtuntur vt ſeruis.Heri etiam ad ſeruos tyrannicum eſt.nam in ipſo vtilitas agitur heri. atq; hoc quidem rectũ eſſe,videť:ſed Perſarũ aberrat.diuerſorũ enim diuerſa ſunt imperia. Viri aũt & vxoris ſocietas:ſimilis optimatum poteſtati videtur,pro dignitate nãque vir prędidet.& in iis quæ virũ decent:quæ vero vxori accõmodantur,hæc illi tribuit. Quod ſi in omnibus vir dominetur in paucorũ poteſtatẽ mutať.præter dignitatẽ ẽm hoc facit:& nõ ea ratione qua præſtabilior eſt.Interdũ aũt dominãtur vxores:ob amplitudinẽ patrimonii non

igitur fiunt imperia ob virtutem:ſed ob diuiтias,& potentiã,perindeatque in paucorũ fit poteſtate.fratrũ vero ſocietas,ſimilis eſt cẽſupoteſtati.ſunt ẽm pares,præter differentiã ætatis.Quocirca ſi multum ætatibus differãt:nõ fraterna inter ipſos fit amicitia.popularis autẽ poteſtas,in ijs maxime habitationibus eſt; quæ domino carent.Hic ẽm oẽs ſunt æquales.& in quibus princeps eſt imbecillis:& vnicuique ineſt poteſtas.

¶DECIMI CAPITIS NOTÆ. 50

¶Regnũ:eſt vnius principatus,nõ ſuũ ſed ſubditorũ bonũ intendẽtis.& qui preeſt,rex appellať.Tyrãnus cõtra: propriũ,& nõ ſubditorũ bonũ intẽdit.Optimorũ poteſtas.eſt cũ reſpublica per ſtudioſos ac optimos gubernatur,& qui præſunt:optimates,atq; magiſtratus appellantur.Huic opponitur paucorũ poteſtas. Cẽſupoteſtas eſt cũ p multos mediocres,cõmune bonũ intendẽtes:reſpublica gubernatur.cui opponitur popularis poteſtas.

	¶Tres reſpublicæ.
Βασιλεία	Regnum
ἀριστοκρατία	Optimorum poteſtas
Τιμοκρατία	Cenſupoteſtas
	Hinc denominantur
Baſilees	Reges
Ariſtocratici	Optimates
Timocratici	Cenſu potentes
	¶Tres reipublicæ labes
Τυραννίς	Tyrannis
ὀλιγαρχία	Paucorum potentia
Δημοκρατία	Popularis potentia
	Hinc denominantur
Tyranni	Tyranni
Oligarchici	Pauci principantes
Democratici	Populares

¶DECIMI capitis commentarius ad literam.

50 ¶Decimum cap.ſeptem concluſionibus partitum eſt.

¶Prima cōcluſio.Tres ſunt reipublicæ ſpecies,& totidē aduerſæ,contrariæq; labes,atq; trāſgreſſiones.Nam vna reipublicæ ſpecies eſt regnū.altera eſt optimorum poteſtas,& tertia eſt quā a cenſibus,cenſupoteſtatē nominare poſſumus:quā plurimi rēpublicam appellare conſueuere.& harū trium reipublicæ ſpecierū,ſumma,ac optima: eſt regnū.infima autē, deiectiſſimaque:cenſupoteſtas.& media:poteſtas optimorum:& tres contrariæ trāſgreſſiones ſunt:regni trāſgreſſio,tyrānis.optimatū poteſtatis, paucorū potentia.& cenſupoteſtatis:popularis poteſtas.

51 ¶Secunda concluſio.Regnū,& tyrānis conueniunt:ſed inter ſeſe latiſſime differunt.Conueniunt quidē:nā & in regno,& in tyrannide vnus eſt princeps.at differunt plurimum.Nam tyrānus ſuum bonum meditatur:rex autem eorum commodum,qui ab ipſo reguntur.non enim rex eſt:niſi ex ſeſe ſit ſufficiens,& omnibus bonis antecellat.at vero qui talis eſt:nullius rei indiget.non ergo ſuas, ſed eorum quos gubernat quærit vtilitates.qui autem nō eſt talis,forte potius quidam eſt princeps,quā rex.¶Ter

52 tia concluſio.Tyrannis:tranſgreſſionum reipublicæ peſſima eſt.Nam tyrannis contraria regno eſt.ſuum enim bonum ſequitur ipſe tyrannus.at regnum,optimus reipublicæ ſtatus eſt,igitur tyrannis tranſgreſſionum peſſima eſt.peſſimum enim id eſt qđ optimo contrarium eſt. fit enim ex regno in tyrannidem tranſgreſſio.nam tyrannis prauitas eſt eius principatus in quo vnus princeps eſt:

53 & prauus rex,tyrannus efficitur.¶Quarta concluſio.Ex optimatum poteſtate:ad paucorum potentiam perducitur tranſgreſſio. Nam plerumque principum vitio:qui res ciuitatis præter dignitatem diſpenſant,cuncta bona aut plurima ſibi tribuentes,& magiſtratuum functiones ſemper eiſdem,lucrum,& diuitias ſemper plurimi facientes:pauci & praui pro optimis dominantur,tranſit igitur

54 optimatum poteſtas:ad paucorum potentiam.¶Quinta concluſio.Ex cenſupoteſtate ad popularem poteſtatem fit tranſgreſſio.Nām cenſupoteſtas,& popularis potētia finitimæ ſunt.vtraque em̄ multitudinis eſt:& pares ſunt

omnes qui in cenſu ſunt.non mirum igitur ſi ex hac ad popularē potētiæ labem,transgreſſionēq; deuenitur.¶ Sexta concluſio.Minima transgreſſionum reipublicæ:eſt popularis poteſtas. Nam parū reipublicæ trāſgreditur ſpeciem.ſic enim (vt dictum eſt)reſpublicæ maxime mutantur.nam ſic ab illis ad aſſignatas labes:minima,& quaſi e ppinquo,atq; facillima demigratio eſt. ¶ Septima cōcluſio.Specierum reipublicæ,atq; ſuarum tranſgreſſionum ſimilitudines,& quaſi exēpla:in re familiari,atq; domeſtica deprehendi poſſunt.Nam ſocietas patris ad liberos,præ ſe fert regni effigiē:nam & nati,patri ſunt curæ.hinc Homerus Iouem patrem appellat.ipſum enim regnum:velut imperium eſſe paternū.Et apud Perſas:patris imperium tyrannicum eſt.nam ſuis filiis vt ſeruis vtuntur.& heri ad ſeruos dominium tyrānicum eſt.nam in eo vtilitas quæritur heri.& hoc quidem rectum eſſe videtur.ſed Perſarum aberrat cōſuetudo.nam diuerſorum,diuerſa debēt eſſe imperia.Viri autem & vxoris ſocietas:optimatū aſſimilaт̄ poteſtati.nam vir pro dignitate præſidet,& in iis quæ decēt virum:quæ vero vxori accommodantur,eadem & vxori tribuit.Quod ſi in omnibus vir dominetur:paucorum aſſimilatur poteſtati:& præter dignitatem id facit,& non qua præſtabilior exiſtit.& interdum ob amplitudinem patrimonii dominantur vxores:quod cum fiat nō ob virtutem fiunt imperia,ſed ob diuitias,atq; potētiā.perinde atq; in paucorum poteſtate fieri ſolet,idq; iterū paucorum aſſimilatur poteſtati,Sed fratrum ſocietas ſimilis eſt cenſupoteſtati.ſunt enim pares,ætatis excepta differentia.quocirca ſi multum ætatibus differant:non fraterna inter eos ſtatuitur amicitia.Verū in iis domibus(quæ ſine domino ſunt)maxime cōſpicitur popularis poteſtas.ibi em̄ oēs ex æquo viuunt,atq; inter ſe:ſe gerunt æquales.ſimiliter & vbi princeps imbecillis eſt:illic enim vnicuique licentia,poteſtaſque adeſt.eſt itaque notum :ſpecierum reipublicæ,ſuarumque transgreſſionum:in domibus ſua conſpici exempla atque imagines.

De amicitia regia,paterna,œconomica,& fraterna. Cap.XI.

57 IN vnaquaq; autem republica tãtũ
amicitiæ eſſe: quãtum & iuſti vide-
tur. Atq; regis qdẽ amicitia ad eos
qui regũtur, in excellentia beneficij
cõſiſtit. cõfert em̃ in eos beneficia, qui ab ipſo
reguntur. ſiquidẽ cũ ſit bonus, curã ipſorũ ha
bet, quo bene ſeſe habeant: vt ouiũ paſtor. vn-
de & Homerus Agamemnonẽ populorũ nun
58 cupauit paſtorẽ. ¶ Talis autẽ eſt & amicitia pa-
terna: bñficiorũ vero magnitudine differt. Eſt
enim eſſendi cauſa pater: quod maximum eſſe
videtur, & enutritionis, ac eruditionis. Hæc
eadem & cæteris maioribus tribuũtur. ¶ Natu
ra nanq; pater, filiorum, & aui nepotũ, & rex
eorũ quibus præſidet, imperiũ obtinet. Hæ au
tem amicitiæ in excellentia conſiſtunt. quapro
59 pter & honorant̃ ipſi parẽtes. ¶ Et iuſtũ igitur
in his nõ idẽ eſt, ſed quod efflagitat dignitas.
60 ¶ Sic enim ſeſe habet & amicitia. ¶ Et viri etiã ¶ Et viri: ex ſuperiori intelligit̃ negatio.
ad vxorem eadẽ eſt amicitia, & in optimatum
poteſtate. eſt. em̃ vt virtus poſtulat. Et præſta
biliori plus tribuitur boni: & quod vnicuiq;
accommodatur. ſic autem ſeſe habet & ipſum
61 iuſtum. ¶ At amicitia fratrũ, ſimilis eſt ſoda-
litiæ. ſunt enim pares atque æquales ætate. ta-
les autẽ eiuſdẽ plerũq; diſciplinæ, & eorũdem
ſunt morũ. Similis eſt huic, & quæ eſt ĩ cẽſupo
teſtate. ciues em̃ pares eſſe ſolent, ac boni. & qſ-
q; nũc dominat̃, nũc paret, & æque. ſic igit̃ eſt

¶VNDECIMI capitis cõmentarius ad literam.

¶Vndecimum cap.ſeptem concluſionibus partitum eſt.

57 ¶Prima concluſio. Regis ad eos qui ab ipſo regunť:ami citia in excellentia eſt. Nam in vnaquaque republica tantum amicitiæ eſſe videtur:quantum & iuſti.igitur ad eos qui ab ipſo regũtur:amicitia in excellentia beneficii conſiſtit.eſt enim regis:ſubiectis beneficia cõferre.nã cum bonus ſit,ipſorum curã gerit quo bene ſeſe habeãt:ceu ouiũ paſtor.hinc & Homerus Agamẽnonem populorũ nun

58 cupauit paſtorẽ.¶ Secunda concluſio. Amicitia paterna regiæ ſimilis eſt,ſed ab ea beneficiorũ magnitudine differt. Nam amicitia paterna,vt & regia in excellẽtia cõſiſtit,differt autem,nã pater filiis eſſendi cauſa eſt,q & maximũ eſſe videtur.eſt & cauſa enutritiõis,ac eruditionis: ſed hæc vltima cæteris ſuperioribus(vt & eadem impendere poſſint)attribuuntur.rex autem ſubditis cauſa eſſendi,nutricationis & diſciplinæ hoc pacto non eſt.igitur paterna amicitia,beneficiorum magnitudine a regia differt. Quo fit vt rex:ipſiq; parẽtes honorari debeant.nã natura pater filiorũ,& aui nepotum,& rex eorũ quibus præſidet:imperiũ obtinẽt.hæ enim amicitiæ,in excellentia con

59 ſiſtunt.illos igitur honorare debemus.¶ Tertia concluſio. Amicitiæ paternæ,atq; regiæ non eſt idẽ iuſtum. Nã in vtraq; id eſt iuſtũ:quod efflagitat dignitas,ſic enim ſe

60 habet & amicitiæ.¶ Quarta concluſio. Viri ad vxorem, & in optimatũ poteſtate:non eadẽ amicitia eſt. Nam viri ad vxorẽ,eſt amicitia.vt virtus poſtulat,atque pro dignitate:& præſtabiliori pl⁹ tribuiť boni,& quod vnicuique accõmodũ eſt.ſic enim ſeſe habet & ipſum iuſtũ.nõ igitur viri ad vxorẽ,& in optimatũ poteſtate:eadem ami

61 citia eſt.¶ Quinta concluſio. Amicitia fratrum ſimilis eſt ſodalitiæ.Sunt enim pares,atque æquales ætate:& tales plerumque eiuſdẽ diſciplinæ,& ſimilium morum eſſe ſolẽt.ſimiliter & amicitia fratrum:ſimilis eſt cenſupoteſtati.nam in ea ciues pares eſſe ſolent,ac boni,& qui nũc dominatur:nunc & æque paret.ſic igiť in ipſis,vt in frater

62 na,amicitia eſt.¶ Sexta cõcluſio. In trãſgreſſiõib⁹ parum amicitiæ,& præſertim in tyrannide,aut nihil,aut perpaũ amicitiæ eſt. Nã in tranſgreſſionibus eſt amicitia quẽ

admodũ & iuſtũ.in ipſis autem parum iuſti eſt:& maxime omniũ in tyrannide.quæ tranſgreſſionũ peſſima eſt. igitur in tyrãnide aut nihil aut perparũ amicitiæ eſt.Et ꝙ in tyrannide nihil prorſus,aut perparũ ſit amicitiæ:iterum hac ratione conſtat.Nam in quibus nihil eſt commune imperanti,& parenti,amicitia nulla eſt:nam neque iuſtũ.ſed tale hic aliquid eſt.quale artifici ad inſtrumentũ, animæ ad corpus,& dño ad ſeruũ.quæ etſi omnia iuuentur ab iis qui ipſis vtuntur:tamen ad ea nec amicitia,nec iuſtũ.ad ianimata em̃ nec amicitia,nec iuſtũ eſt.quin neque ab bouem,neque equũ,neque ſeruũ quatenus ſeruus eſt.nã nihil heri cum ſeruo vt ſeruus eſt,commune eſt.eſt em̃ ſeruus animatũ inſtrumentũ:inſtrumentũ aũt eſt inãnimatus ſeruꝰ.ad ſeruũ igitur hoc ipſo ꝙ ſeruus,non eſt amicitia,ſed quo eſt homo.Nã omni homini ad omnẽ hominẽ,iuſtũ quiddã eſſe videtur:q cõmunicare ſecundũ legẽ,pactionẽque poteſt.quare & amicitia:ea qdẽ ratione qua eſt homo.verũ tyranno & ſubditis nihil commune eſt,vt neque hero & ſeruo.igitur in tyrãnide nihil amicitiæ,aut iuſti,aut ꝑparũ eſt.¶ Septima concluſio.In popu 63
laribus poteſtatibꝰ,plurimũ inter trãſgreſſiones amicitiæ eſt.Nã cõplura ſunt illis cõmunia,cũ ipſi ſint pares,& ex ęquo viuatur,inter igitur tranſgreſſiones:plurimũ & amicitiæ,& iuſti ſibi retinent populares poteſtates.

¶ De Amicitia ſodalitia,& filiali. Ca.XII.

OMnis igitur amicitia(vt dictũ eſt)in 64
ſocietate conſiſtit.Conſanguineam autem quiſpiam ſeiunxerit ac ſodalitiam.Ciuiũ autem amicitiæ,& contribulum,& ſimul nauigantium,& quotquot ſunt tales,magis in ſocietate conſiſtunt.nam ſtypulatione quaſi quadã conſtare videntur. Inter has quiſpiã & hoſpitalitiã collocauerit. ¶ Conſanguinea vero multiplex eſſe videtur. 65
Pendet autem omnis ex paterna.¶ Parẽtes em̃

diligũt natos vt aliquid ſui:nati vero parẽtes
vt aliquid ex illis.¶ Atque magis ſciunt parẽ
tes eos q́ ſunt ex ipſis,quã nati,ſe eſſe ex illis.
¶ Magiſq; coniunctũ eſt id ex quo natũ eſt ipſi
nato,quã factũ ei quod fecit. eſt em̃ ei ex quo
eſt ortũ,propriũ id quod ex ipſo eſt ortũ.vt
dens,crinis,& quiduis habenti.nullũ autẽ il-
lorũ id ex quo orta ſunt,aut minus. Accedit
eodẽ & tẽporis longitudo.parentes em̃ natos
continuo diligunt.illi vero parentes:incremẽ
tis tẽpore ſuſceptis,& mentis cõprehenſione,
vel ſenſus.Ex his autem patet & cur magis di
ligãt matres.parentes igitur natos vt ſeipſos
amant.qui nãque ex ipſis ſunt orti:ſunt qua-
ſi ipſi alij ſeparatione.nati vero parentes vt
66 orti ex illis.¶ Fratres autem ſeſe mutuo dili-
gunt,quod ex eiſdem ſint orti.Identitas enim
quæ eſt ad illa,idem inter ipſos facit.Quapro-
pter eundem ſanguinem dicunt,& ſtirpem,&
talia.ſunt igitur quodã modo idem & in diui-
ſis.¶ Magnũ autem ad amicitiã eſt & enutri-
tos ſimul eſſe,& ætatis æqualis.Æqualis enim
æqualem delectat,& ipſi familiares, ſodales
ſunt.& iccirco fraterna amicitia,ſodalitiæ ſi-
milis eſt:patrueles vero,cæteriq; propinqui,
ex his ſunt coniuncti,propterea quod ſunt ex
eiſdem.Atq; alij magis,alij minus fiunt ex eo
cõiũcti,quia prope eſt aut diſtat origo.¶ Ami
67 citia autem quæ filiorũ eſt ad parentes,& ho-

minũ ad deos:vt ad bonũ eſt atq; excellẽs.Nã
maxima beneficia contulerunt.fuerunt enim
eſſendi cauſa,& alimẽti,ac educationis.¶ Ha- 68
bet autem & voluptatem,& vtilitatẽ talis ami
citia magis q̃ extraneorũ:quanto & vita com-
munior ipſi eſt.¶ Sũt autem & in fraterna ami-
citia , ea quæ & in ſodalitia ſunt:& magis in
bonis,& omnino in ſimilibus quãto coniũcti
ſunt magis,atque ab ortu ſeſe mutuo diligũt.
Et quanto ſunt magis ſimiliũ morũ,qui ex eiſ
dem ſunt orti:& ſimul nutriti,& ſimiliter edu
cati,ac eruditi.probatio eñ,quæ quidem fit tẽ
pore,plurima eſt atq; firmiſſima.Sunt etiã &
cæteris ĩ conſanguineis ea quæ ad amicitiã at-
tinent:vt rationũ comparatio flagitat.¶ Viro 69
autẽ & vxori ſecundũ naturã amicitia videtur
ineſſe.homo nãq; natura coniugale magis eſt,
q̃ ciuile:quãto prius & neceſſariũ magis eſt do
mus:q̃ ciuitas,& procreatio cõmunior anima
libus.At cæterorũ quidẽ animaliũ,hic ſocieta-
tis eſt termin⁹.homines autẽ cõiugiũ ſubeunt
nõ ſolũ procreatiõis:ſed eorũ etiã gratia quæ
ad ipſam conferũt vitã.officia nãq; continuo
ſunt diuiſa,atq; alia viri,alia ſunt vxoris.opẽ
itaq; ſibi mutuo ferunt,res proprias in cõmu-
ne ponentes.Quapropter hac in amicitia vti-
litas ineſſe videtur,atq; voluptas.Fuerit autẽ
& ob virtutẽ,etiã amicitia:ſi boni ſint:eſt eñ
vtriuſq; virtus:atque hoc ipſo eſſe gaudebũt.

¶ Filij autem

70 ¶ Filij autem coniunctio eſſe videtur. ¶ Iccirco & citius ij qui carẽt liberis diſſoluuntur. ¶ Filij nanque bonũ eſt vtriſque cõmune. ipſum autem commune continet. Quærere vero quonã modo viro viuendũ eſt cũ vxore, & omnino amico cum amico: nil aliud eſſe videtur, q̃ quærere quomodo iuſtũ eſt. Non enim idem iuſtũ videtur amico ad amicũ: nec ad extraneum, & ſodalem, ac condiſcipulum eſſe.

DVODECIMI CAPITIS NOTÆ.

66 ¶ Patrueles ſunt patruorum filii: hoc eſt fratrum filii.

68 ¶ Fieri poteſt vt extraneorũ amicitia plus voluptatis, & vtilitatis contineat: q̃ conſanguineorũ. at hoc accidit: non ita enim natura eſſe debet. ſed de iis quæ accidunt, non ſtatuitur ſcientia.

¶ DVODECIMI capitis cõmentarius ad literam.

¶ Duodecimum cap. ſeptem cõcluſionibus partitũ eſt.

64 ¶ Prima cõcluſio. Sodalitia amicitia a fraterna ſeiũgenda videtur: & potius aliis cõnumerãda. Nã omnis amicitia (vt dictũ eſt) in quadã ſocietate verſatur. & ciuiũ amicitiæ, & contribulũ, & ſimul nauigantiũ, & quotquot tales: magis in ſodalitia conſiſtere videntur. nam conuentione quadam videntur conſtare. inter has igitur potius

65 qs annumerauerit hoſpitalitiã, atq; ſodalitiã. ¶ Secunda cõcluſio. Amicitia patris ad filiũ, q̃ cõtra filiorũ ad patrẽ: maior eſſe videtur. ¶ Primo quidẽ, quia cũ cõſanguinea amicitia videat̃ multiplex: oĩs tñ a paterna pẽdet. nimirũ igit̃ ſi paterna maior habeat̃. ¶ Scđo. qa parentes natos diligunt vt aliqd ſui: nati vero parẽtes, vt aliquid ex ipſis. magis autẽ noſtra amamus, q̃ amemur a noſtris. ¶ Tertio. bona q̃ magis cognoſcim⁹: ea quoq; magis amamus. at parentes magis ſciũt cognoſcũtq; eos q ex ipſis ſunt, q̃ nati ſe eſſe ex illis cognoſcant. maior igit̃ amicitia patrũ, q̃ filiorum. ¶ Quarto. magis coniunctũ eſt ipſi nato id ex quo factum eſt: q̃ factũ ipſi faciẽti. id enim qđ factũ eſt ipſi facienti magis ꝓpriũ, velut qđ continet̃ cõtinenti, & qđ

habetur ipſi habenti:vt dens,crinis & quiduis tale.at vero nulli factorum id ex quo orta ſunt hoc pacto propriũ eſt,aut min⁹ tale eſt.maior igitur amicitia paterna quam filiorum eſt. amat enim magis quiſque quod continet, quodque habet:ꝗ contra ipſe ab eo quod habetur viciſſim ametur.¶ Quinto.amicitijs parentũ,temporis longitudo adeſt.amant enim natos continue ab initio parentes.nati vero tempore ſuſceptis incrementis,ſuſceptaque mentis atꝗ ſenſus cõprehenſione.maior igitur amicitia patrũ,ꝗ filiorũ eſt.Ex quibus quoque notũ eſſe põt,matres magis ꝙ patres diligere filios.Nã magis cognoſcũt, & certiores ſunt,& magis aliquid ſui eſſe videntur.ſed ſatis nũc conſtat quo pacto parẽtes,vt ſeipſos natos amãt: nati vero contra,parentes vt alii,& ſeparati,atque vt orti ex illis.¶ Tertia concluſio.Poſt amicitiã paternam fratrum amicitia maior eſt.¶ Primo.Nã fratres ſeſe mutuo 66
diligunt:ꝙ ex eiſdem ſunt orti.identitas enim ad illos ex quibus ortum ducunt proxime,inter eos idem facit.hinc ſe dicunt eundem ſanguinem,ac eandem ſtirpem eſſe,& ſimilia.maior igitur poſt paternam amicitiam:fratrum amicitia.¶ Secundo.magnum ad amicitiã eſt ſimul enutritos eſſe,& eſſe ætate æquales.æqualis enim æqualem oblectat.& ipſi ſodales quoque qui ſimul enutriuntur: familiares ſunt.tales autem ſunt inter ſeſe fratres:& iccirco fraterna amicitia ſodalitiæ ſimilis eſt.& patrueles,& cæteri propinqui ex fratribus ſunt coniuncti.propterea ꝙ ex ipſis fratribus ortũ ducunt.& alii adinuicẽ magis,& alii minus fiunt amici:quia prope eſt,aut procul iã diſtat origo.¶ Quarta concluſio.Amicitia filiorũ ad parentes, 67
& hominũ ad deos:vt ad bonũ quiddã,atque excellens eſt.Nã dii,atque parẽtes maxima beneficia cõtulerũt.fuerũt enim eſſendi cauſa,alimenti,ac educationis.¶ Quinta concluſio.Conſanguineorum amicitia magis voluptatẽ, ac vtilitatem habet,ꝗ extraneorũ amicitia.¶ Primo.quia 68
cõſanguineis vita cõmunior eſt:& quanto amicis cõmunior,tãto delectabilior atque vtilior.¶ Scd'o.īter fr̃es amicitiæ ſunt:ꝗ inter ſodales atꝗ cõnutritos:& magis ĩ bõis, & omnino ſimilibus bõis quãto cõiũctiores,& ab ortu ſeſe mutuo diligunt,& quãto ſimiliũ ſunt morũ:vtpote

qui ex eiſdem parētibus ſint orti,ſimulque enutriti,& ſimili educatiōe,ac doctrina pariter imbuti.adde quod ad inuicem bene ſunt probati.probatio enim quæ plurimo tēpore fit,& plurima atq; firmiſſima eſt.& in cæteris conſanguineorū amicitiis ea omnia ſunt:quæ ad amicitiam attinēt ſecundū conſanguineitatis gradū,& vt ipſa analogia poſtulat.cōſanguineorū igitur amicitia:magis voluptatem,vtilitatēq; continet,q̄ extraneorum amicitia.

69 ¶ Sexta concluſio. Amicitia viri & vxoris:ſecūdū naturā eſſe videtur. Nā homo magis natura coniugalis,q̄ ciuilis:quāto natura prior,& magis neceſſaria domus eſt:q̄ ciuitas,& quanto procreatio animantibus communior eſt,q̄ congreſſio.at cæteris animantibus,maris & fœminæ ad procreationem ſocietas eſt.& eiuſmodi ſocietatis eorum procreatio terminus eſt:in hominibus autem nō. nam homines coniugium ineunt non modo procreationis gratia:verū etiā & eorum gratia quæ ad vitā conferunt.nā in re familiari,maris & fœminæ officia continuo ſunt diuiſa:atq; alia viri,& alia ſunt vxoris.opē itaque ſibi mutuo ferunt,res proprias in commune ſtatuentes. Quo fit vt in amicitia iugali vtilitas videaẽ ineſſe,pariter atq; voluptas.verū ẽmucro ſi boni ſūt:nō mō ob vtilitatē & voluptatē,qnetiā & ob virtutē fuerint amici.nā vtri

70 uſq; virtus eſt,atq; hoc ipſo ſimiles eſſe gaudebūt. ¶ Septima concluſio. Viri & vxoris ſocietas,atq; coniunctio: liberorū procreatione ſaluatur. ¶ Primo.quia iccirco videmus eos qui liberis carēt:citius diſſolui,diuortiaq; quęrere. ¶ Secūdo.quia liberi vtriuſque & viri & vxoris bonum commune ſunt:quod autem commune eſt,continet atque vnit.liberi igitur:viri & vxoris coniunctio ſunt,ipſamque ſaluant. Et quærere quomodo viro viuendū eſt cum vxore,& amico prorſus cum amico:nihil aliud eſt q̄ quęrere quomodo viri ad vxorem iuſtum eſt,& amico ad amicum.non enim idem iuſtum videtur eſſe amico ad amicum,& ad extraneum,ſimiliter ad ſodalem,& ad condiſcipulum.

¶ De duplici iuſto,& de compenſanda amicitia. Cap.XIII.

CVm aũt tres ſint amicitiæ(vt ab ini 71
tio dictũ eſt)& in vnaquaq; alij ſint
pares amici, alij impares(nã ſimili-
ter boni fiunt amici,& præſtabilior
deteriori: ſimiliter & iucũdi,& ob vtilitatẽ etiã
in cõmodis pares,& differentes)pares quidẽ,
tã amando q̃ cæteris æquales eſſe oportet: im-
pares aũt id reddere quod excellẽtiæ ratio fla-
gitat. Fiunt autẽ in amicitia, quæ vtilitatis eſt
gratia, vel ſola vel maxime: incuſatiões nõ ſi-
ne ratiõe, atq; querelę. ¶ Qui nãq; ſunt ob vir
tutẽ amici: prompti ſunt ad beneficia ſibi mu-
tuo conferenda. hoc em̃ & virtutis & amicitię.
Atq; cũ ad hoc certatim properent: nullę pror
ſus inter ipſos accuſationes, nec rixę fiunt. ne
mo em̃ amanti,& beneficia conferẽti ſuccẽſet:
ſed ſi ſit gratus, beneficijs reſpõdet. Atq; qui
in beneficijs cõferẽdis exuperat, cũ id aſſequa
tur quod cupit: non incuſabit amicũ. Vterq;
em̃ bonũ affectat. ¶ Nec in ijs quæ ob volupta 72
tẽ cõſtãt: querelæ nimiũ fiunt. Nã ſi ſimul de-
gere gaudent: fit id ſimul vtriſque quod appe
tunt. ridiculus autẽ videtur & qui nõ delectã
tem incuſat: cũ liceat nõ conuerſari. ¶ At in ea 73
quæ vtilitatis gratia conſtat, locũ incuſatiões
habẽt, atq; querelæ. Nã cũ ſeſe mutuo pro vti-
litate vtãtur ſemper indigẽt pluris: & min⁹ q̃
oportet ſeſe habere putãt: atq; querũtur ex eo
q̃ non tot aſſequũtur quot indigẽt, cũ ſint di-

gni.Qui vero cōferūt bñficia,nequeūt tot cō ferre:quot indigēt ij in quos beneficia confe• runtur.Videt̃ autē vt duplex eſt iuſtū,aliud ſi ne ſcripto,aliud lege:ſic & ei⁹ amicitiæ quę vti litatis eſt gratia alia moralis,alia legitima eſſe. Fiunt igitur incuſationes tū maxime:cū nō ꝑ eandem cōmutant & diſſoluuntur.¶ Atq; legi tima quidē eſt ea,quæ in definitis conſiſtit:& quædā eſt omnino ſordida de manu in manū, quędā liberalior,ad tempus:ſed per pactionē, quid pro quo.eſt id quod debet̃ ī hac manife ſtū:& nō ambigitur.habet autem dilationē ad amicitiā attinentē.Quapropter apud nōnul• los horū non ſunt iudicia.ſed arbitrantur eos oportere contentos eſſe,qui fide cōmutarunt. Moralis autē non in definitis conſiſtit:ſed vt amico quidem largitur,aut vt alij(quiſquis is tādē ſit)accipere autē dignū eſſe cenſet,æquale aut plus:quaſi nō dederit,ſed mutuauerit.At q; ſi nō vt cōmutauit,diſſolutio fit:incuſabit. hoc autē ideo accidit:quia oēs vel plurimi,vo lunt quidē honeſta,anteponūt aūt ea quæ pro• ſunt.Atq; honeſtū quidē eſt beneficia cōferre: nō vt viciſſim ſuſcipiāt̃:vtile vero ſuſcipere.
74 ¶ Si poteſt igitur:dignū reddere oportet bene• ficiū iis quæ accepit,& ſpōte quidē.inuit⁹ eñ non eſt faciēdus amic⁹.vt errore igit̃ in princi• pio facto:& bñficio a quo accipere non oporte bat,ſuſcepto.(Nō eñ ab amico,nec ob ipſum

id faciēte) diſſoluere ipſum oportet, vt bñficio pro definitis ſuſcepto, atq; polliceri, cū poſſet reddere. nā ſi non poſſet: nec dignū isq dedit, ipſū ſuo munere cū fuiſſet. quare reddendū eſt, ſi habeat facultatē. In principio autem conſiderandū eſt, a quonā beneficiū, & pro quo cōfertur: vt pro his ſuſcipiat, aut nō ſuſcipiat illud. 75

¶ Exiſtit aūt dubitatio, vtrū eius qui ſuſcepit vtilitate metiri oporteat id quod reddi debet: an eius qui cōtulit beneficio: ¶ Qui nāq; beneficiū acceperūt: extenuātes idipſum, ea dicunt ſeſe cepiſſe, quæ parua erāt illis: quæq; ab alijs licebat accipere. illi vero cōtra ea quæ maxima rerū erant ſuarū: quæq; ab alijs aſſequi non poterant, & in periculis, aut neceſſitatibus talibꝰ.

¶ An quia amicitia eſt ob vtilitatē: vtilitas eiꝰ qui beneficium ſuſcepit, mēſura eſt ſtatuēda? 76 Hic eſt eñ qui indiget: & huic fert opē vt accepturus æqualē. tātum igitur auxiliū fuit, quantū vtilitatis habuit hic. & reddēdum eſt igitur tātum q̄tum ipſe conſecutus eſt, vel etiā plus. eſt eñ magis honeſtum. ¶ In amicitijs aūt quæ 77 ſunt ob virtutem, accuſatione quidē nō ſunt. Menſuræ autem ſimilis eſt electio eius, qui beneficium cōtulit. id enim quob eſt virtutis, ac moris præcipuum, in electione conſiſtit. 71

¶ DECIMITERTII CAPITIS NOTÆ.

¶ Æqualitas: omnē amicitiā ſeu vtilis, ſeu delectabilis, ſiue honeſti ſeruat. Inæqualitas autem diſſoluit.

¶ DECIMITERTII capitis cōmētariꝰ ad literā.

¶ Decimumtertium cap. ſex concluſionibus, & vna du, 71

bitatione partitum eſt. ¶ Prima cõcluſio. In amicitia ſtu dioſorũ, incuſationes ac querelæ minime fiunt. ¶ Primo. quia, vt a principio dictum eſt, tres ſunt amicitiæ: ob volu ptaté ſcilicet, vtilitatem, ac honeſtũ. & in vnaquaq; earũ inueniuntur amici: tũ pares, tum impares, in excellentia ꝙ conſtituti. Nam qui æque boni ſunt: fiunt amici, ita & qui præſtantior eſt inferiori, idẽtidem & iucundi: & pa res, & impares, & ob vtilitatem nihil minus in commo dis pares, & impares, ac differentes. & pares, tam aman do, ꝙ cæteris æquales eſſe oportet. impares aũt id mutuo reddere par eſt: ꝙ ipſa excellentiæ ratio, dignitaſq; poſtu lat. & i ſola amicitia quę vtilitatis gratia ſuſcipit, vel ma xime, & nõ ſine ratiõe: icuſationes atq; q̃relæ fiũt, vt poſt ea euadet manifeſtũ, nihil igit mirũ: ſtudioſorũ amicitiã incuſationibus, querelisq; carere. ¶ Secũdo. quia q ob vir tuté amici ſunt, prõpti ſunt ad beneficia ſibi mutuo confe renda. beneficia enim conferre: & virtutis, & amicitię eſt. ſed qui hoc faciunt, nulla inter eos iurgia, incuſationes querelęve inſurgũt. cũ igitur ad hoc certatim honeſtatis, ſtudioſiq; amici contendant, ac properent: nullæ prorſus inter ipſos accuſationes, ac querelæ fiunt. nemo enim, & amãti, & bñficia cõferẽti ſuccẽſet: verũ ſi ſit gratus, bene ficiis reſpondet. ꝙ ſi aliqñ fiat vt eorũ aliquis in bñficiis conferẽdis exuperet: cũ id aſſequatur quod cupit, nõ incu

72 ſabit amicũ. vterq; eñ vtriq; bonũ affectat. ¶ Secũda con cluſio. In amicitiis quæ ob voluptaté conſtant, nõ multũ incuſationes, ac querelæ fiunt. Nã ſi ſimul degere gaudẽt: fit ſimul vtriſq; quod vtriq; appetunt. non igitur tũ fiẽt incuſationes: ac querelæ. ꝙ ſi conſuetudo iucunda non fuerit: ridiculus videbit, qui tũ delectanté accuſabit, cum ipſi liceat nõ cõuerſari. non igitur in eiuſmodi amicitiis,

73 multũ incuſatiões ac q̃relæ fiunt. ¶ Tertia cõcluſio. In a micitia quæ vtilitatis gratia cõſtat: incuſationes locũ ha bent, ac querelæ. ¶ Primo. Nã cũ ſe mutuo pro vtilitate vtantur, ſemp pluris indigẽt, & ſeſe minus q̃ oportet ha bere putãt, ſuntq; q̃ruli ob idipſum, ꝙ nõ tãta reportẽt, quãtis ipſi egent, ſibiq; videant digni. & qui bñficia cõfe rũt: nequeunt tot cõferre, quot ii egẽt in quos bñficia con feruntur. in hac igitur amicitia merito accuſationes fiunt.

ac querelæ.¶Secundo.duplex iuſtũ eſſe videtur:hoc ſine ſcripto,illud vero ſcripto,atq lege.ita & amicitia vtilitatis duplex eſt:hæc moralis,illa vero legitima.& maxime tum fiunt incuſationes cũ non per eandẽ amicitiã cõmutant:& diſſoluũtur amicitiæ. Et legitima quidẽ amicitia ea eſt:quæ in definitis,determinatiſq conſiſtit.& quædã omnino ſordida eſt:vt quæ eſt de manu in manũ.quædã autẽ liberalior:vt quæ ad tẽpus vtilitatẽ præſtat,ſed per pactionẽ quid ꝓ quo.& in hac amicitia quid debetur manifeſtũ eſt:& minime in controuerſiam venit,& habet dilationem ad amicitiam pertinentẽ,atque gratioſam.quapropter apud nonnullos,horũ non ſunt iudicia,ſed arbitrant̃ eos contẽtos eſſe oportere:q fide cõmutauerũt. At moralis non in definitis,determinatiſque conſiſtit:ſed vt amico quis largit̃,aut alteri cupiã:ita ſe accipere,dignũ eſſe cẽſet:aut æquale,aut plus,quaſi ipſe non dederit,ſed cõmutauerit.atque ſi nõ capit,vt cõmutauit:ſoluitur amicitia,& queret̃,ac accuſabit.Et hoc ideo accidit,quia aut cẽs aut plurimi volũt qdẽ honeſta:anteponũt aũt ea q̃ proſunt.honeſtũ eñ,bñficia cõferre,nõ vt viciſſim ſuſcipiantur:vtile vero ſuſcipere.in hac igit̃ amicitia incuſationũ cauſæ ſunt.fiũtq merito incuſationes,ac q̃relæ.¶Quarta concluſio.Si poteſt amic⁹,ſponte paria reddere debet, bñficiaque cõpenſare.Nã ſi poteſt,beneficiũ ꝓ dignitate iis q̃ accepit cõpenſare oportet,& ſponte quidẽ.non eñ cogitãdũ eſt inuitũ ſibi beneficia contuliſſe amicũ:& quaſi errore ĩ principio facto beneficiũ ſuſceperit:a quo ſuſcipere non oportebat.nã nõ ſuſcepiſſet ab amico,& ob ipſum id faciente.& beneficiũ diſſoluere oportet vt beneficio ꝓ definitis in legitima amicitia ſuſcepto,aut cũ ſoluẽdo ſatis ſit cõpenſationẽ polliceri.nã ſi reddere non poſſet:neque is qui dedit,ipſum ſuo munere dignũ cẽſuiſſet. quare ſpõte amico beneficiũ(ſi facultates adſunt)recognoſcẽdũ eſt.attamẽ in principio conſiderãdũ eſt:a quonã,& pro quo beneficiũ confertur:vt a quo,& pro quo oportet ſuſcipiat,aut non ſuſcipiat illud.¶Dubitatio.Vtrũ beneficiũ,ſuſcipientis vtilitate metiri oportet quod rependẽdũ eſt,aut potius merito eius qui beneficiũ contulit,& id quidem non ab re dubitationẽ habet.Nam qui beneficiũ

acceperunt:idipſum attenuantes,dicũt ea ſeſe accepiſſe:&
quę exiguola illis (qui contulerunt) erãt,& quę ab aliis li-
cebat accipere.contra autẽ qui contulerunt,dicunt ea con
tuliſſe,quæ maxīa ſuarũ reiũ erant:& q̃ ab aliis,in pericu
lis,atque huiuſmodi neceſſitatibus minime aſſequi pote-
76 rant.¶ Quinta concluſio.Vtilitas accipientis,potius men
ſura eſſe debet:vt quantũ conſecutus eſt vtilitatis,tantũ
rependat beneficii,aut amplius.Nam hæc amicitia ob vti
litatem eſt.vtilitas autem eſt eius qui beneficium ſuſcepit.
indiget enim hic:& huic alter fert opem,parem gratiam
accepturus,tantum igitur auxiliũ fuit quantũ & hic vtili
tatis accepit,tantũque debet compenſandũ beneficiũ me-
ditari.reddendũ igitur tantũ eſt,quantũ ipſe cõſecutus eſt
bñficii,vel etiã ãplius:id enim vltimũ magis honeſtũ eſt.
77 ¶ Sexta concluſio.In amicitiis quæ ſunt ob virtutẽ:men-
ſura eſt referendę gratiæ,beneficiũ conferẽtis electio.Nã
in iis amicitiis accuſationes,& querelæ nullæ ſunt.& vir-
tutis,atque moris quod ſummum,præcipuũq; eſt:in ele-
ctione conſiſtit.erit igitur in hiſce amicitiis menſura refe
rendæ gratiæ ex parte electionis penſitanda.

¶ De querelis amicitiæ in excellentia,& de abdicatione. Cap.XIIII.

78 AT vero diſſentiũt & in amicitiis quę
in excellentia conſiſtũt.Nam vter-
que dignum exiſtimat,plus habere.
atque cũ hoc non fit:diſſoluitur ami
citia.qui nanque præſtabilior eſt,plus habere
oportere ſe putat.plus enim tribuẽdum eſt bo-
no.eadem cenſet,& qui magis vtilis eſt.Si nan
que quiſpiam inutilis ſit,non æquale inquiũt
ipſum habere oportere.ſubminiſtrationẽ enim
& non amicitiã fieri dicũt:ſi nõ pro dignitate
operum ea fuerint quæ ab amicitia fiunt.nã vt
in pecuniarũ ſocietate plus ij capiũt q̃ plures

pecunias conferũt:ſic arbitrãtur & in amicitia fieri oportere. q vero eget & qui eſt inferior cõtra. ad amicũ nãq; bonũ: ſpectare cenſet, egentib⁹ opẽ ferre. Quid eñ prodeſt (inquiũt) amicũ eſſe quẽpiã ſtudioſo viro aut potẽti: ſi nihil cõſecuturus ſit inde? ¶ Videtur autẽ vterq; recte cenſere. 79 Atq; plus quidẽ vtriſq; eſt ex amicitia tribuẽdũ. non tñ eiuſdẽ, ſed excellẽti quidẽ honoris, egenti autẽ lucri. Virtutis eñ & beneficentiæ prẽmiũ, honos eſt: indigentię vero auxiliũ, lucrũ. ¶ Hoc ita ſeſe habere & in rebus publicis conſtat. Non eñ is honoratur, qui nihil boni reipublicæ prẽſtat. id eñ quod eſt publicũ ei tribuit, q beneficia ĩ rẽpublicã cõfert. At honor publicũ ẽ. Nõ eñ fit, vt ſimul quiſq̃ pecunias a republica atq; honorem accipiat. nemo nãq; fert in omnibus min⁹ habere. Qui igitur in pecunijs imminuitur, ei honorẽ tribuũt. q vero munera ſuſcipit, ei pecunias dãt. Quod enim fit pro dignitate: id æquat & conſeruat amicitiã, vt eſt dictũ. ſic igit & ijs eſt agẽdũ atq; congrediẽdũ, qui impares ſunt. Et ijs qui in pecunijs aut virtute vtilitatẽ accipit, reddat honorẽ oportet, id reddẽdo quod põt. Amicitia nãq; id expoſcit quod fieri poteſt: nõ id quod eſt pro dignitate. Neq; eñ ĩ omnibus eſt: vt in honoribus erga deos, atq; parentes. nemo eñ vnq̃ dignũ reddere poteſt. Sed q quoad poteſt obſequitur: bonus & æquus eſſe

80 videtur. ¶ Quapropter videbit̃ patrē quidē non licere filio abdicare: filiū autē patri licere. Debētē cm̄ reddere oportet. at qcquid egerit: nihil vnq̄ iis dignū fecerit: quæ a patre ſuſcepit: quare ſemper debet. Quibus aūt debetur, poteſtas eſt dimittendi. igit̃ & patri. ſimul aūt nemo forſitan vnq̄ ſeſe mouere videtur: niſi ille exuperet prauitate. Nā abſq; amicitia naturali: humanum eſt, auxiliū nō negare, illi aūt fugiendū eſt, aut nō ſtudendū opem afferre: cū ſit prau⁹. plerīq; enim ſuſcipere quidem beneficia volunt: cōferre autem nolunt, ac fugiūt vt inutile. Sed de his quidem couſq; ſit dictum.

¶ DECIMI QVARTI CAPITIS NOTÆ.

78 ¶ Prima amicitia, oīum amicitiarū quæ in excellētia ſunt exēplar eſt: ideo errare nō pōt, qui ad ei⁹ imitationē cæteras regulat. Prima amicitia: eſt quę eſt mortalium ad deū.

¶ DECIMI QVARTI capitis cōmētari⁹ ad literā.

78 ¶ Decimūquartū cap. duabus cōcluſionibus, & vno corollario partitū eſt. ¶ Prima concluſio. In amicitiis quæ in excellētia cōſiſtūt, itidē & diſſenſiones, & querelæ fiunt. Nā vterq; ſe dignū exiſtimat pl⁹ habere: & cū hoc nō fit, diſperit, diſſoluiturq; amicitia. nā q p̄ſiabilior eſt: ſe plus habere oportere putat: qñquidē pl⁹ tribuēdū bono eſt. & eadē cēſet qui magis vtilis eſt. ſi eñ qſpiā ſine vtilitate eſt, & nō dignū putant ipſum habere æquale. & ſubminiſtrationē, atq; famulatū fieri aiūt ſuperiores, nō amicitiā: niſi p dignitate ea fuerint, q̄ ab amicitia pficiſcūtur. nā vt in pecuniarū ſocietate plura capiūt ii q plura erogarunt: ſic & in amicitia fieri debere arbitrant̃. q vero inopia p̄mit̃, & q inferior eſt cōtra: bōi amici officiū eſſe cēſet egentib⁹ opē afferre. qd eñ pdeſt (inquiūt) quēpiā viro ſtudioſo, aut potēti amicū eē: ſi nihil emolumēti cōſecutur⁹ ſit idē? in his ergo amicitiis maniſeſtū eſt diſſenſiōes, ac querelas

ETHICORVM ARISTOTELIS LIBER NONVS.

¶ Quæ conſeruant amicitiam. Cap. I.

IN omnib⁹ aũt amicitijs, quę ſunt diſſimiles ſpecie: cõparatio rationũ ęquat, atq; cõſeruat amicitiã, vt eſt dictũ. vt & ĩ ciuili ſocietate ſutori pro calceamẽtis, & textori, & cæteris pro dignitate pmutatio fit. Atq; hic quidẽ cõmunis habet menſura, numus ipſe: ad quẽ omnia referuntur, & quo mẽſurãtur. ¶ In amatoria autẽ amicitia, interdũ amator queritur quod ſupra modũ amãs, nõ viciſſim amatur, nihil habẽs forte amabile: interdũ is q adamat q cũ prius cũcta polliceretur, nũc nihil facit. Fiunt aũt talia: cũ ille qdẽ ob voluptatẽ adamatũ, hic aũt ob vtilitatẽ diligit amatorẽ, & hæc non aſſunt vtriſq;. Nã cũ propter hęc ſit amicitia, fit diſſolutio: cũ ea nõ fiũt, gratia quorũ amabant. non eñ ſe mutuo amabãt: ſed ea quæ inerant, quæ non permanent. quapropter tales & amicitiæ ſunt. Morum vero amicitia cum per ſe ſit, pmanet vt eſt dictũ. differunt autẽ, & cũ alia fiunt ipſis, & non ea. quæ appetunt. eſt eñ ſimile ac ſi nihil fieret: cũ non id aſſequitur quod affectat. Quale fecit & qui citharœdo pollicebatur: quãto melius canta-

ret,tanto ſe plura daturum. poſtridie vero re-poſcenti promiſſa: voluptatem reddidiſſe dixit pro voluptate. ſi igitur vterq; hoc affectaret: ſatis vtrique haberet, ſin vero ille voluptatem, hic lucrum affectabat, & alter habet, alter non habet, non bene ſeſe habet ipſa ſocietas. Quorum enim indiget vnuſquiſq;: hæc & aſſequi vult, & horum gratia dabit ea quæ habet. ¶ Vtrius autē eſt æſtimationem facere: eiusne qui dat an ei⁹ qui primo accepit? Nā qui dat videtur illi permittere: quod quidem & Protagoram feciſſe aiunt. cum ēm docuiſſet ea quę profitebatur: diſcipulū æſtimare iubebat, quāti ipſi videntur ea quæ ſcit, & tantum accipiebat. Nonnullis autem in talibus ſatis eſt illud. Sufficiens ſocio merces ſane eſt ſtatuenda. Qui vero prius acceperunt argentum, deinde nihil eorum quæ promiſerunt ob exuperationem promiſſionum efficiunt: merito incuſantur. non enim perficiunt ea quæ pepigerunt. hoc fortaſſe ſophiſtæ facere cōpelluntur, quia nemo daret pro ijs quæ ſciunt argentum. hi igitur (ea pro quibus acceperunt mercedem, non efficientes) merito accuſantur. ¶ Eorum autem in quib⁹ ſubminiſtrationis non fit pactio, qui propter ſeipſos exhibēt: incuſationibus carēt: vt dixim⁹. talis eſt ēm ea amicitia, quæ ob virtutē cōflatur. remuneratioq; faciēda eſt electione: hæc enim eſt amici atq; virtutis. Sic eſt faciē

dum & in ſocietate quæ fit ob philoſophiam. non enim tantæ dignitati rei, pecuniæ æquari poſſunt. nec honos paris vnq̃ fiet mom̄eti. ſed ſatis eſt forſitã: vt ad deos atq; parẽtes id quod fieri poteſt. Quod ſi datio nõ ſit talis ſed pro aliquo maxime quidẽ oportet forſitã retributionem fieri, vt vtriusq; videt̃ eſſe pro dignitate. Si vero hoc nõ accidit, nõ ſolũ neceſſariũ, verumetiã iuſtũ eſſe videbitur: ipſum p̃ehabẽtem hanc ipſam ſtatuere. nã ſi quantum hic vtilitatis babuit, aut pro quãto voluptatem expetit, tantum ille receperit: dignã de hoc remunerationem habebit. Etem̃ in rebus vænalibus ita fieri videt̃. Et quibuſdã in locis ſunt leges quæ vetant, ſponte actarum cõtractionũ iudicia eſſe: propterea quod oportet vnumquenq; ad eum qui credidit ſic diſſolutionẽ facere, vt ſocietatem cõtraxit. putãt em̃ eum iuſtius eſſe ſtatuere cui permiſſum eſt, q̃ eum qui p̄miſit. Etenim plerũq; nõ ęque æſtimãt qui habẽt & qui accipe volunt. ſua em̃ cuiq;, & ea quę dat: multo videntur pretio digna. attñ retributio fit ea (quam ſtatuunt ij qui capiunt) quantitate. Oportet autem fortaſſe, non tanti ęſtimare, quãti videtur dignum habenti: ſed quãti æſtimabat antea quam haberet.

¶PRIMI CAPITIS NOTÆ.

¶Vt tenacius hæreant: nonnulla quæ prius tractauit Ariſtoteles, ferme reſumit. ¶Contendunt: anceps vocabulum, contentionem agunt, & differunt. prima ſignifica-

tione vſus eſt Leonardus,& ſecunda Argyropilus.

¶PRIMI capitis commentarius ad literam.

¶Primum cap.tribus concluſionibus partitum eſt.

¶Prima concluſio.In omnibus cum inęqualium tū æqualium amicitiis viciſſim rependere beneficium:ſaluat amicitiam.¶Primo.nam in omnibꝰ amicitijs q̄ ſpecie diſſimiles ſunt,vt inæqualium:cōpenſatio ſecūdū rationū cōparationē(vt iā quoq; dictū eſt)ſaluat amicitiā.& in amicitiis ſimilibus vt æqualiū,quēadmodū in ſocietate ciuili:identidē.vt cū ſutori pro calceis pro dignitate fit permutando cōpenſatio,& textori,ſimiliter & cæteris.viciſſim igitur rependere beneficiū:omnē amicitiā ſeruat incolumē.¶Secūdo.ſi alteri deſit qđ repēdat:querelę ſiūt,& ſoluitur amicitia.vt in amicitia amatoria interdū queritur amator:ꝙ impatienter amans,nō viciſſim redametur,cū nihil ipſe habeat quo dignus ſit amari.Interdum vero qui amatur,querulus eſt:ꝙ cum prius cūcta polliceretur amans,nunc autem nihil opere ipſo exequitur.& hoc tū præcipuē fieri ſolet:cum amator ob voluptatem diligit amatum:amatus autem ob vtilitatem ipſum amatorem. hæc autem tum non adſunt vtriſque,iccirco cum propter hæc fit amicitia:ſoluitur protinus,cum ea non fiunt gratia quorū ſuſcipiebatur amicitia.non enim ſe mutuo amabant:ſed ea ipſa quæ penes eos erant,quæ quidem non pmanent.quapropter merito & tales amicitiæ ſunt:momētaneæ ſcilicet,atque fugaces.virtutum autem amicitiæ cū per ſe ſint,& ſemper adſit repenſione dignum:durāt vt dictum eſt.viciſſim igitur repenſum beneficium:amicitiæ incolumitatem ſaluat.Contendunt etiā cū quicquid repēditur,& aliqua fiunt ipſis:ſed nō ea quæ appetunt.nam tum ſimile ipſi eſt,acſi nihil prorſus fieret:ſi nō id aſſequitur.qđ ipſe affectat:quale fecit & q citharœdo pollicebatur,quāto melius caneret,tanto ſe plura daturum,poſtridie vero promiſſa repoſcenti:voluptatem ſe reddidiſſe dixit ꝓ voluptate.ſi vterque id affectaret,ſatis vtique haberet.ſin minus,ſed ille voluptatem,hic vero lucrum affectabat.& ille voluptatem habet,hic vero lucrū nō habet: non amicabiliter ſeſe habet hęc ſocietas.quorū em̄ vnuſquiſque indiget,hæc & aſſequi cupit;& horum gratia quæ

ipſe habet

2 ipſe habet & largitur. ¶ Secunda concluſio. In hac penſitanda beneficiorum compenſatione: potius accipientis quam tribuentis æſtimatio ſequenda eſt. Nam qui dat, videtur accipiēti ius, arbitriumque æſtimationis permittere: quod & Protagoram feciſſe aiunt. cum enim docuiſſet ea quæ profitebatur: diſcipulum æſtimare iubebat quāti ſibi viderentur illa quæ ab eo percepiſſet: & tantum accipiebat, & nonnullis in talibus ſatis id eſt:

Ipſa viro merces, dignus quicunque laborat.

at qui prius beneficium pecuniarum acceperūt, deinde nihil eorum quæ pacti ſunt ob promiſſionum magnitudinē efficiūt: merito querelis inceſſuntur. nā nō ea perficiūt: quæ ipſi pepigerunt. Et hoc fortaſſe ſophiſtæ facere compelluntur: quoniam nemo ſanus pro iis q̄ ſciunt daret pecunias: qui & iidem cum ea (pro quibus acceperunt pecu
3 nias) non efficiunt: merito accuſantur. ¶ Tertia cōcluſio. In iis in quibus nō fit mutuo ſubminiſtratiōis pactio, vt in iis qui propter ſeipſos beneficiū exhibent: accuſationes locum non habent. id enim iam dictū eſt. nam ea amicitia eſt ob virtutem: vbi remuneratio electione facienda eſt. electio enim: & amici, & virtutis eſt. & ita quoque faciendū, in ea congreſſione: quæ ob philoſophiam eſt. non em̄ nummis tanta rei dignitas æſtimari pōt: neque pretiū vnq̄ æquiualens præſtari. ſed ſatis forte fuerit: vt ad deos, atq; parētes id quod fieri poteſt. Verum ſi datio tantæ maieſtatis non fuerit, ſed aliquo, aut vtili, aut voluptario: retributio forte facienda videbit̄, vt vtriſq; ꝓ dignitate eſſe videt̄. et ſi hoc ita euenire nō pōt: non modo neceſſariū, ſed & iuſtū eſſe videtur, vt q̄ bn̄ficiū accepit, ſtatuat, atq; æſtimet. nā ſi quātū cōmodi perceperit, aut pro quo voluptatem expetiit tātū is (qui beneficio affecit) ſuſceperit: dignā hac in re cōpenſationem habere videbitur. nam & in rebus vænalibus ita fieri videtur. & in qbuſdā locis, legibꝰ cauetur: ne ſpontanearum contractionū iudicia fiant, qua ſi vnamquamque eiuſmodi contractionum diſſolui oporteat illi: qui alteri æſtimationis fidē credidit, quemadmodum & ſocietatem contraxit, putant enim iuſtius eſſe eū ſtatuere, atq; æſtimare cui permiſſum eſt: q̄ eū qui permiſit. nam plerūq; non æque æſtimant qui habent, & qui ac-

cipere volunt.ſua enim quiſque,& qui dat multi æſtimat. verū compenſatio ea ſit:quam ſtatuunt ii qui acceperūt, valoriſque quantitatem agnouerunt.Et forte ſanum eſt non tanti æſtimare:quanti videbitur poſſidenti,ſed quanti idipſum faciebat priuſquam poſſideret.

¶ Quod ſingulis pro dignitate ſunt beneficia rependenda. Cap.II.

HAbēt autē & talia dubitationē:vtrū oporteat omnia patri tribuere,in omnibuſq; obtemperare.an ægrotāti quidē parēdū ſit medico.deligenti vero ducem exercit⁹:deligēd⁹ ſit,rei militaris peritiſſimus homo.¶ Similimō:vtrū amico ſit potius,an ſtudioſo ſubminiſtrandum.¶ Et benefactori reddēda ſit gratia,an ſodali potius dādū:ſi vtrūq; fieri nequeat.Omnia igiť talia, exacte determinare,nō eſt facile.multas em̄ ac varias habent differētias:& magnitudine,& paruitate,& honeſtate,atq; neceſſitate.¶ Verū 5
non omnia eidē eſſe tribuēda,non eſt obſcurū. Atq; beneficia plerūq; reddēda ſunt potius,q̄ eſt largiēdū amicis:ſicut & mutuū reddendum eſt potius cui debeas,q̄ dādum ſodali.Fortaſſe autem neque hoc agēdū eſt ſemper:vt redēptū a prædonibus vtrū eum qui ipſe redemit, redimere viciſſim oporteat quicūque is ſit:aut non capto quidem,repetenti vero mutuum, reddere:an redimere patrem?Videbitur enim patrem potius quam ſe etiam redimere illum oportere.Debitū igiť (vt diximus) ſimpliciter

eſt reddẽdũ. ſi vero datio honeſtate, aut neceſ-
6 ſitate excedat: ad hæc ipſa eſt declinandũ. ¶ In-
terdum eñ neq; eſt æquũ beneficium retribue
re: cum alter quidẽ in ſtudioſum ſciens ſtudio
ſum eſſe, cõtulit beneficium: alter autem illum
flagitioſum eſſe exiſtimat. Nonnunq̃ enim nec
ei qui mutuauit viciſſim eſt mutuãdum. Nam
ille quidem putans ſe recepturum, bono mu-
tuauit viro: hic autem non ſperat a prauo reci-
pere. Siue igiť reuera hoc ſic ſe habeat: nõ ęqua
lis eſt dignitas. ſiue non ita quidem ſe habeat,
putet autem ſic ſe habere: non videbitur abſur
7 de facere. ¶ Quod igitur ſæpe eſt dictũ: ſermo-
nes qui de affectibus, actibuſve fiunt: perinde
habent definitionem, vt ea circa quæ ſunt. Nõ
eadem igitur vniuerſis eſſe reddenda, neq; pa
tri cuncta (quẽadmodũ neq; Ioui ſacra omnia
dantur) non eſt obſcurũ. ꝙ ſi diuerſa tribuen-
da ſunt parẽtibus, & fratribus, & ſodalibus, &
beneficis: tribuenda ſunt ſingulis ſua, quæq;
ad quemque accõmodantur. Sic autẽ & facere
videntur. nã ad nuptias vocant cognatos. ge-
nus enim ijs eſt commune. quare & actus qui
circa hoc ſunt. & ad ſponſalia etiã maxime co-
gnatos propter idem putãt accedere oportere.
¶ Videbitur autẽ parentibus maxime alimẽtis
8 filios vt debentes, opitulari oportere: & hone
ſtius eſſe ijs q cauſa ſũt eſſendi, q̃ ſibipſis ſub
uenire. Honorem etiam vt dijs tribuere opor-

tet,nõ omnem autẽ parentibus:neq; eundẽ pa
tri,matrique,neq; ſapiẽti,aut imperatori,ſed
patri paternum:& ſimiliter matri maternum.
Omni quoq; ſeniori honor eſt tribuendus,qui
ad ætatẽ accõmodatur:aſſurgendo,locũve ce-
dendo,& talibus.ſodalibus aũt atq; fratribus
præſtanda eſt libertas,omniumq; cõmunitas.
atq; cognatis,& iis qui ſunt eiuſdẽ trib⁹,& ci
uibus,ac cæteris vniuerſis ſemper eſt enitẽdũ:
id quod accommodatur tribuere,& compara-
re quæ inſunt ſingulis ratiõe familiaritatis,&
virtutis,aut vtilitatis.eorũ igitur qui generis
ſunt eiuſdẽ,facile eſt iudiciũ:differentium autẽ
eſt difficilius.non tamen ob hoc deſiſtendum
eſt:ſed vt fieri poteſt,ita eſt diſtinguendum.

¶SECVNDI CAPITIS NOTÆ. 5

¶Veſtigia amicitiæ parentũ ad liberos:ferme in omni-
bus animalibus ad ſuos fœtus viſunt,& amicitiæ libero-
rum in parentes in ciconiis. Et Cimon Athenieñſis Milcia
dis filius:qui Xerxem terreſtri,naualique bello ſupera-
uit,& trepidum in ſuum ſe regnum recipere coegit:tan-
ta pietate in patrẽ fuiſſe memoratur,vt cũ ob crimen pe-
culatus in carcerem coniectus,defunctus eſſet:eius ſepul-
turam vinculis in ſe tranſlatis redemerit. Iuſtinus.

Ciconiæ
Cimon
Milciades
Xerses
Iuſtinus

¶SECVNDI capitis commentarius ad literam. 4

¶Secundũ cap.tribus quæſtionibus,& quatuor conclu-
ſionibus partitum eſt.¶Tres quæſtiones.Prima.Vtrum
oporteat omnia patri tribuere,& in omnibus ei obedire:
vt vtrũ ægrotãti potius patri parẽdũ ſit:an medico.&
vtrũ deligẽti ducẽ belli,pater diligẽdus ſit,an rei milita-
ris peritiſſimus homo.¶Secũda.Vtrũ amico potius,an
ſtudioſo ſubminiſtrãdũ ſit.¶Tertia.Vtrũ benefactori re
ferẽda ſit gratia,an amico poti⁹ tribuẽdũ:vbi fieri nequit
vtrũq;.omnia enim hæc exacte determinare,nõ eſt facile.

nã multas habent differentias nunc magnitudine,& par
5 uitate,nũc honeſtate,& neceſſitate.¶ Prima cõcluſio.Nõ
omnia eidem ſunt tribuenda.Nam beneficia reddẽda po
tius ſunt:quam largiendum amico.vt mutuum redden-
dum potius eſt cui debeas,quam dandum ſodali.ſed for-
te id non ſemper agẽdũ eſt.vt vtrũ redẽptũ a latronib9,
eũ qui ipſum redemit redimere oporteat quicũque is ſit:
an patrem ſimili neceſſitate detentum.& vtrũ ei qui mu-
tuum dedit,nõ capto quidẽ ſed mutuũ repetenti reddere
oporteat:an captiuũ patrem redimere,In iis & conſimili
bus videẽ patrẽ potius,ꝙ ſeipſum etiã redimere oportere.
debitũ ergo,vt dictũ eſt,ſimpliciter:nullaque maiore aut
honeſtate,aut neceſſitate intercedente reddẽdum eſt.verũ
ſi aut honeſtatis,aut neceſſitatis ĩtercedat exceſſus:ad hæc
6 ipſa,dando declinandũ eſt.¶ Secunda cõcluſio.Interdũ
non eſt æquũ beneficii vicẽ rependere.Nã fieri poteſt vt
alter in ſtudioſum,& ſtudioſum eſſe cognoſcẽs cõtulerit
beneficiũ:alter autẽ flagitioſum eſſe exiſtimat,cui nõ ſem
per beneficii vices rependendæ ſunt.vt ſi interdum mu-
tuauit pecunias ei non viciſſim eſt mutuandũ.nam flagi-
tioſus ſe recepturũ putans bono mutuat viro.bonus au-
tem vbi mutuaret,non ſperat amplius mutuũ recipere a
prauo.& ſiue res ita ſe in veritate ſit habitura,non æqua-
lis eſt dignitas,ſiue non ita quidem ſe ſit habitura,putet
autem ſtudioſus rẽ ſic ſe habere:non videbitur abſurde
facere.non igitur ſemꝑ æquũ eſt ſimiles beneficii vices re
7 pẽdere.¶ Tertia cõcluſio.Nõ eadẽ omnibus tribuere par
eſt:neqꝫ qdẽ patri oĩa,ſed ꝙ vnicuiqꝫ ꝓ dignitate accõmo
dantur,Nã vt iã quoqꝫ ſæpius dictum eſt:ſermones qui
de affectibus,agendiſqꝫ humanis fiunt,perinde habẽt de-
terminationẽ,vt ea circa quæ verſantur.nõ igiẽ oĩbus ea-
dem tribuẽda ſunt,neqꝫ patri qdem oĩa:vt neque deo oĩa
ſacra dantur.ſi ergo diuerſa tribuenda parentibus,fratri
bus,ſodalibus,& bñficis:tribuẽda ſunt ſingulis ſua,& q̃
ad quẽque ſunt accõmodata.ſic em̃ & facere videtur.nã
ad nuptias vocãt cognatos,ꝙ iis gen9 commune eſt:qua
re & actus q generis gratia ſunt.& hãc ob cãm maxime
oĩm ad ſponſalia cognatos,& generis affinitate propin-
8 quos accedere oportere putant.¶ Quarta concluſio.Fi-

lii ſummopere parētibus alimenta debent,& vt diis ſuo
modo honorē dare:ſenioribus aſſurgere,locūq; cedere,
fratribus æquā libertatē,omniūq; cōmunionē:& vnicui-
q; quod ſibi accōmodatū eſt.Nam parētes filiis fuerunt
cauſſa eſſendi:& proinde maxime videtur filios paren-
tibus alimentis opitulari oportere:& honeſtius eſſe iis q
ſibi ſunt cauſa eſſendi,q̄ ſibiipſis ſubuenire.debent & ho
norē patri,nō quidē omnē.neq; eñ patri eūdē,& matri 1
eūdē,neq; ſapiēti & imperatori:ſed patri honorem debēt
paternū,matri maternū,omni ſeniori honorē tribuere q
ad ætatē accōmodatur aſſurgendo,locūq; cedendo & ſi-
milibus.fratribus & ſodalibus præſtanda eſt æqua liber
tas,& bonorum cōmunitas,& cognatis,& qui eiuſdem
tribus ſunt,& ciuibus,& cæteris vniuerſis ſemper eni-
tendum eſt id tribuere:quod vnicuiq; accommodatur.&
comparare, quæ ſingulis ratione familiaritatis virtutis,
aut vtilitatis adſunt,vt vnicuiq; pro dignitate fiat.&eorū
qui eiuſdē generis ſunt,facilis eſt huiuſce rei deprēhēſio: 11
vbi autē non eſt generis affinitas,difficilius.veruntamen
eam ob difficultatem,minime deſiſtendū eſt:ſed quam fie
ri poteſt hoc pacto inter eos eſt diſtinguendum.

Quando ſaluanda amicitia. Cap.III.

E St etiā dubitatio:ſi diſſoluēdæ ſint 9
amicitiæ,nec ne ad eos qui non per-
manent.¶ An ad eos qui ob vtilita
tem aut voluptatem amici ſunt,cum
hæc non habent:non eſt abſurdum diſſolui?Il-
lorū eñi erant amici:quibus deficientibus,ra- 12
tioni conſonum eſt non amare. Incuſauerit au
tem quiſpiam ſi ob vtilitatem aut voluptatem
amans:ob mores ſimulat amare. quod enim
ſuperius diximus:plurimæ fiunt incuſationes
inter amicos, cū non ſimiliter putant,& ſunt
amici. cum igitur quiſpiam ſua ſe opinione

fefellerit,putaueritque ob mores amari: nihil illo tale agente: tum ſeipſum: is accuſare debet. Cum vero a ſimulatione illius deceptus fuerit,tum eum qui decepit,iuſtum eſt accuſare:& magis q̄ eos qui numos adulterinos cõficiunt:quanto maleficiũ ipſum circa præſtabi-
10 li⁹ eſt.¶ Quod ſi acceptat vt bonum,factus eſt autem prauus,atq; videtur:eſt ne amandum? An impoſſibile eſt:ſi qdem nõ omne quoduis eſt amabile ſed bonum.neq; autem dignum eſt prauum amicũ habere:neque oportet.nõ enim amatorem prauorũ eſſe oportet:neque ſimilẽ euadere prauo.dictũ eſt autem ſimile ſimili eſſe
11 amicum.¶ Eſt ne igitur ſtatim amicitia diſſoluenda,an non omnis:ſed in qua eſt incurabilis ob prauitatem? Qui autem emendari poſſunt, iis magis ferendũ eſt in morib⁹ auxilium quã ĩ pecuniis:quãto præſtabiliores ſunt & magis amicitiæ proprii. Nihil autem abſurdi videbitur facere,q amicitiam diſſoluit.nõ enim huic aut tali amic⁹ erat.cum igitur mutatũ ad priores mores redigere nequeat:ſeſe ab illo ſeiũgit.
12 ¶ Quod ſi alter permaneat,alter magis bonus euadat,multumq; virtute differat:eſt ne vtendum amico? An fieri nequit? In magna autem diſtãtia maxime manifeſtũ fit:vt in amicitiis quæ a pueritia contrahuntur. Nã ſi alter mente permaneat puer,alter optimũ in virũ euaſerit:quonã modo fuerint amici? cũ neq; eadem

ipſis placeant,neq; eiſdem gaudeant,doleant que.Neque enim hæc erunt in ipſis.ſine vero his eſſe amici non poſſunt.ſimul enim ipſos viuere impoſſibile eſt.Atq; de his ante diximus.¶ Oportet ne igitur ipſum non ſecus ad illum ſeſe habere,quã ſi amicus nunq̃ fuiſet? an factæ memoriam cõſuetudinis habere oportet?Atque vt amicis potius quam extraneis arbitramur gratificari oportere:ſic & ijs qui fuerunt amici,tribuendũ eſt aliquid ob amicitiã quæ antea fuit,cum non ob exuperationẽ prauitatis eſt diſſolutio facta. 13

¶TERTII CAPITIS NOTÆ.

ariſtoſtelici ¶ Qui ſe putat ob mores amari,nihil tale agens vñ amari dign⁹ ſit:apologo corui cui aſſentatur vulpes luditur. 9
Platonici Problema inter Platonicos & Ariſtotelicos,q̃ homo ſit
Porphyri⁹ mens.Platonici vt Porphyrius,Iamblicus, Proculus,Plo
Iamblicus tinus contendunt ſolum hominẽ eſſe mentẽ quod ex Phæ
Proculus done Platonis:ſententia Socratis ſummopere cõfirmari
Plotinus volunt.Ariſtotelici vero non ſolum eſſe mentem:ſed mẽ
Socrates tem partem eſſe hominis.Verũ ſi a parte denominandus eſſet:maxime omnium mens dicendus eſſet,vt a digniori,inſigniorią; appellatione.

¶TERTII Capititis commentarius ad literam.

¶Tertium cap.quinq; quæſtiõibus partitũ eſt.¶Prima quæſtio.Vtrum diſſoluendæ ſint amicitiæ,an non ad eos qui amici non pmanent?¶ Reſpõſio.ad amicos ob vtilitatẽ atq; voluptatẽ cũ ampli⁹ nihil vtilitatis,voluptatiſq; habẽt:amicitias diſſolui haud abſurdũ eſſevidetur,nã illorũ gratia erãt amici.illis itaq; deficientibus,rationi cõſentaneũ eſt,nõ amare.& ſi quis ob vtilitatẽ aut voluptatẽ amat,qui ſimulet ob mores amare:querelæ,incuſationeſq; fiũt.nã(vt ſuperius adduximus)plurimæ inter amicos incuſationes fiũt:cũ nõ ſimiliter putãt,& ſunt amici.Itaq; cũ qſpiã ſe ſua opiniõe fefellerit,putaueritq; ob mores 9

amari nihil tale agẽs vnde amari dign⁹ ſit:is ſeipſum accuſare debet,atq; de ſeipſo queri,cum vero dignus,alterius ſimulatione,fictioneq; deceptus fuerit:tum eum qui decepit,iuſtũ eſt accuſare,& magis quidem quam eos qui numos adulterinos cudũt,quanto maleficiũ ipſum circa præſtabilius eſt.¶ Secunda quæſtio.Vtrum ſi quis tunc bonus in amicitiam admittitur:ſed tẽpore lapſus,prauus effectus eſt,& talis eſſe cognoſcitur:vtrum inquã adhuc amandus ſit?¶ Reſponſio.vt talis impoſſibile eſt.Nã omne quodcunq; amabile:bonũ eſt:neq; dignũ eſt amicũ prauũ habere,neq; oportet.ſiquidẽ amatorem prauorum
11 eſſe non oportet,neq; ſimilem euadere prauo.dictum eñ iam eſt ſimilem ſibi eſſe amicũ.¶ Tertia quæſtio.Vtrum huiuſmodi amicitia,cum praueſcit amicus:ſtatim atq; ilico ſoluẽda ſit?¶ Reſponſio.Non omnis ſtatim diſſoluenda eſt:ſed eius qui incurabilis ob prauitatem eſſe dinoſcitur.nã qui emendari poſſunt,magis in moribus q̃ in pecuniis auxilium ferendũ eſt,quanto præſtabiliores ſunt mores,& amicitiæ accommodi.veruntamen nihil abſurdi facere videretur:qui amicitiã ſolueret.nã non huic,aut tali amicus erat,at vero ſi deprauatũ ad mores priores redu-
12 cere neq̃at:ſe merito diſſociat ab illo,ac expedit.¶ Quarta quæſtio.Vtrũ ſi alter amicorũ eadẽ ſemper in diſpoſitione permaneat,alter vero melior in dies euadat,fiatq; tandẽ plurimũ differens:manere debeat amicitia?¶ Reſponſio.manere non poteſt.Nã in magna differentia id vel maxime exploratum habetur:vt in amicitiis quæ ab ineũte ætate contrahuntur.ſi eñ eiuſmodi amicorũ alter mẽte puer permaneat:alter vero optimũ in virũ euadat,fieri nequit vt permaneant amici.nam neq; eadẽ ipſis placent,neq; eiſdẽ oblectamina quærũt,dolentq;:neq; in ipſis erunt vnde hæc ipſis contingere poſſint,ſine quibus tamen amicos illos eſſe impoſſibile eſt.quandoquidem ſine his:ipſos ſimul conuiuere impoſſibile ſit.ſed de his antea dictum eſt.¶ Quinta quæſtio.Si ita res ſeſe habeãt,vtrũ is qui optimus euaſit vir:ad alterum ſeſe habere debeat,perinde atq; nunq̃ fuerit amicus?¶ Reſponſio.minime:ſed præteritæ conſuetudinis memoriam habere debet.atque vt amicis potius quam extraneis gratificandum eſſe

arbitramur.ita quoq; & iis qui fuerũt amici,ob amicitiã quæ antea fuit,aliquid tribuendum eſt,cum non ob prauitatis exuperationem diſſolutio facta eſt.

¶ Quæ opera amicitie:& ꝙ non ſint prauorum. Cap.IIII.

EA vero quæ ad amicos attinent,& 14 quibus amicitiæ definiuntur:ex iis quæ ad ſeipſum qſq; facit profecta eſſe videntur.Ponunt eñ eum amicum eſſe qui vult & agit bona,vel quæ videntur,amici gratia aut eum qui vult eſſe,viuereq; amicum gratia ipſius amici.quod quidẽ matrib⁹ ad ſuos accidit filios:& iis amicis q ſunt offenſi.Quidã autem eum eſſe dicunt,qui verſatur vna cum amico,& eadem expetit:aut eũ qui dolet vna,atq; gaudet cum amico,maxime autem & hoc matribus accidit.Horum etiã aliquo,& amicitiã ipſam definiunt.vnũquodq; autem horũ,viro competit erga ſe bono:reliquis vero ea ratione qua tales eſſe exiſtimat.

¶ Videtur autem(vt dictum eſt)virtus & ſtu- 15 dioſus ipſe,vnicuiq; eſſe menſura.hic enim ſibiipſi conſentaneus eſt,ac eadẽ affectat anima omni.Et vult igitur ſibiipſi bona,& quę apparent:ac agit.eſt eñ viri boni,bonum agere:& ſuiipſius gratia.mentis enim cauſa:quæ quidem vnuſquiſq; eſſe videtur,& vult etiã ſe viuere,ſaluumq; eẽ:atq; id maxime quo ſapit.eſt eñ bonum homini ſtudioſo eſſe.Vnuſquiſq; autem ſibi vult ipſa bona.factus vero ali⁹;nul

lus expetit cuncta illud quod eſt factũ habere.
Habet enim & nunc deus ſummũ bonum:ſed
eſt id quod eſt ipſe.videt᷑ autem id vnuſquiſ
q; eſſe quod intelligit,aut maxime.Atq; talis,
ſecum degere vult.libenter enim hoc,cum vo
luptateq; facit.Nã & actarum rerũ recordatio
iucunda eſt:& futurarum ſpes bona.talis au
tem afficit voluptate.Et inſuper cõtemplatio
nibus mẽte abundat.Prætereà maxime ſecum
vna dolet,atq; lętatur.Idẽ eſt enim omnino ip
ſi moleſtum,atque iucundũ:& non alias aliud.
16 eſt enim ſine pœnitentia prorſus.¶Ex eo igit᷑
quia vnũquodq; ipſorum ad ſeipſum compe-
tit ſtudioſo:ad amicum autẽ ſic ſe habet vt ad
ſeipſum (amicus eſt ẽm alius ipſe) & amicitia
videtur horum aliquid eſſe:& quibus hæc in-
ſunt videtur eſſe amici. Quærere vero vtrum
ad ſeipſum ſit,an non ſit amicitia:nunc omitta
mus.Videbitur autem hoc amicitia eſſe:quo
duo vel plura ex ijs eſt quę ſunt dicta.& ꝙ exu
patio amicitiæ:ſimilis eſt ei q̃ eſt ad ſeipſum.
17 ¶At vero vident᷑ ea quæ dicta ſunt & ipſis
multis ineſſe,quãuis ſint praui. An hoc parti-
cipes ipſorum ſunt:quo ſibiipſis placẽt,& bo
nos ſe eſſe exiſtimant?Nam eorũ qui vehemen
ter ſunt praui atq; nefarii,nemini hæc inſunt:
ſed nec ineſſe videtur.fere autem neq; prauis.
diſſident enim ſecũ & alia quidẽ cupiunt:alia
autẽ volunt:vt ĩcõtinentes.Nam ijs quæ bo-

na ſibi videntur, anteponunt ea quæ volupta te afficiũt, atq; nocent.¶ Quidã rurſus ob for midinẽ atq; inertiã eas agere res omittũt quaſ putãt ſibiipſis optimas eſſe. Qui vero multaſ res graues atq; nefandas egerunt: vitã ob prauitatem odio habent ac fugiunt, ſibiq; mortẽ conſciſcunt. Quærunt præterea alios ipſi flagitioſi quibuſcum conuerſentur: ſe vero ipſos fugiunt. Nam ſi ſint ſecum: recordantur multarũ, grauiumque rerum: & ſperant alias tales. ſi cum aliis autem ſint: obliuiſcũtur.¶ Atq; cũ nihil habeãt quod ſit amabile: nulla re prorſus afficiuntur ad ſeipſos, quę ad amicitiã attinet. neque igitur vna ſecum gaudent, atque dolẽt. eſt enim eorum anima in ſeditione. Atque interdũ ob prauitatẽ dolet: abſtinẽs a quibuſdã interdũ lętatur, & hęc quidem pars huc, illa autem illuc trahit vt diuellentes. Quod ſi fieri nequeat vt doleat ſimul, atq; lætet: at paulopoſt dolet, q᷑ lætat⁹ fuit, & nollet ſibiipſi illa voluptati fuiſſe. improbi nanque pœnitentia ſunt referti. Improbus igitur: ne erga ſe quidẽ amice affectus eſſe videtur, propterea quod nihil habet quod ſit amabile. quod ſi ita ſeſe habere vehementer eſt miſerũ: totis viribus fugienda eſt prauitas. & enitendum eſt bonum eſſe. Sic enim ad ſeipſum habebit amice: & alii amicuſ poterit eſſe.

¶QVARTI CAPITIS NOTÆ.

15 ¶ Vtrũ ad ſeipſum ſit amicitia nõ magnopere contendit hic Ariſtoteles. immo quo mõ ad ſeipſum põt eſſe iuſtitia: ita & amicitia, vt & ã plꝰ in magnis diſcutit moralibꝰ.

¶ QVARTI capitis commentarius ad literam.

14 ¶ Quartum cap. tribus cõcluſionibus, & vno corollario partitum eſt. ¶ Prima concluſio. Quo pacto ad amicos ſe gerendum ſit: ex iis quæ quis ad ſeipſum facit cognoſcendum eſt. Nã ea quæ ad amicos attinent, & quibus determinant amicitiæ, ex iis quæ ad ſeipſum quiſque facit ꝓfecta eſſe videntur. nam eũ ponunt amicũ qui vult, & agit bona, aut quæ bona videntur amici gratia. aut eũ qui amicum eſſe, viuereque vult ipſiꝰ quidem amici gratia, quod & matribus ad ſuos filios accidit, & iis etiam amicorum qui offenſi ſunt: & alii eum dicunt amicũ qui verſat vna cum amico, eadẽq; expetit. aut qui dolet vna, gaudetq; cũ amico: q & ſummopere matribus accidere ſolet. atque horum aliquo amicitiam diffiniũt. verũ vnũquodque dictorum viro bono ad ſeipſum competit, reliquis vero quatenꝰ tales eſſe, qualis ipſe eſt exiſtimat. ad amicos igitur quo pacto ſe gerendum ſit: ex iis quæ quis ad ſeipſum facit co-
15 gnoſcitur. ¶ Secunda cõcluſio. Viro ſtudioſo ad ſeipſum quæ mõ allata ſunt, cõueniũt. Dictum enim eſt virtutẽ, ipſumque ſtudioſum virũ ex iis q̃ ad ſe cõueniũt vnicuique amandi mẽſurã eſſe. nũc autẽ ea ſibi cõpetere mõſtrẽtur. Cũ enim ſtudioſus vir ſibiipſi cõſentaneꝰ ſit, & eadẽ omni, totaque aĩa, cũctiſq; eiuſdẽ potentiis affectans, vult igit atque agit ſibiipſi bona, aut quæ bõa videntur. eſt enĩ ſtudioſi viri bonũ agere, & ipſius gratia: nã mentis gratia: q̃ qdẽ vnuſqſque, vel maxime eſſe videtur, vult etiam ſe viuere, ſaluũque eſſe: & id maxime quo ſapit. eſt enim bonũ viro ſtudioſo eſſe: & vnuſquiſque ſibiipſi ipſa vult bona. ſi enim maneret, ſed alius fieret: nullus cũcta hæc id ipſum quod factũ eſſet cuperet habere. & ꝓinde deꝰ nũc ſummũ bonum habet: nã idipſum ſummum bonum ipſe eſt. & videtur vnuſquiſque hominũ eſſe quod intelligit, menſque ipſa: aut maxime. Et vir ſtudioſus ſecum degere vult: & libenter id, & cũ voluptate facit. nã actarum rerũ recordatio illi periucũda eſt: & futurarũ rerũ ſpes bona. talis autẽ tum recordatio; tũ ipſa ſpe: eius perfundit ani-

mū voluptate.adde ꝗ ſtudioſus:mēte contēplationibus
abundat.prætereà vir ſtudioſus maxime vna ſecū dolet,
ac lætatur.idem enim omnino ſibiipſi moleſtum,atque iu
cundū:& nō alias aliud iucundum eſt,& poſtea moleſtū.
nā ſine pœnitētia eſt prorſus.competunt igitur ſtudioſo
viro ad ſe hæc,ſibiipſi bene velle,ac facere,velle eſſe ac vi
uere,& ſecum iucunde viuere,eiſdem triſtari,eiſdēq; gau
dere:quæ ſunt beneficentiæ,beneuolētiæ,concordiæq; of-
ficia.¶ Corollariū.Quo fit vt quia vnūquodque dictorū 16
ſtudioſo ad ſeipſum cōpetit & ad amicū ſe habeat pinde
ac ad ſeipſum(eſt em̄ amicus alter ipſe)vt ex iis quæ ſtu-
dioſo ad ſeipſum fiūt:amicitiæ norma ſumēda ſit.nā ami
citia horum qddā eſſe videt:& amici illi eſſe quibus hæc
adſunt officia.Verū hic quærere vtrum ne ad ſeipſum ſit
amicitia,an ſecus:miſſum nūc faciamus,ſatiſq; ſit id pnoſ
ſe:amicitiā eſſe vbi duo plurave eorū quæ dicta ſunt ad-
ſint,& ꝗ amicitiæ præcellētia ad alterū,ſimilis eſt illi quæ
eſt ad ſeipſum.¶ Tertia concluſio.Praui ad ſeipſos hæc 17
amicitiæ opera nō habēt.Tametſi nōnullis viſum ſit mul
tis ad ſeipſos(quāuis praui eſſent)hæc cōuenire:id ita nō
eſſe declarat.¶ Primo.quia hæc ipſis non cōueniūt:quo
ſibiipſis placēt & bonos ſeipſos eſſe exiſtimāt.nā nemo eo
rū q vehementer mali,nefariiq; ſunt:ſibiipſi placet,bonū
que ſe putat,immo neq; fere aliquis prauorū.verū ſecum
diſſident,& alia quidē cupiūt,alia vero volūt:velut incō
tinentes,q iis q̄ bona vident:anteponūt ea quæ volupta-
te deliniunt,atq; nocent.nō igit hęc ipſis cōuenire queūt:
ꝗ ſibiipſis placeant,bonoſq; eſſe putent.¶ Scd'o.qdā eo
rū ob torporē,atq; ignauiam eas res agere prętermittūt:
quas ſibi putāt optimas eſſe.& qui multa ſceleſta,atq; ne-
fanda egere:vitam ob prauitatem oderūt,atq; fugiunt,
ſibiq; letū parant,ac cōſciſcunt.porro ipſi flagitioſi,alios
quærunt quibuſcū verſentur:ſe vero ipſos fugiunt.nā ſi
ipſi ſecū ſunt:recordantur multarū grauiū ſceleſtarūque
rerū,& ſperāt alias tales,quod ipſis horrorem incutit.ꝗ
ſi cum aliis fuerint:interobliuiſcuntur.¶ Tertio.cum qui
praui ſunt nihil habeant quod amabile ſit:nulla prorſus
in re ad ſeipſos afficiuntur quæ ad amicitiam pertinet.
non igitur vna ſecum gaudent,dolentque.verum eorum

anima in continua conflictatione,ſeditioneq́ eſt:interdũ
ob prauitatem dolẽs,quod a quibuſdam facinoroſis abſ-
tineat:interdum vero lætans.& hæc animæ pars huc,illa
vero illuc trahit:velut ipſum flagitioſum diuellentes.qđ
ſi fieri nequit vt ſimul doleat ac lætet:paulópoſt tñ dolet
ꝙ lætatus fuerit,& nollet ſibiipſi illa voluptati fuiſſe.im-
probi em̃ pœnitẽtia ſunt repleti.non eſt igitur improbus
ad ſeipſum amice affectus:propterea qđ nihil in ſe quod
amabile ſit habeat.quod ſi ita ſe habere valde eſt miſe-
rũ(eſt etenim)totis remis,totiſq́ viribus nobis fugienda
prauitas eſt,& enitẽdũ nobis eſt bonos eſſe.ſic enim ad ſe
ipſum ſe quiſq́ habebit amice:& alii amicus eſſe poterit.

¶ De beneuolentia. Cap.V.

18 BEneuolentia autem,amicitiæ qui-
dem eſt ſimilis.non tamen eſt amici-
tia.Fit enim beneuolẽtia:& ad igno-
tos,& latens.amicitia vero non fit.
19 Hæc autem antea diximus.¶ At nec etiam eſt
amatio.Non enim habet extẽſionem nec appe-
titionem.amationem autẽ hæc ſequuntur.¶ Et
amatio quidem eſt cum conſuetudine.beneuo-
lentia autem fit & repente:vt fit & erga certan-
tes.Spectantes enim beneuoli fiunt ipſis:& vo-
lunt bona.nihil autem agerent ſimul.Quod
enim diximus,repente fiunt beneuoli.& leui-
20 ter diligunt .¶ Videtur igitur beneuolentia
principium amicitiæ eſſe:ſicut & adamandi,
voluptas ea quæ per aſpectum efficitur.Nemo
nanque adamat:ſi non antea delectatus fuerit
forma.qui vero gaudet forma,non continuo
& adamat:ſed cum abſentem deſiderat,præ-
ſentiamque affectat.Sic igitur & amicos,im-

poſſibile eſt eſſe:niſi beneuoli fuerint.beneuo-
li vero non continuo & amant.volunt enim
dũtaxat iis bona:quibus beneuoli ſunt.ſed ni-
hil agerent ſimul:neque pro illis moleſtiam ſu
ſciperent vllam.¶ Quapropter quiſpiam per 21
tranſlationem prĩcipiũ ipſam amicitiæ dixerit
eſſe.diuturnam autem factam,& ad cõſuetudi
nem accedentem:amicitiam fieri.non eã qdem
quę ob vtilitatem:neq; eam quæ ob voluptatẽ
eſt.neq; enim pro hiſce beneuolẽtia fit.Qui nã
que beneficium accepit:retribuit pro iis quę ac
cepit beneuolentiã,faciẽs iuſta.qui vero vult
aliquã proſperitatem habere,ſpe commodi ali
cuius conſequendi per illum:non illi,ſed ſibi
potius beneuolus eſſe videtur.quemadmodũ
nec amicus ſi illi propter aliquem vſum obſe-
quium præſtat.Omnino autẽ beneuolentia ob
virtutem,ac bonitatem aliquam fit.cũ cupiã
quiſpiam pulcher,aut fortis,aut aliquid tale
videtur:vt & in certantibus diximus.

QVINTI CAPITIS NOTÆ.

¶ Beneuolẽtia eſt alteri bonũ velle,& eius quidẽ gratia. 18

¶ QVINTI capitis cõmentarius ad literam.

¶ Quintũ cap.tribus cõcluſionib⁹,& vno corollario par 18
titum eſt.¶ Prima cõcluſio.Beneuolentia amicitiæ ꝑſimi
lis eſt:non tñ amicitia eſt. Amicitiæ ſimilem eſſe notũ eſt:
at nõ eſſe amicitiam hinc cognoſcitˀ,quod beneuolẽtia in-
terdũ ad ignotos fit,atq; latens eſt.at vero amicitia neq;
ad ignotos fit,neq; latet:vt ex ſuperioribus dictis perpalã
euadere põt.¶ Secũda concluſio.Itidẽ beneuolentia ama 19
tio nõ eſt.Primo.quia bñuolentia nõ intenſionis vehemẽ
tiam habet,vehementẽq; appetitionẽ.hæc autẽ ſequuntˀ

amationem.igitur bñuolentia amatio non eſt.¶ Secũdo.
quia amatio eſt,poſtquã mutua conſuetudo cõtracta eſt:
beneuolentia vero etiã fit repẽte.vt & fieri ſolet circa cer-
tantes.ſpectantes enim illis fiunt beneuoli,voluntque bo-
na.nihil autem ſimul agerẽt.verum(vt diximus)repente
20 fiunt beneuoli,tenuiterq; diligũt.¶ Tertia concluſio.Be-
neuolentia amicitiæ principiũ eſt,perinde ac ea voluptas
quæ aſpectu efficitur:adamãdi eſt initium.Nã nemo tali
ter adamat:ſi non antea delectatus forma fuerit.verum
qui gaudet forma,nõ cõtinuo & adamat.ſed cũ abſentẽ
deſiderat,præſentẽque cupit:hunc in modum amicos eſſe
impoſſibile eſt,qui antea beneuoli non fuerint.at vero be-
neuoli non cõtinuo amant:verum duntaxat iis bona vo-
lunt,quibus beneuoli ſunt.attamen nihil iccirco ſimul age-
rent,neque pro illis vllam ſuſciperẽt curã,vllã ve ſolicitu-
21 dinẽ.¶ Corollarium.Quapropter trãſlatitiè qſpiã dicere
poſſit beneuolẽtiã principium amicitiæ eſſe:ſed diuturnã
factã,& ad cõſuetudinẽ accedentẽ eſſe amicitiã.nõ tamen
eã que ob vtilitatẽ,aut voluptatem eſt:ſed q̃ eſt ob virtu-
tem aliquã.Nã ob vtilitatem,atque voluptatẽ nulla be-
neuolentia eſt:ſiquidẽ beneuolentia eius gratia eſt cui ſu-
mus beneuoli.at qui beneficium accepit:retribuit viciſſim
pro iis quæ accepit gratiam:paria faciens.& qui optat a-
licui aliquẽ ꝓſperitatis ſucceſſum cõtingere,ſpe alicuius
ꝑ eũ cõſequẽdi cõmodi:non illi,ſed ſibi potius beneuolꝰ
diceretur:vt neque amicus ſi illi ꝓpter aliquẽ vſum atq;
vtilitatem obſequiũ præſtat,& ita de voluptate.non igi-
tur talis diuturnior facta beneuolẽtia:recte aut ob vtilita-
tem,aut voluptatem ſentiretur amicitia.verum cũ omni-
no beneuolentia ob virtutẽ aut bonitatem aliquam exi-
ſtat,vt cum pulcher,aut fortis,aut aliquid ſimile(vt de cer-
tãtibus dictum iam eſt)quiſpiã apparet:talis ergo diutur-
nior beneuolentia,potius ſtudioſa amicitia putanda eſſet.

22 ¶ De concordia. Cap.VI.

AT qui cõcordia etiam ad amicitiam
attinere videtur.Quapropter non
eſt eadem opinatio.hæc enim & iis

qui ſibi mutuo ſunt ignoti: ineſſe poteſt.¶ Nec 23
eos qui de re quauis ſunt eiuſdem ſententiæ cō
cordes dicunt. velut eos qui de cæleſtibus ea-
dem ſentiunt. nō enim ad amicitiam pertinet,
de his eſſe concordes. ¶ Sed ciuitates concor- 24
des inquiunt eſſe: cum de ijs quæ conferunt ea
dem ſentiunt eliguntque, atque agunt ea quæ
publice viſa ſunt. Circa igitur ea quæ in actio-
nem veniunt, concordes ſunt homines, & ho-
rum circa ea que in magnitudine ſunt: poſſunt-
que vtriſque vel omnibus ineſſe. Vt ciuita-
tes concordes ſunt: cum omnibus videtur,
magiſtratus eſſe deligendos, aut ſocietatem cū
Lacedæmoniis ineundam eſſe, aut magiſtra-
tum gerere Pittacum: cùm vellet & ipſe. ¶ At 25
cum vterq; ſeipſum vult (vt ij volunt qui in
Pheniſſis ſunt) ſeditionem habent. Concordes
enim eſſe, non eſt idem vtrumque intelligere
quicquid tandem id ſit: ſed in eodem idem, vt
cum & populus, & boni rēpublicam optima-
tes gerere volunt. ſic enim fit omnibus quod
exoptant. ¶ Ciuilis autem amicitia videtur ip- 26
ſa concordia eſſe: ſicut & dicitur. Nam circa cō
moda & ea quæ pertinent ad vitam verſatur.
¶ Eſt autem talis concordia, in bonis. Nam & 27
ſecum quiſq; horum eſt concors, & omnes in-
ter ſe ſunt concordes: quippe cum eiſdē omni-
no ſint. taliū enim voluntates manent, & non
refluunt vt Euripus: volūtq; ſemper ea quę iu-

ſta ſunt,& quæ proſunt.hæc autem & commu
28 niter affectant. ¶Prauos vero concordes eſſe
impoſſibile eſt,niſi paruo in tempore:quem-
admodum & amicos eſſe.¶In rebus quidem
vtilibus plus: in ſubeundis vero laboribus
ſubminiſtrationibuſue minus habere percu-
pientes. vnuſquiſque autem hæc ſibi vo-
lens, proximum perſcrutatur: & prohibet.
perit enim res ipſa cõmunis:cũ ab ipſis non
conſeruetur.fit igitur vt in ſeditione verſen
tur:ſeſe quidem viciſſim vrgentes,ſeipſos ve
ro nolentes facere iuſta.

¶SEXTI CAPITIS NOTÆ.

25 ¶Phenıſſæ,loci nomen.¶Euripus,Chalcidis fluuius ſe-
27 pties interdiu,totieſq; noctu refluus.

¶SEXTI capitis cõmentarius ad literã.

22 ¶Sextũ cap.ſeptẽ cõcluſionibus partitũ eſt.¶Prima cõ
cluſio.Cõcordia nõ eſt eadẽ,ac coopinatio.Nã cõcordia
ad amicitiã attinet.eadẽ aũt opinatio etiã eorũ eſt:q inter
ſe ignoti ſunt.nõ igitur cõcordia eadẽ,ac coopinatio eſt.
23 ¶Secũda cõcluſio.Nõ eos oẽs q de re qualibet eiuſdem
ſunt ſentẽtiæ:cõcordes dicimus.Nã q de cæleſtibus eadẽ
ſentiũt:minime iccirco cõcordes dicimus.nõ ẽm ad ami
24 citiã ſpectat de iis ipſis eſſe concordes.¶Tertia cõcluſio.
Cõcordia circa actiones verſaẽ.Nã ciuitates cõcordes eſ-
ſe aiunt:cũ de iis q̃ cõferunt eadẽ ſentiũt,eligunt,aguntq;
quæ publice decreta ſunt.igitur cõcordia in iis reb⁹ eſt:q
in actionẽ veniũt.& earũ in iis præſertim q̃ in magnitu-
dine ſunt,& quę poſſunt aut duobus,aut omnibus ciuib⁹
cõuenire.vt ciuitates cõcordes ſunt:cũ videẽ omnib⁹ ma
giſtratus eſſe deligendos,aut ſocietatẽ cũ Lacedæmoniis
ineundã eſſe,aut magiſtratũ gerere Pittacũ:cũ & id vellet
25 ipſe Pittacus.¶Quarta cõcluſio.Aliquos cõcordes eſſe:
nõ eſt vtrũq; idẽ ſentire,quicquid tãdẽ id ſit:ſed in vno,
eodemq; idẽ conſentire.Nã cũ vterq; ſeipſum vult ma-

giſtratum gerere,vt & ij volunt qui in Pheniſſis ſunt:diſcordiam,ſeditionēque habēt.ſed cū populi,& boni:rempublicam optimates gerere volūt,concordes ſunt.ſic em̄ fit omnibus:qđ exoptant.nō igitur aliquos cōcordes eſſe:eſt vtrūque idē ſentire,ſed in vno,eodēꝗ idē cōſentire,atque velle. ¶ Quinta cōcluſio. Ciuilis amicitia cōcordia eſt,& cōcordia dicit̄. Nā ciuilis amicitia circa ciuiū cōmoda,& ea quæ ad vitā pertinēt verſatur:eſtq́ue q̄dā cōſenſio.igit̄ ea concordia eſt:quēadmodū & dicit̄. ¶ Sexta 26
cōcluſio. In bōis cōcordia reperitur. Nā bonorū quiſꝗ ſecū eſt cōcors,& oēs inter ſe cōcordes.vtpote q in eiſdē ꝓpoſitis oīno ꝑmaneāt.bonorū em̄ voluntates:ꝓpoſitaꝗ manēt:neque refluūt vt Eurip⁹.voluntꝗ ſemꝑ quę iuſta ſunt,quęꝗ cōducūt:atꝗ hæc cōmuni voto peroptant. In 27
bonis igitur reperitur cōcordia. ¶ Septima cōcluſio. Prauos,cōcordes eſſe impoſſibile eſt:niſi exiliter admodū par 28
uoꝗ mométo. ¶ Primo. Nā ſic eos cōcordes eſſe cōtingit quēadmodū & amicos.at parū admodū,paruoꝗ tpe id eſſe contingit.igitur & cōcordes. ¶ Secūdo.mali in rebus vtilibus plus habere percupiūt:in laboribus autem perferendis,& ſubminiſtrationibus alternādis,minus.eorum em̄ quiſque ſibiipſi vtilitatē volens,proximū ſuū ꝑſcrutatur,explorat,obſeruat:eiuſque vtilitatē prohibet.& cū ab ipſis res publica & communis vtilitas non conſeruetur: perit.fit igit̄ vt mali in diſcordia verſentur,& ſeſe viciſſim laceſſant,vrgeantque:& quæ bona iuſtaque ſunt facere recuſent.prauos igitur cōcordes eſſe aut impoſſibile eſt: aut exiliter admodum paruoque tempore.

¶ De beneficentia. Cap. VII.

VIdentur autem ij qui beneficia contulerunt:magis eos amare in quos beneficia ſunt collata,q̄ ij qui acceperunt,eos qui cōtulerunt. Atque vt præter rationem eueniens queritur. Pluris igitur videtur id ex eo fieri:quia hi quidem debent,illis vero debetur,vt igitur in mu 29

ſuis debitores quidem volunt ſuos creditores non eſſe,hi vero de ſalute quoq; debitorum diligentiam adhibent:ſic & eos inquiunt qui beneficia cõtulerunt,velle eos eſſe erga quos fuere benefici vt gratias accepturos,illis vero nõ eſſe curam reddendi.Epicharmus igitur forſaſſe dixerit hæc ipſos dicere,aſpicientes ad malum.Videtur autem hoc eſſe humanum:plerique enim immemores ſunt.& ſuſcipere potius,q̃ cõferre beneficia appetũt.Videbitur autem cauſa naturalior eſſe,& non ſimilis ei quæ de creditoribus dicitur.Nõ eſt em̃ erga debitores amatio:ſed voluntas ſalutis,recipiẽdi cauſa.Sed q beneficia contulerunt;diligunt atque amant eos qui beneficia acceperũt,etſi nulla in re ſunt vtiles,neque in poſterũ futuri.quod q dẽ & artificibus accidit.Magis enim vnuſquiſq; proprium amat opus,q̃ ipſe ab opere amaretur ſi animæ particeps eſſet.Maxime vero forſitan hoc circa poetas accidit.hi nãque ſua diligunt poemata ſupra modũ:& perinde atque filios amant.Tali igitur ſimile eſt & id quod faciunt ij qui beneficia contulerunt.quod enim ſuſcepit beneficium:ipſorum eſt opus.hoc igitur & amant magis q̃ opus eum qui fecit.huius autem cauſa eſt,quod vniuerſis eſt expetibile,atque amabile eſſe.ſumus autem actu.nam viuendo ſumus atque agendo.Qui igitur fecit:eſt actu ſuum quodam modo opus.diligit

itaq; ipſum opus,quia amat & eſſe.hoc autẽ eſt naturale.Quod enim eſt potentia:id opus ipſum actu declarat.¶Et inſuper ei quidem qui contulit beneficiũ,honeſtum eſt id quod egit. quare gaudet eo in quo eſt hoc.at ei qui accepit,nihil eſt honeſti in eo qui contulit,niſi cõferens:quod quidem minus eſt iucundum atque amabile.¶Eſt autẽ præſentis quidem operatio,futuri autẽ ſpes,facti vero memoria iucunda.ſed iucundiſſimum eſt quod eſt actu,& amabile ſimili modo.ei igitur qui cõtulit beneficium permanet ipſum opus.diuturnũ eſt enim ipſum honeſtũ.Sed ei qui cepit,trãſacta eſt ipſa vtilitas.memoriaque honeſtarum quidem rerum,eſt periucũda:vtilium autem non nimium aut minus.expectatio vero,contra ſe ſe habere videtur.¶Et amare quidẽ ſimile eſt actioni:amari autem paſſioni. eos igitur qui circa actum excellunt, ſequitur amare: & ea quæ ad amicitiam attinent.¶Præterea quæ facta ſunt cum labore:ea magis diligunt omnes: vt & pecunias magis diligunt,qui acquiſiuerunt:quam qui ab aliȷs acceperunt.at beneficium quidem accipere,ſine labore eſſe videtur:beneficium autem conferre difficile.¶Propter hæc & matres filios magis amant.generatio nanque laborioſa eſt magis:& magis ſciũt eſſe ſuos.Videbitur autem hoc & iȷs accommodatum eſſe,qui beneficia contulerunt.

¶SEPTIMI CAPITIS NOTÆ.

29 ¶Cum deus omnia omnibus beneficia largiatur:magis amat cunċta,q̃ cõtra vnquam amari poſſit:immo eſt infinitus amor,ipſaq́ amandi ratio:quæ ſe per amorũ veſtigia in rebus diffundit,ac explicat. ¶Epicharmus ideas induxit.& moriens vaticinatus eſt,poſt ſe ſurrecturum qui illas iterum ſuſcitaret,quod Epicharmi vaticinium,in Platone completum fuiſſe volunt:de quo & dictum eſt ſupra. ¶Quod pręſens eſt:iucundiſſimum,dele ctabiliſſimumq́ eſt.& hinc quoq́ iure fit,vt quæ illi dele ctabiliſſimo propinquiora ſunt: ſint delectabiliora. Et quia in præteritis vtilia præcedunt honeſta,vtpote quæ conſequẽdorum honeſtorum media ſunt:iccirco in præteritis honeſta ſunt ipſi præſenti propinquiora,& vtilia remotiora.nõ igitur ab re euenit vt honeſtorũ memoria iucundior ſit:vtilium vero minus.Adde etiam honeſta plerũq́ manere, vt liberalitatem,temperantiã:vtilia vero non,vt erogatas pecunias,& cibi,& potus copiam.Et in futuro vtilia præcedunt honeſta:vt quæ ad honeſtatẽ cõſequendam media ſint neceſſaria.ideo in futuro vtilia ipſi præſenti quod delectabiliſſimũ eſt ſunt viciniora:& honeſta remotiora,nihil igitur mirum:ſi in futuro vtiliũ expectatio iucundior,& honeſtorũ minus videaẽ eſſe iucũda,vt q̃ a iucũdiſſimo ſit remotior.Itaque litera hæc nota eſſe poteſt.iucundiſſimum eſt:quod actu,& amabile ſimiliter.memoriaq́ honeſtarũ quidem rerũ eſt periucunda.vtiliũ autẽ non nimiũ aut minus.expectatio vero cõtra ſeſe habere videtur.Et ita in iis quæ triſtia ſunt: triſtiſſimũ eſt quod actu eſt:& triſtia quanto magis accedunt ad actum. ¶Aiunt Terẽtiũ comicũ vbi multas comœdias conuertiſſet,feciſſetq́ latinas,deſiderio ſuorum operũ in mare deſiliiſſe,ꝙ caſu ĩ aquas delapſæ ſuæ periiſſent comœdiæ.nõ eñ diutius ſuſtinuit viuere:tãto earũ tenebatur amore.ꝙ etiã & ſupra adductum eſt.

Epicharmus. Plato. Terentius.

¶SEPTIMI capitis commentarius ad literam.

29 ¶Septimum cap.vna concluſione partitũ eſt. ¶Concluſio.Qui beneficia contulerunt,magis eos amare videntur,quibus bñfici fuerunt:q̃ contra qui beneficia ſuſceperunt,eos diligãt qui ea contulerũt.Eius rei cauſam(quaſi

res incõſentanea,& abſurda videatur)quæri ſolet.& plu-
rimis id hac ratiõe fieri videtur:quoniam̃ qui beneficia
accipiunt debent,beneficis vero debetur.quare vt in mu-
tuis debitores volunt ſuos creditores non eſſe,creditores
aũt contra de debitorũ ſalute ſolicitudinem,curamꝗ ha-
bent:ita & eos aiũt qui beneficia cõtulerũt,velle illos ſu-
perſtites eſſe,erga quos munifici fuere,tãq̃ ſic gratias ac-
cepturos,illos autem referendi nullã curam habere.Sed
Epicharmus fortaſſe hæc eos dicere ſenſerit:qui ad ma-
lum aſpiciunt.videtur enim hoc humanum eſſe vitium.
Plerıꝗ enm beneficiorum ſunt immemores:& ſuſcipere
potius quam beneficia conferre appetentes.Verum eorũ
quæ dicta ſunt:alia quædam cauſa naturalior eſt,& non
ſimilis ei quæ de creditoribus allata eſt.nam non erga cre
ditores amatio eſt,ſed ſalutis voluntas, recipiendi cauſa,
qui vero beneficia cõtulerunt:diligunt,atque amant eos
ipſos qui beneficia ſuſceperũt,tametſi nulla in re ipſis
ſint vtiles,neque quidem in poſterum vtiles futuri ſint,
quod & artificibꝰ accidit:magis enim vnuſquiſque pro-
prium amat opus q̃ ipſe a ſuo opere amaretur:q̃uis etiã
ipſum opus animatum eſſe ipſe ponas,& maxime forte
hoc circa poetas licet intueri.hi etenim ſua ſupra mo-
dum poemata diligunt,& perinde atque filios amant.ta-
li itaque ſimile eſt id quod benefici agunt.quod enim ſu-
ſcepit beneficium:ipſorũ beneficorum opus eſt.hoc igi-
tur benefici amant:& magis quidem q̃ ipſum opus ſuum
authorem.& id in cauſa eſt:quoniam vniuerſis expetibi
le,atꝗ amabile eſt eſſe.Sumus autem actu.nam viuendo,
atꝗ agendo ſumus.qui itaꝗ agit:eſt actu ſuum quodam
modo opus.diligit ergo ſuum opus,quia amat & eſſe,
hoc enim oĩbus naturale eſt.& quod eſt potentia,cuiuſꝗ
virtutem habens:id opus ipſum actu declarat. ¶ Secun-
do.ei qui beneficium contulit id egiſſe honeſtum eſt.qua
re beneficus in honeſtate in qua beneficium conſiſtit:gau
det.is vero qui accepit nihil honeſtũ habet in bñficio:ni-
ſi ipſum conferentẽ,quod & minus iucundum,atꝗ ama-
bile eſt. ¶ Tertio.præſentis operatio iucunda eſt,futuri
ſpes,facti vero memoria.at quod actu eſt:horum iucun-
diſſimum eſt,atque maxime amabile.ei autem qui contu-

ſit beneficium:actu permanet ipſum honeſtū opus.diu, turnū enim,atq; permanēs honeſtum eſt,ſed ei qui benefi ciū ſuſcepit:cito tranſacta eſt ipſa vtilitas.& benefico ho neſtarū rerū memoria piucunda eſt,vtiliū aūt,ſuſcipien, ti nō nimiū eſt,aut minus jucūda.ſpes autē,expectatioq; cōtra ſeſe habere videtur.nimirū igitur beneficos magis eos quibus benefaciunt amare,q̄ contra ab his amentur. ¶ Quarto.amare ſimile eſt actioni:amari autē paſſioni. eos igitur qui circa actus excellunt vt bñficos,rationabi, liter ſequitur amare,& quæ ad amicitiam attinent qui au tem ſuſcipiunt,amari.rationabile igitur eſt eos:qui bene, ficia conferunt:& magis amare.¶ Quinto.quæ cum la, bore facta ſunt:magis diligere ſolent omnes,vt & ij ma, gis pecunias diligunt:quas ſibi ſuis laboribus acquiſie, runt,quam qui eas ab aliis acceperunt.at beneficium acci pere nullus labor,nullaque pœna videtur:beneficium au tem conferre,difficile,merito igitur qui beneficium confe runt,eos quibus beneficia contulerunt magis diligunt:q̄ contra ipſi amentur.¶ Corollarium.Quapropter & ma tres magis filios amant,nā generatio laborioſa magis il, lis eſt,& magis cognoſcunt eſſe ſuos.quod quidem &ma gis congnoſcere:accommodari poſſe videtur,& ad eos qui beneficia contulere.

¶ De amatore ſui. Cap. VIII.

30 DVbitatur autem & vtrum oporteat ſeipſum amare maxime:an aliquem alium.Increpant em̄ eos qui ſeipſos maxime amant.& vt turpe,ſui ama tores appellant.¶ Atque prauus quidem ſui gratia agere cuncta videtur ,& tanto magis,q̄, to prauior eſt.incuſant igitur ipſum quia nihil niſi ſibi agit.Probus aūt ob honeſtatem:& tan to magis ob honeſtatē,gratiaq; amici,quanto præſtabilior eſt:ſua vero negligit.¶ Ab is autē verbis non ſine ratione ipſa opera diſcrepāt,

Nam cum inquiũt oportere ſumme amare:qui
maxime eſt amicus.is autem maxime eſt amicꝰ,
qui vult cui vult bona illius gratia:ſi nullus
etiam ſcierit:at hæc ipſi ad ſeipſum maxime cõ
petũt.¶ Et cætera omnia quibus definitur ami
cus.dictũ eſt enĩ ab ipſo ea omnia quæ ad ami-
citiã attinent:& ad cæteros peruenire.Eodem
accedũt & prouerbia vniuerſa.vt anima vna.
& amicorum omnia ſunt communia.& amici
tia eſt æqualitas.& tibiæ genu propinquiꝰ.hæc
enim vniuerſa ipſi ad ſeipſum maxime com-
petunt.Maxime nanq; amicus eſt ſibi.& ſe igi-
tur ipſum maxime amare oportet.Dubitatur
autẽ merito:vtris oporteat aſſentiri:cum vtriſ
q; videatur eſſe credendum.¶ Fortaſſe igitur 31
tales ſermones diſtinguendi,determinandiq;
ſunt:quouſq;,& quonam modo ſint veri.Si
itaq; ſumpſerimus quonam vtriq; modo ſui
amatorem dicunt:fuerit forſitan manifeſtum.
¶ Qui igitur hoc reprehendendum eſſe exiſti- 32
mant:eos amatores ſui appellant,qui ſibi plꝰ
tribuũt in pecunijs,& honoribus,& volupta
tibus corporis.hæc enim ipſa multitudo affe-
ctat.& ipſis vt optimis omni ſtudio incumbit.
quapropter & in certamen veniunt.Qui igi-
tur in hiſce plus habere pergunt:ij cupiditati-
bus,& omnino affectibus, eiq; parti animæ
quæ rationis eſt expers gratificantur.tales au-
tem ſunt ipſi multi.iccirco & appellatio orta

eſt ex multitudine:quæ quidē eſt praua.ergo iuſte vituperantur ij:qui ita ſe amant.¶Non eſt autem obſcurum:vulgus eos qui ſibiipſis talia tribuūt,ſui amatores dicere conſueuiſſe. Nā ſi quis ſemper ſtudeat agere iuſta maxime omniū,aut temperata,aut quæuis cæterorum quæ a virtutibus proficiſcūtur,honeſtatēq; omnino ſibiipſi ſemper vēdicet,atq; vſurpet: hunc nemo dicet amatorē ſui,nequæ vitupe-
33 rabit.¶Magis autē videbitur talis homo ſui amator.Nā ea ſibi tribuit quæ pulcherrima, maximeq; bona.& gratificatur ei quod ſuiipſius potiſſimū,in omnibuſq; illi obtēperat. ¶Vt autē & ciuitas id eſſe maxime videtur, quod eſt potiſſimū & alius omnis conuentus: ſic & homo.amator igitur is eſt maxime ſui: qui illud amat,illique gratificatur.¶Et continens igitur dicitur & incontinens quia mens vincit,aut non vincit: propterea quod ipſa eſt hominum quiſq;.& egiſſe ipſi & ſua ſponte ea videntur quæ cū ratioue maxime egerunt. non igitur eſt obſcurū,hoc eſſe maxime vnunquēque:& hoc maxime virum bonum amare.
34 ¶Quapropter maxime ſui eſt amator,diuerſa ſpecie ab eo qui reprēhēditur:tantūq; differt, quantum vita cum ratione differt a vita cum perturbatione,& appetitio aut honeſti,aut ei⁹
35 quod conferre videtur.¶Qui ſi omnes ad cōſequendā honeſtatē & ad res agendas pulcher-

rimas decertarent,atq; contenderent:& omni bus publice ea quæ oportet,& vnicuique pri uatim maxima bonorũ ineſſent.ſiquidẽ virt⁹ eſt tale.Quare bonũ quidẽ hominẽ amatorẽ eſ ſe ſui oportet.nã & ſibiipſe & cæteris prode rit,agendo honeſta.Prauum autẽ non opor tet.& ſibi nanque nocebit & propinquis,affe ctus prauos ſequendo.ea igitur quæ vir im probus agit ab ijs diſcrepant,quę agere opor tet.At probus quæ oportet:ea & agit.mens eñ omnibus id expetit:quod eſt optimũ ſibi, & probus obtẽperat menti.¶Atqui verũ eſt illud quod de ſtudioſo dicitur:cõplura inquã ipſum agere,& amicorum,& patriæ gratia,& ſi opus fuerit:mortẽ obire.& pecunias eñ,& honores abijciet:& ea bona omnino, de quib⁹ homines decertant,ſibi vendicans honeſtatẽ. Expetet enim potius voluptatem breui tem pore vehementẽ,quã longo leuem:& vitã ho neſtam vno anno,quam quanuis multis:& vnũ actum honeſtum,magnũque:q̃ multos & paruos.Atque ijs qui pro amicis,qui pro pa tria mortẽ obeunt:hoc forſitan accidit.Ma gnam igitur ſibiipſis eligunt honeſtatẽ:abii cientque pecunias vt amici capiãt plures.hinc eñ amicus facultates:ipſe conſequitur hone ſtatem,atque ſibi maius tribuit bonum.Eun dem & circa honores modum,magiſtratuſ que ſeruabit.nam hæc omnia,amico ſuo con

cedet.eſt em̄ hoc honeſtum ipſi,ac laudabile. Merito igitur ſtudioſus eſſe videtur:antepo-nens omnibus honeſtatē. Fit etiā vt & res agē-das concedat amico:ſitque honeſtius ſeipſum fuiſſe cauſam vt agat illas amicus,quam ſi ip-ſemet agat. In vniuerſis igitur laudabilibus: ipſe ſtudioſus plus honeſtatis tribuere ſibi ip-ſi videtur. ſic igitur ſuiipſius (vti diximus) a-matorem eſſe oportet: vt ipſi autē multi ſunt, non oportet.

¶OCTAVI CAPITIS NOTÆ.

¶De iis qui primo modo ſeipſos amant:dicit euange-lium. Qui amant animam ſuam in hoc mundo:perdent eam. & de iis qui amant ſeipſos ſecundo modo:dicit pro-pheta:qui autem diligit iniquitatem:odit animam ſuam. ad quod cōſequēs eſt,vt qui ſe diligit:a vitiis abhorreat. Euangeliū Propheta.

¶OCTAVI Capitis commētarius ad literam.

30 ¶Octauum cap.quatuor cōcluſionibus,vna dubitatio-ne,& vno corollario partitum eſt. ¶Dubitatio. Vtrum oporteat ſeipſum maxime amare,aut maxime quemq̄ alium. Et videtur primo non oportere ſeipſum maxime amare. Nam eos qui ſeipſos maxime amant increpant homines,appellantque ſui amatores tanquā id turpe ſit. non igitur ſeipſum maxime amare oportet. ¶Secundo. quia prauus cuncta ſui gratia agere videtur:& eo ma-gis quo deterior eſt. incuſant enim ipſum quia nihil niſi ſibiipſi,ſuique gratia agit. probus autem contra:ob hone-ſtatem,amicique gratia agit,& eo magis quo præſtabi-lior eſt,ſua vero negligit. Sed iis que dicta ſunt:ipſa ope-ra,reſque ipſæ dicordare videtur,atq; e diuerſo ſeipſum maxime amare oportere. ¶Primo nam eum aiunt ma-xime amare oportere:qui maxime ſit amicus. at is maxi-me eſt amicus:qui maxime alicui vult bona,& illius gra-tia,etiam ſi nullus ſcierit. hæc autem ad ſeipſum maxi-me competunt. igitur oportet ſeipſum maxime amare.

¶ Secundo.cætera omnia quibus definitur amicus:ma-
xime ad ſeipſum competunt.dictum enim eſt ex iis quæ
ad ſeipſum fiunt: cætera omnia quæ ad amicitiam atti-
nent,metienda eſſe,& a ſeipſo omnia ad amicitiam ſpe-
ctantia ad cæteros deriuare, atque extendere. maxime
igiẽ ſeipſum oportet amare. ¶ Tertio.ad idipſum quod
maxime ſeipſum amare oporteat: omnes ſententiæ,o-
mniaq; prouerbia tendunt.vt anima vna,amicorum cũ-
cta cõmunia,amicitia eſt æqualitas,& amicus quid tibiæ
genu propinquius.hæc enim vniuerſa ad ſeipſum maxi
me competunt.nã maxime ſibiipſi amicus eſſe videtur.ſe
igitur ipſum,& maxime amare oportet.hæc [redacted] itaq;
merito addubitare faciunt:cui potius parti aſſentiendum
ſit,cum vtræq; rationes credibilitatẽ,ſuaſionẽq; habeant.
¶ Prima concluſio.Expedit quę dicta ſunt determinare, 31
quouſq; quo modo vera ſint:& quo modo quis ſui ama-
tor dicatur.Nam ſi acceperimus quonã modo vtrique a-
matorem ſui dicunt:cito fiet manifeſtum id de quo ambi
giẽ. ¶ Secunda cõcluſio.Qui ſeipſum non maxime ama-
re oportere dicũt,cũ ſui amatorẽ vocãt qui corpꝰ,corpo-
reaſque illecebras,& animæ partem rationis expertem
amat:qui & iuſte coarguendus,increpandus,vituperan-
duſq; eſt.Nam qui hoc reprehendẽdum putant:eos ſui
amatores appellãt qui ſibi plus pecuniarum,honorum,
& voluptatum corporis tribuunt.hæc enim ſunt quæ cõ 34
plures affectant:& quibus vt omnium optimis:totis ner
uis,omniq; ſtudio incumbunt:hinc quoque hæc in certa-
men,pluriumq; contentionem veniunt.at qui in hiſce re
bus plus habere pergũt:ii cupiditatibus,& omnino per- 35
turbationibus,illiq; animę parti quæ bruta eſt,rationiſq;
expers obſequũtur.ſunt igitur tales quos ita vocant ſui
amatores:merito obiurgandi,& tales ſunt multi:iccirco
hæc appellatio a multitudine(quæ quidem praua eſt)or
tum,primamq; originẽ duxit. ¶ Secundo.nõ eſt obſcurũ
vulgus eos ſui amatores dicere conſueuiſſe:qui ſibiipſis
talia tribuunt.nã ſi quis ſemꝑ ſtudet iuſta agere & maxi-
me omniũ aut temperata,aut quæuis aliæ,ex virtutibus
ipſis proficiſcentia,honeſtatemq; ſibiipſi omnino vendi
cet,paretq;:talẽ,multitudinis nemo dicet ſui amatorem,

neque quoque culpabit.manifeſtū eſt igitur eū multitudi
nem amatorem ſui appellare:qui corpus,& corporis af-
33 fectiones ſequitur,ꝗque is merito ſit arguendus.¶ Ter-
tia concluſio.Qui ſeipſum maxime amare oportere de-
fendunt:amatorē ſui appellant qui honeſtatē ſequitur,&
quod in ipſo eſt optimum maxime amat,colitque,atque
curat.¶ Primo.nā is homo magis ſui videtur amator,ꝗ
ea ſibi tribuit,quę pulcherrima maximeque bona ſunt:&
qui obſequitur ei quod ſuiipſius eſt optimū.eiqꝫ in omni
bus ille obtemperat.qui autē honeſtatē ſequitur,& quod
in eo præſtantiſſimū eſt amat ac colit:ſibi tribuit ea quæ
pulcherrima,maximeque bona ſunt,& ei quod ipſius eſt
optimū obſequit,atque obtēperat.iure igit maxime ſuiiſ-
pſius amator is dicitur.¶ Secūdo.quēadmodū ciuitas,&
oīs alia ſocietas maxime id eſſe videt qđ ſui optimū eſt:
ſic & homo.ergo amator ſui maxime is dicet,ꝗ id qđ ſui
optimū eſt,amat,eique obſequitur.¶ Tertio.quia homo
maxime id quod mens facit:maxime facere dicit.vt ho-
mo continens,aut incontinens dicitur:quia mens aut vin
cit,aut non vincit.quaſi ea ipſa mens vnuſquiſque homi-
nū vel maxime ſit.& maxime ea homines ſūa ſpōtē egiſ-
ſe videntur:quæ cum mente,rationeque egerunt.nō igi-
tur obſcurū eſt mentem eſſe vel maxime vnunquēque:&
hāc maxime virū bonum amare.quare maxime ſuiipſius
34 eſt amator.¶ Corollarium.Quapropter qui maxime ſui-
ipſius amator eſt:tam varia ſpecie ab amatore ſuiipſius ꝗ
reprehenditur,tantūque diſtat atque differt:quantum vi
ta cū ratione differt,a vita cum perturbatione,& quātum
35 appetere qđ honeſtū eſt,& qđ videatur ꝓdeſſe.¶ Quar
ta concluſio.Bonum hominem eſſe ſui amatorem expe-
dit:malū autē eſſe ſui amatorem expedit minime.Nam ſi
omnes homines ad conſequēdam honeſtatem,& ad res
præclariſſimas agendas decertarent,atque contenderēt:
omnibus ea quæ publice expediunt,& ſingulis particula
tim:maxima bonorum contingerent,ſiquidem virtus ta
le,magnumque bonum eſt.ergo bonum hominem eſſe
ſui amatorem expedit,nam & ſibiipſe,& cæteris,honeſta
agēdo ꝓderit.Sed qđ prauū nō oporteat ſui eſſe amato-
rē;hoc ideo eſt,quod ſi vir prau⁹ ſui ſit amator,& ſibi nō-

cebit,& propinquis,affectus prauos proſequendo.ea enĩ quæ vir improbus agit:ab iis diſcrepant que agere oportet.at vir probus quæ oportet ea & agit,nã mens omnis id expetit quod ſibi optimum eſt & probus menti obtemperat.¶ Secundo.quia verum eſt & illud quod de ſtudioſo adducitur:ipſum ſcilicet complura,& amicorum & patriæ gratia agere.& ſi opus etiam fuerit,præclare mortem oppetere.Studioſus enim:& pecunias,& honores,& ea omnino bona de quibus homines inter ſe digladiantur,concertantque,& plane inſaniunt,abiiciet:ſibiipſi vendicans honeſtatem.expetetque potius voluptatem breui tẽpore veram,atque vehementem:q̃ longo tempore leuẽ.& vitã vno anno honeſtam:q̃ qualemcũque & multis.& vnum actũ honeſtum,magnũque:quam multos ſed minutulos.quod forſitan eis qui pro amicis,quique pro patria mortem obeunt:obtigit.Eligent ꝑfecto ſtudioſi præclaram ſibi honeſtatem,& pecunias abiicient,quo plures accipiant amici.& hinc quoque amicus facultates:ipſe vero conſequitur honeſtatem,ſibique maius tribuit bonum.& hũc,eundemque morẽ circa magiſtratus ſeruabit.nam hæc omnia amico ſuo concedet.hoc enim ipſi magis honeſtum,atque laudabile.merito itaque videtur:ſtudioſus omnibus anteferens honeſtatem.quinetiam interdum in rebus agendis ſibiipſi præferet amicum.eritque interdũ pulchrius,quã ſi ipſemet agat,amico cauſam agẽdi fuiſſe.in cũctis igitur laudabilibus vir ipſe ſtudioſus:plus ſibiipſi honeſtatis tribuere videtur.fitque pariter quemadmodum & aſtruximꝰ:vt virum ſtudioſum ſuiipſius eſſe amatorem expediat.at ſui eſſe amatorem,quemadmodũ multi ſibiipſis ſunt:non expedit.

¶ De amicis felicis,& quibꝰ indigeat.Ca.IX.

Eſt autẽ controuerſia & de ipſo feli- 36
ce:ſi indigeat amicis necne.Non eſ-
ſe enim(inquiunt)ipſis beatis,& ex
ſeſe ſufficientibus opus amicis.in-
ſunt enim ipſis omnia bona.Cum igitur ex ſeſe

ſint ſibi

ſint ſibi ſufficientes, nullius indigẽt rei. Amicum autem inquiũt, cum ſit alter ipſe: ea afferre amico, quæ ipſe per ſe amicus conſequi nequit. Vnde & hanc ſententiam dicũt. Fortuna cum bona eſt: amicis cur opus? ¶ At abſurdo ſimile eſt: vniuerſa bona tribuentes felici, amicos ipſi non tribuere: quod externorum bonorũ maximum eſſe videtur. ¶ Quod ſi ad amicum conferre potius, q̃ accipere beneficia ſpectat, atque ad virum bonum, virtutẽque, dare beneficia pertinet, magiſque honeſtum eſt amicis q̃ alienis largiri, beneficiaque conferre: vir ſtudioſus iis indigebit profecto, qui largitionis beneficia ſunt accepturi. Quapropter & quæritur vtrum proſperis ĩ rebus, an in aduerſis opus ſit magis amicis, vtpote cum & is qui mala fortuna vtitur, iis ĩdigeat qui beneficia conferẽt, & iis qui proſpera fortuna fruuntur: iis ſit opus, apud quos beneficia collocabunt? ¶ Eſt etiam forſitan abſurdum: beatum ipſum ſolitariũ facere. nemo enim expetet per ſe bona cuncta habere. nam homo, ciuile animal eſt, & cum aliis aptum vna viuere. hoc igitur cõpetit & felici. habet enim ea omnia, quæ natura ſunt bona. Conſtat autem melius eſſe cũ amicis, probiſque: q̃ cum extraneis ipſum, & quibuſuis conuerſari. Amicis ergo beato eſt opus. Quid igitur illi primi dicunt: & qua parte vera loquuntur? ¶ An quia vulgus eos ami-

eos eſſe putat qui vtiles ſunt?talibus igitur nō
indiget ipſe beatus:quippe cum ipſi omnia
bona inſint.Nec etiam iis qui ob voluptatem
amantur aut per parum.nam cū ſit ipſius vita
iucūda:aduentitia non indiget voluptate.at-
que cū amicis talibus haud indigeat:non vi-
detur indigere amicis.hoc autem non eſt forſi-
tan verum.¶ Nam in principio dictum eſt feli- 38
citatem operationem eſſe quandā.Conſtat aūt
operationē ipſam fieri:& non vt quandā rem
eſſe,quæ poſſidetur.qꝫ ſi felicem eſſe in viuen-
do ac operando conſiſtit:boni autē operatio,
ſtudioſa & iucunda per ſe,vt initio diximus:
reſque propria ex iis eſt quæ delectant,atque
magis propinquos q̄ noſipſos,& actus illo-
rū,q̄ noſtros poſſumus contēplari.ſtudioſorū-
que hominū actus ſi ſint amici:iucundi ſunt
ipſis bonis(habent em̄ ambo ea quæ ſunt natu
ra iucunda)beatus profecto talibus indigebit
amicis:ſi expetit actus bonos & proprios con-
tēplari,taleſque ſunt ipſius boni:ſi ſit amicus.
Arbitrantur autem homines,felicem iucunde
viuere oportere.Solitario igitur,difficilis eſt
vita.¶ Non eſt enim facile per ſeipſum conti-
nuo operari:cum aliis vero atque ad alios,fa-
cile eſt.Erit igitur operatio continua magis,cū
ſit per ſeipſum iucūda.quod quidē eſſe circa
beatū ipſum oportet.Studioſus enim hoc ipſo
quo ſtudioſus eſt:gaudet quidē iís actibus,qui

a virtute proficiſcuntur.moleſte autẽ fert eos, qui a vitijs prodeunt:perinde atque muſicus delectatur quidem eleganti cantu: offenditur autẽ prauo.¶ Fuerit etiã & quędã virtutis exercitatio ex conuictu bonorum:vt & Theognidi placet.¶ Naturalius autem conſiderantibꝰ: ſtudioſus amicꝰ expetibilis eſſe natura ſtudioſo videtur.diximus eñ id quod eſt bonũ natura,ſtudioſo bonũ,& iucundũ eſſe per ſe.Diffiniunt autẽ ipſum viuere animaliũ quidẽ,potentia ſenſus.hominũ autẽ ſenſus,vel intellectionis.potentia vero ad operationẽ reducitur:& ipſum præcipuum in operatione conſiſtit.Ipſum autem viuere videtur proprie eſſe ipſum ſentire,vel intelligere.at ipſum viuere de ijs eſt,quæ ſunt per ſe bona atque iucunda. eſt eñ definitũ.definitũ autẽ natura eſt bonũ. Quod vero natura eſt bonũ,id & bono eſt bonũ.quapropter oĩbus iucundũ eſſe videtur. Non oportet autem vitã ſumere prauã atque corruptã:neque in doloribus conſtitutã.indefinita nanq; eſt talis:quẽadmodũ ea quę inſunt ipſi.Eritq; hoc manifeſtũ magis in ſequẽtibus de dolore.Si vero ipſum viuere bonum eſt:& iucundum etiam eſt.quod vel ex eo videtur: quia omnes appetunt ipſum & maxime boni atque beati:his eñ viuere maxime eſt expetibile,& horum vita eſt beatiſſima.Qui autem videt,videre ſentit,& qui audit,audire:& qui

ambulat,ambulare:& in cæteris ſimiliter eſt ali quid ſentiens nos operari. ſentire vero nos ſentire:&intelligere nos intelligere poſſumus. quod quidē eſt nos eſſe.eſſe em̄,ſentire vel intelligere.ſentire autē ſe viuere.de iјs eſt,quæ per ſe ſunt iucunda.vita nanque natura eſt bonū.bonū autē ſibi quēpiam ineſſe ſentire,voluptate afficit.Ipſum vero viuere expetibile eſt, & maxime bonis:propterea ꝙ eſſe bonum eſt ipſis,atq; iucundum.ſentientes enim id quod eſt per ſe bonum:voluptate afficiunť.At ſtudioſus vt erga ſeipſum:ſic ſeſe habet & ad amicū.amic⁹ em̄ eſt alter ipſe.vt igituř ſeipſum eſſe eſt vnicuique expetibile:ſic & ſuum amicū eſſe,vel ſimiliter.Eſſe autē ideo eſt expetibile:quia ſibi bonū eſſe ipſum ſentit.at talis ſenſus iucundus per ſeipſum eſt. ſentiat ergo & ipſum amicū eſſe oportet.hoc autē fieri poteſt, cū ipſo ſimul viuendo,& verba mentemque cōmutando.Sic em̄ in hominibus dici videtur ſimul viuere:& non(vt in pecoribus)eodē in loco paſci. ¶ Si igitur ipſum eſſe per ſe eſt expetibile viro beato,cum natura ſit bonū atque iucundum:ſimile autem eſt & amici ipſius eſſe. amicus etiam ex iјs eſt profecto,quæ expetibilia ſunt beato.at quod eſt expetibile beato, id aſſit ipſi oportet, vel egens erit hac parte.Opus eſt igitur ei qui felix futurus ſit:ſtudioſis amicis.

¶NONI CAPITIS NOTÆ.

36 ¶Theodorus Atheus amicitiam ſuſtulit:eamque neque bonã,neque malã eſſe dicebat.nam inquit,neque ſapientibus,neque inſipientibus prodeſt.ſiquidem ſapientes cũ ſibiipſis ſufficiant,non indigent amicis.neque inſipientes quidem:vt qui illis vti neſciant.ſed longe ſecus eſſe,hic Theodorus
38 Ariſtoteles demonſtrat,& felici opus eſſe amicis.¶Definitum,determinatum:ꝙ a forma,& ſpecie vniuſcuiuſque rei ſuapte natura procedit.Malum autem indeterminatum,& contra naturam.neque tantum errare contingit quin & amplius.hinc homines, Ariſtoteles

Cum ſcelus admittunt,ſupereſt conſtantia.quid fas,
Atque nefas:tandem incipiunt ſentire peractis
Criminibus,tamen ad mores natura recurrit
Dãnatos. Et hoc plane ideo eſt(vt inquit ſatyricus)ꝙ
Mobilis,& varia eſt ferme natura malorum.

Iuuenalis ſatyra.13.

¶NONI capitis commentarius ad literam.

36 ¶Nonũ cap.duabus cõcluſionibus,& vna dubitatione partitum eſt.¶Dubitatio,Vtrum felix indigeat amicis, nec ne?Et inquiunt felici minime opus eſſe amicis. ¶Primo,quia iis opus amicis nõ eſt,qui ſibiipſis ſufficiẽtes ſunt.at felices ſibiipſis ſufficiunt:adſunt enim ipſis oĩa bona.igitur felices nõ amicorũ modo,ſed ne vllius quidẽ rei indigent.¶Secundo.cum amicus ſit alter ipſe,& ea ſo leat afferre amico quæ ipſe amic⁹ per ſe conſequi nequit: cur(vt & prouerbiũ habet)cũ deus abũde det bona,amicis eſt opus?nõ videtur igitur felici opus eſſe amicis.Sed ex oppoſito videtur felici opus eſſe amicis.¶Primo,quia abſurdo ꝑſimile videſ:felici omnia bona tribuere,nõ autẽ tribuere amicos,qui externorũ bonorum maximũ eſſe videntur.¶Secundo.ſi amici eſt potius beneficia conferre,ꝗ accipere:itidẽ,& ſtudioſi ipſiuſꝗ virtutis dare bñficia,ſitꝗ magis honeſtũ amicis beneficia largiri:vir profecto ſtudioſus,atꝗ felix iis indigebit amicis,qui ei⁹ bñficia ſint accepturi.at amici,& ſtudioſi,& virtutis poti⁹ officiũ eſt bñficia cõferre,& magis honeſtum eſt illa conferre amicis.indiget igitur ipſe ſtudioſus,atꝗ felix amicis.Quapropter quæri ſolet quibus in rebus,proſperis ne an aduerſis magis opus ſit amicis;quaſi cũ is quidẽ q aduerſa

vtitur fortuna,tum qui ſecunda proſperaque, indigeat amicis .is quidem qui aduerſa laborat:iis indigeat amicis,qui beneficia conferant.& qui ꝓſpera:iis in quos bñficia collocẽt.¶ Tertio.quid abſurdum,rationiq; incõſonum eſt:beatũ ipſum ſolitariũ facere.nemo enim expeteret,per ſeipſum,ſolitariuſq; vel cũcta bona poſſidere.nã homo ciuile animal eſt,& cum aliis ſuapte natura natũ conuiuere.competit igitur felici,& cũ aliis viuere.habet enim omnia quæ natura bona ſunt.at perpalã eſt ipſi felici melius eſſe cum amicis,atq; probis,q̃ cum extraneis, & quibuſuis hominum conuerſari.felici igitur opus eſt amicis.Sed nunc quid verum dicant:qui primas tuentur partes,nobis vidẽdum eſt.¶ Prima concluſio.Felicibus haudquaq̃ opus eſt aut vtilibus,aut delectabilibus amicis. 37 Nam ii ſunt quos vulgus appellat amicos,quibus ideo non indiget beatus:quia oĩa bona,omniſq; vtilitas ſibi adeſt.Verum neq; iis amicis qui ob voluptatẽ amãtur,aut perparum admodũ.nã cum ipſius felicis vita per ſeipſam iucũda ſit:aduẽtitia nõ indiget voluptate.&cũ talibus nõ indigeat amicis,videtur iis qui primas partes defenſant:icc irco nõ indigere amicis.quod non plane verum eſt.¶ Secunda concluſio.Felix:ſtudioſis indiget amicis. 38 ¶ Primo quia in principio huius moralis inſtitutionis dictum eſt,felicitatẽ operationẽ eſſe quandã.& operatio ipſa fit(quẽadmodũ perſpicuum eſt)neq; eſt vt res aliqua quæ facta poſſidet.& felicem eſſe in viuendo,ac operãdo:& bona quidẽ,& iucunda exiſtit.nam ſtudioſi operatio per ſeipſam ſtudioſa,iucundaq; eſt:vt iam quoq; a principio dictum eſt.ſtudioſa enim operatio inter delectabilia,maxime delectare propria res eſt.cum ergo ita ſit:& nos magis propinquos,eoſq; qui nobiſcum verſantur q̃ nos ipſos contẽplari poſſimus,& eorũ operationes magis q̃ noſtras.ſtudioſorum igitur hoĩm(& præſertim vbi erunt amici)ſtudioſæ operationes ipſis ſtudioſis inuicẽ oppido delectabiles erũt,atq; iucundæ.habent enim ambo ea quæ ſuapte natura iucũda ſunt.felix igitur talibus indigebit amicis:ſi cõtẽplari maxime expetet actus ſtudioſos,beatæq; vitæ ꝓprios.ſunt etenĩ ipſius ſtudioſi actus tales;tum maxime vbi fuerit amicus.¶ Secundo.

arbitrantur omnes felicem,iucũde viuere oportere.at ſolitario difficilis eſt vita.eliget igitur felix aliquos,cũ quibus conuiuat amicos.¶ Tertio.nõ eſt facile per ſeipſum continue operari,at cum aliis,atque ad alios facile eſt.erit igitur cũ amicis operatio magis continua:cum & cũ ipſis ſit magis ſecundũ ſeipſam iucunda.verũ id circa beatum ita eſſe oportet.nã ſtudioſus quaten⁹ ſtudioſus eſt:iis actibus gaudet,qui a virtute ꝓficiſcũtur.& moleſte eos fert qui a vitiis manant:haud ſecus ac muſicus emodulato delectatur concentu,perſtrepente autẽ offenditur,atque prauo.indiget igitur felix:ſtudioſis amicis.¶ Quarto.ex conuictu,conſuetudineque amicorũ:quædam fit virtutis exercitatio,vt & Theognidi placet.expediunt igitur tales & felici.¶ Quinto.ſi naturalius conſideramus:videbitur ſtudioſus amicus ipſi felici natura expetibilis eſſe.nã dixim⁹ quod natura bonũ eſt:ſtudioſo bonũ,iucundũque per ſe eſſe.& diffiniũt ipſum animaliũ viuere:potentiam ſenſus habere.viuere aũt hoĩs:habere potẽtiã aut ſenſus,aut intellectionis.potentia aũt ad operãdũ exiſtit,ad operationẽque refertur:& ipſum viuere præcipuũ in operatione conſiſtit.ipſum enim viuere ꝓprie eſſe videtur:aut ipſum ſentire,aut intelligere.& viuere de iis bonis eſt:quæ natura & per ſe bona ſunt,ac iucũda.eſt eñ definitũ.definitũ autẽ natura bonũ eſt.qđ vero natura bonũ:& id quoq; ſtudioſo bonũ eſt.quapropter viuere,non abre videt̃ omnibus eſſe iucundũ.verũtñ non oportet id viuere,eãq; vitã accipere que praua,corruptaque ſit:aut in doloribus conſtituta.indefinita enim talis vita eſt:queẽadmodũ & ea quæ tali vitæ inſunt,quod & in ſequẽtibus euadet manifeſtius,cũ de dolore aget̃.& ſi ipſum viuere bonũ eſt:nõ minus etiam & ipſum iucundũ eſt.quod vel hinc perſpici licet:ꝙ omnes,ipſum viuere appetunt,& maxime boni,atque beati.his enim viuere maxime expetibile:& horũ vita beatiſſima eſt. Rurſ⁹ qui videt,ſentit videre,& q audit audire,& q ambulat:itidẽ ſentit ãbulare:& in cęteris ꝯſimiliter eſt aliquid nos operari ſentiẽs.ſentire eñ nos ſentire,& ĩtelligere nos intelligere poſſum⁹.hoc aũt, ſentire eſt nos eſſe.eſſe eñ:nobis ſentire,aut ĩtelliger̃ per ſe ẽ, at ſentire ſe eſſe,atque viuere;ex iis bonis ſunt,quæ per ſe

ſunt iucunda.vita enim natura bonum eſt.& natura bonum ſibi quępiam ineſſe ſentire,periucundum eſt.& pręſertim maxime bonis,ipſum viuere expetibile eſt.quandoquidem eſſe ipſum ipſis maxime bonum,iucundumq́ʒ eſt.& id ſentientes ſibi adeſſe per ſe bonum:voluptate afficiuntur.at ſtudioſus vt ad ſeipſum:ita quoque ſeſe habet ad amicum.eſt enim amicus alter ipſe.igitur vt ſeipſum eſſe vnicuique expetibile eſt:ſic & amicum eſſe,aut propemodum ſimiliter.at vero eſſe ideo felici vel maxime expetibile eſt,ꝙ ſibiipſi eſſe,bonū eſſe ſentit,talis eñ̄ ſenſus ꝑ ſeipſum iucūdus eſt:ſentiat ergo & ipſum amicum eſſe,oportet.hoc aūt aliter fieri nō pōt:ꝙ̄ cum ipſo viuendo,& verba mētemque cōicando.ſic eñ̄ agēdo in hominibus viuere dicitur:& nō queādmodū in pecoribus ꝙ eodē in loco paſcantur.felici igitur:ſtudioſis opus eſt amicis.Sexto,ſi ipſum eſſe per ſe eſt expetibile beato,cū natura ſibiipſi ſit bonū,atque iucundū:& eſſe amici ſimile eſt,ſimiliter ipſi beato natura bonū,atq́ʒ iucūdum.& amic⁹ etiā ex iis quæ per ſe expetibilia ſunt beato:ipſi profecto beato expetibilis eſt amicus,at quod expetibile eſt beato:vt id ipſi adſit oportet,alioqui hac parte mancus,indigenſque erit beatus,opus igitur eſt ei qui felix futurus ſit:ſtudioſis amicis.

¶De numero amicorum. Cap.X.

SVnt ne igitur quāplurimi faciendi amici,an(vt de hoſpitalitate dictū concinne fuiſſe videtur. 39
Hoſpite ne careas:hoſpes neq́ʒ pluribus eſto)
ſic & ad amicitiā accōmodabitur:neque ſine amicis eſſe,neque rurſus nimiū multos habere amicos.¶Ad eas igitur amicitias quæ ſunt 40
ob vtilitatem:& valde id quod dictū eſt accōmodatū eſſe videbitur.¶Multis eñ̄ viciſſim ſubminiſtrare:laborioſum eſt,neq́ʒ ad hoc agē

dũ facultates ipſæ ſufficiunt.plures igitur iјs qui ſunt ad facultates proprias ſatis:ſuperuacanei ſunt,atque ad bene viuendũ impedimẽto.non ergo opus eſt ipſis.iј quoque qui cõparantur ob voluptatẽ:ſufficiunt pauci,vt in
41 epulis condimentũ.¶ At ſunt ne ſtudioſi plurimi cõparandi? An & multitudinis amicorum eſt quidã numerus:perinde ac ciuitatis? Nec eñ decẽ ex hominibus,ciuitas conſtare poteſt:nec etiã eſt ex centũ milibus adhuc ciuitas.ſed quantitas non eſt forſitan vna quædã determinata.ſed omnis ea quæ eſt media inter quaſdã multitudines definitas.& amicorũ igitur multitudo quædã eſt definita.¶ Atq; iј fortaſſe ſunt plurimi,cũ quib⁹ quiſpiã viuere poteſt.hoc enim ad amicitiã pertinere maxime
42 videbatur.¶ Fieri autẽ non poſſe vt vna cũ multis quiſpiã viuat,ſeque multis impertiat, non eſt obſcurũ.¶ Præterea illos etiã inter ſeſe amicos eſſe oportet,ſi ſimul oẽs victuri ſunt:, hoc autẽ difficile eſt in multis.¶ Eſt etiam perdifficile,gaudere familiariter cum multis,atq; dolere. concurrere eñ hæc ſimul poſſunt:cũ vno inquã dolere,& cũ altero gaudere.¶ Forſitan igitur bene eſt non quærere q̃ plurimos amicos habere;ſed quot ad cõmunẽ vitã habendã ſufficiunt.¶ Neque eñ poſſe videtur: multis vehementer amicũ eſſe. Quapropter neque adamare plures,exuperatio enim quę-

dam amicitiæ eſt.hoc autem eſt ad vnũ.Et ve-
hementer igitur amare,ad paucos erit:hoc &
in ipſis rebus ita ſe habere videtur,amicitia
nanque ſedalitia, non fiunt multi amici. &
quæ fama celebrãtur, inter duos fuiſſe dicun
tur.¶ Qui vero multos amicos habent & o- 43
mnib⁹ ſeſe familiariter offerunt:iȷ nemini ami
ci eſſe videntur,niſi ciuiliter,quos &placidos
appellant.fit igitur vt ciuiliter multis ſit quiſ
piam amicus:etiam ſi nõ ſit placidus,ſed ve-
re vir probus.ſed ob virtutem & ſeipſos ami-
citia:non eſt ad multos.amabile autem eſt;&
paucos inuenire tales.

DECIMI CAPITIS NOTÆ.

¶ Myrias myriados,decẽ milia.& ita vſus eſt Argyro- 41
pylus. Leonardus autẽ videtur vſus pro centũ milibus.
Ad paucos,q̃a ad duos q̃ ſe vehemẽter reciproce amãt. 42

¶ DECIMI capitis cõmentarius ad literã,

¶ Decimũ cap.duabus quæſtionibus,& tribus concluſio 39
nibus partitũ eſt.¶ Prima quæſtio. An q̃plurimi ſibi cõ
ciliandi ſunt amici:an potius pauci:quẽadmodũ & de-
hoſpitalitate id quoque eleganter dictum eſt.
Hoſpite ne careas:hoſpes neque pluribus eſto.
Id videlicet ad amicitiã accõmodando:vt neque ſine ami
cis ſimus,neque rurſus nimiũ multos habeamus amicos, 40
¶ Prima concluſio. Ad eas amicitias quæ ob vtilitatẽ,aut
voluptatẽ comparãtur:id recte accõmodatũ iri videtur:
neque in hiſce amicitiis,cõ pluribus opus eſſe amicis. Nã
in amicitiis ob vtilitatẽ multis viciſſim ſubminiſtrare la-
borioſum eſt:neque ad id agendũ facultates ipſæ ſuppe-
tunt.plures igitur ea amicorũ copia,quæ ad ꝓprias facul
tates ſatis eſt:ſuperuacanei ſunt,atq; ad bene viuẽdũ plu
rimo ſunt impedimẽto.non igitur opus eſt illis.& ii ami-
ci qui comparantur ob voluptatẽ,ſufficiunt pauci,perin-

de atque in epulis condiendis pauca ſatis ſunt ad condimentum. non igitur ad eas amicitias quæ ob vtilitatem, aut voluptatem comparantur: q̃plurimis opus eſt amicis.

41 ¶ Secunda quæſtio. An in amicitia ſtudioſa plurimi comparandi ſint amici: videtur ita eſſe. ¶ Primo. quia huiuſmodi amicorū multitudo: vt multitudo ciuitatis eſſe videtur, ſed ex decē hominibus ciuitas non cōflatur, neque rurſum conflatur ciuitas ex centum milibus. neq̧ forte ciuitatis quātitas: quanta ſcilicet eſſe debeat, vna eſt, neque determinata. ſed omnis ciuitas ea eſt multitudo: quæ eſt inter quaſdam multitudines determinatas. igitur & amicorum multitudo quędam eſt: hoc pacto determinata.

42 ¶ Secundo fieri poteſt vt ii ſint plurimi: cū quibus quiſpiam viuere poteſt. at hoc ad amicitiā vel maxime pertinere videt̃. cōtingit igitur in amicitia etiā ſtudioſa: plurimos ſibi cōparare amicos. ¶ Secūda cōcluſio. In amicitia ſtudioſa haud plures comparandi ſunt amici. ¶ Primo. quia haud quaq̃ obſcurum eſt fieri nō poſſe vt vnā: pariterq̧ cum multis quiſpiā viuat: ſeq̧ multis totū impertiat. in ſtudioſa igitur amicitia: non cōplures comparandi ſunt amici. ¶ Secundo. ſi complures eidem comparandi ſunt amici: oportet illos inter ſeſe eſſe amicos ſi ſimul conuicturi ſint. atqui in compluribus id reperiri: admodum difficile eſt. ¶ Tertio: perdifficile eſt congaudere familiariter multis, multiſq̧ condolere: quin immo hæc ſimul concurrere poſſint ſi multos admittas amicos, vt cum vno dolendū ſit, cum altero vero gaudendū. non videtur igitur in amicitia ſtudioſa: multis opus eſſe amicis. ¶ Quarto. quia bonum, expedienſque videtur non quærere q̃plurimos amicos habere: ſed quot ad communem vitam degendam ſufficiunt. ¶ Quinto. quia poſſibile non videtur vt vnus, idemque multis vehementer amicus ſit. & hinc quoq̧ ſimili pacto euenit vt in re amatoria haudquaq̃ vnus vehementer plures adamare poſſit. at amicitia in quadam exuperatioē, vehementiaque eſt. hæc autem eſt ad vnum. igitur vehementer amare, & amicitia ad paucos erit, & nequaquã ad multos: & reuera ſic & a parte rei experientia compertum eſt. nam amicitia ſodalitia non fiunt multi vehementer amici; ſed

eiuſce amicitiæ quas famæ celebritas reddit inſigniores:
continue inter duos fuiſſe memorantur. vt inter Theſeũ
& Pirithoum, inter Eurialum & Niſum, inter Achillem
& Patroclum, inter Agamemnonium Oreſtem & Pyla
dem, inter Pythiam & Damonem. non a ratione igitur
alienum eſſe videtur; ꝙ in amicitia ſtudioſa non multi
quærantur amici. ¶ Tertia concluſio. Amicitia ciuili cõ- 43
plures licet, & decet habere amicos, Nam qui multos ami
cos habent, & omnibus ſeſe familiariter offerunt: ii eorum
nemini amici eſſe videntur niſi ciuiliter, quos quidem ci-
uiles amicos, placidos appellare ſolent. ſit igitur vt multis
quiſpiam ciuiliter ſit amicus, quãuis etiam multis placi-
dus non eſſet, dummodo plane vir bonus eſſet. Sed ami-
citia quæ eſt ob virtutẽ, & ob ſeipſos: ad multos non eſt.
ſed amabile eſt, rẽque bene agi putandũ eſt: paucos etiam
reperire tales.

¶ In qua fortuna ſint habendi amici. Cap. XI.

AT vtra in fortuna magis op⁹ eſt ami 44
cis: vtrũ in proſpera an in aduer-
ſa? ¶ In vtraque nanque quærũtur. 45
Nam & qui fortunã habent aduer-
ſam: indigent ope. & qui ſunt in rerũ proſperi
tate eorum indigent quibuſcum viuent, & in
quos beneficia conferent. volunt em̃ largiri,
beneficiaque conferre. ¶ Amicos igitur habe-
re neceſſarium quidem eſt magis in aduerſa 46
fortuna. Quapropter hic vtilibus amicis eſt
opus: honeſtius autẽ eſt, in proſperitate fortu-
næ; iccirco & bonos quærunt. in hos enim be-
neficia cõferre, atque cum his vna degere: ma
gis eſt expetibile. ¶ Eſt enim & ipſa præſentia 47
amicorum iucũda in vtraque fortuna, nam le-

uantur ipſi dolentes cũ dolentibus ipſis ami‑
cis. Quapropter & dubitauerit quiſpiã ſi do‑
loris vt oneris amici participes fiunt? an hoc
quidẽ non fit, ipſorum autem præſentia cũ ſit
iucunda, condolẽdique ſenſus minuit ipſum
dolorẽ? Verũ ſi ob hæc, aut ob aliquid aliud
leuãtur: miſſum faciamus. id quod dictum eſt
euenire ſane videtur: ipſorum autẽ præſentia
immixta quædam eſſe videtur. Nam aſpicere
quidẽ amicos, iucundum eſt: præſertim ei qui
calamitatibus premitur, fertque præſidiũ ali‑
quod aduerſus dolores. Conſolationem enĩ
ipſe amicus & aſpectu, & verbis afferre po‑
teſt: modo ſit dexter. ſcit nãque mores: ex qui‑
bus gaudet atque dolet. ¶ At ſentire ſuas ob
ærumnas dolere amicũ: affert dolorẽ. Nam o‑
mnes fugiunt ſe cauſam doloris eſſe amicis.
quapropter viriles quidẽ natura cauent: ne a‑
mici ſecũ cõdoleãt. & ſi non exuperent indo‑
lentia: dolorẽ quo illi afficiuntur non ferunt.
atque omnino ſimul plorãtes mœrenteſque
non admittunt: quia nec ipſi ſunt propenſi ad
luctus. Mulierculæ vero & huiuſcemodi viri,
gaudent ijs qui vna cũ ipſis gemunt: & amant
eos tanq̃ amicos, & condolentes. oportet au‑
tem omnibus in rebus præſtabiliorem imita‑
ri. At amicorũ proſperis rebus præſentia &
voluptatem affert omni in actu, & cogitatio‑
ne delectat, quod in ipſius bonis lætantur.

¶ Quapropter videbitur oportere in proſpe-
ritatibus quidẽ prompte vocare amicos . eſt 48
enim honeſtum, beneficum eſſe: in aduerſitati-
bus autẽ pigre. minime nãq; facere participes
malorũ ipſos oportet. Vnde & illud dicitur.
Sat eſt grauis, triſtiſque: ſine me ſors premat.
Maxime tamen vocandi ſunt tunc amici, cum
parua ſuſcepta moleſtia, multũ prodeſſe poſ-
ſunt. contra autẽ fortaſſe congruum eſt: ad ca-
lamitoſos quidẽ ire non vocatũ, & prompte.
eſt em̃ amici beneficia conferre: præſertim in
eos qui indigent, & anteq̃ illi requirant. vtriſ-
q; nanq; honeſtius, atq; iucundius eſt. Ad for-
tunatos autẽ prompte quidẽ accedere ad ope-
randũ vna cũ illis. Eſt em̃ ad hæc opus amicis:
lente autẽ pro beneficijs conſequẽdis: non eſt
em̃ honeſtũ vtilitatis ſuæ cauſa properare. Ca-
uenda autẽ eſt forſitan opinio iniucunditatis
in repellendo: accidit em̃ nonnunquam. præ-
ſentia igitur amicorum in vniuerſis expetibi-
lis eſſe videtur.

¶ VNDECIMI CAPITIS NOTÆ.

Ariſtoteles ¶ Ariſtoteles virile nõ putat muliercularũ more lachry-
Dominus mas fundere, plangere, & eiulari, neq; virile eſt: virilibus 47
Hieruſalẽ tñ pietas inuenit lachrymas. vt fleuit dominus ſup̱ Hie-
Lazarus. ruſalẽ, fleuit ſuper Lazarũ cũ eum fœtentẽ reuocauit ad
vitã. & viſus eſt lachrymari ſæpe: ridere nunq̃. lachrymę
em̃ plerunque ſunt magnæ humanitatis ſignum, & eæ
præſertim quæ ex pietate prodeunt.

¶ VNDECIMI capitis commentarius ad literã.

¶ Vndecimum cap. vna quæſtione, duabus conclu- 44
ſionibus, & duobus corollariis partitum eſt. ¶ Quæ-

ſtio. In qua fortūna, proſpera ſcilicet an aduerſa magis
45 opus eſt amicis? ¶ Prima concluſio. In vtraque fortuna
parandi ſunt amici. nam qui duram, aduerſamque expe-
riuntur fortunam, amicorum indigent ope. & quos re-
rum proſperitas, ad rerum culmen euehit: iis indigent a-
micis cum quibus viuant, & in quos beneficia conferant.
46 volunt enim elargiri, beneficiaque conferre. ¶ Primum
corollarium. Quo fit vt in aduerſa fortuna amicos habe-
re magis neceſſarium ſit: in ſecundis autem rebus hone-
ſtius. nam in rebus aduerſis vtilibus amicis opus eſt: in re-
rum autem proſperitate, boni quæruntur amici, nam in
hos beneficia conferre, atque vna cum his degere: magis
47 expetibile eſt. ¶ Secunda concluſio Præſentia amicorum
in vtraque fortuna: cum aduerſa, tum ſecunda, iucūda eſt.
Nam in aduerſa fortuna: leuantur ipſi dolentes condo-
lentib9 amicis. & proinde quæri ſolet, an amici doloris (ve
portandi oneris) participes fiant: cum alter alterum alle-
uiat? an id quidem non hoc modo fiat, ſed quoniam ipſo-
rum præſentia cum ſit iucunda, ipſeque condolendi ſen-
ſus: imminuit dolorem? Verum impræſentiarum an ob
hæc quæ allata ſunt, an ob aliud quicq̄ alleuientur: miſ-
ſum faciamus: tametſi ob idipſum quod dictum eſt, ratio
nabiliter id euenire videatur. nam ipſorum præſentia lu-
gubribus rebus immixta: cauſa alleuiationis eſſe videtur.
aſpicere enim amicos iucundum eſt, præſertim ei qui ca-
lamitatibus premitur, fertque præſentia aliquod aduer-
ſus dolores præſidium. adde ꝙ conſolationem ipſe ami-
cus, & aſpectu, & verbis afferre poteſt, modo affabilis ſit,
atque dexter. ſcit enim amic9, amici mores: ex quib9 gau-
det, doletque. ¶ Attamen viriles natura, cauent ne amici
ſecum condoleant. ~~at mulierculæ molliculique viri: id affe-~~
~~ctant.~~ nam ſentire suas ob ærūnas dolere amicum, dolorē
affert. fugiunt enim omnes, ſe cauſam doloris eſſe amicis.
qui igitur viriles ſunt: cauēt ne ſui gratia videant amicos
dolētes. & ſi non exuperēt in dolore: dolorē quo amici af-
ficiuntur non ferunt. ¶ Secundo. viriles ſecum omnino
plorantes, mœrenteſque non admittunt. quia nec ipſi quī
dem ſunt ad luctus, mœroremque propenſiores. at mu-
lierculæ, & mulieroſi viri gaudent iis qui vna ſecum ge-

&c cõdolẽtes.verũ operæ
mũt,hoſcꝗ amant tanꝗ amicos,& cõdolẽtes.verũ operæ-
pretium magis eſt omnibus in rebus præſtabiliorẽ imita
ri,ipſumcꝗ virilẽ;& proſperis in rebus amicorũ præſen-
tia:ĩ omni actu,& cogitatiõe voluptatẽ affert,ac delectat 48
ꝙ amici in eius ꝓſperitatibus lætantur.¶ Secundũ corol
lariũ.Quo videtur oportere in proſperitatibus prompte
vocare amicos:in aduerſitatibus autem tarde.quod arri-
dente fortuna honeſtum eſt beneficum eſſe:& duris pre-
mentibus caſibus,minime decet amicos malorum partici
pes efficere.vnde et recte id dicitur.
Sat eſt grauis,triſtiſcꝗ:ſine me fors premat.
Verumenimuero tum maxime vocandi ſunt amici:cum
parua ſuſcepta moleſtia,plurimum prodeſſe poſſunt.Cõ
tra autem forte congruũ eſt amicum ad calamitoſos ire
non vocatum:& prompte quidem.nam amici eſt benefi
cia conferre,& præſertim in eos qui indigent:& anteaꝗ̃
illi requirant.id enim vtriſque honeſtius,atque iucun-
dius eſt,& ad fortunatos identidem prompte acceden-
dum eſt : ad vna cum illis agendum.eſt enim magnis
in proſperitatibus opus amicis.ſed lente pro beneficiis
conſequendis ire decet.nam non ſatis honeſtum eſt:ſuæ
vtilitatis cauſa,ad amicos properare.cauenda etiam hac
in re eſt opinio iniucunditatis:aut ob moleſtiam,aut ob
repulſam.accidit enim nonnunquam.effectum igitur eſt
vel perquam manifeſtum:præſentiam amicorum,in cun
ctis fortunis expetibilem,atque iucundam eſſe.

¶ De præcipuo munere amicorũ,& bo-norum & malorũ amicitia. Cap.XII.

AT eſt ne:vt adamantibus amabiliſ- 49
ſimũ eſt ipſe aſpectus,magiſque hũc
ſenſum ꝙ̃ cæteros expetũt,propter-
ea quod per hunc maxime eſt,atque
oritur amor,ſic & amicis maxime expetibile
cõuerſari,ſimulꝗ viuere? Amicitia nãꝗ cõica
tio eſt.¶ Et vt ad ſeipſum quiſꝗ:ſic ſeſe habet
& ad ami-

&ad amicum.ſenſus autē vnicuique circa ſe-
ipſum eſt expetibilis.&circa igitur amicū.¶At
operatio ipſis in ſimul viuēdo fit.Quare non
immerito viuere ſimul affectant.Atq; ꝙ tādē
eſt ſingulis eſſe,vel gratia cuius viuere expe-
tunt:in eo cū amicis verſari,degereq; volunt.
Quocirca alii cōpotāt,alii talorū ludo ſimul
incūbunt:alii ſimul ſeſe exercēt:& vna venant
aut philoſophant,ſinguli totos dies id ſimul
agētes quod maxime amāt.¶Viuere eñ ſimul
cū amicis volentes,hæc faciunt:& ea cū his cō
municāt,quibuſcū vna viuere expetūt:q̄ ma-
50 xime ipſos in vita delectāt.¶Fit igitur amici-
tia quidē improborū flagitioſa.Communicāt
eñ praua,ſuntque inſtabiles,& peiores etiam
fiunt moribus,ſimiles euadentes.Proborū au
tem proba congreſſiōibus ſuſcipiens incremē
ta.Videntur etiam tales & præſtabiliores eua
dere,tam agendo quā ſe mutuo emēdando.eli
ciunt enim ex ſeſe mutuo ea quæ placent.Vn-
de illud dicitur recte.

Diſces ex ſtudioſis nimirum optima ſemper.

Sed hactenus de amicitia.Deinceps de voluptate dicamus.

¶DVODECIMI CAPITIS NOTÆ.

49 ¶Quod vitanda ſit prauorum conſuetudo,ac amicitia: a ſatyrico diſce.

Dedit hæc contagio labem:
Et dabit in plures,ſicut grex totus in agris
Vnius ſcabie cadit,& porrigine porci:
Vuaq; conſpecta liuorem ducit ab vua.

Iuuenalis ſaty.2.

Ita mali ſeipſos inficiunt & abinuicē viuendi labem contrahunt,prauamque vitæ conſuetudinem.

¶DVODECIMI capitis cōm̄entarius ad literā.

¶Duodecimū cap.duabus concluſionibus partitum eſt.

¶Prima concluſio. Amicorū præcipuū munus,atque officiū eſt:vna cōuerſari,ſimulque viuere. ¶Primo.quia vt in adamātib⁹ ſuauiſſimū eſt videre,& vt hūc ſenſum ma gis q̄ cæteros expetūt,ob idipſum ꝙ amor p ipſum,& exiſtit,& oritur:ita & amicis cōuerſari,ſimulqꝫ viuere expetibile videtur.nā amicitia quædam cōmunicatio eſt.¶Secundo.vt quiſqꝫ ad ſeipſum.ſic ſeſe habet & ad amicū.at ſenſus circa ſeipſum vnicuique eſt expetibile.igiť & circa amicū.¶Tertio. Amicitiæ operatio ipſis fit amicis:ſimul conuiuēdo.non igiť immerito:ſimul ipſi viuere affectāt. ¶Quarto.quod tandē ſingulis gratiſſimū eſt eſſe,& gratia cuius viuere expetunt:in eo ipſi cum amicis verſari,degereque volunt.quocirca alii' cōpotāt,alii teſſerulas iactant,alii ſimul exercenť,alii ſimul venanť,aut philoſophantur:ſinguli in iis totos dies exigentes,quæ ſibi gratiſſima ſunt in vita.viuere enim ſimul cum amicis volētes: hæc faciunt.& ea quæ eos in vita maxime delectant cū iis communicāt:cum quibus vna viuere volunt,ac expetūt. ¶Secūda concluſio. Amicitia improborū,flagitioſa eſt: proborū autem proba.Nam improbi cōmunicant praua,nullam ſtabilitatem,firmamentumque habentes,euaduntqꝫ deteriores,ꝙ mutua conſuetudine reddantur ſimiliores;at proborum amicitia ipſis cōgreſſionibus incrementa ſumit.quinimmo & tales etiam:cum agendo,tum ſe mutuo emendando,euadunt præſtabiliores. eliciunt enim ex ſeſe mutuo:ea ipſa quæ placent,& ex quibus placere poſſunt.vnde & illud a' bonis quidem bona. Sed de amicitia hactenus dictum ſit abunde:nunc autem ad determinandū de voluptate tranſeundum eſt.·.

* * *

¶NONI ETHICORVM ARISTOTELIS;FINIS.

¶ETHICORVM ARISTOTElis Liber Decimus.

¶De voluptate. Cap.I.

1 POſt hæc ſequitur forſitan vt de voluptate dicamus.¶Maxime nã que voluptas noſtro generi familiaris eſſe videtur. Quapropter erudiũt iuuenes:gubernãtes ipſos voluptate,atque dolore.¶Videtur autem ad conſequendam moris virtutem, maximum eſſe:gaudere ijs quib⁹ oportet,& odiſſe ea quæ oportet.comitantur enim hæc tota in vita:momentum,& vim ad virtutem habentia,felicẽque vitam.nam eligunt quidem ea quæ voluptate afficiũt:fugiunt autẽ ea,quæ dolorem efficiunt. ¶Talia vero minime prætermittenda eſſe videntur:præſertim cum magna de ipſis ſit controuerſia. ¶Quidam enim ſummum bonum voluptatem eſſe dicunt.quidam contra vehementer prauũ:partim forſitan & credentes ſic eſſe,partim putantes ad vitam noſtram melius eſſe voluptatem oſtendere prauam eſſe,etſi talis non eſt:plerique enim proñ...

2 tandem peruenient.¶Fortaſſe autem hoc non

bene dicitur.Sermones enim qui de affectibus fiunt,& actibus:minus creduntur q̄ opera.Cum igitur ab iis diſcrepant quę ſenſu percipiuntur:tum ſpreti veritatem etiam ipſam interimunt.qui nanque voluptatem vituperat:is ſi eam viſus nonnunquam fuerit affectare,ad ipſam inclinari videtur vt talem omnem.diſtinguere nanque non eſt ipſius multitudinis imperitæ. Sermones igitur veri non ſolum ad ſciendum: ſed ad viuendum etiam perutiles eſſe videntur.creduntur enim cum ſunt operibus conſentanei.Quapropter hortantur eos qui ipſos intelligunt:ad ita viuendum, vt ipſi definiunt.ſed de his hactenus.nunc ea quæ de voluptate dicta ſunt referamus.

¶PRIMI CAPITIS NOTÆ.

Dominus Scribæ. Phariſæi. Ruffinus P.Dialecticus.

¶Dominus in euangelio ſcribas,& phariſæos arguit: ꝙ vnū facerēt,& aliud docerent.quæ dicunt(inquit)facite. quæ autem faciunt,nolite facere.& vita in humanis,plus q̄ verba prædicat.cum enim vita & verba in morū harmonia conſonant:deus(qui ipſa veritas eſt)in illis habitat.quod Ruffinus Aquileieſis de philoſopho dialectico in cōcilio Niceno ad fidei rectitudinē conuerſo comprobat.Cum em̄ nullis argumentorum circuitibus,a gentilicio errore retrahi valeret:vbi quidam ſimplex homo,captionū ignarus,ſenex,ſolitudinis accola,verbi non auditor ſed factor,paucula(quæ deus inſpirabat)diſſeruiſſet: manus victas non diutius reluctatus dedit philoſophus, ſacro lauacro protinus regeneratus. Adiecitque,donec verbis mecum geſta res eſt:verba verbis oppoſui,& quæ dicebanē dicēdi arte ſubuerti.vbi vero pro verbo virtus ex ore dicentis proceſſit:non potuerunt reſiſtere verba

virtuti.vides quo pacto vitæ virtus prædicat:& ſimplicitatẽ,ſapientum eloquentia ad vitam eſſe efficaciorẽ.Quapropter ex agendorum libris ſtudendum eſt non dicere: ſed potius operari.debent enim bona opera:bonos ſemper prçire ſermones.quæ vbi coniuncta ſunt,vita verax plus quam verba quæcunq;,inſtruit,illique peramplius creditur.

¶PRIMI capitis commentarius ad literam.

¶Primum cap.duabus concluſionibus partitum eſt.

¶Prima concluſio.Poſt ea quæ determinata ſunt:conſequẽs de voluptate determinatio,cõſentanea eſſe videtur. ¶Primo.quia maxime voluptas hominibus addicta,peculiariſque eſſe videtur.& hinc quoque iuuenes erudiũt: eos voluptate:atque dolore formantes.¶Secundo.quia maximum eſſe videtur ad morum virtutes conſequẽdas: iis gaudere quibus oportet,& ea itidem odio habere quæ oportet,gaudere enim,& odio habere per totam vitam ſe diffundunt:ad felicitatem,beatamque vitam pond⁹,poteſtatemque habentia.nam tota in vita ea eligunt quæ voluptate afficiunt:fugiunt autem ea quæ dolorem efficiũt: igitur ſequens de voluptate determinatio:videtur conſentanea.¶Tertio.de voluptate,& dolore minime determinatio omittenda eſſe videtur,ob id vel maxime ꝙ de ipſis magna agitatur controuerſia.nam quidam aſtruunt voluptatem ſummum eſſe bonum:quidam econtra,grande eſſe admodum malum.primis forte credentib⁹ reuera ſic eſſe:ſecundis vero arbitrantibus ad noſtrã vitam ſatius eſſe oſtendere voluptatem prauam eſſe,etſi praua non ſit, ꝙ plerique propenſiores ad ipſam feruntur,ipſiſque voluptatibus inſeruiunt.& proinde ad contrarium ipſos perducere ſalubre ducunt:ſic enim ad ipſum medium tandẽ

2 peruenturos.¶Secunda concluſio.Minime ei incumbit qui voluptatem bonam eſſe ſentit,eam oſtendere prauã, eãque verbis inſectari.Nã ſermones q de affectibus,actibuſque humanis fiunt,minus q̃ opera ipſa credunt.cũ ergo verbis diſcrepant,ab iis quæ ſenſu ꝓſequi percipiunt: tum ſpreti,veritatẽ etiam ipſam infirmant,atque interimunt.nam qui voluptatem vituperat ſi quãdo eã affecta ſe deprehendatur;ad ipſam,immo ad omnem voluptatẽ

inclinari videbitur.diſtinguere enim nõ eſt ipſi⁹ imperitæ multitudinis:videntur itaq; ſermones veri,ipſique vitæ reſpondentes,non modo ad ſciendum,verũ etiam ad viuẽdũ eſſe vel vtiliſſimi.creduntur enim tum ſermones cum ipſi ſunt operibus conſentanei.qua in re eos hortantur veraces:qui eorum vitam intelligunt ad ita viuendum vt ipſi verbis definiunt.ſed de his hactenus:nunc ergo quæ de voluptate ab aliis dicta ſunt,adducere videbitur oportunum.

¶Opinio Eudoxi de voluptate. Cap.II.

EVdoxus itaque voluptatem ex eo 3
ſummũ bonũ eſſe putabat:q̄ cernebat vniuerſa ipſam affectare,& quę rationẽ habent,& quę expertia ſunt eiuſdem.atque in cunctis quod eſt expetibile, bonum eſſe:& quod maxime eſt expetibile, optimum eſſe.vniuerſa vero ad idẽ ferri declarat:omnibus illud optimum eſſe.Vnũquodq; enim id quod eſt ſibi bonũ inuenire dicebat: quẽadmodũ & alimentũ.Quod igitur vniuerſis eſt bonũ,quodque cuncta affectant:id eſſe ſummũ bonũ aiebat.huius autẽ viri rationes ob moris magis virtutem:q̄ propter ſeipſas credebãtur.valde eñ videbatur eſſe modeſt⁹. non igitur vt voluptatis amicus hæc dicere videbatur:ſed quia vere res ita ſe habent.¶Non minus autẽ hoc manifeſtũ eſſe cẽſebat,& ex cõtrario.Dolorẽ eñ etiã dicebat fugiẽdũ per ſe omnib⁹ eſſe.itaq; contrariũ expetibile eſſe ſimili modo.maxime autẽ id expetibile eſſe:quod nõ ob aliud,neq; cuiuſq̄ expetimus gratia,atq;

tale ipſam eſſe ſine controuerſia voluptatē.nemin ē eñ interrogas,cuiuſnā gratia capiat voluptatem:propterea ꝙ per ſeipſam expetibilis eſt ipſa voluptas, facereque ipſam quoduis bonū expetibile magis,ſi illi adatur. vt iuſtas operationes tēperataſue.& incrementa ſuſcipere bonum ipſum ſeipſo.¶ Videtur autem hæc ratio voluptatē oſtendere bonū eſſe:& nō magis q̃ aliud bonū.Omne eñ bonū expetibilius eſt cū alio bono,q̃ ſolū. Tali itaque ratione & Plato tollit voluptatē ſummū eſſe bonū. Vitā eñ iucundā cū prudētia dicit expetibiliorē eſſe,q̃ ſi ſit ſola,ꝙ ſi mixtū eſt præſtabilius, voluptatē ſummū bonū non eſſe.nullo eñ addito:ſummū bonū ſe expetibilius fieri.

4 ¶ Conſtat autē nec aliud quicq̃ ſummū eſſe bonū:quod cū eorū aliquo quæ ſunt per ſe bona,expetibilius fit. quid igitur eſt tale:cuius & nos participes ſumus?nā tale quæritur bonū.

5 ¶ Qui vero negant bonū id eſſe quod omnia appetunt: ij nihil omnino dicunt. Quod eñ vniuerſis videtur:id eſſe dicimus.qui autē fidē hanc tollit: non multo credibiliora dicet.¶ Nā ſi ea ſolum quæ mēte carēt ipſam appeterent:eſſet aliquid quod dicit̃.ſin vero & ea quę prudentiā habēt ipſam affectāt: qui fit, vt aliq̃d dicāt? Fortaſſe aũt & in prauis eſt aliquod naturale bonū præſtabilius q̃ ipſa per ſe ſunt,quod propriū appetit bonū.

6 ¶ Nō videtur etiā & de cōtrario recte

dici.Inquiunt em̄:non ſi dolor ſit malū,voluptatē continuo bonū eſſe.aduerſatur em̄ & malū malo:& ambo ei quod neutrum eſt.atque hæc non male dicunt:non tamē vere in iis quæ ſunt dicta.Si em̄ ambo eſſent mala:oporteret & fugiēda vtraque eſſe.ſin neutra:neutrū,aut ſimiliter. nūc vero illū quidē fugere vt malū, hanc autem expetere tanq̄ bonū videntur.ſic igitur & opponuntur.

¶SECVNDI CAPITIS NOTÆ.

¶Eudoxus Gnidi⁹,auditor fuit Architæ:partes voluptatis ſummū bonū eſſe defendebat.alioqui multū modeſtæ vitæ:de quo & ſuperior alio in loco habitus eſt ſermo. 3

Eudoxus Architas.

¶SECVNDI capitis commentarius ad literam.

¶Secundū cap.vna opinione,& tribus concluſionibus partitum eſt.¶Opinio Eudoxi Gnidii de voluptate.Eudoxus voluptatem ſummū bonū eſſe putabat.¶Primo. inductus hac ratione ꝙ cerneret vniuerſa voluptatē affectantia:tum quæ rationis capacia:tum quæ eiuſdem ſunt expertia.ꝙque cerneret in cunctis quod expetibile eſt:id bonū eſſe:& quod maxime expetibile optimū eſſe.igitur ꝙ vniuerſa ad voluptatē feruntur:id declarat omnib⁹ eā ſummū bonū eſſe.dicebat em̄ Eudoxus vnūquodque:id quod ſibi bonū eſt,particulareque bonum inuenire.quod igit(aiebat)vniuerſis bonū eſt,quodque affectāt omnia: ipſum ſummū bonum eſt.& huius viri ſermones magis ob morū eius elegantiā,ac probitatē,q̄ propter ſeipſos credebant.valde enim videbatur modeſtus Eudoxus.quare non vt amicus voluptatis hæc dicere videbatur:ſed quia ita rem ſe habere credidit.¶Secundo.quia voluptatem ſummū bonū eſſe non minus ex contrario deprēhēſum eſſe cenſebat.dolorē enim dicebat omnibus per ſe fugiendū eſſe.igitur & doloris cōtrariū, ipſamq; voluptatē oībus ſimili pacto ꝑ ſe expetibilē eſſe.at vero maxime id expetibile eſt quod non ob aliud quicq̄,nec cuiuſq; expetimus gratia.tale autem ipſam voluptatē ſine controuerſia

eſſe.neminem em̃(inquit)interrogas:cuiuſnam gratia cã piat voluptatẽ,hanc videlicet ob cauſam ꝙ per ſeipſam expetibilis eſt ipſa voluptas.¶ Tertio.dicebat voluptatẽ ipſam quoduis bonum magis expetibile facere,ſi illi adatur:vt iuſtas operationes,tẽperataſve magis expetibiles.& incremẽta ſuſcipere bonum ipſum ſeipſo,voluptatẽque voluptate.¶ Sed hæc Eudoxi ratio flaccida eſſe videtur,& oſtendere quidẽ voluptatẽ bonũ eſſe:at non magis q̃ aliud quodque bonũ.ſiquidẽ omne bonũ expetibilius eſt cũ altero bono,q̃ ipſum ſolum.Verum eadẽ ratione qua innititur Eudoxus:tollit Plato voluptatem ſummum bonum eſſe.inquit enim Plato:vitam iucundã cum prudentia expetibiliorem eſſe,q̃ ſi ſola vita iucunda ſit. quod autem mixtum,præſtabilius eſt:ſummũ bonum nõ eſt.non eſt igitur voluptas ſummum bonum.nullo enim

4 addito:ſummum bonũ ſe expetibilius fit.¶ Prima concluſio.Hæc Platonis ratio minime ſufficiens eſt.Nam ſi hæc Platonis ratio vera eſſet:manifeſtum id quodque eſſet,neque vllum quidẽ aliud eſſe ſummũ bonũ.nam nec aliorũ quicq̃ eſt:quod cũ aliquo eorũ quæ per ſe bona ſunt,expetibilius non ſit.quid igitur aliud ſummũ bonũ eſſet:cuius & nos in hac vita participes eſſe poſſemus?nam tale

5 quæritur bonũ.¶ Secunda concluſio.Neque quidem primæ rationi Eudoxi ſatiſfaciũt,qui negant id bonum eſſe, quod omnia appetũt.etenim nihil quod conducat omnino dicere videntur.¶ Primo,quia quod omnibus eſſe videtur,id eſſe dicim⁹.& qui hanc fidẽ tollit:non multo credibiliora dicet.videtur autem omnibus voluptas bonũ eſſe:voluptas igitur bonum eſt.¶ Secũdo,quoniã ſi ea ſolũ q̃ mẽte capta ſunt,voluptatẽ appeterẽt:aliquid forte dicere viderentur.at vero ſi & ea quæ prudẽtia prædita ſunt: voluptatẽ affectant,quî fit vt aliquid dicãt?Et ſi eã praui appetunt:nihil inde efficitur ipſam malã eſſe.nã fortaſſe & in prauis eſt aliquod naturale bonum,præſtabilius iis ipſis quæ per ſe bona dicunt:quod ꝓpriũ appetit bonũ.

6 ¶ Tertia cõcluſio.Neq; ſufficiẽtem rationi quæ ſumebat a cõtrario adhibuere reſpõſionẽ.Soluũt em̃ dicentes nõ cõtinuo fieri:ſi dolor malũ eſt,voluptatẽ bonũ eſſe,nã aduerſat & malũ malo;& ambo mala ei qđ neutrũ eſt,ipſi

ſcilicet medio.neq; hæc quidem male ipſi dicunt:non ta-men vere ad propoſitum,& in iis quæ dicta ſunt.nā am-bo & dolor & voluptas mala non ſunt.ſi eñ ambo ma-la eſſent:oporteret & ambo fugienda eſſe.ſi neutra mala: neutrū fugiendū,aut ſi alterū,eodē iure & alterū.at vero nunc conſtat eos dolorē fugere vt malū:voluptatē autē petere velut bonum.ſic ergo & adinuicem opponuntur, vt videlicet malum bono:non autem vt malū malo.non igitur ſatis apte illam Eudoxi diluebant rationem.

¶ Dicentium voluptatem non eſſe bo-num confutatio:etſi non omnis expeti-bilis ſit. Cap.III. 7

Tqui neq; ſi voluptas non eſt qua-litas:propter hoc bonū nō eſt.¶ Ne-q; eñ operationes virtutis ſunt qua 8 litates:neque felicitas ipſa.¶ Dicant etiā bonū qdē ipſum definitū eſſe.voluptatē vero īdefinitū:quia ſuſcipit intēſionē,remiſ-ſionēve.¶ Si igitˀ ex eo quia magis voluptas, minuſve capitˀ hoc iudicāt:erit idē & circa iu-ſticiā,cæteraſque omnis virtutes,quibus ma-nifeſte dicunt magis,minuſve tales eos eſſe, qui ipſas habent.nā magis ſunt iuſti,forteſ-ve.& fit:vt & iuſte agatur,ac temperate magis 10 & minus.¶ Sin in voluptatibus hoc inquiunt eſſe:videant ne fortaſſe non dicant cauſam,ſi voluptatum aliæ ſint mixtæ, aliæ immixtæ. Quid autem prohibet vt ſanitas quæ definita eſt, magis eſt atque minus:ſic & voluptates eſſe:Non enim eadem in cunctis eſt tempera-tio:nec vna quædam ſemper eſt in eodem.Sed

cum remittitur permanet vſq; ad aliquem ter-
minum:& differt ex eo quia magis eſt atque
minus.tale igitur & id voluptate eſſe poteſt.
¶ Præterea ſummū quidē bonum perfectum
eſſe.motiones autē & generationes,imperfe-
ctas eſſe ponentes:voluptatē motionē eſſe:ge-
9 nerationēve oſtendere enituntur.¶ Sed non
dicere bene videntur.non eſt enim motus.o-
mni nāq; motui propriū eſſe videtur celeritas
tarditaſve,etſi non ꝑ ſeipſum:vt motui ipſi⁹
mundi ad aliud.at neutrum horū cōpetit vo-
luptati.Fit em̄ vt aliquis cito ſit conſtitutus
in voluptate:quēadmodū & in ira.vt veloci-
ter autē delectetur,non fit:neq; ad aliū.ſed fit
vt velociter ambulet,& accreſcat,& oīa id ge-
nus.Fit igitur vt celeriter atq; tarde quiſpiā
ad voluptatem mutetur.at non fit,vt hac ipſa
celeriter operetur:id eſt delectetur.¶ Genera-
tio vero quonā fuerit mō?Etenī non ex quo-
uis fieri quoduis:ſed ex quo fit in id diſſolui
videt̃.& cui⁹ generatio eſſet voluptas:ei⁹ eſſet
10 corruptio dolor.¶ Dicunt autē dolorē quidē
indigentiā eius eſſe quod eſt ſecundū naturā:
voluptatē vero repletionē.hi autē affectus:
corporis ſunt.ſi igitur voluptas repletio eius
eſt quod eſt ſecundū naturā:id & voluptate af
ficitur,in quo eſt repletio.corpus ergo capit
voluptatē.At non videtur.Non eſt ergo vo-
luptas repletio,ſed dū fit repletio,voluptate

quiſpiã afficitur,& dum ſecatur dolet.¶Opi nio autẽ hæc ex doloribus circa alimentũ,& voluptatibus:orta fuiſſe videtur.Nã indigentes facti & antea affecti dolore,repletione capimus voluptatẽ.Hoc autẽ nõ circa omnes accidit voluptates.nã ſine dolore ſunt & ipſę mathematicę voluptates,& quę per olfactũ & auditũ fiunt ac viſum:& ſpes cõplures,itẽ & recordationes voluptate afficiunt.Cuius igitur hæ generationes erunt?nullius eñ rei fuerũt indigentiæ cuius repletio fuerit.¶Ad eos autẽ qui proferunt voluptates eas quæ ſunt obſcœnæ,ac improbæ;dicere quiſpiã poteſt ea que tales afferũt voluptates non eſſe iucũda. Non eñ ſi prauę diſpoſitis ſunt iucunda:putandũ eſt & iucunda ſimpliciter eſſe,niſi illis. quemadmodum neq; ſalubria aut dulcia,aut amara quæ egrotantibus:aut alba quæ lippis videntur.¶Vel hoc modo dicatur.voluptates expetibiles quidẽ eſſe,non tamen ab illis. queadmodũ & diuitem eſſe expetibile quidẽ eſt:at non ex patriæ proditione,& ſanum eſſe: at non quodcunque edendo. An voluptates differunt ſpecie?Diuerſæ nãq; ſunt quæ ab honeſtis rebus & quæ a turpibus prodeunt. & non fit vt quiſquam iuſti capiat voluptatem, ſi non ſit iuſtus,aut muſici ſi non ſit muſicus, & in cæteris ſimili modo.¶Oſtendere autem videtur & ipſe amicus:cũ ſit ab adulatore di-

uerſus;non eſſe voluptatẽ bonum,aut ſpecie voluptates differre.hic enim ad bonũ:ille ad voluptatem congredi videtur.& ille quidẽ vituperatur,hunc autem laudãt:vt ad diuerſum congredientem.¶ Nemo præterea expetet,ita viuere vt mentẽ habens per vitã pueri, ijs ex rebus capiat voluptatem quibus pueri maxime delectantur vt putant:aut gaudere, turpiſſimũ quid faciendo nullum vnq̃ ſuſcepturus dolorẽ.& cõpluribus indulgeremus rebus:etiã ſi nullã voluptatem afferrent.Damus enim operã vt videamus,vt meminerimus,vt ſciam⁹,vt habeamus virtutes.Quod ſi neceſſario hæc ſequatur voluptas:nihil refert.Expeteremus eñ hæc etiam ſi nulla prorſus ab ipſis prouentura eſſet voluptas.voluptatem igitur neque ſummum bonũ eſſe,neq; expetibilem omnem,& voluptates nonnullas eſſe ꝑ ſe expetibiles,ſpecie differentes:aut ea a quibus proueniunt,perſpicuum eſſe videtur. Ea igitur quæ de voluptate,doloreq; dicuntur:ſatis ſint dicta.

¶TERTII CAPITIS NOTÆ.

8 ¶Primũ refellit Ariſtoteles eos:qui dicũt voluptatẽ non eſſe bonum quia ſit qualitas.¶ Caliditas tãdiu mixta dicitur:quãdiu natura intenſiſſima non eſt.nã quandiu remiſſa eſt:tãdiu videtur nonnihil ſui cõtrarii habere permixtũ.immixta autẽ,& pura caliditas:que ſimplex eſt calidıtas & a ſui cõtrarii cõfuſione aliena.ita q̃diu nõnihil remiſſum habet voluptas,videt̃ ſuo contrario permixta: & proinde non ſimplex ſed permixta.ea vero cui nihil

natum eſt aduenire intenſionis,& quæ abſoluta,maxi-
maq; eſt:eam dicũt ſimplicẽ,atq; immixtã.¶ Et ſi motus 9
non ſecundum ſeipſum velox,vel tardus dicitur:ad aliũ
tamen eiuſdem ſpeciei motũ:ei conuenit velocẽ eſſe,aut
tardum,aut a ſe prius,& poſterius.nihil enim ꝓhibet in
principio motui tarditatem ineſſe:in fine autem celerita-
tem.vt in motu ſecundũ naturam conuenit.¶ Vt lumen
cito fit,non tamen velociter proprie,neq; ad ſe neq; ad al
terum:ita voluptas cito fit,ſed non velociter,neq; ad ſe,
neq; ad alterũ.¶ Expetibile eſt ſanũ eſſe:ſed non ex for-
nicatione,aut adulterio.neq; q̃ſq̃ ad hoc ægritudine ad-
duci debet:vt debeat fornicariam venerem admittere,ꝓ
reparanda valitudine.neq; captus in carcere ad hoc ad-
duci:vt vitam redimat ex patriæ proditione.eſt enim ex-
petibile:ſed non hoc modo.

¶ TERTII capitis commentarius ad literam.

¶ Tertium cap.ſex concluſionibus partitum eſt.¶ Pri- 7
ma concluſio.Minime oſtendunt ſi voluptas nõ eſt qua-
litas:iccirco bonum non eſſe.Nam neq; virtutis operatio
nes ſunt qualitas:immo neque ipſa felicitas.attamen hæc
bona ſunt.nõ igitur fit ſi voluptas nõ eſt qualitas:vt ea
bonũ nõ ſit.¶ Secunda concluſio.Quod voluptas magis 8
& minus intenſionem ac remiſſionem ſuſcipit:ꝙ ideo qd
definitum nõ ſit,ꝙ non ſit bonum : minime eſt argumen
tum.Nam ſi iudicant voluptatem quid indefinitum,ma
lumq; eſſe,quia magis,minuſve ſuſcipiat:erit idem circa
iuſtitiã,cæteraſque virtutes omnes,quibus manifeſte di-
cunt eas habentes magis:minuſve eſſe.vt magis iuſtos,
minuſve fortes.fit enim vt & magis,& minus agatur &
iuſte,atq; temperate. ¶ Secundo.ſi in voluptatibus hoc
inquiunt eſſe vt aliæ ſint mixtæ,& aliæ immixtæ & pro-
inde bonas non eſſe:videant ipſi nẽ parum cauſam aſſi-
gnent.nam quid prohibet vt ſanitas quæ bona,definita-
que eſt,mixta ſit:magis & minus ſuſcipiens:non enim in
cunctis ſanitas:eadem eſt contemperatio,nec vna quæ-
dam ſemper eſt in eodẽ:ſed cum remittitur ſanitas vſq;
ad aliquem terminum,permanet differens prius & po-
ſterius:quia magis eſt atq; minus.quid prohibet ergo &
voluptates ſic eſſe:tale itaque & in voluptate eſſe poteſt.

¶ Tertia concluſio. Præterea non ſufficienter contēdunt voluptatem ſummum bonum non eſſe: ipſam voluptatem motionem, generationemque eſſe oſtendere nitētes: ꝙ motiones, generationeſq; omnes impfectas eſſe ponūt. Nam id non recte dicere videtur. non eſt enim voluptas motus. ¶ Primo quidem. quia omni motui proprium eſſe videtur: celeritas, atque tarditas, etſi non ſecundum ſe ipſum, ſed ad aliūm. quemadmodum alicui motui qui in vniuerſo fit, euenit ad aliūm. ſed neque velocitas, neque tarditas competit voluptati. fit enim plane vt aliquis cito in voluptate ſit conſtitutus: quemadmodum & in ira. non fit autem proprie vt velociter delectetur, neque ad ſe neque ad alium: ſed fit vt quiſpiam velociter ambulet, atq; adoleſcat, & cætera id genus. diſponi tamen tarde, atq; ad voluptatem perferri quiſpiam poteſt: at non fit vt ea ipſa celeriter operetur, delecteturq;. ¶ Secundo. Sed quo pacto generatio fuerit voluptas? nā nō ex quolibet fit quodlibet: ſed ex ſuo contrario in quod & diſſolui videtur. quare ſi voluptas eſſet generatio: eiuſdem dolor eſſet corruptio. hæc autem ſtatim abſurda deprehenduntur. ¶ Quarta concluſio. Non ſatis erudite dicere videntur: dolorem indigentiam repletionis eſſe, quæ eſt ſecundum naturam: voluptatem autem eam ipſam eſſe ſecundum naturam repletionem. ¶ Primo. quia repletio ſecundum naturam, & repletionis indigentia: paſſiones corporeæ ſunt. ſi igitur voluptas repletio eſt eius, quod eſt ſecundum naturā, & id voluptatē capit in quo eſt repletio: corpus ergo q̄diu repletio adeſt, delectatur. id autem non videtur. ſed dū fit repletio: tūc quiſpiā voluptate perfunditur. dum autē exhauritur, ſeparatur, reſcinditurq; quod replebat, dolet. Secundo. hæc opinio ex doloribus, voluptatibuſq; circa alimētū ortū duxit. nā inaniores facti, & antea dolore pertentati: ipſa repletione voluptatem capimus. at id nō circa oēs accidit voluptates. nā ſine dolore ſunt ipſæ mathematicæ voluptates, & quæ per olfactū, auditū ac viſum fiunt. & ſpes complures: itē & recordationes voluptate q̄plurimos afficiūt. ſed cuius igitur hæ generationes, cuius repletiones erunt? nullius enim rei præceſſerūt indigentiæ: cuius repletio eſſe poſ-

ſit. ¶ Quinta concluſio. Facile reſponderi poteſt iis, qui 11
voluptates obſcœnas, improbaſq; afferentes: volunt voluptatē malū eſſe. ¶ Primo. quiſpiā dicere poteſt eas non eſſe ſimpliciter voluptates: neq; ea quæ tales afferunt voluptates ſimpliciter eſſe iucunda. non enim ſi prauæ diſpoſitis iucunda ſunt: putandū icirco eſt & iucunda ſimpliciter eſſe, niſi illis. ſicut neq; eſſe oportet ſalubria, aut dulcia, aut amara: quæ ægrotantibus talia videntur. aut alba eſſe: quæ candidula videntur lippientibus. ¶ Sec̄d'o. & hoc dicere pōt: voluptates quidē ſimiles expetibiles eſſe: ſed non ab illis: quēadmodū diuitē eſſe expetibile quidē eſt, at non ex patriæ ꝓditione. & ſanū eſſe expetibile: ſed non quencunque cibum, & nimia gulæ indulgentia paratum edendo. ¶ Tertio. forte poteſt & afferre voluptates prauorū, & ſtudioſorum differre ſpecie. nam diuerſæ ſunt quę ab honeſtis reb⁹, & quæ a turpibus prodeunt. neq; enim fit vt quiſpiā iuſti capiat voluptatē: qui idem iuſtus nō ſit. neq; muſici: ſi nō ſit & muſic⁹, & in cęteris ſimile eſt. ¶ Sexta cōcluſio. Non omnis voluptas: ꝑ 12
ſe expetibilis eſt. ¶ Primo quidē. nam id oſtendere videtur ipſe amicus, atque adulator: cum amicus aliud ſit ab adulatore. Nam amicus ad bonum congreditur, adulator autem ad voluptatē. ſed adulator vituperatur: amicum autem laudamus, velut ad diuerſum congredientē. igitur aut quædam voluptas nō eſt bonū, aut alia ſpecie eſt ob quam congreditur amicus, ac adulator. ¶ Secūdo. nemo expetet ita viuere, vt toto vitæ curriculo habeat mētem puerilē (q̄uis pueri multis voluptatibus defluāt) & iis ipſis voluptatē capiat ex rebus, quibus pueros maxime oblectamina capere putant. nemo item expeteret turpiſſimum quid agendo, continuo gaudere nullū vnq̄ ſuſcepturus dolorem. Verum contra, operam noſtram compluribus indulgere expetimus rebus: tametſi nullam ſecū voluptatē afferāt. damus enim operā vt videamus, audiamus, meminerim⁹, vt ſciamus, vt virtutes nobis paremus. neque refert quicq̄ ꝙ neceſſario hæc comitatur voluptas. expeteremus enim ea: etiam ſi nulla prorſus ab ipſis prouentura eſſet voluptas. perſpicuum igitur iam eſſe videtur: neq; omnem voluptatē, ſummū bonū

eſſe, neq;

eſſe,neq; per ſe expetibilem omnem:& voluptates nõnullas eſſe per ſe expetibiles,& ſpecie ab aliis differentes,aut ea a quibus ꝓueniunt.Sed de dolore ac voluptate:quę ab aliis dicuntur,tanta dicta eſſe ſufficiat.

¶Quidnam ſit voluptas,& quomodo operationem perficiat. Cap.IIII.

13 SEd quidnã,aut quale ſit magis patebit ſi ſermonem paulo altius repetemus.Viſio enim quouis in tempore,perfecta eſſe videtur.nil enim ipſi deeſt,quod poſtea factũ ſpecies ipſiꝰ perficiet.tali perſimilis eſt & ipſa voluptas .Eſt enim quoddam totum.nulloque in tẽpore voluptatem quiſpiam accipiet:cuius ſpecies ſi maiore tempore fiat,perficietur.quocirca nec motus eſt.in tempore enim eſt omnis motus. ¶Et alicuius etiã finis.vt ædificatio tunc erit perfecta:cum id fecerit quod affectat,in toto tempore,aut in hoc.in partibus autẽ temporis omnes ſunt impefectæ,& a tota,& inter ſeſe diuerſæ ſpecie ſunt.compoſitio nãque lapidum diuerſa eſt ab erectione columnæ,& hæ rurſus a templi effectione.Et templi quidem eſt perfecta:nullius enim ad propoſitum indiget rei. fundamentorum autem & laquearium imperfecta:eſt enim vtraque pars.differunt igitur ſpecie.& fieri non poteſt:vt quouis in tempore motus ſpecie perfectus accipiatur,niſi in toto.Similiter res ſeſe habet & in ambulatione, & motionibus cæteris.nam ſi latio motus eſt:

quo quidem ex hoc ad hoc itur:& huius diffe-
rentię ſpecie volatio,ambulatio,ſaltatio,& ta-
lia motiones ſunt quibus ex hoc in hoc ſimili-
ter itur. Non ſolum autem in his res ita ſeſe ha-
bet:ſed ī ipſa etiam ambulatione. termini nan-
que non ſunt ijdem in ſtadio toto, atq; in par-
te:& ī alia atque alia parte. neque idem eſt per-
tranſire lineam hanc & illam. non ſolum enim
lineam:ſed etiam in loco collocatam pertranſi-
it. Atque hæc & illa, in diuerſis ſunt locis. ſed
exacte quidem de motu alijs in locis eſt dictū.
videtur autem non in omni tempore eſſe per-
fectus. ſed multi ſunt imperfecti ſpecieque di-
uerſi. ſiquidem ipſi termini, ſpeciei ſunt effe-
ctores. At voluptatis ſpecies quouis in tem-
pore eſt perfecta. patet igitur voluptatē & mo-
tum diuerſa eſſe: & voluptatem ex ijs eſſe quæ
tota ſunt & perfecta. ¶ Id & ex eo ita eſſe vide-
bitur: quia moueri quidem in non tempore
nihil poteſt, voluptate autē affici poteſt. quod
enim in ipſo nunc eſt: totum eſt quoddam. Ex
his autem patet non bene dici voluptatem mo
tum eſſe vel generationem. non enim omnium
hæc dicuntur: ſed partibilium, & non totorū.
Neque enim viſionis, neque puncti, neq; vni-
tatis eſt generatio: neque quicq̄ horum eſt mo
tus vel generatio. quare neque voluptatis. eſt
enim quoddam totum. ¶ At vero ſenſus o- 14
mnis ad ſenſibile eſt operatio quædam. perfe-

cta autem eius qui bene eſt diſpoſitus,ad id
quod eſt pulcherrimũ eorũ quę ipſi ſubijciun
tur.tale eñ maxime videtur eſſe operatio ipſa
perfecta.Atque nihil interſit:ſiue ipſe,ſiue id
quod eſt ipſe,operari dicatur. In vnoquoque
autẽ genere præſtabiliſſima eſt eius operatio:
quod optime diſpoſitũ ad id quod eſt præſta
biliſſimũ eorum,quæ ipſi obijciuntur.hæc au-
tẽ perfectiſſima eſt & iucũdiſſima.In omni nã
que ſenſu,voluptas eſt:& in mente ſimili mo-
do,cõtemplationeve.iucundiſſima autẽ eſt ea
quæ eſt perfectiſſima.perfectiſſima autẽ eſt ea
quæ eſt eius quod bene ſeſe habet ad id,quod
eſt ſtudioſiſſimũ eorũ quæ cadunt ſub ipſam.
15 ¶Voluptas autem perficit operationem,atq;
nõ eodem modo voluptas perficit,ac ſenſibi-
le,& ſenſus:ſi ſunt ſtudioſa.Quẽadmodũ ne-
q; ſanitas,medicuſque ſimiliter cauſæ ſunt,vt
quiſpiam valeat.In vnoquoque autem ſenſu
voluptatem fieri conſtat.dicimus enim viſio
nes ac auditiões voluptatẽ afferre.Conſtat au
tem & maxime tum,cum ſenſus eſt præſtantiſ-
ſimus,& circa tale operatur.atq; cũ talia ſunt:
ipſum ſenſibile & id quod ſentit erit ſemp vo
luptas:ſi eſt quod agat & quod patietur.Perfi
cit autẽ operationem voluptas non vt habitꝰ,
ſed vt reſultans quidam finis:pinde atque pul
16 chritudo in ijs qui vigent ætate.¶Atque quo-
uſque ipſum ſenſibile vel intelligibile.& id

quod diſcernit vel cõtemplatur tale ſit quale eſſe oportet:erit in opatione voluptas.Nã cũ ſunt ſimilia ipſum paſſiuum atque actiuum,& inter ſeſe modum habent eundem:idem ſemp natura fieri ſolet.¶ Quando igitur nemo conti 17 nue voluptatem capit:aut defatigatur (omnia enim humana nequeunt continue operari)neque voluptas igitur continue fit.ſequitur em̃ operationem.¶ Nonnullæ autem res cum nouæ ſunt delectant:ſed poſtea nõ ſimiliter,propter hæc ipſa.primo nanque inuitatur mens,& circa illas operatur intenſe quemadmodum operantur viſu qui inſpiciunt:deinde non fit talis ipſa operatio,ſed neglectior.quapropter & voluptas extenuatur,ac offuſcatur.¶ Putauerit autẽ quiſpiam omnes ideo voluptatem 18 appetere,quia viuere etiam omnes affectant: Vita vero quædam eſt operatio.atque circa ea quilibet & ijs operatur:quæ & maxime amat. vt muſicus quidem auditu circa cantus:cupidus vero diſcẽdi,mente circa res contemplãdas.Eodẽ & modo ſinguli cæterorũ:voluptas autẽ perficit operationes:& ipſum etiam viuere quod appetunt.cum ratione igitur & voluptatẽ affectant:perficit em̃ ipſum viuere vniuſcuiuſq; qđ expetibile ẽ.¶ Quærere vero vtrũ ob voluptatẽ viuere expetamus,an voluptatẽ ob vitã:miſſum in prꝑſentia faciam⁹.Cõiũcta em̃ hęc eſſe vidẽtur,& nõ ſuſcipe ſeparationẽ.

nã & ſine operatione voluptas nõ fit:& omnẽ
operationem perficit ipſa voluptas.

¶QVARTI CAPITIS NOTÆ.

13 ¶Laquear,quod & lacunar:tabulatum dicitur,& teſtu-
do qua camerarum ſuperiora ornantur,ac tectorum.
¶Exacte de motu in auſcultatione phyſica dictum eſt.&
motus quo pertranſitur pars lineę & tota linea:diuerſus
eſt.nam hic perfectus:ille vero imperfectus:& nihil pro-
hibet eſſe eiuſdem ſpeciei,& rationis:vt motus aeris per
partem aquæ & totam aquam ſurſum,nihil etiam alte-
rius ſpeciei:vt motus aeris per ignem,aerem,& aquam
deorſum.

¶QVARTI capitis commentarius ad literam.

¶Quartũ cap.ſex concluſionibus partitum eſt.

13 ¶Prima concluſio.Voluptas non eſt motus. Quidnam
ſit & quale ſit voluptas:dilucidiꝰ apparebit,ſi ſermonem
paulo altius reſumpſerimus.¶Et primum,non eſſe mo-
tum declaratur.Nam viſio quouis in tempore perfecta
eſſe videtur.vtpote cui nihil deſit,quod poſtea factum:
ipſius perficiat ſpeciem.at viſioni ꝑſimilis eſt ipſa volu-
ptas.eſt enim quoddam totum,integrumque.neque vllo
in tempore voluptatem quiſpiam accipiet:cuius ſpecies
ſi maiore in tempore prorogetur,perficiatur.non igitur
voluptas,motus eſt:ſiquidem omnis motus in tempore
eſt.¶Secundo.motus,alicuius finis eſt,atque rei comple-
mentum,abſolutionemque deſiderantis.vt ædificatio tũ
primum perfecta eſt:cũ ædificator id quod aut in omni,
aut in hoc tempore affectabat,perfecerit.in partibus enim
temporis omnes ædificii motiones imperfectæ ſunt:& a
tota,& inter ſeſe ſpecie diuerſæ.aſſituatio enim lapidum,
diuerſa eſt a columnæ erectione:& hæ rurſus a templi ab
ſolutione aliæ.templi autem abſolutio perfecta eſt:nam
nihil ad ſuſceptum opus ei deeſt.ſed fundamentorum,&
allaqueationum imperfecta eſt:eſt enim vtraqꝫ pars. dif-
ferũt etiã ſpecie.neque vllo modo fieri poteſt vt quocũqꝫ
in tempore,motus ſpecie perfectus accipiatur:niſi in toto
tempore.& vt de ædificatione dictum eſt:ita & de ambu-
latione,& cæteris motibus ſentiendum eſt.nam ſi latio

[illegible] quo ex hoc termino ad hunc terminum profi-ciſcimur [illegible] differentes ſpecies ſunt vt volatio, ambu-latio, [illegible] ſimilia: diuerſæ motiones fiunt, quibus ex hoc [illegible] eundem in hunc terminum proficiſcitur. & [illegible] in his res ita ſe habet, notaturque diuerſitas: ſed in ipſa ambulatione. nā iidem termini nō ſunt in toto ſta-dio [illegible] in parte, & in alia, atque alia parte. neque idem [illegible] hanc lineā: & illā. nā nō ſolū lineā ſed loco cō-iunctā pertrāſit, atque hæc, & illa diuerſis aſcitæ ſunt lo-cis. ſed exacte de motu alio in loco dictum eſt. attamen de motu id habeatur exploratum: non in omni tempore eſſe perfectum: & multos imperfectos, & ſpecie differentes eſ-ſe. nam termini ad quos proficiſcuntur: ſpeciei diſcrimen efficiunt. at voluptatis ſpecies quouis in tempore perfecta eſt. voluptas igitur, & motus diuerſa ſunt: eſtque voluptas de eorum numero quę tota ſunt, atque perfecta. ¶ Tertio. id idem ita patet. quia in momento moueri, atque non tē-pore nihil poteſt. at in non tempore voluptate quiſpiam affici poteſt. voluptas igitur & motus diuerſa ſunt. quod enim in ipſo nunc eſt: totū quiddā eſt. Ex his itaque patet: quo pacto non recte diceremus, voluptatē motū eſſe, aut generationē, quod motus & generatio non totorū dicuntur, ſed partibilium, ac imperfectorum. & vt viſionis, puncti, vnitatis non eſt generatio: neque viſio, neque punctꝰ, aut vnitas motus eſt, aut generatio: ita neque voluptas. eſt enim totū quoddā. ¶ Secunda concluſio. Perfectiſſimæ opera- 14
tionis mentis, perfectiſſima voluptas eſt. Nā omnis ſen-ſus ad ſenſibile eſt operatio quædā: & eius ſenſus qui ap-prime diſpoſitus, ad ſenſibiliū pulcherrimū operatio per-fecta eſt: immo talis maxime perfecta eſſe videtur. neque id referat an ſenſus, an animal in quo eſt ſenſus operari dicatur, nam in vnoquoque genere eius operatio præſta-biliſſima eſt: quod optime diſpoſitū eſt ad id quod eorum quæ ipſi ſubiiciuntur principaliſſimū eſt. & hæc enim ope-ratio, non ſolum perfectiſſima ſed & iucundiſſima eſt, & in omni (hoc modo) ſenſu voluptas eſt: & in mente & mē-tis contemplatione ſimili modo. & iucundiſſima ſemper ea eſt: quæ eſt perfectiſſima. at in mente ea perfectiſſima eſt, quæ eius eſt quod optime ſe habet, ad ſtudioſiſſimum

corũ quæ menti ſubiiciuntur. perfectiſſimę igitur opera-
15 tionis mentis, voluptas perfectiſſima eſt. ¶ Tertia conclu
ſio. Voluptas operationem perficit nõ vt obiectũ, neq; vt
forma habituſve inexiſtens: ſed vt ſuperueniens finis, at-
que complementũ. Nã voluptas operationẽ non perficit:
vt bonũ ſenſibile, bonũ perficit ſenſum: ſed alio, atque alio
modo: perinde atque medicus & ſanitas, vt quiſpiã recte
valeat diuerſæ ſunt cauſæ. Verũ dicimus viſiones, ac au-
ditiones voluptatẽ afferre. quod maxime tum conſtat, cũ
ſenſus præſtantiſſimus eſt: & circa præſtantiſſimum ope-
ratur. cũ enim ſenſus, & ipſum ſenſibile talia fuerint: ſem
per erit voluptas, modo ſit quod agat & quod patiatur.
perficit igitur voluptas ipſam operationẽ, non vt habi-
tus quidã inexiſtens: ſed vt concomitans quidã finis, cõ-
plementũ, atque terminus. perinde atque pulchritudo p-
16 fectã comitatur ætatẽ, illique ſuperuenit. ¶ Quarta con-
cluſio. Delectatio, ipſaque voluptas tandiu remorari ſo-
let: quandiu ipſa cognoſcentis perfecta operatio manet.
Nã quandiu ſenſibile aut intelligibile tale ſit quale opor-
tet, & ſentiens aut contemplans in operatione: tandiu erit
voluptas. nec ab re quidẽ id fuerit. nã quandiu ſunt ſimi-
lia ipſum agens ac patiens, & inter ſeſe eundẽ modũ ſer-
uantia: idẽ ſemper facere nata ſunt: permanet igitur ipſa
17 voluptas: quãdiu & ipſa pfecta operatio manet. ¶ Quin
ta concluſio. Nemo continue voluptate perfunditur, aut
dolore. Quæri enim ſolet cur nemo continue voluptatẽ
capit, aut continue triſtatur? Reſponſio in prõptu eſt. Pri
mo. quoniam nullæ res humanæ continue operari queũt.
non ſit ergo continue voluptas. ſequitur enim voluptas
ipſa, ipſam operationem. ¶ Secundo. quia nonnullæ res
cum nouæ ſunt delectant: poſtea vero haud quaquam ſi-
militer. propter hoc ſcilicet ꝙ ipſa mens primo allicitur,
& circa illas operatur attentiuſcule, perinde atque operan
tur qui viſu attente inſpiciunt. poſtea vero non ſimilis ſit
operatio: ſed remiſſior, neglectiorque. quapropter & vo-
18 luptas ipſa attenuatur, obſcuratur, ac offuſcatur. ¶ Sexta
concluſio, Omnes voluptatem rationabiliter appetunt.
Nã viuere rationabiliter omnes affectãt. vita vero quæ-
dam eſt operatio; & quilibet circa ea & iis operatur quæ

& maxime amat.vt muſicus,auditu circa concentus ope-
ratur:& diſcendi cupidus,mente operatur circa res con-
templãdas,& eodẽ modo cæterorũ ſinguli.at voluptas:
ipſas perficit operationes.perficit igitur & ipſum viuere:
quod ipſi appetunt.cum ratione igiť voluptatẽ affectant
oẽs:ſiquidem ipſa vniuſcuiuſq; viuere perficit,quod ex-
petibile eſt,ſed hoc in loco quærere vtrũ ob voluptatem
viuere expetamus:an voluptatem ob viuere.miſſum im
præſentiarum faciamus.coniuncta enim hæc ſunt,neque
ſeparationem abinuicem admittunt.nam & ſine opera-
tione non fit voluptas: & omnem operationem ipſa vo-
luptas perficit.

¶ Quod voluptates inter ſe ſpecie diffe-
rant. Cap.V.

VNde & ſpecie voluptates differre 19
videntur.Nam ea quę ſunt diuerſa
ſpecie,a diuerſis pfici putam⁹. Sic
eñ vidẽtur,& ea quę a natura,& ea
quæ ab arte conficiũtur.vt animalia,arbores,
pictura,ſtatua,dom⁹,vas,& ſimilia. ſimiliter
igitur & operationes differentes ſpecie:a diffe
rẽtibus ſpecie pficiũtur.operationes autẽ mẽ-
tis,ab operationibus ſenſus:& hæ rurſus in-
ter ſeſe differunt ſpecie.igitur & voluptates
quę ipſas pficiunt. ¶ Hoc aũt & ex eo patebit:
quia vnaquæq; voluptas eſt ei propria opera-
tioni,quã perficit.propria enim voluptas au-
get operationem.Qui nanque cum voluptate
operãtur:ſingula magis diſcernũt,atque exa-
ctius compręhẽdũt.veluti geometræ fiũt qui
geometrica gaudẽt cõtẽplatione:magiſq; ĩtel-
ligũt ſingula.Similiter & qui muſicã amant,&

qui ædiũ extruendarum delectantur arte:cæterorũ ſinguli omnes in opere proficiũt proprio:hoc ipſo ſe oblectantes.voluptates igiť augent operationes.at ea quæ augent:propria ſunt.quæ vero diuerſis ſpecie propria ſunt: & ipſa diuerſa ſpecie ſunt.¶ Præterea magis hoc ex eo videbitur ita eſſe:quia voluptates quę a diuerſis ſunt,impedimẽto ſunt operationibus.Qui nanq̨ fiſtulis delectantur,nequeũt mentẽ ſermonibus adhibere,ſi quẽpiam audierint modulantem:magis modulandi gaudentes arte,q̃ operatione præſenti.voluptas igiť ea quæ a modulandi facultate prodit:operationem que eſt circa ſermones corrumpit.hoc idem & in cęteris euenire vſu videtur:cũ circa duo ſimul quiſpiam operatur. Operatio nãq̨ iucũdior alteram excludit.etſi multũ volupta te præcellat,magis extrudit:atq̨ adeo vt neq̨ operetur per illam.Quocirca cum vehementer aliqua re gaudemus,non multo aliud agimus: & alia facimus,cũ parum nobis alia placẽt.vt & in ſpectaculis,qui bellaria edunt,tũ id maxime faciũt cũ viles ſunt qui contendũt.Cum igitur propria quædã voluptas exactas operationes reddat:& diuturniores,ac meliores efficiat,alienę vero extenuẽt,atq̨ corrũpãt:cõſtat ipſas inter ſeſe vehemẽter diſtare.¶ Alienę nãq̨ voluptates id fere quod proprij dolores efficiũt.Etenĩ proprij dolores:operatiões ipſas

corrumpunt.vt ſi huic ſcribere,illi rationem ſubducere iniucundū eſt,atq; moleſtū:hic non ſcribit,ille rationē non ſubducit,quippe cum dolorē afferat opatio.Circa igitur operatiōes cōtrarium a proprijs voluptatibus & doloribus accidit.atque voluptates,doloreſve proprij ſunt,qui in operatione per ſeipſam fiunt. Alienas vero voluptates dicimus eo ꝙ ſimile quid,atq; ipſi dolores efficiūt.corrūpūt em̄, etſi non ſimiliter,operationes.¶Cū autē operationes probitate differāt atq; improbitate, & aliæ quidē ſint expetendæ,aliꝗ vero fugiendæ,& aliæ neutræ:ſimiliter ſeſe habent & voluptates.nā vnicuique operationi eſt propria quædam voluptas.quæ igitur ſtudioſæ propria eſt,ea & proba.quæ vero prauæ,ea eſt improba.¶Etenim & cupiditates honeſtarū quidē laudabiles ſunt:turpiū vero vituperabiles. Magis aūt propriæ ſunt operationibus voluptates quæ ſunt in ipſis:ꝗ ipſę cupiditates.hę nāq; ſeiunctę ſunt:& temporibus,& natura.illæ vero propinquæ ſunt operationibus,atque adeo indiſtinctę vt contentio ſit:ſi idem ſit operatio & voluptas.non tamen ipſa voluptas mentis,eſſe videtur operatio,neq; ſenſus.eſt enim abſurdū,ſed quia non ſeparatur:idē quibuſdā vid.tur.¶Vt igitur operatiōes ſunt diuerſæ:ſic & voluptates.differt autē viſus a tactu puritate:& audit⁹,ac odoratus a guſtu. Si-

militer igitur & voluptates differunt.& ab his item eæ quæ ſunt mentis.& hæ rurſus differen
21 tiam inter ſeſe ſuſcipiunt.¶Videtur autē vnicuique animalium & propria quædam eſſe voluptas:ſicut & opus.eſt enim ea quæ comitatur operationem.In ſingulis etiam intuenti id ita eſſe videbitur.alia nanque voluptas eſt equi, alia canis,alia hominis.quemadmodū & Heraclitus dicit:aſinum ſtramina magis optare q̃ aurū.aſinis enim pabulum auro iucundius eſt. Voluptates igitur eæ quæ ſunt diuerſorū ſpecie,differunt ſpecie:eas vero quæ ſunt eorundem,cōſentaneum eſt rationi diuerſas nō eſſe.
22 ¶In hominibus autem non mediocriter diſcrepant.Eadē enim alios dolore afficiunt:alios delectant.& alijs quidē moleſta ſunt,odioq; habentur:alijs vero iucūda,ac amabilia ſunt.hoc & in dulcibus accidit.non enim eadem dulcia febricitanti,atque ſano videntur. neque calidum idem infirmo,atque optimam habitudinem habenti videtur.Similiter & in alijs acci-
23 dit.¶In omnibus autem talibus id eſſe tale videtur:q̄ ſtudioſo videtur.q̄ ſi hoc recte dicitur,quemadmodū & videt̃ & eſt,atq; virtus, & bonꝰ hoc ipſo q̄ talis eſt,omniū eſt mēſura: erunt & voluptates profecto quæ huic videntur,& iucunda quibus gaudet ipſe.Atque nō mirū eſt ſi ea quæ huic moleſta ſunt:alicui videantur eſſe iucunda.multæ nanq; corruptæ

læ depravationeſq; hominũ fiunt.iucunda aũt
nõ ſunt:ſed his:& ita diſpoſitis.¶Eas igit̃ quę 24
ſunt ſine cõtrouerſia turpes:conſtat non eſſe di
cendũ voluptates eſſe:niſi corruptis.earũ ve-
ro quę probæ videntur eſſe,qualẽ aut quã di-
cendũ eſt hominis eſſe:an ex operationibus cõ
ſtat:has enim ipſæ voluptates ſequuntur.Siue
igitur vna ſit,ſiue plures operationes perfecti
viri,atque beati:eæ voluptates,quæ has perfi
ciunt,propriæ dicẽdæ ſunt hominis volupta-
tes.cæteræ vero ſecundo,& per parum:quẽad-
modũ & operationes.

QVINTI CAPITIS NOTÆ.

¶Quæ ſpecie differentia perficiunt,ſpecie differẽtia eſſe: 19
intelligitur,ac applicatur ad perfectiones proprias,non
autẽ cõmunes.¶Bellaria veteres dixere,res belli aptas.
vt pote arma,ſagittæ,& ſimilia,quaſi inſtrumenta belli-
ca.Item bellaria omne ſecundæ menſæ genus:ſiue ꝙ vt il
la belli,ita hæc menſarum inſtrumenta eſſent:ſiue a boni
tate ita appellarunt.

QVINTI capitis commentarius ad literam.

¶Quintum cap.quinque concluſionibus.& vno corol-
lario paritum eſt.¶Prima concluſio.Voluptates inter
ſe ſpecie differunt.¶Primo.quia voluptates ea perficiũt, 19
quæ inter ſe ſpecie differunt,quæ autem ſpecie differen-
tia perficiunt:& ipſa quoque ſpecie differentia ſunt:vt de
clarant ea quæ a natura,& quæ ab arte ſunt:vt animalia,
plantæ,pictura,ſtatua,domus,vas,& ſimilia.igitur eodẽ,
ſimiliquemodo ſpecie differunt:quæ operationes inter ſe
ſpecie diſſentientes perficiunt.at operationes mentis ab
operationibus ſenſus,& rurſus operationes ſenſuum in-
ter ſe ſpecie differunt:igitur & voluptates quę illas perfi-
ciunt.¶Secundo.quia vnaquęque voluptas ei operatio-
ni propria eſt quã perficit.nam propriæ voluptatis pro-
priũ eſt operationẽ augere:auget enim operationẽ volu-

ptas.quod hinc cognoſcitur ꝙ qui cum voluptate operā-tur:ſingula magis diſcernunt, exactiuſque compræhendunt omnia.vt geometræ fiunt:qui geometrica contemplatione gaudent,magiſque intelligunt ſingula.& muſici:qui muſica amāt.& architecti:qui in architectura,ædiū que extruendarum delectantur arte.& cæterorum ſingu li omnes in proprio perficiuntur opere:hoc ipſo ſeſe oble ctantes.voluptates igitur augent operationes.at quæ augent operationes propria ſunt.quæ autem diuerſis ſpecie propria ſunt:& ipſa diuerſa ſpecie ſunt.igitur voluptates inter ſe ſpecie differunt.¶ Tertio.voluptates ſpecie eſſe differētes hinc dilucidius apparebit.quia delectationes quæ a diuerſis proficiſcuntur operationibus:ſibi viciſſim impedimento ſunt.vt qui fiſtulis delectantur:ſi fiſtularū ſonū exaudiant,non poſſunt ſermonibus mentem adhibere,magis modulatione gaudentes,q̄ præſenti ſermonis occupatione.voluptas igitur quæ ex modulandi facultate enaſcitur:operationē(quæ circa ſermonem eſt)impedit, ac corrumpit.& hoc idem in cæteris ita vſu euenire compertum eſt:quoties circa duo ſimul quiſpiā occupetur,iucundior enim earū operatio:alterā extrudit.quæ ſi pluri mū voluptatis excellētia præcellat:magis extrudit,& interdū adeo vt nihil prorſus per eā operetur.Quo fit vt cū aliqua re vehementer gaudemus:non multo aliud agere valeamus.& alia facimus:cū parū nobis alia placent.vt in ſpectaculis gladiatorū:qui bellaria edunt,tum id maxime faciunt cū viles & ingeneroſi ſunt pugiles qui decertant.cū ergo propria quędā voluptas operationes exactas reddat,& diuturniores,melioreſque efficiat,alienę autē extenuent,atque corrūpant:non eſt obſcurū,voluptates ipſas inter ſeſe vehementer diſtare.¶ Quarto.Alienę voluptates id fere faciūt:quod & proprii dolores efficiūt. ꝓprii em̄ dolores operationes ipſas corrūpunt.vt ſi huic ſcribere iniucundū,moleſtūque ſit.illi vero ſupputando rationē exigere:neque hic profecto ſcribit,neq; ille ſupputando rationē exigit,quia illis dolorē talis afferat operatio.Itaque fit vt circa operationes a ꝓpriis voluptatib9, ꝓpriiſque dolorib9 cōtrariū accidat.ſunt em̄ voluptates, doloreſque ꝓprii:qui in operatione nō per operationē al-

terã ſed per illã ipſam fiunt.Cũ itaq; ſimile efficiant alie-
næ voluptates,vt & ipſi dolores ꝓprii:nihil ab re fuerit,
ea ſpecie inter ſe diſtare.quas & alienas hoc ipſo dicimus:
ꝙ ſimile quid,atque ipſi dolores efficiunt:corrũpunt eñ
operationes:etſi non omnino ſimiliter.¶ Secunda conclu 20
ſio.Voluptatũ quædã ſunt probæ:quædã vero turpes,ac
fugiendæ.¶ Primo.quia operationes probitate differũt,
atque improbitate.ſunt enim operationũ quædã expeten
dæ,aliæ vero fugiendæ,& aliæ ſunt neutræ.ergo ſimili-
ter ſeſe habent,& voluptates.nã vnicuique operationi ꝓ
pria quædam eſt & voluptas.quæ igitur operationi ſtu-
dioſæ propria eſt:& ea proba eſt.quę vero operationi pra
uæ,& ea quoque praua,turpis,atque improba eſt.¶ Se-
cundo.concupiſcentiæ honeſtarũ operationũ probę ſunt,
& laudabiles:turpium vero prauæ,illaudabileſque.tanto
magis igitur voluptatũ quædã ſunt probę,& laudabiles:
aliæ vero illaudabiles,atque improbæ.nã voluptates ma-
gis affines,atque propriæ operationibus quibus adſunt,ꝙ̃
ipſę cupiditates.quandoquidẽ cupiditates ab operationi-
bus,& temporibus,& natura ſeiunctę ſunt:voluptates au
tem ſemper aſſeclæ,operationũque comites.& adeo indi
uiſæ,indiſiunctæque videntur:vt contentio ſit:ſit ne idem
operatio ac voluptas.non tamen mentis voluptas ipſa
operatio eſſe videtur,itidem neque voluptas ſenſus,ipſa
ſenſus operatio.id enim putare abſurdum eſt.ſed quibuſ
dam ipſa voluptas operationi iccirco idem eſſe videtur:
quia ab operatione non ſeparetur.manifeſtum igitur eſt
quaſdam voluptates probas eſſe:quaſdam vero illauda-
biles.¶ Tertio,quia vt operationes ſunt diuerſę:ita & vo
luptates diuerſæ apparent.nam vt operatio viſus,differt
ab operatione tactus puritate:ſimiliter operationes au-
ditus ac odoratus puritate,ab operatione guſtus.ita quo
que voluptas viſus a voluptate tactus.& voluptas au-
ditus ac odoratus,a voluptate guſtus puritate differre vi
detur.& voluptates mentis a ſenſuum voluptatibus:&
voluptates mentis,inter ſe ſua diſcrimina ſortiuntur.ſit
igitur recte vt voluptatum quædam ſint probæ:quæ-
dam vero improbæ,ac illaudabiles.¶ Tertia concluſio. 21
Animantium ſpecie differentium: differentes & ſpecie

ſunt voluptates. & earundem: conſimiles, ſpecieque conſentientes. Nam vnicuique animalium propria quædam videtur eſſe voluptas: quemadmodū & proprium opus. propria enim voluptas ea eſt: quæ propriam comitatur operationē, quod in ſingulis intueri perfacile videbitur. alia nanque voluptas eſt equi, alia canis, alia hominis. & quemadmodum Heraclitus dicit: aſinus ſtramina potius optat, quā aurū. aſinis enim pabulū: quā aurū iucundius eſt. ergo animantiū ſpecie differentium: differentes ſpecie erunt & voluptates. & eas quæ ſunt eorundē, conſimiliū que operationū: conſentaneū eſt non eſſe ſpecie diuerſas.

22 ¶ Quarta concluſio. In hominibus voluptates non mediocriter diuerſæ ſunt: immo longo diſcrepant interuallo. Nam eadem alios dolore afficiunt, alios autē delectant. & quæ aliis moleſta ſunt, odioque habentur: aliis iucunda ſunt, atque amabilia. quod & in dulcibus reperitur, nō enim eadē & ſano, & febricitanti dulcia eſſe videntur. neque idē eſſe calidum infirmo, & optimā valitudinē habenti: & ſimiliter in aliis rebus accidere cōperitur. variæ igitur inter ſeſe hominum voluptates, diſcrepant.

23 ¶ Quinta cōcluſio. In omnibus hominū voluptatibus: id ſentiendū eſt, taleque eſſe quale ſtudioſus iudicat, & quale ipſi ſtudioſo videtur. Studioſo certe id committendū eſt, ſi recte dicitur ꝙ quemadmodū ſtudioſo videtur ita eſt: & virtutē & bonum hoc ipſo quo talis eſt om̄ eſſe mēſurā. quod profecto recte dici dubium non eſt. igitur eæ voluptates ſunt: quæ ipſi voluptates videntur, & illa vere iucunda: quibus gaudet ipſe ſtudioſus. neque mirari quiſquā debet: ſi ea quæ ſtudioſo moleſta ſunt, alicui videantur eſſe iucunda. nam multę corruptelæ, deprauationeſque hominū fiunt. & proinde q̄q̄ hęc iucunda non ſunt: his tamen, huncque in modū deprauatis iucunda videntur.

24 ¶ Corollariū. Quo fit vt eæ voluptates quæ ſine controuerſia turpes ſunt: minime voluptates dicendæ ſint, niſi deprauatis. ſed earū quę probæ ſunt (quā, & qualē dicendū eſt hominis eſſe) ex operationibus conſtat. operationes enim ipſas ſequuntur voluptates. ſiue igitur perfecti, beatique viri vna ſit operatio, ſeu plures: eæ voluptates (quę eiuſce operationes perficiunt) dicendæ ſunt propriæ, peculiares, atque

que omniũ optimæ hominis voluptates.cæteræ vero ſe-
cundo loco,& perparũ cenſendæ ſunt hominis volupta-
tes:queãdmodũ & operationes.

¶ De felicitate. Cap.VI.

DIctis autem ijs quæ ad ipſas virtu- 25
tes,ac amicitias,voluptateſq; per-
tinent:de felicitate figura dicere re-
ſtat,quippe cum finem humanarum
rerum ipſam eſſe ponamus.Si igitur ea quæ
prius dicta ſunt repetierimus:orationem ſane
fecerimus breuiorem.¶ Diximus itaque felici 26
tatem habitum non eſſe.ineſſet enim dormien-
ti per vitam:plantarum vita viuenti,& in ca-
lamitatibus maximis conſtituto.q; ſi hæc non
placent,ſed ponendum eſt potius ipſam ope-
rationem eſſe quandam(vt prius dictum eſt)&
operationum aliæ ſunt neceſſariæ & ob alia,
aliæ per ſeipſas ſunt expetibiles:perſpicuum
eſt felicitatem earum aliquam operationem eſ-
ſe,quæ ſunt per ſe & non ob aliud expetendæ.
felicitas enim nullius indiget rei:ſed eſt ex ſe-
ſe ſufficiens.¶ Operationes autem eæ per ſe
ſunt expetibiles,a quibus nihil præter ope-
rationem quæritur.Tales vero videntur eſſe
actus ij qui a virtute proficiſcuntur.honeſta
nanque ſtudioſeq; agere,ex ijs eſt quæ per ſe
expetuntur.& item ludorum ij qui ſunt iucun
di.non enim ob alia ipſos expetunt.dãna nan
que potius ex ipſis q̃ cõmoda ſuſcipiũt,& cor-
pus & patrimoniũ negligentes.confugiunt au-
tem ad talia

tē ad talia oblectamēta & pleriq; eorū qui beati eſſe dicunt. Quapropter apud tyrannos in prætio habētur ij qui talib⁹ oblectamētis ſunt dextri: in ijs enim ſeipſos prębēt iucūdos quæ
28 illi affectant. indigent autem talibus. ¶ Videntur igit hæ ad felicitatē ptinere: propterea qđ hiſce vacāt homines ij qui ſunt in poteſtatibus conſtituti. At nullū fortaſſe ſignum tales ſunt homines. nam nec virtus in poteſtatibus, nec intellectus conſiſtit: a quibus operationes, ſtudioſæ proficiſcuntur. ¶ Nec ſi illi cum ſynceram, liberalemque voluptatem non deguſtarint, ad corporis cōfugiūt voluptates: propterea putandū eſt has magis expetibiles eſſe. ¶ Et pueri enim quæ apud ſeipſos in prætio ſunt: præſtabiliſſima eſſe putant. conſentaneum igitur eſt rationi, vt pueris & viris diuerſa, pretioſa eſſe videntur: ſic & prauis & ſtudioſis videri. Vt igitur ſæpe dictum eſt: & pretioſa & iucunda ſunt ea, quæ ſtudioſo viro talia ſunt. vnicuique autem ea eſt operatio maxime expetibilis: quę ab habitu proprio prodit. & ſtudioſo igitur ea quę proficiſcitur a virtute. felicitas ergo non in luſione, iocove conſiſtit. ¶ Item abſurdum foret, humanum finem iocum eſſe: & negotia multa moleſtiaſve per totam vitā cauſa iucūdi ſuſcipere. Cuncta enī fere pręter felicitatem: alterius expetimus gratia. hęc enim eſt finis. ¶ Studere autem & labo-

rare gratia ioci:ſtultum profecto,nimiſq; puerile eſſe videtur.iocari vero vt ſtudeas:ſecundum ſententiam Anacharſidis,recte ſeſe habe 26
re videur.Iocus enim requieti ſimilis eſt.atq; cum continue nequeant homines laborare:indigeant requiete.Non eſt igitur ipſa requies finis.fit enim gratia operationis.¶ At vero vita felix in virtute videtur conſiſtere,hęc vero vita cū ſtudio eſt & in ſerijs:ſed non in ioco conſiſtit.¶ Atque ea quæ ſtudioſa ſunt,ſeria- 27
ve:præſtabiliora ridiculis,& ijs quæ ioco fiūt. ¶ Et operationem ſemper melioris & partis,& hominis ſtudioſam magis dicimus eſſe:melioris vero præſtabilior eſt,& ad felicitatem iam magis attinēs.¶ Frui præterea quiuis,& mancipiū voluptatibus corporis:non minꝰ q̄ optimus homo pōt.at felicitatē nemo mancipio tribuet:niſi & vitam tribuerit ſtudioſam.Felicitas enim nō in talibus cōſiſtit modis viuendi: ſed in operationibus quæ a virtute proficiſcūtur,vt prius etiam diximus.

¶ SEXTI CAPITIS NOTÆ. 28

¶ Quod potentatus vt plurimū praui ſint:hoc facit ambitio,& dominādi cupiditas,quæ indignos ad huiuſmodi 28
honorificos magiſtratus petēdos,cogit eſſe importunos.

¶ SEXTI capitis commentarius ad literam.

¶ Sextum cap.tribus concluſionibus,& reſumptione aliquorum pręcedentium partitum eſt.¶ Prima concluſio, 25
Poſt exactum ſermonem eorum quæ ad virtutes,amicitias,voluptateſque pertinent:reliquum eſt de felicitate determinationē figura,rudique minerua ſuſcipere. Nam felicitatem humanarum rerum finem eſſe ſtatuimus,ad

quod breuiore ſermone complectendum,operæpretium nobis videtur:nonnulla eorum quæ prius allata ſunt,re-
26 ſumere.¶ Primum.felicitatem habitum non eſſe.nã ineſſet per vitam dormienti,ſolumque vt planta viuenti,pariter & maximis calamitatibus verſato:quæ minus placere videntur. ¶ Secundum eſt,felicitatẽ operationẽ quandam eſſe ponendã.¶ Tertium.operationum quaſdam eſſe neceſſarias & ob alia:alias autem ob ſeipſas eſſe expetendas.¶ Quartum.felicitatem aliquam earum operationum eſſe:quę per ſeipſas,& non ob aliud expetendę ſunt. nam felicitas nullius rei indiget:ſed eſt ex ſeſe ſufficiens.
27 ¶ Secunda concluſio. Actus qui a virtute proficiſcuntur, operationes ſunt per ſe expetibiles,& ludi quidam iucundi.¶ Nam operationes eæ per ſe ſunt expetibiles:a quibus nihil quæritur præter ipſam operationem.ſed actus qui a virtute proficiſcuntur,operationes ſunt,a quibus nihil præter operationem ipſam quæritur.honeſta enim ſtudioſaque agere,ex iis ſunt quæ per ſe expetuntur.actus igitur qui a virtute proficiſcuntur:operationes ſunt per ſe expetibiles.& ꝙ quidam ludi itidem per ſe expetantur:patet.nam homines,eos non ob alia expetunt. verum damna ex ipſis potius recipiunt,quã commoda:& corpus,& patrimonium negligentes.Et ad huiuſmodi ludorum delectationes confugiunt plurimi eorum:qui vulgo beati cenſentur.quapropter apud tyrannos in pretio habentur ii:qui in talibus ludorum oblectaminibus dextri ſunt,atque comes.nam hi ſeipſos præbent iucundos in iis quæ ipſi tyranni ſummopere affectãt.talibus enim vi-
28 ris ipſi tyranni indigent.¶ Tertia concluſio.In huiuſmodi ludorum vacationibus:minime felicitas collocãda eſt. Hæ ludorum operationes propterea ad felicitatem pertinere videntur:ꝙ hiſce intendunt homines qui magnis in poteſtatibus ſunt conſtituti.ſed huiuſmodi homines nullum ſignum debent eſſe.¶ Primo.quia huiuſmodi viris qui magnis in poteſtatibus ſunt conſtituti:nec virtus,nec intellectus adeſt,a quibus tamen ſtudioſæ operationes ꝓficiſcuntur.non igitur ꝙ in luſionibus ſit felicitas:ſufficiens ſunt argumentum.¶ Secundo.non idcirco putandum eſt corporeas voluptates magis expetibiles eſſe:pro

pterea ꝙ in poteſtatibus conſtituti(quoniam ipſi ſyncerам,liberalemque voluptatem nunquam deguſtarunt) ad corporeas confugiant.igitur neque ludos(quos ipſi ſectantur)pertinere ad felicitatẽ.¶ Tertio. pueri quæ apud ipſos in pretio ſunt,præſtabiliſſima eſſe putant;viri quidem non putant.igitur rationi conſentaneũm eſſe videtur,vt queadmodum pueris & viris diuerſa pretioſa eſſe videntur:ita quoq; & prauis & ſtudioſis videri.poteſtatus autem vt plurimum praui.verum(vt ſæpenumero dictũ eſt)ea & pretioſa & iucunda ſunt:quæ ſtudioſo viro talia ſunt. hæc autem ſunt:quæ a virtute proficiſcuntur.nam vnicuique ea operatio maxime iucunda,ac expetibilis eſt: quæ a proprio proficiſcitur habitu. ſtudioſo igitur ea quæ ꝓficiſcitur a virtute.non igitur felicitas in luſione,ludorumque vacatione conſiſtit.¶ Quarto.abſurdum eſſet humanum finem,iocum exiſtimare:& multa negotia,laborioſaque per totam vitam ipſius ioci gratia ſuſcipere. at omnia in vita(præter felicitatem) alterius gratia,felicitatis ſcilicet,expeti debent.eſt enim felicitas finis.non igitur in ioco collocanda eſt felicitas.¶ Quinto.Studere,& laborare gratia ioci ſtultum,nimiumque puerile eſſe videtur:verum,vt Anacharſidis ſententia recte habet, iocãdum eſt vt ſtudeas.non eſt igitur iocus:humanus finis.¶ Sexto.iocus requiei ſimilis eſt.cum enim continue homines nequeãt laborare:indigent requie,intermiſſioneque laborum.at requies operationumque feriæ:humanus finis non eſt.fit enim operationis gratia.igitur neque iocus.¶ Septimo.vita felix potius in virtute conſiſtere videtur,quam in ioco:nam vita quę ſecundum virtutẽ eſt: in officio atque ſeriis verſatur.¶ Octauo.quia quæ ſtudioſa ſunt,& ſeria:præſtabiliora ſunt ridiculis,& iis quæ pro ioco,iocique gratia fieri ſolent.¶ Nono.ſemper melioris,& partis & hominis operationem:magis ſtudioſam dicimus.nam melioris præſtabilior eſt, & ad felicitatem plus habens momenti.at virtus melioris partis eſt ꝙ iocus.non eſt igitur iocus:hominis finis.¶ Decimo. præterea quiuis(etiam vile mãcipium)voluptatibus corporis,& non minus quidẽ quam optimus:frui poteſt.ac felicitatem mancipio tribuet nemo:niſi & vitã eidem tri-

buerit ſtudioſam.nõ igitur felicitas in talibus viuẽdi modis,iociſque.qui ad voluptates pertinent corporeas:conſiſtit.ſed vt ſuperius quoque dictum eſt:in iis operationibus quæ a virtute proficiſcuntur.

¶ De felicitate contemplatiua.

Cap.VII.

29 QVod ſi felicitas operatio eſt p̄ virtutẽ:cõſentaneũ eſt rationi,per eam eſſe quæ eſt præſtabiliſſima.hæc aũt eius fuerit,quod eſt optimum.Siue igitur mens ſit hoc,ſiue aliquid aliud, quod quidẽ natura dominari videtur,ac imperare: & animaduerſionem habere de honeſtis,diuiniſque rebus,aut quia diuinum & ipſum eſt, aut ꝙ eorum quæ ſunt in nobis eſt diuiniſſimum:huius operatio per virtutem propriam, ipſa felicitas fuerit,beatitudoque perfecta.Dictum eſt autẽ ipſam eſſe contemplatiuã.¶ Atq; conſentanũ hoc & antea dictis,& veritati videbitur eſſe.hæc enim operatio præſtabiliſſima eſt:quippe cũ & mens ſit eorũ quæ in nobis ĩſunt,præſtabiliſſimũ:& ea circa quæ mẽs verſatur cognoſcibiliũ præſtabiliſſima ſint. ¶ Eſt præterea continua maxime. Nam contemplari magis continue:q̃ agere quoduis poſſumus.¶ Arbitramur præterea felicitati voluptatem admixtã eſſe oportere:iucũdiſſima autem operationum virtutum,eſt ea haud dubie quæ per ſapiẽtiam prodit.Itaque philoſophia mirabiles tum puritate,tum firmitate:volupta

tes habere videtur.atq; cõſentaneum eſt ratio• ni:ſcientibus q̃ quærentibus,oblectamentum ipſum iucundius eſſe.¶Ipſa quoque ſufficien• tia,maxime fuerit in cõtemplatiua.Nam & ſa• piens,& iuſtus ,& cæteri rebus iſs indigent quæ neceſſariæ ſunt ad vitam.ſed ſi ſatis his talia adſunt:iuſtus quidem eorum indiget ad quos & cum quibus egerit iuſte.& temperans item,ac fortis,& ſinguli cæterorum.at ſapiens ſi ſolus etiam ſit,contemplari poteſt,& quo ſa pientior eſt,eo magis poteſt:melius autem for taſſe ſi habeat adiutores.attamen ſufficientiſſi• mus eſt ipſe.¶Præterea propter ſeipſam ama• ri ſola videtur.Nihil eñ ab ipſa fit præter hoc contemplatum inquam eſſe.at cũ agimus,præ• ter ipſam actionem:aut plus aliquid,aut min⁹ aſſequimur.¶Videtur etiam in otio felicitas ipſa conſiſtere.Negotia nanq; ſuſcipimus,vt otium habeamus,& bellum gerimus:vt in pa• ce degamus.Operationes igitur actiuarũ vir• tutum,ciuilibus aut bellicis in rebus verſan• tur.actiones autem quæ in his verſantur nego tioſæ eſſe videntur,atque bellicæ quidẽ & o• mnino.nemo nanque bellum expetit gerere, gerẽdi gratia belli:neque bellum ob bellũ pa• rat.videbitur enim crudelis quidam atq; ſan• guinolẽtus penit⁹ eſſe:ſi faciet amicos hoſtes vt pugnæ,cædeſque fiant.At & ipſius ciuilis, negotioſa eſt & præter ipſã adminiſtrationẽ,

poteſtates cõparãtis atq; honores, aut felicitatem ſibiipſi & ciuibus. quæ quidẽ diuerſa eſt a ciuili & quã quærimus vt diuerſam. Si igiť ciuiles quidem & bellicæ actiones, cæteris actibus quia a virtutib⁹ proficiſcũtur pulchritudine, magnitudineque præcellunt: hæ vero negotioſæ ſunt, atq; aliquem finem affectant, & non propter ſeipſas ſunt expetibiles. mẽtis autem opatio & ſtudio antecellere videtur, cum contemplatiua ſit: & præter ſeipſam nullum affectare penitus finẽ: habereq; voluptatẽ propriam quæ quidem operationem ipſam exauget. ſufficientia inſuper, otium, defatigationis vacuitas & humana & quæcunque alia viro tribuuntur beato, per hanc operationem illi ineſſe videntur. perfecta felicitas hominis fuerit hæc profecto. ſumpta longitudine vitæ perfecta. Nihil enim felicitatis eſt imperfectum. ¶ Talis autem vita ſuperat hominis naturam. Nõ enim hoc ipſo quo homo eſt, ita viuet: ſed quo eſt quid in ipſo diuinum. Quantum igitur hoc ab ipſo compoſito differt: tãtũ & hui⁹ operatio diſtat ab ea quæ a virtute alia proficiſcitur. ¶ Quod ſi mẽs, diuinũ ad ipſum hominem eſt. & vita quæ ab hac manat, diuina eſt reſpectu ipſius vitæ homanæ. Oportet autẽ non quemadmodum monẽt quidam humana nos ſapere, cũ ſimus homines: aut mortalia cũ ſim⁹ mortales: ſed quoad fieri poteſt immorta

les noſipſos facere,cūctaque efficere,vt ea vi-ta viuamus quæ ab eo manat,quod eſt eorum quæ in nobis inſunt præſtabiliſſimum.Nam tametſi parum eſt mole:vi tamen & pretio mul tum omnibus antecellit.¶ Videbitur autem & vnuſquiſque hoc eſſe:ſiquidē pręcipuum eſt & melius.Abſurdum igitur eſſet:ſi non ſuam ſed alicuius alterius expeteret vitam.¶ Id inſu-per quod dictum eſt antea:nunc etiam accom-modabitur.Quod eſt enim natura vnicuique propriū:id optimū vnicuique & iucūdiſſimū eſt.Et homini igitur ea vita quæ ab ipſa profi-ciſcitur mente,ſiquidē maxime hoc eſt homo, hæc ergo eſt & feliciſſima vita.

¶SEPTIMI CAPITIS NOTÆ.

¶ In primo libro de actiua felicitate ad quam duodecim virtutes morales,in toto ferme opere determinatæ,perdu cunt,& quæ eſt inferioris partis animi felicitas:hic autem præcipue de felicitate diuina ac contēplatiua,quantum in hac mortali vita conceditur.ad quā ſola perducit ſapien tia,& quæ eſt ſuperioris animæ partis virtus perfectiſſi-ma:quæ plus diuinis illuſtrationibus,quā mortalium vi ribus:animis inſinuatur.& poſt euangelicam lectionem. opera diui Dionyſii Areopagitæ ad huius altiſſimæ vitæ initiationem creduntur valitura. 29

¶SEPTIMI capitis commentarius ad literam.

¶ Septimum cap.vnam concluſionem complectitur.

¶ Concluſio.Partis contemplatiuæ,operatio ſecundum propriam virtutem:felicitas eſt:quæ quidē contēplatiua dicitur:& quæ perfectiſſima eſt.¶ Primo.quia felicitas operatio eſt ſecundū virtutē,par igitur eſt vt ſit ſecundū præſtabiliſſimam virtutē.at optima virtus:eius eſt quod in nobis optimū eſt.optimū autē in nobis dictum eſt eſſe ipſam contemplatiuam partem,ſiue ea mens vocetur,ſiue 29

quicq̄ aliud,quod quidem natura dominari,ac imperare videtur,& curã habere de honeſtis,diuiniſque rebus.quoniã aut ipſum quid diuinum eſt:aut quia eorũ quæ ſunt in nobis idipſum diuiniſſimũ eſt.igitur eius partis operatio ſecundũ propriã virtutẽ:felicitas,beatitudoque perfectiſſima eſt.¶ Secundo.id ſuperioribus dictis,ipſique veritati conſentaneũ eſſe videtur:quia partis contemplatiuæ operatio perfectiſſima eſt.nam & mens cuius ipſa eſt operatio:eorũ quæ ſunt in nobis,omniũ eſt præſtabiliſſimum:& non modo id verũ ſit:ſed & circa quæ ipſa mens verſatur,cognoſcibiliũ præſtabiliſſima ſunt.nimirũ igitur ſi eius partis ſecundũ propriã virtutẽ operatio:felicitas ſit,& quidẽ perfectiſſima.¶ Tertio.hæc operatio maxime continua eſt,& magis quidẽ q̄ partis actiuæ operatio.nam contemplari magis continue:q̄ agere quodcũque valemus.¶ Quarto.arbitramur voluptatẽ felicitati coniunctã eſſe oportere.at operationũ virtutũ proculdubio ea iucundiſſima eſt:quæ a ſapientia,propriaque contemplatiuæ partis virtute enaſcitur.videtur enim ſapientia,ipſaque diuina philoſophia mirabiles:cum puritate, tum firmitate voluptates habere,neque quidẽ hoc ab re fuerit.quandoquidẽ diuina interrogantibus magna adſit voluptas:maior autẽ ſcientibus,q̄ ea ſciſcitantibus,quærentibuſque.¶ Quinto.quia ipſa ſufficientia maxime in hac contẽplatiua felicitate conſiſtit.nam & ſapiens,& iuſtus,& cęteri:iis indigent quæ vitę neceſſaria ſunt.ſed vbi talia adſint ſufficiẽter:iuſtus adhuc eorũ indiget ad quos, & cum quibus agat iuſte.& temperans,& fortis,& ſinguli reliquorum.verum ſapiens etiam ſi ſolus fuerit,contemplari poteſt.& eo quoque magis,quo & ſapientior eſt.at nihil prohibet forte id poſſe melius,ſi habeat adiutores:nihiloſecius tamen ſufficientiſſimus ipſe eſt.hæc igitur contemplatiua felicitas perfectiſſima eſt.¶ Sexto.quia ipſius ſapientiæ contemplatio:maxime propter ſeipſam amari vel ſola videtur.nihil enim ab ipſa præter ipſam contemplationẽ prouenit.at vero cum agimus aliquid: nobis præter ipſam actionem,aut plus,aut minus acquirimus.¶ Septimo.ipſa felicitas in otio,quiete atque tranquillitate conſiſtere videtur.Nam negotia ſuſcipimus:vt

ferias,otiumque habeamus.& bellum gerimus:vt in pa-cis tranquillitate viuamus.virtutum enim agibilium operationes ſunt in ciuilibus,bellicisque rebus:& negotioſæ quidem ſunt,& prorſus quæ ſunt bellicæ.at illæ otii tranquillitatiſque gratia petuntur.nemo enim expetet bellum gerere,belli gerendi gratia:neque quiſpiam bellum ob bellum parat.crudelis nimium ille quidam & cruentus, atque ſanguinolentus penitus eſſe videbitur:ſi faciet amicos hoſtes vt pugnæ,cædeſque fiant.& ipſius ciuilis operatio itidem negotioſa eſt.vt quæ eſt præter ipſam actionem,adminiſtrationemque poteſtates ſibi comparans,atque honores,aut ſibiipſi & ſuis ciuibus fęlicitatē parans. quæ quidem ciuilis viri felicitas:diuerſa eſt a felicitate ciuium,& ab ea quam hoc in loco quærimus.ſi ergo ciuiles, & bellicæ actiones cæteris actibus qui a virtute proficiſcuntur,& pulchritudine,& magnitudine præcellunt & negotioſæ ſunt,atque ob aliquem finem,non autem ob ſeipſas expetendæ:tanto magis aliæ actiones.modo mentis operatio & ſtudio præcellere videtur(nam contemplatiua)& præter ſeipſam nullum penitꝰ affectat finem, & propriam ſibi coniunctam habet voluptatem,quæ ipſam operationem adauget,ſufficiētiſſima eſt,non negotioſa,non turbulenta,ſed in otio & tranquillitatis ſucceſſu,& a fatigatione vacua quantum hominibus licet,atque conceditur,& ſummatim quæcunque alia viro beato tribuuntur:homini per hanc partis contemplatiuæ operationem ſecundum virtutem ineſſe videntur.perfecta igitur hæc operatio putetur hominis felicitas:dū modo ſumpta ſit in vitæ longitudine perfecta.nam nihil felicitatis mācum imperfectumque eſt.¶ Octauo.quia hæc ſecundum ſapientiam,atque contemplationem vita:hominis ſuperat naturam.non enim hoc ipſo ꝙ homo eſt ita viuet:ſed quo quid in ipſo diuinum eſt.quantum igitur hoc ab ipſo compoſito differt:tantū & cōpoſiti operatio diſtat ab ea quæ ab alterius virtute proficiſcitur.¶ Nono.mens aliquid diuinum ad ipſum hominem eſt.igitur & vita quæ ab hac manat diuina eſt,reſpectu,rationeque habita ipſius humanæ vitæ.Neque oportet quemadmodū admonent nonnulli,humana nos ſapere cū ſimus

homines,aut mortalia,cū ſimus mortales:ſed quoad fieri poteſt immortales nos ipſos facere,cunctaque efficere vt ea vita viuamus,quæ ab eo manat,ac profluit quod omniū(quæ nobis inſunt)pręſtabiliſſimū eſt.nam tametſi paruū eſt mole:vi tamen,& pretio multū omnibus antecellit.¶ Decimo.videtur vnuſquiſque id ipſum pręſtabiliſſimū eſſe:ſiquidē vnuſquiſque præcipuū eſt,& melius. abſurdū igitur eſſet ſi non ſuā:ſed alicuius alterius expeteret vitā.maxime igitur partis contēplatiuæ,vita quærenda eſt.¶ Vndecimo.id inſuper quod & antea dictū eſt: huic etiā ꝓpoſito accōmodari licet.nā quod natura vnicuique propriū eſt:id optimū vnicuique,ac iucundiſſimū eſt.igitur homini ea vita quæ ab ipſa proficiſcitur mente: optima,iucundiſſimaꝗ.ſiquidē homo maxime mēs ipſa. vita igitur ſecundū mentē feliciſſima eſt.

¶ De felicitate actiua,& præcipuo muneræ operationis. Cap.VIII.

SEcundo autem eſt ea vita quæ a virtute alia manat.Operationes enim quæ ab hac prodeunt,humanę ſunt: nam iuſta.& fortia,& cætera quæ a virtutibus proficiſcuntur:inter nos ipſos agimus,in commercijs,& neceſſitatibus atque actibus communibus,& item affectibus,vnicuique ſeruantes decorum.hæc autem oīa conſtat eſſe humana.¶ Nonnulla aūt & a corpore prouenire videntur:& multum virtus morum cum affectibus videtur eſſe coniuncta.Coniuncta eſt etiam & prudentia moris virtuti,& hæc prudentiæ:ſi principia quidem prudentiæ a virtutibus ipſis emergant,rectum vero moris virtutum a prudētia manet.cum autem hæ ſeſe habeant,vt a ſe mutuo pendeant,ſint

que coniunctæ affectibus:circa ipſum compo•
ſitum fuerint.at compoſiti virtutes humanæ
ſunt.quare & ea vita quæ ab ipſis proficiſci•
tur,& felicitas humana eſt.Mentis autem eſt ſe
parata:atque tantum de ipſa ſit dictum.exa•
cte nanque dicere propoſito maius eſt.¶Vi•
debitur autem & externa affluētia perparum,
aut minus indigere quam moralis,opus eſt em̄
vtriſque neceſſarijs rebus.Atq; ſit ęque:quã•
quã circa corpus & res tales,ciuilis homo ma•
gis elaborat.parua enim differentia fuerit.in
operationibus autē non mediocriter different.
Etenim liberali quidem ad illiberalitatis ope•
rationes exercendas:& iuſto ad retributiones
pecunijs opus erit.¶Voluntates em̄ non ſunt
manifeſtæ.Simulant autē & qui non ſunt iuſti,
agere iuſte velle.Forti autem opus eſt poten•
tia:ſi agit aliquid eorum quæ a virtute profi•
ciſcuntur.& poteſtate etiam temperanti.quo
nanque modo aut hic,aut cæterorum quiſquã
manifeſtus erit:Quæritur autem vtrū magis
proprium ſit virtutis:vtrum electio,an ipſi a•
ctus:quippe cum in vtriſque virtus conſiſtat.
atq; conſtat in vtriſque perfectū ipſum conſi•
ſtere.Ad actus autē multis indiget,& quo ma•
iores,pulchrioreſq; ſunt,eo pluribus indiget.
At contēplanti huiuſcemodi reb⁹ ad operatio•
nē eſt opus.quin & impedimēto fere ſunt ad
contēplationē.Sed hoc ipſo quo homo eſt,atq;

cum pluribus viuit.expetit ea agere quæ a vir tute proficiſcuntur.indigebit igitur talibus ad ea agenda quę ad hominem ſpectãt. Atque fe• licitatem perfectam contemplatiuam quandã operationem eſſe:hinc quoq; fuerit manifeſtũ. deos enim maxime beatos eſſe putamus,atq; felices.at quoſnã actus tribuere illis oportet? iuſtoſne? An ridiculi videbũtur,ſi cõmutent, & depoſita reddãt,& huiuſmodi cætera agãt? At forteſne:propterea q formidoloſas res ſu ſtinent,periculaque ſubeunt honeſtatis ipſius cauſa? An illiberales?at cuinam dabunt? Ab• ſurdum eſt inſuper ſi numos etiam habeant, aut aliquid tale. An temperantes?at quidnam fuerint? An laus ſit importuna ſi prauas dii cupiditates non habere dicantur? Ita per om• nia diſcurrent,cuncta quæ ſunt circa actus: parua quædã & nõ digna diis ĩmortalibus ſa ne videntur. At vero viuere ipſos vnuiuerſi putãt:quare & operari. Non enĩ oportet illos (vt Endymionẽ aiunt)dormire. Viuenti igi• tur ei,cui actio & multo magis effectio non tri buitur:quidnam aliud præter contemplatio• nem reſtat: Quare dei operatio præcellens bea titudine,contẽplatiua ſine cõtrouerſia fuerit. & humanarũ igitur operationũ ea homo eſt ſum me felix,quæ illi maxime eſt cognata. ¶ Signũ eſt huius & animalia cætera felicitatis expertia eſſe:tali penitus operatione priuata. Nam dijs

quidem tota eſt vita beata, talē habentibus o-
perationē. hominibus autem, quo ad ipſos ta-
lis operationis quædā ineſt ſimilitudo. At ani
malium cæterorum nullum prorſus eſt felix.
quippe cum nulla ex parte particeps ſit contē-
plationis. Quouſque igitur contemplatio ſeſe
extendit, eouſq; ſeſe extendit & felicitas ipſa:
& quibus contēplatio magis ineſt, iis & felici-
tas magis ineſt, non per accidens quidē, ſed p
ipſam vtique cōtemplationem. hæc enim per
ſeipſam eſt pretioſa. Quare felicitas contēpla-
tio fuerit quędā: ¶ Eſt autem opus huic & pro- 31
ſperitate externa cum ſit homo. Natura nanq;
ipſa non eſt ad contemplandum ſufficiens: ſed
& corpus ſanum eſſe oportet, & alimenta, reli-
quūq; famulatū adeſſe. ¶ Non tamen putandū 32
eſt multis ac magnis ei opus fore, qui futurus
eſt felix: ſi fieri non poteſt vt ſit beatus ſine bo
nis externis. Neque enim ſufficientia, neque
iudicium, neq; actus in exuperatione cōſiſtit. 33
ſed fieri poteſt vt & nō principes terræ ac ma-
ris agant honeſta. etenim a mediocribus facul-
tatibus poteſt quiſpiam agere p virtutē. At-
que id clare cernere licet. priuati nanque non
minus agere videntur res bonas, quam qui
ſunt in poteſtatibus conſtituti: immo etiam
magis. Satis autem eſt tot facultates habere.
erit enī eius vita felix qui per ipſam operatur
virtutem. ¶ Solon etiā bene fortaſſe de felici-

bus ſenſit: qui quidem eos eſſe felices dixit, q mediocriter res habuerũt externas, & pulcherrimas res (vt putabat) egere, moleſteq; vixere. Fieri eñ poteſt: vt mediocria poſſidẽtes, agãt ea quæ agere oportet. ¶ Videt autẽ & Anaxagoras: non locupletem, neq; potẽtem: felicem ipſum exiſtimaſſe: cum dixit ſe non mirari: ſi abſurdus quidem multitudini videatur. hæc enim res ſentiens ſolum externas his iudicare tantummodo ſolet. Conſentaneæ igitur noſtris ſententijs & ſapientum opiniones eſſe videntur. at enim habent quidem & talia quandam

33 fidem. ¶ Veritas tamen in ijs quæ in actionem veniunt ex operibus iudicatur, & vita. In his enim præcipue certitudo veritatis conſiſtit. conſiderare enim oportet ea quæ antea dicta ſunt ad opera referentes, & vitam. & ſi conſona ſunt operibus, acceptanda ſunt: ſin vero diſcrepant: verba ſunt tantum putanda.

34 ¶ At vero qui mẽte operatur, & eam colit: diſponitur optime. is & amiciſſimus dijs immortalibus eſſe videtur. Nam ſi dij curam humanarum rerum (vt exiſtimatur) aliquam habent: rationi ſane conſentaneum fuerit ipſos eo gaudere quod eſt optimum, maximeque ſibi cognatum: hoc autem fuerit ipſa mens. & in eos qui maxime hoc amant atque honorant, beneficia viciſſim conferre tanq̃ curam ijs quæ ſibi ſunt chara: ac diligentiam adhibentes: & re

cte,beneq; agentes.at conſtat hæc omnia maxi-
me ſapienti ineſſe.amiciſſimus igit' ſapiẽs ipſe
dijs immortalibus eſt.eundem autem conue-
niens eſt:& feliciſſimũ eſſe.Quare ſapiens hoc
quoque modo:maxime fuerit felix.

¶OCTAVI CAPITIS NOTÆ.

¶Ex hoc loco quæſtionẽ fundant:an actus exterior ali- 30
quam ꝑfectionẽ virtuti morali addat.¶Endymiõ a poe-
tis fingitur dilectus a luna:& in mõte Lyciç ſopitus:quo
liberius dormientis carperet oſcula.¶Anaxagoras vt li 32
bere philoſopharetur : omnes opes abiecit,& libere ſuis
conceſſit,& alii complures ita feciſſe leguntur.¶Priuati
homines res præclaras agere videntur:præſertim in iis
quç ad contẽplãdi vitã ptinẽt,potius q̃ qui ſunt ĩ poteſta
tibus,magniſq; dignitatibus cõſtituti.vt Paulus,Hiero-
thæus.Bartholomæus,& diuus Dionyſius.

¶OCTAVI Capitis cõmentarius ad literam.

¶Octauũ cap.quinque concluſionibus partitũ eſt.¶Pri 30
ma cõcluſio. Ea vita quç ab actiua,adminiſtratiuaq; vir-
tute manat:ſecundum ſibi vendicat locũ.¶Primo.nã o-
perationes quæ ab hac virtute ꝓficiſcũtur humanæ ſunt:
nã & iuſta,& fortia,& cætera id genꝰ officia:quæ ab ad-
miniſtratiuis virtutibus ꝓficiſcũtur,inter nos ipſos agi-
mus in commerciis,in neceſſitatibus,in actibus cõmuni-
bus,itẽ & in affectibus:vnicuiq; decorum ſeruantes.hæc
autẽ omnia cõſtat eſſe humana.at ea vita quæ a virtute
contẽplatiua prodit,atq; enaſcitur:monſtrata eſt non hu
mana,ſed diuina potius,merito igitur vita quæ a virtute
adminiſtratoria ꝓcedit:ſecundas partes,ſecundumq; ſibi
vendicat locum.¶Secũdo.in vita quæ ab actiua virtute,
adminiſtratiuaque moderatur:multa a corpore proueni
re videntur.atque multum virtus ipſa morum:cum affe-
ctibus,corporeiſq; perturbationibus videtur eſſe coniun
cta.& coniuncta eſt etiam prudentia,moris virtuti:& vi-
ciſſim virtus moris,prudentiæ,nec iniuria quidem.nam
principia prudentiæ a virtutibus ipſis emergunt:rectum
autem virtutum moris,ab ipſa prudẽtia manat.cum er-
go & piu-

go & prudentia,& virtutes moris ita ſeſe habeant vt a ſeſe mutuo pendeant,ſintque humanis affectibus aſcitæ, atque coniunctæ:circa ipſum cõpoſitum erunt.at compoſiti virtutes ſunt humanæ. eſt igitur ea vita,eaque felicitas quæ a prudentia & virtutibus morum proficiſcitur: humana.at mentis felicitas ſeparata eſt.iure igitur actiuæ virtutis felicitas,& quæ humana eſt, ſecundum ſibi vendicat locum. ſed ꝙ felicitas mentis ſeparata ſit:tantum de ipſa dictum hic ſatis ſit.nam id exacte proſequi: propoſito maius eſt.¶ Tertio.mentis,contemplatiuaque vita:externa affluentia perparum,aut minus indigere ꝙ̃ actiua,atque moralis vita videtur,& quamquam ita eſt vt actiuus ciuiliſque homo circa corpus & res tales magis laboret,eſto tamen vt poſueris & contemplatiuum, & ciuilem æque externorum affluentia indigere:id parum ad id quod paramus refert, modicique admodum momenti eſt.nam in operationibus non mediocriter different,ſed plurimum. liberali enim ad liberalitatis operationes exercendas: & iuſto ad retributiones faciendas pecuniis opus erit:cõtẽplationibus autẽ his adminiculationibus non opus eſt.primas igitur partes,felicitas mentis ſibi aſciſcit:actiua vero ſecũdas.¶ Quarto.vita adminiſtratiuę virtutis, pluribus indiget,q̃ partis cõtẽplatiuę. neq; cõfert quicq̃ dicatur:vitam actiuã in actibus voluntatis conſiſtere,& proinde non egere exteriore operatione vt neque contemplator.nã voluntates non ſunt manifeſtæ:neque in eis ſolis perficitur adminiſtratiua vita.ſimulant enim & qui non ſunt iuſti:agere iuſte velle.verũ forti opus eſt potentia,& robore:ſi quicq̃ eorũ agere debeat,quæ a fortitudine proficiſcũtur:& tẽperato itidem opus eſt eorũ facultate circa quæ contingit tẽperantẽ,& intẽperantem eſſe: quomodo enim aut temperatus,aut aliorum aliquis manifeſtus erit: niſi circa extrinſecum operãdo probetur?& ideo quæri ſolet vtrum magis virtuti proprium ſit ipſa electio:an actus ipſe,quaſi in vtriſque ipſa virtus conſiſtat.& id cõſtat atque manifeſtũ eſt: ipſum perfectũ in vtriſque conſiſtere.ac ad actus ipſos, multis idiget adminiſtratiua virtus.& quo maiores,pulchrioreſque ſunt,eo & pluribus indiget.cõtemplanti au

cætera animalia felicitatis expertia:tali prorſus contemplationis officio priuata.nam ſupermundanis numinib9 tota vita beata eſt:talem habentibus operationem.hominibus autem quoad ad ipſa talis quædam ineſt operationis ſimilitudo.at reliquorum animalium nullum prorſus felix eſt:quippe ꝙ nulla ex parte ſit contemplationis particeps.quouſque igitur contemplatio ſeſe extendit:co uſque ſeſe extendere videtur & felicitas.& quibus cõtẽplatio magis ineſt:& felicitas magis ineſt,nõ per accidẽs quidem,ſed per eam ipſam contemplationẽ.eſt enim contemplatio per ſeipſam pretioſa.igitur felicitas:vel maxi-
31 me contemplatio quædam eſt.¶ Secunda concluſio.Felici etiam illa diuina,contemplatiuaque felicitate:exterarũ rerũ proſperitate opus eſt.Nã huiuſmodi felix homo eſt. homo autẽ natura ipſa,non eſt ad contẽplandũ ſufficiẽs: ſed & corpus ſanũ eſſe oportet,& alimenta,reliquumque
32 famulatũ adeſſe.¶ Tertia concluſio.Si fieri non poteſt vt quis beatus euadat ſine bonis externis:non tamen putandũ eſt,multis ac magnis ei opus eſſe,qui futurus ſit felix. ¶ Primo.quia neque ſufficientia,neque iudiciũ,neque actus in magnis,exuperantibusque rerum copiis conſiſtit. verũ fieri poteſt:vt qui neque principes terræ,neque maris ſunt,agant honeſta.nam a mediocribus facultatibus poteſt quiſpiã ſecundũ virtutem agere.quod & clare cõſpicere licet:quandoquidem priuati homines non minus agere videntur res præclaras,ꝗ qui in poteſtatibus ſunt conſtituti:immo & magis.ſatis ergo erit tot facultates habere:quæ ſcilicet ad agendũ ſufficiant.nã eius vita beata erit:qui ſecundũ virtutem operabitur:quæ ſi ſufficiunt ad agendũ:tanto magis & ad contẽplandũ.non igitur multis,ac magis facultatũ copiis ei opus erit:qui felix futurus eſt.¶ Secundo.Solon de felicibus in hoc recte ſenſiſſe videtur,qui quidem eos felices eſſe dicebat,qui mediocriter res habuerunt externas,& qui res pulcherrimas(vt arbitrabatur)egerunt, modeſteque vixerunt.fieri enim poteſt vt mediocria poſſidentes:agant ea quæ agere oportet.¶ Tertio videtur idem ſenſiſſe Anaxagoras,neque locupletem,neque potentem felicem ipſum exiſtimaſſe:cũ inquit ſe non mirari ſi abſurdus quidem multitudini vi-

deretur.nam multitudo ſolum res externas agnoſcens:ab
his duntaxat iudicium ferre ſolet.videntur itaque noſtris
ſententiis & ſapiētum opiniones conſentaneæ.nec ab re
quidem.nam & talia fidem quandam habent.non igitur
magnis externarum rerum copiis:opus eſt felici.¶ Quar 33
ta concluſio.Veritas in iis quæ in actionem veniunt:ex
operibus iudicatur,& vita.Nam in operationibus,& vi-
ta præcipue certitudo veritatis conſiſtit.conſiderare er-
go vos oportet ea quæ antea dicta ſunt,& ad opera refer-
re,pariter & vitam.& ſi cōſona ſunt operibus,acceptan-
da ſunt,& vita proba eſt:ſin vero diſcrepant,verba tan-
tum ſunt putanda.¶ Quinta concluſio.Sapiens:deo,im- 34
mortalibuſque cæli numinibus amiciſſimus eſt, pariter
& maxime felix. Nam qui mente operatur,& eam co-
lit:optime mente diſponitur.at is amiciſſimus numinibus
immortalibus eſſe videtur.nam ſi immortalia numina
rerum humanarum curam vt exiſtimatur aliquam ge-
runt(gerunt enim)rationi ſane conſentaneum eſt:ipſa eo
gaudere quod in rebus humanis optimum eſt,maxime-
que ſibi cognatum.hoc autem ipſa mens eſt.& conſenta-
neum item eſt,in eos ſummopere qui mentem amant,co
luntque ac honorant:beneficia viciſſim conferre tanquā
curā eorū(quæ ſibi ſunt chara)ac diligētiā adhibentia,&
recte beneꝗ agentia.At vero conſtat hęc omnia maxime
ſapienti ineſſe.ſapiens igitur deo immortalibuſꝗ numi-
nibus amiciſſimus eſt:& eundē conſentaneū eſt feliciſſi-
mū eſſe.quare & ſapiēs hoc q̊ꝗ modo:maxime felix eſt.

¶ Peroratio operis. Cap.IX.

ETenim ſi de his , atque virtutibus 35
& inſuper de amicitia, voluptateꝗ
ſatis figura diximus :eſt ne putandū
noſtrum propoſitum iam finem ha-
bere?An quemadmodū dicitur:non eſt in hoc
rebus agendis finis,perſpexiſſe,cognouiſſeꝗ
ſingulas,ſed potius agere.Nec de virtute ſci-
re ſat eſt:ſed enitendū eſt ipſam habere,ac vti:

vel ſi quo alio modo boni efficiamur. Si igitur verba ſufficerẽt ad faciẽdos homines bonos: multas iure mercedes ſecundum Theognidẽ, atq; magnas afferrent. & comparare ea oporteret. Nunc vero iuuenes quidem liberos hortari, ac prouocare, moremq; idoneum ad obtemperandũ educatiõe bona iam factũ, ingenuũ, veræq; honeſtatis amatorẽ facere poſſe videntur: vulgus autẽ ad probitatẽ incitare nõ poſſe. non enim ſunt tales, vt ob dolorem obtemperent: ſed ob metum. nec vt a prauis ob turpitudinem abſtineant rebus: ſed ob pœnam. Nam quia affectibus viuunt: perſequuntur quidem proprias voluptates, & ea quæ illas efficiunt. fugiunt autem dolores oppoſitos. honeſtatis autem voluptatiſque veræ nullam prorſus habent animaduerſionẽ. quippe cum eas non deguſtarint. Tales igitur quænã verba traducere, moderariq; poſſent? Fieri enim non poteſt, aut non facile fit: vt ea verbis mutentur, ac extrudantur, quæ impreſſa ſunt moribus, temporeque diuturno retenta. Amabile autem eſt fortaſſe, ſi cum omnia eſſent quib⁹ boni fieri videmur: participes virtutis efficiamur. ¶ Fieri vero bonos alij natura, alij cõſuetudine. alij doctrina putant, Natura igitur (vt conſtat) non in noſtra eſt poteſtate: ſed ineſt ijs hominibus per cauſam quandam diuinam, qui vere ſunt fortunati. Verba aũt præceptio-

ferias,otiumque habeamus.& bellum gerimus:vt in pacis tranquillitate viuamus.virtutum enim agibilium operationes ſunt in ciuilibus,bellicíſque rebus:& negotioſæ quidem ſunt,& prorſus quæ ſunt bellicæ.at illæ otii tranquillitatiſque gratia petuntur.nemo enim expetet bellum gerere,belli gerendi gratia:neque quiſpiam bellum ob bellum parat.crudelis nimium ille quidam & cruentus, atque ſanguinolentus penitus eſſe videbitur:ſi faciet amicos hoſtes vt pugnæ,cædeſque fiant.& ipſius ciuilis operatio itidem negotioſa eſt.vt quæ eſt præter ipſam actionem,adminiſtrationemque poteſtates ſibi comparans,atque honores,aut ſibiipſi & ſuis ciuibus felicitatē parans. quæ quidem ciuilis viri felicitas:diuerſa eſt a felicitate ciuium,& ab ea quam hoc in loco quærimus.ſi ergo ciuiles, & bellicæ actiones cæteris actibus qui a virtute proficiſcuntur,& pulchritudine,& magnitudine præcellunt & negotioſæ ſunt,atque ob aliquem finem,non autem ob ſeipſas expetendæ:tanto magis aliæ actiones.modo mentis operatio & ſtudio præcellere videtur(nam contemplatiua)& præter ſeipſam nullum penit⁹ affectat finem, & propriam ſibi coniunctam habet voluptatem,quæ ipſam operationem adauget,ſufficiētiſſima eſt,non negotioſa,non turbulenta,ſed in otio & tranquillitatis ſucceſſu,& a fatigatione vacua quantum hominibus licet,atque conceditur,& ſummatim quæcunque alia viro beato tribuuntur:homini per hanc partis contemplatiuæ operationem ſecundum virtutem ineſſe videntur.perfecta igitur hæc operatio putetur hominis felicitas:dū modo ſumpta ſit in vitæ longitudine perfecta.nam nihil felicitatis mācum imperfectumque eſt.¶ Octauo.quia hæc ſecundum ſapientiam,atque contemplationem vita:hominis ſuperat naturam.non enim hoc ipſo ꝙ homo eſt ita viuet:ſed quo quid in ipſo diuinum eſt.quantum igitur hoc ab ipſo compoſito differt:tantū & cōpoſiti operatio diſtat ab ea quæ ab alterius virtute proficiſcitur.¶ Nono.mens aliquid diuinum ad ipſum hominem eſt.igitur & vita quæ ab hac manat diuina eſt,reſpectu,rationeque habita ipſius humanæ vitæ.Neque oportet quemadmodū admonent nonnulli,humana nos ſapere cū ſimus

homines,aut mortalia,cũ ſimus mortales:ſed quoad fieri poteſt immortales nos ipſos facere,cunctaque efficere vt ea vita viuamus,quæ ab eo manat,ac profluit quod omniũ(quæ nobis inſunt)pręſtabiliſſimũ eſt.nam tametſi paruũ eſt mole:vi tamen,& pretio multũ omnibus antecellit.¶ Decimo.videtur vnuſquiſque id ipſum pręſtabiliſſimũ eſſe:ſiquidẽ vnuſquiſque præcipuũ eſt,& melius. abſurdũ igitur eſſet ſi non ſuã:ſed alicuius alterius expeteret vitã.maxime igitur partis contẽplatiuæ,vita quærenda eſt.¶ Vndecimo.id inſuper quod & antea dictũ eſt: huic etiã ꝓpoſito accõmodari licet.nã quod natura vnicuique propriũ eſt:id optimũ vnicuique,ac iucundiſſimũ eſt.igitur homini ea vita quæ ab ipſa proficiſcitur mente: optima,iucundiſſimaq;.ſiquidẽ homo maxime mẽs ipſa. vita igitur ſecundũ mentẽ feliciſſima eſt.

¶ De felicitate actiua,&præcipuo munere operationis. Cap.VIII.

SEcundo autem eſt ea vita quæ a virtute alia manat.Operationes enim quæ ab hac prodeunt,humanę ſunt: nam iuſta.& fortia,& cætera quæ a virtutibus proficiſcuntur:inter nos ipſos agimus,in commercijs,& neceſſitatibus atque actibus communibus,& item affectibus,vnicuique ſeruantes decorum.hæc autem oĩa conſtat eſſe humana.¶ Nonnulla aũt & a corpore prouenire videntur:& multum virtus morum cum affectibus videtur eſſe coniuncta.Coniuncta eſt etiam & prudentia moris virtuti,& hæc prudentiæ:ſi principia quidem prudentiæ a virtutibus ipſis emergant,rectum vero moris virtutum a prudẽtia manet.cum autem hæ ſeſe habeant,vt a ſe mutuo pendeant,ſint-

que coniunctæ affectibus:circa ipſum compoſitum fuerint.at compoſiti virtutes humanæ ſunt.quare & ea vita quæ ab ipſis proficiſcitur,& felicitas humana eſt.Mentis autem eſt ſeparata:atque tantum de ipſa ſit dictum.exacte nanque dicere propoſito maius eſt.¶Videbitur autem & externa affluētia perparum, aut minus indigere quam moralis,opus eſt em̄ vtriſque neceſſarijs rebus.Atq; ſit ęque:quāquā circa corpus & res tales,ciuilis homo magis elaborat.parua enim differentia fuerit.in operationibus autē non mediocriter different. Etenim liberali quidem ad illiberalitatis operationes exercendas:& iuſto ad retributiones pecunijs opus erit.¶Voluntates em̄ non ſunt manifeſtæ.Simulant autē & qui non ſunt iuſti, agere iuſte velle.Forti autem opus eſt potentia:ſi agit aliquid eorum quæ a virtute proficiſcuntur.& poteſtate etiam temperanti.quo nanque modo aut hic,aut cæterorum quiſquā manifeſtus erit:Quæritur autem vtrū magis proprium ſit virtutis:vtrum electio,an ipſi actus:quippe cum in vtriſque virtus conſiſtat. atq; conſtat in vtriſque perfectū ipſum conſiſtere.Ad actus autē multis indiget,& quo maiores,pulchrioreſq; ſunt,eo pluribus indiget. At contēplanti huiuſcemodi reb⁹ ad operationē eſt opus.quin & impedimēto fere ſunt ad contēplationē.Sed hoc ipſo quo homo eſt,atq;

cum pluribus viuit. expetit ea agere quæ a virtute proficiſcuntur. indigebit igitur talibus ad ea agenda quę ad hominem ſpectāt. Atque felicitatem perfectam contemplatiuam quandā operationem eſſe: hinc quoq; fuerit manifeſtū. deos enim maxime beatos eſſe putamus, atq; felices. at quoſnā actus tribuere illis oportet? iuſtoſne? An ridiculi videbūtur, ſi cōmutent, & depoſita reddāt, & huiuſmodi cætera agāt? At forteſne: propterea q formidoloſas res ſuſtinent, periculaque ſubeunt honeſtatis ipſius cauſa? An illiberales? at cuinam dabunt? Abſurdum eſt inſuper ſi numos etiam habeant, aut aliquid tale. An temperantes? at quidnam fuerint? An laus ſit importuna ſi prauas dii cupiditates non habere dicantur? Ita per omnia diſcurrent, cuncta quæ ſunt circa actus: parua quædā & nō digna diis īmortalibus ſane videntur. At vero viuere ipſos vniuerſi putāt: quare & operari. Non enī oportet illos (vt Endymionē aiunt) dormire. Viuenti igitur ei, cui actio & multo magis effectio non tribuitur: quidnam aliud præter contemplationem reſtat? Quare dei operatio præcellens beatitudine, contēplatiua ſine cōtrouerſia fuerit. & humanarū igit operationū ea homo eſt ſumme felix, quæ illi maxime eſt cognata. ¶ Signū eſt huius & animalia cætera felicitatis expertia eſſe: tali penitus operatione priuata. Nam dijs

quidem tota eſt vita beata,talē habentibus o-
perationē.hominibus autem,quo ad ipſos ta-
lis operationis quædā ineſt ſimilitudo.At ani
malium cæterorum nullum prorſus eſt felix.
quippe cum nulla ex parte particeps ſit contē-
plationis.Quouſque igitur contemplatio ſeſe
extendit,eouſq; ſeſe extendit & felicitas ipſa:
& quibus contēplatio magis ineſt,iꝫs & felici-
tas magis ineſt,non per accidens quidē,ſed p
ipſam vtique cōtemplationem. hæc enim per
ſeipſam eſt pretioſa.Quare felicitas contēpla-
tio fuerit quędā:¶Eſt autem opus huic & pro- 3
ſperitate externa cum ſit homo.Natura nanq;
ipſa non eſt ad contemplandum ſufficiens:ſed
& corpus ſanum eſſe oportet,& alimenta,reli-
quūq; famulatū adeſſe.¶ Non tamen putandū; 2
eſt multis ac magnis ei opus fore,qui futurus
eſt felix:ſi fieri non poteſt vt ſit beatus ſine bo
nis externis. Neque enim ſufficientia, neque
iudicium,neq; actus in exuperatione cōſiſtit. 3
ſed fieri poteſt vt & nō principes terræ ac ma-
ris agant honeſta.etenim a mediocribus facul-
tatibus poteſt quiſpiam agere p virtutē.At-
que id clare cernere licet.priuati nanque non
minus agere videntur res bonas, quam qui
ſunt in poteſtatibus conſtituti.: immo etiam
magis. Satis autem eſt tot facultates habere.
erit enim eius vita felix qui per ipſam operatur
virtutem.¶ Solon etiā bene fortaſſe de felici-

bus ſenſit:qui quidem eos eſſe felices dixit,q mediocriter res habuerūt externas,& pulcherrimas res(vt putabat)egere,moleſteq; vixere. Fieri em̄ poteſt:vt mediocria poſſidētes,agāt ea quæ agere oportet.¶ Videt̃ autē & Anaxagoras:non locupletem,neq; potētem:felicem ipſum exiſtimaſſe:cum dixit ſe non mirari:ſi abſurdus quidem multitudini videatur.hec enim res ſentiens ſolum externas his iudicare tantummodo ſolet. Conſentaneæ igitur noſtris ſententijs & ſapientum opiniones eſſe videntur.at enim habent quidem & talia quan-

33 dam fidem.¶ Veritas tamen in ijs quæ in actionem veniunt ex operibus iudicatur,& vita. In his enim præcipue certitudo veritatis conſiſtit.conſiderare enim oportet ea quæ antea dicta ſunt ad opera referentes,& vitam.& ſi conſona ſunt operibus,acceptanda ſunt:ſin vero diſcrepant:verba ſunt tantum putanda.

34 ¶At vero qui mēte operatur,& eam colit:diſponitur optime.is & amiciſſimus dijs immortalibus eſſe videtur.Nam ſi dij curam humanarum rerum(vt exiſtimatur)aliquam habent:rationi ſane conſentaneum fuerit ipſos eo gaudere quod eſt optimum,maximeque ſibi cognatum:hoc autem fuerit ipſa mens.& in eos qui maxime hoc amant atque honorant,beneficia viciſſim conferre tanq̄ curam ijs quæ ſibi ſunt chara:ac diligentiam adhibentes:& re-

cte,beneq; agentes.at conſtat hæc omnia maxi-
me ſapienti ineſſe.amiciſſimus igit̃ ſapiẽs ipſe
dijs immortalibus eſt.eundem autem conue-
niens eſt:& feliciſſimũ eſſe.Quare ſapiens hoc
quoque modo:maxime fuerit felix.

¶OCTAVI CAPITIS NOTÆ.

¶Ex hoc loco quæſtionẽ fundant:an actus exterior ali- 30
quam pfectionẽ virtuti morali addat.¶Endymiõ a poe-
tis fingitur dilectus a luna:& in mõte Lyciç ſopitus:quo
liberius dormientis carperet oſcula.¶Anaxagoras vt li 32
bere philoſopharetur : omnes opes abiecit,& libere ſuis
conceſſit,& alii complures ita feciſſe leguntur.¶Priuati
homines res præclaras agere videntur:præſertim in iis
quç ad cõtẽplãdi vitã ptinẽt,potius q̃ qui ſunt ĩ poteſta
tibus,magniſq; dignitatibus cõſtituti.vt Paulus,Hiero-
thæus,Bartholomæus,& diuus Dionyſius.

¶OCTAVI Capitis cõmentarius ad literam.

¶Octauũ cap.quinque concluſionibus partitũ eſt.¶Pri 30
ma cõcluſio. Ea vita quç ab actiua,adminiſtratiuaq; vir-
tute manat:ſecundum ſibi vendicat locũ.¶Primo.nã o-
peratiões quæ ab hac virtute pficiſcũtur humanæ ſunt:
nã & iuſta,& fortia,& cætera id gen⁹ officia:quæ ab ad-
miniſtratiuis virtutibus pficiſcũtur,inter nos ipſos agi-
mus in commerciis,in neceſſitatibus,in actibus cõmuni-
bus,itẽ & in affectibus:vnicuiq; decorum ſeruantes.hæc
autẽ omnia cõſtat eſſe humana.at ea vita quæ a virtute
contẽplatiua prodit,atq; enaſcitur:monſtrata eſt non hu
mana,ſed diuina potius,merito igitur vita quæ a virtute
adminiſtratoria pcedit:ſecundas partes,ſecundumq; ſibi
vendicat locum.¶Secũdo.in vita quæ ab actiua virtute,
adminiſtratiuaque moderatur:multa a corpore proueni
re videntur.atque multum virtus ipſa morum:cum affe-
ctibus,corporeiſq; perturbationibus videtur eſſe coniun
cta.& coniuncta eſt etiam prudentia,moris virtuti:& vi-
ciſſim virtus moris,prudentiæ,nec iniuria quidem.nam
principia prudentiæ a virtutibus ipſis emergunt:rectum
autem virtutum moris,ab ipſa prudẽtia manat.cum er-
go & piu-

go & prudentia, & virtutes moris ita ſeſe habeant vt a ſeſe mutuo pendeant, ſintque humanis affectibus aſcitæ, atque coniunctæ: circa ipſum cõpoſitum erunt. at compoſiti virtutes ſunt humanæ. eſt igitur ea vita, eaque felicitas quæ a prudentia & virtutibus morum proficiſcitur: humana. at mentis felicitas ſeparata eſt. iure igitur actiuæ virtutis felicitas, & quæ humana eſt, ſecundum ſibi vendicat locum. ſed ꝙ felicitas mentis ſeparata ſit: tantum de ipſa dictum hic ſatis ſit. nam id exacte proſequi: propoſito maius eſt. ¶ Tertio. mentis, contemplatiuaque vita: externa affluentia perparum, aut minus indigere ꝙ actiua, atque moralis vita videtur, & quamquam ita eſt vt actiuus ciuiliſque homo circa corpus & res tales magis laboret, eſto tamen vt poſueris & contemplatiuum, & ciuilem æque externorum affluentia indigere: id parum ad id quod paramus refert, modicique admodum momenti eſt. nam in operationibus non mediocriter different, ſed plurimum. liberali enim ad liberalitatis operationes exercendas: & iuſto ad retributiones faciendas pecuniis opus erit: cõtẽplationibus autẽ his adminiculationibus non opus eſt. primas igitur partes, felicitas mentis ſibi aſciſcit: actiua vero ſecũdas. ¶ Quarto. vita adminiſtratiuę virtutis, pluribus indiget, q̃ partis cõtẽplatiuę. neq; cõfert quicq̃ dicatur: vitam actiuã in actibus voluntatis conſiſtere, & proinde non egere exteriore operatione vt neque contemplator. nã voluntates non ſunt manifeſtæ: neque in eis ſolis perficitur adminiſtratiua vita. ſimulant enim & qui non ſunt iuſti: agere iuſte velle. verũ forti opus eſt potentia, & robore: ſi quicq̃ eorũ agere debeat, quæ a fortitudine proficiſcũtur: & tẽperato itidem opus eſt eorũ facultate circa quæ contingit tẽperantẽ, & intẽperantem eſſe: quomodo enim aut temperatus, aut aliorum aliquis manifeſtus erit: niſi circa extrinſecum operãdo probetur? & ideo quæri ſolet vtrum magis virtuti proprium ſit ipſa electio: an actus ipſe, quaſi in vtriſque ipſa virtus conſiſtat. & id cõſtat atque manifeſtũ eſt: ipſum perfectũ in vtriſque conſiſtere. ac ad actus ipſos, multis ĩdiget adminiſtratiua virtus. & quo maiores, pulchrioreſque ſunt, eo & pluribus indiget. cõtemplanti au

cætera animalia felicitatis expertia:tali prorſus contemplationis officio priuata.nam ſupermundanis numinib⁹ tota vita beata eſt:talem habentibus operationem.hominibus autem quoad ad ipſa talis quædam ineſt operationis ſimilitudo.at reliquorum animalium nullum prorſus felix eſt:quippe ꝙ nulla ex parte ſit contemplationis particeps.quouſque igitur contemplatio ſeſe extendit:eo uſque ſeſe extendere videtur & felicitas.& quibus contẽplatio magis ineſt:& felicitas magis ineſt,nõ per accidẽs quidem,ſed per eam ipſam contemplationẽ.eſt enim contemplatio per ſeipſam pretioſa.igitur felicitas:vel maxime contemplatio quædam eſt.

31 ¶ Secunda concluſio.Felici etiam illa diuina,contemplatiuaque felicitate:exterarũ rerũ proſperitate opus eſt.Nã huiuſmodi felix homo eſt.homo autẽ natura ipſa,non eſt ad contẽplandũ ſufficiẽs: ſed & corpus ſanũ eſſe oportet,& alimenta,reliquumque famulatũ adeſſe.

32 ¶ Tertia concluſio.Si fieri non poteſt vt quis beatus euadat ſine bonis externis:non tamen putandũ eſt,multis ac magnis ei opus eſſe,qui futurus ſit felix.

¶ Primo.quia neque ſufficientia,neque iudiciũ,neque actus in magnis,exuperantibusque rerum copiis conſiſtit.verũ fieri poteſt:vt qui neque principes terræ,neque maris ſunt,agant honeſta.nam a medioctibus facultatibus: poteſt quiſpiã ſecundũ virtutem agere.quod & clare cõſpicere licet:quandoquidem priuati homines non minus agere videntur res præclaras,ꝙ qui in poteſtatibus ſunt conſtituti:immo & magis.ſatis ergo erit tot facultates habere:quæ ſcilicet ad agendũ ſufficiant.nã eius vita beata erit:qui ſecundũ virtutem operabitur:quæ ſi ſufficiunt ad agendũ:tanto magis & ad contẽplandũ.non igitur multis,ac magis facultatũ copiis ei opus erit:qui felix futurus eſt.

¶ Secundo.Solon de felicibus in hoc recte ſenſiſſe videtur,qui quidem eos felices eſſe dicebat,qui mediocriter res habuerunt externas,& qui res pulcherrimas(vt arbitrabatur)egerunt, modeſteque vixerunt.fieri enim poteſt vt medioctia poſſidentes:agant ea quæ agere oportet.

¶ Tertio videtur idem ſenſiſſe Anaxagoras,neque locupletem,neque potentem felicem ipſum exiſtimaſſe:cũ inquit ſe non mirari ſi abſurdus quidem multitudini vi

deretur.nam multitudo ſolum res externas agnoſcens:ab his duntaxat iudicium ferre ſolet.videntur itaque noſtris ſententiis & ſapiẽtum opiniones conſentaneæ.nec ab re: quidem.nam & talia fidem quandam habent.non igitur magnis externarum rerum copiis:opus eſt felici. ¶ Quarta concluſio. Veritas in iis quæ in actionem veniunt:ex operibus iudicatur,& vita. Nam in operationibus,& vita præcipue certitudo veritatis conſiſtit.conſiderare ergo vos oportet ea quæ antea dicta ſunt,& ad opera referre,pariter & vitam.& ſi cõſona ſunt operibus,acceptanda ſunt,& vita proba eſt:ſin vero diſcrepant,verba tantum ſunt putanda. ¶ Quinta concluſio. Sapiens:deo,immortalibuſque cæli numinibus amiciſſimus eſt, pariter & maxime felix. Nam qui mente operatur,& eam colit:optime mente diſponitur.at is amiciſſimus numinibus immortalibus eſſe videtur.nam ſi immortalia numina rerum humanarum curam vt exiſtimatur aliquam gerunt(gerunt enim)rationi ſane conſentaneum eſt:ipſa eo gaudere quod in rebus humanis optimum eſt,maximeque ſibi cognatum.hoc autem ipſa mens eſt.& conſentaneum item eſt,in eos ſummopere qui mentem amant,coluntque ac honorant:beneficia viciſſim conferre tanquã curã eorũ(quæ ſibi ſunt chara)ac diligẽtiã adhibentia,& recte beneq; agentia. At vero conſtat hęc omnia maxime ſapienti ineſſe.ſapiens igitur deo immortalibuſq; numinibus amiciſſimus eſt:& eundẽ conſentaneũ eſt feliciſſimũ eſſe.quare & ſapiẽs hoc q̃q; modo:maxime felix eſt.

¶ Peroratio operis. Cap. IX.

ETenim ſi de his, atque virtutibus & inſuper de amicitia, voluptateq; ſatis figura diximus:eſt ne putandũ noſtrum propoſitum iam finem habere? An quemadmodũ dicitur:non eſt in hoc rebus agendis finis,perſpexiſſe,cognouiſſeq; ſingulas,ſed potius agere. Nec de virtute ſcire ſat eſt:ſed enitendũ eſt ipſam habere,ac vti:

vel ſi quo alio modo boni efficiamur. Si igitur verba ſufficerẽt ad faciẽdos homines bonos: multas iure mercedes ſecundum Theognidẽ, atq; magnas afferrent. & comparare ea oporteret. Nunc vero iuuenes quidem liberos hortari, ac prouocare, moremq; idoneum ad obtemperandũ educatiõe bona iam factũ, ingenuũ, veræq; honeſtatis amatorẽ facere poſſe videntur: vulgus autẽ ad probitatẽ incitare nõ poſſe. non enim ſunt tales, vt ob dolorem obtemperent: ſed ob metum. nec vt a prauis ob turpitudinem abſtineant rebus: ſed ob pœnam. Nam quia affectibus viuunt: perſequuntur quidem proprias voluptates, & ea quæ illas efficiunt. fugiunt autem dolores oppoſitos. honeſtatis autem voluptatiſque veræ nullam prorſus habent animaduerſionẽ. quippe cum eas non deguſtarint. Tales igitur quænã verba traducere, moderariq; poſſent? Fieri enim non poteſt, aut non facile fit: vt ea verbis mutentur, ac extrudantur, quæ impreſſa ſunt moribus, temporeque diuturno retenta. Amabile autem eſt fortaſſe, ſi cum omnia eſſent quib9 boni fieri videmur: participes virtutis efficiamur. ¶ Fieri vero bonos alij natura, alij cõſuetudine, alij doctrina putant, Natura igitur (vt conſtat) non in noſtra eſt poteſtate: ſed ineſt ijs hominibus per cauſam quandam diuinam, qui vere ſunt fortunati, Verba aũt præceptio-

neſve, non in omnibus vires habent: ſed opus eſt auditoris animũ antea morib⁹ eſſe cultũ, ad recte gaudendũ, ac ad horrendũ, perinde atq; terrã quæ ſemina ſit nutritura. Qui nanq; viuit cũ perturbatione: non audiet ea verba quæ dehortãtur, neq; intelliget. is vero qui ita diſpoſitus eſt: qui fieri poteſt vt diſſuadẽti obtẽperet? Omnino aũt nõ verbis ipſa ꝑturbatio: ſed vi cedere videtur, mores igitur pręcedant aliquo modo virtuti familiares oportet: amantes bonũ, atq; abhorrentes a turpi. ¶ Difficile autẽ eſt, vt ab adoleſcentia recte quis ad virtutẽ inſtituatur nõ ſub talib⁹ legib⁹ educat⁹. Modeſte nãq; viuere, cõtinẽterq; pleriſq; hominũ, præſertim & iuuenib⁹ nõ eſt iucundũ. Quapropter educationẽ, atq; officia a legib⁹ inſtituta eſſe oportet. Nõ eñ dolorẽ afferẽt ſi fuerint cõſueta. Fortaſſe aũt nõ ſufficit, dũ ſunt adoleſcẽtes, rectã educationẽ & curã eſſe adeptos: ſed cũ oporteat viros quoq; factos ipſa agere, ac aſſueſcere, & ĩ his, & omnino omni in vita legibus eſt opus. multitudo eñ neceſſitati poti⁹ q̃ rationi: & pœnis q̃ honeſtati paret. Icciirco ſũt qui legũlatores oportere cẽſent ad virtutẽ inuitare, ac prouocare honeſtatis gratia: propterea ꝙ ij q̃ probi ſunt, ob conſuetudinẽ præcipue obtẽperabũt. aduerſus autẽ inobedientes & hebetiores ingenio: caſtigatiões pœnaſque ĩſtituere. At eos q̃ curari, ac emẽdari nequeũt:

extrudere,atq; exterminare.probũ em̃ hoĩem, & ad honeſtatẽ viuẽtẽ,rationi obtẽperaturum inquiũt eſſe.improbũ vero voluptatẽ affectã tẽ:dolore afficiendũ eſſe,pinde atq; iumentũ. Quapropter & eos dolores afferri oportere dicũt:q maxĩe cõcupitis voluptatib⁹ aduerſant̃. ¶ Quod ſi eũ qui bonus futur⁹ ſit bene educatũ(vt dictũ eſt)ac morib⁹ bonis aſſuefactũ eſſe oportet,deinde bonis in exercitiis viuere:& neq; inuitũ neq; ſpõte res agere prauas.hęc autẽ fuerint ſi mente aliqua,rectoq; ordine vires habẽte viuat̃.Igit̃ patris quidẽ præceptio:vires nõ habet,neq; neceſſitatẽ,neq; vllius omnino vnius viri,niſi ſit rex aut aliquis talis.Lex aũt vim habet cogẽtẽ.q̃ quidẽ eſt ſermo ab aliqua prudẽtia,atq; mente profectus.Et hominũ quidã eos odiſſe ſolẽt,qui appetitionib⁹ aduerſant̃;etſi recte id ipſum faciũt.lex aũt nõ eſt eis moleſta:probitatẽ iubens.¶ In ſola aũt Lacedæmoniorũ ciuitate cũ aliis paucis curã adhibuiſſe ĩ educatiõe,atq; officiis legiſlator videt̃.In plurib⁹ aũt ciuitatibus tales res ſunt neglectæ. Et ita vnuſquiſq; viuit vt ſi placet ritu Cyclopũ filios regẽs,atq; vxorẽ.Præſtabiliſſimũ igitur eſt diligentiã rectãq; curã adhibere cõmunẽ:idq; ipſum facere poſſe. Quod ſi negligitur publice:ad vnũquẽq; attinere videbitur filios ſuos atq; amicos ad virtutẽ dirigere,vel ſaltẽ velle dirigere.atq; maxime idipſum poſſe vi-

debiť ex dictis idoneus ad leges ferẽdas fact⁹. Publicas igitur diligẽtias,atq; curas per leges fieri cõſtat:bonas autẽ,p ſtudioſas. Nec interesse quicq̃ videť,ſcriptæ ſint,an non ſcriptæ: vnus an plures per illas inſtituanť,vt & in muſica,exercitãdiq; facultate,& eruditionibus cęteris hoc nihil refert.Nã vt in ciuitatib⁹ leges, ac mores:ſic & in domibus poſſunt paterni ſermones ac mores,quinetiã magis ob cognitionẽ,beneficiaq; collata.ſunt enim ipſi filii iampridẽ affectione deuincti:& facile obtẽperãtes natura.Differunt inſuper & inſtituta priuata a publicis:perinde atque in medicina.vniuerſaliter enim,febricitanti confert inedia,& quies: at alicui forſitã nõ cõducit. Magiſter quoq; ludi non omnibus fortaſſe pugilibus eandẽ pugnã imponit.Singula aũt magis exacte fieri videbũtur adhibita cura,diligẽtiaq; priuata.magis eñ id adipiſcitur vnuſquiſque quod congruũ eſt.Atq; optime quidẽ ĩ ſingulis curã ac diligentiã adhibuerit & medicus & ludi magiſter,& quiuis alius:q hoc vniuerſale ſcit,omnibus inq̃ aut talibus hoc eſſe accõmodatũ.Scientiæ eñ,communis ipſius eſſe dicuntur & ſunt. Nihil tamen forſitan obſtat quin & is qui ſcientiæ quidem expers,axacte autem ea perſpexit experientia quæ in vnoquoque accidunt: rectam in vno aliquo diligẽtiam adhibeat,atque curam.quemadmodum & quidam opti-

mi ſibiipſis eſſe medici videntur:qui tamen nulli alii poſſunt opẽ afferre. ¶ Verũ non minus forſitan oportere videbitur eum qui vult artifex,& cõtemplator euadere:ad vniuerſale pergere:atq; illud (vt fieri poteſt) cognoſcere. dictũ eſt em̃ ſcientias circa hoc ipſum verſari. Fortaſſe autẽ & is qui vult ſua cura,diligẽtiave meliores facere ſiue multos ſiue paucos:enitatur oportet, vt ad ferendas leges aptus euadat:ſi boni legibus fieri poſſumus. Non eſt em̃ cuiuſuis quẽuis recte diſponere.ſed ſi alicuiꝰ eſt:ſciẽtis eſt. vt in medicina fit, & in cęteris facultatibꝰ,quarũ eſt aliqua cura,atq; prudẽtia. ¶ Hæc cũ ita ſint:cõſiderare poſt hoc oportet vndenã,& quomodo quiſpiã legũlator euaſerit. An ab ijs qui rẽpublicã gerũt:quẽadmodũ & in facultatibꝰ cęteris fieri ſolet? Nã pars ciuilis eſſe videt̃ ipſa ferẽdarũ legũ facultas an nõ ſimiliter in ciuili & cæteris in facultatibꝰ fieri, ſciẽtiiſq; videtur? Nã in cæteris quidẽ idẽ tradere facultates,& p ipſas operari videtur. vt medici,atq; pictores. Res aũt ciuiles docere q̃dẽ pollicent̃ ipſi ſophiſtæ:nemo aũt ipſorũ agit. ¶ Sed ij qui rempublicã gerunt.qui quidẽ potentia quadam id agere,& experientia potius q̃ mente videntur, Neque enim ſcribere de talibus:neque dicere videntur. quod tamen præclarius forſitan eſſet:q̃ iudiciales orationes, vel deliberatiuas cõponere. Neque filios

ſuos aut amicorũ vllos idoneos ad gubernandũ rẽpublicã effeciſſe. Erat autẽ conſentaneum rationi ſi poſſent. neque enim melius quicq̃ ciuitatibus reliquiſſent: neq; ſibiipſis, aut chariſſimis aliud magis optaſſent q̃ talia poſſe. Nõ tamen parũ experientia conferre videtur. non enim fierent per ciuilem conſuetudinẽ ad gubernandũ rempublicã aptiores, Quapropter iis qui de re ciuili cupiunt ſcire: experiẽtia inſuper opus eſſe videtur, Sophiſtarũ autẽ ij qui facultatem hanc profitentur: longe abeſſe a tradenda ipſa videntur. neque enim quale quid eſt; neque circa quæ verſatur omnino ſciunt. Non eñ ipſam & oratoriã facultatẽ idẽ, neque inferiorem ponerent: congregatis iis legibus quæ ſunt probatæ. Fieri eñ poſſe dicũt, vt optime deligant. proinde quaſi delectio nõ eſſet ſagacitatis: & iudicare recte non eſſet maximũ: vt in muſicis. Qui nãque ſunt in ſingulis experti, recte opera iudicant: & quibus, aut quomodo perficiuntur, & quæ ſunt his conſona cõprehendũt. In expertis autẽ ſatis eſt, ſi non lateat ipſos bene aut male factũ ſit opus; vt in pictura. Leges autẽ operibus ſimiles ciuilibus ſunt. Quonã igitur pacto quiſpiam ex his legũ fuerit lator: aut eas quæ ſunt optimæ iudicauerit? Neque enim medici videntur ex libris fieri: & tamen dicere conãtur non ſolũ curationes, ſed etiã ægrotãtes curari poſſe, & vt curare opor-

ſet,habitu vniuſcuiuſque diſtincto.hæc aũt ex pertis quidem vtilia.iis vero qui ſcientia carent inutilia eſſe videntur.Et legum igitur forſitan,& rerum publicarũ congregrationes:iis quidẽ qui proſpicere,atq; diſcernere poſſunt quidnam recte ſeſe habet,vel contra,aut quæ quibus accõmodantur,vtiles eſſe poſſunt.ſed ij qui ſine habitu talia tractant:recte quidẽ iudicare non poſſunt,niſi fortuitu,magis aũt ad ea cõprehendenda fortaſſe fuerint apti.Cũ igitur noſtri maiores ea quæ ad facultatẽ ferẽdarũ legũ pertinent ſine perſcrutatione reliquerint:noſipſos illa fortaſſe præſtat conſiderare. & omnino de republica pertractare oportet. vt quoad fieri poteſt:ea philoſophia perficiatur,quæ circa res humanas verſaẽ.¶Primũ itaq; ſi quid recte ſit a maioribus dictũ,id enitamur recẽſere.deinde ex congregatis rebus publicis conſiderare:quænã ciuitates & rerũ publicarũ ſingulas euertunt,atq; conſeruant.& quas ob cauſas aliæ recte gubernanẽ:aliæ contra.His eñ perſpectis:magis fortaſſe percepe rimus quænã ſit reſpublica optima,& quomodo vnaquæque diſpoſita:quibuſve legibus vtens,ac moribus bene fuerit conſtituta. Dicamus igitur hinc initio ſumpto.

¶NONI CAPITIS NOTÆ.

35 ¶Magiſter ludi:qui pugiles ad diuerſa exercitiorũ gña, vt certaminũ,palæſtrarũ,& ludorũ formabat.¶Verba & ammonitiones,quæ ex hoc opere magna cõmoditate

aſſumi valebunt:pondus,efficaciāq; ad vitā habere,nulliꝰ dubitare debet qui hāc Horatii aliquādo legerit ſententiā.

Horatius epi.1.li.1.

Feru et auaritia,miſeraque cupidine pectus:
Sunt verba,& voces,quibus hunc lenire dolorem
Poſſis,& magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes:ſunt certa piacula,quæ te
Ter pure lecto poterunt recreare libello.
Inuidus,iracundus,iners,vinoſus,amator,
Nemo adeo ferus eſt,vt non miteſcere poſſit:
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Valerius Maximus lib.6.

Quantumque ſermo,& prudentiſſima præcepta de modeſtia ac temperantia momenti,ad vitam recte inſtituendam habeant:oſtendit item Valerius Maximus.Xenocratis enim(ait)grauitate ſermonis reſipiſcere coactus Polemon,totam luxuriam exuit:vniuſque orationis ſaluberrima medicina ſanatus,ex infami ganeone maximus philoſophus euaſit.Ergo huic ſtudio libenter veſtram operā impēdite,& reddite vos ad meliorē vitā perſuaſibiles. Eſt enim hæc diſciplina medica animi,totique ſalutifera cognita mundo.verum vt cum Heſiodo concludamus.

Heſiodus

Ille quidem diis eſt gratus:cui cognita ſunt hæc.
Omniaque inſpiciens rerum ſe exercet ad vſus.

¶ VLTIMI capitis,& perorationis operis commentarius ad literam.

¶ Hæc peroratio:pariter eſt & librorum moralium,& 35
politicorum prælectio.¶ Enimuero de felicicitate,atque virtutibus:præterea de amicitia,ac voluptate:ſatis pro mediocritate diſſeruimus.putandum ergo ne eſt noſtrū propoſitū,ſuum iam finē attigiſſe?an potius(quemadmodū dicitur)non eſt hoc in rebus agendis finis,proſpexiſſe ſcilicet virtutes,atque ſingulas cognouiſſe,ſed agere potius?quod & ingenue fatemur,neque enim de virtute ſcire ſat eſt:ſed eniti totis conaminibus,totiſque viribꝰ oportet ipſam poſſidere,ipſa vti.vel ſi quo alio modo boni efficiamur:enitendum eſt ſummopere.ſi enim verba ad homines bonos efficiendos ſufficerent:multas iure mercedes,magnaſque,ſecundum Theognidis ſententiam afferrent:& eā multi comparare operæpretium eſſet.vim tamen hanc ſermones habere videntur;liberos iuuenes hor

tari,ac prouocare.& morem ad obtēperādum idoneum
(educatione quidē bona iam factum)facere,& ingenuum,
veræque honeſtatis amatorē.ſed vulgus ad probitatē in-
citare,verba nō ſufficiunt:non enim ſunt tales vt ob pu-
dorem obtemperent,ſed ob metū:nec tales vt a prauis ob
turpitudinis vilitatē abhorreant,ſed ob pœnā.nam quia
perturbationibus viuunt:ſuas perſequuntur voluptates,
& ea quæ illas efficiunt:fugiūt autem oppoſitos dolores.
neque honeſtatis,neque veræ voluptatis prorſus ratio-
nem vllā habent:quippe qui eas deguſtauerint nunq̄.ta-
les igitur quænā verba retrahere,moderarique poſſent?
fieri enim minime poteſt,aut non facile quidē fieri:vt ea
verbis demutentur extrudanturque,quę conſuetudinibꝰ
impreſſa ſunt,tēporeque diuturno retenta.Sed bene no-
biſcū agi putandū eſt:ſi omnibus etiam pręſentibus:per
quę boni fieri valeamus:virtutem indipiſcamur.fieri em̄
bonos quidā exiſtimant natura:quidā conſuetudine:qui-
dam vero doctrina.Sed quo modo natura?nam ea ipſa in
noſtra poteſtate non eſt:ſed illa per cauſam quandam di
uinā,iis hominibus ineſt:qui vere ſunt fortunati.& quo
pacto item doctrina?ſermones,pręceptioneſque non in o-
mnibus vires habent:ſed opus eſt auditoris animum an-
tea moribus eſſe cultum ad recte gaudendū,horrendum-
que mala:tanq̄ agrum qui ſemina ſit nutriturus.qui em̄
cum perturbatione viuit:non ea verba audiet,intelliget-
que:que dehortantur.is vero qui ita diſpoſitus eſt:qui fie
ri poteſt vt diſſuadenti obtemperet?omnino autem ipſa
perturbatio non verbis,ſed vi cedere videtur.mores ergo
præcedant aliquo pacto ipſi virtuti familiares oportet:
ipſum bonum amantes,abhorrētes autem a turpi.Et dif-
ficile profecto eſt,vt ab ineunte ætate recte quis ad virtutē
fingatur:niſi ſub virtutum legibus ſit educatus.modeſte
enim viuere,cōtinenterque pleriſque hominū,& pręſer-
tim iuuenibus non eſt iucundum.quapropter operæpre-
tium eſt educationem,atque officia:a legibus eſſe inſtitu-
ta.nō enim moleſtia ingeretur,ſi ſint aſſueta. Neque qui-
dem ſatis eſt dum ſunt adoleſcētes rectam educationem,
curamque eſſe adeptos,ſed viros iam factos,oportet ipſa
agere:ac aſſueſcere:& ī his:tum educationis,tum adulto-

ſū,& omnino in vita,legibus eſt opus.nã multitudo ipſa neceſſitati potius q̃ rationi:& pœnis poti⁹ q̃ honeſtati pa ret. Et icirco ſunt qui legumlatores oportere cenſent ad virtutẽ inuitare,ac prouocare honeſtatis gratia.ob id nã-que ꝙ ii qui probi ſunt:ob conſuetudinem precipue mo-rem gerent,obſecundabuntque.aduerſus aũt rebelles he betiores,degenereſque ingenio:emendationibus,pœniſ-que decernendum eſt.& eos qui curari,& emendari ne-queunt extrudere,atque exterminare oportet.probũ au-tem hominem,& ad honeſtatis normã viuentem:rationi obtemperaturũ eſſe aiunt.improbum vero voluptate de-fluentẽ:dolore afficiendum eſſe,perinde atque iumentũ. quapropter et eos iis doloribus afficiendos eſſe cẽſent:qui maxime concupitis voluptatibus aduerſentur.ſi ergo(vt dictum eſt)eum qui futurus ſit bonus:bene educatum,& bonis moribus aſſuetum eſſe oportet:& ſubinde bonis in exercitiis viuere,& neque inuitũ,neque volentem res pra uas agere:certe vt ita viuatur mente aliqua & recto quo-dã ordine,vim poteſtatemque communẽ habente,opus eſt.Patris igitur pręceptio:vires non habet,neque neceſſi tatẽ,neque vllius omnino viri niſi ſit rex,aut aliquis talis. lex autem talem vim habet cogentẽ:quæ quidẽ eſt ſermo ab aliqua prudentia,atque mente profectus.& hominum quidã odiſſe ſolent eos qui ſuis aduerſantur appetitioni-bus,tametſi recte idipſum faciunt:lex autem eis ipſis non eſt moleſta probitatem iubens.Et in ſola Lacedæmonio-rum ciuitate cum paucis quibuſdam aliis legiſlator curã adhibuiſſe in educatione,atque officiis videtur.In pleriſ-que autem ciuitatibus tales res ſunt neglectæ:in quibus ita vnuſquiſque ſuo more viuit vt & ſibi placet,ritu Cy-clopũ filios regens,ac vxorẽ.Præſtabiliſſimum igitur eſt diligentiam,curamque rectam adhibere communem,id-que ipſum præſtare poſſe.Quod ſi negligit cura publica: vnicuique attinere videbitur ſuos filios,atque amicos ad virtutem prouocare,dirigere,vel ſaltẽ dirigere velle.at-que idipſum maxime omnium poterit,ſi ex dictis factus idoneus ad legum ferendarum poteſtatem euaſerit.publi cas ergo diligentias,atque curas per leges fieri conſtat:bo nas autem per ſtudioſas leges.Nec intereſſe videtur ſcri-

ptæ ſint:an nõ ſcriptæ:& an vnus,an plures per ipſas inſtituantur:quemadmodum & in muſica,atque exercitandi facultate,cæteriſque eruditionibus:hoc nihil refert. Nã vt in ciuitatibus leges ac mores: ſic & in domibus valere poſſunt paterni ſermones,ac mores.quinetiam & amplius ob cognitionẽ ipſam,beneficiaque collata:ſunt enim ipſi filii iampridem affectione deuincti,& facile obtemperantes natura. Differunt inſuper & inſtituta priuata,a publicis:perinde ac præcepta in medicina.vniuerſali enim præcepto,febricitanti confert inedia,& quies:at alicui forſitan non conducit.& magiſter forte ludi non omnibus pugilibus eandem imponit pugnam.ſingula ergo magis exacte fieri videbuntur:adhibita cura,diligentiaꝗ; priuata,magis enim ſic adipiſcitur id vnuſquiſque quod congruum,atque decens eſt. Et optime in ſingulis quidem curam,vigilantiamque adhibuerit:& medicus.& ludi magiſter,& quiuis alius,qui hoc vniuerſale ſcit:aut omnibus, aut talibus hoc eſſe accommodatum, Scientiæ enim:ipſiꝰ communis,vniuerſaliſque eſſe dicuntur:& ſunt.attamen nihil obſtat quin & is qui ſcientiæ quidem eſt expers:exacte quidem proſpexit experientia,quæ in vnoquoque accidunt:rectam in vno aliquo diligentiam adhibeat,atque curam,quemadmodum quidã optimi ſibiipſis eſſe medici videntur:qui tamen nulli alii poſſunt opem afferre.nihiloſecius nihil minus forte idoneum eſſe videbitur:& eum qui vult artifex ac contemplator euadere,ad vniuerſalis cognitionem pergere:& quoad fieri poteſt niti illud cognoſcere.pergit enim contemplator.nam dictum iam eſt ſcientias circa ipſum verſari.ita & ad id enitatur oportet præſertim is qui vult ſua cura,diligentiaque alios meliores facere,ſiue multos ſiue paucos,& vt ad ferendas leges aptus euadat.ſiquidem per leges nos boni fieri valemus.nam poſſe quemꝗ bonum facere,recteque diſponere non cuiuſuis eſt,ſed ſi alicuius eſt,ſcientis eſt,& vniuerſale conſiderantis(vt fit & in medicina,& in cæteris facultatibus quarum eſt aliqua cura,atque prudentia) ¶ Hęc vero cum ita ſint,operæpretium nobis eſſe videtur:poſt ſuſceptam de moribus determinationem, conſiderare vndenam,& quonam pacto quiſpiam legumlator euadere poſſit. an aliꝰ

ſis qui rempublicã gerunt,ac moderãtur:queadmodũ & in cæteris facultatibus cõtingere ſolet.nã pars ciuilis eſſe videt ipſa ferẽdarũ legũ facultas.an nõ ſimiliter in ciuili, & cæteris facultatibus,ſciẽtiiſq; fieri videtur?qñquidẽ in cęteris idẽ tradere facultates,& p ipſas operari videatur: vt medici,atq; pictores.res aũt ciuiles docere quidẽ poſſi cent ipſi ſophiſtæ:nemo autẽ ipſorũ in actione verſatur. Sed ii qui rẽpublicã gerunt:ad hoc munus non videntur idonei.nã ii potẽtia quadã id agere,& experiẽtia potius, q̃ mẽte videntur.cuius rei hæc ſe prębent indicia.nã neq; ſcribere de talibus,neque dicere videtur:quod tamen forte præclarius eſſet,q̃ iudiciales orationes,vel deliberatiuas in concionibus habere.non item videntur ſuos filios, aut amicorũ vllos:ad reipublicæ gubernacula feciſſe idoneos.quod tamen rationi conſentaneũ erat ſi potuiſſent. neque enim melius quicq̃ ciuitatibus reliquiſſent,neque ſibiipſis,neque ſibi chariſſimis aliud quicq̃ magis optaſſent:q̃ talia poſſe.non tamen inficias imus experientiam non parum conferre poſſe.non enim alias fierent per ciuilem conſuetudinem, ad gubernandam rempublicam aptiores.quapropter iis q de re ciuili cognoſcere cupiũt: experientia inſuper opus eſſe videtur. At ſophiſtarum ii qui hanc facultatem profitentur.longe abeſſe ab ipſa tradẽda videntur.neque enim quid eſt,neque circa quę verſatur omnino ipſi norunt.ſi enim cognoſcerent:non ipſam & oratoriam facultatem id eſſe,neque cõditione inferiorem ponerent:neque ipſi putarent faciles eſſe leges: probatis quidem in vnum congeſtis quibuſdam legib9. id enim fieri poſſe dicunt:vt optimę deligantur.quaſi delectio non eſſet ſagacitatis opus.& quaſi iudicare non eſſet maximum:vt in muſicis.qui profecto in ſingulis ſunt experti:recte iudicãt opera,& quibus,& quo modo perficiantur:& quæ ſunt his conſona comprehendunt,inexpertis autem ſatis eſt ſi non lateat ipſos:bene,an male factum ſit opus:vt in pictura.leges autem operibus ciuilib9 ſimiles ſunt.quonam igitur pacto quiſpiam ex ſophiſtis legumlator fuerit?aut quonã pacto eas quæ optimæ ſunt iudicauerit?nõ enim videtur,neq; medici quidẽ ex libris videntur fieri,tametſi libri ipſi dicere conentur:nõ modo

curationes,

curationes,ſed etiam modũ quo ægrotantes ſuæ reſtituantur incolumitati:habitu vniuſcuiuſque diſtincto:hæc aũt expertis quidem vtilia:iis vero qui ſcientia carẽt,inutilia putentur:& legũ igitur,& rerũ publicarũ forte congregationes:iis qui ꝓſpicere,atque diſcernere norunt quidnã recte ſeſe habeãt,aut cõtra:cõducere poſſunt.ſed q ſine habitu talia tractãt:recte quidẽ niſi fortuitu iudicare non poſſunt,q̃uis nihil vetet eos ſuapte natura ad ea cõprehẽdẽda eſſe aptiores. ¶Cũ itaque noſtri maiores ea q̃ ad facultatũ ferendarũ legũ pertinẽt ſine exacta perſcrutatione reliquerint:nos ipſos illa præſtat cõſiderare,& omnino de republica ꝑtractare cõducibile eſſe videtur.vt quo ad fieri poteſt,ea philoſophia quæ circa res humanas verſatur:perficiatur.primũ ergo ſi qd a maioribus noſtris recte dictum ſit:id enitemur in mediũ adducere.deinde de cõgregationibus rerũ publicarũ diſſeremus:quænã ciuitates ipſas,& rerũ publicarũ ſingulos ſtatus euertunt,aut ſaluant.& quas ob cauſas aliæ recte gubernentur:aliæ vero minime.his enim pẽſiculatis forſitan ꝑceperim⁹ quænã rerũ publicarũ ſit optima:& quonã pacto vnaquæq; diſpoſita,& quib⁹ legib⁹ vtẽs,ac moribꝰ:bñ cõſtituta fuerit,dicẽdi igiẽ auſpiciũ faciamus hoc ſũpto initio.

* * * * * * * * * * * *

¶DECIMI ET vltimi Ethicorum Ariſtotelis interprete Argyropylo Byzantino: & familiaris,Iacobi Fabri Stapulẽſis viri quàm præſtantiſſimi, in eoſdem commentarii F I N I S.

LEONARDI ARETINI DIALOGVS DE

Morib⁹ ad Galeotũ amicũ, dialogo paruorũ moraliũ Ariſtotelis ad Eudemiũ amicũ ſuũ reſpõdẽs: paucis ex poſterioribus a Leonardo adiectis.

L. Leonardus. M. Marcellin⁹: interlocutores.

SI vt viuendi, Galeote, ſic etiam bene viuendi cura nobis eſſet: infinitos pene labores (quibus ſtultitia æſtuat humana) tanq̃ ſuperfluos, & inſanos, fugiẽdos, omittendoſq́; longe putarem⁹. Nũc autẽ omnis noſter error ab eo manat: ꝙ ſine propoſito fine viuimus: & velut in tenebris cæcutientes, non tam per callem aliquẽ proſpectum & certum, quam per oblatam nobis ſemitã fortuito ambulamus: vt ſæpe quò noſtri ferant greſſus, ne ipſi quidem ſciamus edicere. Itaq; & conat⁹ ſæpe nos pœnitet noſtri, & ſequentes pariter, aſſequutique torquemur: nihil ſolidum nanciſcentes, in quo ſtulta hominum appetitio conquieſcat. Eſt em̃ veri boni a natura nobis ingenerata cupido. Verũ cõfuſa illa quidẽ, atq; incerta: fallacibuſq; opinionibus tãq̃ tenebris quibuſdã obducta, qb⁹ occęcati, atq; decepti

per deuia aberramus. Sed aduerſus hāc humani generis cæcitatem & tenebras: opem a philoſophia petendum eſt. quæ ſi forte nos dignata, lumen ſuum admouerit: hanc omnem (quæ nos turbat) caliginem diſſipabit, verāque viuendi viam a fallaci diſcernet. Equidem memini primis ab annis ſtudioſum te philoſophiæ fuiſſe: verum illius quæ ad naturæ pertinet indagationem, quæ etſi ſublimis atque excellēs: tamen minus habet vtilitatis ad vitam, quam iſta quæ ad mores hominum, virtuteſque deſcēdit: niſi forte inſtructior erit ad bene viuendū, qui pruinę, & niues, & iridis colores, quę admodū fiant didicerit. nihil amplius vtilitatis habet, q̄ ſi illa nunquam didiciſſet: aut emendatior erit ei⁹ vita, cui aues & piſces noti ſunt: quam ſi omnino eſſent incogniti. Similia his ſunt: cætera quæ in illa traduntur. Habent eñ ſplendorem cognitionis eximium: vitæ autem vtilitatem non habent. At vero hęc altera philoſophia: tota (vt ita dixerim) de re noſtra eſt. Itaque qui huius cognitione omiſſa, philoſophię intendunt: iį alienum quodam modo negotiū agere videntur, ſuum omittere. Ego igitur, Galeote, vehementer quidem te ad hęc ſtudia reuoco. Quid enim pulchrius nobili viro, & virtutum ab ipſa natura amatori, & intelligentia, rationeque præſtanti: quàm ea diſcere ꝑ quę ad caſum viuere deſiſtat, ſuas ipſe vias, Galeotus

V ij

actuſque diſcernat? Sed vtrū iſta cohortatione contenti, non vltra ſcribemus: vel quaſi perſuaſo iam tibi addemus aliquid introductionis cauſa: hoc ego potius eſſe reor. Neque enim inuitantis eſt tepide agere: ſed rē ipſam ad quā inuitat, vltro offerre. Referam igitur tibi ſermonem habitum a me nuper cum Marcellino familiari meo. Nam cum ille domū ad me ſalutādi gratia veniſſet, reperiſſetque forte lectitantem: poſt prima illa amicorum conſueta, cum vterque conſediſſet: & quid hoc libri eſt (inquit) quod modo erat in manibus? Ariſtotelis, inquam, liber eſt de moribus ad Eudemium. Tria ſunt enim (vt audiuiſſe te credo) huius philoſophi volumina de moribus ſcripta, Vnum, ad hunc quem modo dixi. Alterum ad Nicomachum filium. Tertiū, quod inſcribitur magnorum moralium. etſi omnium eadem vis eſt: tamen alibi enodatius, alibi remiſſius res ipſæ tractantur. Recte inquit. etēm opportune facta a te huiuſce rei mētio ē. Aueo enim iampridem quis ſit huius diſciplinę progreſſus, & quaſi viam cognoſcere. nec antehac data mihi facultas eſt: a te de hoc ipſo, arbitratu meo percunctandi. Nunc vero quia (vt video) otioſus es: oſtende quæſo, hæc de morib⁹ diſciplina quid nobis pollicetur. Quid me rogas? inquam, ac potius ipſe tui vel noſtrorum, vel græcorum, a quibus iſta traduntur, ſcri-

Marcellin⁹

Eudemius

Tria Ariſtotelis de morib⁹ opera. primum paruū op⁹ ad Eudemiū: ſecundum, opus magnorū moralium. tertiū, opus Ethicorū.

M pta lectitas?Græce,inquit,neſcio:Latina vero
iſta noſtratia(vt tibi verum fatear)legentem
me,conantemque non admodum iuuant.Con
iecto enim eſſe talia:vt inſtitutum potius eru•
dire:quã rudem inſtituere ab initio poſſint.tu
qui græco de fonte (vt ait Flaccus)hauſiſti,
quæſo mihi expone:hæc de moribus diſcipli•
L na,quid eius ſectatorib⁹ repromittat. Nõ mu•
nuſculũ(inquã)neq; lucellum:ſed rẽ maximã,
præſtantiſſimamq; omniũ:beatos facere homi•
nes,modo ſibiipſis non deſint,ſed agẽdo &
operando,illius præcepta:iuſſaque ſequãtur.

Et quis non excitetur(inquit)tanta ſpe pro
M poſita?Ardeo,me Hercule,iam nunc illius
initiari ſacris:quare agendũ,ede quid præci•
L pit. Longum(inquã)id quidẽ,& inſigne eſt:
caput tñ ac ſumma omnium,vt bene viuas.id
vero non de mẽſa,ſed de mente ſumitur.Sed
quoniã te id cupere animaduerto,& adiuuari
digna ẽ hęc cupiditas tua:conemur tibi tale ali•
qd tradere,quale græci iſagogicũ appellãt:id
eſt quaſi ĩtroductionẽ,ad euidẽtiã quãdã hu•
ius diſciplinę,quo paratior ad illã percipiẽdã
q̃s accedere,ac dicere qdẽ iã ordiar. Tu ve•
ro ſi quid inter dicendũ ambigis,interpella.

PRima igitur huius diſciplinæ conſi
deratio mihi videri ſolet, an quid
ſit extremũ,& finis in rebus huma•
nis:ad quẽ omnia quæ agimus,re•

ferri oporteat. Secunda:quid ſit id extremū. Tertia: quibus rebus ad id perueniatur. His enim cognitis:& totius vitæ rationem (quemadmodum dirigenda ſit) cognoſcemus. Quæ enim ad actionum noſtrarum verum finem referuntur: eas, & frugi & laudabiles dicimus, quæ vero fallaci opinione aberrant:eas vituperamus, atque propellimus. Vt autem de his iam dicere incipiam: conſpicuum eſt, plures in rebus fines eſſe humanis, alioſque ſub aliis contineri. finem autem appello, cuius gratia quid agimus. exemplo quoque hoc ipſum faciamus illuſtrius. Parat quis nauem nauigādi cauſa: nauigat autem quo pecunias acquirat: acquirere autem vult quo opulentior fiat: hāc ipſam opulētiam alterius gratia cupit, vel honoris, vel potentiæ, vel vt nullius indigeat. Hic igitur vides tot eſſe fines quot ſunt actꝰ: alioſque ſubeſſe aliis. idē eſt in cæteris operationibus noſtris. Semper enim noſtra, de fine in finem graditur quidem, proceditque intentio. nec eſt dubium quin ſuperior ſemper finis pretioſior ſit: cum illius gratia inferiores appetantur. Illud præterea conſtat: nos omnia quæ agimus, boni gratia agere. ex quo fit, vt idem ſit finis & bonum. Sed an cuncta alterius gratia volumus, & necubi conſiſtit appetitio noſtra? an eſt aliquis extremus & vltimus finis, ad quem cum tandem peruentum fuerit: appe-

titie conquieſcit?Fatendum eſt eſſe aliquem: ne ſi forte negemus,irrita,& ſtulta probetur cupiditas noſtra,& in infinitum progreſſio,& multa per abſurda exinde ſequantur.Id ergo extremum,ſi modo eſt aliquid(quod eſſe plane confitendum eſt)neceſſe eſt eſſe tale:nulla vt externa illecebra,ſed ipſum ꝑ ſe ſua vi nos incendat,& rapiat in cupiditatem ſui,quod propter ſe expetatur ſemper,& nunq̄ propter aliud,ad quod referantur omnia,ipſum autem nuſq̄.Erit igitur hoc,ſummus finis & ſummum bonum.nam finem & bonum,idem eſſe docuimus. Erit quoque idem,principium & cauſa.inde ſiquidem motus eſt:cum eius gra-

M tia,omnia omnes agant.Intelligere mihi videor,inquit,ac probè tenere:quare ad alia(ſi

L tibi videtur) progrediare.Age nūc inquam, hic quid ſit extremus finis videamus.hoc em̄, ſecundo erat loco in quæſtione propoſitum,

M De nomine quidem(inquit Ariſtoteles)apud omnes conuenit.felicitatem enim vulgus,eruditique appellant.Sed ipſa felicitas quid tandem ſit:de eo ſanè inter ſe diſcrepant,nec idē vulgus,ſapienteſque tradiderunt.at enim ne ſapientes quidem.Nulla enim vnquam de re fuit inter philoſophos tanta contentio.nā alij voluptatem eſſe id extremum,& vltimū quod propter ſeipſum expetitur,& cuius gratia cætera agimus:aſſeuerant.Eſſe quidem id infi-

tum mentibus noſtris:vt omnia faciamus,atque patiamur,quo poſtea in gaudio & lætitia: contenti & quieti viuere poſſimus.Ea eſt autem ſumma,& mera voluptas.Ex quo fit vt principia vel appetendi aliquid vel fugiendi: a voluptate,doloreque proficiſci videantur. quare & ipſas quidem virtutes cenſent ideo ab hominibus exerceri debere: quia effectrices ſint plurimarum voluptatum.contraque: cum delictorum,ſcelerumque conſcientia nos vexet & angat:tum inanes cupiditates (quarum ſtultorum vita referta eſt omnis)ſolicitent mentes, & quietas eſſe nequaquam permittant.Itaque eum eſſe ſapientis delectum aiunt,vt prætermittendis minoribus,ſibi maiores comparet voluptates : & doloribus paruis ſuſcipiendis,maiores grauioreſque repellat.In hac fere ſententia Eudoxus,& Ariſtippus,& Epicurus fuere:etſi eorum alius plus, alius minus tribuerit corporeis voluptatibus. His adijciendus eſt Democritus:qui obſcure quidem & verbo pene inſolenti Euthimiam ſummum bonum eſſe dixit,quaſi tranquillitatem quandã animi, omni moleſtia vacantis. Alij vero in vſu virtutis felicitatẽ poſuere: atque ex eo beatam conſtare vitam cenſent.Eſſe enim quoddam proprium hominis opus:ad quod agendum natus ſit. id autem non eſſe viuere: quia commune ſit etiam plantis.non

Eudoxus
Ariſtippus
Epicurus.

Democritus.

ſenſum habere: quia commune ſit & brutis, ſed vitam,& actus ſecundum rationem, qua qui bene excellenterque vtetur, id proprium opus ad quod agendum natus ſit, benè abſoluat. Eumque bene viuere,ac bene agere:in eoque ſitum eſſe ſummum illud hominis (quod quærimus) bonum. In hac fermè opinione Ariſtoteles,& Theophraſtus,& cæteri omnes Peripatetici fuere. Sed cum quæreretur, nunquid foret hæc vita in poteſtate ſapientis,id eſt an ſibi ipſi per virtutem hanc præſtare vitam bonus vir poſſit? multæ difficultates ſuboriri videbantur, fieri enim poteſt vt ſapiens & bonus vir,& omnibus virtutibus inſtructus, atque ornatus, in exilium, in orbitatem, in egeſtatem detrudatur, amiſſa patria, ablato patrimonio, filijs, propinquiſque necatis. præterea vt in carcerem tyranni, vt in eculeum, vt in ſupplicia grauia,& miſeranda incidat. Hunc igitur quanquam virtutibus abundantem: tamen beatum dicere tantis in malis quis poteſt? quod ſi ita eſt: nec virtus ipſa ſatis videtur ad beate viuendum. Ob hæc, ij de quibus loquor philoſophi, tria bonorũ genera diſtinxerunt: animi, corporis, externa. Felicitatem in bonis animi reponunt: quæ ſunt maxima ac præcipua bona. Corporis autem,& externa adeſſe homini oportere aiunt: non vt illa ex ſeſe beatam con-

Ariſtoteles
Theophra.
Peripate.

ficiant vitam:ſed ne operationes virtutis in quibus beata vita conſiſtit impediantur. Etenim ſupplicijs, doloribuſq; affectũ corpus:neque contemplari quicquam, nec agere permittit. & egeſtas, exiliũque impediunt multa:cum tanquam illis inſtrumenta deſint ad agendum. Quid ergo:miſer erit ſapiens in ijs quæ ſupra enumerauimus malis? Certe non miſer. habitus enim virtutis illum ab hac infami appellatione defendit. ſed nec etiam beatum tantis in calamitatibns nuncupabo. Beata enim vita omnis: optabilis eſt & plena gaudiorum. hæc vero calamitoſa, nequaquam optabilis, nec beata igitur. Hæc Peripateticorum ferme eſt ſummo de bono, vitaque beata, ſententia. Nec eſt dubium quin (etſi parũ) tamen aliquid fortunę tribuatur. Itaque zenon, quique a zenone ſunt Stoici, rigidi nempe homines & ſeueri: aliter de ſummo bono opinati ſunt. Negant enim quicquam bonum eſſe præter honeſtum: in eoque vitam beatam conſiſtere affirmant. Honeſtum autem: eſt quod bene & laudabiliter & ex virtute fit. Vt enim quod timide, quod libidinoſe, quod abiecte agitur: turpe dicitur, ac dedecoris plenum: ſic quod fortiter, quod continenter, & quod ex dignitate agitur, honeſtum, decorum, pulchrum nuncupamus. Corporis autem & fortunæ commoda: negant eſſe bona, contraque illorum in-

Zenon Stoici.

commoda, negant eſſe mala, Virtutem verò ſatis eſſe ad beatè viuendum putant: neque carcere, neque tormentis, neque doloribus vllis, aut egeſtate, exiliove, beatã vitã impediri. Virũ enim ſapientẽ, ac verè fortem, magno, iuuictoque animo, totum ex ſeipſo pendere: nec humanos caſus, neque fortunę minas expaueſcẽre, nec illis (ſi accidant) vnaquam frangi. non enim exilium, nec paupertatem, nec dolores, mala eſſe ſapienti. Quoniam vt nihil bonum præter id quod honeſtum, & cum Virtute: ſic etiam nihil malum niſi quod turpiter, & cum vitio fit, quod in ſapientem nequaquam cadere poteſt. Quod ſi fortunam metuat quis: nunquam erit beatus: cum etſi non facta: attamen faciẽda formido illi⁹ mutabilitatis ſollicitũ reddat. Hęc ferme eſt (ni fallor) Stoicę diſciplinæ forma, neſcio an vera: ſed certe maſcula, atque robuſta. Percurri tibi ſententias omnes de ſummo bono: quę quidem cognitu dignæ videbantur, de quibus ſcire velim quid tandem exiſtimes.

M Ego ne (inquit) fatebor tibi quid mihi acciderit. Singulis (dum a te referebãtur) meme totum addixi. Nam voluptate, & vacuitate doloris, quæ prima fuit ſententia: nihil optabilius viſum eſt. Quid eñ beati⁹ aut eſſe, aut excogitari poſſit: quàm vita gaudiorum plena, omni moleſtia detracta; aut quid deorum immorta-

lium vitæ ſimilius imaginari poſſimus? qui cũ ſint vere felices, atque beati: hoc beatitatis inſtar nobis mortalibus reliquiſſe videtur. Rurſus vero cum ad virtutis ſplendorem oculos erexi: victus excellentiæ laude, vſque adeo cõtempſi equidem, ac poſthabui voluptatem, vt etiam doloribus, & moleſtijs comparandam eam beatitudinem exiſtimarem. corporis vero commoda, externamque rerum proſperitatem: quaſi neceſſariam in bonis reponebam. Ecce: alteri exurgentes negant quicquam tale in bonis habendum: dantque homini poteſtatem ſeipſum per ſe in beatitudinem aſſerendi, quo quid optabilibus eſſe poteſt? ita cum omnes ad ſe rapiant: ambiguus ſum quid maxime putem recipiendum.

Non eſt mirum (inquam) ſi tibi horum ſinguli probantur. nam vulgus quidem philoſophorum qui abſurda dicebant: iampridem auditores, ſcholæque ipſæ reſpuerunt. hę reſtant diſciplinæ, quæ aliquid dicere videantur: quę etſi verbis pugnent, re tamen, & effectu quã proximæ ſunt. L

Quo modo proximæ, inquit? An poteſt quicq̃ eſſe diſtantius? M

Attende inq̃: an tibi proximitatẽ hanc ſatis probare videor. Primum enim Stoicos a Peripateticis quid differre putas? Vtrique profecto beatæ vitæ dominam, effectricemq; virtu- L

tem conſentiunt.In hoc fere totum eſt.&qui in vno hoc conſentiũt:vix in alijs diſſentire poſſunt. Nam de corporeis,externiſque commodis quæ alij bona appellant,alij non bona:id non refert quantũ quiſq; illis tribuerit,ſi non plus his q̃ illis;de verbo differentia eſt,non autem de re.q; alteros vſitatũ verbum delectat: alteros nouum.quæ enim hi bona & mala,illi præpoſita & reiecta appellant. De fortunæ vero doloribus, tormentiſque corporis diuerſitas eſt:& quidem non magna. Peripatetici enim non a quibuſuis calamitatibus vitã beatam depelli putant:ſed ab ingentibus:& multis.& hæc ipſa ſi accidant ſapienti.nequaquã eum miſerum fieri dicunt. Stoici vero:etiam in his ipſis calamitatibus beatum aſſerunt. Vides ergo q̃ parum interſit inter hos duarum ſectarum magiſtros? Quinetiam voluptatis patroni:non multũ ab his diſcedunt. Felicitas enim abſq; voluptate eſſe non poteſt.adeo em̃ implicita eſt illi,annexa voluptas:vt ſeparari nequeat. Nomen certe ipſum quo beatitas deſignatur:a gaudendo apud græcos tractum eſt, quaſi vita quædã gaudioſa. Actio enim virtutis, ſcientiaque, & contẽplatio,conſcientia denique ipſa recte factorum:immenſas quaſdam voluptates continet:vt dubium fiat:hæc propter illam,an illa propter hæc expetatur. Clamat enim Epicurus ipſe,non poſſe cũ vo-

luptate viui niſi iuſtē,temperatē,prudenter-que viuatur:neque rurſus iuſtē,prudenter,tē peratē,niſi cum voluptate.Ita cum tres ſint philoſophorum ſectæ,oēs profecto aut idem, aut prope de ſummo quidem bono dicere videntur.quare non multum tibi formidãdum eſt,vt dum alteros ſectaris,ab alteris contingat te abſcedere longius.

Perq̃ gratum mihi eſt,inquit,hanc(vt ita dixerim)conciliationē philoſophorũ audiuiſſe. nec placuit modo,tua de hiſce rebus diſputatio:verũ etiã placauit inquietam mentem,cuinam potiſſimum inhęreret hæſitantem.Sed reſtat iam tibi tertia illa pars(cum ſit ne finis aliquis extremus,& ſummus:& quis ſit conſpexerimus)vt nunc quibus rebus ad illud veniatur oſtendas. M

Tute,inquam,ipſe viam non ex ſuperiorib⁹ dictis iã hinc diſcernis? L

Diſcerno inquit.virtutes enim,beatæ vitæ dominas,effectriceſque conſentio:ſed tamen de his ipſis audire percupio. M

Audi igitur,inquam,etſi non ad viuum referare propoſitum eſt:ſed quantũ ad euidentiam nunc ſat erit,breui diſcurſu pertingere. L

Hoc ipſum(inquit)nunc̄ poſtulo:de ſingulis vero ſi ambigam,alias. M

Cũ igitur per virtutes ad beatam vitã peruenitur(ab his enim honeſtas,voluptaſq; vera exiſtit)de virtutibus ipſis dicere aggrediar:atque illud primum a nobis intelligendum eſt: L

virtutem omnem, eſſe animi affectionē conſtā-tem. quam communi nomine habitum vocāt: vt enim equum ſic a natura generatum vide-mus, vt & currere, & in gyrum flecti, & porta-re equitem poſſit: hæc tamen ipſa non perfectē agit niſi cū domitus & exercitatus eſt, ita aſſue factus, vt illa bene, & ſcienter agat. tunc enim perfectum quoddam habere videtur. ſic & ho mo a natura aptus, per exercitationem & aſſue tudinem, habitum iuſtitiæ, & temperantiæ, cæ terarumque virtutum nanciſcitur. vt tunc de-mum perfectum ab vſu ſit, quod a natura fue-rat inchoatum. Et de virtute quidem omni in hunc fere modum accipiendum eſt: habitū ſci-licet eſſe animi, exercitatione, vſuque acquiſi-tum, vt iam perite & ſcienter opus ſuum perfi-ciat. Virtutum vero ipſarū prima partitio eſt: vt aliæ ſint moris, aliæ intellectus. Coueniunt vero in eo ꝙ ſunt habitus. Differunt em̄ quia morales fiunt in ea parte animi quæ non ha-bet rationem: intellectiuæ autem in ea parte quæ rationem habet. Præterea morales virtu-tes mediocritates quædam ſunt inter exceſ-ſum, & defectum: intellectiuæ autem exceſ-ſum non habent: nec ſunt mediocritates. In-ſuper morales circa affectus & actus: intel-lectiuæ autem circa veri depræhenſionem magis verſantur. Sunt vero intellectiuæ vir-tutes quinque; Sapientia, Scientia, Pruden-

Virtus.

tia,Intelligentia,& Ars.moralium autem maior eſt numerus. vt enim affectus ſunt humani,qui nos inflectunt & ducunt:ita virtutes aduerſus hos oppoſitæ reſiſtũt.Ex quo fit vt morales quidem virtutes omnes circa difficile arduũque verſentur.difficile eſt enim libidines quaſi freno compeſcere.difficile eſt iracundiã tenere.difficile auaritiã coercere.idẽ eſt de alijs affectionibus noſtris.Ad quę enim proni natura ſumus:aduerſus illas virtutes opponũtur.Nil agas timidẽ,dicit virtus:nil intemperanter.nil auarẽ,nil iracundẽ.nil iniquẽ,nil abiectẽ,grande potius quoddam tibi propoſitũ ſit.& ſi aſſint facultates:magnificentia ſplendeat.Honores vero ita proſequare:vt declines ambitionem.veritas:& in omni ſermone.& in omni vita eluceat.Præterea caue ne te virtutis ſpecie decipiat vitium.Inconſulta audacia,fortitudo non eſt:ſed temeritas potius,& inſania:tãque eſt in vitio qui non timenda formidat,q̃ qui timenda omnino non paueſcit.Sit timor in periculis:ita tamen vt ſi perferenda ſint ratio vincat,ſuperetque terrorem.At graue eſt vulnera excipere,graue mortem obire: ſint ſane iſta(ſi ita vis)etiam grauiſſima.tamen incidunt tempora in quibus honeſta mors,turpi fuerit vitæ a ſapiente præferenda.& vulnera per gloriam excipere præſtet:q̃ per ignominiam corpus integrũ ſeruare.Hinc fortitudo

illa mira

illa mirabilis exiſtit.ſpecioſiſſima profecto virtus,oratorum campus:quæ tanto fauore hominum excepta eſt,vt & defunctorum ſtatuas videamus ferè habitu militari,quaſi præclarum ſit,hoc potiſſimum genere laudis,in vita claruiſſe.Commune certe virtutis nomē:fortitudo ſola,in ſuam propriam appellationem conuertit:nec ſane immeritò.Virtus enim a viro dicitur:vir autem conſtās aliquid,& pugnax deſignare videtur. itaque illud in promptu eſt:ſi viri eſtis,id eſt ſi fortes.Et Cæſar milites increpans,inquit,ſe non tantum virtutem in milite deſiderare quantum modeſtiam:virtutem haud dubie pro fortitudine ponens.Itaq; vt in multis alijs,ita in hoc præclarius græci q̄ nos.fortitudinem enim illi andriam vocāt: id importat(vt verbū de verbo exprimatur) virilitatem.Nam temperantia communis quidem eſt:nec viri ſolum,verumetiam mulieris. fortitudo autem,propria viri eſt.Verſatur autem tēperantia circa libidines compeſcendas: atq; vt fortitudo a fuga nos reuocat,ſic temperantia ab inſequendo coercet,vt quodam modo inter ſe contrarie:vna ad prælium cohortari,altera receptui canere videatur.Eſt autem temperantia:circa eas voluptates,quæ & nobis communes ſunt cum cæteris animantibus. ex quo non proprie illæ quidem hominis voluptates:ſed magis ſeruiles,baſtialeſque habē

Cæſar.

ἀνδρεία

Tēperātia.

X

Liberalitas tur. Dixim⁹ de affectibus animi in metu & libi dine. Quid? auaritiæ nonne arduum eſt frenũ imponere? aduerſus quam immoderationem virtus eſt, quam dicimus liberalitatem. ea eſt mediocritas quædam in acquirendis, erogandiſque pecunijs, remota quidem ab auaritiæ ſordibus. remota etiam a prodigalitatis amentia. auari eſt enim nimia acquirendi cupiditas, & remiſſior q̃ oportet expendendi cura. Hæc autem duo contra in prodigo. nam & diſſolutus in acquirendo, & profuſus in largiendo. Et horum medius liberalis vbi, & quando, & quantum capiendum, erogandumque ſit tenet: & rationẽ ſecutus, habitũ iam iſta agẽdi ab

Modeſtia vſu contraxit. Sed vt circa pecuniarum cupiditatem liberalitas: ſic etiam circa cupiditatem honorum alia quædam virtus exiſtit ambitioni contraria: nomen vero nequaquam ſortita. Sunt enim quidam plus q̃ oporteat honoribus inhiantes: quos dicimus ambitioſos. Hi ferme idem in honoribus faciunt, quod auari in pecunijs comparandis. Alij & quos honeſte cõſequi poſſunt honores: abiectione quadam animi prætermittũt. Inter hæc vitia, virtus eſt quę dam intellecta quidem aperte: ſed non aperte nominata. At enim & liberalitati, & huic virtuti quæ eſt circa honores: duæ præclariſſimæ

Magnificẽtia. virtutes coniunctæ ſunt: magnificentia & magnanimitas. quarum magnificẽtia, ſublimior

quædam liberalitas eſt:circa ſumptus ingentes & magnos.vt ſi qs ad vſum populi,theatrũ ædificet: vt ludos exhibeat Megalenſes, aut gladiatorũ munus,aut epulũ publicũ. Hęc eñ & huiuſmodi quæ priuatum ſupra modũ excedunt, ſplendorẽ quendã habent eximiũ: nec liberalia modo,ſed etiã magnifica dicunt. magnificẽtia igit ad liberalitatẽ talis eſt.eodẽ q; modo magnanimitas ad illam aliã virtutẽ: quæ circa honores verſatur.Eſt enim fere eadem niſi ꝙ magnitudine animi,propoſitoq; ſublimi excedit:vt ſi maximi dign⁹ ſit,maximos ſibi honores arrogare nõ vereatur.Proxima eſt mãſuetudo,& ipſa quoq; aduerſus cupiditatẽ cõſtituta:nõ pecuniarũ,neq; honorũ, ſed vĩdictarũ. Eſt eñ ira,vlciſcẽdi cupiditas: cui reſiſtit manſuetudo ne plus nimio efferat. Huius exceſſus,iracũdia: defect⁹ vero,ſegnicies:vtraq; in vitio.mediocritas vero laudabilis:quæ & pro quibus,& aduerſum quos,& q̃tũ oporteat iraſcitur. Hic ille ſublatis in me oculis quaſi admiraret:mediocritatẽ,inqt,iſtã cæteræ quidẽ virtutes q̃ adhuc a te cõmemoratæ ſũt,recte ſuſcepiſſe videbant:mãſuetudo autẽ(admiror)ſi hãc ſuſcipiat mediocritatẽ.Iã eñ ſi hoc fatemur:illud quoq; cõfitendũ erit, irã quãdã eẽ laudabilẽ:de quo(vt verũ tibi fatear)valde eqdẽ ſubſiſto.quas vero cãs ãbigẽdi habeã:ſi nõ tibi mea hęc ĩterpellatio moleſte

Magnanimitas.

mãſuetudo

M

eſt:exprimere conabor. Tu vero, inq̄ arbitra- L
tu tuo, non em̄ mei cauſa ſermo hic īſtitut⁹ eſt:
ſed tui. Puto igitur, inqt, nullā irā eſſe lauda- M
bilē: ꝙ ſi nō laudabilis, neque cū virtute: quo
niā omnis virtus laudabilis eſt. Virtus enim
excellētiā & pręſtātiā dicit. nihil vero eſt oīm:
quod non abſque ira melius faciant homines
q̄ irati. Quid em̄ eſt ira: niſi ebulitio quędā, &
cōcitatio, maturo, ſtabilique conſilio & tran-
quillitati rationis aduerſa: Itaque nō alia tam
crebro pœnitenda hominibus incidunt: q̄ illa
quæ per irā geruntur. nā recta quidē illa ratio
(qua nulla carere virtus poteſt) ſedationē ani-
mi, ſerenitatēque requirit. Ira vero perturbat,
& concitat: vt non ſolū mētis iudiciū, ſed cor
poris etiā laudabilem ſtatū peruertat: illa qui-
dē atque detorqueat. furentes oculi, & tremen
tia labra, verba interrupta atq; infracta, iacta-
tio brachiorū inſana, progreſſio amēs. hęc au-
tē (vt tua pace dixerim) furori propiora mihi
videntur q̄ virtuti. atque perabſurdū eſt, rectā
quidē rationē in virtutibus dominari dicere:
irā vero quæ nos a recta ratione dimouet, in
virtutibus aliq̄n eſſe fateri, & hunc ſeruaturū
eſſe modum in rebus agendis credere: qui in ſe
ipſo modū nō ſeruat. Videntur porro & ſapiē
tes viri: hoc ipſum (quod modo dixi) apertiſ-
ſime teſtificari. Sūt em̄ vt videmus: libri com-
plures aduerſus iram ab illis conſcripti. qui

vero contra iniraſcẽtiam ſcripſerit:nemo adhuc(quod equidem ſciam)repertus eſt,quaſi non iraſci laudabile ſit:iraſci vero vitioſum. quod ſi irã nunq̃ laudabilem eſſe conſtat:ſequitur vt mediocritas nulla eius ſit,ſed omnẽ penitus huiuſmodi perturbationem animi eſ
L ſe improbandam. Tum ego non ignoro,inquam iſta dici ſolere,ab ijs qui contra Peripateticos diſputant:ſed tamen refert quid quiſque ſentiat. Quæris num excandeſcentiam,vehementemque iracundiam probem? Negabo equidem,atq; deteſtabor. Quid em̃ amentius? quid furori ſimilius? Quæris rurſus num iniraſcentiam,& ſegniciem omni tempore laudem: hanc rurſus vitio ducam,atque reprehendam. Etenim peto abs te,ſi ſeruus parentem verberet tuum:aut ſi filiæ virgini vim afferat,num tu hæc aſpiciens, animo tranquillo eſſe debeas? vel potius motu quodam animi ad infringendam illius contumeliam inſurgere? Reſpondebit profecto pietas ipſa,& ratio: reprehendendum eſſe te,niſi pro tanta parentis,filiæque iniuria indignationem ſuſcipias, & ad vindicandum cum acritate quadam vehementiori perciteris. Quid enim quæſo agat filius, contumeliam parentis indignam cernens? Stabit credo eodem animo,atque vultu quo fuerat prius:nec eum tam chariſſimi,atque coniunctiſſimi iniuria commouebit? Et

quis nō hūc deteſtetur, atq; repræhēdat? Ita fit vt ira quædā nōnunq̄ laudabilis ſit, & nō iraſci in vitio reponatur. Videt̃ porro neq; ſenſum, neq; mentē habere, qui vſq; adeo hebes, & diſſolut⁹ eſt, vt neq; doleat, neq; grauiter ferat cū patriæ, cū parētibus, cū filijs, cū cæteris (quos chariſſimos habere debemus) contumeliæ inferuntur. Neq; ſane verū eſt quod dixiſti: nihil eſſe omniū quod non abſq; ira melius fiat. Iuuant em̄ interdū, & certe decent ſtimuli quidā, & motus animi vehemētiores, pro indignitate flagitij non immerito ſuſcepti: qui nos ad pietatē fortitudinēq; impellunt. Nam quod ais, neminē adhuc cōtra inirāſcentiā ſcriptitaſſe: ignorare mihi Ariſtotelē videris, qui vbiq; ſcriptorū ſuorū, ſegniciē, & inirāſcētiā

Amicitia. iſtā magnopē dānat. Itaq; vt tu iracundū illū furenti, ſic ego diſſolutū hunc, & ſegnē mente capto aſſimilabo: q nec ſentire, neq; curare, neq; affici vlla re videatur. Sed hæc ſatis. Ad reliqua inſtituti operis reuertamur. Diximus de māſuetudine, atque illius extremis. In vita autē & cōuerſatione multi peccāt. nam reperiuntur quidā cōtentioſi, diſplicentes, duri, difficiles, inhumani. Contraq; alij adulatores, placē

Affabilitas Veritas. di ſtudio oīa aſſentātes. Hæc vtraq; vitanda ſunt. Media vero īter hæc virt⁹ eſt amicitiæ ſimilis: procul ab aſſentatiōe, procul a cōtētioſa aſpitate. Eodēq; mō & oſtentationē, & ironiā

in vita & cõuerſatione abeſſe cõuenit:quarũ altera in plus fictio eſt,altera in minus. Grauitas vero,harũ mediocritas eſt:ſed ab oſtẽtatiõe remotior. Cũ autẽ ſit in vita ceſſatio quædã atq; remiſſio(neq; eñ continuo laborare homo poteſt)ſolatiorũ quædã moderatio eſt.nã ſi omnẽ refugias iucunditatẽ:ruſticꝰ ſis.ſi autẽ omnẽ arripias iocãdi occaſionẽ,ita vt nec honeſtati nec dignitati parcas,modo riſum mouere poſſis:ſcurra.inter hæc moderatio eſt:quædã virtus,q̃ ab his extremis reducta,comitas appellatur. Sic tergemina ſunt vitia in cõuerſatione hoĩm deuitãda:ne aduerſatores odioſi, neue rurſus placẽtes adulatores ſimꝰ,ne fingamus oſtentando,neuẽ rurſus minuendo ironia vtamur,ne procul ab omni iucũditate,neue rurſus ridiculi hoĩes,ſcurræq; habeamur. Iuſticia vero duplex eſt. Vna perfecta quæ omnem complectitur virtutem:altera ſingularis,in æquitate repoſita. Aequitas autẽ eſt vt ne plus cõmodi,neue minus incõmodi ſuſcipiatur. Hic ille:patere quæſo,inquit,parump & in hoc loco interpellari te. Cupio enim,niſi moleſtũ ſit.quã ob rẽ pfectã virtutẽ iuſticiã dixeris intelligere:an forſan aliæ de qbꝰ ſupra dixiſti virtutibus pfectæ nõ ſint,ne fortitudo quẽ illa quã tu multis verbis ornaſti?q; ſi illæ perfectæ:cur huic perfectionẽ potiꝰ attribuas q̃ illis,non plane intelligo. Iure tu qdẽ ambigis

Grauitas
Comitas.
Iuſticia.
Aequitas

M
L

inquã.ſed non omnia poſſunt in hoc tanto & tam præcipiti diſcurſu explicari. Iamque a nobis dictum eſt: non eſſe propoſiti noſtri: vt ad viuũ ſingula referemus: ſed tanquã introductores aliqui, euidentiam quandã & prægustationẽ rerũ in præſentia tradere. Quod tñ nunc de perfecta requiris virtute, ſcire debes: bifariã dici perfectam. vno quidẽ modo vt inchoatæ opponitur. neque enim eſt dubiũ nos ad iuſticiã, & tẽperãtiam, & fortitudinẽ, & liberalitatẽ quodã modo natura aptos produci: vſus tamen & aſſuetudo, exercitatioque ipſa (vt de equo ſupra diximus) ita nos afficit, vt tunc iã pfectũ ab vſu ſit, quod a natura fuerat inchoatũ. Iſto quidẽ modo omnis moralis virt⁹ perfecta eſt: nec min⁹ aliæ q̃ ipſa iuſticia. Alio modo perfecta virtus dicitur, quæ omnẽ omnino virtutẽ cõtinet, & cõplectitur: talis vero eſt iuſticia illa de qua primo diximus. eſt em̃ ſecundũ leges obſeruatio quædã. Leges autẽ cunctarũ virtutũ opera iubent: & vitiorũ omniũ facinora vetant. Nã & quæ ſunt continentiæ: vt non cõmittes adulteriũ, non flagitiũ facies. Et quæ ſunt fortitudinis: vt nõ fugies in acie, nõ deſeres locũ, nõ arma abijcies. Et quæ ſunt mãſuetudinis: vt nõ iurgia dixeris, nõ pulſabis, nõ cõtumelia afficies. & ſic de alijs virtutibus & vitijs, illas iubendo, iſta vetando. Quæ vero a legibus proficiſcũtur: iuſta ſunt. Itaque illa

pars iuſticiæ quę ē legis cuſtos,& obſeruatrix: vniuerſalis quædā eſt,& vſum omniū virtutū in ſe cōtinet:atq; ideo perfecta dicitur,q nullꝰ virtutis vſus illi deſit:quaſi cōpleta quædā & abſoluta virtꝰ. Alia vero iuſticiæ pars(quā in æqtate repoſitā diximus)particularis eſt:vt non plus cōmodi,neu minus incōmodi ſuſcipiamus. Eſt igitur iuſticia duplex:vna vniuerſalis virtus,altera ſingularis. Prima eſt em̄ illa ſplēdida de qua Euripides īquit. Neq; lucifer, neq; heſperꝰ ita mirabilis. Altera vero non plꝰ ferme laudis in ſe habet:q̄ vna cæterarū virtutū. Euripides.

M Mihi quidē inquit,hæc periucunda fuere: & mādaui memorię quę dixiſti. Sed nūc quod reliquum eſt : intellectiuas virtutes expecto.

L Vnum adhuc reſtat(inquā)quod ignorare te nolo:poſtea ad intellectiuas tranſibimꝰ. Quid eſt inquit? De continentia.inquam,& incontinētia dicere:quæ res & difficultatem habet,& pleroſque fallit,& ad vtilitatem nō contemnendā eius cognitio affert. Continentia igitur nō eſt illa quidem virtus:ſed finitimū quoddā & proximū. Oſtenſum eſt enim prius omnē virtutē eſſe habitū. Continentia vero habitus non eſt. Itaq; nec virtus dici poteſt. Verſantur autē continentia,& incontinentia in iis:in quibus temperantia & intemperantia. Abſtinet qs a iucunditate ſenſuum indebita:ſi diu hoc egerit,in habitum tranſit,& tunc demum virtus Continētia

M L

elucet temperantiæ.ante vero q̃ conſtitutus ſit habitus:in ipſis operibus continentia eſt.Itaq; & dolens abſtinet continens:nec ſatis firmus eſt aduerſus cupiditatem.Eodem modo incontinens nondum habitum vitij contraxit.Itaq; rationem diſcernit,& principium tenet:ſuperatur tamen ab affectu,& inuitus quodam modo captiuus abducitur.de quo recte poeta inquit.Video meliora:proboque,deteriora ſequor.At intẽperans,in habitu vitij conſtitutus:nec rationẽ iã,nec principiũ tenet.atq; ita corruptus eſt:vt peruerſa natura rerũ,malum quidẽ bonũ arbitretur,bonũ aũt malũ.Itaque eligens facit intemperans:incontinens vero, nequaq̃ eligens,quia rationẽ intelligit:ſed tamen trahitur violentia cupiditatis,quæ in eo q̃dem eſt omni ratione potentior.Habes nũc de continentia,& incontinentia:quæ breuiter dici potuerunt.hæc eadẽ vtilia ſunt & in cæteris virtutibus:vt habitũ,electionẽque in illis recognoſcas.Vitioſus em̃ omnis qui habitũ iã vitij confecit:lumen cognitionis,principiũq; amiſit.quã ob rem malo gaudet:quia id bonũ putat.qui vero nõdũ habitũ effecit:ſe quidẽ male agere intelligit,pugnatq; ſimul affectus & ratio:atque modo ille:modo hæc peruincit. Placet igitur inter virtutẽ & vitiũ:medias eſſe affectiones quaſdam,nondum ſatis ſtabilitas: vt modo ad hanc,modo ad illam inflectamur.

Ouidius

Nũc vero qm̃ de moralibus dictũ eſt:intellecti uas virtutes breuiter videam⁹.Earũ nẽpe diſ- cuſſio proxilitatẽ exigit:breuitas autẽ ſuſcepti operis,cõpendiũ flagitat.Tanquã igitur digi- to illas mõſtrantes:notare tantũ ſingulas illarũ contenti erimus.Quoties ergo de virtute pro- pria loquimur,ſiue illa moralis,ſiue intellecti ua ſit:de animi virtute,nõ aũt corporis nos lo qui intelligẽdũ eſt.Ipſi⁹ vero animi ptes ſunt duę.Vna rationalis:altera nõ habens rationẽ. Ea rurſ⁹ q̃ rationẽ nõ habet:partim eſt vegeta tiua,expers omnino rõnis,quã plãtis etiã ĩeſ- ſe cõſtat.ptim eſt appetitiua:cupiditatis,& me t⁹,& affectionũ oĩm capax:q̃ etſi rationẽ nõ ha bet,audiẽs tamẽ eſt,parẽſque rationi. Hæc eſt enim illa pars animi noſtri quam increpamus errãtẽ,quã coercemus elatã,quã excitamus ia centẽ,quã conſolamur afflictã.Hanc nos diri gimus,& rationi obtẽperare cõpellim⁹.In hac demũ parte virtus moralis ſit:quæ eſt habitus animi per aſſuetudinem acquiſitus,vt medio- critatẽ quandã in affectib⁹ ſeruet.Irrationalis igitur pars animi duplex eſt:vt oſtendimus. Rationalis vero etiam duplex.nam eius vna pars eſt cõſultatiua,altera ſcientifica.Cõſulta mus eñ de iis q̃ aliter eſſe poſſunt.Scim⁹ vero ea quæ aliter eſſe nõ poſſũt.In hac itaq; rõnali pte animi:virtutes intellectiuæ fiũt:atq; vt iſta diuidiť:ſic illę diſtinguunť.Quiq; vero eẽ nu

Virtus in- tellectiua.

Partes aĩę.

mero intellectiuas virtutes ſupra dixim⁹:ĩter
Prudentia. quas prudentia nobis prima occurrit:cũ ſupe
rioribus,quas retulimus,virtutibus fere con-
iuncta.Etẽ in rebus agendis recta illa ratio:
quę moralibus moderatur virtutib⁹,quæque
extrema refugiens,in mediocritate quadã lau
dabili conſiſtere facit:nihil aliud q̃ prudentia
eſt.Ex quo fit vt nulla moraliũ virtutum abſ-
que prudentia eſſe poſſit. verſatur autẽ prudẽ
tia in ijs rebus quæ non ſemper eodem modo
fiunt,ſed alias aliter:in quibus etiã conſiliũ,
Conſilium. & electio locũ habent.Nã de certis & impoſſi-
bilibus aliter ſe habere:fruſtra quis aut conſul
tat,aut eligit.Itaq; & conſiliũ,& electio a pru-
dentia eſt:reſque agẽdæ oẽs conſilio electio-
Electio neq; pendent.Videtur autẽ electio non alijs
ferme vllis q̃ hoĩ conuenire.Nã neque beſtijs
quę ſunt infra hoĩem,quoniã rõne careãt:ne-
q; rurſus ideo,q̃m ille puro ĩtuitu ſingula diſ
cernens,nulla de re ambigere poteſt.at conſi-
liũ & electio de re dubia eſt.Dicitur aũt electio
q; e pluribus in conſultatione propoſitis:vnũ
legatur.i.ſuſcipiatur.fit autẽ hoc cũ pluribus
propoſitis cõmodis,id quod videt̃ maximũ
potiſſimũq;.aſſumimus:aut cũ plurib⁹ propo-
ſitis incõmodis,minime malũ recipim⁹.Hæc
autẽ & tẽpus,& accidẽtia variãt,& rerũ expe-
rientia conſiliũ dirigit.Prudentia igitur de ijs
eſt quæ aliter eſſe poſſunt. Sciẽtia vero cõtra

de ijs eſt reb⁹ que ſemp eodē modo ſunt:& aliter eſſe non poſſunt. principia tn̄ non tractat: ſed ab illis iam cognitis diſcurrit. Intelligentia vero principiorū eſt,& circa illa verſat̄. At ſapientia vtraqꝫ cōplectitur. Nam & de principijs & de iis quæ a principiis manant, iudicat & diſcernit. Itaque recte diffinita eſt, rerū Intellectus Sapientia.

M diuinarum, humanarunque cognitio. O præclaram ſupellectilē, inquit, & quaſi diuinam quandam intelligentiæ ſyluam. que enim vel auditæ ſerenant animū: quid guſtatæ, receptæ

L que efficiant: Reſtat ars inq̄ quæ in eodē genere quo prudētia, verſat̄: ſed in eo differt, ꝙ ars in faciēdo eſt, prudētia in agēdo. Enimuero cū plures ſint virtutes (vt diximus) conſtat alias ad otioſam vitam in contemplatione repoſitam: alias ad negotioſam & ciuilem eſſe aptiores. Sapientia enim, ſcientia, & intelligētia cōtemplatiuum alunt. Prudentia vero, in omni actione dominatur. Vtraque ſane vita, laudes commendationeſque proprias habet. Contemplatiua quidem diuinior plane, atque rarior. Actiua vero in communi vtilitate prſtantior Itaque vel in priuata, vel publica re, quæcunque excellenter, & cum laude, quæcūque pro vtilitate aut noſtra, aut patriæ, aut hoīm nobis chariſſimorum agimus: ea quidē omnia a prudentia, & ab iis virtutibus quæ ſunt cum prudentia copulatæ, deſcendunt. Sed illud ante Ars.

omnia intelligendū eſt,niſi bonus ſit vir:pru dentē eſſe neminem poſſe.Eſt enim prudentia, vera extimatio circa vtilitatē.vera aūt extimatio,incorrupta eſt.Tales vero ipſæ res,quales reuera ſunt:niſi bono viro videri nō poſſunt. Improborū ſiquidē hominū iudicia perinde ſunt vt ęgrotātiū guſtus:qui nulla ferme in re verum ſaporem agnoſcunt.Itaque nihil eſt omnium:cui magis officiant vitia morū,q̄ prudentiæ.Sceleſtus em̄,& flagitioſus homo,veras mathematicæ demōſtrationes,& phyſicæ notitiam retinebit:ad prudētiæ vero opera omnino cæcatur,& lumen veritatis in hac vna amittit.Atqui conſtat & hunc nihil velle niſi bonum . at in illo ipſo caligātur oculi:ꝙ bona putat,quæ bona non ſunt.Videmus alios tyrannidi inhiantes:alij rapinas,fraudeſq; meditantur.Mœchi vero iſti,& pæderaſtæ quicqd pro libidine explenda non prætermittāt.His ſi forte Deus aliquis cupiditatē illam , morbūque animi euellat,ac viri boni mentem,iudiciumq; infundat:tanquàm reſipiſcētes,lumēq; recipientes,quantis in tenebris verſati ſint recognoſcent,ſuumque ipſi maxime deteſtabuntur errorem.Propoſita etenim nobis in omni vita felicitas eſt:eiuſque cupido nobis ingenita.Ad hanc non per vitia & libidines(quæ nec laudem in ſe habent vllam:nec quietare animum poſſunt)ſed per virtutes modeſtiáq;

παιδεραστής Cinædus amator puerorum.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

aſcenditur. Bono igitur viro rectum, expeditumque iter eſt ad felicitatem. Solus enim hic non fallitur, neque aberrat. Itaque is ſolus bene viuit, & bene agit, malus autem cõtra. Si ergo beati eſſe volumus: operam demus vt boni ſimus, virtuteſque exerceamus.

¶INTRODVCTORII DE MOribus Dialogi, ſeu paruorum moralium, FINIS.

Regeſtum.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z
A B C D E F G H I K L M N O P Q R
S T V X. Omnes ſunt quaterniones.

Impreſſum Lugduni typis Benedicti Bonnyn. Nomine verò Iacobi Giuntæ.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE